

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

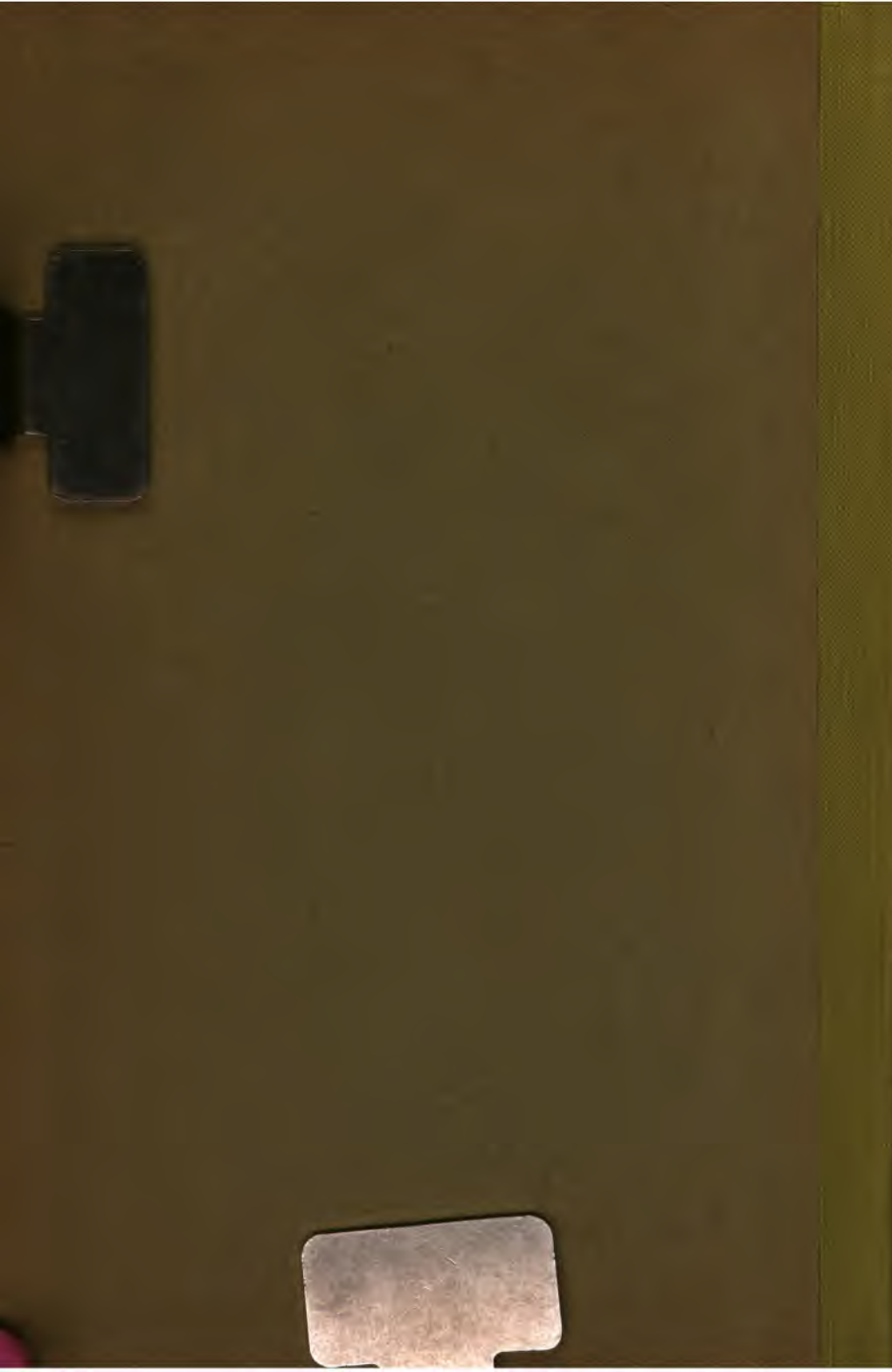
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

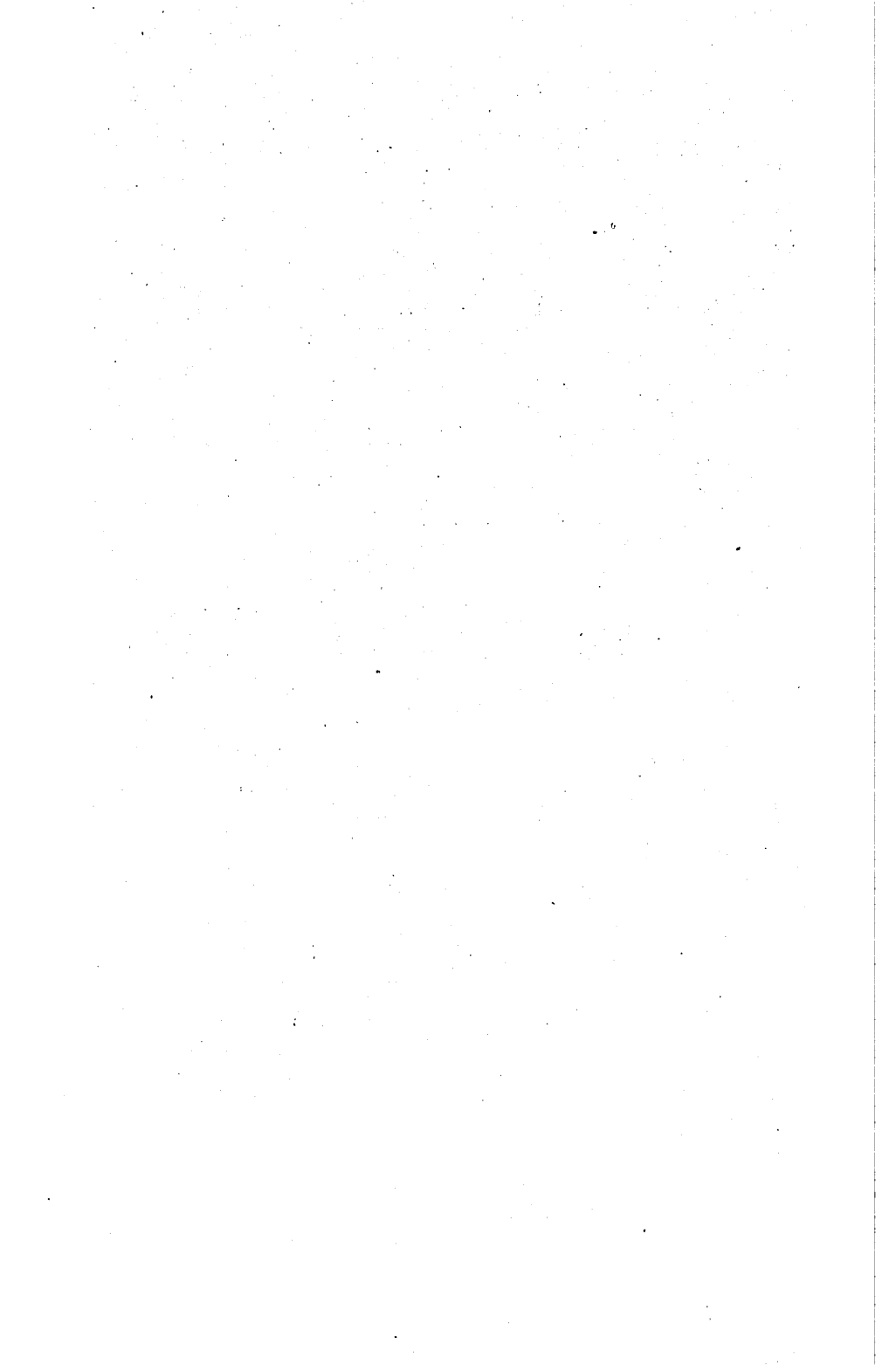
NYPL RESEARCH LIBRARIES

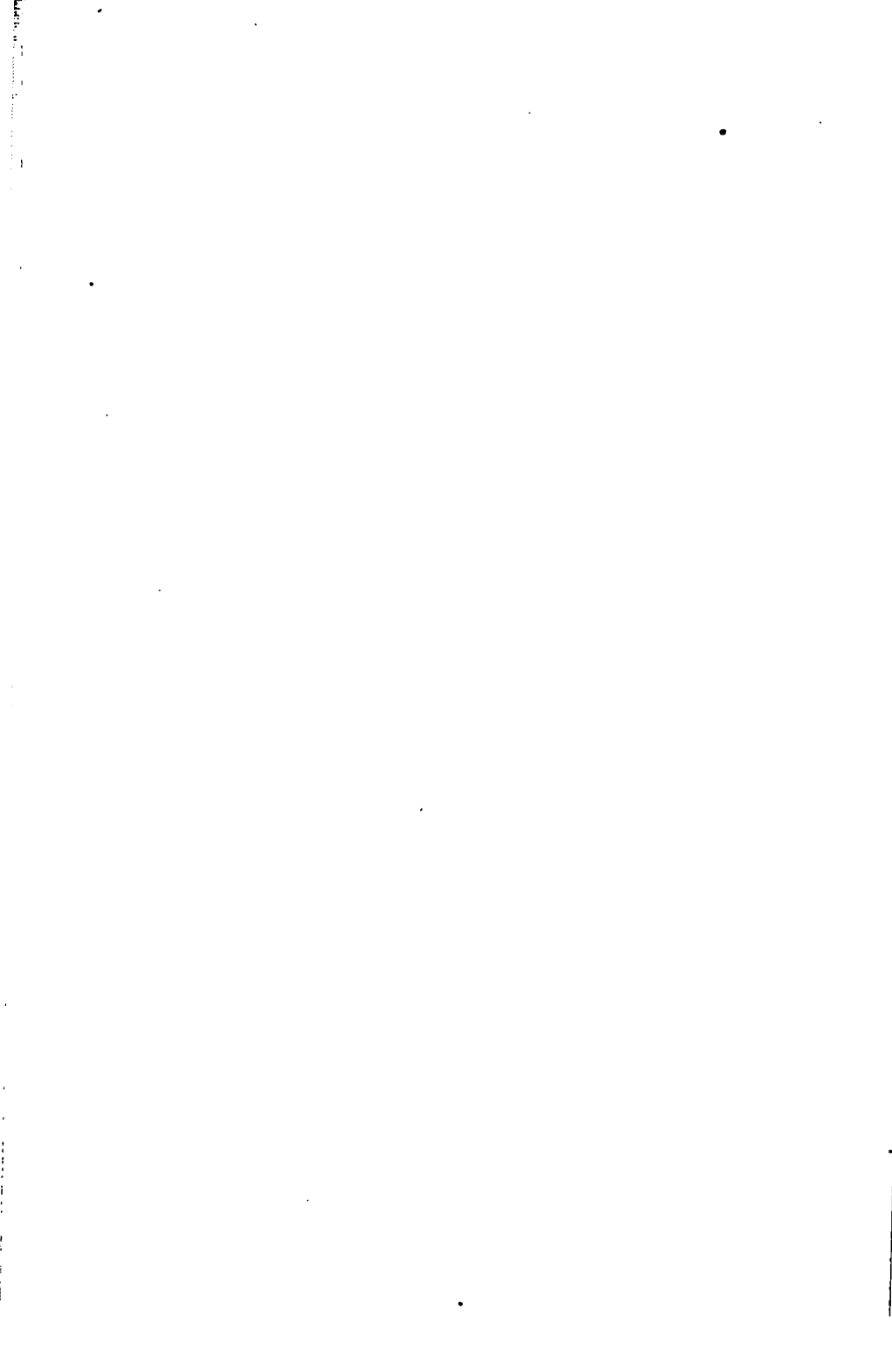

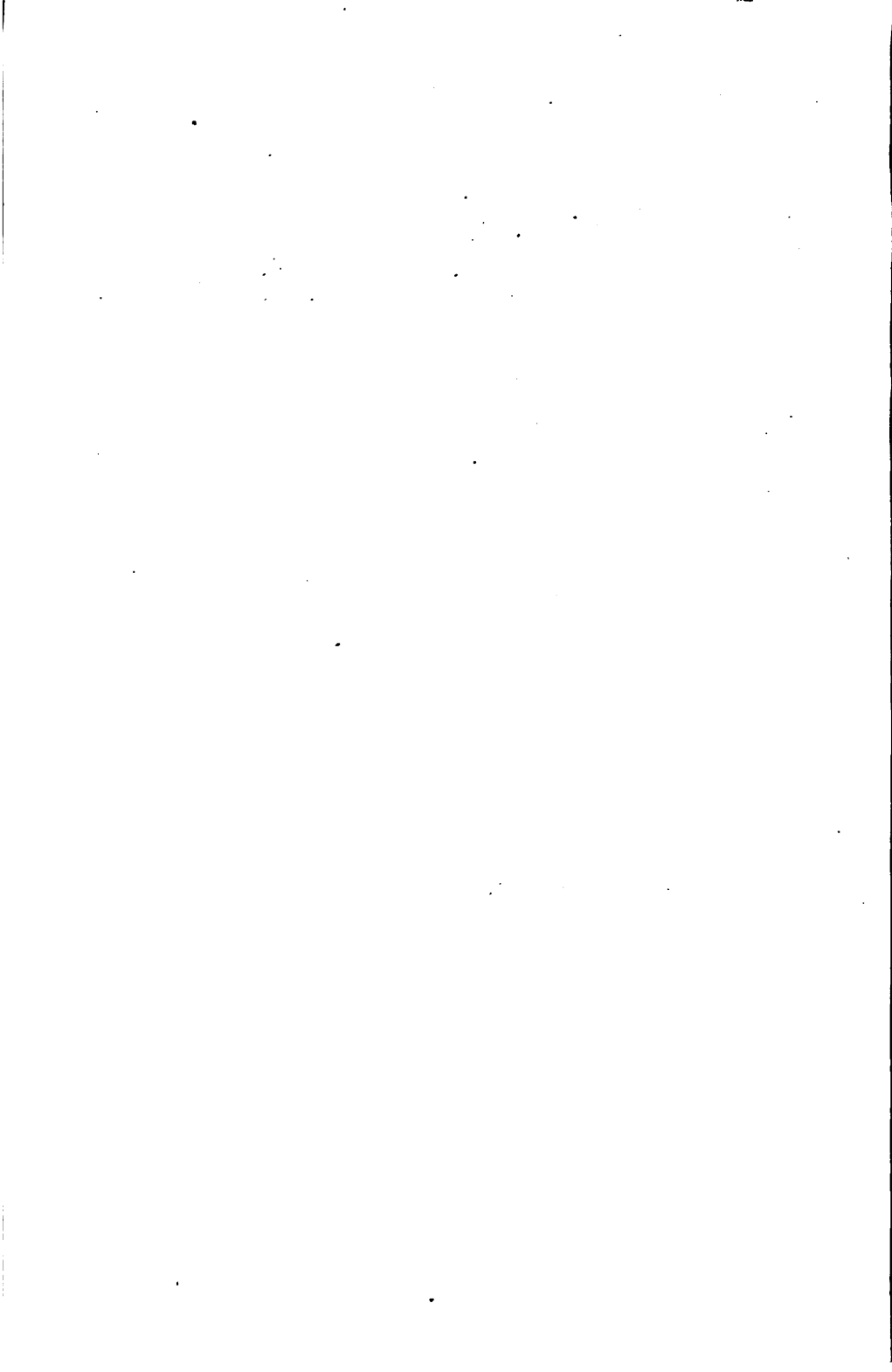
3 3433 08161618 1

NSRP
G. H. [illegible]

ΑΘΗΝΑΙΟΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ

ΑΙΜΗΝΙΑΝ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΣΥΝΠΡΑΞΕΙ

ΠΟΛΛΩΝ ΛΟΓΙΩΝ.

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΕΡΜΟΥ.

Παρά την ὁδὸν Μουσῶν, ἀριθ. 2.

1875.

1591

MAJ 1882
JUN 1882
JUL 1882

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΥΡΟΥ (*).

Δ'.

Μετὰ τὴν ἐρευνὰν τῶν πολιτικῶν, θρησκευτικῶν καὶ ἐπι-
 τυμβίων ἐπιγραφῶν ὑπολείπεται ἡμῖν, νὰ εἰπωμεν ὀλίγα
 περὶ τινῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἀρχαίας Σύρου, εἰς οὐδὲν τῶν ἀνω-
 τέρῳ εἰδῶν ὑπαγομένων. Τούτων, καίτοι πασῶν συντόμων, τρεῖς
 μάλιστα εἰσι πολλοῦ λόγου ἀξίαι· δύο μὲν (ἀρ. 38,39) ὡς τὰ
 ἀρχαιότατα τῆς νήσου ἐπιγραφικὰ μνημεῖα, ἀναγόμεναι πιθα-
 νῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ νησιωτικοῦ πολιτισμοῦ· ἡ δὲ τρίτη, (ἀρ.
 37) ὡς ἡ ἐσχάτη τῆς ἀρχαίας Σύρου ἐπιγραφή, διαδηλοῦσα
 τὴν ἀμύλην αὐτῆς κατὰ τὰς παραμανὰς ἐστὶ τῆς Βυζαντινῆς αὐ-
 τοκρατορίας. Περὶ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων μέλλοντες νὰ ῥη-
 λήσωμεν ἐνταῦθα, θέλομεν ἀναφέρει πρῶτον τὰς ἡττονος λό-
 γου ἀξίας.

35.

Ἡγησοῦς
 τῆς Κλειομ-
 ὁρτου θυγατρὸς
 προῖξ τὸ χωρί-
 ον.

Εὐρέθη ἐν Ἀνω Γυρίῳ ἐν τῷ κήπῳ Ἰ. Ξανθάκη, ἐπὶ μαρ-
 μαρίνης πλακῶς (μῆκ. 0,48, πλ. 8,34 καὶ πᾶχ. 0,04½) ἡμαρ-
 τημένως δὲ ἐθεωρήθη, ὅτι ἀνεκαλύφθη ἐν Ταλάντοις. Ἐκ τῶν
 ἐκδόσεων αὐτῆς τῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Ross (Inscr. Gr. Ined.
 n. 108), τοῦ Baekkh (C. I. G. n. 2347 i) καὶ τοῦ Lebas
 (Voyage, Inscr. 1894) μόνη ἡ τελευταία εἶναι ὀρθή.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εἶναι ἐκ τῶν γνωστῶν ὄρων ἰδιοκτησιῶν,
 τῶν τιθεμένων πρὸς ἐξασφάλισιν προικὸς ἀπὸ πάσης ὑποθήκης·
 ἔκειτο δὲ ἐπὶ τοῦ ἐξοχικοῦ κτήματος τῆς Ἡγησοῦς, ὅπερ πι-
 θανώτατα εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ ἐν Ἀνω Γυρίῳ κήπος τοῦ κ. Ι.
 Ξανθάκη.

36.

Β)ήθος Διοσ[κ]
 ρ)όου ἐπαία;

(*) Συνέχεια καὶ τέλος· ἰδὲ τὸ προηγούμενον ε' τεύχος τοῦ γ' ἔτους.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη ὑπάρχει ἐπὶ μιᾷ τῶν πλευρῶν μαρμαρίνης πλακῶς, εὐρεθείσης ἐν Φοίνικι, κατὰ τὰ ἐκεῖ εἰρήπια ἀρχαίας πολίχνης. Τὸ δεύτερον ὄνομα συνεπληρώσαμεν Διοσκορίου, ὡς μόνου συμβιβαζομένου μετὰ τῶν ἰχνῶν τοῦ λίθου. Διοσκορίος ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Σουΐδα.

37.

Ἀρταγιδώρου.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη εὐρίσκεται ἐπὶ ἐδωλίου ἀρχαίου θεάτρου, οὗτος δὲ λείψανον ὑπάρχουσιν ἐν Ἐρρανοπόλει ἐν τῇ οἰκίᾳ Κυριακοῦ Ἀλεξίου. Ταύτην ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Lebas (π. 1893), ἐπιφέρων μετὰ τὸ Ἀρταγιδώρου τὴν λέξιν ὀβελός, ἣν ἔτι οὗτε ὁ Gouze (Bull. 1852, p. 166), οὗτε ὁ Stark⁽⁴²⁾, οὗτε ἡμεῖς εὐρομεν ἐπὶ τοῦ λίθου. Καίτοι ἡ ἐπιγραφή αὕτη ἐκ πρώτης ὀψεως μικρὰς φαίνεται σημασίας, εἶναι ἐν τούτοις πολλοῦ λόγου ἀξία, καθ' ὅσον ἡ ἐν αὐτῇ ἐμφαινόμενη ἀγνοία ὀρθογραφίας καὶ τὸ τῶν γραμμάτων σχῆμα, ἀνῆκον εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους, προφανῶς καθιστῶσιν, ὅτι ὀλίγον ἔτι πρὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ὑπῆρχε τὸ ἐν Σύρῳ θεάτρον καὶ δράματα παρίσταντο ἐν αὐτῷ. Ἐκ τούτου δ' ἐκισχύεται ἡ ἰδέα, ἡ καὶ ἐξ ἄλλων ἐπιγραφικῶν μνημείων ἀποδεικνυομένη, ὅτι ἡ Σύρος ἡμαρῶν ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀξίον δὲ νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὀλίγα τινα περὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἀρχαίου θεάτρου. Τὰ λείψανα ταῦτα, εὐρεθέντα κατὰ τὸ 1843, εἰσὶ μαρμάρων ἀνήκονσι δὲ εἰς τέσσαρα ἐδιώλια, καὶ ἔχουσι μῆκ. τριῶν περίπου μέτρων. Τούτων τὸ μὲν ἀνώτατον ἔχει ὕψ. 0,35 π., τὰ δὲ λοιπὰ 0,37· πλάτος δὲ τὸ μὲν ἀνώτατον, ἀφανὲς ἐν μέ-

(42) Ἴδὲ τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «Nach dem Griechischen Orient von D. B. Stark, Heidelberg 1874, S. 297.» Αἱ ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ ἀναφερόμεναι καταμετρήσεις τῶν ἐδωλίων εἰσὶ διάφοροι τῶν ἡμετέρων· ἀλλ' εἰς τοῦτο διαβεβαιώμεν τὸν ἀναγνώστην, ὅτι δὲν πταόμεν ἡμεῖς.

μαι τὰ δὲ δεύτερον 0,70. καὶ τὸ τρίτον 0,68. Ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν δὲ τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ἔχουσι μονόλιθον βάσιν καὶ ἐπὶ ἐπὶ δρᾶνον. ὑποπόδιον δὲ τὸ μὲν κεράμεον, τὸ δὲ ἐξ ἡμιεργαίου μαρμαίρου· σύγκειται δὲ ἑκάστην ἐκ τεσσάρων βαθρῶν. Τὰ δὲ τρίτον ἔχει ἐπὶ δρᾶνον μὲν καὶ ὑποπόδιον μονόλιθον, τὴν δὲ βάσιν ἐκ λίθων ἰδίων. Μετὰ τὸ ἐδωλίον τοῦτο ἔπαται βαθμὴς ὡς ὑποπόδιον χρησιμεύουσα καὶ ἔχουσα ὕψος 0,16 καὶ κατὰ τὸ σωζόμενον αὐτῆς μέρος πλάτους 0,44 μ., σχεδὸν ὅσον τὰ ὑποπόδια τῶν προτέρων ἐδωλίων. Μετὰ τὴν βαθμίδα ταύτην μικροῦ διαδρόμου μεσολαβοῦντος, ἤρχετο εὐθὺς ἡ ἀρχήστρα, ὡς ἔκ τε τῆς φύσεως τοῦ κατόπιν ἐδάφους δείκνυται καὶ ἐξ ὀλίγων τινῶν ἀναφερομένων ἐν τιμῇ τῶν κατὰ τὸ 1843 ἐκδιδομένων ἐν Σύρῳ ἐφημερίδων ⁽¹³⁾.

Περὶ δὲ τοῦ ὅλου θεάτρου ὁ μὲν Conze ἀποφαίνεται (Bull. let. 1859, p. 166), ἐπὶ τῆς καμπυλότητος στηριζόμενος, ὅτι ἱκανῶς μέγα ἦτο· ὁ δὲ Stark, ὅτι ἦτο ἀρκετὰ παλυτελές, καὶ τὴν μὲν ὀρθότητα τῆς γνώμης τοῦ Conze οὐδόλως δει-

(13) «Πρὸς τὸ δυτικὸν τῆς πόλεως ἡμῶν μέρος κατὰ τὴν συνοικίαν τῶν πέντε μύλων ἀνεκαλύφθη κατ' αὐτὰς ἀρχαίον οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποῦ τῷ πρῶτῳ δὲν δυνάμεθα εἰσεῖν νὰ προσδιορίσωμεν. Ἐκ τῆς μέχρι σήμερον γινόμενης ἀνακατασκευῆς προέκυψαν τοιοῦτοις ἐξ ἐγγυαίου μαρμαραλίδων βαθμίδες, μετὰ δὲ αὐτῶν σπειή κλίμαξ, κέκωθεν περιδέρμας ἐνὸς περὶ τοῦ ποδὸς πλάτους καὶ πρὸ τούτου μικρὸν τοίχιον ἐκ καθέτων πλαγῶν. Ταῦτα ἐνορίσθησαν λείψανα θεάτρου ἢ ἀμφιθεάτρου· ἀλλὰ μετὰ τὸ εἶναι τοίχιον εὐρίθη καὶ λάκκος τετράγωνος ἀνορυσομένης ἤδη, ὅθεν ὑποθέτουσι τινὲς μήποτε ἐνταῦθα ὑπῆρχε λουτήρ πρὸς ἀγνισμὸν τῶν εἰς Δῆλον ἀπαρχομένων. Αἱ βαθμίδες αὗται φαίνονται διήκουσαι εἰς ἱκανὸν διάστημα, ἐπὶ τινος δὲ αὐτῶν φαίνεται γεγραμμένη ἡ λέξις ΑΡΤΑΙΜΙΔΟΥ. Εἰς ἀτελὲς ἀναγνωσκομένη.» (Ἐφημ. τῶν Ἀγγελιῶν, ἑ. Γ'. ἄριθ. 101, 15 Μαΐου 1843) » Τὰ ἐν τῇ διαφορᾷ τούτῳ ἐπιφερόμενα περὶ τοῦ εὐρεθέντος λακκου, ὥς ὅτι ἀδύνατον, οὐδόλως κλονίζουσι τὴν ἰδέαν, ὅτι τὰ λείψανα ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς ἀρχαίον θέατρον. Ὅτι δὲ αὐτῷ ἔτιον ἄλλῳ μαρτυροῦν, πλὴν τῆς ἀρχήστρας, ἥς τότε θεώμεθα μέρους αὐτοῦ καὶ ἐκείνου τότε λείψανον οὐδοῦ κελεύει καὶ ἡ μεταρὶ τούτου ἀπόδειξις.

Ἐργὸς δὲ τῶν Πασαδεῶν καὶ τοῦ πάλαι ὑπάρχοντος πολίχνου, κατὰ τὰς θέσεις Φαίνικα καὶ Γαλησσάκ, ἐν ἐν τῇ κοινῇ νεκρόπολει, μεταξύ αὐτῶν κειμένα, κατὰ τὴν θέσιν Τσιριγιάτου, εἰρήθη ἡ ὑπ' ἀριθμ. 39 ἐπιγραφή. Εἰς τὸ ὄνομα Φοίνικας ὁ Ross καὶ ὁ Lebas ἠθέλησαν ν' ἀποδώσωσι φοινικὴν ἀρχήν, ὅτι δηλ. ἐδόθη ὑπὸ ἀποίκων Φοινίκων ⁽¹⁵⁾. Καὶ ἡ μὲν ἀποίκησης τῶν Φοινίκων ἐν Σύρῳ οὐδόλως δύναται ν' ἀμφισβητηθῇ νομίζομεν ὁμῶς, ὅτι ἐκ τοῦ ὀνόματος οὐδὲν ἀποδεικνύεται· διότι ἡδύνατο καλλίστα νὰ ὀνομασθῇ οὕτως ἡ θέσις ἐκ τοῦ φυτοῦ φοίνικος, κατὰ τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ὁ φοινὶξ ἔφερε τὸ ὄνομα τούτου. Κύρια μνημεῖα τῆς πολίχνου ταύτης ἔχομεν λείψανα ναοῦ παρὰ τῇ ἀκτῇ, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος (ἰδὲ ἀρ. 15, 16), ἐρειπῶνα κατὰ τὸ μέσον τῆς πεδιάδος καὶ τὴν κοινὴν καὶ τῷ Γαλησσάκ νεκρόπολιν, ἧς ἀνασκαφεύντες τινὲς τάφοι ἀνέγκουσι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Ρουσσόπουλου εἰς τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας ⁽¹⁶⁾.

Περὶ δὲ τῆς ἐτέρας πολίχνου, τῆς ἐν τῇ θέσει Γαλησσάκ, πάλιν

(15) Ὅμοιος ἐκ τοῦ ὀνόματος ἀπατηθέντες, ἐθεώρησαν δὲ τε Ross ἐν ταῖς Inselreisen καὶ ὁ Lenormant ἐν τινὶ ὑπομνήματι αὐτοῦ (Rapport à l'Empereur sur sa mission à Santorin. Acad. des Inscr. 1866 p. 269—283) ὡς φοινικτικῆς ἀρχῆς τὴν ἐν Θήρᾳ τοπωνυμίαν Φοινικιάκ, ἀπὸ φοιν, ὡς καὶ αἱ πολλὰ τοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀμνημονοῦν θέσεις, ὡς καὶ τὸ ὄνομα ἐκ φοινίκος ὑπάρχοντος ἐπὶ στήθεϊ πρὸ ἐπὶ τῶν οὐ πηλῶν.

(16) Πλὴν τούτων, ἀναφέρουσι τινες ὡς ὑπάρχοντα ἐν Φαίνικᾳ λείψανα ἐργαλίας προκυμαλᾶς καὶ κατὰ τὴν θέσιν Νυδρα γὰρ λείψανα μεγάλου ἐργαλίου ὑδραγωγείου, φέροντος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὕδωρ εἰς Φοίνικα. Ἐκ τούτων τὰ νομιζόμενα ὡς λείψανα προκυμαλᾶς εἰσὶν ἐρείπια οἰκοδομημάτων γινόμενα ὑποβρύχια, εἴτε ἐνεκα μικρᾶς καθιζήσεως τοῦ ἰσθαίου, εἴτε ἐνεκα πλημμύρας τῶν ὑδάτων. — Ἐν δὲ τῇ θέσει Νυδρα(γ) γὰρ οὐδόλως ὑπάρχουσι λείψανα μεγάλου ὑδραγωγείου, ἀλλὰ μόνον μικρὸς τις ὑδραγωγὸς, δὲ οὐ σήμερον τὸ ὕδωρ ἐκ μικρᾶς πηγῆς διοχετεύεται εἰς ἄλλας καμύβην δεξαμενὴν. Ἐκ δὲ τῆς τοπωνυμίας οὐδὲν ἐξάγεται· διότι καὶ τῶν ἐπὶ (ν)υδ(ρ)α(γ)δων, καλοῦσιν οἱ Σύριοι χωρὶς τὸν ὑδραγωγόν, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπαντᾷ καλούμενος ὑδ(ρ)αγωγός.

δύο ἑρμιόωνων ἰκαίως ἐξετασμένων, ὑπερχόντων αὐτόθι, χωρίον αὐτίκως ἐπιγραφῆς παρέχει ἡμῖν ἀφορμὴν εἰς εἰκασίας τιμᾶς. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ παύτη (C. I. G. n. 158, B'), ἐν ἣ καταλείπεται ὀφειλέται τοῦ ἐν Ἀθῆναις ἀμφοκτυοῦχοῦ ταμίου ἐπὶ ἀρχόντων ἐν Ἀθήναις Καλλέου, Χαροσάνδρου, Ἰπποδάμαντος καὶ Σωκράτιδου (377-373), ἀναφέρεται καὶ «Πριανὸς Γαλήσιος ΔΔΔΔΓ, διὰ τὸν Βοεκκὴ ἡ λέξις Γαλήσιος ἦτο αἰνῆμα»⁽¹⁾. ἔνομαι λαίπην, ὅτι ὅποτε ν' ἀναγνώσῃ Γαλήσιου, ὅτι ὅλ. ὁ δὲ Σόρου Πριανὸς ἦτο υἱὸς Γαλήσιου, ὅπερ ὅμως οὐδόλως λέγει ὁ λίθος. Τὸ καθ' ἡμᾶς, ὅτε μετὰ τὸ ἐθνικὸν θέας τοῦ ὀνόματος Γαλήσιος καὶ ἡ ἐν Σύρῳ ὑπαρξίς τῆς τοπωνυμίας Γαλήσιος μετὰ μεγίστης πιθανότητος δεικνύουσιν, ὅτι τὸ Γαλήσιος εἶναι δημοτικὸν καὶ ὅτι ἡ τοπωνυμία Γαλήσιος εἶναι τὸ παρεμφερμένον ὄνομα πολίτης ἀρχαίας αὐτόθι κατὰ τοὺς ἐλληνικὸν χρόνους (4 αἰὼν π. Χ.) ὑπαρχούσης, ἐξ ἧς ἦν ὁ

«(47) Ἰδοὺ εἰ σημεῖα παρὰ τούτων «ΓΑΛΗΣΙΟΣ» esse quid sit; coniectio pro ultimo esse siglam numeralem reponendam, ut Γαλήσιου patris nomen sit postpositum, quod id scriba post vocem Πριανὸς casu omisisset: certe de Γαλήσιῳ Ephesiorum oppido (Steph. Byz. V.) nemo cogitaverit.»

Τ. Γ. Εὐρίκωτο ἤδη τὸ μέρος τοῦτο τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Σύρου ὅπου εἰς περὶ τῆς, ὅτι ἀπορρίψαμεν. ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ Βοεκκῆ, Die Staatshaushaltung der Athener (II, S. 104), ὁλῆγα τινὰ ἀναφερόμενα πρὸς τὸ «Πριανὸς Σόριος Γαλήσιος», ἐν οἷς ὁ Βοεκκῆ, ὁποστηρίζων αὐτὸς τὴν αὐτὴν γνώμην, ἦν ἐξήνεγκεν ἐν τῷ Corpus, προστιθεῖν, ὅτι εἶναι ὀνοματὸν ἐν τούτοις νὰ ὑπῆρχεν εἰς Σύρον τόπος, ἐξ οὗ ὀνομαζέσθῃ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ Γαλήσιος ὁ Πριανὸς, ὡς κάτοικος αὐτοῦ πόλεως ὅμως, ὅτι ὁ διπλοῦς προσδιορισμὸς «Σόριος Γαλήσιος» ἀντικατεῖται ἐν τῇ ὑπόθεσιν ταυτήν. «Doch wäre es auch möglich, dass auf Syros ein Ort gewesen wäre; dessen einwohner Galesios genannt worden: wiewohl auch so wieder die doppelte Bezeichnung auffällig ist.» Ἀλλ' εἰς τοῦτο οὐδόλως ἔχει δικαίον, καθότι ἐν αὐτῇ δὴ ἡ ἐνεκα τοῦ ἀγνοίας παρελπίς τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς, ὅπερ, σημειώσαντες, εἰς πάντα τὰ συγκαταριθμούμενα ὀνόματα παρατίθενται, καθότι ἀναγκαῖον τὸν προσδιορισμὸν τῆς τε πατρίδος τοῦ Πριανῶς καὶ τοῦ δήμου αὐτοῦ.

Πριανεύς. Ὅποιον δὲ τὸ ἀδιάφορον τῆς πολίχνης ταύτης ὄνομα μετὰ βεβαιότητος μὲν δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν ἀποβλέποντες ὅμως εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦ δημοτικοῦ *Γαλήσσιος* καὶ εἰς τὰς παραφθοράς, ἅς καθ' ὀρισμένους φωνολογικοὺς νόμους πασχούσιν αἱ ἑλληνικαὶ τοπωνυμῖαι, μετὰ τινος πιθανότητος συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τῆς πολίχνης ταύτης ἦτο *Γαλήσσος* (ή) ἢ *Γαλήσσια*, ἐξ οὗ ὁ *Γαλήσσιος* ἢ *Γαλήσσας*⁽¹⁾, ὅπως ἐν αὐτῇ τῇ Σύρῳ ἡ *Μάρνα* (κεφαλόδωρος, κεφαλᾶρι) ἐγένετο *Μάρνας*, ἡ *Βήσσα* *Βήσσας*, τὰ *Τάλαρτα* παρὰ τοῖς χωρικοῖς *Τάλαρτας* καὶ τὰ *Χρόσσα* *Χρούσας*.

Β'. Ἐπιγραφαὶ τοῦ ὁρμον Γραμμάτων.

Ἀπὸ τῶν πετρωδῶν καὶ ἀγόνων ὁρέων τῆς βορειοτάτης Σύρου βραχεῖς πρὸς δυσμὰς ἀποφυόμενοι κλάδοι, βραχείας φάραγγας σχηματίζουσιν, εἰς κολπίσκους περατούμενας, ὧν ὁ βορειότατος τῶν *Γραμμάτων* καλεῖται. Ὁ κολπίσκος οὗτος, λαβὼν τὸ ὄνομα ἐκ πολυπληθῶν ἐπιγραφῶν αὐτόθι κεχαραγμένων, εἰς τρεῖς ὑποδιαίρεται ὁρμους, εἰς ὧν τὸν δυτικώτατον προσορμίζονται τὰ ἐκείθεν ἐν καιρῷ σφοδροῦ βορρᾶ διερχόμενα πλοῖα. Πρὸς δυσμὰς τοῦ ὁρμου τούτου βραχῶδες ἀκρωτήριον, ἀπὸ τῶν ΒΔ πρὸς τὰ ΝΑ ἐκτεινόμενον, ἀποχωρίζει τὸν ὁρμον ἀπὸ τοῦ πελάγους. Τοῦ δὲ

(18) Οὕτως ὀνομάζεται ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος θέσις παρὰ τοῖς Σύροις χωρικοῖς καὶ ἐν τοῖς προικοσυμφωνοῖς, διαθήκαις καὶ λοιποῖς ἰδιωτικοῖς ἐγγράφοις τῶν Συρίων τοῦ 16ου, 17ου καὶ 18ου αἰῶνος ὅσα σφύζονται παρ' ἡμῖν. Οὕτως ἐν ἐγγράφῳ ἰδιωτικῷ τοῦ 1509, ἐπὶ Ἐνετοῦ ἐν Σύρῳ καπετάνιου Πέτρου Δελιδόγια, ἀναφέρεται ἐπὶ ὁποιον μαυτροκάθισμα ζιτουςι ἰσον τοπον λεγομενος γαλίσια καὶ κατατίρω ἐν τῇ αὐτῇ ἐγγράφῳ εμε τιν βοσκην του κινοντας απο τιν μιηρι σικα ποη γαλίσια. — Σημειοῦμεν δ' ἅπαξ ἐνταῦθα, ὅτι δι' ἀπάσης τὰς τοπωνυμίας, ἅς ἀναφέρομεν ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ, εἴχομεν ὡς ὅλην αὐτὴν μόνον πῶς λέγονται σήμερον αὐταὶ παρὰ τοῖς χωρικοῖς, ἀλλὰ καὶ πῶς ἐναφύονται εἰς τὰ σωζόμενα ἐγγράφα τῶν παρελθόντων αἰώνων. Δι' ὅσα δ' ἐκπεθον δεῖν εἰς χεῖρας ἄλλων αἱ σύραιοι τοπωνυμῖαι ἐννοεῖται βεβαίως ὅτι οὐδὲλως ἱσμεν ἡμεῖς ὑπόλογοι.

ἀκρωτηρίου τούτου πρὸς μὲν τὰ δυτικὰ ἀπότομοι βράχοι ὑψαίνονται ὑπὲρ τὴν θάλασσαν· πρὸς δὲ τὸν ὄρμον τὸ ἔδαφος, βαθυπλὸν ταπεινούμενον, τὴν χθαμαλὴν τούτου ἀποτελεῖ δυτικὴν ἀκτὴν. Ἐκ τοῦ μυχοῦ τοῦ ὄρμου ἀναχωροῦντες, καὶ ἐπὶ τοῦ βραχέως ἐδρεύοντες ἀκρωτηρίου, ἀπαντῶμεν, κατὰ μὲν τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀκτὴν δύο· μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμαλὰς θέσεις, κεκαλυμμένας ὑπὸ ἐπιγραφῶν· ἐπὶ δὲ τῶν χειλέων τῶν πρὸς τὸ πέρατος ἀπορρώγων, ἑτέρας τρεῖς ἐνεπιγράφους θέσεις. Ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ ὄρμου ἡ μὲν πρώτη, μικρὸν ἀπέχουσα τοῦ μυχοῦ, ἔχει κλίσιν πρὸς τὸν ὀρίζαντα 40. περίπου μοιρῶν, ἑκτασιν 35 τετρ. μέτρων καὶ ἔδαφος ἀκανόστητον, περιλαμβάνον πολλὰ μικρότερα ἐνεπιγράφα χωρία· ἡ δὲ δευτέρα 30 περίπου μέτρα ἀπέχουσα τῆς πρώτης, ἔχει κλίσιν σχεδὸν τὴν αὐτὴν καὶ ἑκτασιν 40 τετρ. μέτρ., κατέχει δὲ τὸν χώρον ἀρχαίου λατομείου, ἐπὶ τῆς καταλειφθείσης ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου ἐχαράχθησαν αἱ ἐπιγραφαὶ μετὰ τὴν παύσιν τῆς λατομίας. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τριῶν θέσεων, τῶν ἐπὶ τῶν χειλέων τῶν ἀπορρώγων βράχων, ἡ μὲν νοτιωτέρα κεῖται ἐπὶ ὀριζοντίου ἐπιπέδου εἰς ἀπόστασιν 120 περίπου μέτρων ἀπὸ πῆς νοτίας ἀκρας τοῦ ἀκρωτηρίου καὶ ἔχει ἑκτασιν 8 περίπου τετρ. μέτρ· ἡ δὲ δευτέρα, καμμένη ὁμοίως ἐπὶ ἐπιπέδου ὀριζοντίου, ἀφίσταται ἐκείνης ὀλίγα βήματα καὶ ἔχει ἑκτασιν 14 τ. μ'· ἡ δὲ τρίτη, ἡ βορειωτάτη, καμμένη ἐπὶ βράχου καθέτου, ἀπέχει 70 περίπου μέτρ. ἀπὸ τῆς δευτέρας καὶ ἔχει ἑκτασιν 4 τ. μ.

Αἱ κατὰ τὰς διαφόρους ταύτας θέσεις τῶν Γραμμάτων, κεκαταργημέναι ἐπιγραφαὶ ἀνήκουσι καρίως εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους⁽⁴⁹⁾. ἔχουσι δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ὑπόθεσιν ἐν-

(49) Τῶν ἑσπεριῶν καὶ κουρδικῶν χρόνων ὀνόματι τινα μόνον ἄσχημα διπάρχουσιν ἀπειροτέλως κεκαταργημένα. Ἀρχαιότατον πάντων τούτων εἶναι μετογράφη Α. Α., ἔχουσα κάτωθι τὴν χρονολογίαν 4426 καὶ ἀπομένως ἀνήκουσα εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐν Ἑλλάδι εἰσπαγωγῆς τῶν ἀραβικῶν χαρακτήρων. Σημειωτίον δὲ, ὅτι ἐνὰ περίπου αἶῶνα κατόπιν ἀπαντῶμεν ὅμοιον ἔγγραφοι, τὸ ἀρχαιότατον τῶν γνωστῶν ἡμῶν μεσολιωνικῶν τῆς Σύρου ὀγγράφων, φέρον τὴν χρονολογίαν αὐτοῦ 4809 δι' ἑλληνικῶν γραμμάτων (αφθ).

χάς ὑπὲρ εὐπλοίας καὶ σωτηρίας, ἃς ἐποίουν αἱ ἐν καιρῷ τρικυμίας αὐτοῦ προσημιζόμενοι, δι' ἐαυτοὺς καὶ τοὺς συμπλέοντας. Καὶ ἐν γένει μὲν αὐταὶ ἀνήκουσιν εἰς τὸ γνωστὸν εἶδος τῶν εὐαγγελίων ἐπιγραφῶν, ἃς πολυαριθμούς ἀπαντῶμεν εἰς τὰ Γράμματα τῆς Ἠπειροῦ ἐν Αἰγύπτῳ, παρὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Μένανκος καὶ τὰς κατακόμβας ἐν Ἀθουσινίῳ, ἐγγὺς λατομείῳ· ἐπὶ χριστιανικῶν ναῶν τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ σφραγίδων τῆς κατὰ Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος. Εἰδικώτερον ὅμως ἐξετάζοντες αὐτάς, παρατηροῦμεν, ὅτι διακρίνονται ἐκείνων, καθ' ὅσον παρέχουσι τῇ ἐπιγραφικῇ νέον τέως ἄγνωστον εἶδος ἐπιγραφῶν· εὐκτηρίων ὑπὲρ εὐπλοίας, καὶ καθ' ὅσον ἀνήκουσιν εἰς εὐρύτατον γεωγραφικὸν κύκλον, οὐ μόνον τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, Ἑλλάδα καὶ Ἰταλίαν περιλαμβάνοντα, ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς Αἰγύπτου, τῆς Συρίας καὶ τῆς Παννονίας ἐκτενόμενον· ἔτι δὲ εἰς κύκλον χρονολογικὸν εὐρύτατον, χιλιετηρίδα ἄλλην περιλαμβάνοντα, ἀπὸ τῶν βυβαϊκῶν χρόνων μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς δευτέρας μ. Χ. χιλιετηρίδας ⁽⁵⁰⁾.

Ἀρχόμενοι τῆς ἐραυνης αὐτῶν θέλουμεν, ἐξετάσαι πρῶτον τὰς ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν χρόνων χαραχθείσας· εἶτα δὲ τὰς ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν ⁽⁵¹⁾.

(50) Ἰδὲ ἐπιγρ. 71, ἐν ᾗ ὑπάρχει χρονολογία c]p d (993 μ. Χ.).

(51) Αἱ κατὰ τὰς ἀκτὰς τῶν Γραμμάτων κατὰ καιροὺς χαραχθεῖσαι ἐπιγραφαὶ συνεποσοῦντο ἀναμφιδόλως εἰς τινὰς ἑκατοντάδας· ἀλλ' αἱ βροχαὶ τὰς πλείστας ἐξηφάνισαν, πολλὰς δὲ κατέστρεψαν πᾶσι τοῖς ἀετοῖς πρὸ ἐτῶν λατομουύντες. Ἡ ἄλλοτε μεγάλη πληθὺς τῶν ἐπιγραφῶν τοῦτων μαρτυρεῖται καὶ νῦν ἔτι ὑπὸ καταλειφθέντων ἰχνῶν πλείστων ἐξαλειφθεῖσιν ἐπιγραφῶν· αἱ δὲ σωζόμεναι νῦν, ἐν πολλοῖς καὶ αὐταὶ ἐσθαρμεῖναι, καίτοι ἐκ πρώτης ὄψεως, ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐκτάσεως, ἣν κατέχουσι, φαίνονται ἄπειροι, πόλιν συμποσοῦνται περὶ τὰς 100.

Τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας ἐπισκέφθημεν τὸ πρῶτον πρὸ 5 εἰσῶν, ἐκ μένης τῆς τοπωνυμίας παρακινήθεντες, ἐναντίον τῶν διαδοξαίσεων τῶν γεωακόντων τὴν θεῖν, λεγόντων, ὅτι ἐπὶ τῶν βράχων μόνον διδύματα ἐλίπον ὑπάρχουσι, τῶν ἐκείνους ἀλιευόντων ἑκεῖ. Εἴχομεν ἀναγκασθεῖν ἐκ Σύρου, μικρὸν μόνον τοῦτων μέρος ἔχοντες ἐξηρηνημένῳ μετὰ πολλὰς κόπας. Ἀποσταλέντες δὲ τὸν παρελθόντα χειμῶνα ὑπὸ τῆς Ἀρχ. Ἐπειρίας εἰς Σύρον, ἐπεινείναμεν, πᾶσαν θύναμιν προσπαθεῖναι καταβάς

Α'. Ἐθνικαὶ ἐπιγραφαί.

Αἱ ἐθνικαὶ τῶν Γραμμάτων ἐπιγραφαὶ εἰσι κεχαραγμέναι ἐπὶ τῶν χειλέων τῶν πρὸς τὸ πέλαγος ἀπορρώγων, τινὲς δὲ ἐν τῇ πρώτῃ παρὰ τῷ मुखῷ τοῦ ὄρμου ἐνεπιγράφω θέσει.

Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων αἱ μὲν ἀναφέρουσιν ὀνόματα ἀνδρῶν εἰς τὰ Γράμματα πρὸςορμισθέντων· αἱ δὲ ἄνδρας, εἰς οὓς τὰ χεῖλη τῶν ἀπορρώγων, ἐχρησίμευσαν ὡς σκοπιά· αἱ δὲ μνήσεις, εὐχάς καὶ εὐχαριστίας πρὸς θεοῦς.

α. Αἱ τοῦ πρώτου εἶδους ἐπιγραφαὶ ἀναφέρουσιν ὀνόματα καθ' ἑαυτὰ ἢ μετὰ τοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς πατρίδος τῶ ἀναφερομένου, ἢ καὶ πολλὰ ὁμοῦ ἀνδρῶν συμπλεόντων. Τοιούτας ἐπιγραφὰς ἀπαντῶμεν πολυαρίθμους καὶ ἀλλαχοῦ, ἰδίως δὲ κατὰ τὸ Μέσα Βουνὸν τῆς Θήρας, παρὰ τινι σπηλαίῳ ὑποταμένῳ ὡς μαντεῖφ τοῦ Ποσειδῶνος ⁽⁵²⁾. Αἱ τοιαῦται ἐπιγραφαὶ τῶν Γραμμάτων, εὐρισκόμεναι κυρίως κατὰ τὰ χεῖλη τῶν ἀπορρώγων, εἰσὶν αἱ ἐξῆς·

1

2

Μίθρης
Πρεσβευτῆς
Σ[αρ]διανός.

Μίθρης Κολλύδα[ς
καὶ Ἑρμογένης.
κ]αὶ Ἀρ[τ]εμιδῶρος.

λέοντες, πρὸς ἐξακριβώσιν αὐτῶν· ὅπως δὲ μετὰ δεκαπέντε ἡμερῶν ὅτε τριβὴν ἐν τῇ ἐρημίᾳ ἐκείνῃ, ἐν μέσῳ ἀπέριων κακουχιῶν, καταρξάμεν νὰ ἐξακριβώσωμεν πᾶν ὃ τι ἔχει ὁπ' ὅφιν αὐτοῦ ὁ ἀναγκώσης.

(52) Τινὰς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἐξέδωκεν ὁ Boeckh. Πολλὰ δ' ἄλλαι, πρὸ 40 περίπου ἐτῶν ἐπὶ στηλῶν καὶ ἄλλων μαρμάρων ἀνακαλυφθεῖσαι, εἰσι, καθ' ὅσον γνωρίζομέν, ἔτι ἀνέκδοτοι. Ἐκ τούτων, ὡς τὰ μέγιστα ἔβλεπον λόγου, ἀνατίρομεν ἀναθεῖναι τὴν ἐξῆς·

Μιθρηδ[άτης (sic).

πορθυ[ῆς (sic).

Ἐκ καθ' ἑκαστοῦ δεδουλευκί, οὗ δὲ Μιθρηδ[άτης, κατὰ τοὺς πρὸς Ῥωμαίους πολέμους αὐτοῦ, ἦσαν εἰς Θήραν.

3	8
Hejivettivs Mella Z Hll.	Ζώπμος Καρνίλας ὁ καὶ Δωμῆτες.
4	9
Phi[il]eros ... iscl.	Rusticus.
5	10
Ojivón.	Ὀνήσιμος Στεργ[α]ιος;
6	11
Ἀπολλώ[ν]ιος Ῥόδιος.	Παν[α].
7	12
Διοσκουρίδης Τύμιος.	Καμικός Καλο...
	13
	Εὐπλασιος.

Μεταξὺ πασῶν τῶν ἐπιγραφῶν τούτων σπουδαιοτάτη ἀναντιρρήτως ἐστὶν ἡ τὸν Μίθρην τὸν Σαρδιανὸν πρεσβευτὴν ἀναφέρουσα (53). Τίς δ' ἀκριβέστερον οὗτος, ποῦ ἐπορεύετο καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν οὐδόλως γνωρίζομεν. Καὶ ὅτι μὲν εἶναι ὁ αὐτὸς ὁ μετὰ τοῦ Κολλύβου καὶ τῶν λοιπῶν (ἀριθ. 2), οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία· ἄγνωστον ὅμως εἰ ἐστὶν ὁ Μίθρης ὁ ἐν τισὶ νομίμασι τῶν Σάρδεων ἀναφερόμενος (Mionn. Descr. vol. IV, p.

(53) Ἐπὶ τοῦ περσικοῦ ὀνόματος Μίθρης στηριζόμενος εἰς, ἕως ὑποθέσῃ, ὅτι πρέπει νὰ συμπληρώσωμεν Σ[ογ]-δία νὸς ἀντὶ Σ[αρ]-δία νὸς· ἀλλ' ὅμως ὑπὲρ τῆς γραφῆς Σ[αρ]δία νὸς μαρτυροῦσι τὰ ἴχνη τῶν γραμμάτων. Ἀξίον σημειώσεως ἐνταῦθα εἶναι, ὅτι τὰ ὀνόματα καὶ τῶν τριῶν συμπλῶν τοῦ Μίθρου ἀπαντῶμεν εἰς νομίσματα τῆς Σμύρνης (ἰδὲ Mionn. v. III, monn. de Smyrne). Ὁ Κολλύβης μέλει τε μόνον ἐπὶ νομισμάτων τῆς Σμύρνης ἀπαντᾷ.

119). Τὸ *Helvettius* καὶ *Paria* πρῶτον ἦν ἀπαντῶσιν ὡς κύρια ὀνόματα. Τὸ *Phileros* προφανῶς εἶναι τὸ ἑλληνικὸν *Φιλέρος*. Ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος περιττὸν γὰρ εἶπωμεν ὅτι εἶναι πολλῶ μεταγενέστερος τοῦ ποιητοῦ τῶν Ἀργοναυτικῶν, ὡς δεικνύεται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων. Τὸ ἐν τῇ χρονολογίᾳ, τῇ μετὰ τὸ *Helvettius*, πρῶτον ἀριθμητικὸν σημεῖον, πρῶτον ἦν καθ' ὅσον γνωρίζομεν ἀπαντῶν, ἀγνοοῦμεν τί σημαίνει.

Β'. Ὡς δεύτερον εἶδος ἐθνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Γραμμάτων κατελέξαμεν τὰς ἀναφερούσας ὅτι οἱ πρὸς Δ. ἀπορρώγες βράχοι ἐχρησίμευσαν ὡς σκοπιὰ εἰς ἀνδρας. Τοιαύτας ἐπιγραφὰς οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν γνωρίζομεν ἐντελῇ ὁμῶς πρὸς ταύτας ἀναλογίαν παρέχουσιν ὀνομασίαι διαφόρων ὑψηλῶν καὶ κατόπτων θέσεων, λαβοῦσαι ἀρχὴν ἀπ' ἀνδρῶν, οἵτινες ἐχρήσαντο ταύταις ὡς σκοπιαῖς. Οὕτως ἔχομεν παρὰ Στράβωνι *Μακίστου σκοπὰς ἐπὶ τοῦ Ἀθωνος*, ἀλλαχοῦ δὲ *Δημητρίου σκοπὰς, Εὐδόξου, Λιορτος, Περσείως σκοπὴν*· ἔτι δὲ *Ἐπαμεινώνδου σκοπὴν*, παρὰ τῇ *Μαντινείᾳ*, ὅθεν τραυματίας ὁ Θηβαῖος στρατηγὸς ἐθεῖτο τὴν γινομένην μάχην (Παυσ. XIII, 11.7). Εἰς τί δ' ἐχρησίμευσαν ὡς σκοπιὰ οἱ βράχοι τοῖς εἰς τὰ Γράμματα εὐρισκομένοις, ἐξηγεῖ ἡμῖν ὁ Δουκιανός· «*Δέον ἐξ ἀρχῆς, πρὶν ἐκπλεῦσαι, ἀναβάντα ἐπὶ σκοπὴν τινα σκέψασθαι, εἰ ἐπίφορόν ἐστι καὶ οὐριον τὸ πνεῦμα.*» (*Ἑρμώτιμος* 28). Ἐχομεν δὲ τοῦ εἶδους τούτου ἐπιγραφὰς τὰς ἐξῆς, εὐρισκομένας κατὰ τὴν δευτέραν ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων ἐνεπίγραφον θέσιν.

14

Σκοπή] Ἀθηνοβίου
τοῦ ναυκλήρου.

15

Σκοπή χ....
τῶν πλε[υσ]θέντων
.....

16

Σκοπιὰ ἀ[χο]υόντων
Ἀριστοδήμου
Μίγ[ω]νος
Ἑγρησι[ππ]ίδος.

(*recordatus est*)⁽⁵⁴⁾. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι αὕτη ἦν ἡ ἀρχικὴ τῆς λέξεως σημασία, καὶ ὅτι εἰς πολλάς τῶν τοιούτων ἐπιγραφῶν ἐν τῇ σημασίᾳ ταύτῃ ἀναφέρεται τὸ *ἐμνήσθην* ἀλλ' ὅμως αἱ ἐπιγραφαί, αἱ μὴ ἀναφέρουσαι ἐκεῖνον, οὐ ἐγένετο μνήσις, παρέρχουσι πῶς τὸ ἐνδόσιμον, ὅτι ἡ λέξις εἶχε μεταπέσει εἰς τὴν σημασίαν τοῦ *ἐδεήθη*, καθ' ὅσον μάλιστα αἱ μνήσις ἐπιγραφαὶ εὐρίσκονται σχεδὸν πανταχοῦ ἐγγὺς ἱερῶν. Ἰδίᾳ δὲ ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ ΜΝΗC ΘΗ, εἰς ἱκανὰς ἐπιγραφὰς ἀπαντῶν, καθ' ὅσον δύναται νὰ ἐκληφθῇ εἴτε ἴσον τῷ *ἐμνήσθην*, εἴτε ὡς *μνησθῇ* ἴσον τῷ *μνησθεῖν*, ὡς δεικνύει ἡ ἐξῆς ἐν Αἰγύπτῳ εὑρεθεῖσα ἐπιγραφή (C. I. G. 4668, e):

Μνησθῶσιν
ἄνδρες δύο ἀδελ-
φοι Ἀμβρο[ε] καὶ Ἀλι-
τος υἱ[ο]ς Ἡρώδου.

Ἐκ τῶν δύο τούτων ἐκδοχῶν ἐνομίσαμεν τὴν πρώτην ὡς κατὰλληλοτέραν διὰ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Γραμμάτων.

Πλὴν τοῦ *μνήσθην* ἄξια λόγου παρουσιάζονται ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιγραφῇ τὸ *Μέθοδος* καὶ τὸ *σκοπή*. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρῶτον, εἶναι ἀνάμφιβόλως παρωνύμιον τοῦ Ἀπολλῶ, ὅπως πολλὰ ἄλλα ὅμοια, οἷον *Ἡγήμων* ἢ *Φακῆ*, *Ἀρτώριος* ἢ *Μέλισσα* κατὰ δὲ τοὺς νεωτέρους ἐλληνικοὺς χρόνους *Σαμουήλ* ἢ *Τελευταία Κρίσις*, καὶ σήμερον ἔτι πού *Γεώργιος* ἢ *Εὐθύνεια*. Τὸ δὲ *σκοπή* σημαίνει τὴν ἐπὶ τῆς ἀπορρώγος σκοπιάν, καθ' ἣν καὶ ἱερὸν τοῦ Σεράπιδος ὑπῆρχε. Σημαίνει ἐπομένως ἡ ἐπιγραφή, ὅτι ὁ Ἀπολλῶς ἐδεήθη, εὐρισκόμενος κατὰ τὴν σκοπιάν, παρὰ τῷ

(54) Περὶ τοῦ ἐμνήσθην πᾶρατῆρι δὲ Pocock τὰ ἐξῆς: «*Η-
λιδωρος ἐμνήσθην Ζήνωνος. Illud ἐμνήσθην animadverti velim.
Solebant peregrinantes pietatis et memoriae caussa absentium
et relictorum amicorum et cognatorum in his locis, ubi suam
volebant relinquere memoriam, etiam eorum nomine scripto se
testari non immemores fuisse.*» (Ἰδὲ Θησ. Ἐρρίκου Στεφάνου ἐν λ.
μνῆμαι).

κατὰ τοῦ αἰτῶνι λατρευομένου θεοῦ. Ἄν. δὲ τὸ σκοπὴ ἦν αὐτὸ
τὸ τῆς θέσεως ὄνομα οὐδόλως δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν.

Ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιγραφῶν ἡ ὑπ' ἀρ. 22 παρέχει ἀμφιβολίας
τινὰς, ἐὰν ᾖται χριστιανικὴ ἢ ἐθνικὴ. Ἀλλ' ὅμως τό τε σχῆμα
τῶν γραμμάτων καὶ ὁ τύπος τῆς ἐπιγραφῆς παρέχουσι μείζονα
πιθανότατα ὑπὲρ τοῦ δευτέρου, μὴ ἀντικειμένου εἰς τοῦτα τοῦ ἐν
ἀρχῇ «Παρά τῷ θεῷ»· διότι πιθανώτατα οὗτος ἦν θεὸς τις, ἔχων
ἱερὸν εἰς τὰ Γράμματα. Τὸ ἐν τῇ ἐπιγρ. 20 Ῥύθμος πρῶτον νῦν
ἄπαντα. Περὶ τῆς γνωστοτάτης γραφῆς Ζμυρναῖος ἀντὶ Σμυρ-
ναῖος-περιττὸν κρίνομεν νὰ σημειώσωμεν τὴ

δ'. Αἱ εὐκτῆριοι ἐπιγραφαὶ περιέχουσιν εὐχὰς, ὑπ' ἀνδρῶν εἰς
τὰ Γράμματα προσορμισθέντων γενομένας, ὑπὲρ εὐπλοίας ἐαυ-
τῶν ἢ φίλων. Τίθεται δὲ ἐν αὐταῖς ἄλλοτε μὲν μόνον τὸ ὄνομα
ἐκείνου, δι' ὃν ἡ εὐχὴ γίνεται, ἄλλοτε δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πα-
τρὸς αὐτοῦ ἢ τῆς πατρίδος. Αὗται ὑπάρχουσι κεχαραγμένα ἐν
τῷ ὅρμῳ (θέσ. α')· εἰσὶ δ' αἱ ἐξῆς·

25

Εὐπλοια
τῷ Φιλο-
σεράπῃ
τῷ Ἰουλι-
ανῷ
Ἀρτεμισίου
Μειλησίῳ.

26

Εὐπλοια τῷ Ἐρακλεῖ
Μειλησίῳ
τῷ Θεοπόμπου.

27

Εὐπλοια
Τιανῷ;

28

Εὐπλοί-
α σοὶ Εὐτά-
χῃ.

29

Εὐπλοια
Ὅκε[αὐτα] Τύχει.

Τεταύτην δ' ἔχομεν καὶ μίαν χριστιανικὴν, χαραχθεῖσαν κατὰ
μέλησιν τῶν ἐθνικῶν·

Εὐπλοια Ἰσιδώρου
Φιλαληθίου
Ἀνδρίου.

Ὅτι δ' αὕτη εἶναι χριστιανική, δέκνυται ἐκ τε τῶν ἀνορθογραφίων αὐτῆς καὶ τῆς ἐξῆς παρακειμένης ἐπιγραφῆς· αΚ(ύρι)ε βοήθισο[ν] τὸ πλὺο Φιλαλιθίο[υ.]. Πιθανώτατα δὲ καὶ ἡ ἐξῆς, ὑπάρχουσα κατὰ τὸ λατομεῖον, εἶναι χριστιανική·

Εὐπλῖα

Διοτίμα.

Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται, πλὴν τοῦ ἰδιάζοντος αὐταῖς τύπου, ὅστις ἀπαμειβιστικῶς ἐν μόνῃ τῇ Σύρῳ ἀπαντᾷ, παρουσιάζουσιν ἀξιόσημειώτον θεοῦ ὄνομα Ἡρακλῆς (ἀρ. 26) ὡς ὄνομα κύριον ἀνδρὸς Μιλησίου, ὅπερ οὐδόλως ἦν σύνηθες κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁφείλομεν δὲ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι οὐδ' ἐλαχίστη ὑπάρχει ἀμφιβολία περὶ τῆς γραφῆς, διότι πρὸς πλήρη περὶ τούτου βεβαιότητα ἐπανειλημμένως ἐξητάσαμεν τὸν βράχον. Περιέργως εἶναι προσέτι ἡ γραφὴ ΤύχΕΙ (ἀρ. 29) ἐν ἐπιγραφῇ ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, τῆς εἰ ἀντὶ τῆς η οὐσης ἐν χρήσει εἰς ἀρχαιοτέτους χρόνους. Εὐτέχης, ὡς ὄνομα ἀνδρὸς, ὑπάρχει καὶ ἀλλαχόθεν γνωστόν.

Μετὰ τῶν εὐκτηρίων δὲ τούτων ἐπιγραφῶν δεόν νὰ συγκαταλεχθῶσι, καίτοι διαφόρου τύπου, ἐπιγραφαὶ τινες, ἐν αἷς ἰκετεύει ὁ χαράξας τὸν Ἀσκληπιὸν, ἵνα παράσχῃ πιθανῶς εὐπλοῖαν.

30

31

Ἄσκη]

λειπὲ (sic) θε[ῶ]

.....

Ἀσκλη-

πιὲ μέγα

σῶσον Εὐ]τύχη

.... ἀγνάχ.

Ἀστυχῶς ἡμῶς οὐδετέρᾳ τούτων διατηρήθη ἀκεραία· καὶ αὐτῇ δὲ ἡ συμπλήρωσις σῶσον Εὐ]τύχη, οὐδόλως παρέχει βεβαιότητα πλήρη.

Ἐνταῦθα δεόν νὰ προσθέσωμεν καὶ ἑτέραν τινὰ ἐπιγραφὴν, κεχαραγμένην κατὰ τὰ ἔσχατα τῆς τρίτης ἐνεπιγράφου θέσεως, τῆς ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων, ἀπέναντι τῆς χειμερινῆς δύσεως τοῦ ἡλίου.

32

.....

Θεὸν

"Ἠλίον.

Ἀλλὰ καὶ αὕτη εἶναι τοσοῦτον ἐφθαρμένη, ὥστε μόλις ἡδυνήθημεν νὰ ἀναγνώσωμεν μετὰ βεβαιότητος τὸ ὄνομα τοῦ Ἡλίου (55).

ε'. Αἱ εὐχαριστήριοι ἐπιγραφαὶ ἀναφέρονται κυρίως τῷ Ἀσκληπιῷ, ὃν ναυσιπόροι, ἐν τρικυμίαις κινδυνεύσαντες, εὐχαριστοῦσι μετὰ τὴν διάσωσιν αὐτῶν. Τοιαύτας ἔχομεν τὰς ἑξῆς, ἐγγὺς εὐκτηρίων τῷ αὐτῷ θεῷ εὐρισκομένας·

33

34

Εὐχαριστοῦμεν τῷ
Ἀσκληπιῷ οἱ ἐν τῷ μαιη-
σιακῷ πλοίῳ; Ἡρακλείδης Κ]αλπ[ύς.

Εὐχ[αρισ]τοῦμεν θεῷ
Ἀσκληπιῷ
Παῦλ[ος] κ[αὶ] Αἰαντ[ίς]
Ἡρακλείδης Νείων.

35

Εὐχαριστοῦ-
μεν
θεῷ] Ἀσκληπιῷ

.....

Ἐν τῇ 33 ἐπιγρ. συνεπληρώσαμεν *Καλπεὺς*, ὥς οὐδεμιὰς ἄλλης λέξεως συμβιβαζομένης μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ λίθου ἰχνῶν. Εἶναι δὲ *Καλπεὺς* ὁ πολίτης τῶν Καλπῶν, πόλεως τῆς Βιθυνίας.

Μετὰ τῶν εὐχαριστηρίων συναριθμητέα καὶ ἑτέρα τις ἐπιγραφὴ ἐπὶ βομβοειδοῦς λατομήματος, εὐρισκομένου κατὰ τὴν θέσιν τοῦ λατομείου, κεχαραγμένη, ἐν ᾗ οἱ χαράξαντες εὐχαριστοῦσι τὸν σώσαντα αὐτοὺς ἐν Τύρῳ.

(55) Καίτοι λίαν δυσανάγνωστος, ἐκ τῶν ἰχνῶν καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς δαίκνυται, ὅτι μόνον δύο ἢ τρεῖς λέξεις περιεῖχεν.

36

Δόξα τῷ
 σῶσαντι
 ἡμᾶς
 ἐν Τύρῳ.

Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἄξιον σημειώσεως παρατηρεῖται ἡ παράλειψις τοῦ ὀνόματος τοῦ τε σῶσαντος θεοῦ ἢ ἁγίου καὶ τῶν σωθέντων. Ἐνεκα τῆς παραλείψεως ταύτης, οὐδὲ ἂν ἡ ἐπιγραφὴ ᾖναι ἐθνικὴ ἢ χριστιανικὴ γνωρίζομεν· διότι ἐκ τῶν ἄλλων τὸ μὲν σχῆμα τῶν γραμμάτων καὶ ἡ ὀρθογραφία δεικνύουσιν αὐτὴν μᾶλλον ὡς ἐθνικὴν, τὸ δὲ ἐν ἀρχῇ ἀδόξα ὡς χριστιανικὴν.

ς'. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω θρησκευτικῶν ἐπιγραφῶν, ὑπάρχει τις κατὰ τὴν θέσιν τοῦ λατομείου, ἐπὶ ἐτέρου ἐγκαταλειφθέντος λατομήματος παρεμφεροῦς ἐστῶματι⁽⁵⁶⁾ κεχαραγμένη, ἀναφέρουσα προσκύνημα πιθανῶς Βάσσου τινός·

37

.....
 Βάσσ[ου
 προσ]κύνει[μα
 ...Διοσ.....

Τοῦ τύπου τούτου ἐπιγραφὰς (προσκυνήματα) εὐρίσκομεν πολυπληθεστάτας ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ μάλιστα ἐν λατομίῳ τῆς Νουβίας, ἐγγὺς μικροῦ τεμένους. Ἐκ τῶν ἐκεῖ ἐπιγραφῶν παραθέτομεν τὴν ἐξῆς, σχετιζομένην πρὸς τὸ λατομεῖον· «Τὸ προσκ[ύ]νημα Τ[ι]θός· Ὁρση(τος) [προστάτης] Σρουπτίχι(ος) γενόμενος (ρ. γενόμενος) διατία, καὶ φάνη [ἡ]μᾶς ὁ θεὸς καὶ ἡ λατομί[α] ἐ[π]αυσε[ν].» (C. I. G. Inscr. Nubiae 5933). Ἄξιον δὲ ση-

(56) Ἐπιστῶμεν τὴν προσκῆν τοῦ μέλλοντος νὰ ἐπισκεφθῇ τὰ Γράμματα νὰ μὴ ἐκλάβῃ τὰ δύο λατομήματα (ἀρ. 36 καὶ 37) ὡς λατρεῖς ἀρχαίου οὐλοδομήματος.

μειώσεως εἶναι, ὅτι Βάσσος τις ἀναφέρεται ποιήσας εὐχὴν τοῖς Διοσκόροις (71) καὶ εἰς τὰ Γράμματα τῆς Ἡπείρου, προσορμισθεὶς ἐκεῖ (C. I. G. n. 1226).

Εἰς τὰς θρησκευτικὰς ἐπιγραφὰς δέον ἐστὶ νὰ καταλέξωμεν καὶ τὰς ἐξῆς δύο ὑπαρχούσας παρὰ τῷ ὄρμῳ·

88

Εὐδοκῆ Νιδιον Ἐπίστα-

4[σ]ε τ[δ]ν ἀδελφῶν.

89

Σαρπηδὼν

Σαρπηδόνας

καὶ μνηθεὶς ;

...ε[ρ]ευ...

..... ρου .

Νιδιος, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, πρῶτον νῦν ἀπαντᾷ.

Ζ'. Ἐκ τῶν ἐθνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν Γραμμάτων ὑπολείπεται ἔτι νὰ ἀναφῶμεν τινας, κεχαραγμένας ἰδίως ἐπὶ τῶν χειλέων τῶν πρὸς τὸ πέλαγος βράχων, αἵτινες εἰς οὐδὲν τῶν ἀνωτέρω εἰδῶν δύνανται νὰ ὑπαχθῶσιν· αἱ μὲν διὰ τὸ ἰδιάζον τοῦ τύπου, αἱ δὲ διὰ τὸ ἑλλιπὲς αὐτῶν.

40

Χαῖρε Χλῆκ.

43

Μητ[ρ]ωδῶ[ρ]η (εἰς).

41

Τρ[ι]ν Ἡλῶη.

44

42

Μεγαλωνύμ[ω]..

.....λου

.....αρχιος κατ[ε]

.....ινάτος

71 (87) ὡς ἄλλος τις στήριζόμενος ἐπὶ τῆς εὐχῆς αὐτῆς, ἐὺμνήστως ἀντ[ι]στ[η]ν. πρὸς ἐκ τῶν ἐθνικῶν Διοσκόροις Ἡρὸς καὶ αὐτὴν ὁμῶς συμπλήρωσιν ἐλαχίστη πιθανότης ἐπιδέχεται.

45

imperper. ell - -
a)n(nο) ΕΙΗΞ
ΞΗ

46

Λ Υ.
Δύκιος.

47

...ιος...
να]κλήρος

48

...ἐπάρχ[ω] Πανοννῶν...

49

idib(us) Mart(lis).

50

(181 πίνακα).

51

'Ε]π' ἀγαθ[ω]
Δο]υνάτε[ου].

52

Δ]οννάτω.

53

Τιμώνα[τ]ο[ς]

54

(181 πίνακα).

55

viz x...

Ὁμοίως τῇ ἐπιγραφῇ χαῖρε Χλόη ἔχομεν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἄλλας ἀλλαχόθεν γνωστάς, ὡς τὰς ἐξῆς *Λευκάε καλὴ χαῖρε· φῶς μου Θεωνώ* (Franz Epigr. Graeca. p. 837). Ἡ ἐν ἀριθ. 45 ἐπιγραφή ὑπάρχει ἐπὶ κέρας, τοῦ λοιποῦ βράχου ἀποκεχωρισμένης, κατὰ τὴν β' ἐπὶ τῶν ἀπορρώγων ἐνεπίγραφον θέσιν. Τίνος εἶδους ἐπιγραφὴ ἐστὶν αὕτη εὐδόλως γνωρίζομεν· ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰ νῦν ἐπὶ τοῦ λίθου σωζόμενα, ἀναφέρουσι πιθανῶς ἔτος τῆς ἡγεμονίας αὐτοκράτορός τινος, ἴσως τοῦ Δυρηλίου, καθ' ὃ ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφή. Τὴν σημασίαν τῶν ἐν τῷ β' στίχῳ ὑπαρχόντων ἀριθμητικῶν σημείων ἀδυνατοῦμεν νὰ ὀρίσωμεν· ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν τὸ παρεμφερές πρὸς ξ σχῆμα εἶναι ἀπλουν κόσμημα, τὸ δὲ μετὰ τοῦτο πιθανῶς στέμμα. Τὰ κατὰ τὴν 46 ἐπιγρ. ὑπάρχοντα ἐπὶ τοῦ βράχου παρυστώσων ἔσως θυσάνους. Τὸ ὄνομα τοῦ ἐν τῇ 48 ἐπιγραφῇ ἀναφερομένου ἐπάρχου

τῆς Παννονίας προσεπαθήσαμεν νὰ ἐξακριβώσωμεν, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθημεν. Τὸ idib(us) Mart(iis), εἶναι ἀναμφιβόλως λείψανον χρονολογίας καταστραφείσης ἐπιγραφῆς. Ἡ ὑπ' ἀρ. 55 εἶναι τὸ μόνον ὑπολειπόμενον ἐκ πολλῶν παλιμψηστων ἐπιγραφῶν.

Β'. Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαί.

Αἱ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Γραμμάτων εἰσὶ κεχαραγμέναι κατὰ τὰς δύο ἐν τῷ ὄρμῳ θέσεις, καὶ ἰδίως τὴν κατὰ τὸ λατομεῖον. Αὗται διακρίνονται τῶν ἐθνικῶν κατὰ τὸ λεπτομερέστερον τῶν εἰδήσεων, ἃς χορηγοῦσιν ἡμῖν περὶ τῶν αὐτόσε προσομιζομένων ἀνδρῶν καὶ πλοίων· εἶναι δὲ γεγραμμέναι ἐν διεφθαρμένῳ ῥωμαϊζοντι ἀλφαβῆτι, μετὰ πλείστων ἀνορθογραφιῶν, πιστὴν παρεχουσῶν εἰκόνα τῆς καταστάσεως τῆς δημοτικῆς παιδείας τοῦ βυζαντικοῦ πολιτισμοῦ.

Ὡς πρὸς τὸν τύπον αὐτῶν θεωρούμεναι, ἀνήκουσιν εἰς τὰς γνωστάς εὐκτηρίους ἐπιγραφὰς τῶν βυζαντινῶν χρόνων, οἷας ἀπαντῶμεν, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἶπομεν, ἐπὶ τοίχων καὶ βράχων ἐγγὺς μεσαιωνικῶν ναῶν, καὶ ἐπὶ σφραγίδων μολυβδίνων τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος. Ἐν αὐταῖς ὁ γράφων, ἀπὸ τοῦ «Κύριε βοήθει» ἢ «Κύριε σῶσον» συνήθως ἀρχόμενος, ἱκετεύει τὸν Ὑψιστον ἵνα σώσῃ αὐτόν καὶ τὸ πλοῖον αὐτοῦ μετὰ τῶν συμπλεόντων· προσθέτει δὲ πολλάκις τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ὀνόματι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τῆς πατρίδος, ἐνίοτε δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πλοίου καὶ σπανιώτατα τὸν μῆνα ἢ τὸ ἔτος, καθ' ὃ εὐρέθη εἰς τὰ Γράμματα.

Εἰσὶ δὲ αἱ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ αἱ ἐξῆς·

86

Κ(ύριε κ[ε]) Ἀγίε Φωκά σόσο[ν]
τὸ [πλ]οῖον Μαρ[ί]αν καὶ το-
ὺς [π]λέοντας ἐν αὐτῷ
.....πιδαν[ε]-
ρ,.....σης

87

Κύ(ριε) βοήθ[η]
...απο ναυκλ[η]ρου
.....

58

Ἐνεκεν[εσθ]η τὸ ἱερὸν
... τοῦ ἀγίου [Φωκᾶ ;

59

Εὐπλυσ 'Ισιδώρου
Φιλαλτιθίο[υ
'Ανδρίου.

60

Κ(ύρι)ε βοήθεισ[ον
τὸ πλὺς [Φ]ιλαλτιθίο[υ.

61

Κύριε βοήθ[η].
Κ(ύρι)ε [θ]εὶ βοήθ[η] τοῦ δοῦ-
λου σου Θωμᾶ-
ν καὶ Γεωργίου [δ. .
καὶ τῆς δδελφῆς
αὐτοῦ. 'Αμίν.

62

Κύρι]ε βοήθει
τῷ δοῦ[λῳ
σου Χρισ-
[τοδοῦλῳ].

63

Κύριε βοή-
θ[η] τῷ δοῦλῳ
σου Χριστο-
δοῦλῳ.

64

Κ(ύρι)ε σ[ωσον] τὴν σύ-
πλοισι Στεφάνου
ὁπάτου, 'Αμίν.

65

Ὁ χωρὸς τῶν ἀγίων [ἀπέντω]ν
σώσαι [τὸ] πλοῖ[ον Μ]αρίαν μετὰ τ[ῆς]
γ[ω]μου ἐ[στίν] καὶ ἰωάν[νου]
ναυκλήρου καὶ [τῶν] συμπλεόντων
αὐτ[οῦ].

66

Χ(ριστῇ) σῶσω . .
... ἀπὸ] τῶν
διοκόν-
των με κα[κούρ-
γῳ]ν. Θεὲ σῶ[σον].

67

Χ(ριστῇ) βοήθει τῷ δοῦλῳ σου
Εὐλιμενίῳ
'Εφραίμ Χ(ιλιέρχῳ) τῆς
'Ασίας καὶ τοῖς συν-
πολίταις (sic) τοῖς ἀδελφοῖς.

68

Κύρι]ε εὐχαριστοῦ-
μεν σοι ὅτι ἔ-
σωσ[ας] ἡμᾶς
- - - κὸς Μι[λ]-
σιως
'Ενπρωρίου Ὑπ[ε]ρ[ω]νο[ς].

69

Κ[υ]ρίε
Διοτίμα.

70

Σὺ Κ(ύρι)ε βοήθ[η]
τὸ εἶκω μου
καὶ μοὶ τὸ γρά-
ψαντι. 'Αμήν.

71

Κ(ύρι)ε βοήθι τοῦ δ[ο]ύλου σου
 Λεοντ[ί]ου
 πανυκί εκ Φο[ρ]τ[ί]κι; χωρίου
 Κυπαρισίου. Ἀμ[ή]ν.
 Σ[τ]φά γέν(οι)το οὐτ[ω]ς κύρια.

78

Κύριε βοήθ[η]θι τῷ π[λ]οίῳ Μαρία
 Θερέτω
 καὶ Ἰσιδώρῳ Δ(ι)ακόνῳ καὶ τοῖς
 πλείουσιν μετ' αὐτοῦ
 καὶ Ἰωάννῃ τῷ γράψ(αντι) εὐπλ[ι]α.

72

Κ(ύρι)ε βοήθ[η]θι τὸν [δ]οῦ[λ]ον....
 π[α]νουκί Ἀ[μ]ήν.

79

Κ(ύρι)ε βοήθ[η]θι τὰ δοῦλό σου [Ἀνα]
 Ἀναγνώστου ἡ[ω] Ἰωάννου διανκ-(sic)
 όνου Ναξίου. Ἐγράφησαν τὰ γράμ-
 ματα μηνῇ Ἀπρηλίου πόρτη.

73

Χ(ριστῇ)
 βω(τή)ει.

80

Κ(ύρι)ε βοήθ[η]θι τὸ δοῦ-
 λο σου Εὐνομία
 καὶ πάσῃ τῇ συνπλ[ο]ύ-
 α αὐτοῦ Ναξίους.

74

Κ(ύρι)ε βοήθ[η]θι τῷ δούλῳ
 σου Σ[τ]ωφρονίῳ.

81

75

Κ(ύρι)ε σόσον τὸ
 πλοῖον Μαρία
 Ἰσδόρου (sic) Πι-
 να[ρ]ίως.

Εὐχαριστοῦμι σοι Κ(ύρι)ε ὅτι ἔσω-
 σες τὸ δούλω σου Ἀστέρι Ναξίῳ
 καὶ πάσα τῇ σοιπλοία αὐτοῦ.
 Ἀμ[ή]ν.

82

76

Κ(ύρι)ε σῶ(σο)ν τοῦ
 δούλου σου Θερε-
 μίστα Ναξίου
 καὶ πάντων (τῶν) σὺν αὐτ-
 ῷ (καὶ) Εὐνομίου τοῦ
 γ[ρ]άψα[ν]τος τὴν
 εὐχ[ή]ν. Ἀμ[ή]ν.

Κύριε βοήθ[η]θι τῷ δούλῳ σου
 Μακροδῖῳ Μαυριανῷ;
 καὶ].....συν[κ]ρί[ω]. Ἀμ[ή]ν.
ρίων
καὶ [σόσον τὴν σ[κ]η-
 πλειαν τὴν] ἐν τῷ πλ[ο]ίῳ.

83

77

Κύριε βοήθ[η]θι τῷ δούλῳ σου Ἰ-
 σιδώρῳ δι(α)κόνῳ.

Κύριε βοήθ[η]θι τῷ δού-
 λῳ σου Γοργωνίῳ
 Παρίῳ.

84

92

Κ(ύρι)ε σόσον τὴν σὺν-
πλουαν Ἰωάννου
ἀπικίαν; κ.....
αὐτοῦ. Ἀμήν Χριστέ.

Χριστὲ βο(ή)θη τῷ
δούλ[ω σου
— — νω τῷ
— — — — —

85

93

Ἡ[γ] ὁ[ε]ία γὰρ[ρ]ί[ς] εἴη;
ἐφ' ᾧ ἤματι. Ἀμήν.

Κύριε) εὐσώων τὸ πλ[ι]των
Γνώριων [κ]ε Πέτρον (α)π[ο]σ-
κληρων με[τ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]
πλό(ας) αὐτοῦ Μιλιόων
Πηλοφ[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]e[ρ]. Ἀμήν.

86

(ἴδὲ πᾶν ἄκα).

87

94

Κ(ύρι)ε βοήθει τοῦ δούλου
σου Ἀ]αυιάνου καὶ
Ἰω]άννου μετὰ τοῦ;
.....

Σώσω(ν) κ(ύρι)ε πλόω Ἰωάννου
(ε)α] Μαρτίνου Μαρτίνου;
μετὰ τῆς συναπλ[είας] αὐτοῦ.
Κατεπερ(ε)ύσαμεν μιν
Μεναναρθε III C Id 3
d A Ἡμερῶ(ν) E.

88

95

[Κύριε βοήθει τῷ]
δούλῳ α]ου
Θεοδώρῳ
ε]α διακόν[ω]
οὐδ' ο]ρακόν[ω].

Κ(ύρι)ε σώσω τὸν δ-
ούλῳ σου Σύνετον
σεραπώτῃ μετὰ
τὸν συνεδόντο[ν]
αὐτοῦ Νη....
καὶ. Ἀμήν.

89

96

Χρ(ιστ)ε βοήθη τῷ
δούλ[ω σου. (ἀτελής).

Κύριε) σόσον πλόων Σεργίου [Α]π[ο]τή-
και ἀρχοντας..... με[τ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]e[ρ] (σ)ο[υ];
τὸν πλεόντων ἐν αὐτῷ. Ἀμήν.
Ἡ Γρηγορίου (ἴ)πατικοῦ.

90

Κ(ύρι)ε βοήθη τῷ δούλῳ [του].
σε πα[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]ε[ρ]e[ρ]. Ἀμήν.

97

91

..... σόσον τὸν δού-
λῳ τὸν Εὐφροδίου.
Ἀμήν.

Κύριε βοήθησεν Πέτρον
..... σόσον
τὸ σκάφος Μαυριανοῦ ναυ[α]ρχή-
ου; καὶ Ἰω(άννου) ἀδελ[φ]οῦ Μα[ρ]τ[ί]νον[τ]
ου καὶ τὸν ἐν αὐτῷ ναυ[α]ρχή-
ου. Ἀμήν.

Κύριε βοήθει τοῦ] δού-
λου σου] Δωμετήου
κεντέρχου
κα[συμπλοίας α]ὐ[τοῦ. Ἀμήν.

Ἐπὶ ὠνόματος θε(ε)οῦ ζῶν[τος
Εἰωρτυλῆς...ιος
σωθῆς ὑπε.υε.

Διασκοποῦντες τὸ περιεχόμενον τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, εὐρί-
σκομέν τινας διαφερούσας τῶν λοιπῶν κατὰ τὸν τύπον. Οὕτως ἐξ
αὐτῶν τῶν εὐκτηρίων, οἷαί εἰσιν αἱ πλεῖσται τῶν χριστιανικῶν,
ἔχομεν δύο, ἐξ ὧν ἐν μὲν τῇ πρώτῃ γίνεται ἐπίκλησις πρὸς τὸν
Θεὸν καὶ τὸν Ἀγίον Φωκᾶν (ἀρ. 56), ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ πρὸς τὸν
χορὸν τῶν Ἀγίων Ἀπάντων (ἀρ. 65)· ἔτι δὲ δύο εὐκτηρίους ὑπὲρ
εὐπλοίας, ἃς ἀνωτέρω ἀνεφέραμεν. Ἀλλου εἶδους ἔχομεν δύο εὐ-
χαριστηρίους, ἐν αἷς κινδυνεύσαντες ἐν τρικυμῖαις εὐχαριστοῦσι τὸν
σώσαντα αὐτοὺς Θεόν (ἀ. 68, 81)· ἑτέραν τινα, ἐν ἣ ὁ χαράξας ἐπι-
καλεῖται τὴν θεῖαν χάριν (ἀρ. 85)· καὶ μίαν ἀναφέρουσαν ἐγκαίνια
ναΐσκου ὑπάρχοντος, ὡς φαίνεται, εἰς τὰ Γράμματα (ἀρ. 58) ⁽¹⁾.

Ἐκ τῶν ἐν ταῖς χριστιανικαῖς ἐπιγραφαῖς ἀνδρῶν οἱ πλεῖστοι
φέρουσιν ὀνόματα ἀρχαῖα ἑλληνικὰ, οἷον Φιλαλήθιος, Εὐλιμένιος,
Λεόντιος, Διοτίμα, Εὐνόμιος, Ἀστὴρ, Μακρόβιος, Σύνετος, κτλ.
Ἐκ τούτων Φιλαλήθιος, Εὐλιμένιος καὶ Θερεμίστας πρῶτον νῦν
ἀπαντῶσιν· ἀντὶ δὲ τῶν δύο πρώτων ἔχομεν Φιλαλήθη, τὸν πα-
τέρα τοῦ ἱατροῦ Ἀλεξάνδρου (Στρ. XII, 580) καὶ Εὐλιμενὸν
τινα ἐν καταλόγῳ ἐφήδων τῆς Κυζίκου (C. I. G. n. 3665). Τὸ
δὲ Εἰωρτυλῆς τί ἐστὶν ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν.

(58) Πολλαὶ τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν εἰσι κεραραγμέναι ἐνδὸς
τετραγώνων, οἷον εἰ δέλους ἢ πινακίδας μεταλλίνας περιστῶσαι· ἱκαναὶ
τούτων φέρουσιν ἐν ἀρχῇ σταυρόν· δύο δ' ἄτεχνα ὁμοιώματα κηροστατῶν
ἀρ. 80, 99) ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀνατολικαῖς ναοῖς ἱγγύς εἰκόνων τιθεμένων,
πρὸς ἐπίθεσιν τῶν ὑπ' εὐσεβῶν τοῖς ἀγίοις ἀποτόμων κηρίων. Κατὰ τὰς
θέσεις τῶν ἐπιγραφῶν τούτων ἀπαντῶμεν ἐναχοῦ ἐπιγλύμματά τινα,
οἷον καρπὸν βοῖδός καὶ ἄλλα τινὰ μικροῦ λόγου εἶη.

Περὶ τινων ἰδιοτροπιῶν παρουσιαζομένων ἐν τῇ καμίνῳ τῶν ἐπιγρα-
φῶν, οἷον συγκοπῶν, παραλείψεων, ἐκδιωρθώσεων, ἔτι δὲ περὶ τινων ἐπι-
γραφῶν καταλαφθεῖσιν ἀτελῶν οὐδὲν ἀνάγκη νῦν εἰπόμεν ὡς εὐδιακρίτων,

Τῶν εἰς τὰ Γράμματα προσορμισθέντων ἀνδρῶν ἀναφέρονται Ἀνδριοι, Πάριοι, Ναξιοι, Μήλιοι (;), Θτραῖοι, Ἐφέσιοι, Μιλήσιοι, Πιναρεῖς, Πηλουσιῶται. Ὡς πρὸς τὸ ἀξιώμα δὲ ἢ ἔργον, ναῦται, κυβερνῆται πλοίων⁽⁵⁹⁾, εἰς ἀναγνώστης, διάκονοι, Σύνετος στρατιώτης, Δομέτιος κένταρχος, ὑπατος Στέφανος καὶ Εὐλιμένιος Ἐφέσιος χιλίαρχος τῆς Ἀσίας μετὰ συμπολιτῶν αὐτοῦ αὐραρίων. Περὶ τοῦ χιλιάρχου Εὐλιμενίου οὐδὲν ἀλλαχόθεν γνωρίζομεν· οἱ δὲ μετ' αὐτοῦ αὐράριοι ἦσαν, ὡς φαίνεται, Ἐφέσιοι χρυσοχοὶ (aurarii). Ὑπατος Στέφανος ἀναφέρεται καὶ ἐπὶ σφραγίδος, εὐρεθείσης ἐν Καλαβρίᾳ καὶ φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν «Κύριε βοήθει τῷ σῶ δοῦλω Στεφάνῳ ἐπάτω [καὶ] βασιλικῷ σ[π]ιθαρίῳ» (C. I. G. 3043)⁶⁰· ἀγνωστον ὅμως ἂν ὁ Στέφανος οὗτος ἦναι ὁ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῶν Γραμμάτων. Περὶ δὲ τοῦ ἀξιώματος τοῦ κεντάρχου ἀπαντῶμεν παρὰ Ῥιγαλτίῳ ἐκ τῶν Ναυμαχικῶν τοῦ Βασιλείου· «Ἐκατοντάρχης ὁ ἐπὶ μιᾷς νηὸς ἑκατὸν ἀνδρῶν ἡγούμενος, ὅστις καὶ τριήραρχος κέκληται. Ἔστι δὲ ὁ λεγόμενος Κένταρχος· κέντουμ γὰρ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις ὁ ἑκατὸν ἀριθμός.» (Ducangii Gloss. Graecum, λ. κένταρχος)⁽⁶⁰⁾.

(59) Οἱ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τῶν Γραμμάτων ἀναφερόμενοι ναύκληροι ἦσαν ἀναμφιβόλως κυβερνῆται πλοίων· διότι εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ λέξις ναύκληρος ἐσήμαινε τὸν κύριον τῆς νεὸς ἢ τὸν ἐπιπλέοντα αὐτῇ, ἵνα εἰσπράττῃ τὸν ναῦλον τῶν ἐπιβατῶν· ἀλλ' ὁμοῦς γνωρίζομεν, ὅτι ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν χρόνων ναύκληρος ἐκαλεῖτο παρὰ τῷ λαῷ ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου. Οὕτω παρὰ Δουκαγγίῳ· «Ναύκληρος, Naclerus, Navis gubernator. Schedographia Ms. in Agapetum κυβερνήτης, κυρίως ἐστὶν ὁ τὸ πλοῖον διεξάγων πρὸς εὐπλοίαν, ὃν οἱ κοῖνοι ναύκληρον φασίν. Rursum infra: κυβερνήτης λέγεται ὁ ἐξωτὴς τῆς νηὸς, ἡγουν ὁ κοινῶς ναύκληρος.»

(60) Ἐνταῦθα δεόν ἐστι νὰ σημειώσωμὲν τινα περὶ τῶν χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν. Τὸ ἐν τέλει τῆς 68 ἐπιγρ. ἀναφερόμενον «Ἐν πωρίῳ Ὑπ[π]ῶνο[ς]» πιθανώτατα σημαίνει τὸ ἐμπορεῖον, εἰς ὃ τὸ πλοῖον τοῦ προσευχθέντος Μιλήσιου ὁπῆγετο. Ἐὰν ὁ ἀναφερόμενος Ἰππῶν εἶναι ὁ ἐν τῇ Καρχηδονίᾳ, ἢ ὁ ἐν τῇ Νουμιδίᾳ, ἢ ὁ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ οὐδόλως γνωρίζομεν. Παράδοξον ἴσως φανῇ, πῶς ἐκ πέντε πλοίων, προσορμισθέντων εἰς τὰ Γράμματα, ὧν γνωρίζομεν τὰ ὀνόματα, τὰ τέσσαρα φέρουσι τὸ

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἐκρίναμεν εὐλογον. νὰ παρατηρήσωμεν περὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Γραμμάτων. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν ἐξέτασιν τῶν εἰδήσεων, δὲ χορηγοῦσιν αὐταὶ ἡμῖν περὶ τῆς ναυτιλίας καὶ ἐμπορίας τῆς παρηκμαχίας Ἀνατολῆς, τῆς ἐν αὐτῇ διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῶν περιπετειῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐν τῇ βυζαντινῇ καινῳίᾳ καταστάσεως τῆς ποιθείας, τοῦτό ἐστιν ἔργον τῆς ἐθνολογίας καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ καθόλου ἑλληνισμοῦ. Ἡμῖν δ' ἀπολείπεται μόνον, πρὶν ἢ τὸν λόγον περᾶνωμεν, νὰ εἰπωμεν δύο λέξεις περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων.

Ἐννοεῖται βεβαίως, ὅτι ἡ συχνὴ ἐν καιρῷ χειμῶνος ὑπὸ κλυδωνιζομένων σκαφῶν ἐπίσκεψις τοῦ ὄρμου τῶν Γραμμάτων, καὶ εἰ αὐτόθι θηλαοὶ καὶ πρὸς χάραξιν ἐπιγραφῶν ἐπιτήδειαι βράχαι ἔσαν ἀπαραιτήτως πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα· κυρία ὅμως ἀφορμὴ ἐγένετο ἱερὸν ἐθνικοῦ θεοῦ ὑπάρχον αὐτόθι κατὰ τοὺς Ῥωμαίους χρόνους, καὶ κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους αἰῶνας χριστιανικὸς ναῖσκος, ἐνθα οἱ αὐτόθι καταφεύγοντες εὐχαρίστουν τὸ θεῖον διὰ τὴν διασωσιν αὐτῶν ἢ ᾗτουν εὐπλοῖαν ἐν τῷ μέλλοντι. Καὶ ἐθνικὸν μὲν ἱερὸν ὑπῆρχε τοῦ θεοῦ Σεράπιδος κατὰ τοὺς ἀπορωῶγας τῶν Γραμμάτων, ὡς δεικνύει ἡ ἐπιγραφή ἡ ἀναφέρουσα μνήσιν γενομένην «παρὰ τῷ Σεράπι καὶ τῇ σκοπῇ». Ἀλλὰ πῶς ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ τούτου εἰς τὰ Γράμματα καὶ τίς ἡ σχέσις τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ Ἡλίου, τῶν ἐν τισιν ἐπιγραφαῖς ἀναφερομένων, πρὸς τὸν Σέραπιν; Ἀσκληπιὸς μὲν καὶ Ἡλῖος ἀναφέρονται, ἐπειδὴ ἀμφότεροι

ὄνομα Μ α ρ ί α. Οἰωνοθήποτε λόγον, εἴτε θεῖον, εἴτε ἀνθρώπινον, ἔχει ποῦτο, πρὸς ἐξήγησιν αὐτοῦ ἔρει; νὰ ἀναμνησθῶμεν τὴν μεγίστην τιμὴν, ἣν ἀπένεμε πάντοτε πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Σωτῆρος ὁ χριστιανὸς τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν τῇ 71 ἐπιγρ. προτιμότερον ἴσως νὰ ἀναγνώσωμεν Φο[τ]άκι χωρίου ἢ Ἀκιχωρίου. Ἡ συμπλήρωσις τῆς χρονολογίας, Σ[τ]φά (650) ἀπὸ κτίσεως κόσμου—5308=993 μ. Χ.) οὐδεμίαν ἐπιδέχεται ἀμφιβολίαν. Ἡ ἐν τέλει τῆς 94 ἐπιγρ. ἡμερομηνία ἀγνοοῦμεν ἐπακριδῶς τί σημαίνει. Τὸ ἐν τῇ 96 ἐπ. «11 Γρηγορίου (δ) πατρικῶς» σημαίνει ἴσως, ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἐχαράχθη τὸ 6^{ον} ἔτος μετὰ τὴν ὑπατείαν τοῦ Γρηγορίου. Ἐκαλεῖτο δὲ Ὑπατιχὸς, ὡς γνωστὸν, πᾶς ὁ γενόμενός ποτε ὑπατος.

οὗτοι οἱ θεοὶ ἐταυτίζοντο κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους μετὰ τοῦ Σεράπιδος· τὴν δ' ὑπαρξιν ἱεροῦ τοῦ θεοῦ τούτου εἰς τὰ Γράμματα αἰτιολογεῖ ἡ κατὰ τοὺς ὑστερωτέρους χρόνους λατρεία αὐτοῦ ὡς προστάτου τῶν πλεόντων κατὰ τῶν τριχυμίων, μετὰ τῆς συνάκου αὐτῷ θεᾶς Ἰσίδας, τῆς ἐνεκα τούτου καὶ Εὐκλίας προσονομαζομένης. Ἀπλὴν δὲ καὶ γραφικωτάτην τοῦτον μαρτυρίαν παρέχει λυχνία τις, ἐν Ποτιόλοις τῆς Ἰταλίας εὑρεθεῖσα καὶ ναὺν πηγυμένην παρίστωσα. Ἐν τῇ πρόφρα αὐτῆς ἴσεται ἡ Σεράπις καὶ ἡ Ἰσις· κατωτέρω δ' ἕτερος τῶν Διοσκούρων· κατὰ δὲ τὴν ἄκρην ἀκτινοβόλος κεφαλὴ τοῦ Ἡλίου, οἷα ἐπὶ τῶν ῥοδίων νομισμάτων παρίσταται. Ἀνωθι ἐπὶ κοσμήματος ἐπιμήκους ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή «Εὐπλότα» καὶ ὑπὸ τὴν ναὺν εἰδόμενον τὸν «Ἡλιοσεράπιν». (Leshornian Catal. Durand. n. 1777, C. I. G. n. 8514) ⁽⁶¹⁾.

Ὅτι δὲ εἰς μεταγενέστερους χρόνους ὑπῆρχεν εἰς Γράμματα χριστιανικὸς ναῖσχος, δεικνύει προφανῶς πρὸς ταῖς πολυαριθμοὺς θρησκευτικαῖς ἐπιγραφαῖς ἡ ἐπιγραφή ἡ ἀναφέρουσα ἐγκαινία (ἀρ. 58). Τίνος ἀγίου ἦν οὗτος μετὰ θετικότητος ἀδυνατοῦμεν νᾶ εἰπωμεν· ἡ γεέντιασις ὅμως τῆς ῥηθείσης ἐπιγραφῆς, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ γίνεται ἱκεσία τῷ Ἀγίῳ Φωκᾷ (ἀρ. 56), καὶ μικροῦ ἐρεπιπώδους σωροῦ, καθ' ὃν ἴσως ὑπῆρχεν ὁ ναῖσχος, καθιστᾷ πως πιθανόν, ὅτι ἦν ἀφιερωμένος τῷ ἁγίῳ τούτῳ.

Τῶν δύο ἱερῶν οὐδὲν ἄλλο σώζεται σήμερον· μόνον δὲ κατὰ

(61) Ἡ εἰς τὰ Γράμματα λατρεία θεοῦ εὐπλοίας πιθανώτατα δεικνύει, ἐπειταῦτα ἐξαπολύμενον οὐ μόνον ὡς καταφύγιον ξένων πλοίων, ἀλλὰ καὶ ὡς ὅρμος τῶν ἐγχωρίων, οἵτινες ἀναμφιβόλως ἤγειραν τὸ ἱερόν τοῦ Σεράπιδος. Ἐπομένως συμπεραίνεται πιθανῶς, ὅτι κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς καὶ βυζαντινοὺς ἴσως χρόνους ὑπῆρχον πολλοὶ κατὰ τὴν βορειοτάτην Σύρον, κατὰ τὰ περὶ τὸν Ἀγ. Μιχαὴλ δηλ., τὸν Σύριγγα καὶ τὰς Πανιαυλάς· διότι τὰ βορειότερα, πλὴν τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐρημίας, οὐδέλως παροικαζουσιν ἐρεπιπώνας.—Ἐνεκα δὲ τούτου μέλιστα φαίνεται πως ἐλλοχον νᾶ υποθέσωμεν, ὅτι τινὲς τῶν ἐπιγραφῶν τῶν Γραμμάτων ἐξαράχθησαν ὑπὸ ἐγχωρίων, ὡς π. χ. αἱ χριστιανικαί, εἰς αἷς ὁ γράφας εὐχεταὶ νᾶ σώσῃ αὐτὸν ὁ Θεὸς παντοκρ.

τὴν πρώτην ἐν τῷ ὅρμῳ ἐνεπίγραφον θέσιν ὑπελείφθησαν ὀλίγαι ἀτεχνοὶ βαθμίδες, ἐπὶ τοῦ βράχου κεχαραγμέναι.

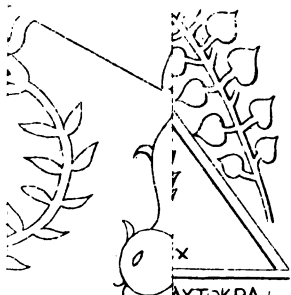
Ἐνταῦθα λήγουσιν οἱ ὑπὲρ τῶν ἐπιγραφικῶν τῆς Σύρου μνημείων τελευταῖοι ἡμῶν πόνοι. Ἡ σημερινὴ κατάστασις τῆς ἐπιστήμης ἀπαιτεῖ βεβαίως μεγάλα παρὰ τῶν πονούντων, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ νὰ δύνηται νὰ καταστῇ πρακτικώτερον ἐπωφελὲς τῇ κοινωνίᾳ. Ἡμεῖς τὸ μόνον, ὅπερ ἠδυνήθημεν νὰ προσθέσωμεν εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ μεμακρυσμένου παρελθόντος τοῦ ἑλληνισμοῦ, σχετικῶς πρὸς τὴν Σύρον, πλὴν ἄλλων ἡττονος λόγου ἀξίων, ἐστὶν ὅτι ἐξεκαθάραμεν τὰς δημοδοινακὰς καὶ τινὰς ἄλλας τῆς ἀρχαίας Σύρου ἐπιγραφὰς ἀπὸ τῶν χασμάτων καὶ ἀμαρτημάτων, ἅτινα ὑπελείποντο ἐπὶ ἐν αὐταῖς ἐξηκριθώσαμεν, κατὰ τὸ ἐνόν, 116 ἀγνώστους τέως συρίας ἐπιγραφὰς κατεδείξαμεν τὸ ψευδὲς τῶν περὶ τῆς ἀρχαίας Σύρου ὑπαρχουσῶν ἀνυποστάτων εἰδήσεων, καὶ ὥρισαμεν τὴν ὑπαρξιν καὶ θέσιν διαφόρων αὐτῆς ἱερῶν καὶ τινων πολυχῶν. Αἱ μικραὶ ἡμῶν δυνάμεις οὐδὲν ἄλλο ἢ μικρὰ ἠδύναντο νὰ κατορθώσωσιν· ἄλλοι δὲ μείζονα δυνάμεις, ἃς παρέχωσι μείζονα τῇ ἐπιστήμῃ.

ΚΛΩΝ ΣΤΕΦΑΝΟΣ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

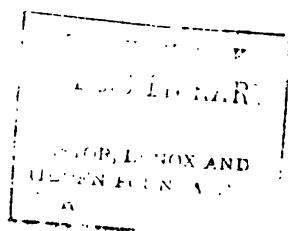
Τόμ. Γ'. σελ. 519, στ. 20, γρ. τὸν οὐδόν.—529, στ. 18, [Πρ]στ[α-
ναίq].—530, στ. 30 Τ(του).—643, στ. 18, διδόσθω....—στ. 19, φυ-
λῶν. στ. 22, εἶσαυ[ν].—648, στ. 3, Γερουσία.—658, στ. 4, ἱε[α]ν. στ.
43, πᾶσαι.—663, στ. 47, Γρωφίμω (sic).—Τόμ. Δ', σελ. 45, στ. 46,
Σκο]πίd.

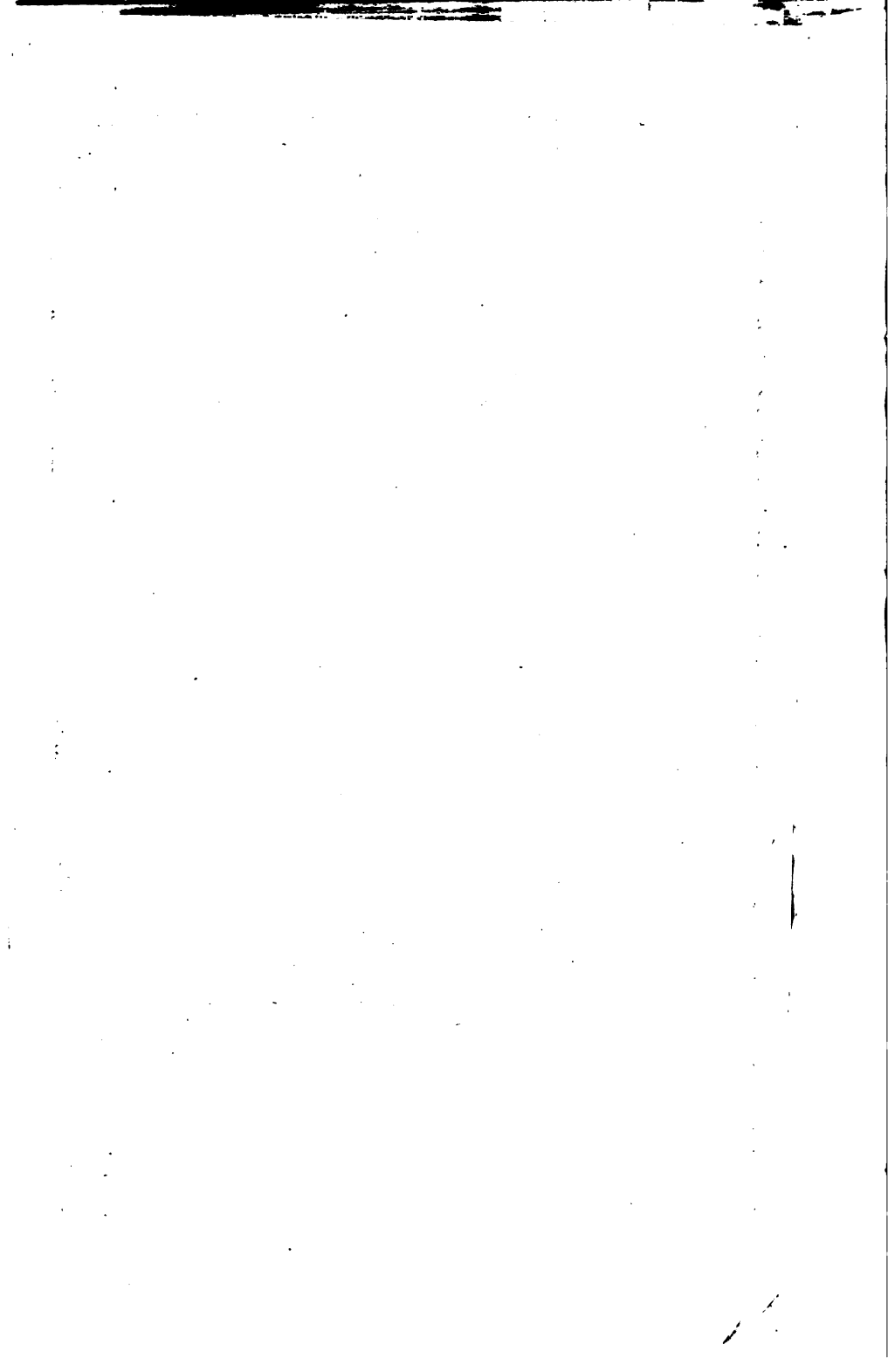
Σημ. Ἐν τοῖς πίναξι τῶν ἐπιγραφῶν ἐτηρήθη τὸ σχετικὸν τούτων μέγε-
θος ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπεν ἡ ἀνισότης τῶν λίθων καὶ τῶν γραμμάτων. Ἐν
τῷ δευτέρῳ πίνακι ἐτηρήθη καὶ ἡ ἐπὶ τῶν βράχων σχετικὴ τῶν πλαίστων
θέσις, συμκρυσθαισῶν ὁμῶς τῶν ἀποστάσεων. Ἐκ τῶν ἐπιγρ. 43, 64, 36,
37, καὶ 99 τοῦ πίνακος τούτου αἱ δύο πρῶται ὑπερῶσιν ὑπεράνω τῆς
θέσεως Β', ἡ 36 καὶ 37 κατὰ τὴν θέσιν Β' πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἡ 99 κέ-
τωθι ἐγγὺς τῆς θαλάσσης. Τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων τοῦ «Μ (Θ ρ η ε
κτλ. » εἶναι 0,40 μ.

ΑΥΤΟΚΡΑ
 ΜΑΡΚΟΥ ΑΥΡΗΛΙΟΥ
 ΡΗΛΙΟΥ ΑΡΜΕΝΙΑ
 ΗΣ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΝΙΚΗΣ
 ΥΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΑΥΜΑΙΩΝ ΚΑΙ
 ΗΜΟΥΡΩΜΑΙΩΝ ΥΣΤΕ
 ΡΟΣ Β. ΣΤΕΦΑΝΗ
 ΜΙΕΡΗΣ Ν

ΔΕΝ ΕΩΣΤΕΙ ΠΑΡΕ
 ΙΑΝ ΝΕΔΟ ΙΝΔΕΙ ΠΝΟΝ ΚΑΙ Ε
 ΑΥΤΩΝ ΣΦΥΡΙΔΩ ΔΗΝΑΡΙΔΕΣ ΝΑΙΣΙΝΔ
 ΥΘΕ ΣΚΑΙΘΗΛΕΙΑΙΣ ΠΛΙΣΙΝ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΙΝΙ
 ΣΙΝΑΛ Ν ΠΑΡΕΣΧΕΝΟΙΝΟΝ Κ ΔΩΚΕΝ
 Α ΛΙΣ ΜΕΝ ΣΛΕΥΘΕΡΑΙΣ ΚΑΙ ΘΕΡΑ ΠΑΙΝΙ
 ΑΝ ΣΑΡΙΑ ΟΚΤΩ ΤΑΙΣ ΔΕ ΠΑΙΣΙΝ ΑΝΑ ΔΣΛ
 ΤΕΣ ΡΑΤΗ ΔΕ ΕΞ ΗΜΕΡΑ ΠΑΡΕΣΧΕΝ
 ΜΕΓΕΡΟΥ ΤΑΙΣ ΚΑΙ ΛΛΟΙΚΟΙΣ ΕΒΟΥΛΗ
 ΔΣΙ ΠΝΟΝ ΚΑΙ ΕΔΩΚΕΝ ΕΚΑΣΤ ΑΝΟΔ
 ΔΙΗ Ν ΤΟΙΣ ΣΛΟΙΠΟΙΣ ΤΟΑ ΑΙΣ
 ΧΕ Ι ΠΑΣΙΝ ΠΑΡΕΣΧΕΝΟΙΝΟΝ ΚΑΙ Δ
 ΑΝ ΗΣΤΟΙΣ ΜΕΝ ΠΟΛΕΙΤΑΙΣ ΛΝΑΔΗ
 ΝΑΡΙΟΝ ΟΙΣ ΔΕ ΛΛΟΙΣ ΑΝΑΧ ΣΑΡΙΑ Ο
 ΙΩ. ΕΚ ΤΣ Ν ΔΕ ΚΑΙ ΠΟΥΣ ΠΑΡΕΠΙΔΗ
 Τ Σ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ Η ΝΗΣΩΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΓΥΝΗΣΙΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΕΡΩΤΙΚΟΥ ΤΟΥ Λυσίου.

I.

Τὸ περὶ τῆς γυναικείας τοῦ Ἑρωτικοῦ τοῦ Λυσίου ζήτημα μεγάλην κέντηται σπουδαιότητα οὐ μόνον πρὸς τελειότερον ὀρισμὸν τῶν εἰδῶν καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς τέχνης τοῦ ρήτορος, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὀρθὴν κατανόησιν τοῦ περιεχομένου καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ Φαίδρου, ἐν ᾧ ὁ λόγος οὗτος περιέχεται, καὶ ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ τε τρόπου, καθ' ὃν ὁ Πλάτων ἐφιλοσόφει, καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὰς ρητορικὰς σχολὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὥς καὶ ἐν ἄλλοις μὲν τῶν γυναικείων αὐτοῦ ἔργων ἐξηλέγξε καὶ κατεπολέμησεν ἐν τῷ πρόσωπῳ τῶν ἐπιστημοτέρων αὐτῶν ἀντιπρόσωπῶν, καθ' ἑξοχὴν ὅμως καὶ ἐν συνόλῳ, ἐν τῷ Φαίδρῳ. Διότι ἐκ τῆς διαφόρου γνώμης, ἣν τις περὶ τοῦ ρηθέντος ζητήματος ἔχει, ἐξήρτηται κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ διαφόρος θεώρησις περὶ τῆς ἐπόψεως, ὑφ' ἣν ὁ Πλάτων ἐθεώρει τὴν φιλοσοφίαν καὶ ῥητορικὴν, καὶ περὶ τῆς διαγωγῆς, ἣν ὡς φιλόσοφος ἀπέναντι τῆς τελευταίας ταύτης τέχνης ἐτήρησεν.

Εἰς δὲ τὸ ζήτημα τοῦτο ὅχι ἀρχαίον, οὐδὲ κτηγάζει ἐκ μαρτυριῶν καὶ ἐκδόσεων ἀρχαίων συγγραφέων, ἀλλ' εἶναι ἐν ἐκ τῶν πολλῶν κριτικῶν ζητημάτων, ἅτινα ἡ νεωτέρα, ἐν πολλοῖς μὲν ἀκριβεστερά, ἐν πολλοῖς ὅμως καὶ ὑπὲρ τὸ δέον αὐστηρὰ κριτικῇ ἀνεκάλυψε. Κατὰ πρῶτον δηλ. ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, καὶ ἰδίως κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα, ἤρξαντο νὰ ἐκφράζωσι κριτικοὶ τινες δυσπιστίαν περὶ τῆς γυναικείας τοῦ Ἑρωτικοῦ, ἡ δὲ δυσπιστία αὕτη καὶ ἀμφιβολία ταχέως διεφύθησαν καὶ ἐπεκράτησαν πασάντων, ὥστε ἡ φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ ἐν Βρετανίᾳ Πανεπιστημίου ἐνόμισεν ἀναγκαῖον διὰ προκηρύξεως διαγωνίσματος καὶ προσκλήσεως τῶν ἐκαστῶν καὶ, εἰ δυνατόν, τῶν λυσιπποῦν ἐκέρθεντος ζητήματος. Εντεῦθεν λοιπὸν λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Γερμανὸς φιλόλογος Ἡδουάρδος Αἰνίς (Hænisch) ἐγραψεν ἐν ἔτει 1897 περὶ τοῦ ἐντικειμένου τούτου πραγματείαν, ἐν ᾗ μετὰ ἀκριβῆ τοῦ πράγματος ἔρευναν κατήντησεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἐν τῷ Φαίδρῳ Ἑρωτικὸς εἶναι γυναικείον τοῦ Λυσίου ἔργον, ὅτι καὶ ἐξ ὧ

δωκε τὸν ρηθέντα λόγον ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ῥήτορος τούτου¹). Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη τοῦ Hænisch εὗρεν ἰσχυρὸν ἀντίπαλον τὸν περίφημον φιλόλογόν Κάρολον Φριδ. Ἑρμαννον, ὅστις κατὰ πρῶτον μὲν ἐν τῷ περιοδικῷ *Heidelbeger Jahrbuecher fuer Philologie*, ἀργότερα δὲ καὶ δι' ἰδιαίτερας πραγματείας κατεπόλεμησε σφοδρῶς τὴν γνώμην ταύτην καὶ ὑπεστέρησε τὴν νοθεῖαν τοῦ Ἑρωτικῡ²). Μετὰ δὲ τοὺς δύο τούτους κυριωτάτους ἀντιπροσώπους τῶν δύο ἀντιθέτων περὶ τοῦ ἀντικειμένου γνωμῶν ἐπελήφθησαν καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῆς ὑποθέσεως καὶ ἐτάχθησαν, εἰ καὶ πάντοτε μετὰ τινων προσθηκῶν καὶ διαφορῶν, οἱ μὲν ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ ἐνός, οἱ δὲ ὑπὲρ τῆς τοῦ ἑτέρου τούτων, οἷον ὁ Stallbaum, Leutsch, Gevers, Γεώργιος Perrot³) καὶ ἕτεροι ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Ἑρμάννου, ὁ δὲ Spengel, Westermann, Hælscher, Vater, Krische, Λεοπόλδος Smidt, Ueberweg, Emile Egger, Blass⁴) καὶ ἕτεροι ὑπὲρ τῆς τοῦ Hænisch.

1) *Lysiæ amatorius. græce. Lectionis varietate et commentariis instruxit Eduardus Hænisch. Ἐν Λειψίᾳ 1827. Ἡ ῥηθείσα πραγματεία ἐκτύπηθη ἐνταῦθα ὡς προλεγόμενα.*

2) Πρὸς *Heidelb. Jahrbuecher f. Philol.* τοῦ ἔτους 1828. σ. 257 ἐπ. *Gesammelte Abhandlungen 1845 ἐν Γοττίγγῃ. σ. 1—21. καὶ Geschichte und System der Platonischen Philosophie. A'. σελ. 518 ἐπ.*

3) Πρὸς *Stallbaum, Lysiaca ad illustrandas Phædri platon. origines. ἐν Λειψίᾳ 1851. σ. 29 ἐπ. καὶ Prolegomena ad Phædrum σ. LXIII ἐκδ. 6.', von Leutsch, Theses saxaginta. ἐν Γοττίγγῃ 1833. σ. 13. Gevers, Disputat. de Lysiæ Epitaphio auctore. ἐν Γοττίγγῃ 1839. σ. 7. καὶ Georges Perrot, L'éloquence politique et judiciaire à Athènes. ἐν Παρίσι 1873. A'. σ. 246. ἐπ.*

4) Πρὸς *Spengel, Συναγωγὴ τεχνῶν sive artium scriptores. σ. 123—135. Westermann, Quæstiones demosth. B'. σ. 73. καὶ Geschichte der Begedsamkeit, σ. 75. Hælscher, de vita et scriptis Lysiæ. σ. 121. Vater ἐν *Archiv fuer Philologie und Pædagog.* τοῦ Jahn, τόμ. 6'. σ. 176. 181. Krische, Ueber Plato's Phædros. ἐν Γοττίγγῃ 1848: σ. 28. Leop. Schmidt *Verhandlungen der Philologenversammlung zu Wien. 1858. σ. 97. Ue-**

μέχρι τοῦδε λοιπὸν ἐπικρατοῦσι δύο διάφοροι περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνώμαι καὶ τὸ ζήτημα δὲν φαίνεται ἐξηγη-
 μένον ὁλοτελῶς· διὸ ἀναγκαῖον καθίσταται νὰ ἐξετασθῇ εἰδικώ-
 τερον καὶ λεπτομερέστερον, τούτεστι νὰ ἐρευνηθῇ μὲν ὁ Ἑρωτι-
 κὸς διεξοδικώτερον, ν' ἀναπτυχθῶσι δὲ καὶ συγγραφῶσι πάσαι αἱ
 διαφοραὶ ἀντιφατικαὶ γνώμαι, ὅπως οὕτω φανῇ τίς ἡ πιθανώτε-
 ρα καὶ λογικώτερα· τοῦ ζητήματος τούτου λύσις. Πρὸς τὸν σκο-
 πὸν λοιπὸν τοῦτον θέλομεν ἐξετάσαι ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ
 α) ὅποια ἡ γνώμη τῆς ἀρχαιότητος περὶ τοῦ ζητήματος τούτου
 β) ὅποιός ἐστιν ὑπὸ γλωσσικὴν καὶ τεχνικὴν ἐποχὴν ὁ Ἑρωτικὸς
 καὶ ὅποιαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ γλωσσικὸν ὕφος τοῦ Δυσίου καὶ
 Πλάτωνος, καὶ γ) τίνας εἰσὶν οἱ τὴν νοθεύαν τοῦ λόγου τούτου
 ὑποστηρίζοντες λόγοι καὶ κατὰ πόσον εἰσὶν ὀρθοὶ καὶ δεικναι-
 λογημένοι.

II.

Πρὶν ὅμως προβῶμεν εἰς τοῦτο τὸ κύριον ἡμῶν θέμα, ἀνάγκη
 πρὸς ὀρθὴν καὶ ευκολωτέραν τοῦ ἀντικειμένου ἐρευναν καὶ κατα-
 νόησιν νὰ προτάξωμεν διασαφητικὰς τινὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς
 ὑποθέσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τοῦ Φαίδρου, περὶ τοῦ χρόνου τῆς
 συγγραφῆς αὐτοῦ καὶ περὶ τῆς ἐπόψεως, ὑφ' ἣν τὸ ζήτημα ἡμῶν
 θεωρητέον.

Καὶ ὑπόθεσις μὲν καὶ σκοπὸς τοῦ Φαίδρου ἐστὶ, συντόμως
 εἰπεῖν, ὁ ἐλεγχος καὶ ἡ καταπολέμησις τῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν
 ἐκείνην συνήθους ῥητορικῆς τέχνης καὶ τῶν διδασκαλιῶν αὐτῆς
 καὶ ἡ προτροπὴ πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς σπουδὰς, καὶ ἰδίως πρὸς
 τὴν προφορικὴν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ διδασκαλίαν. Τὴν ῥητορικὴν τέ-
 χνην καὶ τὴν εὐγλωττίαν καθ' ὅλου καὶ κατ' ἀρχὴν δὲν ἀπορρί-
 πτει ὁ Πλάτων, ἀπαιτεῖ ὅμως νὰ βασιζῇται αὕτη ἐπὶ τῆς διαλε-

berweg, ueber die Aechtheit und Zeitfolge der Plat. Schriften.
 ἐν Βιέννῃ 1862. σ. 262 κκ. Emile Egger ἐν Annuaire de l'as-
 sociation pour l'encouragement des études greque en France. ἐν
 Παρισίᾳ 1874. σ. 47—38. καὶ Blass, die attische Beredsamkeit
 von Gorgias bis zu Lysias. ἐν Δειψίᾳ 1868. σ. 447 κκ.

κτικῶς, τοῦτέστι ἐπὶ αὐτῆς φιλοσοφικῆς παιδείας, καὶ ἐπὶ ἐπιστημο-
 γικῆς ἡρώδους ἐπὶ ἀνθρώπων· ψυχῶς, ὅπως ἐν τέχνῃς καὶ εὐμεθέδους
 προβαίνοντα ἐν τῇ ἔργῳ αὐτῆς οὐ μόνον πείθῃ, ἀλλὰ καὶ κατα-
 πείθῃ, τρυφῶσιν ἐλλείποντες πεπονησέναι προεληῖ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ
 ἀκροατοῦ, ὡς ἐξαγέται ἐκ τῶν χωρίων 259, e, 266, c, 269, c
 καὶ 274, d τοῦ Φαιδρου¹⁾. Ἐπειδὴ δ' ἡ τότε ῥητορικὴ ἦν ὅλως
 ἐπιπολαιὰ καὶ κίβδηλος καὶ οὐδαμῶς συνῆθε ταῖς φιλοσοφικαῖς
 ἀρχαῖς καὶ ταῖς περὶ ἀνατροφῆς καὶ παιδείας ἰδέας τοῦ φιλοσόφου,
 ἐνέλαθε τὸν ἑλεγχον καὶ τὴν καταπελένησιν αὐτῆς καὶ ἐν ἀλλοῖς
 μέντοι ἔργοις αὐτοῦ, κατ' ἐξοχὴν ἡμῶς ἐν τῷ Φαιδρῳ. Πρὸς ἐπετυ-
 χίαν δὲ τοῦ σκοποῦ τούτου προβαίνει ἡ Πλάτων ἐν τῷ διαλόγῳ
 πρώτῳ ὡς ἐξῆς. Αὐμνᾷται ἐν ἔργῳ τοῦ τότε περιφημοτάτου πάν-
 των τῶν βασιτορδιδασκάλων Λυσίου, τὸν Ἑρωτικὸν αὐτοῦ, ἐξε-
 τάζει καὶ ἐπικρίνει αὐτό, ἀποκαλύπτει τὴν μηδαμινότατὰ αὐτοῦ
 καὶ τὴν παντελῆ ἑλλειψιν ἰδεῶν, καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ὅλη τέχνη
 καὶ ἀξία τοῦ Λυσίου εἰς οὐδὲν ἄλλο κυρίως συνίσταται ἢ διὰ
 πολλῶν καὶ ποικίλων ἐκφράσεων τὰς αὐτὰς πάντοτε ἰδέας νὰ
 ἐπαναλαμβάνῃ καὶ ὡς νέας παρουσιάσῃ, οὕτω δ' ἐξαπατᾷ μόνον
 τὸν ἀκροατὴν, δὲν ἐξάντλει δὲ τὸ θέμα, οὐδὲ διδάσκει αὐτὸν
 τοῦτο σαφῶς. Ἐπειτὰ ἀντιτάσσει εἰς τὸν Ἑρωτικὸν τοῦ Λυσίου
 διὰ τοῦ Σωκράτους δύο ἀλλεπαλλήλους ἐξ ὑπογείου περὶ τοῦ
 αὐτοῦ ἀντικειμένου ἐκφωναμένους λόγους, διακρινόμενους ἀπὸ
 τοῦ Λυσιακοῦ διὰ τῆς ἐν αὐτοῖς ἐπικρατούσης διαλεκτικῆς, του-
 τώστιν ἐρευνητικῆς μεθόδου καὶ διὰ τῆς πληθούς καὶ βαρβήτητος
 τῶν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου ἐκφραζομένων ἰδεῶν. Ἐνῷ δ' ἡδὴ συγ-
 κρίνει τοὺς δύο τούτους λόγους πρὸς τὸν τοῦ Λυσίου, καταντᾷ
 εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ζητήματος, πῶς δύναται καὶ δεῖται νὰ
 γράφῃ καὶ ὁμιλῇ τις περὶ παντὸς ἀντικειμένου καὶ πῶς τούταν-
 τῶν ποιοῦσι τοῦτο αἱ διάφοροι ῥητορικαὶ σχολαί, ὧν τὰς διδά-

¹⁾ Πρὸς περὶ τούτου Zeller, Philosophie der Griechen, B. I, a. 645 καὶ 6, καὶ ἐπὶ δευτεροκώτερον, Rudolf Hirzel, ueber das Rhetorische und seine Bedeutung bei Plato. In Δαιψία 1874. Τῷ τελευταίῳ τμήματι τοῦ περὶ τοῦ ἀντικειμένου γῶμῃ φαίνεται ἡρᾶς ἐν πολλοῖς ὑπερβολικῇ καὶ τολμηρᾷ.

ακαλίας ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἀναφέρει καὶ ἐξελόγησεν. Ἦνταυ-
θεν μεταβαίνει παρεκβολικώτερον εἰς τὴν ἐρώτησιν, ἂν τὸ γὰρ εἶναι
ἦεν ἐν γένει ἀγαθόν τι ἢ μὴ, καὶ εἰς ἀπάντησιν ἐκφράζει τὴν
ιδεάν, ὅτι τὴ κάλλιστον μένον πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ ἐξάρτησιν
τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἡ ἐγκατάλειψις πάσης γραφομανίας καὶ ἡ προ-
φορικὴ διδασκαλία ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ. Μετὰ τὴν σύστασιν δὲ ταύτην
τῆς προφορικῆς διδασκαλίας ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ κλείει καὶ τὸν διὰ
λογισμῶν.

Ὁ δὲ χρόνος τῆς συγγραφῆς τοῦ Φαιδρου, εἴτε κατὰ τὴν ναυ-
τικὴν τοῦ Πλάτωνος ἡλικίαν ὀριεθῇ ἢ κατὰ τὴν καθεστῆ-
καὴν, οὐδαμῶς ἐλαττοῖ ἐπιμῶν ἐπὶ τῆς γνησιότητος ἢ νοθείας
τοῦ Ἑρωτικού, διότι εἰς ἀναμνησκόμενον ὅτι, ἀρῶν ὁ Λυσίας ἔγρα-
ψεν ἑρωτικούς λόγους⁴⁾, ὁ Πλάτων ἡλιότατο καὶ ἡλιότατο ἐν ἐκείνῃ
ποτε ἐποχῇ νὰ μεταχειρισθῇ τοιοῦτον τινα ἐν τῷ Φαιδρῷ διὰ
λόγου σπουδαίου, λ. χ. ἡ ὑπόθεσις καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ διαλόγου
ὑπαγομένῃ αὐτῷ τὸ τοιοῦτόν· ἐν δὲ τῷ Φαιδρῷ εἰς περὶ αὐτοῦ
ὅτι πρὸς ὑπαρξίν τοῦ διαλόγου λόγος τις τοιοῦτος, οἷος ὁ ἐρωτι-
κός, ἂν ἀνασφραγίσκοι, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐξήραται ἡ τοιαύτη
ταῦ διαλόγου διασκευὴ ἐκ τοῦ λόγου τούτου· διότι οἷστος χρησι-
μεῖται ἐν τῷ διαλόγῳ μόνον ὡς σημεῖον ἀφορμῆσεως διὰ τὴν πε-
ρικύβητον πλοκήν. Κατὰ τὴν διδοχυσισμένην τινος ὅτι ἡ γυν-
αίκα ἢ μὴ τοῦ Ἑρωτικοῦ ἐξήραται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τοῦ
χρόνου καὶ ὅτι ἂν εἴη πιθανόν ὅτι ἀναγράφῃ ὁ Φαίδρος διὰ τοῦ
ἐκείνουθεν ἐνταῦθα περαιτέρω περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ

4) Πρὸς καὶ τῆς πλοκῆς τοῦ διαλόγου τούτου Anton Schmidt, *Disposition des Platon. Dialogs Phaidros. in Troppan. 1873. L.*
S. Schmidt Commentatio de Platonis Phaidro. in Bonn. 1858. καὶ Vonnethen, *de Phaidri Platon. oratio argumētaria.*
Malxiv. 1872.

5) Τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ τῶν σχολιαστικῶν τοῦ Πλάτωνος ἐν Ἑκείνῃ,
κώδ. A. σ. 376 ἐκδ. Bekker. ἐπὶ Ἀρμενασσίως ἐν λ. ἀκατομήσει
ἐπὶ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσίως ἐν κλίμα. περὶ Αὐτοῦ καὶ 4. ἐπὶ
Πλούταρχου ἐν βίῃ Αὐτοῦ καὶ κατ' αὐτὸν ἐπὶ Φαίδρου ἐν βίῃ Αὐτοῦ καὶ 23.
263. Οὐδὲν δὲ ἐμφανέστατον λόγος εἰς ἀναμνησκόμενον περὶ τῆς ἐκείνουθεν τῶν
μαρτυριῶν τούτων.

παραπέμπομεν εἰς ὅσα περὶ αὐτοῦ εἰδικώτερον ἐγράψαμεν ἄλλοτε ἐν Ἀθηναίου τόμ. Γ' τεύχ. Γ'.

Περὶ δὲ τῆς ἐπόψεως, ὅφ' ἦν τὸ κύριον ἡμῶν θέμα θεωρητέον, ἀνάγκη νὰ προτάξωμεν τὰς ἐξῆς παρατηρήσεις. Ἡ ὑπὸ τινων κριτικῶν γενομένη παρατήρησις, ὅτι ὁ Ἑρωτικός κατατάσσεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Λυσίου, ὑπὸ τινων δὲ καὶ ἐπιστολὴ καλεῖται, καὶ ἐπομένως οὗτος δὲν εἶνε ῥητορικὸς λόγος, ἀλλ' ἐπιστολὴ ἀσήμαντος διὰ τὴν ῥητορικὴν τοῦ συγγραφέως θεινότητα¹⁾, οὐδεμίαν κέκτηται σπουδαίαν ἐπιρροήν ἐπὶ τῆς ὀρθῆς λύσεως τοῦ κυρίου ἡμῶν περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ἔργου τούτου ζητήματος· διότι, ἐν ὁ Πλάτων ὡς ἐπιστολὴν δὲν ἔπρεπε νὰ μετάχειρισθῇ τὸν ἐρωτικὸν πρὸς ἐπὶ κρισιν καὶ χαρακτήρισμὸν τῆς ῥητορικῆς τοῦ Λυσίου θεινότητος καὶ τούτου ἕνεκα ὑπὸ τῶν λογίων τούτων κατηγορεῖται, ἔτι μᾶλλον δὲν ἔπρεπε νὰ ἀπομνησθῇ τοιαύτην ἐπιστολὴν ἀντὶ σπουδαιότερου τινὸς τοῦ ῥητορικοῦ ἔργου. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω καὶ ἡ μνημονεύουσα τῶν λογίων παρατήρησις εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένη. Ὅτι ὁ Ἑρωτικός εἶναι λόγος καὶ ὄχι ἐπιστολὴ, κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς τέχνης γεγραμμένος καὶ ἐπομένως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ διαλόγῳ ἀρμόδιος, ἐξάγεται πρῶτιστα μὲν ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Πλάτων αὐτὸς ἐπ' ἀνειλημμένῳ λόγον ἀποκαλεῖ αὐτόν· διότι, ὅπως τοῦτο πράττη, ἔπρεπε νὰ τὸ ὀρθὸν ῥητορικὸν γένος· ἀγνοῇ, ὅπερ εἶναι ἐντελῶς ἀπίθανον καὶ ἀδύνατον, ἢ ἐπίτηδες καὶ κακῇ πίστει νὰ πράττῃ τοῦτο· ἢ τοιαύτῃ ὁμῶς διαγωγῇ προϋποθέτει ἀναγκαιῶς παρ' αὐτῷ μέγαν βαθμὸν ἀναξιολογίας καὶ ποταπότητα χαρακτήρος, ἅπερ ἀναμφιβόλως οὐδεὶς εὖ φρονῶν θέλει τολμήσει ν' ἐπαδῶσθαι τῷ θεῷ Πλάτωνι²⁾. Ἐπειτα δὲ καὶ ἡ ὅλη διάταξις καὶ πλοκὴ τοῦ Ἑρωτικοῦ εἶναι πλαστή,

1) Πρὸς. πρὸ πάντων Spengel, Σύνεγγραφοι τῶν ἡμῶν σ. 430 ἐκ. Franz, *Dissertat. de Lys. orat. attica* κτλ. 1828. σ. 45. καὶ van Heusde, *initia Philos. Platon.* Α'. σ. 401.

2) Πρὸς. K. Fr. Hermann *Gesammelte Abhandl.* σ. 5, ἐκ. Leopold Schmidt, *ἐκδ. ἀνωτ.* σ. 97 καὶ Stallbaum, *Prolegomena ad Phaedrum* σ. LIX—LXI. σημ. ἐκδ. 6'.

καὶ μάλιστα οὕτω πεπλασμένη, ὥστε ἀδύνατον νὰ ὑπῆρξεν ἐν τῇ πραγματικότητι, ὥστε ὡς ἐπιστολὴ οὐδένα ἔχει λόγον ὑπάρξεως ὁ Ἑρωτικός, ἀλλὰ μόνον ὡς ῥητορικὴ ἀσκήσις. Ἄλλως τε καὶ οὐδὲ μορφήν ἐπιστολῆς ἔχει τὸ ἔργον τοῦτο, διότι ἐν αὐτῷ ἀποτείνεται ὁ συγγραφεὺς προφορικῶς πρὸς τὸν παῖδα παρόντα, ὅπως καὶ ἐν τῷ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Δημοσθένους περισώθεντι Ἑρωτικῷ ὁ ἐξυμνούμενος Ἐπικράτης ὡς παρὼν παρίσταται¹⁾. Τὸ τέλος μάλιστα τοῦ λόγου: εἰ δέ τι σὺ ποθεῖς ἡγούμενος παραλελειφθαι, ἐρώτα²⁾ αἶρε πάσαν ὁμοιότητα αὐτοῦ πρὸς τὰς ἐπιστολάς, ὥστε οἱ ἀρχαῖοι βεβαίως κακῶς καὶ ἐσφαλμένως συγκατέλεξαν τὸν Ἑρωτικὸν μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Λυσίου, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ νόθον ἔργον, ὡς ἐκεῖναι, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος ὑπὸ μεταγενεστέρων ὑπὸ ψευδῆ ὀνόματα συνεγράφησαν, ὡς ἡ κριτικὴ ἐπὶ πολλῶν ἤδη τοιούτων συλλογῶν ἀπέδειξε τοῦτο.

Καὶ ἡ τοῦ Taylor γνώμη, καθ' ἣν ὁ Ἑρωτικός οὗτος εἶνε ἔργον ὄχι τοῦ γνωστοῦ ῥήτορος Λυσίου, ἀλλ' ἑτέρου δῆθεν, σοφιστοῦ τινος ὁμωνύμου³⁾, οὐδεμιᾶς ἐστὶ σπουδαιότητος διὰ τὸ ἡμέτερον ζήτημα, διότι, ὡς ὁ Spengel καὶ ἕτεροι διὰ μακρῶν ἀπέδειξαν⁴⁾, εἶνε ἐντελῶς ἡμαρτημένη.

Ἐπίσης πρέπει ν' ἀποκλείσωμεν μετὰ τοῦ Κ. Φρ. Ἑρμάνου⁵⁾ καὶ τὴν γνώμην τινῶν, ὅτι ὡς βάσις μὲν τοῦ ἡμετέρου Ἑρωτικοῦ ἐχρησίμεισε γνήσιόν τι ἔργον τοῦ Λυσίου, ὁ Πλάτων ὁμῶς μετεσκέυασεν αὐτὸ καταλλήλως χάριν τῶν σκοπῶν του, ἐπομένως ἐνόθευσεν αὐτὸ, ὅπως εὐκολώτερον τὸ ἐξελέγξῃ⁶⁾. Διότι ἐναντίον

1) 1de Blass, ἐθ. ἀνωτέρω σ. 416.

2) Πρ6. Vita Lysiae, σ. 454 ἐκ.

3) Πρ6. Spengel, Συναγ. τεχνῶν σ. 134 ἐκ. Wyttēmbach, ad Plut. Moral. σ. 340. Heindorf, ad Phaedr. σ. 487. Haenisch, ἐθ. ἀνωτ. Prolegom. σ. 3.

4) Πρ6. Gesam. Abhandl. σ. 3 ἐκ.

5) Τῆς γνώμης ταύτης εἶσιν ὁ Φρ. δ. Schlegel ἐν Attisches Museum A' σ. 230. 262, ὁ van Heusde, inii. philos. plat. σ. 404 καὶ ἄλλοι.

τῆς ποιότητος ὑποθέσας ὑπάρχει οὐ μόνον ἡ ἡθικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐλαχίστη φρόνησις, ἣν δύναται τις ν' ἀναγνωρίσῃ παρὰ συγγραφεῖ τι καθόλου, μάλιστα δὲ παρὰ τῷ συγγραφῇ τοῦ Φαίδρου, ἐνθα διὰ τῆς ποιότητος τῆς διαγωγῆς ἡ τε ὅλη σπουδαιότης τοῦ διαλόγου θὰ ἐξηφανίζετο καὶ ἡ ἐκτάκτως αὐστηρὰ ἐπικρίσις τοῦ Πλάτωνος ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ λόγου, ἥτις προχωρεῖ μέχρι τῆς γλωσσικῆς αὐτοῦ ἐξελέγξεως, θὰ ἦτο ὅλως ἀδικαιολόγητος.

Ἐπολεῖπεται λοιπὸν ὡς κύριον ἡμῶν θέμα ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι ἐν τῷ Φαίδρῳ τῷ γνωστῷ ῥήτορι Λυσία ἀποδοδόμενος Ἑρωτικός ἦν ἐν τῷ ὄντι γνήσιον τοῦ ῥήτορος ταύτου ἔργον ἢ ἐλευθέρως καὶ τελείᾳ ἀπομίμησις τοῦ Πλάτωνος, γενομένη ἐντελὲς κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὰ ὅρα τοῦ Λυσίου χάριν τοῦ διαλόγου.

III.

Ἐκπεπονημένοι ἤδη εἰς τὸ κύριον ἡμῶν θέμα θέτομεν ἐξέτασε, κατὰ πρῶτον ὡς ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν, τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου.

Αἱνὴ χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐπικρατούσαν περὶ τούτου γνώμην εἶνε ὅτι ἐκ πάντων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οἵτινες ἔλαβον οἰκονομικὰ ἀφορμὰν νὰ ὑμνήσωσι περὶ τοῦ ἡμετέρου Ἑρωτικοῦ, οὐδεὶς ἀναφέρει τι περὶ ἀπομιμήσεως καὶ κοδείας αὐτοῦ, οὐδ' ὅσοι ὑπερησπίαθησαν τὸν Λυσίαν κατὰ τῆς κριτικῆς τοῦ Πλάτωνος, οἵτινες βεβαίως οὐδ' αὖτως ἔβαλον παραδείξει νὰ μεταχειρισθῶσι τειοῦτόν τι κατὰ τοῦ φιλοσόφου. Τούτων κεντρίον πολλοὶ τῶν ἀρχαίων μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ ἐν τῷ Φαίδρῳ Ἑρωτικός εἶναι γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον. Καὶ πρῶτος πάντων ὁ μέγας τοῦ Λυσίου λάτρης ἐν τῇ ἀρχαιότητι, κατὰ δὲ τὰ φαινόμενα καὶ ὁ κάλλιπτος γνώστης τῆς τέχνης καὶ ἀξίας τοῦ Λυσίου, Φιλόνομος ὁ Ἀλικαρνησσεύς, ὥςτις κάλλιπτα πάντων διάφορα τὰ γένη τῶν ῥητορικῶν τοῦ Λυσίου ἔργων, περιεκαλεῖσθαι τὰς ἐποχὰς τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὑποῦς αὐτοῦ καὶ ὥρισε τὰς διαφορὰς αὐτοῦ, ὡς δὲ γνωστὸν, κατὰ τὸ δευτέρον ἡμῖς τοῦ πρώτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος ἡμεᾶς, χαρακτηρίζει τὸν Ἑρωτικὸν ὡς γνή-

απὸ τοῦ Δισχοῦ ἔργον¹). Τὸ ὅτι δ' ὁ συγγραφεὺς καὶ κριτικὸς οὗτος τὴν περὶ τοῦ Ἑρωτικοῦ γνώμην τὴν ταύτην δὲν ἀναφέρει καὶ ἐν τῷ κυρίῳ αὐτοῦ περὶ ῥητόρων ἔργῳ, τοῖς περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοῖς δὲν σημαίνει, ὅτι ἠλλοθέεν αὐτὴν, ὡς ὁ Κ. φησὶ. Ἑρμογενὸς δὲ δυσχυρίζεται²), ἀλλὰ τοῦτο προέρχεται, διὰ τῆς ἐπιστολᾶς καὶ τοῖς Ἑρωτικοῦς καὶ τὰ ἄλλα μικρᾶς σημασίας τοῦ Δισχοῦ ἔργον, ὡς μὴ πολλοῦ λόγου ἄξια, ἐπίτηδες παρέλειψε νὰ ἐξετάσῃ ἐν τῷ ἔργῳ ἐκείνῳ, ὡς ὁ ἴδιος λέγει: «Περὶ δὲ τῶν ἀπιστολικῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐρωτικῶν καὶ τῶν ἄλλων, ὡς μετὰ παιδείας ἔγραψεν, οὐδὲν δεῖσθαι λέγειν³)». Ἡ ὁρθότης λοιπὸν καὶ βαρύτης τῆς μαρτυρίας τοῦ Διονυσίου μένουσιν ἀμφίωτα καὶ διὰ τὸ ἡμέτερον ζήτημα ἰσχύει αὐτὴ πολὺ ἄτε ἀρχαιότερα παρῶν οὔσα.

Ἐκτὸς δὲ τῆς ποῦ Διονυσίου περιλήθον ἡμῶν παρόμοια μαρτυρίαι τοῦ Πλουτάρχου (πῶς δὲ τῶν νέων ποιημάτων ἀκούσει σ. 40, 4-45, Α), τοῦ Ἑρμογένους (περὶ ἰδεῶν III, 10), τοῦ Φρόντωνος (Reliquia ed. A. Majus σ. 34 ἐπ.), τοῦ Μαξιμου Τυρίου (Διατριβ. 24, 5), τοῦ Δουκιανοῦ, τοῦ φιλοστράτου διαγόμενος τ. ὕ. Ασαρτίου, τοῦ Ἀρπακρατίωνος (ἐν λ. ἀπαγορευμέν), καὶ τέλος τοῦ ἐπὶ τῇ βίᾳ καὶ πράξεσιν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ ἔκτου μετὰ Χ. αἰῶνος διβιβλιοκρίτου ὑπομνηματισαντος τὴν Φαίδρον σοφιστοῦ Ἑρμεῖου, ὅστις περὶ Ἑρωτικοῦ λέγει (σ. 77 ἐκδ. Asi): αἰεδέναι δὲ χρὴ ὅτι αὐτοῦ Δισχοῦ ὁ λόγος οὗτός ἐστι, καὶ φέρεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταῖς ἐλαίνου καὶ αὐτὰ ἡ ἐπιστολὴ, χωρὶς νὰ μηχανοεὶ ὡς ὑπαρχούσης ἐναντίας τινὸς γνώμης, ὅπως κατὰ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ, οὐδαμῶς ἔθελε παραλείψει. Ὅσατε ἐκ τῆς ὁμοφωνίας ταύτης τῶν ἀρχαίων ἐξάγεται ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα ἐπεκράτει ἀποκλειστικῶς ἡ καὶ μέχρι τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος μόνη διατηρηθεῖσα γνώμη, ὅτι ὁ ἐν λόγῳ Ἑρωτικὸς εἶνε γνήσιον τοῦ Δισχοῦ ἔργον. Ὅσον δὲ καὶ ἐν ἀμφισβήτησιν τις τὴν

1) Ἐπιστολὴ εἰς Γν. Πομπήιον, 754. τίχ. ῥητορ. 40, 6.

2) Cassiodorite Abbendi. σ. 9 ἐπ.

3) Περὶ Δισχοῦ κερ. 3 πρὸς. Leopold Schmidt ἐν. ἀνω. σ. 98.

ἀκριβείαν καὶ ὀρθότητα τῶν μαρτυριῶν τῶν ἄλλων μνημονευθέντων συγγραφέων, εἰς τὴν μαρτυρίαν ὅμως τοῦ Διονυσίου οὐδαμῶς δύναται νὰ δυσπιστήσῃ, διότι, ἂν πρὸ αὐτοῦ ἐπεκράτει γνώμη τις περὶ νοθείας, ὁ κριτικὸς οὗτος ἀναμφιδόλως δὲν ἤθελε παραβλέψῃ αὐτήν, ἅτε τὰ μέγιστα συντείνουσάν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἰσχυριζομένων.

Οἱ ἐξωτερικοὶ λοιπὸν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου λόγοι εἶνε ἀποκλειστικῶς ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ Ἑρωτικοῦ. Ἰδωμεν δ' ἤδη καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς, καὶ δὴ ἐξετάσωμεν κατὰ πρῶτον τὸ ὕφος καὶ τὴν γλωσσικὴν ποιότητα τοῦ λόγου ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ πλατωνικά καὶ λυσιακά συγγράμματα, ὅπως ἰδωμεν τίσι τοῦτων εἶνε συγγενέστερος ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην.

Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὰς διεξοδικωτέρας ἐρεῖνας ἐποίησε μέχρι τοῦδε ὁ Ἐδουάρδος Haenisch ἐν τῇ προμνημονεύσει αὐτοῦ πραγματείᾳ, ἐν ᾗ ἀπέδειξεν ὅτι ὁ λόγος οὗτος, μεθ' ὅλας τὰς μεγάλας αὐτοῦ ἐλλείψεις, ὡς πρὸς τὴν μεταχειρίσιν τοῦ ἀντικειμένου καὶ τὸν ῥητορικὸν τόνον, ἐν τισὶ λίαν χαρακτηριστικαῖς γλωσσικοῖς ἰδιωτισμοῖς καὶ κατὰ τὸν ῥητορικὸν χαρακτῆρα συμφωνεῖ πληρέστατα μετὰ τῶν περιωσθέντων λόγων τοῦ Λυσίου⁴⁾. Ἐντεῦθεν δ' ἐξάγει ὁ συγγραφεὺς οὗτος ὅτι ὁ Ἑρωτικὸς εἶνε ἀτελες μὲν καὶ πολλαχῶς ἐλλιπὲς, ἀλλ' οὐχ ἥττον γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον. Ὑπολείπεται ὅμως ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην πολὺ ἔτι πρὸς ἐρευνάν, ὅπως ὡς ἀκριβέστατα διευκρινῇ ἡ ποιότης τοῦ λόγου ὑπὸ τε ῥητορικὴν καὶ τεχνικὴν καὶ ὑπὸ καθαρῶς γλωσσικὴν ἐποψίν, καὶ τὴν τόσῃ σπουδαίαν διὰ τὸ ἡμέτερον ζήτημα ἔλλειψιν ταύτην προτιθέμεθα ν' ἀναπληρώσωμεν ἐνταῦθα κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν ἐξετάζοντες τὸν λόγον λεπτομερέστερον.

Ὁ Ἑρωτικὸς εἶνε κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν τεχνικὴν τοῦ ἐπεξεργασίαν προῖον καθαρὰς παιδείας καὶ σοφιστικοῦ ἀστυσμοῦ, προσπαθοῦντος τοῦ συγγραφέως δι' ὅλης τῆς ἐφευρετικότητός του καὶ διὰ γλωσσικοῦ κόσμου νὰ ἐπεξεργασθῇ καὶ ὡς τι

4) Πρβ. Prolegomena σ. 20, 34 καὶ ἐπεξῆς τῶν σημειώσεων παρομοίως τινὰς συγκριτικὰς παρατηρήσεις.

τέλειον διακοσμήσῃ θέμα ὅλως ἀκατανόητον καὶ ἀδόνατον. Ἐπειδὴ συνήθως ἐρωτικοὶ λόγοι τίθενται εἰς στόματα ἐρώντων, ὁ Λυσίας θέλει νὰ παραστήσῃ μὴ ἐρώντα ἀρμόδια ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τοῦτου ὁμιλοῦντα, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐρωτικὴ ἐπιθυμία καὶ ἐρωτικαὶ ἐξηγήσεις καὶ διαχύσεις ἐκ μέρους μὴ ἐρώντος εἶνε ὅλως ἄτοπα καὶ ἀκατανόητα. Λαμβάνει λοιπὸν ὡς θέμα ν' ἀποδείξῃ, ὅτι ἐρώμενός τις παῖς πρέπει μᾶλλον νὰ χαρίζηται μὴ ἐρῶντι ἢ τῷ ἐρῶντι, καὶ τὸ ἄτοπον τοῦτο θέμα προσπαθεῖ ν' ἀναπτύξῃ καὶ ὑποστηρίξῃ δι' ὅσων τὸ δυνατόν πλείονων δικαιολογήσεων καὶ αἰτιῶν (τὸ πλῆθος δὲ τοῦτο τῶν δικαιολογητικῶν λόγων ἐπαινεῖ καὶ ὁ Φαίδρος ἐν τῷ διαλόγῳ σ. 235, e), χωρὶς νὰ φροντίσῃ νὰ κατατέξῃ τὰς ἀποδείξεις ταύτας συστηματικῶς. Ἐπιστᾷ ὁμοῦ ἐλόκληρον τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν τεχνικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν διαφορῶν περιόδων καὶ μερῶν τοῦ λόγου καὶ τοῦτο γίνεται πληρέστατα κατὰ τὸ γνωστὸν τοῦ Λυσίου ὕφος. Ἐπὶ τεχνικὴν καὶ γλωσσικὴν μόνον ἐποψὴν ἐμποιεῖ ὁ Ἑρωτικός, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς ὑπὸ τοῦ Σωκράτους ἐν τῷ διαλόγῳ ἐκφωνουμένους δύο ἀντιπάλους λόγους, διὰ τῆς καθαρότητος καὶ ἀπλότητος τῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐντεῦθεν πηγαζούσης ἀφελοῦς χάριτος τὴν ἐντύπωσιν τεχνικῆς τελειότητος. Ἀλλ' ἀμφοτέρω ταῦτα, τὸ λίαν ἀπλοῦν καὶ ὁμοῦ λεπτὸν ὕφος τῆς γλώσσης καὶ ἡ ἐντεχνος καὶ ἐπιμέμελημένη τῶν περιόδων ἐπεξεργασία, καταδεικνύουσιν ἀριδιῶς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕφος τοῦ Λυσίου. Οὐδαμοῦ τοῦ λόγου ἀπαντᾷ περίφραστικὴ τις καὶ σπανία φράσις, ἀλλ' οὐδαμοῦ καὶ τις τυχαία ἐν δὲ τῇ συνθέσει τοῦ λόγου ἐπικρατεῖ μὲν κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς διανικτοὺς τοῦ Λυσίου λόγους ἐπιδεικτικὴ τις πλατύτης, ἀλλ' οὐχ ἥττον οὐδὲν ὑπάρχει τὸ ἀπαρέσκεον, οὐδεμία βραδύτης¹). Ἐν τῷ λόγῳ ὑπάρχει μέγα πλῆθος τῶν γοργαῶν σχημάτων, τῶν παρίσων, ὁμοιοτελεύτων, ἀντιθέσεων κ. τ. λ., ὡς ἐν σ. 233 Α τὰ ὁμοιοτέλευτα: εἰκῆνοι γὰρ καὶ ἀγαπήσουσι καὶ ἀκολουθήσουσι καὶ ἐπὶ τὰς θύρας ἤξουσιν, καὶ μάλιστα ἡσθήσονται καὶ οὐκ ἐλαχίστην χάριν εἰσονται καὶ πολλὰ ἀγαθὰ

1) Ἴδε Blass, *l.c.* ἀνωτ. σ. 349, ἐπ. 424 ἐπ.

αὐτοῖς αὐξομένη, ἐκείαι αἱ τρεῖς τελευταῖαι προτάσεις ἐγένοντο
 τρεῖς πρόφασις διὰ τὰ ἀσάφητα καὶ ὁμοιοστέλευτον καὶ ὁμοίω-
 ρον δ' ἡ λόγος γέμει τοσούτων ἀχρηστών· τοῦτο ἔρασι· οὐδὲν οὖν
 φαίνεται ἀπρόσφορον· ἐξὸν τις λάβῃ ὅτι ὅταν τὸν ὅλον σοφιστικὸν
 τοῦ λόγου χαρακτήρα καὶ ἔτι ὁλόκληρον αὐτοῦ ἡ ὑπόθεσις οὐδὲν
 ἄλλο· ἐπὶ τὴν ἡ ἀντιθέσεις καὶ ἀντιπαράθεσις μεταξὺ ἐναντίων καὶ
 μὴ ἐναντίων, ὡς ὁρθῶς ὁ Πλάτωνος παρατήρησεν·)· Ἄρ' ἔτι μὲν ὁμοίως
 ἡ κατασκευὴ τῶν μερισμῶν παρῶν καὶ κώλων εἶνε ὅπως ἰσχυρῶς
 γνησίως λυσιακή, καὶ ὁ συγγραφεὺς μεθ' οὗτου τοῦ πληθους τῶν
 ἀντιθέσεων, οὐδένποτε χατὰ τὰ εἰς κατὰ λέξιν ἀλλαγήν καὶ
 ἀνοστον ἀκατέτακτα, ὁ δὲ ρητορικὸς κόσμος οὐδέποτε ἀπέποιετο
 τὸν ἀναγνώστην διὰ τὴν ὑπερβολικὴν καὶ ἀδυσκαλωστήτην συ-
 σκεύσεως, ἀλλὰ τοῦτον αὖτε καὶ ἐνταῦθα ἐπαρκετὶ ἐντεχνόν τι
 μέτρον.

Ἀλλὰ πῶσαι αἱ ιδιότητες αὗται εἶνε τοῦ ρητορικοῦ Αὐτοῦ κατὰ
 εἰσοχὴν χαρακτηριστικαί· τὸ ρητορικὸν αὐτοῦ ὅπως ὅτι τὸ ἀρχαῖον
 καὶ νεωτέρων ἐκλογαίνεται ὡς ἰσχυρὸν καὶ ὅχι πομπώδες, ἡ δὲ
 ἐνδραγία, διατύπωσης καὶ ὑποκειμένη εἰσὶν αἱ ρητορικαὶ αὐτοῦ ἀρε-
 ταί. Καὶ οὐ μόνον κατὰ τὴν τεχνικὴν ἐπιδεξιότητα εἶνε ὁ Ἑρμῆς·
 καὶ ὅμοιος μὲν τὰ λυσιακὰ περιουθέντα τοῦ Αὐτοῦ ἔργα· καὶ ἡ
 γλώσσα αὐτῇ, ἡ ἅλη τῆς γλώσσας, εἶνε ἐντελής ἡ αὐτὴ καὶ τῶν
 ἄλλων λυσιακῶν ἔργων, μέχρι τοῦ βαθμοῦ τῆς ὁμοιότητος, ἐν-
 νοεῖται, ὅτι πρέπει τις πάντα ταῦτα καθορᾶ ἐν παντὶ γνησίως ἔργον
 συγγραφῆς· τινὸς, εἰς οἰομένητε γένος· καὶ ἀκρίβεια τοῦτο,
 ἐξαιρέσει τῶν διεικαστικῶν γένος ἰδιαζόντων τεχνικῶν ἔργων καὶ
 φράσεων· ἰδίως χάριν πολλοῦ τῶν λόγων· τοῦ σφαιριζέσθαι· ἀρ-
 χὴ δὲ ὁ Λυσίας διὰ τοῦ μὲν, ὡς συμβαίνει τοῦτο ἐν 13 λόγος καὶ
 3 ἐπιλόγει· τῶν 34 περισεφέντων αὐτοῦ ἔργων καὶ ἐν τῷ Ἑρμῆ-
 κω· Πρὸς ἀνδρῶν τῶν κώλων καὶ περιόρων, μεταχειρίζεται ὁ
 Λυσίας ἐπὶ ὀρισμένων περιστάσεων πάντοτε ὀρισμένα· πάλιν συν-
 δετικὰ μόρια, οἷον ἐταδὲ, καὶ μὲν δὲ, ὅν ἐκτελεσέν· ἀπαντὰ το-

†) Ἐνδ. ἀνωτ. σ. 422. 6π.

τράπεζαν ἐν τῷ Ἑρωτικῷ¹⁾, ἐνῶς ὁ δὲ λίσσεται ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐργασίαν αὐ-
τῷ· μέλει αὐτῷ τῆς μετὰ τὴν ἐργασίαν τοῦ ἐλπίσματος. Ἐπομένως· λίαν
συχνὰ μεταχειρίζεται ὁ Λυσίας τὸ καί τοο μετ' ἐρωτήσεως (ἐν τῷ
Ἑρωτικῷ α. 234, Δ), τὸ ὥστε αὐτὸ ἐρωτᾷ αὐτὸν αὐτὸς (ἐν τῷ Ἑρω-
τικῷ β' ἀρχῇ), τὸ τοῦτον μένον· τε καὶ μετὰ προήγουσάντων, ὡς καὶ
ὅτι ἐν τῷ τῶν αὐτῶν, οὐκ οὐκ, ἔτινα ταῦν αὐτὸν εἶνε λίαν συνήθη παρὰ
Πλάτωνι. Συχνότατα καὶ κατὰ προτίμησιν μεταχειρίζεται ὁ Λυ-
σίας· χρεὶν, ἐχρεὶν μετ' ἀπαραιρέτου· ἀντὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος
ἐπιθέτων προσημασμένων δεῖ, ἀναγκαῖον καὶ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ δὲ λίσ-
σεται καὶ ἐπὶ τῷ μεγάλῳ· χρεὶν τοῦ ἀποδείξαι δὲ, δι' ὃ Λυσίας
σπανίως μεταχειρίζεται. Αἱ γλασσοὶ καὶ δ' αὐτὰ ἐδιδότατες, αἵ-
τινες διακρίνουσι τὸν Λυσίαν ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ Φαίδρῳ,
ἐπαραιρέτου ἐνείσας, καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔργοις ἀφαιρέτων πᾶν
συγγράμματος πλοῦτων καὶ ἐπεξεκασμένων· ἔτι μέγαλον τὴν γραμμὴν
ὅτι ὁ Ἑρωτικός καὶ ὑπὸ γλασσοῦ ἐποφῶν εἶνε ἔργον λυσισαφὲς.
Λόγου· χρεὶν ἐν τῷ μικρῷ κατὰ οὐκ ἐπιπλοῦν, λόγου τοῦ Λυσίου,
ἔτις ἔχει τὸ πρὸς περίπτον καὶ ὁ Ἑρωτικός μέγας, ἀπαντῶν
τοῖν τε μετὰ προήγουσάντων τε μετρίων καὶ οὐ τῶν (σ. 6. 7. 10
ἐδ. Scheibe), χρεὶν μετ' ἀπαραιρέτου· τετράκις (7. 12. 17.
20), καί τοι μετ' ἐρωτήσεως· δις (16. 18), ὥστε· συμπαρομα-
τῶς δις (16. 19), καὶ μὲν δὴ δις (19. 20), ἐνῶς ἀπάντα ταῦτα
ἐν τῇς πλατωνικοῖς ἐργοῖς εἶναι σπανιότατα.

Ἐν πάντων λοιπῶν τοῦτων εἰσάγεται ὅτι ὁ Ἑρωτικός ὡς τε
τεχνικῶς καὶ γλασσοῦ ἐποφῶν εἶνε ὅρασον μετὰ τὴν λίσσιν τοῦ Λυ-
σίου· ἔργα καὶ φέρεται καθ' ὅλοκληρίαν τὸν Λυσίαν· χαρακτηῖρα
καὶ ὅρα, ἡ δὲ μετὰ τὸν αὐτὸν διαφορά· ἐγχεῖται· εἰς μένον· τὸν
βαθρὸν τῆς τελευτήσεως. Ἐνῶς δηλ. ἡ αὐτὴ τέχνη καὶ ἡ αὐτὴ
γλασσοῦ ὅλη ἐν τοῖς λοιποῖς ἔργοις εἶνε τελειότερη, ἢ κατὰ τὴν
αὐτὴν τε καὶ τὴν καὶ περιόδων καὶ τῶν λόγων ὁλοκληρίαν· προηγου-
σάντων καὶ μετῴρων ἐν γένει καὶ ἰκανότατα· ῥητορικῶς μακροπρόθετος,
ἐν τῷ Ἑρωτικῷ· πάντα ταῦτα μακροπρόθετος· προηγουσάντων καὶ ἡ
τεχνικῶς παραμέλησιν καὶ ἀδιαφορίαν, ὅπως προέχεται ἐν τῇ

1) Ἐν δὲ ἐν σ. 234, Α, c. 232, Α. 233, Δ, καὶ μὲν δὲ ἐν σ. 234,
Α. 232, Β, c. 233, Α, c.

τῆς ποιότητος τοῦ θέματος ἢ ἴσως καὶ ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς τεχνικῆς τοῦ συγγραφέως τελειότητος. Ἐπεὶ λοιπὸν ὁ Ἑρωτικὸς πρὸς τοὺς λοιποὺς τοῦ Αὐσίου λόγους ὄχι ὡς ἀπομνημονεύει πρὸς τὸ πρωτότυπον, ἀλλ' ὡς ἀτελέστερόν τι ἔργον πρὸς τελειότερον τοῦ ἰδίου τεχνίτου· ὁ αὐτὸς τεχνίτης ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ἐν μὲν τῷ Ἑρωτικῷ κατεσκεύασεν ἀτελέστερόν τι καὶ ἄλλιπλιν ἔργον, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς περισυνθεῖσιν ἔργοις τελειότερα.

Καὶ ἐσωτερικῶς λοιπὸν ἐξεταζόμενος ὁ Ἑρωτικὸς ἀποδεικνύεται ὡς γνήσιον τοῦ Αὐσίου ἔργον. Ἰδοῦμεν ἤδη τινὰς ἄλλους λόγους προβάλλουσιν οἱ νοθεύοντες αὐτὸν πρὸς διακρίωσιν τῆς Χαρακτηριστικώτατον δι' αὐτοὺς εἶνε, ὅτι δὲν ἀρνοῦνται ποσὶς τὴν ὁμοιότητα ταύτην τοῦ Ἑρωτικοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς λυσιακούς λόγους, οὐδ' ἐπεχείρησαν ν' ἀνακαλύψωσιν ἐν αὐτῷ πλατωνικούς τινας ἰδιωτισμούς τῆς γλώσσης, ὅπως οὕτω καταδειχθῇ ὅτι ἀποδείξῃ τὴν νοθεΐαν αὐτοῦ, ἅτε ὄντες πεπεισμένοι περὶ τοῦ ἀδυνάτου εὐρέσεως ποιούτων ἰδιωτισμῶν ἐν αὐτῷ, διὰ συνωμολογοῦσι πληρέστατα ὅτι ὑπὸ τῆς γλωσσικῆς καὶ τεχνικῆς ἐπιφάνειας εἶνε ὁμοίος τῶν λοιπῶν λυσιακῶν, τὰς ἐλλείψεις ὅμως αὐτοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ αὐτὴν τὴν παράδοξον ὁμοιότητα συνδέοντες μετ' ἄλλων ἐσωτερικῶν τοῦ διαλόγου λόγων προσπαθοῦσι νὰ μεταχειρισθῶσιν ὑπὲρ τῆς γνήσεως αὐτῶν. Ναι, λέγουσιν οὗτοι, ἡ ὁμοιότης εἶνε μεγίστη καὶ στασία, ἀλλὰ τίς δύναται ν' ἀρνήθῃ, ὅτι ὁ πόσον τέλειος καὶ μοναδικὸς ἐν τῇ γλώσσῃ τεχνίτης Πλάτων ἠδύνατο νὰ γράψῃ καὶ τὴν τελειωτάτην ἀπομνημόνησιν, ἃν ἐκινεῖτο πρὸς τοῦτο ὑπὸ λόγων ἰδιαίτερων καὶ σπουδαίων; Τότε δὲ ἡ πόσον σπουδαίως ὑπὲρ τῆς γνησιότητος τοῦ λόγου βαρύνουσα ὁμοφωνία τῆς τῶν ἀρχαίων γνώμης δὲν δύναται εὐκόλως νὰ ἐξηγηθῇ ὡς προσελθούσα ἐκ τῆς τελειότητος τῆς ἀπομνημόσεως; Ἄς ὑποθέσωμεν νῦν ὅτι ὁ Πλάτων τῷ ὅτι ἠδύνατο ν' ἀπομνημῇ τῶν τελείως τὸν Αὐσίαν, ὅπως ἴδωμεν τίνες εἰσὶν οἱ λόγοι, οἵτινες ὤφειλαν νὰ κινήσωσιν αὐτὸν πρὸς τοῦτο, Ἐὰν ὁ Πλάτων λέγει ὁ κ. Φρ. Ἑρμανός¹⁾, μεταχειρίζετο ἐν

τῷ Φαίδρῳ πρὸς τὸν γνωστὸν σκοπὸν γνήσιόν τι τοῦ Λυσίου ἔργον, τοῦτο, θὰ ἦτο ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, ἡ μόνη ἐξαιρέσις τῆς συνήθους αὐτοῦ μεθόδου· διότι ἐν παρομοίαις περιπτώσεσιν, ὡς ἐν τῷ Συμποσίῳ, ἐνθα οἱ διάφοροι ἐκφωνούμενοι λόγοι τρυφεροὶ οὐ μόνον τὰς ιδέας, ἀλλὰ καὶ τὸ γλωσσικὸν ὕφος καὶ τὰς ιδιότητας τῶν ἀγορευόντων, ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ (σ. 320—328), ἐνθα ὁ Πλάτων ἐπίσης οὐ μόνον τὰ πνεῦμα καὶ τὸ ὕφος τοῦ σοφιστοῦ τούτου ἀπομιμνῆται, ἀλλὰ καὶ ὁρισμέναις ιδέαις αὐτοῦ ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ παρεντείνει, ὡσαύτως ἐν τῷ Φαίδρῳ καὶ ἐν τῇ Πολιτείᾳ, ὁ συγγραφεὺς ἐποίησεν αὐτὸς τοὺς διαφόρους λόγους ἀπομιμνῆσαι τὸ ὕφος τῶν ἀγορευόντων. Ὅτι δ' ὁ Ἑρωτικός ἐν τῷ Φαίδρῳ γεγραμμένος παρουσιάζεται καὶ ἀναγινώσκεται, δὲν δύναται νὰ σημάνῃ πολὺ, διότι τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐν τῷ Θεαιτήτῳ, πιθανώτατα δὲ καὶ ἐν τῷ Πρωταγόρᾳ, αἱ δὲ μικραὶ διαφοραὶ μεταξύ τοῦ Φαίδρου καὶ τῶν διαλόγων τούτων ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς διαφορᾶς αὐτῶν ποιότητος καὶ διασκευῆς, ὥστε καὶ ἐν τῷ Φαίδρῳ πρέπει νὰ ἐτήρησεν ὁ Πλάτων τὴν αὐτὴν μέθοδον, ἣν ἐτήρησεν ἐν πᾶσι τοῖς ὁμοίοις διαλόγοις αὐτοῦ ὑπὸ ὁμοίας περιπτώσεσι, καὶ ὁ Ἑρωτικός πρέπει νὰ ἦεν ἐπίσης ἀπομίμησις τοῦ φιλοσόφου.

Οἱ ὑπὸ τοῦ Ἑρμάννου ὑπὲρ τῆς νοθείας τοῦ Ἑρωτικοῦ προβολόμενοι λόγοι οὗτοι φαίνονται μὲν ἐκ πρώτης ὕψεως σπουδαῖοι καὶ πειστικοί, πλησιέστερον ὅμως ἐξεταζόμενοι δὲν εὐρίσκονταί οὕτω δεδικαιολογημένοι καὶ ἰσχυροί, ὥστε νὰ ὑποστηρίξωσιν ἀποτελεσματικῶς τὴν νοθεΐαν τοῦ λόγου. Διότι, ὅτι ἐν τῷ Φαίδρῳ ὁ Πλάτων εἶχεν ἀρκούντως ἀφορμὴν καὶ λόγους νὰ παραβῇ τὴν συνήθη αὐτοῦ τακτικὴν καὶ μέθοδον κατ' ἐξαιρέσιν, ἐξάγεται εὐκόλως ἐκ τῶν ἐξῆς. Διὰ τὴν ἐπίκρισιν καὶ ἐξέλεγχιν τῆς ῥητορικῆς, ὡς αὐταὶ ἐν τῷ Φαίδρῳ ἐξαιρετικῶς ἐξασκοῦνται, ἡ ἐλλειπὴς κατασκευὴ τοῦ ἐπικρινόμενου λόγου εἶνε πολλῶ ἀναγκαιοτέρα καὶ ἔχει μείζονα σπουδαιότητα ἢ ἀλλαχοῦ ἐν παρομοίαις περιπτώσεσιν, ὥστε ἡδύνατο κάλλιστα ὁ Πλάτων νὰ θεωρήσῃ ἀναγκαῖον καὶ λυσιτελέστερον νὰ καταδείξῃ τὰς ἐλλείψεις τῆς ῥητορείας ἐπὶ τινος γνωστοῦ καὶ γνησίου παραδείγματος. Διότι πῶς θὰ ἦ-

σάν πιστότατα· καὶ ὅτι ἐπιτύγγατον τοῦ ἐπιδιαφορέτου, ὁμοίου ὁ
 ἐλεγχος καὶ ἡ ἀποδοκιμασία, ἃ ἐκφράζει ὁ Πλάτων· ἐξετάζων
 τὰς ἰδέας, τὸ ὕψος καὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ διαλόγου, ὅταν ἴτο
 ἀμφιβόλου καὶ ἀβέβαιον, ἀν ταῦτα ἐρημιζόντο καὶ ἀπεβλεπόν
 πράγματι· λυσιακόν τι ἔργον ἢ ἰσως παρωδίαν τινὰ καὶ ἑλληνικὴν
 ἀπορρήμειον τῶν ἔργων τοῦ ῥήτορος; Ὁ τρόπος μέλεισται, καθ' ὅν
 ὁ φιλόσοφος ἐπιτείνει τὸ προσήμιον τοῦ Ἑρωτικοῦ, ἐνθα ἠροχῶρεί
 μέχρι τῆς ἐξελέγχεως καὶ ἀποδοκιμασίας καὶ αὐτῆς τῆς ἐκφράσεως
 καὶ τῆς τῶν κωλῶν κατασκευῆς, ὅτι ἦτο βεβαιώσις μεγίστη ἀπὸ πᾶ
 καὶ ἀστογία ἀναξία τοῦ Πλάτωνος, ἀν τοῦτο ἐγένετο ἐπὶ λόγου
 ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Λυσίου κακῇ τῇ κτίσει,
 γεγραμμένου, ὥς καὶ ὁ Ueberweg ἤδη ὁρθῶς παρετήρησεν¹⁾.
 Ἄλλως τε καὶ ἡ μετὰ τὸ τοῦ Ἑρωτικοῦ καὶ τῶν ἐν τῷ Συμπο
 σίῳ, Πρωταγόρα καὶ ἀλλαχὺ ὑπὸ προσώπων τοῦ διαλόγου ἐκ
 φωνουμένων λόγων ἁμοιότης καὶ σχέσις δὲν εἶνε τοιαῦται, ὥστε
 νὰ συμπεράνῃ τις ἀλανθότατως· ὅτι, ὡς ἐκείνους, οὕτω καὶ τὸν
 Ἑρωτικόν, ὁ Πλάτων αὐτὸς κατ' ἀπομίμησιν συνέγραψε· ὅστις
 οὐ μόνον ἡ ἁμοιότης τῶν διαφόρων ἐκείνων λόγων πρὸς τὰ πρω
 τότυπα αὐτῶν δὲν εἶνε οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν τοσὺν μεγάλη
 καὶ τελεία, ὅσον ἡ τοῦ Ἑρωτικοῦ πρὸς τὰ πρωτότυπα τοῦ Λυ
 σίου, ἀλλὰ καὶ ὁ Πλάτων αὐτὸς ποιεῖται προφανῆ μετὰ τὸ τοῦ
 Ἑρωτικοῦ καὶ ἐκείνων διακρισὴν ἐνῶ δὴλ. ἑκάστην τῶν ὁπ' αὐ
 τοῦ ἀπομιμηθέντων λόγων εἰσάγει πάντοτε προσθέτιον εἴησαν
 δ' οἱ λόγοι τοιοῦτοι· ἢ αἴθερον ὅ, ὡς ἐγὼμαι, τοιαῦτα, ἐν τῷ
 Φαίδρῳ τοῦναντίον ἀποκαλεῖ τὸν Ἑρωτικόν ἐπανεληλυμμένως καὶ
 σαφῶς ἔργον τοῦ Λυσίου, ὡς ἐν σ. 227, C: γέγραφε γὰρ δὴ ὁ
 Λυσίας... 228, A: ὁ Λυσίας ἐν χρόνῳ πολλῷ κατὰ σχολὴν
 συνέθηκε· πρὸ. 228, Δ, ε. 243, c. 262 Δ: ἀνάγνωθι τὴν τοῦ
 Λυσίου λόγου ἀρχὴν· 263, e: λέγε, ἵν' ἀκούσω αὐτοῦ ἐκείνου,
 κτλ. Πῶς λοιπὸν ἄλλως ἐξηγεῖται ἡ ἐπίμαχὴ αὐτῇ, μεθ' ἧς ὁ
 Πλάτων ἀποκαλεῖ τὸν Ἑρωτικόν ἔργον γνήσιον τοῦ Λυσίου ἐπα
 νεληλυμμένως καὶ ἐξαιρετικῶς, ἀν μὴ ὑπῆρχε διαφορὰ τις σπου

1) Ἐνθα ἀνωτέρω c. 262 ἐκ.

φευγε διὰ τῆς μεθόδου ταύτης εὐκολώτατα ὁ Πλάτων, διότι ἡ ἐπὶ κίρισι ἐγένετο ἐπὶ παρωδίας, καὶ ἐπὶ τοιαύτης ἐπετρέπετο αὐτῷ διαδιδῆναι καὶ ὁσονδήποτε αὐτῇ ἐπὶ κίρισι²⁾.

Καὶ οὗτοι οἱ περαιτέρω λόγοι τῶν νοθευόντων δὲν φαίνονται ὅλως ὀρθοὶ καὶ δεδικαιολογημένοι, ἀλλὰ τοῦναντίον πολλαχῶς ἀντιφάσκουσιν ἀλλήλοις καὶ εὐκόλως φροῦδοι ἐξελέγχονται. Ὁ Πλάτων, λέγουσιν, ἔγραψε τὸν Ἑρωτικόν, ὅπως καταδείξῃ τὴν περὶ τὴν σύγγραφην τοιούτων ἔργων ἰκανότητά του καὶ ἀποφύγῃ τὴν κατηγορίαν, ὅτι ψέγει τὴν ῥητορικὴν, διότι δὲν δύναται ν' ἀπομνηθῇ αὐτήν. Ἀλλ', ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἡ ὁμιλία τοῦ Ἑρωτικοῦ πρὸς τὰ λοιπὰ τοῦ Λυσίου ἔργα εἶνε τοιαύτη, ὥστε καὶ οἱ δεινότεροι τῆς ἀρχαιότητος κριταὶ καὶ πραγματογνώμονες ἐξελάβον αὐτὸν ὡς ἔργον τοῦ Λυσίου. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ Πλάτων αὐτὸς ἀντὶ, ὡς ἀλλαχοῦ πράττει καὶ ὡς ἦν φυσικόν, νὰ καταδείξῃ τῷ ἀναγνώστῃ τὴν περὶ τὴν ἀπομίμησιν δεινότητα αὐτοῦ ὑποδηλῶν αὐτῷ ὅτι αὐτὸς ἐμνήθη τὸν λόγον, τοῦναντίον ὀνομάζει ἐπαυλημένως καὶ ὀριστικῶς τὸν Λυσίαν ὡς συγγραφεῖα αὐτοῦ καὶ παντὶ τρόπῳ προσπαθεῖ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν γνώμην ὅτι ὁ Ἑρωτικὸς εἶνε γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον³⁾. Πῶς λοιπὸν συμβιβάζεται ὁ τρόπος οὗτος τοῦ φιλοσόφου καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν του, ἂν τῷ ὄντι εἶχε τοιοῦτόν τινα, ἀφοῦ οὐδεὶς ἡδύνατο νὰ κατῆθῃ τὴν περὶ τὸ μμεῖσθαι τοὺς ῥητοροδιδασκάλους ἰκανότητα αὐτοῦ; Δὲν ὑπέκειπτεν οὕτω καὶ πάλιν εἰς τὴν κατηγορίαν, ἣν ὤφειλε δῆθεν ν' ἀποφύγῃ; Ἐὰν λοιπὸν ὁ Πλάτων εἶχε τὸν ἀποδιδόμενον αὐτῷ σκοπὸν, ὤφειλεν ἐξάπαντος νὰ φροντίσῃ καὶ περὶ ἐπιτυχίας αὐτοῦ, ὑποδηλῶν ὅτι αὐτὸς κατ' ἀπομίμησιν ἔγραψε τὸν Ἑρωτικόν, καὶ ὅχι, ὡς ἡδη συμβαίνει, νὰ πράττῃ τοῦναντίον τούτου. Ἀλλὰ καὶ αἱ τεχνικαὶ ἐλλείψεις καὶ ἀσχημιαί τοῦ Ἑρωτικοῦ ὡς ῥητορικοῦ ἔργου καθόλου δὲν εἶνε

(1) πρβ. Stallbaum, *Lysiacs*... κτλ. σελ. 39 ἐκ. *Prolegom. ad Phaedr.* c. LXIII, ἐκ. K. Fr. Hermann, *gesam. Abhandl.* s. 19. *Geschichte und System d. pl. Philos.* A. c. 518 ἐκ.

(2) Ἰδὲ ἀνωτ. σ. 28.

τόσον μεγάλοι καὶ καταφανεῖς, ὥστε νὰ χρησιμεύσῃ οὗτος ὡς δεῖγμα ἀπαράμιλλον κατὰ τούτο, ὡς οἱ νοθεύοντες φρονοῦσιν. Ὁ λόγος εἶνε ἐλλιπὴς μόνον ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ λοιπὰ τελειότερα τοῦ Λυσίου ἔργα, ἄλλως ὅμως ἔχει καὶ οὗτος τὰς χαρακτηριστικὰς τοῦ Λυσίου ἀρετὰς, ὡς ἀνωτέρω σ. 43 ἐπ. εἶδομεν. Αἱ ἐλλείψεις δ' αὐταὶ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ προέρχωνται καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Λυσίου διὰ τε τὴν ποιότητα τῆς ὑποθέσεως τοῦ λόγου καὶ διὰ τὸ ῥητορικὸν αὐτοῦ γένος· διότι ὁ Ἑρωτικός ἀνήκει πρὸς ἐπιδεικτικὰς τῆς ῥητορικῆς γένει, ὁ δὲ Λυσίας ἦν ἐν τῷ γένει τούτῳ ἐλλιπὴς ἕνεκα τοῦ ἰσχυροῦ τοῦ λόγου αὐτοῦ ὅφους καὶ κατὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κριτικῶν αὐστηρῶς ἐπικρίνεται¹⁾. Ἀφοῦ λοιπὸν ἐρωτικὸς, ὡς ἔχει, καὶ αὐτοῦ τοῦ Λυσίου ἔργον ἠδύνατο νὰ ᾖται, δὲν ἦτο συμφερότερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ Πλάτωνος νὰ λάβῃ ἐν τῷ Φαίδρῳ τὸ γνήσιον τοῦτο καὶ ἐλλιπὲς τοῦ διασήμευ ῥήτορος ἔργον; ἀνὴρ διέτρεχεν ἄλλως κίνδυνον νὰ κηρυχθῇ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων του διαβολεὺς, δυναμειμένων εὐκόλως ν' ἀποδείξωσιν ὅτι πέσον ἐλλιπῶς οὐδέποτε εἰχε γράψῃ ὁ Λυσίας, ὡς ὀρθότατα ὁ Haenrichs παρατηρεῖ;²⁾ Τοιοῦτόν τινα λοιπὸν σκοπὸν, οἷον οἱ νοθεύοντες αὐτῷ ἀποδίδουσι, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶχεν ὁ Πλάτων· διότι τότε ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ ὅπως ἐναντίαν τῆς νῦν μέθοδον· ἀλλ' οὗτος ἤθελε νὰ κατέδειξῃ τὰς ἐλλείψεις τῆς ῥητορικῆς ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἐπὶ παραδείγματός τινος γνωστοῦ, καὶ τὸ παράδειγμα τοῦτο ἔλαβεν ἐκ τῆς πραγματικότητος, ὡς αὐτὸς λέγει.

Ἄλλ' ἐάν ὁ λόγος ᾖ γνήσιος, λέγει περατέρω ὁ Ἑρμάννος³⁾, πῶς ἦτο δυνατόν νὰ συμφωνῇ τοσοῦτον μετὰ τῶν διασωθέντων δικανικῶν τοῦ Λυσίου ἔργων, ἀφοῦ οὗτος ἀνήκει εἰς ὅλως διάφορον ῥητορικὸν γένος, τὸ ἐπιδεικτικόν; Τοῦτο ὅμως θὰ ἐξηγήτο

1) Ἰδὲ Κικέρωνος *Orat.* κεφ. 9. § 30. *Brutus*, κεφ. 9, §. 35. *De optimo dicendi genere* κεφ. 3. Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεύς περὶ Λυσίου 2, 43, 28. Ἑρμογένοους τόμ. Γ'. σ. 384 ἐκδ. Walz. καὶ Stallbaum, *Lysiaca*... κτλ. σ. 27 ἐπ.

2) Ἐνθ. ἀνωτ. προλεγόμ. σ. 49.

3) *Gesam. Abhandl.* σ. 43 ἐπ.

εὐλόγως, ἂν θεωρεῖ τις τὸν λόγον ὡς ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐλε-
 θέρως ἀπορριμθέντα· διότι τότε ὑπόθεσιν μὲν ἡδύκατο καὶ ἐχ-
 ραστικὴν, αἶψα δὲ φιλόσοφος μεγάλως ἐχρυσάετο τὴν διὰ
 λόγον τοῦτου, ῥητορικὸν ὅμως ὕφος καὶ μορφήν ὁμοίαν μετὰ τὴν αἰ-
 ποικίαν ἔργων τοῦ ῥήτορος καὶ τῶν τότε ῥητόρων καθόλου, ὥς
 πάντας προδίδετο γὰρ ἐξελέγχῃ καὶ καταπολεμήσῃ.

Ἀλλὰ, θάνατος τις ὡς ἀντίπη εἰς ταῦτα, ἡ ἐμαυτοῦ τοῦ ῥη-
 τικοῦ πρὸς τοὺς λαίλους τοῦ Αἰσίου λόγους συνώπασται, ὡς εἶδο-
 μέν, εἰς μόνην τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ καθόλου ὕφος τοῦ λόγου, ὅ-
 τινα πάντοτε πρέπει νὰ διακρίνῃ τις ἐν τοῖς ἔργοις συγγραφείας
 τῆς μέχρι βαθμοῦ τινος, ἐξαιρουμένης, ἐννοεῖται, τῶν εἰς διαστον
 γένος τῶν ἔργων αὐτοῦ ἰδιαίτους ἢ φράσεων καὶ χαρακτηριστι-
 κῶν σχημάτων τοῦ λόγου. Εἶνε δὲ πολλὰ εἰκομένεσθαι καὶ δεχθῆ-
 ναι ὅτι ὁ Αἰσίας διετῆρει τὴν αὐτὴν γλῶσσαν καὶ ὁμοίαν σίνα
 χαρακτῆρα λόγου ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἢ ἅπ. ὁ Πλάτων
 ἐποίησε τοσόνδε παρόμοιον καὶ παρὰ τὴν μῆξιν ἀλλοτριῶν ἀντικει-
 μένου καὶ ἀλλοτρίου ὕφους τοῦ λόγου ἀνταρτίας. Αἰσὶν πρὸς τὸ
 θέλει ἀφήσῃ τοιοῦτόν τι ἀπαρτήρητον καὶ ἀνεξέλεγκτόν ὃ Αἰ-
 σίας καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ Αἰσίουτος ὁ Ἀλκιερ-
 καστός· Ἐάν δὲ ἡ τοιμηρὰ αὐτὰ καὶ τερατώδης σφαῖρα τοῦ Πλά-
 τῶνος ἐπωρᾶτο, ὅπερ ἐξάπαντος ἔπρεπε νὰ συμβῇ, τότε ὁ θελο-
 γος δὲν ἤθελεν ἀπολέσει τὴν σφαιρικήν καὶ σφαιροειδέστα αὐ-
 τῇ, καὶ ὁ φιλόσοφος δὲν ἤθελεν ἀπαύχεσθαι ὡς καὶ ἀποπαύσας;
 Ἡ τερατώδης λοιπὸν μῆξις ἀλλοτρίου ἀντικειμένου καὶ ἀλλο-
 τρίου ὕφους ἐν τῷ Ἑρωτικῷ μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν νοθεύον-
 των ὑφίσταται, καὶ ἡ ἀπάτη αὐτῇ προῦλθεν ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς
 ἐν τῷ λόγῳ ποτικῇ ἐπικρατίας τῆς αὐτῆς γλώσσας καὶ τῆς
 αὐτοῦ χαρακτῆρος τοῦ λόγου καθόλου καὶ ἐν τοῖς λαίλοις δικα-
 κοῖς τοῦ Αἰσίου λόγοις.

Ἄτερον ὑπὲρ τῆς νοθείας λόγον φέρει ὁ Ἑρμαννος τὴν ἐξῆς·
 ἐπειδὴ, λέγει, ὁ διάλογος συνεγράφη πιθανώτατα ἐν ἑποχῇ, καθ'
 ἣν ὁ Αἰσίας καὶ δι' ἄλλων πολλῶν τελειωτέρων ἔργων του εἶχε δο-

ἔαυθι, καὶ πρὸ πολλοῦ ἤδη πανελληνίαι ἀπήλασε φάμις, θὰ ἦτο ἀσπαζὼν καὶ ἀνέξων τοῦ Πλάτωνος τὰ κρίνη εὐτάς τὴν ῥητορικὴν τοῦ ἀνδρὸς θειωτέστα ἐξετάζων ἐν ἐκ τῶν χειριστῶν αὐτοῦ ἔργων· ἐν τῷ τοῦτο-θα ἐπετρέπετο τῷ συγγραφεῖ ἂν οὗτος ἐσκόπει μόνον τὰ δεξιὰ, ὅτι τριτάτους λόγους ἐφ' οἷς οἱ ῥητοροδιδάσκαλοι καυχῶνται, οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἐξ ὑπογείου ἤλυνόν τε τὰ κατασκευάσασιν.

Εἰς ταῦτα ὡς αὐτὰς τις καὶ ἀντιπαράταρξον τὰ ἔξῃς· Ἐὰν τὰτα δὲν ἤρκεσεν εἰς τὸν Πλάτωνα τὰ ἐλέγξῃ τὴν ῥητορικὴν τοῦ Αἰσίου θειωτέστα ἐπὶ ἐνός τῶν χειριστῶν καὶ πῶτος προτρεμῶν αὐτοῦ ἔργον διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπὶ ὀλιγότερον ἔρωσε καὶ ἐπετρέπετο αὐτῷ καὶ ἀπομιμῆθαι τοιαῦτά τι ἔργον¹⁾. Ἀλλως τε καὶ, ὡς ὁ Ἑρμαῖος εὐτὸς ἀρκούντως ἀπέδειξε²⁾, λόγος ἐρωτικῶ περιεχομένου ἦν διὰ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ διολόγου Φαίδρου ἀναπόφεικτος, διότι ὁ Πλάτων ἐσκόπει ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ λόγου λαβὼν ἀφορμὴν νὰ ἐκθέσῃ πᾶσας τὰς τότε ἀπασχολούσας αὐτὸν φιλοσοφικὰς ἰδέας περὶ τοῦ καλοῦ, τοῦ ἠωτοῦ καὶ τῆς σχέσεως ἀμφοτέρων πρὸς τὴν ψυχὴν τὸν τοιοῦτον λοιπὸν λόγον τότε μόνον ἐδικαιώθη ὁ Πλάτων νὰ πλάσῃ, ἂν ὁ Αἰσῖος μὴδὲν ἐρωτικὸν λόγον εἶχε γράψῃ, ὅπερ ὁμοίως δὲν εἶνε ἀληθές, ὡς αἱ τῶν ἀρχαίων περὶ τούτου μαρτυρίαι ἀποδεικνύουσιν³⁾. Ὅσον δ' ἤδη ἀφορὰ καὶ τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Πλάτων ἤθελε δεῖξαι νὰ δείξῃ πῶς οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους ἐν καιρῷ ἀνάγκης ῥητορικὸς λόγους καὶ ἐξ ὑπογείου ἐποιοῦν, μετὰ τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημνία εἶνε λίαν προφανές, ὅτι οὐδένα διὰ τῆς ἐπιδεικτικότητός του ταύτης ἤθελε δρέψῃ ἔπαινον, χαρῶσαν ὁ λόγος ὅν ἀντιφλατμιμῆται νὰ μιμηθῇ, εἴτε μὲν λυσιακός, ἀλλ' ὅχι ἐξ ἐκείνων, ἐφ' οἷς ἡ ῥητορικὴ ἐσεμνόνετο, καὶ ἐπομένως ἠδύνατο οὐχ ἦττον νὰ ψεχθῇ ὅτι μόνον τὰ εὐκόλα καὶ μικροῦ λόγου ἔξῃ, ἀλλ' ὅχι καὶ τὰ τελεωτέρα καὶ σπουδαῖα ῥητορικὰ ἔργα ἠδύνατο ν' ἀπομιμῆθῃ. Πά-

1) Πρὸς Ueberweg ἐνθ. ἀνωτ. σ. 264.

2) Πρὸς Geschichte und System d. pl. Philos. A'. σ. 516 ἐκ. 673. ἐπ.

3) Ἴδε ἀνωτέρω σ. 43 σημ. 2.

σαι ὅμως αἱ ἀντιρρήσεις καὶ δυσκολίαι αὐταὶ αἱρονται, ὅταν θεωρήσῃ τις τὸν Ἑρωτικὸν ὡς γνήσιον τοῦ Λυσίου ἔργον, ὅπερ ὁ Πλάτων ἐξελέξατο διὰ τὸν διάλογόν του τοῦτον, μόνον διότι ἦν κατ'ἀλλήλον πρὸς τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, χωρὶς νὰ διακρίνῃ τοῦτο ποσῶς ἀπὸ τῶν λοιπῶν τοῦ ῥήτορος ἔργων κατὰ τὴν ἀξίαν διότι τῷ ὄντι, ὡς δύναται τις νὰ ἴδῃ ἐκ τοῦ Φαίδρου, ὁ φιλόσοφος εἶχε περὶ πάντων ἀδιακρίτως τῶν ἔργων τῆς τότε ῥητορικῆς τὴν αὐτὴν ταπεινὴν καὶ περιφρονητικὴν ἰδέαν.

Οὗτοί εἰσιν οἱ σπουδαιότεροι λόγοι, οὓς μέχρι τοῦδε ἐξεῦρον καὶ προέβαλον οἱ τὴν νοθεΐαν τοῦ Ἑρωτικοῦ ἰσχυρίζομενοι. Ὡς ὅμως μέχρι τοῦδε εἶδομεν, οἱ λόγοι αὐτῶν οὗτοι δὲν εἶνε ἰσχυροὶ καὶ ἀκατάβλητοι, ἀλλὰ τοῦναντίον αἱ ἀντιρρήσεις, ἃς δύναται τις κατ' αὐτῶν νὰ ποιήσῃ, εἶναι μᾶλλον δεδικαιολογημέναι καὶ λογικαὶ καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν πλάστιγγα ἔλκουσαι. Πρὸς δὲ τοῦτοκς μεγίστην ὑπὲρ τῆς γησιότητος τοῦ λόγου ἐπὶβόηθ ἐξασκαί καὶ ἡ δημοφιλία τῆς τῶν ἀρχαίων περὶ τοῦτου γνώμης διότι ὁ διάλογος, συγγραφεὶς ἐν τῇ ἀρχαιότητι, συνεγράφη βεβαίως καὶ διὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ἡ ἐπικρατήσις ἐσφαλμένης περὶ τοῦ Ἑρωτικοῦ γνώμης θὰ συνεπῆγε καὶ τὴν παντελεῖ ἀποτυχίαν αὐτοῦ, ὅπερ δὲν συνέβη. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ παραδειγματικὴ αὐστηρότης, μεθ' ἧς ὁ Πλάτων ἐπικρίνει τὸν λόγον, καὶ ἡ ἑλλιπὴς αὐτοῦ κατασκευὴ ὑπὸ τεχνικὴν ἐποψὴν συνηγοροῦσι σπουδαίως ὑπὲρ τῆς γησιότητος αὐτοῦ. Τὸ τέλος μάλιστα τοῦ λόγου σ. 234, c: «εἰ δέ τι σὺ ποθεῖς ἡγούμενος παραλελεῖσθαι, ἐρώτα» ἦτο ἀδύνατον νὰ θέσῃ ὁ Πλάτων εἰς τὸ στόμα τοῦ Λυσίου, μόνον διότι συνέτεινε πρὸς ἐξακολουθήσιν τοῦ διαλόγου καὶ συνέφερῃν οὕτως αὐτῷ τοιαυτὴν αὐθάδεϊαν οὐδέποτε ἤθελε πράξει ὁ σεμνὸς, ὁ θεῖος Πλάτων, πάντα δὲ τὰ ὑπὸ τοῦ Ἑρμάννου ὑπὲρ τοῦναντίου λεγόμενα ἀναφορικῶς πρὸς τὸ χωρίον τοῦτο ¹⁾ δὲν εἶνε πειστικά.

Πάντες λοιπὸν οἱ λόγοι οὗτοι δικαιῶσιν, ἢ μᾶλλον ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς ὡς τὴν μόνην ὀρθὴν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τοῦτου γνώμην νὰ θεωρῶμεν τὴν καθ' ὅλην μὲν τὴν ἀρχαιότητα καὶ με-

1) Gesam. Abhandl. σ. 24.

χρη τοῦ ἡμετέρου αἰῶνος ἀποκλειστικῶς ἐπικρατοῦσαν καὶ ἤν-
δ' ἐτι ὑπὸ πῶν πλείστων λογίων πρεσβευομένην, ὅτι ὁ ἐν τῷ Φαί-
δρῳ Ἑρωτικὸς εἰς γνήσιον τοῦ ῥήτορος Λυσίου ἔργον καὶ ὄχι ἐλευ-
θέρα τοῦ Πλάτωνος ἀπομίμησις.

Ἐν Μονάχῳ κατὰ μῆνα Μάρτιον 1875.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ

Μαντιδῶν.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΑΓΑΛΜΑΤΩΝ
ΠΑΡ' ΕΛΛΗΣΙ (*).

*Σημασία τοῦ ἀγάλματος τοῦ πολιούχου θεοῦ ὡς πρὸς τὴν
πόλιν καὶ τοὺς πολίτας, καὶ πῶς ἐξεδηλοῦτο ἡ τοῦτου
προστασία καὶ ἀρωγὴ ἐν δειροῖς καιροῖς κατὰ τὴν δόξαν
τῶν πιστῶν.*

Ἐπειδὴ περὶ τῆς λατρείας οὐδενὸς ἄλλου πολιούχου θεοῦ γινώ-
σκομεν ὅσα περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν Πολιάδος Ἀθηνᾶς, βᾶσιν ἐν-
ταῦθα τῆς θεωρίας ἡμῶν θέτομεν τὰ τῆς θεᾶς ταύτης καὶ τὸ ἐν
τῇ ἀκροπόλει αὐτῆς ἄγαλμα, ἀναφέροντες τὰ περὶ ταύτης γινώ-
στὰ, εἰς ἃ προσθέτομεν καὶ ὅσα ἄλλοθεν γινώσκομεν περὶ ὁμοίων
θεῶν ἄλλων πόλεων, οὐδόλως φοβούμενοι μὴ ἐν τοῦτοις ἀνα-
μίξωμεν ἀλλότρια· διότι ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία, καὶ μάλιστα
ἡ τῶν θεῶν λατρεία, ὅσον ποικίλη καὶ ἀν ἦτο διὰ τὸ μέγα τῶν
θεῶν πλῆθος καὶ τὰ ἰδιόζοντα ἐκάστῳ τούτων προσόντα, ἃ προ-
εχάλουν οὐ μικρὰς διαφορὰς ἐν τῇ λατρείᾳ, πάλιν τὰ κύρια ἦσαν τὰ
αὐτὰ καθόσον ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία ἐπετηρεῖτο ἐν τοῖς πλεί-
στοις καὶ ἐρρυθμίζετο ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν τοῦλάχιστον χρόνων καὶ
ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τοῦ ἐν Δελφοῖς μαντείου ὥστε

(*) Συνέχεια καὶ τέλος τῆς ἐν τῷ δ' τεύχει τοῦ γ' ἔτους τοῦ Ἀθη-
ναίου (σελ. 444) διακοπείσης διατριβῆς.

καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ ποικίλῃ ἐκέρχεν ἐνότης καὶ ἀρμονία, ὡς ἐν ἀλλῇ προεκδοθείσῃ ἡδὴ πραγματικῇ ἡμῶν ἐπεδείχθη¹⁾.

Τὸ ἀγάλμα τῆς Ἀθηνᾶς Παλλάδος Ἀθηνᾶς ἐκαστοῦ ὅτι ἦτο διπετερές²⁾, ὡς καὶ ἄλλα παλαιότερα ἐν Ἀλλανίᾳ ποιεῖται σκεῦμενα³⁾, καὶ ἐτρεῖτο ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Ἐρεχθίδει, ὅπως καὶ πάντα τὰ τῆς αὐτῆς φύσεως ἀγάλματα φυλάσσοντο ἐν ταῖς ἀκροπόλεσιν, διότι αὐταὶ τὸ πρῶτον ἐκίσθησαν διὰ τὸ ἀσφαλές, ἵνα ἐκεῖθεν ἐφορώσιν αὐτὰ ἐπὶ τῆς χώρας ἀπάσης, προστατεύοντα αὐτὴν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκούντας, καὶ ἵνα ἀπανταχόθεν τῆς χώρας δύνανται νὰ προσβλέπωσιν οἱ κάτοικοι πρὸς τὸν ναὸν τοῦ πολιούχου καὶ ἐπικαλῶνται τὴν αὐτοῦ ἐπικουρίαν⁴⁾.

Τὸ ἀγάλμα ταύτης ἦτο τὸ ἀρχαιότατον, καὶ διὰ τοῦτο ἱερώτατον τῶν ἐν Ἀθῆναις ἀγαλμάτων, φυλάσσόμενον ἐν τῷ πρωτίστῳ καὶ ἱερωτάτῳ τῆς πόλεως ναῷ, ὃς ἦτο σύμπλεγμα πολλῶν οἰκοδομῶν καὶ οὐ αὐτὸς ὁ θεὸς αὐτῆς οὐδὲ Ἐρεχθίδης ἢ Ἐρεχθεύς⁵⁾ φακομένης κατὰ πρῶτον ἀνακαίνισαν δὲ ὑστερὸς πολέμου οἱ

1) Ἐν Ἀθηναίου τόμ. α' σελ. 139—164.

2) Πaus. 1, 26, 7. «Τὸ δὲ ἀγώτατον ἐν κοινῷ πολλοῖς πρότερον νομιθεῖν, ἔστιν ἡ συνήθου ἀπὸ τῶν ὀλίγων ἔστιν Ἀθηνᾶς ἀγάλμα ἐν τῇ νῦν ἀκροπόλει, οὗτο δὲ ἐνομαζομένη πάλαι. Φῆμα δὲ εἰσαδὸς ἔχει καὶ τὸ ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ. Ὁ Ἀπολλόδωρος πρότερον (2, 14, 6), ὅτι ὁ τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὴν Ἐρεχθίδος ἱεράσαστο ἐν ἀκροπόλει ἔσανον αὐτῆς. (O. Texts. ad gentes 1, p. 58 καλεῖ τοῦτο palum. πρὸς Müller Minervae Poliadis sacra σελ. 18.

3) Βλ. Ἀθηναίου τόμ. γ' σελ. 287 κ. ε.

4) Vitr. 1, 7, 1. Βλ. τὸ χωρίον ἀνωτέρω σελ. 444 σημ. 3 τοῦ γ' τόμου τοῦ Ἀθηναίου.

5) Θμ. 1, 6, 146. Οἱ δὲ, 81. Ἡρόδ. 2, 55 καὶ Ἀπολλοδ. 2, 14. Βλ. ὁ ὑστερον ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων λατρευόμενος αὐτός, ὡς ἴσως ἡ θεὸς ἐν τῷ αὐτῷ τῆς Παλλάδος ναῷ, ἐν ᾧ ἐπιστάμετο ὅτι ἦτο ὁ τέρας του, ὡς καὶ ὁ τοῦ Κίερετος, ἐγεννήθη κατὰ τοὺς αἰακούς μύθους ἀπὸ Ἡφαίστου, ὁρμηθέντος νὰ συνέλθῃ τῇ Ἀθηνᾷ, καὶ ἐκ τῆς ἐπὶ γῆς πέδου σῆς σποράς. ἔστιν δὲ διὰ τοῦτο προσωποποίησις αὐτῶν τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων, οἵτινες αὐτόχθονες, ἦτοι γηγενεῖς, αὐτοκαλούμενοι, ἐπίστεον ὅτι ἐγεννήθησαν ἐκ τῆς γῆς, ὅπως τὰ φοῦα, θεομανθίσαντες δηλονότι ταύτης καὶ ὑγρανθείσης ἐκ τῆς οὐράνιου ὕδατος. Διὸ καὶ ὁ γηγενὴς

ἡδύναντο τὰ τούτων ἀγγέλματα, καὶ ἐλάτρευον ταῦτα ἀείποτε κατὰ τὸν ἅπαξ παραδεδεγμένον τύπον. Ἡ πίστις δὲ τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀπὸ τῶν παλαιῶν θεῶν καὶ ἡρώων προστασίαν δὲν ἦτο ἀπλῆ μόνον ἐννοια, ἀλλ' ἐστηρίζετο εἰς τὰ ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἐπει- σι περὶ τῶν φίλων τοῖς Ἕλλησι καὶ Τρωσι θεῶν, ὧν οἱ μὲν σώ- ζουσιν ἀοράτως ἐν τοῖς κινδύνοις τοὺς φίλους αὐτῶν, ἄλλοι δὲ ἐν ξένοις προσώποις παρατάσσονται ἐν ταῖς μάχαις καὶ πολεμοῦσιν ὑπὲρ τούτων ἢ ἐκείνων τῶν μαχομένων. Ἐπὶ δὲ ἐστηρίζετο πο- λὺ μᾶλλον καὶ εἰς ἀποδείξεις ιστορικὰς εἴτε συγχρόνους εἴτε προ- γονεατρὰς πῶς ἀρίστου τῶν θεῶν τούτων βοηθείας, δι' ὧν ἡ πίστις μετετρέπετο εἰς βεβαίαν πεποιθήσιν.

Αἱ ἀποδείξεις αὗται ἐλαμβάνοντο ἐκ τυχαίων περιστατικῶν ἢ φυσικῶν φαινομένων ἢ καὶ ἐκ φήμης ἀδισπότου, ἥτις καὶ αὕτη ἐπιστεύετο ὀφρανόπεμπτος καὶ διὰ τοῦτο ἀληθής¹⁾, ἢ ἦσαν πλά- σματα τῶν ἱερέων καὶ τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀπεπει- ρῶντο οὕτω νὰ ἐμπνεύσωσι τοῖς πιστοῖς θάρρος ἐν κινδύναις, καὶ νὰ χειραγωγήσωσι τὰ πλῆθη πρὸς τοὺς σκοποὺς των.

Ἐπειδὴ ἐγίνωσκον πάντες ὅτι οἱ θεοὶ δὲν ἐμφανίζονται τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων εἰ μὴ διὰ τεράτων καὶ ση- μείων²⁾, καὶ ὅτι προσωπικῶς οὐδὲ ἐπὶ τοῦ τρωικοῦ πολέμου ἐνε- φανίζοντο³⁾, ἀλλὰ κεκαλυμμένοι ἥερι καὶ ὄλως ἀγνωστοὶ μέ- νοντες τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάχονται ὑπὲρ τῶν φί- λων ἢ νομιθετοῦσιν αὐτούς⁴⁾ ἐκ δὲ τῶν ἀποτελεσμάτων ἢ ἄλλως πῶς ἐγένετο καταφανὲς ὕστερον ἢ παρουσία αὐτῶν ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ ἐπιστεύετο ὅτι ἡ προσωπικὴ ἐμφάνις αὐτῶν ἦτο ἐπικίν-

1) Βλ. τὰ περὶ Ἡροδότου (9, 100 κ. εἰ) περὶ τοιαύτης φήμης, ἰθαού- σης εἰς τὰ ἐν Μυκῆναις στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων, ὅτι αὐθημερὸν ἐνίκη- σαν οἱ Ἕλληνες τὸν Μερδόνιον ἐν Πλαταιαῖς, ἥτις φήμη ἀπεδείχθη ὕστε- ρον ἀληθὴς καὶ οὐδὲς τότε πλείστον συνέτελεσε πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν ἐν Μυκῆναις ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων καὶ πρὸς τὴν νίκην αὐτῶν. Περὶ τοιαύτων φημῶν καὶ κληδόνων, ὥς ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν χρόνων ἐπίστευσιν οἱ Ἕλληνες οὐρεχοπέμπτους, φέρει ὁ Grote ἐν ἑλλ. ἱστ. τόμ. γ' σ. 452.

2) Καὶ ὅπως ἀλλῶς λέγει, φν. τῇ ὁμηρικῇ ἀπὸ σελ. 449 τῆς 6' ἐκδ.) καὶ τῇ μεθορητικῇ θεολογίᾳ (ἀπὸ σελ. 457 κ. εἰ) ὁ Naegelsbach.

3) Οὐδ. κ. 461. Οὐ γάρ πω πάντες θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς.

δυνος τοῖς ἀνθρώποις, ἀκίνδυνος δὲ μόνον ἐπὶ τῶν προσημριῶν ἢ μυσικῶν χρόνῳ, ὅτε οἱ θεοὶ εἶχον κοινωνίαν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους¹⁾; ἀγαθοὺς καὶ δικαίους τότε ὄντας, καὶ ἐκ τῆς κοινωνίας ταύτης ἐγεννήθησαν οἱ ἡμίθεοι ἢ ἥρωες, συνελθόντων θεῶν πρὸς θνητὰς καὶ θειανῶν πρὸς θνητούς, ἐνταῦθεν ἐδέχθη ναὶ πλασθῶσιν ἄλλαι ἀποδείξεις περὶ τῆς τῶν θεῶν παρουσίας καὶ ἀρωγῆς ἐν τοῖς θείοις, οἷά τι αἰετὶ ἐκόμεναι, εἰς ἃς δυνατόν ναὶ προστεθῶσιν ἐκ τῶν ἐλλήνων καὶ ῥωμαίων συγγραφείν καὶ ἄλλαι πολλαί.

Διὰ τοὺς εἰρημένους λόγους αἱ τῶν πολιούχων θεῶν καὶ ἡρώων ἐμφάνσεις, ἢ αἱ θεοφάνειαι, οὐδέποτε γίνονται ἐν τῷ προσώπῳ αὐτῶν²⁾ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ἀλλὰ διὰ τεράτων ἢ μάλλον ἐν τινι μορφῇ τῶν ἱερῶν αὐτῶν ζώων, ἢ ἄλλως πως ὡς ἡ περὶ στάσις συνεχώρει. Οὕτως ἡ τῶν Ἀθηνῶν πολιούχος ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ἐπὶ τῆς νῆδος τοῦ Θεμιστοκλέους ὡς γλαυξ, ἥς τὴν ἐμφάνσιν ἐξέλαβεν ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς ἀγαθὸν οἰωνόν, προσημαινόντα τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων³⁾.

1) Βλ. ὡς 463 καὶ Ὁδ. η 201—206 καὶ σημειώσεις Nitzsch ἐνταῦθα. Ἡσιόδου ἀποσπ. 487 6' ἐκδ. Goettl. καὶ Πλευσίου (8, 2, 2) θεωρεῖν περὶ τοῦτου.

2) Τὰ ὑπὸ τοῦ Παισιστράτου μηχανηθέντα πρὸς κατάληψιν τῆς τῶν Ἀθηνῶν τυραννίδος διὰ γυναικὸς παριστάσης τὴν Ἀθηνᾶν καλεῖ ὁ Ἡρόδοτος (1, 60) εὐθὺς ἡ, θεικνύων δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἤρχισαν οἱ νοημονέστεροι τῶν Ἑλλήνων ναὶ κρίνωσιν ἄλλως περὶ ταούτων μέσων ἀπάτης τοῦ πλῆθους, ἐν ᾧ οἱ κοῖνοι τῶν ἀνθρώπων ἐπίστατον. τοιαύτας θεοφάνειας, καὶ πλασθῆς εἶδους, ὡς ἀληθεῖς καὶ πρὸ τοῦ Ἡροδοτου καὶ μετ' αὐτὸν αἰκνότες. Ἀλλὰς οὗτε ὁ Παισιστράτος ἤθελεν ἐπινοῆσαι τοιοῦτόν, οὗτε ὁ Ἱστὸρος, ὁ ἀπὸ τοῦ γ' π. X. αἰῶνος, καὶ ὁ Ἀντικλῆς ἤθελεν συγγράφει περὶ ἐμφανειῶν Ἀπόλλωνος βεβλία, ὧν τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα συνήγαγεν ὁ Siebilis ἐν τῇ περὶ ἀποδείων πραγματείᾳ του ἐν σελ. 66 καὶ ἑξῆς.

3) Πλάτ. ἐν Θεμιστ. 12. «Λέγεται ὑπὸ τινων, τὸν μὲν Θεμιστοκλῆα περὶ τοῦτων ἀπὸ τοῦ καταστροφώματος ἐνώθεν τῆς νῆδος διαλέγεσθαι, γλαυκὰ δ' ὀφθῆναι διαπορμένῃν ἐπὶ τὰ δεξιὰ τῶν νῶν καὶ τοῖς καρχυσίσις ἐπικαθίσουσιν» πρὸς. Ἡσυχ. ἐν λ. γλαυξ ἐκτατο· «ταῖς ἀληθείαις πρὸ τῆς μάχης ἐν Σαλαμῖνι γλαυκὰ φασὶ διαπύσθαι τὴν νίκην προσημειούσαν». Ταῦτά λέγει καὶ ὁ Σχ. Ἀριστοφάνους εἰς Σχημ. στ. 1086.

Ἦ αὐτὴ θεὰ, ὑπερχωροῦσα διήθη, οὐδὲ τὸν ἀνατάχαιον· ἐκβαλὼν τὸν Περσῆ, ἐνέστωρ τοῖς Ἀθηναίοις ἐπὶ τοῦ καθύνου. Ἰδὼν δὲ τοὺς συμμάχους τῆς ἀπερχομένης τῆς Ἀθηναίων ἀπὸ τῆς πύλης, πρὸ τῆς τοῦ Περσῆ ἐκδρομῆς διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ ναυίου Περσῆς ἐπερχομένης τῶν ἰερῶν ἐκτὸς δρᾶσαντες· δι' οὗ συμπίον· ἡ δὲ θεὰ ἐθερίσθη· καὶ πρὸς τοῖς Ἀθηναίοις ἐφύλαξε τὴν πόλιν καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰς τοιαύτας, ὅπως καθίσταντο πρὸ τοῦ ἀπαιμένου βεβαίως καθύνου.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐν Ἀλαμῇ καυτανίας εἰσδραστή η' τῶν ἐγγυρίων θεῶν προστάτις καὶ ἡ τῶν ἡρώων ἀσπίς, οὗς ἐκκαλέσθησαν οἱ Ἑλλήνες ἐν τῷ καθύνῳ, ἡ τοῦ Αἰάντος καὶ Τε-

8) Ἡρόδ. 8, 61· «Αἰγυμίοι» αἱ Ἀθηναῖοι, ὅταν μέγα φύλακα τῆς ἀκροπόλεως ἐνέμενον· ἐν τῷ ἱερῷ Ἀργουί τε ταῦτα, καὶ δὴ καὶ ὡς εἶναι ἐπιμηνία ἐπιτελοῦσι προτιθέντες, τὰ δὲ ἐπιμηνία μελιττοῦσα ἔσθ'. Αὕτη δ' ἡ μελιττοῦσα ἐν τῷ πρόσθεν αἰεὶ χρόνῳ ἀναίσχουμένη τοῖς ἦν ἄψαυτος· σημενῶν δὲ ταῦτα τῆς ἱερῆς μελιττοῦς αἱ Ἀθηναῖοι καὶ προθυμότερον ἐξίλιπον τὴν πόλιν, ὡς καὶ τῆς θεοῦ ἀπολειπομένης τὴν ἀκροπόλιν.· Ἡρόδ. Πλούτ. ἐν Περμ. 60 καὶ ἐν τῷ περὶ Ἰαίδος καὶ Ὀφιρ. 74 καὶ Πλούτ. ἐν Εὐκ. 2, 17.)

Ὁ ἱεὺς οὗτος ὅρις τῆς Ἀθηνᾶς, δεῖτο ὁ Ἐριχθόνιος (Παυσ. 4, 24, 6· αἷν δ' ἐν Ἐριχθόνιος οὗτος ὁ θρόνῳ) ἡ δὲν αὐτοῖς τῆς ἐκ τῆς γέννησιν τῶν Ἀθηναίων, ὡς ἀνωτέρω εἰπομεν σ. 56 σημ. 5, καὶ διὰ τοῦτο ἐν πολλοῖς τούτων μνημείοις ἀπεικονίζεται, ἀντίφωτον ἐν τῷ στήθεϊ τῆς Παιδείδος Ἀθηνᾶς ἐν τῷ Ἐριχθόνι προσημειῶται, ἐν τῷ κατὰ μέγα μὲν τῷ πρὸς μελαροῦσθαι.· Βλ.· Περμ. ἐν λ. ἀναφύει ὅρις καὶ O. Müller Mith. Póliad. Sacro. vol. 28. Grauzer. Symbl. 3. vol. 390 καὶ 407 γ' ἐκδ. φέρονται καὶ ἄλλαι ἀρκεταῖς τῶν ὁρίων τούτων.

Καὶ ἐν ἄλλοις προσείη νοοῖς ἄλλων θεῶν καὶ ἡρώων (βλ. Gerhard μυθολογία 2, 466) ἀντίφωτον ὁ ὅρις αὐτός, σφαιρίων τὴν πῆξ πῆξ ἡρώων δόξαται καὶ τὴν ἐκτὸς πλοῦται φυλάττων, ἐλασθενομένως ὡς ἀγαθὸς δαίμων καὶ φύλαξ τοῦ ἱεροῦ ἐν τῷ ὁρίῳ, ἡ τοῦ χρέου ἐν τῷ ὁρίῳ, ὅθεν καὶ ἱερεὺς ὅρις λέγεται.· Ἐν τούτῳ καὶ παρ' ἡμῶν ἡμεῖς ἐπὶ τῇ ἐκδῇ ἐκ τῆς οἰκίας ἡ ἀλλαχῇ ἐν πόλει ὑπάρχον ὅρις εἶναι.· σ. 51 γ' ἐν τῷ 4 ὅρις καὶ σ. 52 καὶ σ. 53 ὅρις ὅρις καὶ φυλάττει αὐτοῦ καὶ διὰ τοῦτο ὅρις φανερὰ ἐκ τῶν ἀνθρώπων, ὡς αἱ καὶ ὅρις ὅρις ὅρις ὅρις ἀπὸ τοῦ ἀπαιμένου ἐκ τῶν ἀνθρώπων, ὡς αἱ καὶ ὅρις ὅρις τοῦ φύλακος αὐτοῦ, οὔτε βλαβερὸς τοῖς ἀκούσιν εἶναι.

λαβόντας ἐν Σελάρῳ· καὶ οἱ πῶν Αἰσωνίδων ἐν Αἰγύπτῳ καθ' Ἡρά-
δοτον¹⁾· ὡς αὐτοὺς ἰστορικὸς προσέειπε· οἱ γὰρ πρὶν ναυμαχίας, ἐν
δορυβίῃ ἐπαρθῆναι οἱ αὐτοὶ· Ἀστυάγης· χεῖρας καὶ ἴστα ἱερῆας· Ἀδου-
νήων, ἐξ ἐπὶ ῥόθῳ ἐν τῷ θρασυαίῳ· τοῦ αἰῶ· κωκυρῶτος, χυρῶν ἱερῆας
Ἰβλησῶν, αὐτῶν ὡσεὶ τριμυῆων, οἱ ἀρούρητοι φρεσὶ θείας· ἐν μύ-
σσει· Ἰβληχῶς· ἐκ δὲ πᾶν κωκυρῶτος· καὶ οὗτος φωνῆς ἐκθίνετο· ῥα-
φος, φρεσὶ ἐπαρθῆναι πρὸς τοὺς Σαλαμῶνας στρατάρχου τῶν Ἑλλή-
νων· Ἰβλὸν ἡμῶν τοῦτο· ἐξελήφθη· ἐπὶ προδολῇ· πᾶν ἀσπαστραφῶν
τῶν Ἰβροπεσῶ· ναυμαχίῃ· κατὰ πᾶν πῶν· Ἡρόδοτος· ἐξήγησεν· τοῦ
Ἀδωνίου· Ἀδωνίου, ὅς τις φωνῆς ἦν ἢ τε τῆς ἡνιπὸ στρατάρῃ τοῦ
Ἡέρου.

Ὁ δὲ Πλοῦταρχος ἐπεὶ λαμβάνων ἐν Ἀλγείῃς σὺ αὐτῷ, πρὸς
ἑαυτὸν ὅτι· Ἐπεὶ· ῥασημάτα καὶ πῶν καθόρῳ· ἐδόξαν ἐν ὀφθαλμοῖς
αὐτοῦ· ἐπὶ Αἰγύπτῳ· τὰς χεῖρας ἀνεχόντων, πρὸ πᾶν ἑλλήνων
τριμυῶν· οὗς οὐκ ἔχον Αἰσωνίδας· εἶναι, παρὰ πῶν τῶν αὐτῶν πρὸ
τῆς μάχης· ἐπὶ τῇ βοήθειᾳ· καὶ ὁ Ἡρόδοτος· μικρὰν κατω-
τέρῃ· ἐπαρθῆναι· ὅτι ἐξήμενται πῶς ἐν Σελάρῳ ναυμαχίας· μετὰ
πᾶν ἐπαρθῶν· οὗς εἰς Αἰγύπτῳ· πρὸς τοὺς Αἰσωνίδας· ἀσπαστραφῶν
ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν· ἡνιπὸς· ἐκθίνετο, φωνῆς· δὲ ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν,
ὥστε· καὶ ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν· τὸ πῶν Ἑλλήνων· ἀσπαστραφῶν· ἡνιπὸς·
αὐτοῦ· ἀσπαστραφῶν· τὸ πῶν Ἑλλήνων· ἀσπαστραφῶν· ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν,
αὐτοῦ· ἀσπαστραφῶν· τὸ πῶν Ἑλλήνων· ἀσπαστραφῶν· ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν.

Σαφῶς ἀνακόπας· ἐξελήφθη· ἐπὶ προσοψία· καὶ πῶν ἐν Ἀδωνίῳ
θεοῦ ἐπὶ τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα· εἰς βολῆς· τῶν αὐτῶν· ἐκθίνετο· ὥστε
μετὰ πᾶν· ἐκθίνετο· τῶν ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν· μέγας· τοῦ περ-
σικοῦ· ἀσπαστραφῶν· τῶν αὐτῶν· τὸ ἐν Ἀδωνίῳ· ἡνιπὸς· ὅς· ἀσπαστραφῶν·
ἡνιπὸς· ἡνιπὸς· τῶν αὐτῶν· πρὸς τῆς· πῶν αὐτοῦ· ἡνιπὸς·
τῶν, ἡνιπὸς· τὰς ἀσπαστραφῶν· ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν· εἰς Ἀδωνίῳ·
αὐτῶν· αὐτῶν· ἀσπαστραφῶν· ἡνιπὸς· ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν· οὐκ ἔα· κινεῖν, φῶς
αὐτοῦ· ἡνιπὸς· εἶναι· τῶν αὐτοῦ· ἀσπαστραφῶν· ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν·
ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν· τὸ πῶν ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν· ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν,
αὐτοῦ· ἀσπαστραφῶν· τὸ πῶν ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν· ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν.

ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν· τὸ πῶν ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν· ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν.

1) 3, 63. πρὸς καὶ Πλοῦταρχον· ἡνιπὸς· ἀσπαστραφῶν.

2) 8, 84.

φήτης ὁρᾷ πρὸ τοῦ νηοῦ ὄπλα προκείμενα ἑσθλὴν ἐκ τοῦ μεγάρου
ἐξενηπειγμένα ἱρὰ, τῶν οὐκ οἶον ἦν ἄπτεσθαι ἀνθρώπων οὐδενί.
Ὁ μὲν δὴ ἦε Δελφῶν τοῖσι παρεῖθε· σημανέων τὸ τέρας. Οἱ δὲ
βάρβαροι ἐπεὶ δὲ ἐγένοντο ἐπειγόμενοι κατὰ τὸ ἱρὸν τῆς Προνήτης
Ἀθηναίης, ἐπιγίνεται σοι τέρεα ἐπὶ μέζονα τοῦ πρῶν γενομένου
τέρεος· θάυμα μὲν γὰρ καὶ τοῦτο κάρτα ἐστὶ, ὄπλα ἀρτῆα ἀντί-
ματα φανῆναι ἔξω προκείμενα τοῦ νηοῦ. Τὰ δὲ δὴ ἐπὶ τούτῳ δεύ-
τερα ἐπιγεσόμενα καὶ διὰ πάντων φασμάτων ἄλλα θαύμασαι
μάλιστα. Ἐπεὶ γὰρ δὴ ἦσαν ἐπιδόντες οἱ βάρβαροι κατὰ τὸν νηὸν
τῆς Προνήτης Ἀθηναίης ἐν τούτῳ ἐκ μὲν τοῦ οὐρανοῦ κεραυνοὶ
αὐτοῖσι ἐνέπιπτον, ἀπὸ δὲ τοῦ Παρνησοῦ ἀπορράγησαι δύο κο-
ροφαὶ ἐφέροντο πολλῶ πατάγῳ ἐς αὐτοὺς καὶ κατέλαθον συ-
χνούς σφένω, ἐκ δὲ τοῦ νηοῦ τῆς Προνήτης βοή τε καὶ ἀλαλαγμός
ἐγένετο. Συμμιγνέτων δὲ τούτων πάτων φόβος τοῖσι βαρβάροις
ἐνεπεπρώκεε. . . οἱ δὲ ἰθὺ Βοιωτῶν ἔφρευον. Ἐλεγον δὲ οἱ ἀπο-
νοστήσαντες τῶν βαρβάρων, ὡς ἐγὼ πυνθάνομαι, ὡς πρὸς τούτοις
καὶ ἄλλα ὤρεον θεῶν· δύο γὰρ ὀπλίτας μέζοντας ἢ κατὰ ἀνθρώ-
πων φύσιν ἔπτεσθαι σοι κτείνοντας καὶ διώκοντας. Τούτους δὲ
τοὺς δύο Δελφοὶ λέγουσιν εἶναι ἐπιχωρίους ἥρωας, Φθλακὸν τε καὶ
Αὐτόνοον, τῶν τὰ τεμένεα ἐστὶ περὶ τὸ ἱρὸν. . . Οἱ δὲ πεσόντες
ἀπὸ τοῦ Παρνησοῦ λίθοι ἐπὶ καὶ εἰς ἡμέας ἦσαν σφοῖ, ἐν τῷ τε-
μένει τῆς Προνήτης Ἀθηναίης κείμενοι, ἐς τὸ ἐνέσκηψαν διὰ τῶν
βαρβάρων φερόμενοι. Τούτων μὲν νυν τῶν ἀνδρῶν αὕτη ἀπὸ τοῦ
ἱεροῦ ἀπαλλαγὴ γίνεται⁴⁾·

Τὰ αὐτὰ θαύματα διηγῆται ὁ Παυσανίας, ῥιμψθεὶς ἴσως τὸν
Ἡρόδοτον, ὅτι ἐπανελήφθησαν ὕστερον καὶ ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὸν
Βρέννον ἐπιδρομῆς τῶν Γαλατῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ 262
π. Χ., ὅτε οἱ βάρβαροι αὐτοὶ ἦλθον ἵνα λεηλατήσωσι τὸν ἐν

4) Ἡρόδ. 8, 36. Τούτῳ λέγει καὶ ὁ Διόδωρος 41, 14 καὶ ὁ Justinus 2, 42. Τούτοις διαφωνῶν ὁ Πλούταρχος ἐν Νουμᾷ 9 λέγει ἦν ὁ
τοῦ θεοῦ ναὸς καταληφθεὶς ὑπὸ τῶν Μήδων ἐνεπρήσθη, ἀκολουθῶν ἴσως
ἄλλην παράδοσιν περὶ τούτου. Ἐν δὲ τοῖς συζητούμενοις ἀποσπάσμασι τοῦ
Κτησίου § 25 λέγεται ὅτι ὁ Μαρδόνιος, κειμεθεὶς ὑπὸ Ξέρξου ἐν αὐ-
λήσῃ τὸν ναόν, ἀπέχετο χαλᾶζης ἐμπειροσύνης παχείας.

Δελφοῖς ναόν. Οἱ Δελφοὶ καταφεύγουσιν ὑπὸ φόβου ἐπὶ τὸ χρηστήριον, καὶ εὖ θεὸς σφας οὐκ εἶα φοβεῖσθαι, φυλάξειν δὲ αὐτὸς ἐπηγγέλλετο τὰ ἐαυτοῦ». μετ' αὖ, προστίθεται ὁ Παισωνίας, ἀπαχόμεναι καὶ ὧν ἴσμεν φανερώτατα τοῖς βαρβάροις ἀντιστηναι τὰ ἐκ τοῦ θεοῦ. ἤτε γὰρ γῆ πᾶσα, ὅσην ἐπέχειν ἡ τῶν Γαλατῶν στρατιὰ, βιάσας καὶ ἐπὶ πλείστον ἐστάτο τῆς ἡμετέρας, βρονταὶ τε καὶ κέραυνοὶ συνεχεῖς ἐγίνοντο. . . . Τὰ τε τῶν ἡρώων τηλικαυτὰ σφισιν ἐφάνη φάσματα, ὁ Ἐπιρόχος καὶ ὁ Λαόδοκος τε καὶ ὁ Πύρρος. . . . Τούτοις οἱ βαρβάροι παρὰ πᾶσαν τὴν ἡμέραν παθήμασι εἰ καὶ ἐκπλήξει συνέχοντο τὰ δὲ ἐν τῇ νυκτὶ πολλῶ σφας ἐμελλεν ἀλγεινότερα ἐπιλήψεσθαι. βῆγας τε γὰρ ἰσχυρόν καὶ νικητὸς ἦν ὁμοῦ τῷ βίγει, πέτραι τε ἀπολίσσαινουσιν τοῦ Παρνασοῦ μεγάλαι καὶ κρημενοὶ καταβρῆγνύμενοι σκοποῦν τοὺς βαρβάρους εἶχον ἐν αὐτοῖς οὐ κατὰ ἓνα ἢ δύο, ἀλλὰ κατὰ τριάκοντα καὶ ἐτι πλείοσι. . . ἀφροῖς ἡ ἀπώλεια ἐγένετο ὑπὸ τῆς ἐμβολῆς τῶν κρημενῶν').

Ὁ τῶν Ταναγραίων πρόμαχος ἐκκαλούμενος Ἑρμῆς ἐπὶ τινος εἰςβολῆς τῶν Ἑρετρίων ἐξήγαγε κατ' αὐτῶν τοὺς ἐφήβους, καὶ αὐτὸς ὡς ἑρῆδος σιλεγγίδι ἀμυνόμενος κατὰ τῶν Ἑρετρίων ἔτρεψεν αὐτοῖς εἰς φυγὴν, καὶ ἐκ τούτου οἱ Ταναγραῖοι λατρεύουσιν ὡς πρόμαχον αὐτῶν τὸν θεὸν τούτον'). Καὶ παρὰ Ῥωμαίοις ἐτι

1) Πaus. 10, 23. πρὸς 1, 4, 4. Ταῦτα φέρει καὶ ὁ Justinus 24, 8. Ὁ δὲ Κικέρων ἐν τῷ de divin. 1, 37 λέγει. Σε ἐν κατὰ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Βρέννου ἐρωτηθεὶς ὁ θεὸς περὶ τῶν πρακτικῶν, ἔδωκε διὰ τῆς Πυθίας τὸν χρησμένον τούτον.

Ego providebo rem istam et albas Virgines.

Ὅν χρησμένον φέρει ἑλληνιστὶ ὁ Σουΐδας ἐν λ. Ἑμοὶ μελήσει,

Ἑμοὶ μελήσει ταῦτα καὶ λευκαῖς κόραις.

προσθέτων· εὐσεβιον ἐφάνη μετὰ Ἀθηνᾶς καὶ Ἀρτέμιδος, ὧ καὶ ἱερὰ εἶσαν ἐν Δελφοῖς, ἐπαντῶν τοῖς πολεμίοις».

2) Πaus. 9, 22, 2. «Τὸν Ἑρμῆν λέγουσι τὸν Πρόμαχον, Ἑρετρίων ναυσὶν ἐξ Εὐβοίας εἰς τὴν Ταναγραίαν σχόντων, τοὺς τε ἐφήβους ἐξαγαγεῖν ἐπὶ τὴν μέχην, καὶ αὐτὸν ὅτε ἑρῆδον σιλεγγίδι ἀμυνόμενον μέλιστα ἐργάσασθαι τῶν Εὐβοέων τροπήν».

μᾶλλον ἐπισπεύοντο, αὐτοὶ αὖτε τῶν θεῶν καὶ ἡρώων ἐπαράκλησι,
 ἅρ' οὐ χρόνον μακρὸν ἐχόντο, ὅμοιαι Ἑλλήνας ἔσσι καὶ ἄλλοις
 τρέφοντο, ὅτε τρέψαν καὶ ἑλλησπύλον τρέπον. ὅτε δὲ ἐπεφύεσαν
 ἐπὶ χροῖαι τῆς Περσίας, οἱ ἀσκήσαντο ἐν αὐτῇ τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς
 Λατίνους μάχῃ μετὰ τῇ ἐξουσίᾳ τῶν βασιλέων κατὰ Σικελίαν¹⁾,
 καὶ πάλιν ἐν αὐτῇ κατὰ Περσίαν τῶν βασιλέων πρὸς Μακεδονίαν
 πολέμῳ παρασκευάσαντες τοὺς Ῥωμαίους ἐν γῆτι. Ὁ ἀνομήσιμος²⁾
 διηγερέτης διὰ ματρὸν τὴν ἐπαράκλησιν ταύτην τῶν ἀσκήσαντων
 προσέειπε ἥτις οἱ Ῥωμαῖοι ἐκτίσαν γὰρ ταύτων ἐν αὐτῇ τότ'
 ἐράνησαν, καὶ θυσίας καὶ τελετὰς κατὰ ἔτος ἐποιήσαν. ἔπειτα
 γὰρ τελῶσι πρὸς τοὺς θεοὺς, ἅρ' οὐ εἰρήνην δεῖ λίαν προφάσει εἶπαι
 οἱ τότε ἀγγέλτοι.

Ἐπηρεσμένων τῶν Κρηθίων καὶ πέμψουσιν τοὺς Συρακουσάσις
 βοηθεῖν κατὰ τὴν περὶ τῶν αὐτῶν Κερκηνδαμίων, καὶ αὐτοὶ
 τῶν Τυμοδέων καὶ βοτάνων οὐσῶν οὐδὲν νεῖον καὶ ἔρπει
 τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης εἶπον, ὅτι εἰδοὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων
 ἐτοιμαζόμενας εἰς ἀνταγμίαν, καὶ λαχούσας εἰς μέλλουσαν νῆα
 συμπλεύσασιν μετὰ τοῦ Τυμοδέοντος εἰς Σικελίαν. Ἀλλ' ὅτε
 ἐκείνησαν οἱ Κορινθιοὶ τριήρεις ἱερὰν, ἐπώνυμον τῶν θεῶν ταύ-
 των. Ἀλλὰ πρὸ τοῦ πλεῦ ἐπαλθόντος τοῦ Τυμοδέοντος εἰς Δελ-
 φούς, καὶ θύσαντες τῷ θεῷ, καὶ μακάρεσσιν θυαίαν εἰς τὴν μαγείαν
 καταβαίνοντες, ἀποκοπεῖσα ταινία τις, στεφάνους ἔχουσα καὶ νί-
 κας, κατήκεσεν ἐπὶ πῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ὑπερσφαιδὸν ἀνελθόντη
 ὅτι ὁ θεὸς ἐστεφάνωσεν. ἔδῃ αὐτὸν ἐπὶ ταῖς μελλούσαις νείαις.
 Ἐν ᾧ δὲ εἶτα ἐπλεῖν εἰς Σικελίαν, ἀπνεύματι καλῶ ἡρώμετος
 ἔδοξεν αἰφνιδίως βαγόντα τὸν οὐρανὸν ὑπὲρ τῆς νεῖς ἐχέει πολὺ
 καὶ περιφανές πῦρ. Ἐκ δὲ τούτου λαμπρὰς ἀρθεῖσα ταῖς μουσικαῖς
 ἐμφορῆς καὶ συμπαραθέουσα τὸν αὐτὸν δρόμον, ἥ μάλιστα τῆς
 Ἰταλίας ἐπείχον οἱ κυβερνήται, κατέσκηψεν. ὅτε δὲ μάντις τὸ
 φάσμα τοῖς ὄνειρασι τῶν ἱερέων μαρτυρεῖν ἀπεφαίνοντο, καὶ τὰς
 θεὰς συνεφαπτομένας τῆς στρατείας προφαίνειν ἐξ οὐρανοῦ τὸ

1) De N. Deor. 2, 2.

2) Ρομ. ἐρχ. 6, 13.

βέλαι· εἶναι γὰρ ἱερὰν τῆς Κόρης τὴν Σικελίαν· ἐπεὶ καὶ τὰ περὶ τὴν ἀρπάγην αὐτῇ γενέσθαι, καὶ τὴν ἡῤῥον ἐν τοῖς γάμοις ἀνακαλυπτῆριον αὐτῇ δοθῆναι, προστίθεται ὁ διαγεύμενος τὸ ἰσχύριον τοῦτο Πλούταρχος¹⁾.

Κατὰ Στράβωνα²⁾ ἀγωνιζομένων ἐν Πυθίοις Ἀρίστωνος τοῦ Ῥηγίνου καὶ Εὐνόμου τοῦ ἐκ Λοκρῶν τῆς Σικελίας καθαρόδου ὑπὲρ τοῦ ἀθλοῦ τῆς νίκης, ἐφαίνετο εὐδαίμων ἐν τῷ ἀγῶνι ὁ Ἀρίστων παρὰ τοῖς Δελφοῖς, διότι οἱ πρόγονοι αὐτοῦ ἦσαν ἱερεῖς τοῦ θεοῦ καὶ ἐκ Ἀελφῶν ἐστάλη εἰς Ῥήγιον ἡ ἀποικία· καὶ ἦρας ἐνίκησεν ὁ Εὐνόμος, διότι βραγίστης κατὰ τὸν ἀγῶνα μῖας τῶν χορῶν τῆς καθάρης αὐτοῦ, ἐπαμείβετο ὁ θεὸς πέπτιχα, ὅστις ἐπιστάς ἐξεπλήρωσε τὸν φθόγγον. Εἰς μνήμην τοῦ θαύματος τούτου ἐδεικνύετο ἀνδράς τοῦ Εὐνόμου ἐν Λοκροῖς, τέττιχα ἐπὶ τὴν καθάραν καθήμενον ἔχων, ὃν, νικήσας, ἀνέθηκεν ὁ Εὐνόμος. Καὶ ἄλλοι χού τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρχον βεβαίως ἄλλα τοιαῦτα τῆς τέχνης μνημεία, σάζοντα τὴν μνήμην ὁμοίαν θαυμάτων.

Ἡ ἀπὸ τῶν πολιούχων θεῶν προεκδοκωμένη καὶ πράγματι δηλούμενη βοήθεια πρὸς τοὺς λατρεύοντας αὐτοὺς προήρχετο πηλὸς καὶ παρὰ τῶν ἡρώων χώρας τινός, διότι καὶ περὶ τούτων ἐσώζοντο ἐν πολλαῖς τῆς Ἑλλάδος χώραις παραδόσεις, μαρτυροῦσαι τὴν πρὸς αὐτάς εὐνοίαν τούτων. Ἀγωτέρω εἶδομεν ἐν τοῖς ῥηθεῖσι περὶ τῆς εἰς τοὺς Δελφοὺς ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν πρότερον καὶ τῶν Γαλατῶν ὕστερον ὅτι πλὴν τοῦ θεοῦ καὶ οἱ αὐτῷ ἐγχώριοι ἥρωες Φύλακός καὶ Ἀντίνος συνέπραξαν εἰς τὴν ἐκφόβισιν καὶ ἀποχώρησιν τῶν βαρβάρων τούτων.

Εἰς ταῦτα προστίθεται καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Βορρᾶ ἀνέμου χορηγηθεῖσα τοῖς Ἀθηναίοις βοήθεια ἐν τῷ αὐτῷ πολέμῳ τῶν Περσῶν. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον³⁾ ὁ ἀνέμος οὗτος, γαμβρὸς ὢν τῶν Ἀθη-

1) Ἐν βίῳ Τιμόλ. 8. Ἡ Σικελία ἦτο ἱερὰ τῆς Κόρης ἅτε κατ' ἐξοχὴν ἰσιφορέας, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι τοιαῦτα ἑλληνικαὶ χώραι, καθ' ἃ εἴπομεν ἐν Ἀθηναίῳ α' τόμῳ σελ. 360 κ. εἰ.

2) Ἐν βίβλ. 5' σελ. 260.

3) Ἐν βίβλ. 6, 44 καὶ 7, 189 καὶ Πaus. 7, 27, 9.

ναίων ἀπὸ Ἑρεθυίας τῆς Ἑρεχθίδος, ἣν ἤρπασε παύζουσαν ἐπὶ τοῦ Ἰλίουσσοῦ κατὰ τὰς Ἀθηναίων μυθίας παραδόσεις¹⁾, πρῶτον μὲν ἐφοδρὸς πενύσας διασκέπτεισε τὸν τῶν Περσῶν στόλον περὶ τὸν Ἀθῶνα, εἶτα δὲ καὶ παρὰ τὴν Εὐβοίαν δι' ἣν ἐπεκουρίαν εὐγνωμονοῦντες οἱ Ἀθηναῖοι ἐσχῆσαν αὐτῇ βαιμὸν παρὰ τὸν Ἰλίουσσοῦ ἐν θέσει Ἀγραις²⁾ καὶ προσέφερον θυσίας καὶ τιμὰς, ὡς καὶ οἱ Θούριοι καὶ Μεγαλοπολίται δι' ὁμοίαν ἐπεκουρίαν³⁾ κατὰ τῶν πολιορκίων αὐτῶν.

Ὡς αὐτως συνεπράξατο τοῖς ἡλείοις εἰς τὴν κατὰ τῶν εἰσβαλόντων Ἀρκάδων μάχην ὁ ἐγγράμιος αὐτῶν δαίμων Σωσίνολος, ὃν ἐλάτρευσεν διὰ τοῦτο οἱ ἡλείοι ἐν ἰδίῳ ναῷ μετὰ τῆς Εἰλεθυίας κατὰ τὴν θρησκευτικὴν παράδοσιν, ἣν διέσωσεν ὁ Πάσσακας⁴⁾, ἐξελέσμεν δὲ ἡμεῖς ἀνωτέρω⁵⁾ ἐν τοῖς περὶ τῆς ἱερότητος τοῦ ἐλλληνικοῦ ναοῦ ῥηθεῖσιν.

Κατὰ Παισανίαν⁶⁾ ἐνεφανίσθη ἐν τῇ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ ἀνὴρ τὸ εἶδος καὶ τὴν σκευὴν ἀγροικος, ὅστις πολλοὺς τῶν βαρβάρων ἀρότρου φονεύσας ἐγένετο εὐθύς μετὰ τὴν μάχην ἀφανής⁷⁾ καὶ ὅτι τοῖς περὶ αὐτοῦ ὕστερον ἐρωτήσασιν τὸν ἐν Δελφοῖς θεὸν Ὁ Αθηναῖος ὑδὲν ἐχρησεν οὗτος, ἐκέλευσε δὲ τιμᾶν Ἑχέτλειον⁸⁾ ἥρωα. Ὁ αὐτὸς Παισανίας⁹⁾ λέγει περὶ ἄλλου ἐγγωρίου τῆς Ἀττικῆς ἥρωος τοῦ Κυχρέως, ὅτι ὑπῆρχεν ἱερὸν αὐτοῦ ἐν Σαλαμῖνι, καὶ ὅτι ἐν καιρῷ τῆς ἐνταῦθα ναυμαχίας τῶν Ἀθηναίων ἐφάνη ἐν

1) Πλατ. Φαῖδρ. σελ. 229.

2) Πλουτ. 4, 19, 6.

3) Αἰλ. ποικιλ. ἱστορ. 42, 61 καὶ Πλουτ. 7, 27, 9.

4) Ἐν βιβλίῳ 6, 20, 2.

5) Ἐν Ἀθηναίου τόμῳ Α' σελ. 390.

6) 4, 32, 3.

7) Τοῦτον ἐν 4, 45, 4 καλεῖ ὁ αὐτὸς Ἑχέτλειον, προεβίβωκεν δὲ ἦτο καὶ οὗτος γεγραμμένος ἐν τῇ παικίλῃ σταθρῇ ἐν τῇ εἰκόνι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Τὸ ὄνομα τοῦ ἥρωος τούτου ἐπλάσθη ἀπὸ τῆς λέξεως ἐχέτλη, τῆς σημαίνουσας λαβὴν ἀρότρου κατὰ Ἑσυχ. μέγα ἐν λ. ἐχέτλη.

8) 4, 36, 4.

ταῖς ναυσὶ δράκων, περὶ οὗ ἔχρησεν ὁ θεός.¹⁾ τοῖς Ἀθηναίοις δὲ οὗτος ἦτο ὁ ἥρωα Κούρευς.

Ἡ τῶν ἐγγχωρίων ἡρώων προστασία δὲν περιορίζετο ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς πόλεως καὶ χώρας, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς ταύτης. οὕτως ἂν ὑπάρχον ἄνδρες ἢ στρατοὶ αὐτῆς. Τούτου ἕνεκα, ὅπως ὁδοῖται ὡς βεβαιώτεροι ἐν τοῦτοις, ἐλάβανον ἐν ταῖς στρατείαις μεθ' ἑαυτῶν τὰ ἀγάλματα ἢ σύμβολα τῶν ἡρώων τούτων. Τούτο ἐποίουν ἐκείνοι καὶ ἐξ ἀρχῆς κατὰ θρησκευτικὸν ἔθος οἱ Λακεδαιμόνιοι, λαμβάνοντες ἐν ταῖς στρατείαις μεθ' ἑαυτῶν τὰ ἑνώτερά²⁾ περιγραφέντα σύμβολα τῶν Διοσκούρων, ἃ οὗτοι δόκανα ἐκάλουν. «Ὅτε ὁμως ἐδιχομήσαν οἱ τῶν Λακεδαιμονίων βασιλεῖς, στρατεύοντες εὐθὺς μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχῆς ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν τὸ τέταρτον καθ' Ἡρόδοτον³⁾, τότε ἐνομοθέτησαν μόνον εἰς τῶν βασιλείων καὶ εἰς τῶν Διοσκούρων νὰ ἐξέρχεται εἰς ἐκστρατείας, τῶν ἐτέρων ἐν Σπάρτῃ μενόντων⁴⁾.

Ἠ: αὐτῶς καὶ οἱ Ἐπιζεύριοι Λοκροὶ ἐξερχόμενοι εἰς μάχας ἀφίαναν κενὴν ἐν τῷ στρατῷ θέβν διὰ τὸν ἥρωα Αἰάντα τὸν Ὀϊλῆως, ὅστις ἦτο συγγενὴς αὐτῶν ἐκ τῆς μητροπόλεως κατὰ τὰ παρὰ Πυρσανίου⁵⁾ καὶ Κόνωνος⁶⁾· περὶ τούτου λεγόμενα, καθ' ἃ καὶ ἀποδείξεις τῆς παρουσίας αὐτοῦ ὡς προμάχου ἐφέροντο ὑπὸ τῶν Λοκρῶν.

1) Ὁ θεὸς οὗτος εἶναι ὁ ἐν Δελφῶσι, δὲ ἐν θρησκευτικαῖς ἀπορίαις ἡρώων οἱ Ἕλληνες, καθ' ἃ εἶπομεν ἐν ἄλλῃ ἡμῶν διατριβῇ ἐν Ἀθηναίου τόμῳ α' σελ. 139 καὶ ἰδίως 149, 18.

2) Ἐν σελ. 281 τοῦ γ'. τόμου τοῦ Ἀθηναίου.

3) Ἐν βιβλ. 5, 76.

4) Πόσον ἰσχυρὸν καὶ σύνθηδες ἦτο τοῖς Σπαρτιάταις τὸ θρησκευτικὸν τοῦτο ἔθος μακρόν· παρὰ Πολυαίνου ἐν τοῖς στρατηγ. 1, 44 καὶ 2, 34, 4.

5) Ἐν βιβλ. 3, 19, 11.

6) Ἐν δ. ηγ. τ. 18. «Λοκροὶ μαχόμενοι, ἐπεὶ συγγενὴς αὐτοῖς Αἴας ἦν, ἐν τῇ παρατάξει χώραν κενὴν ἔωσεν, ὡς ὄφθην Αἴας ἐν αὐτῇ παρατάξει. Παρατεταγμένων οὖν ἐν τῇ πρὸς Κροτωνιάτας μάχῃ, Αὐτολῶν Κροτωνιάτης ἡδουλήθη διὰ τοῦ διαλείποντος διακπεσεῖν μέρος καὶ

Ἔτι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ἀγάλματα τῶν προμάχων καὶ πολιούχων θεῶν καὶ ἥρώων παρεχωροῦντο ἐν καιρῷ κινδύνου τοῖς αἰτούσι φίλοις, ὅπως ἔχωσιν οὗτοι τὴν ἀπ' αὐτῶν ἐπικουρίαν. Οἱ Αἰγινῆται, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἔδωκαν τοῖς Ἑλλήσι πρὸ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας τὰ τῶν Αἰακιδῶν¹⁾, μεθ' ὧν τὴν ἔλευσιν συγῆρθη ἡ ναυμαχία καὶ ἐπῆλθεν ἡ τῶν Ἑλλήνων νίκη. Καὶ οἱ Θηβαῖοι μετὰ τοῦτο αἰτοῦσι κατὰ χρησμόν. παρὰ τῶν αὐτῶν Αἰγινητῶν τὰ αὐτὰ ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέτυχον ἐν τῷ πρὸς Ἀθηναίους πολέμῳ, ἐξήττησαντο καὶ ἀνθρωπίνην ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Αἰγινητῶν, ἧς καὶ ἔτυχον εὐκόλως διὰ παλαιῶν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους μίσος ἕνεκα τῆς ἐξ ἧς θρησκευτικῆς αἰτίας. Κατὰ τὴν περὶ ταύτης μακρὰν τοῦ Ἡροδότου²⁾ ἀφήγησιν πάσχοντες οἱ Ἐπιδαῦριοι ἐξ ἀφορίας τῆς γῆς, ἠρώτησαν τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν, οὗτος δὲ εἶπεν αὐτοῖς νὰ κατασκευάσωσι ἀγάλματα ἐκ ξύλου ἡμέρου ἐλαίας τῆς Δαμίας καὶ Αὐξησίας³⁾. Ἐπειδὴ διὰ ταῦτα μόνον ἐν Ἀθήναις ὑπῆρχε τοιοῦτο ξύλον, οἱ Ἐπιδαῦριοι στήσαντες ἔλαβον παρὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τῇ συνθήκῃ νὰ τελῶσι κατ' ἔτος ἱερὰ τῇ πολιადι Ἀθηνᾶ καὶ τῷ Ἑρεχθεῖ, ὃ καὶ ἐτέλουν οὗτοι τακτικῶς ἐφ' ὅσον εἶχον παρ' ἑαυτοῖς τὰ ἀγάλματα. Ἀλλ' ὅτε ὕψερον οἱ Αἰγινῆται ἰσχυροὶ γενόμενοι καὶ ἀπὸ τῶν Ἐπιδaurίων, οἷς τέως ὑπήκουον, ἀποστάντες ἀφῆρπασαν τὰ ἀγάλματα, ὅπως αὐτοὶ ἔχωσι τὴν ἀπ' αὐτῶν προστασίαν, καὶ ἵδρυσαν ἐν

κυνλώτασθαι τοὺς πολέμους. Τρωαῖς δ' ὑπὸ φάσματος τὸν μακρὸν ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ ἐσφαμέλιζεν, ἕως ἂν κατὰ χρηστέον εἰς τὴν ἐν Πόντῳ Ἀχαιῶν νῆσον (ἔστι δ' αὕτη παραπλεύσαντος τὸν Ἰστρὸν ὑπὲρ τῆς Ταυρικῆς) ἐκείσε παραγεγονώς καὶ τοὺς τε ἄλλους ἥρωας ἐκπεπληγμένους, μέλιστα δὲ τὴν Αἴαντος τοῦ Λοκροῦ ψυχὴν, ἰδθήν.

1) Ἡρόδ. 8, 83.

2) Ὁ αὐτὸς 8, 80 κ' ἑ.

3) Εἰσὶν ἐπιθετα τὸ μὲν τῆς Δήμητρος τὸ δὲ τῆς Κόρης, αἵτινες παρὰ Τεγεαταῖς καρποφόροι ἐκαλοῦντο κατὰ Πaus. 8, 53, 4, παρ' ἄλλοις θεσημοφόροι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τῆς γῆς ἀφορία ἐπιστεύετο ὅτι προήρχετο ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν τούτων, τὸ μαντεῖον διάταξε νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτὰς διὰ τῆς ἰδρύσεως ἀγαλμάτων καὶ ἰδίως λατρείας. Αἱ αὐταὶ μὲν τὰ αὐτὰ ὀνόματα ἱλατρῶντο καὶ ἐν Τροιζίνι κατὰ Πaus. 2, 32.

Διγίνῃ, τελούντες αὐτοῖς ἀντὶ τῶν Ἐπιδαυρίων τακτικῶς τὰ νομισμένα, οἱ Ἀθηναῖοι, ἐκλαβόντες τὴν ἀπὸ τῶν Ἐπιδαυρίων ἑλληψίν τῶν ἱερῶν ὕβριν ἑαυτῶν καὶ τῶν ἰδίων θεῶν, καὶ φοβούμενοι μὴ διὰ τὴν ἑλληψίν ταύτην παροργισθῶσιν οἱ θεοί, ἤτησαντο παρὰ τῶν Διγινήτιων τὰ ἀγάλματα, καὶ μὴ λαβόντες ἐπεμφαν ὁτόλον καὶ ἄνδρας ἵνα λάβωσιν αὐτὰ διὰ τῆς βίας ὡς αὐτοῖς ἀνήκοντα ἕνεκα τῶν ἑξύλων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἡδύναντο οὗτοι ν' ἀνασπᾶσωσιν ἀπὸ τῶν βυθῶν καὶ νὰ εἰσβιδάσωσιν εἰς τὰ πλοῖα, θέσαντες σχοινία εἰλκον αὐτά· ἀλλὰ τότε ἐγένετο βροντὴ καὶ μετὰ τῆς βροντῆς σεισμός, καὶ οἱ ἔλκοντες ἐξέστησαν τῶν φρενῶν καὶ ἐκτειναν ἀλλήλους ὡς πολεμίους, ἐνὸς μόνον σωθέντος τοῦ κορίσαντος εἰς Ἀθήνας τὴν ἀγγελίαν τῆς συμφορᾶς ταύτης, ὃν αἱ γυναῖκες τῶν φονευθέντων ἐφόνευσαν τρυπῶσαι αὐτὸν μὲ τὰς περόνας τῶν ἱματίων· οὗ ἕνεκα οἱ Ἀθηναῖοι μετέλλαξαν τὴν τῶν γυναικῶν τὴν ἐσθῆτα.

Ἡ τῶν πολιούχων θεῶν καὶ ἡρώων προστασία καὶ βοήθεια ἐξείνεντο οὐ μόνον εἰς πόλεις ὅλας καὶ γένη καὶ φυλάς, ἀλλὰ καὶ εἰς οἰκίας καὶ εἰς πρόσωπα ἀπλῶς. Ἐπειδὴ δὲ, καθὰ ἀνωτέρω εἶπομεν, τὰ ἀγάλματα τούτων ἦσαν οἱ ἐπὶ τῆς γῆς ὁρατοὶ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν καὶ τὰ ὄργανα δι' ὧν οὗτοι ἐδήλουν τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐνέργειάν των, πάντες δὲ ᾔθελον νὰ ἔχωσιν ὅσον πλησιέστερον τοὺς προστάτας θεοὺς, ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατὶ οὗ μόνον ἐν παντὶ οἴκῳ ὑπῆρχον τὰ τῶν θεῶν τούτων καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσοι εἶχον οἰανδὴποτε σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ, ἀγάλματα, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἄνθρωπος εὐσεβεῖς ἔφερε παρ' ἑαυτοῦ, ὡς φυλακτήριον, τὸ τοῦ θεοῦ ἄγαλμα ἢ σύμβολόν τι αὐτοῦ. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἐν τῷ τάφῳ εἰδόθε παρὰ τῷ νεκρῷ ἄγαλματιον τοῦ προστάτου θεοῦ, ἢ καὶ ἄλλων σχέσιν ἔχόντων εἴτε ὡς πατρῶων εἴτε ὡς γενεθλίων καὶ ἐφευγίων θεῶν τούτου, ὅπως καὶ μετὰ θάνατον φρουρῶσι καὶ φυλάττωσιν αὐτόν. Ἐντεῦθεν ἀνευρίσκομεν ἐν τοῖς ἐξορυττομένοις πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀρχαῖοις τάφοις μέγα πλῆθος θεῶν εἰδωλίων ἐκ ποικίλης ὕλης κατασκευασμένων.

Ἐντεῦθεν καὶ μεγάλοι ἄνδρες, ἄλλως τε ἀππλλαγμένοι δει-
αδαιμονίας, ἔφερον παρ' ἑαυτοῖς ἀγαλμάτια θεῶν, οὐκ προστάτας
καὶ σωτῆρας αὐτῶν ἐνόμιζον, ὥς ὁ Σόλλας κατὰ Πλούταρχον¹⁾
εἶχε παρ' αὐτῷ χρυσοῖν ἀγαλμάτων τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐκ Δελφῶν
λαβὼν αὐτὸ, ὅπερ κατεφίλει καὶ ἐθεράπευε πάντοτε, μάλιστα δὲ
πρὸ τῶν μαχῶν, πιστεύων ὅτι τῇ προστασίᾳ καὶ ἀρωγῇ αὐτοῦ
ἤρθη μάχας καὶ λαμπρὸς διὰ πολλῶν ἀγώνων.

Κατὰ τὸν Εὐριπίδην²⁾ προσέβλεπτον αἱ τῶν Ἀθηναίων γυ-
ναῖκες εἰς τὸ ἑκάστιον παντὸς νεογεννήτου παιδὸς γοργόνασαν μετὰ
δρῶν χρυσοκεντήτων κατ' ἐνταλὴν δῆθεν ἢ μίμησιν αὐτῆς τῆς
Ἀθηνᾶς εἰς φύλαξιν τοῦ παιδός, ὥς ἀποτρέψαι παντὸς κακοῦ
ἀπ' αὐτοῦ· διότι αὐτὴ ἡ Ἀθηνᾶ, θέασα ἐν κύστῃ τὸν θετὸν αὐτῆς
μῖον Ἐριχθόνιον, ἔθηκε παρ' αὐτῷ καὶ δράκοντα φύλακα τοῦ παι-
δός καὶ περιέδωκε τῇ Πηνελόπει³⁾.

Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον ὡς πεπληρωμένα ἐκ τῆς τῶν θεῶν χάρι-
τος ἐπιστεύοντο, τὰ τῆς λατρείας ἀγάλματα, ὡς ἀνωτέρω εἴπο-
μεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ζῶντα καὶ αἰσθανόμενα⁴⁾, προεῖχον διὰ
τοῦτο οἱ παῖδοι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἵνα μὴ ἐνώπιον
αὐτῶν μηδὲν ἄτοπον καὶ αἰσχρὸν καὶ ἄδικον τελέται, ἅπερ ἡδύ-
νατο νὰ διεγείρῃ τὴν ἀποτροφὴν καὶ ἀγανάκτησιν τοῦ θεοῦ καὶ
νὰ μιάνη τὸν ἱερὸν αὐτοῦ χώρον· διότι, ἂν ποτε ἐγίνετο τοιοῦ-
τό τι, εὐθὺς ὁ θεὸς ἐδήλου διὰ τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ τὴν κατὰ
ταύτων ἀποτροφὴν καὶ ἀγανάκτησιν του, ὅστερον δὲ ἐπεμπε καὶ
πυνάξ βαρείας κατὰ τῶν ἐκτελεσάντων τὰ τοιαῦτα. Ἐντεῦθεν
φέρονται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις πολλὰ θαύματα τῶν πολεσάντων θεῶν
καὶ ἡρώων, ἐξ ὧν εἰς καὶ τὰ ἑξῆς.

Ὁ Διμάφρων⁵⁾ φέρει ὅτι ἡ ἐν Τροίᾳ Ἀθηνᾶ ἐν ᾧ χρόνῳ ἐγί-

1) Ἐν βίῳ Σόλλ. 29 καὶ Val. Max. 4, 2, 2.

2) Ἐν Ἰωνί 1435.

3) Ἀπολλοδ. 3, 14, 16. Πρλ. καὶ δὲ ἀνωτέρω περὶ τῶν δράκόντων
τούτων σημειώσωμεν ἐν σελ. 60 σημ. 4.

4) Πλούταρχ. περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἑμμετρα τῇν Πυθίαν κλπ. 31.

5) Ἀλεξάνδρου 364 καὶ σχολ.

ντες πρὸς αὐτῆς, ὃ φόνος τοῦ Πριάμου ἐστραψεν πρὸς τὴν ὄφθαλ-
μοὺς ὀφθαλμοῦς, ἵνα μὴ βλύπη τὰ γινόμενα· καὶ ὅτε Αἰεὶς ὁ Ὀφ-
λίας παρεβίβασε τὴν ἰβρίων Καρσίδραν, ἐκλείψε τοὺς ὀφθαλ-
μοὺς. Ἐπειθεὶς ἐξήγεον οἱ ὕστερον τὰ ἀπείκλεστον τῶν ὀφθαλ-
μῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τούτοις ἀγάλμασιν, ἃ κατὰ μίμησιν τοῦ
ἐν Τροίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς ἐγένοντο ὕστερον καὶ ἐπαδεικνύοντο ἐν τοῖσι
πόλεσι τῆς Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας, ὡς διηγείται ὁ Στράβων¹⁾.

Ἡ παρ' Εὐρωπαίων²⁾ Ἰφιγένειά λέγει σύμφωνα τῇ τῶν ἀρχ-
χαίμων δοξῇ, ὅτι τὸ ἀγάλμα τῆς ἐν Ταύροις Ἀρτεμίδος ἐκλείψε
τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐστράφη ἀπὸ τῶν βάθρων αὐτοῦ, ὅτε πρὸς
ἦλθεν ὁ Ὀρέστης, ὅς ἦτο μιστὸς ἐν τοῦ αἵματος τῆς μητρός τοῦ
Κλυταιμνήστρας.

Ὁ δὲ Αἰλιανός³⁾ φέρει τὸ διήγημα, ὅτι οἱ Σουάρται ἐν στά-
σει τὴν ἐπιτεσσόντες κατὰ κινδυνόδοξον, εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἥρας
καταφυγόντες ἐπὶ σωτηρίας ἐφύεσκον αὐτοὺς τε καὶ ἄλλους,
καὶ οἱ ὕστερον ἀνέβρουν ἐν τῷ τῆς Ἥρας ναῷ αἶμα ἐν εἰδῶι πα-
γῆς ἀνωάνου, καὶ ὅτι ἐρωτήσαντες τὸν ἐν δελφοῖς θεὸν περὶ τοῦ
πρᾶγματος, ἔλαβον τὸν παρ' Αἰλιανῷ φοδερὸν χρησμὸν, μετ' ὃ
ἐπῆλθε βαρύνῃ ἡ τῆς θεοῦ δίκη διότι μὲν εὐ πολλὴν ἠττηθῆσαν
κατὰ χρόνον ὑπὸ τῶν Κροτωνιατῶν⁴⁾ καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἠφανίσθη
διὰ τὸ ἀσεβημα τοῦτο. Ἀλλως δοκεῖται τὰ τοῦ ἀσεβήματος
τούτου ὁ Ἀθήναιος⁵⁾, συμφωνῶν ὅμως τῷ Αἰλιανῷ ὅτι ἡ τιμω-
ρὴ ἐπῆλθεν ἐνεκὰ τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς ἀσεβείας τῶν⁶⁾. ἐνέπικε
ἀγάλματος τῆς θεᾶς, ἥς τὸ ἀγάλμα ἀπεστράφη ἐπὶ τοῖς φόνοις,
καὶ αὐτὴ ὀφάνη αὐτοῖς κατ' ὅπως ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐμοῦσε χολή.

Ὁ Κάμειλος, ἐκπορεύσας τὴν τῶν Οὐλύων πόλιν, καὶ θέλων

1) Ἐν βιβλ. ζ' σ. 264. Πλείων ἐν Ἀθηναίου τόμῳ γ' σ. 288 σημ. 1.

2) Ἐν Ταύροις 4165 κ. 1.

3) Ἐν ποικ. Ιστορ. 3, 43 καὶ σημ. Περιωνίου.

4) Ἡροδ. 5, 44. Διοδ. 12, 9.

5) Ἐν βιβλ. 44, σελ. 522.

6) Φόνος ὅπως ἀσεβείας γινόμενος εὐδελως ἐπαδέρμνε τὸν ἐπεί-
κοντα ἐν μέσσοις τοῦ ναοῦ, ὡς ἄλλο διήγημα παρὰ τῷ αὐτῷ Αἰλιανῷ
(12, 44) μαρτυρεῖ.

κατ' ἔθος ῥωμαϊκὸν καὶ ἑλληνικὸν συνάμα νὰ μεταφέρῃ, ὡς πρὸ τοῦ πολέμου εἶχεν ὑποσχεθῇ, εἰς Ῥώμην τὸ ἀγαλμα τῆς προστα-
τιδος τῆς πόλεως ταύτης Ὁρας, ὅπως ἡ προστασία καὶ εὐνοια ταύτης μέταστρεφῇ πρὸς τὴν τῶν Ῥωμαίων πόλιν, ἔθυσε καὶ κήρυξεν εὐμενῇ γενέσθαι τὴν θεὰν σύγκαιον τοῖς λαχοδοιτῇ Ῥώμην θεοῖς, τὸ ἀγαλμα εἶπεν ὅτι καὶ βούλεται καὶ συναινέ. Τοῦτο οὕτω διηγούμενος ὁ εὐσεβὴς Πλαύταρχος¹⁾ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ῥωμαῖον ιστορικὸν Δίβιον²⁾; λέγοντα ἔτι ὅχι τὸ ἀγαλμα, ἀλλὰ τινες τῶν παρόντων ἀπεκρίθησαν εἰς τὴν γενομέ-
ναν ἐρώτησιν Vis ne Romam ire, Juno?, εἰπόντες ὅτι καὶ βού-
λεται καὶ συγκαταίνει καὶ συνακολουθεῖ προθύμως, προσθέτει ὅτι αἱ ισχυριζόμενοι καὶ τῷ παραδόξῳ βοηθοῦντες, μεγίστην μὲν ἔχουσι συνήγορον τὴν τύχην τῆς πόλεως, ὣν ἀπὸ αμικρὰς καὶ κα-
ταφρονουμένως ἀρχῆς ἐπὶ μέγα δόξης καὶ δυνάμεως προσελθεῖν δίχα θεοῦ, πολλαῖς καὶ μεγάλαις ἐπιφανείαις ἐκάστοτε σιμπα-
ρόντος, ἀμήχανον. Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ συνάγουσιν ὁμοειδῆ τινα, τοῦτο μὲν ἰδρῶτας ἀγαλμάτων πολλάκις ἐκχυθέντας, τοῦτο δὲ στενιαγμοῖς ἀκουσθέντας, ἀπροστροφὰς τε δεικνύντες, καὶ καταμύ-
σεις ξοάνων, ὡς ιστορήκασιν οὐκ ὀλίγοι τῶν πρότερον. Μεθ' ἃ ἐπάγει καὶ τὴν ἑαυτοῦ περὶ τῶν τοιούτων θαυμάτων δόξαν, πολλὰ τῶν κατ' ἡμᾶς ἀκηκοότες ἀνθρώπων λέγειν ἔχοντες ἄξια θαύματος, ὧν οὐκ ἂν τις εἰκῇ καταφρονήσκειν. Ἀλλὰ τοῖς ποι-
αίοις καὶ τὸ πιστεῦειν ἀφόδρα καὶ τὸ λίαν ἀπιστεῖν ἐπιφαλές ἐστι διὰ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν, ὅσον οὐκ ἔχουσιν, οὐδὲ κρα-
τοῦσαν αὐτῆς, ἀλλ' ἐκπεφομένην ὅπου μὲν εἰς δεισιδαιμονίαν καὶ φόβον, ἅπου δ' εἰς ὀλιγωρίαν τῶν θεῶν καὶ περιφρόνησιν. Ἡ δ' εὐλάβεια καὶ τὸ μηδὲν ἄγαν, ἀριστον.

Ἄλλοτερον θαῦμα τῶν παλιούχων θεῶν ὑπὲρ τῆς ὑπ' αὐτῶν πρὸς ταπεινωμένης πόλεως φέρει ὁ Ἀλικαρνασσεύς Διονύσιος³⁾. Κτίσας

1) Ἐν τῷ Καμύλλου βίῳ κεφ. 6. πρὸς Διον. ἐν ρ. ἀρχ. 13, 2.

2) Ἐν βιβλ. 5, 22. Ἐνθα περιγράφονται καὶ τὰ τῆς συνθήκης ἐρεσι-
βουλίας ἐν ταύταις περιπέσεισι κατὰ τὴν μεταφορὴν τῶν ἀγαλμάτων.

3) Ἐν ῥωμ. ἀρχ. 4, 67.

δ τοῦ Αἰνείου υἱὸς Ἀσκάκος τὴν Ἑλβαν Δόγγαν, ἀπεπαιράθη καὶ μεταγάγη ἀπὸ Λαυινίου εἰς τὴν νέαν πόλιν τοὺς πατρώους θεούς, οὗς δ' Αἰνείας ἤγαγεν ἐκ Τροίας· καὶ δὴ κομισάς τούτους κατέβηκεν εἰς τὸν αὐτοῖς κτισθέντα νέον ναόν· ἀλλὰ αὐτὴν ἐπιούσαν νύκτα κεκλεισμένων τῶς μάλιστα τῶν θυρῶν καὶ οὐδὲν παρόντων οὔτε παρεσβλῶν οὔτε ὄροφῶν, διαμειψάντα τὰ βρέτη τὴν στάσιν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων εὐρεθῆναι κείμενα βάρβρων· μετακομισθέντα δὲ αὖθις ἐκ τοῦ Αἰνείου σὺν ἱερεσίν καὶ θυσίαις ἀρεστηρίοις, εἰς τὸ αὐτὸ χωρίον ὁμοίως ἀνελθεῖν. Ἀπορούντων δὲ τῶν ἀνθρώπων περὶ τοῦ πρακτέου, δῶτι οὔτε νὰ ἐπανάλθωσιν εἰς τὴν παλαιὰν πόλιν ἤθελον, οὔτε νὰ οἰκῶσι μακρὰν τῶν πατρώων θεῶν, τέλος ἐνεκρίθη ἡ γνώμη, αὐτὰ μὲν ἔδῃ κατὰ χώραν ἱάσαι μένειν, ἄνδρας δὲ τοὺς ἐπιμεληθησομένους αὐτῶν ἐκ τῆς Ἑλβας εἰς τὸ Λαυινιον αὖθις ἐποίκους μεταγαγεῖν. Καὶ ἐγένοντο οἱ πεμφθέντες ἑκατόσκι μελεθῶντοί τῶν ἱερῶν, αὐτοῖς μεταναστάντες ἱερεῖσι. . . . Τοὺς θεοὺς τούτους Ῥωμαῖοι μὲν Πενάτας καλοῦσιν, οἱ δ' ἐξ ἑξμηνεύοντες εἰς τὴν ἑλλάδα γλῶσσαν τοῦνομα, οἱ μὲν πατρώους ἀποφαίνουσιν, οἱ δὲ γαυεθλίους, εἰσὶ δ' οἱ κησίους, ἄλλοι δὲ μυχίους ἀποκαλοῦσιν, οἱ δ' Ἑρκίους. Ἕοικε δ' ἕκαστος τούτων κατὰ τινος τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς ποιῆσθαι τὴν ἐπίκλησιν· κινδυνεύουσι δὲ οὐ τὸ αὐτὸ πάντες, ὅμως γέ πως τὸ αὐτὸ λέγουν. Ὁ εὐσεβὴς Διόδωρος¹⁾ ὁ Σικελιώτης ἐν τῇ μακρᾷ περιγραφῇ τοῦ ἱεροῦ πολέμου, ὃν προεκάλεσεν ἡ ἀσεβὴς ἔρεσις τῶν Φωκίων ἵνα διαρπάσωσι τοὺς ἐν τῷ ἱερῷ τῶν Δελφῶν θησαυροὺς, προτάσσει τὰ σημεῖα ἃ ὁ Θεὸς ἐπεμψεν, ὅπως ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἀφαιμάτων προθέσεων, καὶ ἐν τέλει τῆς ἀφηγησεως ἐπάγει²⁾ καὶ τὰς ποταμίας, ἃς ὁ Θεὸς ἐπέβαλε βαρείας πᾶσι τοῖς ἀσεβήσασιν· εἰς τὸν ναὸν αὐτοῦ· καὶ εἰς τοὺς ἱερεῖς· καὶ εἰς πάντας τοὺς Δελφοὺς, οἵτινες ἦσαν ἱερεῖς καὶ ἀπαρβασίαι διὰ παντὸς τοῦ προτέρου χρόνου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ χρηστηρίου.

Κατὰ τὸν αὐτὸν Διόδωρον³⁾ μικρὸν πρὸ τῆς ὑπὸ Ἀλεξάνδρου

1) Ἐν β. βλ. 46, 23 κ. εἰ,

2) Ἐν β. βλ. 46, 61.

3) Ἐν β. βλ. 47, 40.

καταστροφῆς τῶν Θηδῶν· ἐδίδωσαν· οἱ θεοὶ τὰς Θηδαίους· διὰ πολλῶν σημείων τὴν μέλλουσαν αὐτῶν μεγάλην συμφορὰν, ἃν μὴ προλάβωσι· τὴν διαλύσειν τῆς διαφορᾶς διὰ μέσων ἀσφραγιστέων· διότι ἐν τῇ τῆς Δημητρός· ἱερᾷ λεπτῷ κίρματι βραδμὰ τε διαπεπεταμένον ὦφθη, τὸ μέγεθος ἔχον ἱερᾶται, κίχλω δὲ Ἴριον περιρραίνον, ὡμοῖται τῇ κατ' οὐρανὸν· αἱ δὲ κατὰ τὴν ἀγορὰν ἀνδρῶν τῆς ἐπ' ἀντήσαν· ἰδρωτάς· ἀριέντας· καὶ μεστὰς σπυλαγμῶν· μεγάλων καὶ γὰρ τις ὑπὲρ Θηδαίων· ἐν· Δελφοῖς· ἰδρωταῖς ἐπ' ἀντὶν· ἡμεταρμένον ἔχον τὴν· ὄρασιν, καὶ ἄλλα· πολλὰ· τούτων· πολλά·· Ἀλλ'· οἱ Θηδαῖοι μὴ θελήσαντες νὰ ὑπακούσωσι τοῖς θεοῖς, ἡττήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐξηνδραποδίσθησαν· καὶ ἡ πόλις αὐτῶν· κατασάφη·

Ἐκαστως καὶ ὁ ἐν Δελφοῖς θεὸς προείπε· τοῖς ἐρωτῶσι· Ἀθηναῖοι· περὶ τῆς ἀπὸ τῶν εἰς βαλόντων Περσῶν σωτηρίας νὰ καταφύγωσιν εἰς ξύλιναν τεῖχην, διότι δὲν θάναται ἡ Πάλλαξ τὰ ἐξ ἡλικίας τὸν Ὀλύμπιον· Διὰ νὰ σώσῃ ἄλλως· τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τοῦ ἐπιχειρήνου αὐτοῖς μεγάλου κινδύνου, δε προεβλήθη κατὰ τὸν δοθέντα χρησμῶν διὰ πολλοῦ βροντῆς ἰδρωτός· τῶν νεῶν καὶ τῶν ἐν· τοῖς ναυπηγείοις παλαιῶν αὐτῶν· καὶ διὰ τοῦ ἐν τοῖς ἀσφραγιστέοις· ὁρόφου· ἐχούμεντες· ἡμεταί·· Καὶ ὅταν μὲν τῶν Ἀθηναίων ὑπακούσαντες· τῷ θεῷ· κατέφυγον· εἰς τὰ ξύλινα· τεῖχη, εἰς τὰς νεῖς δὲν· λελθὼν, ἐνέκησαν· καὶ ἐκώθησαν, οἱ δὲ μὴ· νοήσαντες· καλῶς· τὴν ἐνέκην· τοῦ θεοῦ· καὶ ἐγκλεισθέντες· ἐν ξυλίνῳ· τοίχῳ· ἐπὶ τῆς ἀποκλειστικῆς, ἐξενεκιστήθησαν· καὶ ἡ κατακλιθήθησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν¹⁾·

Τοῖς αὐτοῖς Ἀθηναῖσι, ἐξενεκισθείσιν ἐν τοῖς πρὸς Δημητρίον τὸν Πολιορκητὴν κολακείαις, καθ' ὃν τρόπον ὁ Πλούταρχος²⁾ καὶ ὁ Ἀθηναῖος³⁾ περιγράφουσιν, ἐδήλωσε τὸ θεῖον τὴν πρὸς αὐτοὺς ευμενείαν, διότι ὁ τῆς Ἀθηνᾶς κείνης, ἐν ᾧ ἀνέγραψεν μετὰ τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῶν εἰσότητων τοῦ Δημητρίου καὶ Ἀρ-

1) Ἡροδ. 7, 140.

2) Ἐν βίῳ Δημ. 10.

3) Ἐν βίῳ Δ. 6, 253.

χάνου, ημέρας ἐξάγαγε πεμπόμενος, διὰ τοῦ Κεραιμειοῦ, θύλλας ἐμπασσάσας· περὶ δὲ τοὺς βαμοὺς τοὺς ἐκείνων ἐξένθησεν ἡ γῆ κύκλῳ πολλὰ κώνειον, ἄλλως μὲν τῆς χώρας πολλὰ καὶ πυόμενον· τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἣ τὴ διονύσια ἐγένετο τὴν πομπὴν κατέλυσαν ἰαχυρῶν πάγων γενομένων παρ' ὧραν καὶ πάχους βαθύας παρούσας, οἳ μόνον ἀμπέλους καὶ συκὰς ἀπάσας ἐπάκυσσε τὸ ψύχος, ἀλλὰ καὶ τοῦ σίτου τὸ πλεῖστον κατέφθειρεν ἐν χόρῳ.

ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ
ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ Θ. Π. ΡΟΔΟΚΑΝΑΚΗ.

Τῇ 18 μαίτου, ἡμέρᾳ κυριακῇ, ἀνεγνώσθη ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ Πατριστημίου αἰθρῇ παρὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Εὐθ. Καστορέχῃ ἐνώπιον πολλῶν καὶ ἐκλεκτῶν ἀκροατηρίων ἡ ἐκομμένη ἐκθεσίς περὶ τοῦ φιλολογικοῦ διαγωνίσματος, ἡ πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν συντεταγμένη γενικαιοφρόνως δ. ἐκ Ὁδessa, κύριος Θεόδωρος Η. Ροδοκανάκης.

Ἡ ἐπὶ τοῦ διαγωνίσματος τούτου μετρίως ἐκτετατή, συντάταμένη ἐκ τῶν τοῦ Πανεπιστημίου καθηγητῶν κ. Θεοφίλου Ἰωάννου, Στ. Α. Κουμανακίδη καὶ Εὐθ. Καστορέχῃ ἰθὺς πρὸ ἐτῶν ὡς τελευταῖον διαγωνισμὸν ὅπως τῆς ἀπὸ θ' Ὀμῆρου Ἰσοδορίαν καὶ Λατρεῖαν τὸ δ' Ἰσοδ. Ἐκ δὲ τῶν τριῶν διαγωνισθέντων πρὸς ἄλλη τὸν θῆμας τούτου ἐκινήθη ἐκ τῶν ἀντισημειωτῶν ἐκ, Λαβῶν καὶ 500 δραχμῶν, ἰσραθείσθαι δὲ ἄρατος, εἰ δὲ ἀπὸ 1000 ὃ τῆς νίκης στίγατος καὶ 1500 δραχμῶν. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως ἀποσφραγίσας κατὰ τὰ εἰσορμήτω ὁ Πρόεδρος τὸ δελτίον, ἐν ᾧ ἦτο γεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ νικησάντος, ἀνεφώρουν ὅτι οὗτος εἶναι ὁ ἐκ Μανδουρίας Ἰωβερῶς Καρατταρτίδης, ποιητῆς ἐν Μόραχῃ, ὅν ἐπιστήμη τὸ ἀξιοπρότιμον διὰ παρρησιῶν χιτροποιήσεων.

Ἀπὸ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων πλείστοι τῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης σοφῶν ἀνεζήτησαν τὰς τῶν Ἑλλήνων ἀρχαιοτάτας γνώσεις καὶ δοξασίας περὶ τῆς αὐτῶν μυθολογίας καὶ θρησκείας, καὶ ὑπὸ πολλὰς ἐξετάζοντες αὐτάς ἐπόψαι, ἀνεύρον ἐν τῇ ἀλληγορικῇ ἢ μυθολογικῇ αὐτῶν δηλώσει τὴν ὑποκρυπτομένην κατ' αὐτοὺς ἀληθῆ ἔννοιαν. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐπίστευσαν ὅτι ἐν τῇ μυθολογίᾳ τῶν Ἑλλήνων ὑποκρύπτεται ἀληθὴς ἱστορία, καὶ ὅτι οἱ μυθεύμενοι θεοὶ καὶ ἥρωες καὶ δαίμονες ἦσαν ἄνθρωποι, ἐξοχωτέρας ὅμως τῶν κοινῶν ἀνθρώπων φύσεως, οἵτινες διὰ τὰς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος εὐεργεσίας τῶν ἀπεθεώθησαν ἔπειτα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλοι ἀνεύρον ἐν τοῖς μύθοις κεκρυμμένας θρησκευτικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς ἀληθείας, ὧς ὑπὸ τὸν τύπον τῶν μύθων ἐξέφρασαν οἱ τότε σοφοί, ὅπως καταστήσωσι μᾶλλον καταληπτὰς τοῖς κοινοῖς τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλοι ὅτι ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία, ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη θρησκεία, προήλθεν ἐξ ἀποπλανήσεως ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας, τῆς ἐν τῇ παλαιᾷ Γραφῇ ἐκδηλουμένης.

Ἄλλοι ἀνεκάλυψαν ἐν αὐτῇ ἀστρονομικὰ καὶ μετεωρολογικὰ καὶ ἐν γένει φυσικὰ φαινόμενα, καὶ ὅτι αἱ ἐν αὐτοῖς ἐνεργούσας φυσικαὶ δυνάμεις ἐξελήφθησαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ὡς θεοί· ὁ κεραυνὸς δηλαδὴ Ζεὺς, ἡ θάλασσα Ποσειδῶν· ὡσαύτως καὶ αἱ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους παντὸς εἶδους σχέσεις· οἷον ὁ γάμος ὡς Ἥρα, ὁ θάνατος ὡς Πλούτων κλπ.

Ἄλλοι δὲ πάλιν πάντα ταῦτα τὰ στοιχεῖα καὶ ἄλλα πρὸς τούτοις εὗρον ἐν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ, καὶ κατ' αὐτὰ ἀπεπειράθησαν νὰ ἐξηγήσωσι τοῖς ἑλληνικοῖς μύθοις μέχρι τέλους τοῦ ἡλικίου. Οὐκ ὀλίγοι δὲ ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἠρξάσθαι εἰς ἀπλήν ἀρῆγην τῶν μύθων τῆς Ἑλλάδος, οὐδὲν περὶ τῆς ἐννοίας αὐτῶν ἀπεπειραθέντες νὰ εἰπωσι, νομίζοντες ματαίαν ἢ ἀδύνατον τὴν εὔρεσιν ταύτην νῦν.

Σπουδαιότερον ὅμως καὶ κριτικώτερον ἡσχολήθησαν εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας οἱ Γερμανοὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πεπρωμένου αἰῶνος· οἵτινες, φωτιζόμενοι ὑπὸ τοῦ φωτός τῆς ἡδὴ ἀνα-

ξαμένης συγκριτικῆς φιλολογίας καὶ γλωσσολογίας, καὶ ἐκ τῶν περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης θρησκείας τῶν Ἀρίων ἐθνῶν ἤδη γνωστῶν, ἀπεπειράθησαν νὰ συνάψωσιν εἰς σύστημα διτι ὀρθὸν καὶ ὕγιες ἔχει ἀνακαλύψει ἡ τῶν παρελθόντων αἰώνων μελέτη τοῦ κλάδου τούτου τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. Ἐπὶ τῶν ἐξαγομένων λοιπὸν τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας καὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Κ. Ὀδοφρῆδου Μυλλέρου καὶ ἄλλων ἐρειδόμενοι τελευταῖον οἱ γερμανοὶ Welcker καὶ Gerhard καὶ Preller καὶ ὁ γάλλος Mauray καὶ ἄλλοι τινὲς συνέγραψαν ἴδια περὶ ἐλληνικῆς μυθολογίας πονήματα, ἀποφαινόμενοι ὅτι βάσις τοῦ παντὸς ἐλληνικοῦ μυθολογικοῦ συστήματος καὶ ἀρχὴ εἶαι τὰ πρῶτα ἐκεῖνα στοιχεῖα τῆς καθόλου θρησκείας τῶν Ἀρίων λαῶν, ἅτινα ὑπόστασιν ἔσχον ἐκ τῶν ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς φαινομένων· διότι ταῦτα οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι λαοὶ ἐξέλαβον ὡς ἀπύρροια καὶ ἀποτέλεσμα δυνάμεων ἀνθρωπίνης φύσεως ἢ ὁμοίας περίπτου ταύτης. Ἀλλὰ περαιτέρω βαίνοντες, ἀποφαίνονται οὗτοι ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῶν βάσεων τούτων ἀνέπτυξαν καὶ ἐπρωκοδόμησαν κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ἰδίας διανοίας καὶ φαντασίας, καὶ κατὰ τὰς ἐντυπώσεις τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ τοῦ κλίματος τῆς ἐλληνικῆς γῆς, τὸ γνωστὸν μυθολογικὸν καὶ θρησκευτικὸν σύστημα, ὅπερ ἀείποτε ὑπὸ τῶν ἰδίων ποιητῶν καὶ τεχνιτῶν ἐπὶ τὸ τελειότερον καὶ φιλοκαλέστερον μορφούμενον, καὶ ὕστερον διὰ προσθήκης παντὸς, ὅπερ εὑρίσκον παρὰ τοῖς γείτοσι λαοῖς, συμπληρούμενον, περιέλαβεν ἀπὸ τῶν χρόνων μάλιστα τῶν Μακεδόνων καὶ Ῥωμαίων πάντα τὰ τῆς Θράκης καὶ Μικρᾶς Ἀσίας, Φοινίκης καὶ Αἰγύπτου φυσικὰ θρησκευμάτα. Ταῦτα δὲ πάντα συγχωνευθέντα μετὰ τῶν γνησίων ἐλληνικῶν ἀπετέλεσαν θρησκευτικὸν κράμα ἐκ ποικίλων θρησκευμάτων, οὗ βάσις πάλιν ἦτο ἡ τῆς φύσεως ἀποθέσις ὑπὸ ἀνθρωπίνῃ μορφῇ καὶ ἐνοίᾳ.

Ἔνεκα τῆς ἐπὶ τὴν ἐλληνικὴν θρησκείαν καὶ μυθολογίαν οὕτω σπουδαίως τραπέισις τῶν σοφῶν τῆς Γερμανίας ἰδίως προσοχῆς κατὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα ἑκατονταετηρίδα συνεγράφη μέγα πλῆθος συγγραμμάτων, ὧν ἄλλα μὲν πραγματεύονται τὸ ὅλον τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας, ἄλλα δὲ μέρη ταύτης μόνον. Παρ' ἡ-

μὴν δὲ μόλις ἐπάρχουσιν ὀλίγα τινὰ μυθολογικὰ πανήματα, πέ-
 ριζόντα ἢ τὰ στοιχειωδέστατα τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας, ἢ καὶ
 τὸ ὅλον τᾶσδε, ἀλλ' ἔνευ πολλῆς ἐπιστημονικῆς ἀκρίβειας, διότι
 ἐγράφησαν καὶ ἐδημοσιεύσαν ἐν χρόνοις, καθ' οὓς οὐδὲ οἱ τῆς
 ἑσπερίας Εὐρώπης σοφοὶ εἶχον ἐξ ακριβῶσαι τὰ τῆς ἐλληνικῆς μύ-
 θολογίας, οὐδὲ συμπεριλάθει εἰς τὰς μυθολογίας αὐτῶν ἐρευνᾶς
 καὶ συγγραφὰς τὸ ἐκ τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας ἐκπηγάζον φῶς.

Οἱ ἐπὶ τοῦ φιλολογικοῦ ἀγῶνος τοῦ φιλομούσου κ. Θ. Π. Ρο-
 δοκανάκη κατασταθέντες καθηγηταί, θέλοντες σύμφωνα ταῖς καὶ
 ἄλλοτε δηλωθεῖσαις ἀρχαῖς τοῦ ἀγῶνος τούτου νὰ προτρέψωσι
 τοὺς ἡμετέρους φιλομαθεῖς νέους καὶ εἰς τοιαύτας μελέτας, ὅπως
 κατὰ τὸ αὐτοῖς δυνατόν ἀναπληρώσωσι τὴν σπουδαίαν ταύ-
 τῃν ἔλλειψιν τῆς ἡμετέρας φιλολογίας διὰ συγγραφῆς φιλολογί-
 κού πονήματος, στρεφόμενου εἰς τὰς νεωτάτας ἐπιστημονικὰς
 τοῦ κλάδου τούτου ἐρευνᾶς, προέτειναν αὐτοῖς πρὸ ἐτῶν ὡς θέρια
 διαγωνίσματος τὴν καθ' Ὁμηρὸν μυθολογίαν καὶ λατρίαν
 τοῦ Ψείου παρ' Ἑ.Ι.Ήσι, πιστεύοντες ὅτι ταύτης ἡ ἐξέτασις
 καὶ συγγραφὴ, περιοριζομένη εἰς τὰ ὁμηρικὰ μόνον ἐπη καὶ τὰ
 εἰς ταῦτα μόνον ἀναφορὰν ἔχοντα συγγράμματα τῶν νεωτέρων,
 θὰ ἦτο προγύμνασμα εἰς σπουδαιότερον καὶ ἐπιμοχθότερον ἔρ-
 γον, εἰς τὴν σύνταξιν τῆς καθόλου ἐλληνικῆς θρησκείας καὶ μυ-
 θολογίας.

Ἄν ἔμενεν ὁμως ἀγνώστος τοῖς αὐτοῖς οὔτε ἡ παρ' ἡμῖν σπάνις
 ἢ μᾶλλον ἔλλειψις λογίων εἰς τοιαῦτα ἀσχολουμένων, οὔτε αἱ
 πολλαὶ καὶ μεγάλαι δυσχέρειαι τῆς τοιαύτης σχεδὸν πρωτοφα-
 νοῦς παρ' ἡμῖν ἀπουδῆς ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν νεωτέρων συγ-
 γραφῶν ἐν πολλαῖς τῆς σόφης Εὐρώπης γλώσσαις καὶ τῆς ἀσυμ-
 φωνίας τῶν συγγραφέων τούτων ἐν τοῖς κυριωδέστεροις. Ἄλλ' ἐ-
 πίστευσαν ὅτι ἐπέστη ἤδη ὁ καιρὸς, ἵνα καὶ ἡμεῖς, ἀσχολούμενοι
 ὅπωςδύναται περὶ τὰς λοιπὰς φιλολογικὰς ἐπιστήμας, στρέψω-
 μεν τὴν προσοχὴν καὶ εἰς τὴν μυθολογίαν καὶ θρησκείαν τῶν ἡ-
 μετέρων προγόνων, ἥτις περιλαμβάνει τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ
 πνευματικοῦ αὐτῶν βίου καὶ τὰς ἀρχαιοτάτας καὶ πρώτας αὐ-

τῶν ἐννοίας καὶ γνώσεως περὶ φύσεως καὶ ἀνθρώπου, ὡς περιέχουσα ἀληθῶς τὰ πρῶτα σπέρματα καὶ στοιχεῖα τῶν ὑστερῶν παρ' αὐτοῖς ἀναφύεσθαι ἐπιστημῶν.

Ἐκτὸς δὲ τούτων μένει ἡμῖν σκοτεινὴ καὶ ἑλλειπὴ πᾶσα μελέτη καὶ γνώσις τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως καὶ καλλιτεχνίας ἀπὸ τῆς γνώσεως τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας καὶ θρησκείας. Ὁρθῶς δ' ἔρρεθη ὅτι ἡ τῶν Ἑλλήνων θρησκεία εἶναι μήτηρ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας, διότι οἱ πρῶτοι φιλοσοφῶντες Ἕλληνες αὐτὰ ταῦτα ὑπέθεσαν ἀρχὰς καὶ πηγὴν τῶν ὄντων, ἃ καὶ ἡ τῶν Ἑλλήνων μυθολογία, τὸ χάος δηλαδή, τὸ ὕδωρ, τὸ πῦρ, τὸν ἀέρα καὶ τὰ τοῦτοις συγγενῇ. Αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων ἡ μυθολογία καὶ θρησκεία παρήγαγε καὶ ἐξέθρεψε καὶ αὐτὴν προσέτετι τὴν ποίησιν. Ἡ τῶν Ἑλλήνων ποίησις πάλιν ἔσωσε καὶ συνεπλήρωσε τοὺς ἐν τῇ σφύρᾳ τοῦ λαοῦ καὶ τῇ μνήμῃ παναρχαίους μύθους καὶ μυθικὰς παραδόσεις· ἐξέτεινε καὶ ἐπιστηματοποίησε καὶ διαφύλαξεν αὐτοὺς διὰ τοῦ Ὁμήρου καὶ Ὅμηδου πρὸ πάντων (καθ' Ἡρόδ., 2, 53) αὐτὴ ἡ ποίησις εὖσα καὶ ἀφ' ὧν καὶ ὑστερον ἡ κυριώτερα πηγὴ τῆς μυθολογίας καὶ θρησκείας.

Τὴν αὐτὴν σχέσιν πρὸς τὴν ἐλληνικὴν μυθολογίαν καὶ θρησκείαν ἔχει καὶ ἡ τέχνη πᾶσα, οὐχὶ αἱ τρεῖς κυριώτεραι ταύτης ἐκδηλώσεις ἡ κλάδοι μόνον, ἡ ἀρχιτεκτονικὴ δηλαδή καὶ πλαστικὴ καὶ γραφικὴ, ἀλλὰ καὶ ἡ μουσικὴ καὶ ἡ ὀρχησις· διότι πᾶσαι αὗται κατ' ἀρχὰς εἰσιν ὑπηρετίδες τῆς τῶν θεῶν λατρείας, καὶ πᾶσαι ἀνεφάνησαν καὶ ἐν χρήσει ἦσαν μέχρι τῆς τῶν Ἑλλήνων ἀκαμῆς εἰς τὴν τῶν θεῶν λατρείαν. Τὰ πρῶτα τούτων ἔργα εἰσι θρησκευτικὰ, διότι καὶ ναοὶ καὶ ἀγάλματα καὶ εἰκόνες γράπται, καὶ μουσικὴ καὶ ὀρχησις παντὸς εἶδους συμπράττουσιν εἰς τὴν τελειωτέραν δῆλωσιν τῶν θρησκευτικῶν ἐννοιῶν καὶ εἰς τὴν μεγαλοπρεπεστέραν τῶν θεῶν καὶ ἡρώων λατρείαν. Εἰς οὐδὲν ἄλλο εἰσὶν οἱ Ἕλληνες ἀφειδέστεροι ἢ εἰς τὰ τῆς θρησκείας. Αὕτη εἶναι κατὰ τὴν ἑκφράσιν νεωτέρου τινὸς σοφοῦ τὸ πολυτεμετάτατον κεμήλιον καὶ ἀγλαίσμα τοῦ ὄντως δαυμονίου τούτου λαοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ ναοὺς πολυτελεστάτους καὶ ἀγάλματα βαρύτιμα καὶ σπουδαῖα τῶν ναῶν πολυτελεστάτα προσέκλειε ἡ τῶν Ἑλλήνων ποί-

ἁλυν φιλοτιμία καὶ ἀμιλλα ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος·
 διότι ἐν τούτοις ἐφιλοτιμεῖτο πᾶσα ἑλληνικὴ πόλις νὰ ἐπαδείξῃ
 τὸ πρὸς τοὺς θεοὺς σέβας καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῆς ἐν καιρῷ τῶν
 πανηγύρεων καὶ θρησκευτικῶν ἑορτῶν, εἰς ᾧ συνήρχετο πᾶσα ἡ
 Ἑλλάς, ἵνα λατρεύσῃ ἐν κοινῷ ὡς μεγαλοπρεπέστατα τοὺς πα-
 νελληνίους θεοὺς καὶ ἀπολαύσῃ τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως καὶ τέ-
 χνης καὶ διανοίας τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων, καὶ θαυμάσῃ καὶ ἀπο-
 θεώσῃ τοὺς ἐν τούτοις ἀριστεύοντας. Οὐδὲ ὑπερβολὴ ἴσως εἶναι
 νὰ εἰπωμεν ὅτι ἄνευ τοιαύτης θρησκείας, προκαλούσης τὴν τῶν
 τεχνῶν τελειότητα καὶ τῆς διανοίας τὴν ἀνάπτυξιν, ἴσως ἡ ἑλ-
 ληνικὴ τέχνη καὶ ἡ ποίησις δὲν θὰ προέβαινον εἰς τὸν προέβησαν
 ἀπαράμιλλον βαθμὸν τελειότητος καὶ χάριτος.

Οἱ λόγοι οὗτοι πάντες ἐπεισαν τοὺς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος πόρτου
 νὰ προτείνωσι τὸ μυθολογικὸν τοῦτο ζήτημα τρίς, πρῶτον τῷ
 1867 (1) καὶ πάλιν τῷ 1871, ἐπειδὴ τὸ πρῶτον οὐδεὶς ἐνα-
 φανίσθη ἀγωνιστῆς, νομίζοντες ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία
 ἐπιβάλλει ἡμῖν τὸ καθῆκον νὰ μὴ μένωμεν ἀδρανεῖς καὶ ἀδιάφο-
 ροι εἰς θεωρίας καὶ μελέτας, αἵτινες διαλευκαίνουσαι τὴν ἀρχαιο-
 τάτην ἡμῶν ἱστορίαν καὶ θρησκείαν, παρέχουσι φῶς πρὸς ἀκριβε-
 στάτην κατάληψιν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν καταλειφθέντων ἡμῖν θη-
 σαυρῶν τῆς προγονικῆς καλλιτεχνίας καὶ ποιήσεως.

Εἰς τὸν ἐπὶ τοιαύταις ἐλπίσιν ἐκ νέου προταθέντα τῷ 1871
 ἀγῶνα κατέβησαν πρὸ διετίας δύο φιλότιμοι ἀγωνισταί, ὑποβα-
 λόντες εἰς κρίσιν δύο διεξοδικὰς πραγματείας. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐ-
 δετέρα αὐτῶν ἔλκε προσηκόντως τὸ τεθὲν ζήτημα, ἐκρίθη ὡφέ-
 λιμον νὰ προκηρυχθῇ καὶ τρίτον τὸ αὐτὸ εἰς λύσιν, καὶ νὰ δι-
 πλασιασθῇ τὸ ἄθλον ἐγκρίσει καὶ αὐτοῦ τοῦ γενναίου ἀγωνοθέτου
 κ. Θ. Π. Ροδοκανάκη.

Ἐπιστάντος δὲ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἔδει νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς
 κρίσιν αἱ τὸ ζήτημα λύουσαι πραγματείαι, παρεδόθησαν σύμφω-

(1) Βλ. Κρίσιν τῶν κατὰ τὴν 8' περιόδον τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐτε-
 λουσῶν διατριβῶν, γενεμένην τῷ 1867, καὶ Ἀθηναίου 6' ἐτὸς σ. 68.

να πρὸς τὰ προκηρυχθέντα τοῖς ἀγωνοδίκαις τρεῖς τοιαῦτα λίαν ἐκτενεῖς. Ἀλλ' ἐν ἔτος ἀκριβῶς πρὸ τοῦ χρόνου τούτου εἶχε παραδοθῇ τοῖς αὐτοῖς ἀνωνύμως ὡς συνήθως καὶ τετάρτα, ἣν ὡς προῶτως ἐλθοῦσαν ἐτήρησαν ἐσφραγισμένην μέχρι τῆς λήξεως τῆς τεθείσης προθεσμίας· ἀποσφραγίσαντες δὲ νῦν, ἐπίσθθησαν ἐκ τῆς σφραγίδος καὶ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς γραφῆς, καὶ δὴ καὶ ἐκ τοῦ ὕφους αὐτοῦ τῆς γλώσσης καὶ τῆς μεθόδου τῆς συγγραφῆς ὅτι αὕτη συνεγράφη ὑπ' ἑνὸς τῶν πρῶν νῦν διαγωνιζομένων, ὅστις νομίσας ἴσως ὅτι πρὸ ἔτους ἐμελλε νὰ γίνῃ ἡ κρίσις, ἐπεμψε τότε τὴν πραγματείαν ταύτην· εἴτα δὲ βεβαιωθείς περὶ τοῦ ἀληθοῦς χρόνου τῆς κρίσεως, διεσκεύασε τὰ πρῶτον γραφέντα, καὶ συμπληρώσας τὰ ἐλλειπῆ, ἐπεμψεν εἰς κρίσιν ἄλλην τελειότεραν καὶ πληρεστέραν, φέρουσαν ὁμῶς τὴν αὐτὴν τῆς προτέρας ἐπιγραφῆς, διότι ἀμφότεραι ἐπιγράφονται Ὀμηρικῇ Θεολογίᾳ. Τούτου λοιπὸν ἕνεκα ἐκρίθη δίκαιον νὰ ληφθῇ εἰς κρίσιν μόνον ἡ νεωτέρα καὶ τελειότερα τούτων μετὰ τῶν δύο ἄλλων τῶν συγχρόνως παραδοθεισῶν τοῖς ἀγωνοδίκαις.

Καὶ ἡ μὲν τῶν τριῶν τούτων φέρει ἐπιγραφὴν

Ἡ μυθολογία καὶ τοῦ θεοῦ λατρεία κατ' Ὀμηρον,
καὶ ῥητὸν τὸ τοῦ Ἡροδότου 2, 53, 15.

«Οὗτοι δὲ (Ὀμηρὸς καὶ Ἡρόδοτος) εἰσὶ οἱ ποιήσαντες θεωροῦντες τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖσι θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόνας, καὶ τιμὰς τε καὶ τέχνας διελόντες καὶ εἰδὼς αὐτῶν σημειώσαντες.»

πληροῦσα 39 φύλλα κοινῷ χαρτοῦ.

Ἡ δὲ δευτέρα ἐπιγράφεται

Τὰ κατ' Ὀμήρου θεολογούμενα,
καὶ ἁπλοῦς φέρει τὸ τῆς Ἰλιάδος ἐν στίχ. 328 τῆς I βασιλικῆς

«Ἄλλ' οὐ Ζεὺς ἀνδρῶσι νόηματα πάντα τελεῖται.»

πληροῖ δὲ 432 σελίδας ἢ 108 φύλλα κοινῷ χαρτοῦ.

Ἡ δὲ τρίτη ἐπιγράφεται (ὡς καὶ ἡ δ' περὶ τῆς ἀχατέρων ἡ λόγος)

Ὀμηρικῇ Θεολογίᾳ, ἥτοι οἱ θεοὶ καὶ ἡ λατρεία αὐτῶν ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσεΐᾳ,

καὶ ῥητὸν φέρει τὸ τοῦ Ἀρχιλόχου

Τοῖς θεοῖς τιθεῖν ἅπαντα. (1)

πληροὶ δὲ σελ. 287 κειμένου καὶ καὶ προλεγομένων, λεπτοῖς γράμμασι γεγραμμένων.

Καὶ περὶ τῶν τριῶν τούτων πραγματειῶν γενικῶς ἀποφαινόμενοι λέγομεν ὅτι πᾶσαι στηρίζονται ἐπὶ τῶν ἐρευνῶν τοῦ Naegelsbach ἐν τῇ Ὀμηρικῇ Θεολογίᾳ καὶ τῶν τοῦ Friedreich ἐν τοῖς Realien τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας, ἐξ ὧν λαμβάνουσι τὸ πλεῖστον τῆς ὕλης καὶ ἐξ ἄλλων νέων μυθολόγων οὐκ ὀλίγα. Διὰ καθ' ὕλην ὀλίγον διαφέρουσι καὶ αἱ τρεῖς ἀπ' ἀλλήλων. Διαφέρουσιν ὅμως πολὺ κατ' εἶδος, ἐν τῇ διατάξει καὶ χρήσει δηλονότι τῆς ὕλης· ἔτι δὲ μᾶλλον ἐν τῇ ἐκπληρώσει πάντων τῶν τοῦ θέματος μερῶν.

Ὁ μὲν τῆς Α' πραγματείας συγγραφεὺς ὁμολογεῖ ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ὅτι ἐλάχιστά εἰσι τὰ αὐτοῦ, καὶ ὅτι θὰ ἦτο περιττὸς κόπος νὰ συλλέξῃ αὐτὸς τὰ διάφορα ὁμηρικὰ χωρία, ἐφ' ὧν ζηρεῖται ἡ ὅλη πραγματεία, καὶ οὕτω νὰ προβῇ εἰς τὴν λύσιν τῶν προταθέντων ζητημάτων, ἀφοῦ οἱ Γερμανοὶ φιλόλογοι τὰ πάντα πρὸ πολλοῦ ἐξωνύχισαν καὶ διεσάφησαν. Ὅθεν παρακαλεῖ τοὺς κ. ἀγωνοδίκας νὰ μὴ ζητήσωσι νὰ κρίνωσιν ἂν τὸ ἔργον τοῦ ἦεν πρωτότυπον. . . . Ὁμολογεῖ ὅτι δὲν ἠκολούθησεν ἐν τῇ λύσει τῶν προταθέντων ζητημάτων πιστῶς τὴν ὁρισθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἀγωνοδικῶν τάξιν. . . Τινὰς τῶν παραπομπῶν, καὶ ἰδίως ὅπου εἶνε πολλαί, δὲν ἀνεθεώρησε κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν, ἐλπίζει ὅμως ὅτι ὀλίγαι εἶνε ἐσφαλμέναι, ἅς κατὰ τὴν τύπωσιν τοῦ ἔργου θέλει διορθῶσι.»

Ἀληθῶς οὐδὲ οἱ ἀγωνοδίκαι ἀπήτησαν παρὰ τῶν ἀγωνισθησομένων νὰ συγγράψωσι πρωτοτύπους πραγματείας, γινώσκοντες πόσον δύσκολοί εἰσι παρ' ἡμῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος τοιαῦται συγγραφαί· οὐδὲ ἀπήτησαν νὰ τηρηθῇ ἡ τοῦ προγράμματος αὐτῶν

(1) Ἄλλοι γράφουσι

«Τοῖς θεοῖς τίθει τὰ πάντα.»

σελ. 185 τῆς Bergk μικρᾶς ἐκδόσεως τῶν ἑλληνικῶν λυρικῶν.

τάξις ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ὕλης, ἀλλ' ἀπλῶς ὑπέδειξαν τὰ μέρη τοῦ αὐτοῦ ζητήματος, ἀφήσαντες ἐλευθέρον πάντα ἀγωνιζόμενον νὰ τήρῃσιν ἢν αὐτὸς καταλληλοτέραν νομίζει τάξιν. Ἀπῆτησαν ὁμῶς νὰ βασανισθῶσι καλῶς τὰ παρ' ἄλλων λαμβανόμενα δι' ἀντικαταβολῆς πρὸς τὰ τοῦ Ὁμήρου, ὅπως οὕτως εὑρεθῇ τὸ ἔληθες, καὶ ὅπως οὕτως ἐθίσωσιν οἱ ἡμέτεροι νέοι λόγοι εἰς τὴν ἀκριβοῇ ἔρευναν τῶν ταιούτων φιλολογικῶν ζητημάτων· διότι τὸ ἀγώνισμα τοῦτο τοιοῦτον κυρίως σκοπὸν προτίθεται, ὥς πολλακις προσηγγισαν οἱ ἀγωνοδίκαι. Ἀπῆτησαν πρὸς τοῦτοιας τὴν ἐκπλήρωσιν πάντων τῶν ὕρων τοῦ προγράμματος, διότι οὕτως ἐπιτυγχάνεται ἡ τελεία καὶ ἀκριβὴς λύσις τοῦ ζητήματος. Διὸ δις παρέτειναν τὴν προθεσμίαν, ὥπως δώσωσιν ἱκανὸν χρόνον τοῖς ἀγωνιζομένοις. Ὁ τῆς πραγματείας ταύτης συγγραφεὺς ὁμῶς ἠρκέσθη νὰ περιορίσῃ αὐτὴν εἰς τὰ τῆς ὁμηρικῆς θεολογίας καὶ λατρείας μόνον, οὐδὲν εἰπὼν περὶ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν τοῦτοις διαφορῶν ἐν τοῖς δυσὶν ὁμηρικοῖς ἔπεσιν, ἐξ ὧν ἤθελε δειχθῇ ἂν ὁ αὐτὸς ποιητὴς ἐποίησεν ἀμφοτέρα ταῦτα ἢ ὅχι, διότι καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐζητήθη. Ὅσα δὲ περὶ τοῦτου λέγει ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πονήματός του μετὰ τὰ περὶ μοίρας ἐν δυσὶ σελίσιν, εἰσὶν ὀλίγιστα καὶ ἐν παρόδῳ εἰρημένα καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπαρκῆ. Ὡς αὐτως ἀνεπαρκῆ εἰσὶ καὶ ὅσα ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του προτάσκει περὶ τῆς γενέσεως τῶν παρ' Ἑλλήσι θρησκευτικῶν ἐννοιῶν καὶ ταιαῦτα, ὥστε γίνεταί τι ὅλον ὅτι τὰ τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας ἐξαγόμενα περὶ τῶν ἀρχαίων θρησκευμάτων τῶν συγγενῶν Ἀρίων ἔθνων δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν. Καὶ ἐν γένει τὸ ὑπὸ τούτου ἐν τῷ ἐπιλόγῳ λεγόμενον ὅτι δὲν ἀνεθεώρησε τὰς παραπομπὰς, ἦτοι τὰς φερόμενας πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λόγων του μαρτυρίας, νομίζομεν ὅτι ἰσχύει ἐπὶ παντός τοῦ πονήματος αὐτοῦ, ὅπερ οὔτε νὰ συμπληρώσῃ ἔσχεν ἱκανὸν χρόνον, οὔτε νὰ ἀναθεωρήσῃ καὶ βασανίσῃ ἱκανῶς πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ, καὶ οὕτω νὰ δώσῃ αὐτοῖς τὸν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας τύπον, ὅστις δέον νὰ ᾖται. τὸ πρῶτον καὶ κύριον προσὸν πάσης εἰς ἀγῶνα πεμπευμένης διατριβῆς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀθλοῦ ἀξιώσεις ἐχούσης.

Ἡ δευτέρα κατὰ τὴν ἀνω ὁριθεῖσαν τάξιν πραγματεία εἶναι

εὐφρόνουν πληρωστέρα τῆς πρώτης ἐν πᾶσιν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐξυφρόδωμένη ἐν πολλοῖς. Ὁ γὰρ παρὰ αὐτῆς δις κατελθὼν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὡς αὐτὸς λέγει, ἐπράσθη μετὰ πολλοῦ ἀληθῶς ζήλου, ὥπως ἀναποστήσῃ τελειότεραν τὴν πραγματείαν τοῦ ἀναγνώου πολλοῦς τῶν κατωτέρων μυθολόγων, ὧν τὰ συγγράμματα ἀνέμειξε, καὶ ἐξ αὐτῶν καθῶν τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ συντελοῦσθαι ἀλλ' ἐκ τούτου ὑπέπεσεν εἰς τὸ ἀμώρητον· νὰ παρεμβάλῃ πολλὸν χρόνον ἀνέμεικτα εἰς τὴν καθόλου μυθολογίαν τῶν Ἑλλήνων μᾶλλον ἢ εἰς τὴν τοῦ Ὀμήρου. καὶ δαπανώμενος ἐν μὴ ζήτησιν, δὲν ἠδυνήθη ὅτε προσηκόσας νὰ ἐξακριβώσῃ πάντα τὰ τῆς πραγματείας τοῦ μέρους, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ ποτε περὶ τῶν ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῶν, οὐδὲ νὰ διακριθῇ ἵκανῶς ἐκ τοῦ ὁμηρικῶς ζητήματος. Πρὸς τοῦτοις παρέλειψε νὰ πραγματευθῇ ἰδιαιτέρως καὶ ἐκτενῶς οὐσιώδεις τοῦ ζητήματος μέρη, πᾶς ἐν τῇ θρησκείᾳ διαφοράς, αἰτίνας, δυνατὸν νὰ ὑπερέχουσιν ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσεΐᾳ. Ὅσα δὲ ἐν τῇ κεφαλαιῷ τοῦ κ' τμήματος λέγεται, ἐν τῇ εἰσαγωγῇ δηλαδὴ, περὶ διαφορῶν τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας ἐν σ. 407, ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὰς ἐν γένει διαφορὰς τῶν ἐπῶν τούτων, οὐχί δὲ εἰς τὰ τῆς μυθολογίας καὶ θρησκείας μέρη, καὶ διὰ τοῦτο τὰ περὶ τῶν τελευταίων τούτων φερόμενα εἶναι ἀνεπάρκῃ, καὶ πάντα σχεδὸν ἐξηγούμενα ἐκ τῆς διαφόρου ὑποθέσεως τῶν ἐπῶν τούτων. Καὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐρεύνης περὶ μέρους τούτου ἤθελεν ἀπαδείξει πόσον ἐμελέτησεν αὐτὸς τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, καὶ πόσα καὶ τίνα τῆς ὁμηρικῆς θεολογίας καὶ λατρείας εἰκάσεν αὐτὸς ἐξ ἀκατέρου ἔπους, καὶ τίνας τοῦτων συμφωνοῦσιν ἢ ἀντιμάχονται πρὸς ἄλληλα; ἐξ οὗ ἐπιδέχεται νὰ εἰδέσθῃ καὶ αὐτὸς ἂν ἀμφοτέρω τὰ ἔπη εἰσι. τοῦ αὐτοῦ περικταῖ ἢ ὄχι. Τὴν ἑλληνικὴν πύστιν νομίζουσιν οἱ ἀγωνισταὶ διὰ τοῦτο μέλας τε σκοπιδίαν, διότι ἐν αὐτῇ ἤθελε φαῖναι ὁ διαγωνιζόμενος τὴν εὐνοίαν τοῦ ἐρανιστοῦ ἐν ποιούταις φιλολογικαῖς μελέταις, ὡς μὴ εὐρίσκειν παρ' ἄλλοις ἔσθιμα τὰ τῆς λύσεως καὶ τῶν τοῦ μέρους τοῦ ζητήματος, ὥπως τὰ τῆς ἑλληνικῆς ποίσεως καὶ τῆς ποίσεως.

Τῶν δύο τούτων ὑπερέχει κατὰ τὴν ἐκλογὴν πῶς ὅλης καὶ τὴν περιουσιμαμένην διαχειρῶν αὐτῆς ἢ τρίτῃ πραγματεία. Ὁ

συγγραφῆς ταύτης φαίνεται ὅτι ἐμελέτησεν τινὰ τῆς συγκριτικῆς φιλολογίας συγγράμματα καὶ μάλιστα τὰ νεώτερα τοῦ Μάξ Μυλλέρου περὶ συγκριτικῆς μυθολογίας καὶ θρησκείας, ἐξ ὧν συμπλήρωσε τὸν μακρὸν πρόλογόν του, ἐν ᾧ δεικνύει τὴν φύσιν καὶ σχέσιν τῆς τῶν Ἑλλήνων θρησκείας πρὸς τὴν τῶν συγκριτικῶν λαῶν καὶ τὴν ὑπερὸν διάπλασιν καὶ ἀνάπτυξιν αὐτῆς ἀφορῶσα πρὸς τὴν γόνιμον τῶν Ἑλλήνων φαντασίαν καὶ τὸ ποιητικὸν τῆς χώρας αὐτῶν καὶ τοῦ κλίματος, καὶ ἐν ᾧ ἀποπειρᾶται νὰ δειξῇ ὅτι ἡ φύσις τῆς πρὸς Ὀμήρου θρησκείας τῶν Ἑλλήνων ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν τότε τραχὺν βίον αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ὀλίγον διάφορος τῆς ὑπὲρ Ημεῶν καὶ τῶν ὑπερὸν ποιητῶν διαγραφομένης.

Μετὰ τὸν πρόλογον εἰσέρχεται εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς καθ' Ὀμήρου θεολογίας καὶ εἶτα τῆς κατ' αὐτὸν λατρείας τῶν θεῶν. Ἐχμ μὲν καὶ οὗτος ὑπ' αὐτοῦ τὰ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης μυθολογικὰ συγγράμματα, ἐκλέγει ἐξ αὐτῶν τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν του συνεκτινόντα, ἀλλὰ καὶ ἡ οἰκονομία καὶ διάταξις ταύτων καὶ ἡ ἐκθεσις εἶναι ἴδια αὐτῇ· ἐξ οὗ πείθεται ὁ ἀναγνώστης ὅτι ὁ διαγωνιζόμενος ἐμελέτησε τὰ τῶν ἄλλων, καὶ πρὸς τὸν Ὀμήρου περὶβόη, καὶ εἶτα προσῆλθ' εἰς τὴν συγγραφὴν, τηρήσας τὰς ἐν ᾗ τις τῷ ἐφάνη ἀρμοδιωτέρας πρὸς λύσιν τῶν τοῦ ζητήματος μερῶν καὶ πρὸς σαφεῆ τῆς ὑποθέσεως παράστασιν. Τοῦτου ἕνεκα πάντα τὰ μέρη ἐξ ὧν συνίσταται ἡ ὅλη πραγματεία, εἰσὶν ἐν ἀλληλουχίᾳ καὶ ἀσυμμετρικῇ ἀναλόγῃ τῆς σπουδαιότητος ἐκάστου, ὥστε πᾶς τις πείθεται, ὅτι τὸ ὅλον προῦλθεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωνευτηρίου. Γίνεται δὲ τοῦτο μᾶλλον καταφανὲς ἐν τῷ γ' καὶ τελευταίῳ μέρει, ἐν ᾧ ἐξετάζει ὁ διαγωνιζόμενος τὰς ἐν Ἰλιάδι καὶ Ὀδυσσεΐ ἀπαντημένας θρησκευτικὰς διαφορὰς, ὥς εὐρυσκῶν ὀλίγας καὶ ἐπ' αὐταῖς ἐν τοῖς ὁμολογουμένως γνησίοις μέρεσιν τῶν δύο τύπων ἐπὶ, ἀποφαίνεται περὶ τῆς ταυτότητος τοῦ ποιητοῦ ἐκατέρου ἔπους, τὰς ἀποδείξεις φέρων ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἡγουμέναις δυοῖς μέρεσιν τῆς πραγματείας, ἐνθα περὶ τούτων διεξοδικῶς ἐλάλησε καὶ προσκλήτικα διεκρίνασεν. Ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἔποι, λέγει, ἀπαντῶνται οἱ αὐτοὶ θεοὶ καὶ ἥρωες, καὶ τὰ αὐτὰ

τούτων χαρακτηριστικὰ φαίνονται· αἱ δὲ ἐν τούτοις διαφοραὶ προέρχονται κατ' αὐτὸν εἴτε ἐκ τῆς διαφορῶν ὑποθέσεως τῶν δύο ἐπῶν, καὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐκάτερον ἐποιήθη, εἴτε ἐξ ἄλλης εὐλόγου αἰτίας, εἴτε καὶ ἐκ τῆς ὑπάρξεως διαφορῶν παραδόσεων περὶ τοῦ αὐτοῦ θεοῦ καὶ πράγματος· ἐτι δὲ καὶ ἐκ τῆς νοθείας στίχων τινῶν καὶ ἰδίως τῶν 200 πρώτων τῆς ω ῥαψωδίας τῆς Ὀδυσσεΐας.

Ἡ γλῶσσα εἶναι σαφὴς καὶ σχεδὸν καθαρεύουσα ἀπὸ γραμματικῶν ἀμαρτημάτων. Αἱ πρὸς ἀπόδειξιν φερόμεναι μαρτυρίαι ἀπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ ἄλλων νέων συγγραφέων τσαυταί, ὅσαι ἀρκοῦσιν εἰς πίστωσιν τοῦ λόγου· ὥστε οὐδ' ἐν τούτοις ὑπάρχει ὑπερβολὴ ἢ ἑλλειψις.

Οὕτω βραχέως καὶ γενικῶς χαρακτηρίσαντες τὴν φύσιν ἐκάστης τῶν τριῶν τούτων φιλολογικῶν πραγματειῶν, καὶ μὴ δυνάμενοι ἔνεκα τῆς βραχύτητος τοῦ πρὸς κρίσιν μεμετρημένου χρόνου νὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερεστέραν ἐξέτασιν αὐτῶν καὶ σύγκρισιν τῶν καθ' ἕκαστον πρὸς τὰ παρ' Ὀμήρῳ καὶ τὰ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ῥηθέντα, νομίζομεν ὅτι δὲν ἀπέχομεν τῆς ἀληθείας λέγοντες ὅτι ἡ τελευταία πραγματεία, ἡ ἐπιγραφομένη *Ὀμηρικὴ Θεολογία*, εἶναι ἡ ἀκριδέστερον καὶ ἐπιμελέστερον φιλοπονηθεῖσα καὶ πάντας τοὺς ὅρους τοῦ προγράμματος ἐκπληροῦσα κατὰ τὰ μέτρον τῶν δυνάμεων τοῦ συντάξαντος αὐτήν· καὶ ὅτι μετ' αὐτὴν ἔπεται κατὰ τὴν ἀξίαν ἡ ἐπιγραφομένη τὰ παρ' Ὀμήρῳ *Θεολογούμενα*, ἥτις δὲν ἐκπληροῖ μὲν ἱκανῶς πάντας τοὺς ὅρους τοῦ προγράμματος, συνετάχθη ὅμως μετὰ φιλοπονίας ἀξιεπαίνου. Διὸ νομίζουσι δίκαιον οἱ ἀγωνοδίκαι νὰ ἐπαινέσωσι τὸν συγγραφέα αὐτῆς καὶ ν' ἀπονείμωσιν τούτῳ μὲν ἐκ τοῦ διςχιλιοδράχμου ἀθλοῦ πεντακοσίας δραχμάς, εἰς δὲ τὸν τῆς Ὀμηρικῆς θεολογίας τὰς ὑπολοίπους χιλίας πεντακοσίας καὶ τὰ νικητήρια.

Βραβεύοντες ταύτην παραινοῦσι τὸν συγγραφέα νὰ μὴ σπεύσῃ εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ πονήματός του, ἀλλὰ ν' ἀναθεωρήσῃ καὶ πάλιν τό τε ὅλον καὶ τὰ μέρη, νὰ συγκρίνῃ προηγουμένως τὰ ἐξαγόμενα τῶν ἐρεινῶν τοῦ πρὸς τὰ παρ' Ὀμήρῳ καὶ πρὸς τὰ τῶν

δοκιμωτέρων μυθολογικῶν συγγραμμάτων, νὰ διορθώσῃ καὶ εἰ τι λεκτικὸν ἁμάρτημα παρεξέφρησε, καὶ οὕτω πεισθεὶς πρῶτος αὐτὸς περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἔρευνῶν του, νὰ μεταδώσῃ ὕστερον τοῖς ἡμετέροις ὅσον οἶόν τε ἀληθεῖς καὶ βεβαίαις εἰδήσεις περὶ τῆς καθ' Ὁμηρον μυθολογίας καὶ θρησκείας τῶν ἡμετέρων προγόνων.

Οἱ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

Πινδάρου σχόλια πατμιακά, νῦν πρῶτον ἀναλόμεσι τοῖς τοῦ Ἀθηναίου ἐπίκλην περιοδικοῦ συγγράμματος ἐκδιδόμενα. Ἀθήνησιν, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἑρμοῦ, 1873. 8^{ον} σελ. κδ' καὶ 134.

Ὁ ἐλλόγιμος κ. Ἰωάννης Σακκελίωv, γνωστὸς ἐξ ἄλλων τε πολλῶν καὶ ἐκ δημοσιεύσεων ἐν τῇ Πανδώρα ἀνεκδότων τινῶν, ἀναδιδῶν τὴν ἐν Πάτμῳ βιβλιοθήκην, ἀνεῦρεν ἐν ἀντιτύπῳ τῆς ὑπὸ Ζαχαρίου Καλλιέργου τοῦ Κρητὸς ἐν Ῥώμῃ γενομένης τῇ αἰσ' πρώτης ἐκδόσεως τῶν τοῦ Πινδάρου ἐπινικίων σχόλια εἰς τὸν ποιητὴν τοῦτον, γεγραμμένα ὑπὸ χειρὸς τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἄλλα μὲν ἐν τῷ περιθωρίῳ τῆς ἐκδόσεως ταύτης, ἄλλα δὲ μεταξὺ τοῦ κειμένου. Ταῦτα πάντα ἀντιγράφας ἀκριβῶς καὶ συμπληρώσας ἐν πολλοῖς, διότι ἐκ τοῦ χρόνου εἰσὶ δυσανάγνωστα καὶ οὐκ ὀλίγον ἐφθαρμένα, ἐπεμψε πρὸ μηνῶν εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἀθηναίου πρὸς ἐκδοσιν. Αὕτη, μὴ θέλουσα νὰ στερήσῃ τοῦ φωτὸς τοῦ τύπου τὰ σχόλια ταῦτα, εἰ καὶ τοῦ Πινδάρου πλείστα ἀρχαῖα καὶ καλὰ σχόλια ὑπάρχουσιν ἐκδεδομένα, καὶ τὰ τοῦ Ἀθηναίου χρηματικὰ μέσα μόλις ἀρκοῦσι πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ τούτου, πιστεύουσα ὅμως ὅτι ἐνδεχόμενον καὶ τὰ σχόλια ταῦτα

να συμπληρώσῃ καὶ εἰς διαφώτισιν τοῦ μεγάλου λυρικοῦ καὶ εἰς συμπληρώσιν τῶν τούτου ἀρχαίων σχολίων, δὲν ἐδίετασε νὰ χρηματίσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων τὰς τοῦ τῆσδε δαπάνας, παρακαλέσασα τὸν καθηγητὴν κ. Δημήτριον Χ. Σεμιτέλον, ἐντροπῇ περὶ τὴν τοῦ Πίνδαρου καὶ τῶν ἀρχαίων αὐτοῦ σχολίων γλῶσσαν, νὰ ἀνεδεχθῇ τοὺς τῆς ἐκδόσεως πόρους. Οὗτος εὐχαρίστως ἀποδεχθεὶς τὴν παράκλησιν, οὐ μόνον ἐπιμελήθη τῆς ἐκδόσεως τοῦ ὑπὸ Σακελίωνος γενομένου ἀντιγράφων τῶν σχολίων τούτων, ἀλλὰ καὶ ἐν πολλῇ δεινότητι ἐπιτύχως τὰ διορθώσεως χρῆζοντα, καὶ ἐν μακρῷ προλόγῳ ἐπειράθη ἐκ τοῦ λεκτικοῦ καὶ πραγματικοῦ τῶν σχολίων τούτων, παραβαλλομένων πρὸς τὰ ἄλλων ἀρχαίων σχολίων καὶ σχολιαστῶν, νὰ ἀνεύρῃ τοὺς ἀληθεῖς συγγραφεῖς αὐτῶν, ἀνθ' ὧν ἐναχοῦ τῶν σχολίων φέρονται ἐσφαλμένως ξένα ὀνόματα. Ἐκ τῆς παραβολῆς δὲ ταύτης ἐξήγαγε τὸ συμπέρασμα ὅτι ὀλίγα τῶν σχολίων τούτων εἰσὶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Φορτίου, τὰ πλεῖστα δὲ καὶ ἀπουδαμότερα τῶν ἄλλων τοῦ Τρικλινίου.

Ὡς τὼ παραδίδαντες εἰς κοινὴν χρῆσιν τὰ σχολία ταῦτα, νομίζομεν ὅτι ἐξεπληρώσαμεν εὐχὴν τῶν περὶ τὸν Πίνδαρον ἐντροπῶντων λογίων, οἵτινες πᾶσαν τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν, ἢ καὶ τινὴν προέβλεβον, δέον ν' ἀποδώσωσιν εἰς τὸν ἀναδεχθέντα τὸν πόνον τῆς ἀκυρῶσεως καὶ ἀκριβοῦς ἀντιγραφῆς αὐτῶν κ. Σακελίωνος, καὶ εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Σεμιτέλον, τὸν ἀποπειραθέντα νὰ καθαρίσῃ ὅσον οἶόν τε αὐτὰ ἀπὸ γραφικῶν ἀμαρτυριῶν, νὰ ἐκτυπώσῃ μετὰ πάσης ἀκριβείας καὶ ἀνεύρῃ διὰ πολλῆς ὀφειλῆς τοὺς ἀληθεῖς αὐτῶν συγγραφεῖς.

Παρατείνοντες τὴν βραχείαν ταύτην βιβλιογραφίαν δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ δηλώσωμεν καὶ τὴν λύπην ἡμῶν τε καὶ πολλῶν παρ' ἡμῶν λαγίων, ἃσαι ἐγνώρισαν τὴν ἐν τῇ παλαιογραφίᾳ πολλὴν ἐμπειρίαν τοῦ κ. Σακελίωνος, ὅτι ἀνὴρ ἐντρίβης ἐν τῇ ἐναγνώσει καὶ ἐκτιμᾷ ἀρχαίων χειρογράφων μὲν καὶ μακρὰν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν Βιβλιοθήκης, ὅστις οὐ μόνον κἀδύνατο νὰ ἀναρευνήσῃ τὰ ἐν αὐτῇ χειρογράφα καὶ ἀνεύρῃ ἂν ὑπάρχῃ καὶ τι παλαιογραφικὸν ἐν αὐτοῖς καὶ ἀνέχοιτο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς γείτονος χώρας μανὲς περιερχόμενος νὰ καταστῇ

πολλὰ καὶ ἐφάρμογε εἰς τὴν ἡμετέραν φιλοσοφίαν. Μόνον ἐκ τού-
 χης (ὅθεν τυχὼν ἀληθῶς διακρίνεται) εἴσατε τὰ τῆς παλαιότητος, ἵνα μὴ
 εἰπωμεν ἄλλο τι, ἀνέστην. πρὸ δαμασκίου εἰς τὴν ἡμετέραν βιβλίω-
 θήκην ἐπὶ τῶν χειρογράφων αὐτοῦ, ἀλλὰ μικρὸν ἀφαινεῖται ἐκ αὐτῆς,
 διότι ἄλλοι ἐπιτηδεσιότεροι εἰς τὸ ζητεῖν καὶ λαμβάνειν θέσπει,
 ἐξώθησαν αὐτὸν εἰς τὴν Πάτριω, ὅθεν μετέκρινεν τρόπον τινα
 καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας. ζῶν, δὲν παύει ἀγαθόμενος ἐν τῇ ἐκεί-
 βιβλιοθήκῃ τοῦ Θεολόγου καὶ δειγμάτων διδόνει τῆς φιλοσο-
 φίας καὶ ἐκασότητος αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν χειρογράφων. Τὸ
 Πανεπιστήμιον, θέλον γὰρ καὶ χρησιμώτερον τὸν ἄνθρωπον εἰς τὰ
 γράμματα, τῷ ἐπρότεινέ ποτε νὰ περιέλθῃ πρὸς τὴν Ταυρίαν
 μονὰς πρὸς ἀναζήτησιν χειρογράφων ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς. ἡμεῖς βι-
 βλιοθήκας ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ταυρίνη πρόκλησις καὶ ἐργασία ἐμεί-
 λε, γὰρ εἶναι προωρινή, καὶ ὡς τοιαύτη ἐπιδοθεῖς εἰς τὸ καίτερον
 αὐτοῦ ἔργον ἐν τῇ Πάτριω, δὲν ἠδυνήθη νὰ δεχθῇ αὐτήν. Ἰπο-
 λέιπεται ὅμως ἐλπίς ὅτι ἐν τῇ νῦν διεκπεραιουμένῃ ρυθμίσει τῶν
 τῆς ἐθν. βιβλιοθήκης δυνατὸν τὰ Ἰπομνηστικὰ τῆς παιδείας ἢ τὰ
 Πανεπιστημίων γὰρ χρησιμωποιῶσι τὴν ἀσκήσιν τοῦτον λόγον πρὸς
 ὠφέλειαν τῆς παλαιογραφίας, διότι οὐ μόνον γνώσεσι ἐκ αὐτῆς
 ἀπέδειξεν ὅτι κέκτηται, ἀλλὰ καὶ φιλοπονίαν καὶ τι πλεον, ὅπερ
 σπανίως ἀπαντᾷται παρ' ἡμῖν, τὴν ἐρετὴν τοῦ γινώσκειν ἑαυτὸν
 καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν.

Ε. Κ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΤΩΝ ΠΟΙΜΕΝΩΝ ΤΗΣ ΘΟΥΡΟΣ.

Εἰσαγωγή.

Ἀλλὰ νὰ περιγράψω τὸν ποιμενικὸν γάμον τῶν τῇ Θούρῃ
 ἀκροστικῶν τίσις; εἰς ἑκάστη τῇ ἀφῆγησιν αὐτοῦ παρ' εὐφροδῆς
 παρὰ τοῦ. ὅθι τελεῖται καθ' ἅπαν τὸ ἔτος τοῦτο καὶ παρ' ἄ-
 πασι τοῖς ποιμαίνουσιν καὶ γεωργοῖς τοῖς Φθιώτιδος, μετ' ὅσας τοπικὰς
 ἢ φυσικὰς διαφορὰς.

Ἐκκεν δὲ γάμος ἡ μεγίστη τελετὴ τοῦ ποιμένος, καὶ ἔτεκε

τούτου ἐκτελεῖται μετὰ πολλῆς ἐπισημότητος. Τὸ ὅλον τῆς τελετῆς ταύτης, τὸ ἄσμα, αἱ εὐχαὶ καὶ αἱ προλήψεις δηλοῦσι τὸ δέος μεθ' οὗ εἰσέρχεται ὁ ποιμὴν εἰς τὸ πολυκύμαντον τοῦ πρακτικοῦ βίου στάδιον, καὶ παντὶ σθένει προσπαθεῖ νὰ φέρῃ τὴν εὐδαμονίαν ἐν τῇ καλύβῃ του.

Μετ' ἀξιοπαρατηρήτου σπουδῆς πειρῶνται ν' ἀποφύγῃσι πᾶν τὸ παρ' αὐτοῖς δυσοίωνον νομιζόμενον. Ἄν συμβῇ νὰ μετανοήσῃ ὁ πενθερός, ἐνθ' ἐπορεύθησαν πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης, ἐκλαμβάνουσι τοῦτο ὡς μέγιστον ἀτύχημα, τὴν διακοπὴν τοῦ γάμου, καὶ πορεύμενοι εἰς ἄλλο ποιμνιοστάσιον αὐθημερόν λαμβάνουσι τὴν παρατυχοῦσαν νύμφην.

Ὡς πρὸς τὴν προίκα, ἀπαραβάτως ὑπείκουν εἰς τὸν νόμον τοῦ Σόλμωνος· « Οὐ γὰρ ἐβούλετο μισθοφόρον οὐδ' ὦνιον εἶναι τὸν γάμον, ἀλλ' ἐπὶ τεκνώσει καὶ χάριτι καὶ φιλότῃτι γίνεσθαι τὸν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνεικισμὸν ».

Τὸ ἀπρικοῦν τὰ μέγιστα συντελεῖ παρ' αὐτοῖς εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἠθικὴν. Ἄποροι καὶ ὀρφαναὶ κόραι νυμφεύονται μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας ὡς καὶ αἱ τῶν πλουσίων ποιμένων. Σπανίως δ' ἀπαντᾷ τις μεταξὺ ἑκατὸν οἰκογενειῶν εἰκοσιπενταετῇ ἀνυμφον κόρην.

Ὁ ἔρως, ἀγνὸς καὶ ἀφελέστατος, συνήθως προηγεῖται τοῦ γάμου. Ἄμα δὲ παρατηρήσωσιν οἱ μελλονυμφοὶ τὴν ἀναβολὴν τῆς τελέσεως αὐτοῦ, ἐνεκα ἀπορίας τοῦ πενθεροῦ ἢ μὴ παραδοχῆς τινὸς τῶν συγγενῶν, εὐκόλως προσφεύγουσιν εἰς τὴν παρ' αὐτοῖς συνήθη Σπαρτιατικὴν ἀρπαγὴν.

Τὸ ποιμενικὸν φῦλον ἐθεωρήθη μέχρι τοῦδε ὡς ἀπόβλητον τῆς κοινωνίας μέλος, ἐνεκα τῆς ληστείας· ἐγκατελείφθη εἰς τὴν φυσικὴν του κατάστασιν, ἡ κοινωνία δ' ἅπασα ἡσθάνετο ἀπέχθειαν κατ' αὐτοῦ. Ἐξετάζων τις σπουδαίως τοὺς ποιμένας, τὰ φυσικὰ ταῦτα τέκνα, θ' ἀπορήσῃ πῶς δὲν εἶναι χειρότεροι. Οὐδέποτε ὁ διδάσκαλος ἐκπαιδῶγησεν αὐτοὺς, οὐδέποτε ὁ ἱερεὺς ἐπεπαθῆ διὰ τοῦ θεοῦ λόγου νὰ μαλαῇ τὴν καρδίαν αὐτῶν. Ἀείποτε σχεδὸν εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς φάραγγας ζῶντες, μετὰ τῶν ἀγρίων θηρίων παλαιοῦντες, εἶναι θαυμαστὸν πῶς δὲν ἀπέβηλον ἐντελῶς

τὴν ἀνθρωπίνην ἡμερότητα. Τοῦτο βεβαίως ὀφείλεται εἰς τὸ ἥθελόν τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ εἰς τὸ γενικῶς εὐάγωγον καὶ μαλακὸν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Φθιώτου.

Καὶρὸς ἦδη νὰ μερμηνήσῃ ἡ τε Κυβέρνησις καὶ ἡ κοινωνία ὑπὲρ τοῦ φύλου τούτου, ὅπερ, ὃν εὐφυὲς καὶ εὐρωστον, ἀφελύκτως διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως θὰ φέρῃ γενναίους καρπούς. Ποιμενικὰ σχολεῖα εἶναι χρῆσιμώτατα διὰ πολλοὺς λόγους, οὓς δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐκθέσω.

Ἐν Λιμογαρδίῳ, τῇ 10 Ἰουνίου 1875.

Ε. Δ.

Πρότασις γάμου.

Ἄμα ἀποφασισθῇ ἡ ἐκλογὴ νύμφης ἐκ τινος ποιμενιοστασίου, πηγαίνουσιν εἰς ἡ δὴν ἐκ τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ πρὸς ἐπιθεώρησιν αὐτῆς, ἀλλὰ μὴ ἀρκούμενοι εἰς τοῦτο, πέμπουσι καὶ μίαν γραῖαν, ἥτις ἐπιθεωρεῖ μετὰ προσοχῆς τὴν νύμφην. Ἄμα δ' ἀρίστη αὕτη, προτείνουν μυστικῶς οἱ προξενηταὶ εἰς τὸν πενθερὸν καὶ τὴν πενθεράν, ἃν ἔχουσιν εὐχαρίστησιν νὰ δώσωσι τὴν θυγατέρα αὐτῶν, ἣν εἶδον καὶ εὐχαριστήθησαν. Εἰς τὴν πρότασιν ταύτην ἀπαντᾷ συνήθως ὁ πατήρ, εἶδετε καὶ εὐχαριστήθητε· θὰ ἰδῶ καὶ ἐγὼ ἐν τῇ ἐβδομαδιαίᾳ ἀγορᾷ τὸ προσεχὲς Σάββατον τὸν γαμβρόν, καὶ σᾶς ἀπαντῶ. Ἄμα εὐχαριστηθῇ καὶ ὁ πατήρ, ὀρίζουν τὴν ἡμέραν τῶν ἀρραβῶνων (τῆς συστάσεως).

Ἀρραβῶν.

Τὴν προσδιορισθεῖσαν Κυριακὴν θὰ ὑπάγωσι τέσσαρες ἢ πέντε συμπεθεροὶ εἰς τὴν καλύβην τοῦ πενθεροῦ, φέροντες μίαν κόφφαν οἶνου καὶ μίαν κουλοῦραν. Μετὰ μικρὰν ἀνάπαυσιν τελοῦσι τὰ τῶν ἀρραβῶνων, ἀλλάζοντες τὰ δακτυλίδια καὶ θέτοντες αὐτὰ ἐπὶ τινος ταψίου· τότε δ' εἰς τῶν πλησιεστέρων τοῦ γαμβροῦ συγγενῶν ῥίπτει ἐντὸς τοῦ ταψίου ἐν τάλληρον· οἱ δὲ περικαθήμενοι ἀστειεύονται λέγοντες αὐτῷ, τοιοῦτο ταψὶ δὲν γανώνεται μὲ ἐν τάλληρον· καὶ οὕτω ἀναγκάζεται γὰ ῥίψη χρήματά τινα ἀκόμη·

ἐπεὶ δὲ κατὰ σφετέρη ῥίπταιν ὅ,τι· βούλονται καὶ οἱ ἄλλοι. Τὰ
 χρήματα ταῦτα, κεφάλαια τῆς νύμφης καλούμενα, μεταποιῶν-
 ται ὑπ' αὐτῆς εἰς ἄλλους, ἣν θέτει εἰς τὸν λαμὴν τῆς. Μετὰ ταῦτα
 προσδιορίζουν τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου, ὅτε ὁ πενθερός ἐρίξει, ἀνα-
 λόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν συγγενῶν του, τὰ δῶρα, ἅτινα εἰσφέρει
 νὰ φέρῃ ὁ γαμβρός. Συναίθετος εἶναι τὸ ἀκούσθαι. Ἐν ζεύγος πε-
 δίων, διὰ τὴν νύμφην, μία πρόση καὶ μία ζώνη ἀργυρᾶ, ἐν
 ζεύγος ἐνωτίων, εἰς κοῦκλος⁽¹⁾, ζεύγη τινὰ τσαρουχῶν καὶ πεδί-
 λων, εἰς ἀμνός (τὸ κελούμενον ψηφὸν τῆς νύμφης), μία κρυλοῦρα
 καὶ ἐν ζεύγος πεδίων τοῦ νοικοῦ. Ἀφοῦ δ' εὐωχῶνται πίνον-
 τες οἶνον καὶ ἄδοντες, προσδιορίζουσι τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου καὶ
 ἀναχωροῦσιν οἱ συμπέθεροι.

Γάμος.

Κατὰ τὴν τελευταίαν Τετάρτην σφαιροῦνται πολλαὶ γυναῖ-
 κες, ἔχουσαι μετ' ἐαυτῶν καὶ δύο ἄρρενα παῖδια καὶ μίαν κόρην,
 εἰς τὴν καλύβην, ἵνα πιάσῃ τὰ προζύμια τοῦ γαμβροῦ. Ταῦτα
 δὲ τὰ παῖδια καὶ ἡ κόρη, ἐξ ὧν οὐδὲν εἶναι ὀρφανὸν κοσκιμίζουσι
 τὰ ἄλφυρα, ὅτε οἱ ἀνγχεῖς τὴν ἀπαιτήσαντες, βρίσκοντες ἀργυρᾶ
 νομίσματα (δῶρα τῶν γυναικῶν πρῶτων). Τούτων δὲ χηόμενον
 ἄλλους συγγενῶνα τὰ ἐπόμενα ἄσμα.

Εὐχίσου με, μαροῦλά μου, ὅτ' ἀπὸ πρῶτα κοσκινίδια.

Μὲ τὴν εὐχή μου, γιούκα μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ.

Εὐχίσου με, πατέρα μου, ὅτ' ἀπὸ πρῶτα κοσκινίδια.

Μὲ τὴν εὐχή μου, γιούκα μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ.

Εὐχιστέ μ', ἀδερφάκιά μου, ὅτ' ἀπὸ πρῶτα κοσκινίδια.

Μὲ τὴν εὐχή μας, γιούκα μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ (2).

Ἀνδρὰς ν' ἀναπαύῃ, Πατὴρ ν' ἀναπαύῃ.

Μὲ μένει, μὲ κατέχει, μ' ἀδέρφια, μὲ ἑαυτάς μου.

μ' οὐλα τὰ συγγενά της.

(1) Σκεπὴ νυμφική, κάλυμμα τοῦ προσώπου λεπτῶτατον, καλὸν περὶ. Σ.Β.

(2) Ἐπικαλοῦμαι φωνὴν τῶν ἀπὸ τῶν οὐχόντων λυγρῶν καὶ μεταρριπτόδων μου, οὐκαὶ δούλας μου, ἑαυτάς μου.

Ἄφου δὲ ἄσῳσι τὸ ἄσµα αὐτὸ μετὰ περιπαθοῦς καὶ λυγρᾶς φωνῆς, ὑπεμφανούσης πάντοτε τὸ δύσκολον τῆς κτήσεως τῆς εὐδαιμονίας, τρώουσι καὶ πίνουνσι περικαθήμενοι πέριξ λιτῆς τραπέζης. Μετὰ δὲ τοῦτο ἄρχονται τοῦ ἀκολουθοῦν ἁγµατος·

Κυργιοὶ μου, ποῖος τὸν κάνει αὐτὸν τὸν νέον γάμον;

Ὁ πατέρας μου τὸν κάνει αὐτὸν τὸν νέον γάμον.

Κυργιοὶ μου, ποῖος τὸν κάνει αὐτὸν τὸν νέον γάμον;

Ἡ μάνα μου τὸν κάνει αὐτὸν τὸν νέον γάμον.

Μὲ τ' ἄνθι, μὲ τὸ ρόδι, μὲ τὸ φιλί πλεµµένον.

Τὰ ξαδέρφη µου τὸν κάνουν αὐτὸν τὸν νέον γάμον.

Μὲ τ' ἄνθι, μὲ τὸ ρόδι, μὲ τὸ φιλί πλεµµένον.

Οἱ μπαμπάδες µου τὸν κάνουν αὐτὸν τὸν νέον γάμον.

Μὲ τ' ἄνθι, μὲ τὸ ρόδι, μὲ τὸ φιλί πλεµµένον.

Οἱ θεικουλαις µου τὸν κάνουν αὐτὸν τὸν νέον γάμον.

Μὲ τ' ἄνθι, μὲ τὸ ρόδι, μὲ τὸ φιλί πλεµµένον (1).

Εἶτα δὲ, ἀφού καὶ ἄλλα ἄσµατα φάλῳσι, ἀπέρχονται. Τὴν μὲν Πέμπτην αἱ γυναῖκες τοῦ ποιµνωστασίου θὰ φέρωσι ζῦλα εἰς τὴν καλόβην τοῦ γαμβροῦ, τὴν δὲ Παρασκευὴν θὰ ζυρώσωσι τὰς κουκούρας, καὶ θὰ γινώσιν αἱ προσκλήσεις διὰ κοροφῆτων ἐνδὲς τοῦ µαχίου χαρτίου. Τὰ αὐτὰ γίνονται καὶ παρὰ τῇ νύμφῃ.

Τὸ δὲ Σάββατον τὸ ἐσπέρας προσκαλοῦνται ἅπαντες εἰς εὐωχίαν καὶ διασκέδασι. Τότε οἱ ἀδελφοποιτοὶ θὰ κατασκευάσωσι τὸ φλάμπουρον (2).

Ὅταν δ' οἱ ἀδελφοποιτοὶ εἴπῳσι τὸ µανθῆλεον εἰς τὸ φλάμπουρον, ἄρχονται τοῦ ἐποµένου ἁγµατος·

Τίνος εἶν' ὁ φλάμπουρας, τ' ἄξια καὶ τὸ κάκιστον;

Τοῦ γαμβροῦ εἶν' ὁ φλάμπουρας, τ' ἄξιο καὶ τὸ κακάιστον.

Ποῖος τὸν φάρει, ποῖος τὸν φρειάει, ποῖος τὸν κατακαυκιάζει,

Μέλας, ρόδιον τὸν γαμβρὸν;

(1) Τὴν δὲ Πέμπτην τὸ ἐσπέρας πιάγουσι τὰ προζύμια τῆς κόμης ἄδοντας τὰ ἴδια ἄσµατα.

(2) Τὸ φλάμπουρον εἶναι μακρὰ καλαµίνην συνάψας πρέδας, καὶ τῆς τοῦ ἀκροῦ τοῦ ἄνω κέρους σχηµατίζουσι σταυρὸν ἀπὸ τριῶν µητρῶν, πρέµαντες εἰς τὴν ἀκρὰν µανδύλια κόκκινα.

Ἐσείνα, φλαμπουργιάρη μου, θέ νὰ σὲ τραγουδήσω,
 Νὰ σὲ πολυχρονήσω, νὰ σὲ χαρῇ ἢ μανοῦλά σου,
 νὰ σὲ 'πανδρέψῃ γλήγορα,
 Νὰ βάλῃ ἄσπρο φλάμπουρον, νὰ βάλῃ κατακόκκινον.
 Καὶ αἰεὶ, μπρατῆμα τοῦ γαμβροῦ, ῥάψτε τὸ φλάμπουρον καλά.
 Θὰ γύρῃ ῥάχαις καὶ βουνά, μὴ τὸν χαλῆσουν τὰ κλεριά
 καὶ τὸν γιλέστῃ ἢ πεθερά.

Μετὰ δὲ ταῦτα ξυρίζουσιν οἱ ἀδελφοποιτοὶ τὸν γαμβρὸν, ἀδου-
 σὼν τῶν γυναικῶν καὶ κορασίων ὡς ἐξῆς·

Δούζετ' ὁ γυιὸς τοῦ βασιληᾶ, νὰ πέρῃ ν' ἀρρεθωνίσῃ.
 Σουρέφι μου εὐφραντινὸ, κι' ἀκόνι ἀπὸ τὴν Πόλι,
 Ἀνίσια, ἀνίσια νὰ διαβῇ, φίλχα νὰ μὴ τοῦ κόψῃ.
 Ἔτω εἶναι χάρισμα (1) ἀπ' τὰ γονικά του,
 Χάρισμ' ἀπὸ τὴ μέννα του, χάρισμ' ἀπ' τὸ νουνό του.

Τὴν δὲ Κυριακὴν τὸ πρωὶ ἐτοιμάζονται, ἵνα πορευθῶσιν εἰς πα-
 ραλαβὴν τῆς νύμφης. Οἱ ἀδελφοποιτοὶ φροντίζουσι νὰ φέρωσιν
 ὅλα τὰ δῶρα τὰ προσδιορισθέντα ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ. Ἡ παραμι-
 κρὰ ἔλλειψις πάροργίζει μέγας τὸν πενθερὸν, διότι θεωρεῖται ὡς
 κακὸς οἰωνός. Μετὰ τὸ πέρας τῆς προπαρασκευῆς, προηγουμένου
 τοῦ φλαμπουργιάρη καὶ τῶν ἄλλων ἐφίππων ἐπομένων, ἐπιμελῶς
 δὲ καὶ καθαρώς ἐνδεδυμένων, ἱππεύει ὁ γαμβρὸς ἐπὶ ἵππου λευ-
 κοῦ, ἐδόντων ἀπάντων·

Εὐχέσου με, μανοῦλά μου, τώρα 'στὸ κίνημά μου.
 Μὲ τὴν εὐχή μου, γυιόκα μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ.
 Εὐχέσου με, πατέρα μου, τώρα 'στὸ κίνημά μου.
 Μὲ τὴν εὐχή μου, γυιόκα μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ (2).
 Ὅντας κινᾷ ὁ σταυραετὸς νὰ πέρῃ γιὰ τὴν πέρδικα,
 Σκύδαι, φιλεῖ τὰ νύχια του, τινάζει τὰ φτερούλια του.
 Ἐρὲ νύχια καὶ νυχάκια μου καὶ νυχποδαράκια μου,
 Τὴν πέρδικα ἂν τὴν πιάσῃ, φτερό νὰ μὴ τῆς βγάλῃ.
 Θέλω νὰ τὴ βάλω 'στὸ κλωδί νὰ μοῦ λαλή τ' ἀποταχύ.

(1) Ἐδῶ εἶναι χαλασμένον τὸ μέτρον. Ἦως συμπληρωτός ὁ στίχος οὕτως·

Ἔτω εἶναι χάρισμ' [ἀπὸ 'μᾶς κι'] ἀπὸ τὰ γονικά του. Σημ. ἐκδ.

(2) Ἐπαναλαμβάνουσιν τὰ αὐτὰ ῥέοντες ἀδερφείκα μου, μπαρμπάδες μου, θεϊδάεις μου.

Μετὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ ἄσματος αὐτοῦ, πορεύονται πρὸς τὸ ποιμνιστάσιον, ὅπου κατοικεῖ ὁ πενθερός, οἱ μὲν ἄνδρες ἐφιπποί, αἱ δὲ γυναῖκες πεζαί· ἅμα δ' εἶναι περὶ τὰ διακόσια βήματα μακρὰν τοῦ ποιμνιστασίου, ἀφιππεύουσι πάντες καὶ χορεύουσι. Τρεῖς δὲ, οἱ κουλουριαφαῖοι καλούμενοι, πορεύονται εἰς τὴν καλύβην τοῦ πενθεροῦ φέροντες οἶνον, τὴν κουλοῦραν καὶ τὸ ψητόν. Ἡ ὑποδοχὴ αὐτῶν γίνεται οὕτως. Ἡ νόμφη εἶναι κεκρυμμένη ὀπισθεν καλύμματος, καὶ ἐξάγουσα τὴν δεξιὰν χεῖρα λαμβάνει τὴν κουλοῦραν, ἥτις εἶναι κεκομμένη εἰς τὸ μέσον· ἐξ αὐτῆς δὲ τὸ ἥμισυ δίδει εἰς τοὺς ἀδελφοποιτοὺς, ὅπερ δίδουν οὗτοι τῇ πενθερᾷ, λαμβάνοντες παρ' αὐτῆς ἄλλην κουλοῦραν, ἥ δὲ πενθερὰ δωρεῖ εἰς ἑκαστον ἐν μανδήλιον. Ὅτε δ' ἐπανέρχονται, ρίπτουν ἐν ὅπλον, καὶ τότε ὅλοι οἱ συμπέθεροι βαίνουν πρὸς τὴν καλύβην τοῦ πενθεροῦ, προηγούμενου τοῦ φλαμπουριάρη, ὅστις ἐμπήγει τὸ φλάμπουρον εἰς τὴν θύραν τῆς καλύβης· ἡ δὲ πενθερὰ κρεμᾷ ἐπ' αὐτοῦ ἐν κόκκινον μανδήλιον. Ἀφικομένου δὲ καὶ τοῦ γαμβροῦ, ρίπτει ἡ πενθερὰ βαμβακόσπορον, σῖτον καὶ ρύζι, ἐνῷ ἄδουσιν αἱ γυναῖκες καὶ αἱ κόραι τὸν ἐφιππον γαμβρόν·

Τοῦτο τ' ἀρχοντόπουλο καὶ τὸ βεζυρόπουλο,
 Τί ἔχασε, τί χέλυε κ' ἔρχεται χαλεύοντα,
 Κ' ἔρχεται χαλεύοντα κ' ὅλο ψαχουλεύοντα ;
 Περδικούλα ἔχασε κ' ἔρχεται χαλεύοντα,
 Κ' ἔρχεται χαλεύοντα κ' ὅλο ψαχουλεύοντα.
 Τὴν εἶχε μέσα 'στὸ κλωδί· μοῦ σκανταλλίσθηκε τὸ κλωδί,
 καὶ μ' ὄφυγε τ' ἀποταχύ.

Τότε ρίπτει ὁ γαμβρός ἐν μῆλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ὑπάρχουν ἀργυρᾶ καὶ χάλκινα νομίσματα, ὅποιαν δὲ κόρην κτυπήσῃ δι' αὐτοῦ, θεωρεῖται ὡς καλὸς οἰωνὸς προσεχοῦς νυμφεύσεως ταύτης. Ἄμα δ' ἀφιππεύσῃ ὁ γαμβρός, κρεμῶσι πλησίον τοῦ ὠτὸς τοῦ ἵππου τοῦ ἐν κόκκινον μανδήλιον. Τότε δ' ἀναβαίνει ἐπὶ τοῦ ἵππου τοῦ γαμβροῦ ἐν παῖδιον, ὅχι ὀρφανόν, ἀλλ' ἔχον πατέρα καὶ μητέρα, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ δώσῃ ὁ πρωτοβλάμης ὁ φλαμπουργιάρης δῶρόν τι, διὰ νὰ κατέλθῃ. Τοῦτο βεβαίως προκαλεῖ τὴν εὐτυχίαν τοῦ γαμβροῦ καὶ τὴν ἀπόκτησιν ἀρρένων τέ-

πνικα. Μετὰ τοῦτο διασπένονται αἱ συμπαθεῖς εἰς πολλὰς καλύ-
 θας πρὸς εὐωχίαν, ἡ δὲ γαμβρὸς μετὰ τῶν ἀδελφοποιτῶν τίσσε-
 χεται εἰς τὴν καλὴν τοῦ πένθερος, ὅπου προσφέρεται αὐτῇ μία
 πίττα καὶ αὐγὰ μὲ μέλι. Αἱ δὲ συγγενεῖς γυναικες τοῦ γαμβροῦ
 ἀρχίζουσι νὰ κτενίζωσι τὴν νύμφην μὲ τὴ κτένη τοῦ γαμβροῦ,
 ἔδουσαι οὕτω·

Ἄνοιε, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβαλε χρυσὸ κτενάκι,
 χρυσὸ, μαλαματένιο.

Κ' ἔρκεισας χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ, μαλαματένια.

Ἐδραμεῖ, καὶ εἰ χαλκίγροαι;

Μὴ δὲρ ἐγὼ ξεπλίγομαι; μεκοῦλέ μου μὲ ἔπλεξε.

Κόρ(η) μου τὸ τί ξεπλίγομαι;

Μὴ δὲρ ἐγὼ ξεπλίγομαι; πατέρας μου μὲ ἔπλεξε (1).

Κόρη μου τὸ τί ἀναπλέγομαι;

Μὴ δὲρ ἐγὼ ἀναπλέγομαι; μεκοῦλέ μου μ' ἀναπλέξε.

Κόρη μου, τὸ τί ἀναπλέγομαι;

Μὴ δὲρ ἐγὼ ἀναπλέγομαι; πατέρας μου αὖ ἀναπλέξε.

Ἄνοιε, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβαλε χρυσὴ πλεξίδα.

Κ' ἔπλεξε χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ μαλαματένια.

Ἄνοιε, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβαλε χρυσὴ σκούφουλα.

Σκούφουσε χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ, μαλαματένια.

Ἄνοιε, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβαλε χρυσὸ μανδύλη.

Κούκλουσε χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ, μαλαματένια.

Ἄνοιε, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβαλε χρυσὸ βελόνι.

Κ' ἔρραψε χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ, μαλαματένια.

Ἄνοιε, χρυσὸ σεντούκι, κ' ἔβαλε χρυσὴ κοπταούλα.

Κ' ἔρκεισας χρυσὴ νυφοῦλα, καὶ χρυσὴ, μαλαματένια.

Ἐπειτα δ' ἔρχεται ὁ ἀνδράδελφος φέρων τὰ πέδιλα τῆς νύμ-
 φης, ἅτινα ἀλλάσσει ἐκ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸν ἄλλον παῖδα τρεῖς ῥίπτει
 ἐντὸς τοῦ ἐνὸς οἶνον, χύνων τρεῖς ἐκ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἕτερον, πέδι-
 λον· πίνει ὀλίγον ἐξ αὐτοῦ, δίδει καὶ τῇ νύμφῃ, ἥτις πίνει ἐπίσης.
 Προσθετόν ὅτι τότε τελεῖται ἡ ἱεροτελεστία.

Ἀφοῦ δ' ἔφαγον καὶ ἔπιον ἄδοντες καὶ χορεύοντες, ἐτοιμά-
 ζονται πρὸς ἀναχώρησιν. Τότε θέτουν εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας

(1) Ἐπαναλαμβάνουν τὰ πρὶν τὰ ἄξιφια μου, οἱ μαρπαδὲς μου,
 οἱ παῖδες μου.

τὴν προίκα, ἐφ' ἧς κάθεται ὁ ἀδελφὸς τῆς νύμφης, ζητῶν δῶρον,
ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν παραλαβὴν· δίδουσι δῶρόν τι αὐτῷ καὶ παρα-
λαμβάνουσι τὴν προίκα.

Ὁ δὲ γαμβρὸς οὖρει ἐκ τῆς χειρὸς τὴν νύμφην, ὅτε οἱ σύγγε-
νεῖς αὐτῆς ᾄδουσιν·

Εὐχέσθω με, μανούλα μου, τώρα 'στὸ κίνημά μου.

Μὴ τὴν εὐχή μου, κόρη μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ.

Εὐχέσθω με, πατέρα μου, τώρα 'στὸ κίνημά μου.

Μὴ τὴν εὐχή μου, κόρη μου, Θεὸς νὰ σὲ προκόψῃ (1):

Τότε ἡ μήτηρ θέτει ἐντὸς καπακίου νερόν καὶ ἄλατι, ὅπερ
λυόνουσα βαντίζει τὴν νύμφην καὶ τὸν γαμβρόν, εὐχομένη καλο-
ρίζικον γάμον, καὶ λέγουσα τῇ νύμφῃ· Ὅ, τι σοῦ εἶπα, νερό κι' ἄ-
λατι. Τοῦτο δηλοῖ, ὅτι ὡς λυώνει ἐντὸς τοῦ ὕδατος τὸ ἄλας, οὕτω
νὰ λυώσῃ πᾶσα κατάρρα, ἣν ποτε ἐν τῇ ὀργῇ τῆς ἐξέφερε κατὰ
τῆς θυγατρὸς αὐτῆς. Τὸ καπάκι αὐτὸ τὸ θέτει εἰς τὸν ντόρθον
τῆς νύμφης· ἡ δὲ νύμφη προσκυνεῖ κεκαλυμμένη διὰ τοῦ κοῦκλου
καὶ φιλεῖ τὸν πόδα καὶ τὴν χεῖρα τοῦ πατρὸς, τῆς μητρὸς καὶ
τῶν ἀδελφῶν τῆς. Τότε ἡ μήτηρ τῆς νύμφης δωρεῖται εἰς αὐτὴν
μίαν ὀρνθα. Ἐν σπουδῇ προσπαθοῦσι τίς νὰ πρωτοῖπκεύσῃ, ἀλλὰ
πάντοτε πρῶτος ἱππεύει ὁ γαμβρὸς· ἡ δὲ νύμφη ἱππεύει ἐπὶ τοῦ
λευκοῦ ἵππου, ὃν ἔφεραν ὁ γαμβρὸς ἐφιππος. Τότε πλησιάζουσι
τὸν γαμβρόν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς νύμφης, ὅτε ὁ γαμβρὸς περιφέρει
τὴν χεῖρα περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς νύμφης κρατῶν νόμισμα ἀργυ-
ροῦν, ὅπερ δίδει τῇ νύμφῃ, ἥτις λαμβάνει αὐτὸ φιλοῦσα τὴν χεῖρά
του. Ἐπειτα ἐκβάλλει τὴν μάχαιραν, ἣν περιφέρει σταυροειδῶς
περὶ τὴν κεφαλὴν τῆς νύμφης, κτυπῶν τρίς τὴν πλάτην αὐτῆς.
Αἱ γυναῖκες ᾄδουσιν·

Ἀδέρφια μου, μπαρμπάδες μου, θειάδες μου.

Ἔβγα, 'κόννα 'κονισμένη, σὰν μελιὰ λουλουδιασμένη.

Δὲν μ' ἀφίνει ὁ πόνος νᾶβγω ἀπὸ τῆ χρυσῇ μου μάννα (2).

(1) Εἶτα ἐπαναλαμβάνουν τὰ αὐτὰ· τ' ἀδέρφια μου, μπαρμπάδες μου,
θειάδες μου.

(2) Ἐπαναλαμβάνουν, ἀπὸ τὸν χρυσόν μου πατέρα, ἀπὸ τὰ χρυσῇ μου
ἀδέρφια.

Ἄμα δ' ἄρχονται τῆς ἀναχωρήσεως ἄδουσιν·

Μὴ σᾶς ἐκαποφάνηκε ποῦθ' ἄμας 'στὸ χωριὸ σας;
 Ἑμεῖς τὴν νόφη πῆραμε, καὶ τὸ χωριὸ 'δικό σας.
 Ξεκίνησ' ἡ λεπτοκαρυὰ μ' ὅλα τὰ λεπτοκάρυα,
 Ξεκίνησε κ' Ἀντρίτζος μας μ' ὅλα τὰ παληκάρια,
 Καὶ πάνε νὰ πατήσουνε τῆς Λειβαδιᾶς τὸν κάμπο,
 Νὰ πάρουν ἄσπρα καὶ φλωριὰ, νὰ πάρουν καὶ μιὰ παππαδιά,
 Νᾶχη κορμὶ γιὰ φόρεμα, καὶ μέση γιὰ ζωνάρι.

Τότε ἐκατέρωθεν ρίπτουν ὅπλα βαδίζοντες πρὸς τὴν κατοικίαν τοῦ γαμβροῦ, ὅτε εἰς τῶν ἀδελφοποιτῶν ἀφαιρεῖ τὸ πέδιλον ἐκ τοῦ δεξιοῦ ποδὸς τῆς νύμφης, ὅπερ φέρει εἰς τὴν πενθεράν, ὡς τεκμήριον τῆς προσεχοῦς ἐλεύσεως τῆς νύμφης. Ἡ πενθερὰ δωρεῖται αὐτῷ ἐν μανδήλιον, αὐτὸς δὲ ἐπαναφέρει τὸ πέδιλον τῆς νύμφης καὶ ἅπαντες πορεύονται εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ γαμβροῦ. Ἄμα πλησιάζουσιν, ἐκατέρωθεν ἄρχεται πυροβολισμὸς διαρκῆς· φθάσαντας δὲ εἰς τὴν καλύβην τοῦ πενθεροῦ ραντίζουσιν καὶ πάλιν μὲ βαμβακόσπορον καὶ τὰ ἄλλα.

Προκειμένου δὲ ν' ἀφιππεύσῃ ἡ νύμφη ἄδουσιν αἱ γυναῖκες·

Πίξα μῆλο, πίξα βόϊδο, πίξα δροσερὸ σταφύλι.
 Δὶν πεζύω, καμαρώνω, χάρισμα πολὺ γυρεύω
 Ἀπ' τὸν κύργιο πενθερόν μου νὰ μοῦ δώτῃ νὰ πεζύσω (!).

Ἀφοῦ ὑποσχεθοῦν αὐτῇ δῶρόν τι, τῇ δίδουν μίαν κολουῦραν, ἣν κόπτει εἰς τέσσαρα μέρη, πετῶσα σταυροειδῶς αὐτά· ἐπίσης δὲ χύνει ἐνώπιον τῆς κεφαλῆς τοῦ ἵππου σταυροειδῶς οἶνον.

Ἀφιππευσάσης τῆς νύμφης ἄδουσιν αἱ γυναῖκες·

Σὰν δασιά'ν τὰ κυπαρίσσια,
 Ἄρισε τα μία ψίχα,
 Νὰ διαβῇ ὁ γαμβρὸς κ' ἡ νόφη,
 Νὰ διαβοῦν κ' οἱ συμπεθέροι.

Ἐνῷ πρόκειται νὰ εἰσέλθῃ ἡ νύμφη εἰς τὴν καλύβην, ρίπτουσιν εἰς τὸν οὐδὸν τῆς θύρας μίαν μάχαιραν, ἣν ὅτε ὑπερπηδᾷ, ἄδουσιν αἱ γυναῖκες·

(1) Ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ τὴν κύργι: πενθερά μου καὶ ἀπὸ τὰ ἀνδραδέεφρα μου.

Ἄδ' αὐτοῦ πούλιε νὰ βγάλης,
Καὶ ἀδ' αὐτοῦ νὰ τὰ πετάξης.

Εἶτα δὲ κρεμῶσιν εἰς τὴν μέσσην τῆς νύμφης ἓνα στάτῃρα· ὁδη-
γουμένη δὲ ὑπ' ἄλλων γυναικῶν, καὶ ἰδίᾳ ὑπὸ τῆς νυμφευτρίας,
θέτει τὴν χεῖρά της ἐντὸς τοῦ ἀλευροσάκκου καὶ ἐντὸς τοῦ τυροῦ.
Ἡ νύμφη προσκυνεῖ ἀδιακόπως· δὲν τρώγει μετὰ τῶν ἄλλων ἅμα
λάβῃ καιρὸν, τρώγει μόνῃ ὡς τινα.

Τὸ δ' ἐσπερας εἶναι ἡ ἐπίσημος εὐωχία, παρατιθεμένων καὶ
τῶν δώρων τοῦ νουνου, τοῦ ψητοῦ, τῆς κουλούρας καὶ τοῦ οἴνου.
Ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ προσκεκλημένοι κατ' ἔθος φέρουσιν οἶνον
καὶ μίαν κουλούραν, οἱ δὲ πλησιέστεροι συγγενεῖς καὶ ἀμνόν.

Οὕτω διὰ τῆς ἀλληλοδοθηείας ἐλαττοῦνται αἱ δαπάναι τοῦ
πενθεροῦ· ἄλλως οἱ πτωχοὶ δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ὑποστῶσι τὴν
δαπάνην τοῦ γάμου.

Ἀφοῦ ἐτομασθῶσι τὰ φαγητά, κάθηνται κυκλωτερῶς· ἐνθὲ δὲ
λιανίζουσι τὸ ψητὸν τοῦ νουνου, ἄδουσι·

Τοῦ νουνου μας τὸ ψημμένο ἀπ' τὴν Πόλι εἶναι φερμένο,

Κι' ἀπ' τὴ Σύρα διαβημένο,

Κ' ὅποιοι πάει νὰ τὸ κόψη, τὸ χεράκι του νὰ κόψη,

Καὶ ποτὲ μὴ τὸ γιατρέψῃ.

Ἀπ' τὴν Πόλι ἀπάνω 'πῆγα, τέτοιο νεῖδ νουνὸ δὲν εἶδα·

Τέτοιο νεῖδ, τέτοιο πετρίτη,

Τέτοιο καστροπολεμίτη.

Μὲ τὰ κάστρα πολεμεῖ, ὅσο ν' ἀποστεφινώσῃ.

Βίς τὴν Πόλι ἀπάνω 'πῆγα, τέτοιο νεῖδ νουνὸ δὲν εἶδα.

Τοῦ νουνου μας ἡ φλοκάτα ἀπ' τὴν Πόλι εἶναι φερμένη,

Καὶ 'στὴ Σύρα διαβημένη, 'στὴν ἀμυγδαλιὰ ἀπλωμένη.

Οἱ ἀδελφοποιτοὶ λέγουσι πόσα δῶρα ἔφερεν ὁ νουνός, καὶ ἐνθὲ
πίνουσιν ἐκ τοῦ οἴνου του ἄδουσι·

Τοῦ νουνου μας τὸ γεμάτο, τὸ ζαχαρομυγδαλάτο,

Τιμημένο κ' ἀξιωμένο, 'στὸ Θεὸ εὐχαριστημένο.

Ἡ εὐωχία ἐξακολουθεῖ ἐπὶ ὥρας πολλὰς, τοῦ οἴνου διὰ τῆς
τσότρας ἀδιακόπως περιφερομένου, καὶ τοῦ ἄσματος μὴ διακο-
πτομένου. Οὕτω δὲ κεκορεσμένοι ὑπὸ τε οἴνου καὶ κρέατος, ἀπέρ-
χονται ἕκαστος εἰς τὴν ἰδίαν κατοικίαν.

Τὴν Δευτέραν δὲ τὸ πρῶτ', ἀφοῦ πῶς εὐωχῆσασιν οἱ ἄνδρες, ὁδηγοῦσιν αἱ γυναῖκες τὴν νύμφην εἰς τὴν τράπεζαν φέρουσαι κόσμους, ἐν ᾧ ἔθεσαν μανδήλια καὶ περινημίδας. Ἡ νύμφη ἄρχεται ἐκ δεξιῶν προσκυνοῦσα καὶ ῥίπτουσα ἐπὶ τοῦ ὤμου ἐκαστοῦ ἄνδρος ἐν ὧρον· εἰς ἀντάλλαγμα δίδουσι τῇ νύμφῃ ἐν ἀργυροῦν νόμισμα.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἄρχεται ὁ χορός· ἄγουσι δ' αἱ γυναῖκες καὶ τὴν νύμφην εἰς τὸν χορόν, ἣν θέτουσιν ἐν μέσῳ τοῦ γαμβροῦ καὶ τοῦ νουνόου, ἄδουσαι ὡς ἑξῆς·

Ἔβγα, μαννούλα πεθερά, νὰ ὀῆς τῇ νύμφῃ 'στὸ χορὸ
Πῶς σίεται, πῶς λυγίζεται, πῶς βεργοκαμαρίζεται,
Ἐπ' αὐτὸ καμέρι τοῦ γαμβροῦ δὲν σιτάται, δὲν λυγίζεται,
δὲν βεργοκαμαρίζεται.

Δὲν ἀκοῦς, κυράττ' α νύμφη,
Τί σοῦ λείπει τ' ἔγιο Βαγγέλιο;
Νὰ τιμᾷς τὸν πεθερόν σου,
Πάντα τιμημένη νᾶσαι.
Δὲν ἀκοῦς, κυράττ' α νύμφη,
Τί σοῦ λείπει τ' ἔγιο Βαγγέλιο;
Νὰ τιμᾷς τὴν πεθερά σου,
Πάντα τιμημένη νᾶσαι.
Νὰ τὴν πῆς, κυράττ' α μέννα,
Νὰ σὲ πῇ, κυράττ' α νύμφη.
Δὲν ἀκοῦς, κυράττ' α νύμφη,
Τί σοῦ λείπει τ' ἔγιο Βαγγέλιο;
Νὰ τιμᾷς τὰ ἀνδραδέρφια,
Πάντα τιμημένη νᾶσαι.
Νὰ τιμᾷς καὶ τὸ νουνό σου,
Πάντα τιμημένη νᾶσαι.

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ ᾄσματος αὐτοῦ παρδύον ὅχι ὀφρανοῦ, ἀλλὰ μὲ μάνναν καὶ μὲ πατέρα, χωρίζει τὴν νύμφην ἀπὸ τοῦ γαμβρόν· ὁδηγεῖ αὐτὴν ἡ νυμφεύτρια εἰς τὴν καλύβην, ὅπου ἔρχονται μετ' ὀλίγον καὶ οἱ ἄνδρες, καὶ ἀφαιροῦσι τὸν κεκλιτὸν ἐκ τῆς νύμφης. Ἐπειτα ἐκβάλλουσιν ἐκ τῶν σάκκων τὴν προῖκα, ἣν ἀπαριθμεῖ εἰς ἀδελφοποιτός· ἀφαιροῦσι δὲ καὶ τὰ μῆλα ἐκ τοῦ φλαμπύρου, ἅτινα τρώγουσιν οἱ ἀδελφοποιτοί. Τότε παρατίθεται τράπεζαν ἡ νύμφη,

δίδουσα δῶρα, μανδήλια, ζώνας, περικημίδας, ἀνθ' ὧν λαμβάνει νομίσματα ἀργυρᾶ. Δίδει δῶρόν τι καὶ πρὸς τὸν ἀναχωροῦντα κομπάρον, ὃν προπέμπουν πυροβολοῦντες.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἡ νύμφη πηγαίνει εἰς τὴν κρήνην συνοδευομένη ὑπὸ ἐνὸς ἢ δύο παιδίων, φέρουσα δύο ἀγγεῖα. Κατὰ πρῶτον ῥίπτει χάλκινόν τι ἢ ἀργυροῦν νόμισμα ἐντὸς τοῦ ὕδατος, χαίρειζουσα οὕτω τὴν κρήνην.

Τὴν προσεχῇ Τετάρτην ὑπάγει ἡ νύμφη εἰς τὰ βεῦμα καὶ πλύνει τὰ τοῦ οἴκου, καὶ ἰδίως τὰ στρωσίδια.

Οὕτω περατοῦται ὁ γάμος· τὴν δὲ πρώτην Κυριακὴν τελοῦνται τὰ ἐπιστροφία. Μετὰ τινων ἀδελφοποιτῶν ἐπισκέπτεται ὁ γαμβρὸς τὸν πενθερόν, ὅπου ἐμωχούνται τὴν δ' ἀμέσως ἐπομένην Κυριακὴν ἐπισκέπτεται ὁ πενθερὸς τὸν γαμβρόν.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΒΟΙΩΤΙΑΣ, ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗΣ.

4.

Τῇ 30 Ἀπριλίου 1873 ἐκδίδοντες ἐν Ἀθηναῖς τόμῳ α'. σελ. 490—500. ἐπιγραφὰς πολλὰς ἐκ τῆς ἐν τοῖς μεθορίαις Βοιωτίας καὶ Δωριδὸς τῆς Ὀκουντίας θέσεως Δένδρας, εἰπομένης ὅτι ὁ Π. Σταματάκης, παρ' αὐτοῦ εἶχοντες λάβει τὰ ἐκτυπώματα τῶν ἐπιγραφῶν ἐκείνων, ἐξήνεγκεν εἰκασίαν, ὅτι τὰ ἐν τῇ θέσει Δένδρας λεύκανα πετρῶν θεωρεῖ ὡς τὰ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἰηττοῦ, τοὺς δὲ ὑπὲρ τῆς εἰκασίας λόγους τοῦ παρετρέξαμεν τότε, ὅχι ὡς ἀπαξιούντες τὰ τοῦ ἀναφερόμενου, ἀλλ' ὡς ἔχοντες ἄλλα, κατὰ τῆς γνώμης ἡμῶν προὔργαιότερα, τὸ πλεῖθος τῶν ἀνακοινωτέων ἐπιγραφῶν. Σήμερον δὲ ἔχομεν λόγον καὶ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ πρῶτα. Αὐτοῖς ἐκρήθε δύο ἐστὶ μετὰ τὴν τότε ἐκδοσιν τῶν τῶν Σταματάκη ἀντιγράφων ἔρχεται πάλιν ἀσπασίως βάθρον, νεωστὶ ἀνακαλυφθεὶς ἐν Δένδρας, καὶ ἐπιμύωσθι ἐκείνην τὴν περὶ Ἰηττοῦ εἰκασίαν. Ὁ ἔσχατος δὴλαδὴ τῶν ἀποστέλλων τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἑταιρίας Ἀθανάσιος Δημητριάδης, πορευθεὶς πρὸ τινος χρό-

102 ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΒΟΙΩΤΙΑΣ, ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗΣ.

νου εἰς τὴν μονὴν Μαλεσίνης ἐπεσκέφθη καὶ τὰ πλησίον ἐρείπια τῆς Δένδρας καὶ εὗρε τῇ 6 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους τούτου, ὡς ἔγραψεν ἡμῖν, ἀν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, κεκμένῃ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως τῆς κατὰ τὴν Δένδραν παλαιᾶς πόλεως, τὴν ἁγίαν τράπεζαν φέρουσαν ὡς πλάκα βάθρον λίθου μέλανος, ἔχον ὕψος ὡς 0, 25, πλάτος ὡς 1 μέτρου καὶ πᾶχος ἄλλο τόσον, καὶ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς τῷ εἰσόντι τῶν τεσσάρων στενωτέρων ἐπιφανειῶν αὐτοῦ ἀνέγνω τὰδε·

Αὐτ. ΚΛ. Σεπ. Σεουῆρον, Περτί-
νακα. Ἀραβικόν. Ἀδιαθηνικόν. Παρ-
θικόν. μέγιστον. σεβαστόν. εὐ-
σεβῆ. εὐτυχῆ. ἡ πόλις Ὑψητίων.

Τὸ βάθρον τοῦτο βεβαίως ἀνεῖχέ ποτε τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἀπὸ 193—211 μ. Χ. αὐτοκρατορεύσαντος Σεπτιμίου Σεουήρου, ὅστις καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Περτίνακος (τοῦ διαδεχθέντος τὸν Κόμμοδον) εἶχε προσλάβει ἐπελθὼν ὡς ἐκδικητὴς αὐτοῦ κατὰ τοῦ ὀλιγομήρου Ἰουλιανοῦ. Τὰ ἐν τῷ α' στίχῳ δύο γράμματα ΚΛ ἄφησα οὕτω ὡς μοι ὑπεβλήθησαν ἐν τῷ ἀντιγράφῳ, μοι φαίνεται δὲ ὅτι λαμβάνει ἐν αὐτοῖς τὸ Κ(αῖσαρ) Α(ούκιον.) Εὐρέθη δέ ποτε καὶ ἐν Ἐρημοκάστρῳ (Θεσπιαῖς) τιμητικὴ εἰς τὸν αὐτὸν Καίσαρα Σεπτίμιον Σεουῆρον ἐπιγραφή, ἡ ἐν C. I. Gr. ὑπ' ἀρ. 1618 τυπωθεῖσα. Τὸ δὲ βάθρον τοῦτο τῆς Δένδρας δὲν εἶναι διόλου πιθανὸν νὰ μετεκομίσθῃ ἀλλαχόθεν εἰς τὸν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως χώρον, καὶ πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἀδιστακτως, ὅτι ἐκεῖ κατῴκουν αἱ Ὑψητιοί, ὧν τὸ ὄνομα πρώτην φοράν τώρα ἐπὶ λίθου γεγραμμένον παρουσιάζεται, αὐτὴν δὲ τὴν Ὑψηττον ἢ Ὑψητὸν ἴσως δύο μόνον συγγραφεῖς ἀρχαῖοι ἀναφέρουσιν, ὁ Πausanias (9, 24, 5 καὶ 9, 36, 6) καὶ ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος ἐν λ. Περιέργον δὲ, ὅτι ἐνθ' ὁ Πausanias δις τὴν ὀνομάζει κώμην καὶ ὄχι πόλιν, ἐδῶ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ λέγεται πόλις. Ἐν τούτοις ὁ Πausanias θεὰς ἀξίων ἐν Ὑψητῷ λέγει ναὸν Ἑρακλέους καὶ ὅτι ἱάματα εὑρασθαι παρ' αὐτοῦ τοῖς κἀμνούσιν ἔστιν, ὄντος οὐχὶ ἀγάλματος σὺν τέχνῃ, λίθου δὲ ἀργοῦ κατὰ τὸ ἀρχαῖον. Οὕτε δὲ ὁ Γαλλικὸς μέγας χάρτης

οὔτε ὁ τοῦ Kiepert ἄτλας τοποθετοῦσι τὴν Ὑήττον ἐνθα ἡ Δένδρα, ἀλλ' ἀλλαχοῦ. Αἰτία δὲ αἱ ἀσφαεῖς τοῦ Παισανίου φράσεις, ὅστις λέγει μὲν «Κωπῶν δὲ ἐν ἀριστερᾷ σταδίου προελθόντι ὡς δώδεκα εἰσιν Ὀλμωνες, Ὀλμωνέων δὲ ἐπτὰ πού στάδια Ὑήττος ἀφίστηκε, κῶμαι νῦν τε οὔσαι καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς» δὲν προσγράφει δὲ καὶ πρὸς ποῖον σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος ἐνοεῖ τὰς θέσεις των, ἃν καὶ ὁ Bursian ἐν *Geographie von Griechenland*, τόμ. α'. σελ. 212, σημ. 1, προσπαθεῖ νὰ μαντεύσῃ τοῦτο, ὡς ἐκ τῆς πρὸς τὴν Λοκρίδα πορείας τοῦ περιηγητοῦ. Ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα πολλάκις εἶναι σφαλερά· ὥστε πρέπει τώρα ἡμεῖς νὰ εὐγνωμονώμεν εἰς τὸ ἀναφανέν βᾶθρον, τὸ παρέχον βέβαιον τεκμήριον.

Γνωστὸν δ' ἔτι ποιούμεν, ὅτι καὶ εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς Βοιωτίας τὸ νοτιοδυτικώτατον εὔρεν ὁ Σταματάκης ἀρτίως ἐπιγραφάς, τῆς πόλεως τῶν Χορσιείων, κειμένης νοτιανατολικῶς τῆς Μονῆς Ταξιάρχων 10 λεπτά τῆς ὥρας, τοῦ δὲ σημερινοῦ χωρίου Χόστεια ἡμίσειαν ὥραν πρὸς δυσμάς. Ταῦτάς θέλομεν ἐκδώσει προσεχῶς.

2.

Ἐπιγραφή Κορώνης.

Κατὰ τὸν δυτικὸν μυχὸν τοῦ Μεσσηνιακοῦ κόλπου κατοικεῖται σήμερον τὸ Πεταλίδιον, ὃν ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως Κορώνης. Καθ' ἅπαν τὸ χωρίον σώζονται θεμέλια ἀρχαίων οἰκοδομῶν ἀναμειγμένα μετὰ μεταγενεστέρων καὶ λίθοι ἀρχαῖοι ἐντετειχισμένοι ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ ἐρριμμένοι ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν οἰκιῶν καὶ τῇδε κἀκεῖσε. Ἀρχὰς Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους τούτου ἀποσταλεῖς ἐκεῖ ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἑταιρίας ὁ Π. Σταματάκης ἀντέγραψεν ἄλλας τε ἐπιγραφὰς καὶ τὴν ἐξῆς. Ἐπεμψε δὲ εἰς Ἀθήνας καὶ χάρτινον ἔκτυπον, ἐξ οὗ πολὺ ἐβοηθήθημεν εἰς τὴν ὅσον ἐνεδέχετο ὀρθὴν συγκρότησιν τοῦ κειμένου.

- Ἔκτορος ΕΩΖ
 γυμνασιάρχος
 Γ. Κλώ. Ἰουλ. Κλε-
 οδουλός
- 5 Ρ. Ψουλ. Θεαγέ-
 νορος μίδης.
 ὁ προστάτης δι-
 ἃ βίου τοῦ κοι-
 νού τῶν Ἀχαιῶν.
- 10 Ἀρχέφηδος
 Γ. Ἰούλ. Θεαγένης
 Κλεισοδώλου.
 Γ. Ἰουλ. Θεαγένης
 ἑγγονος τοῦ
- 15 [αἰωνίου προσβί-
 (τι)οῦ καὶ λογιστοῦ γέν-
 γηθέντος τῆς πό-
 λεως]
 Ἐπὶ τῶν οἱ ὑπὸ αὐτόν.
- 20 Δοκ. Βέρετος
 Αὔρ. Ἀργονικανός
 Αὔρ. Τεραντιανός
 Αὔρ. Σερῆνος
 Αὔρ. Ἀρίσκων
- 25 Αὔρ. Συνέρως
 Ἰουλ. Μένανδρος
 Αὔρ. Καλλιτίδης
 Φλ. Τέρτιος
 Κασ. Ἰαγουάριος.
- 30 Παρ. Εὐτυχιστός
 [στύχος ἀπεΐσμενος]
 Κλ. Ἐπίγονος
 Κλ. Δελμάτις
 Κλ. Ἀρταμισίος
 Αὔρ. Εὐφροσύνης
- 35 Αὔρ. . . . ν . . .
 Αὔρ. Φιλόμουτος
 Αὔρ. Κλειόδουλος
 Αὔρ. Εὐδοκίμης
 Αὔρ. Νείκων

Ἐκτεπόμενοι ἐδῶ καὶ τὸ εἶδος ψήφισμα, ὡς περίεργον, διότι ἀρχῆθεν δὲν ἐγράφη ἐπὶ τῆς
 πλακῆδος ὅλων, δε' αἰουρήτινα λόγον, ὃ δὲ τόπος κατὰ ἑμμενὸς κενός.

Ἀγνοεῖ τὴν γὰρ.

Ἐπὶ γρεμματίος τῶν συνόδων Νικηφόρος
 τοῦ Διοκλείδα, ἔτους δὲ ὀγδοηκοστῆ καὶ ἐνάτης,
 ἐπιμένει.

Ἡ ἀπὸ τῆς τετραγώνου, λίθου φαιού, ὑψ. 0,62, πλάτ. 0,53, πέρ. 0,40. Εὐφροσύνη ἐπὶ
 ἐκτεπόμενοι καὶ νῦν εἶναι ἐντετυγμένῃ ἐν τῇ βορειοδυτικῇ γωνίᾳ τῆς οἰκίας τῆς
 Στρεφ. Μ. Μαρμαρῶλου. Τὸ ἐκτεπὸν μοι δεῖκναι γράμματα τῶν Ρομ. χρόνων.

Ἀμ
 Αὔρ. Βερνεκιανός

- 40 Αδρ. Εύωνος
 'Ακτ. Τρωμινιανός
 Αδρ. Έρωτίου
 'Ακτ. Κρότων
 Κλ. Μελίτις
- 45 Κλ. Ζώπυρος
 Κλ. Νελών
 [στίχ. έξου. άρχηθ.)
 'Ιγν. Εύτόχης
 Αδρ. Νελών
 'Ακτ. Λύκος
- 50 'Ακτ. Εύφροσυνος
 Αδρ. Εύκαρπος
 Αδρ. Φοβίαν
 Αδρ. Διωνίδης
 Αδρ. Ζώσιμος
- 55 Αδρ. Σοίδας
 Αδρ. 'Ονησιφόρος
 Αδρ. Θεοδόσιος
 Αδρ. Άρίστων
 Αδρ. Φιλοκλής
- 60 Αδρ. Πρίμος
 Αδρ. Ελπίδοφόρος
 Αδρ. Συνεχέτιμος
 Ακτ. 'Ακώλας
 Αδρ. Δημήτριος
- 65 Αδρ. Χαρμόδυνος
 Α. Έρμείας
 Αδρ. Λούκιος
 Αδρ. Ζωσιμάς
 Αδρ. 'Ονησιφόρος
- 70 Αδρ. 'Αρίτων
 Αδρ. Ναιτέρως
 'Οπ. Τρόφιμος
 'Οπ. Ζώπυρος
 'Ιγν. Ζώσιμος
- 75 'Ιγν. Εύφροσυνος
 Αδρ. 'Ουσσεύλης
 Αδρ. Εύα.....

Αδρ. 'Ερως
 Αδρ. Χρησ(τ)ών
 Αδρ. Εύδοριεύς
 Αδρ. Νείσος
 'Οπ. 'Αρταμίδης
 'Ιγν. 'Ολυμπιάδης
 Αδρ. Εύφραξ
 Αδρ. Εύφροσυνος
 Αδρ. Είσα
 Αδρ. 'Ιωσής
 Αδρ. 'Ιωσής
 Αδρ. Παύλιος
 Αδρ. Πτολλέας
 Αδρ. 'Αλέξανδρος
 Αδρ. 'Αρίτων
 Αδρ. Σώκετος
 Αδρ. Τε.....ς
 Αδρ.....ης
 Αδρ.....
 . . . ; . . .

Κατὰ τὸν Σταματάκην τὴν ἄνω ἐπιγραφὴν ἔχουσι τρία τεμαχία κυλινδρικά λίθου ὑπομέλανος, ἀνήκοντα εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν κίονα, μήκους ἐν ὅλῳ 2, 30, διαμέτρου δὲ 0, 34, εὐρέθοντα καὶ τὰ τρία πρὸ πολλῶν ἐτῶν, καθαριζομένου τοῦ φρέατος τοῦ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ὑποστρατήγου Ν. Πιεράκου. Κατὰ τὴν συν-αρμογὴν τοῦ τεμαχίου Α μετὰ τοῦ Β, ἦτοι μετὰ τὸν 14^{ον} στίχον, ἑλλείπουσιν εἰς ἡ δύο στίχοι, κατὰ δὲ τὴν τοῦ τεμαχίου Β μετὰ τοῦ Γ, ἦτοι μετὰ τὸν 34^{ον} θὰ ἑλλείπουσι πλείονες τῶν δύο. Πόσοι δὲ στίχοι ἔτι ἐξηκολούθουν μετὰ τὸ τέλος τοῦ τεμαχίου Γ, ἄγνωστον». Παρατηροῦμεν δ' ἡμεῖς, ὅτι τὰ τῆς Β' σελίδος ὀνόματα, ἐνθα περὶ τὸ τέλος, (ἀπὸ τοῦ λη' καὶ μετὰ διάλειμμά τι κενὸν γραμμάτων, πάλιν ἀπὸ τοῦ με') ἀναφαίνονται, εἶναι ὅπως οὐν μείζοσι γράμμασι κεχαραγμένα καὶ οὕτω περίπου, ὡς τὸ ἀπεδώκαμεν, ἀραιοῦνται ἐκεῖ οἱ στίχοι.

Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης εἶχεν ἰδεῖ καὶ ἀντιγράψαι πρὸ ἐτῶν ὁ Γάλλος Lebas μόνον τὸ ἀνωτάτω πρῶτον τεμαχίον τὸ μέχρι τοῦ νῦν 14^{ον} στίχου· ἀλλὰ τότε ἐσώζετο καὶ 15^{ος} στίχος, καθὼς βλέπω ἐκ τῆς ἐκδόσεως ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ P. Foucart ἐν τῇ Ἑξακολουθήσει τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Lebas, ἐν *partie II, Mégaride et Péloponnèse, section V, Messenie, N° 305*, ἐνθα ἀναγινώσκονται τὰ : αἰωνίου πρεσβ, ἅπερ ἐγὼ παραλαβὼν ἐκείθεν ἔθηκα ἐντὸς ὀρθογωνίων ἀγκυλῶν, διότι οὐδόλως φαίνονται ἐπὶ τοῦ ἐκτύπου. Πάντες δὲ οἱ τῶν ἄλλων τεμαχίων στίχοι ἔρχονται νῦν πρῶτον εἰς ὕψιν τοῦ κοινοῦ, χάρις τῷ Σταματάκῃ.

Τὸ ἔτος 277 τοῦ α'. στίχου νοητέον ὡς τὸ ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίων ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, (συμπύπτον τῷ 131 μ. Χ.) καθ' ἃ οἱ ἐπιγραφικοὶ ἄνδρες ἐκ συγκρίσεως πλείονων ἐπιγραφῶν πρὸς ἀλλήλας ἐξιχνίασαν τὰ κατὰ τὰς τοιαύτας χρονολογικὰς ἐποχὰς καὶ οὐχ ἥμισυ τὰ κατὰ ταύτην. Ἴδε τὰ σημειώματα τοῦ Foucart ἐνθα ἀνωτέρω, ὅπου καὶ περὶ τοῦ ὅτι ἡ Κορώνη εἰς τὰ κοινὸν Ἀχαιῶν ἀνῆκε ποτε, εἰ καὶ μὴ πάντοτε καὶ ἀνευ διακοπῆς, λέγονται τὰ δέοντα. Περὶ τῆς πόλεως Κορώνης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἔχει εἰπεῖ, ὅσα ἔκρινε νὰ εἴπῃ, ὁ Πausanias ἐν βιβλ. 4, 34 κ. ἑ. ἐνθα καὶ ταῦτα λέγει· ἀφ' ὅτῳ δὲ τὸν λιμένα Ἀχαιῶν καλοῦσιν, οὐκ οἶδα π.

Ἄλλο τι τό γε νῦν ἡμεῖς δὲν κρίνομεν προσθετόν εἰς ἐρμηνείαν τῶν τῆς ἐπιγραφῆς. Λέγομεν μόνον, ὅτι τὰ πρωτοφανῆ ἡμῖν φανέντα ἐφήδων ὀνόματα ἀραιογραφήσαμεν κατὰ τὴν ἀνέκαθεν συνήθειάν μας. Παραξενώτατον δὲ ὅτι καὶ Ἑβραϊκὸν ὄνομα τὸ Ἰωσῆς δις ἐν τῇ β' σελίδι ἀπαντᾷ. Εἶχαν ζηλώσει, φαίνεται, καὶ Ἑβραῖοι τὰ Ἑλληνικά τῆς ἐφηθείας ἰδιῶμα ἐν Κορώῃ καὶ ἐζήτησαν καὶ ἔλαβαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐφηθεύωσι μετὰ τῶν ἄλλων ἐγχωρίων, ἔξω ἂν εἴπῃ τις, ὅτι ἦσαν ἐκεῖ καὶ Ἕλληνες ἰουδαίζοντες.

3.

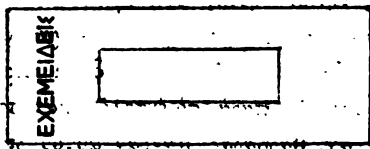
Ἀρχαῖκον ἐπιτέμβριον ἀνάγλυφον ἐκ Θεσπιῶν.

Περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος Μαΐου ὁ Ἀθ. Δημητριάδης ἐφορος τῶν κατὰ τὴν στερεάν Ἑλλάδα ἀρχαιοτήτων ἐπέστειλε τῷ Συμβουλίῳ τῆς ἀρχαιολ. Ἑταιρίας, ὅτι αεῖδεν ἐν τῷ χωρίῳ Βάγια τοῦ δήμου Θεσπιῶν παρὰ τινι παντοπώλῃ ἐν κάτω μέρος ἀναγλύφου ἀξιολόγου μετὰ βάρου (1) καὶ ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς, ὅπερ εἶχεν αὐτόσε μετακομισθὴ ἐκ τῶν ἐρείπειων τῶν Θεσπιῶν (τανῦν Ἐρμηοκάστρου) ἐν ἀγνοίᾳ τῆς ἀρχῆς. Ὅθεν ἔγραψε πρὸς τὸν ἐπαρχον Θηῶν περὶ τῆς ἐξασφαλίσεώς του. » Μετὰ δὲ δύο ἐβδομάδας ἀποσταλεῖς ἐκτάκτως εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ὁ τῶν κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἀρχαιοτήτων ἐφορος Παν. Σταματάκης (ἐπειδὴ ὁ Δημητριάδης εἶχεν ὑπάγει εἰς Λοκρίδα) ἐπρόσεξε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὸ ῥηθὲν ἀνάγλυφον καὶ τὸ μετεκόμισε προσωρινῶς διὰ φύλαξιν εἰς τὴν ἐν Θήβαις συλλογὴν. Ἐξακριβώσε δὲ περὶ αὐτοῦ, ὡς ἐπέστειλε τῷ Συμβουλίῳ τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρίας, τὰ ἑξῆς· α' Ἀνεκαλύφθη τὸ ἀνάγλυφον πρὸ δέκα περίπου ἐτῶν ὑπὸ τινων Ἐρμηοκαστριτῶν παρὰ τὸ ἐντελῶς κατεστραμμένον ἐρημοκλήσιον τῆς ἀγ. Βαρβάρας μακρὰν αὐτοῦ πρὸς ἄρκτον 20

(1) Βάρου ἐννοεῖται ἰδῶ, ὡς ἐκ τῶν κατωτέρω θὰ φανῇ, ὅχι χωριστὸς τις λίθος, ἀλλὰ τὸ κατωτέρω μέρος τῆς ἀναγλύπτου στήλης, τὸ ἔχον τὴν ἐπιγραφὴν.

βήματα περίπου, κείμενον πρὸς μεσημβρίαν τῶν Θεσπιῶν μακρὰν 10 λεπτὰ τῆς ὥρας ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν κλιτύων τῶν ἐκεῖ γη-
λέφων, ὡς κάλλιμμα τάφου Χριστιανικῶν χρόνων. Ἐμενε δ' ἐκεῖ
ἐκτεθειμένον πολλὰ ἔτη, πρὸ 3 δὲ περίπου ἑτῶν ποιμήν τις λα-
βὼν μετεκόμισεν αὐτὸ εἰς τὴν ἐν Ἐρμιονικᾷ ὁρίᾳ τοῦ καὶ τὸ
παρελθόν ἔτος. τὸ παρεχώρησαν εἰς τὸν ἐν Βάγια παντοπόλῃν.
Ὁ τόπος ὅπου πρῶτον εὐρέθη εἶναι δημόσιος.

Ἐπιτὶ δὲ τὸ ἀνάγλυφον ἦτο κολοβόν, σωζόμενου μόνου τοῦ
κάτω ἡμίσεος μέρους, ἔκαμεν ὁ Σταματάκης μίαν ἡμέραν (πλειό-
τερον καιρὸν δὲν εἶχε) ζητήσεις δι' ἀνασκαφῆς εἰς τὰ περίχ τοῦ
τάφου, ἔθα εἶχε ποτε ἀνακαλυφθῆ, μήπως εὕρῃ καὶ τὸ ὑπόλοιπον
μέρος του. Εὗρε δὲ αὐτὸ μὲν ὄχι, τάφους δὲ 10—12 χριστιανι-
κοὺς, οὐδὲν ἐμπεριέχοντας πλὴν ὀστέων. Ἐνὲς τούτων εἶχον κα-
λύμματα ἀρχαίους κεράμους τεθλασμένους, ὧν εἰς ἕφεν ἐντυπα
τὰ ΘΕΙΣΤΗ. Περὶ τὸ κατεστραμμένον ἐρημοκλήσιον εὗρε καὶ
λίθους ἀρχαίους σποράδην κειμένους. Τρεῖς δὲ τινες τοιοῦτοι ἐξειρ-
γασμένοι τετράγωνοι ἴστανται ἐπὶ θεμελίου τοίχου μεταγενεστέ-
ρου, ἔχοντος διευθυγσίαν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς. Ὁ εἰς τούτων
ἀνασκαφεῖς οὐδεμίαν ἐπιγραφὴν ἔδειξεν, ὁ δεῦτερος εἶχε μόνον τὰ
· · ΚΟΚΛΗΣ. Ὁ τρίτος πολὺ μείζων τῶν ἄλλων εἶναι φαίνεται,
μήκους 1,40, πλάτους 0,68, πάχους 0,55. Ἐπὶ τῆς μιᾶς πλα-
τείας πλευρᾶς κατὰ τὸ μήκος της ἔχει ἐπιμήκη τετράγωνον κοι-
λότητα μήκους 0,68, πλάτους 0,25 καὶ βάθους 0,12, κατὰ
δὲ τὸ ἕτερον ἄκρον καὶ ὑπὲρ τὴν κοιλότητα ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν
ἘΧΕΜΕΙΔΕΙΣ (= Ἐχεμήδης). Ἴδου τὸ σχῆμα τοῦ λίθου

Τὸν τετράγωνον ταῦτον λίθον θεωρῶν ὁ Σταματάκης βάθρον,
ἀναστιστάμενον πρὸς τὸ ἀνάγλυφον, ἐκφέρει καὶ τινα περὶ αὐτοῦ εἰ-
κασίαν, ὄχι ἀπλήν, ἀλλὰ περιμεροτέραν τοῦ δέοντος, διὰ ἧ καὶ

δυσπαράδεκτον. Ἀλλὰ περὶ τούτου κατωτέρω. Νῦν δὲ διδομέν διὰ λόγων τὴν περιγραφὴν τοῦ ἀναγλύφου, ὡς εἰς τὰ δράματα ἡμῶν παρίσταται ἐκ τοῦ χαρτίνου ἐκτύπου, τοῦ ἐπιμελῶς ὑπὸ Σταματάκη παρασκευασθέντος καὶ κομισθέντος ἀρτίως εἰς Ἀθήνας.

Καθ' ὅλου μὲν παρέχει ἡ κολλοβὴ αὕτη στήλη (ἣτις εἶναι λίθου λευκοῦ, ὕψους 1,06, πλάτους 0,42 καὶ πάχους 0,09) τὸ σχῆμα καὶ τὸν τύπον τῆς στήλης τῆς γνωστῆς τοῦ Ἀριστιωνος, τῆς ἐν τῷ Θησείῳ, εἰ καὶ ἡ τεχνοτροπία τῆς εἶναι κατὰ τινα διάφορος, ἀλλὰ περὶ τούτων δὲν εἶναι τοῦ παρόντος χρόνου νὰ γραφῇ τι, ἀφοῦ τὸν λόγον δὲν συναδεύει εἰκὼν. Παριστᾷ δὲ τὰ κάτωθεν τῆς ἀσφύος ἀνδρὸς γυμνοῦ, ὅστις κατὰ πρῶτην πρόσδεψιν φαίνεται εἰς ὧν, ἐστραμμένος πρὸς δεξιὰ τῷ θεωμένῳ. Παρὰ τὸν ἀριστερὸν μηρὸν σώζεται καὶ τὸ κάτωθεν τοῦ ἀγκῶνος μέρος τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς γυμνῆς, κρατούσης ὀπώραν, ἐκατέρωθεν δὲ τῶν γλουτῶν κατέρχονται ἐκ τῶν ἄνω τὰ ἄκρα κομψῶς ἐπτυγμένων φορεμάτων. Ἀλλ' εἰς τὰ ἄκρα ταῦτα ἂν προσέξῃ τις πλείοτερον, θέλουσι τῷ φανῇ διπλᾷ ἐκατέρωθεν, μάλιστα κατὰ τὸ ἕτερον μέρος, τὸ μὲν ἴσως χλαμύδος, τὸ δὲ ἱμάτιον. Ὡσαύτως καὶ παρὰ τὸ δεξιὸν σκέλος πρὸς τὰ ἔξω, ἥτοι τὸ ἄκρον τῆς στήλης, ἐν βεβηυτέρᾳ δὲ ἐπιφανείᾳ, διακρίνεται τις ὀλίγον ἐξέχουσα ἀνάγλυπτος γραμμὴ, ἔχουσα τὸ σχῆμα τοῦ πλησίον σκέλους καὶ περακολουθοῦσα αὐτὸ ἄνωθεν ἕως κάτω, ὅπου καὶ σβήνει ὑπὸ τὴν πτέρναν. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ἐξωτερικῆς σκέλους γραμμῆς, ἄνωθεν ἕως τὸ σφυρόν, χωροῦσι διαγωνίως πρὸς τ' ἄνω λεπταί τινες κατὰ διαλείμματα γραμμαὶ, αἵτινες ἀναφαίνονται καὶ μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν εἰς τὸ βάθος καὶ ὑποδεικνύουσι πτυχὰς ἱματίου ἀνδρὸς, ὅπερ στενῶς περικείται τῷ σώματι, ὡς κρατούμενον ἄκω που περὶ τὴν ἀντικείμενον ἡμῶν. Τὸ δὲ ἀριστερὸν σκέλος τοῦ γυμνοῦ ἀνδρὸς ἀπὸ τοῦ αἰδοίου τοῦ σωζομένου μέχρι τῶν κατωτάτω ἄκρων τοῦ ποδός, ὅστις οἶονεὶ βαίνει ἐπὶ τῶν ἄκρων δακτύλων τοῦ δεξιοῦ (ἐξ ἀτεχνίας τοῦτο, ἀντὶ νὰ παρίσταται παροπίσω) σώζεται ἅλῃ σαφῶς ὅν ἀπλόων, ἄνευ διακρίσεως τινος ἰσώθεν ἢ ἐξώθεν γλυπτῆς γραμμῆς. Ταῦτα βλέπει τις

110 ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΒΟΥΚΙΤΙΑΣ, ΜΗΞΙΗΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΤΤΙΚΗΣ.

ἀπρόληπτος ὦν καὶ προσεκτικός. Τὸ κατωτέρω δὲ μέρος τῆς στήλης, ἐφ' ἧς τὸ ἀνάγλυφον, ἔχει τοῦ πάχους κατὰ 0,03 περίπου καὶ ἔχει ταύτην τὴν ἐπιγραφὴν

ΜΝΑΜΕΠΙΝΑΘΟΝΙ
ΚΑ R I 4 ΤΟΚΡΑΤΕΙ

ἦτοι μνάμ' ἐπὶ Γ' ἄθωνι
κ' Ἀριστοκράτει (*)

Καθ' ἡμᾶς ἡ τέ ἐπιγραφὴ καὶ ἡ γλυφὴ μόνονοχὶ φωνὴν ἀφῆσι, ὅτι δύο εἶχε ποτε ἀναγεγλυμμένους ἀνδρας ἡ στήλη ἐν καταγραφῇ ἢ κατατομῇ (en profil) παραλλήλως (νοοῦμεν, πρὸς τὸ βάθος) ἰσταμένους, καὶ τὸν ἓνα τὸν ἐμπροσθινόν, ἦτοι τὸν ὑπερέχοντα, γυμνὸν καὶ σκεπάζοντα σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου τὸν ὀπισθινόν, ἦτοι τὸν βαθύτερον καὶ περιβεβλημένον ἱμάτιον. Πῶς δὲ ὁ παλαιὸς τεχνίτης ψκονόμησε τὴν διπλὴν παράστασιν καὶ μάλιστα τὰς κεφαλὰς καὶ τὰς χεῖρας, ἂν καλῶς ἢ κακῶς, δὲν δυνάμεθα τώρα νὰ κρίνωμεν, ἀλλὰ φαίνεται πως, ὅτι ὄχι πολὺ ἀνεπιτυχῶς, ἐὰν κρίνῃ τις ἐκ τῆς ἔστω καὶ ἀτελοῦς ἐκείνης ὑποδείξεως τοῦ δεξιοῦ μόνον δευτέρου σκέλους μετὰ τῶν πτυχῶν τοῦ ἱματίου καὶ τῶν κομφῶς εἰ καὶ ὁμοιομόρφως ἀναγεγλυμμένων διπλῶν ἄκρων χλαμύδος καὶ ἱματίου. Ἀτέλειαι δὲ τινες συγχωρητέαι κρίνονται ἐν χρόνους ἀπλότητος καὶ ἀδυναμίας τοῦ κατὰ τέχνην προοπτικὴν σχεδιάσματος.

Καὶ ταῦτα μὲν λέγομεν ἡμεῖς ὁ δὲ Σταματάκης, ὁ τὸν λίθον αὐτὸν ἰδὼν, ἐπέστειλεν ἡμῖν τάδε· Παρὰ τὸ δεξιὸν σκέλος πρὸς τὰ ἔξω διακρίνεται ἀνάγλυπτος γραμμὴ, ἔχουσα τὸ σχῆμα τοῦ σκέλους, οὐχὶ καλῶς ἐξεργασμένον. Τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο σκέλος δύναται νὰ ἐκληθῇ καὶ ὡς πραγματικὸν σκέλος ἐτέρου ἀνδρός, τὸ δεξιόν, ἀλλὰ τὸ ἀριστερὸν σκέλος τοῦ ἀνδρός τούτου δὲν διακρίνεται οὐδαμοῦ μετὰ τῶν σκελῶν τοῦ ἰσταμένου ἀνδρός.

(*) Ἐν τῷ α'. σίγῃ, τοῦ ἰῶτα τοῦ μετὰ τὸ πὶ ὥζεται μόνον τὸ κάτω μέρος, ἀλλ' ὅμως μὴ φαίνεται ὅτι εἶναι μᾶλλον ἰῶτα ἢ μέρος ἡμισυ τοῦ Α'· τὸ δὲ μετὰ τοῦτο γράμμα εἶναι γέμμα, καὶ τότε ἔχομεν ὄνομα ἀνθρώπου Γάθων, ὅποιον μέχρι τοῦδε δὲν ἐγνώσθη.

τας ἐκ τῆς ἐλλείψεως δὲ ταύτης ἀριστεροῦ σκέλους δύναται νὰ ἐκληφθῇ ἡ ῥητεία· γραμμὴ ὡς σκιά, ἕνεκα τοῦ τρόπου τῆς ἀρχαϊκῆς τέχνης. Ὅτι δὲ ἐρμηνευθῇ ἡ ἐπιγραφή ἢ ὑπὸ τοὺς πόδας, ἥτις δεικνύει, ὅτι ἡ στήλη ἴσταται ἐπὶ τάφου δύο νεκρῶν, δύναται τις νὰ προβῇ εἰς τὴν δε τὴν εἰκασίαν· ἐπὶ κοινοῦ τάφου τοῦ τε Ἀγάθωνος καὶ τοῦ Ἀριστοκράτους· νὰ ἴσταντο δύο στήλαι προσηρμοσμένοι κατὰ τὰ νῶτα, καὶ ἐπὶ τῆς μιᾶς μὲν νὰ ἦτο ἀνάγλυπτος ὁ Ἀγάθων, ἔχων κατὰ τὴν βάσιν τὰ Μνάμ' ἐπ' Ἀγάθωνι κ' Ἀριστοκράτει, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας ὁ Ἀριστοκράτης, ἔχων οὗτος κατὰ τὴν βάσιν τὰ Μνάμ' ἐπ' Ἀριστοκράτει κ' Ἀγάθωνι. Ὅτι δὲ τὸ [ἀνωτέρω μνημονευθέν] βάθρον θὰ ἦτο κοινὸν τῶν δύο ποτὲ στηλῶν, ὑποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐξῆς· α.) ἅπαντες οἱ ἐπιτύμβιοι λίθοι Θηβῶν, Θεσπιῶν καὶ Θισβῆς, οὓς εἶδον, οὐδεὶς ῥέρι κοιλότητα τοιαύτην ἢ ἐτέρου εἶδους ἐπὶ τῆς ἐμπροσθεν πλευρᾶς, ἐφ' ἧς ἡ εἰκὼν ἢ τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ, πλεῖστοι δὲ τούτων, καὶ ἰδίως οἱ ἔχοντες ἀνάγλυφα, φέρουσι στρογγύλην βαθεῖαν κοιλότητα μετὰ δύο ἐλασσόνων ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας, τῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐστραμμένης· β.) τὸ μῆκος 0,65 τῆς ἐπιμήκους κοιλότητος εἶναι σχεδὸν ἀνάλογον πρὸς τὸ πλάτος 0,42 τοῦ ἀναγλύφου, τὸ δὲ πλάτος 0,25 τῆς κοιλότητος εἶναι διπλάσιον τοῦ πλάτους 0,12 τῆς βάσεως τοῦ ἀναγλύφου. Ἐκ τούτου δὲ ὑποδεικνύεται, ὅτι ἐπὶ τοῦ βάθρου ἴσταντο δύο ἀνάγλυφα κατὰ τὰ νῶτα, ὡς προεῖπον, προσηρμοσμένα. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι, ὅτε εὗρον τὸ βάθρον ἄνευ τῶν ἀναγλύφων ἢ ἀναγλύφου, μετεχειρίσθησαν αὐτὸ ὡς στήλην ἐπιτυμβίαν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἑχεμῆδους, οὗ καὶ τὸ ὄνομα ἐπέγραψαν.»

Εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀντιτάσσομεν ὀλίγα· ὁ α'. λόγος ὁ περὶ τῶν ἐπιτυμβίων λίθων, τῶν μὴ ἔχόντων τοιαύτην κοιλότητα, ἀποδεικνύει μόνον, ὅτι τὸ Ἑχεμίδεις εἶναι ὄντως ὀψιαιτέρα ἐπιγεγραμμένον ἐπὶ δευτέρας τοῦ βάθρου χρήσεως, καὶ τίποτε περισσότερον· ὁ δὲ β'. λόγος ὁ ἐκ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ μήκους, πλάτους, πλάτους καὶ βάθους, ἐκτὸς τοῦ ὅτι πταίει ἐν τῇ συσχετίσει τοῦ 0,65 πρὸς τὸ 0,42, εἶναι καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀσθενής· διότι πολλὰς δὲ ἄλλας στήλας μονάς, μὴ περιελθούσας εἰς ἡμᾶς, ἀνάμεθα νὰ

φαντασόμεν ἕνεκα γὰρ τοῦ μέτρου πᾶν ἀναγκάζουσιν πάλαι καὶ
τούτου τοῦ βάρους τὸ κολλῶμα, χωρὶς νὰ πρῶδωμεν τὸ δῖθην ἀπο-
λεσθῆν ἑαυτοῦ τῆς νῦν σωζομένης.

Ἀνεγράψαμεν δὲ τὰ τε παρὰ τοῦ Σταματῆκος ἐπεσταλμένα
καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς εὐλογον ἀνάμειξον, ἑκα μὲν ἵνα δείξωμεν, ὅτι
οὐδόλως ἀπαξιοῦμεν νὰ προσέχωμεν εἰς λόγους προσερχομένους ἐξ
ἐκτοπτῶν, κεκτημένων πείραν καὶ ἄλλως συνετῶν, ἅμα δὲ ἵνα
ποικαλέσωμεν καὶ ἄλλων τὴν προσοχήν. Ἀς σκέπτονται ἐπὶ ἀρ-
φιόδλων πραγμάτων καὶ πλείονας, οὐχὶ εἰς ἡ δὴ (ἐν τῇ παρόντι
ἡ Σταματῆκος κ' ἐγώ) αἵτινες αὐτοὶ καὶ χεῖρον εἰπόντες, νὰ
πιστεύωνται, ἡ δὲ ἀλήθεια νὰ κινδυνεύῃ.

4.

Ἐπιγέν(ης Μητροδώρου

Κυδαθηναίου

Προκλείδης ἐκ Κεραιῶν εἶπεν· (ἐπ-

εὐδὴ Ἐπιγένης ἄρχων ἀρετῆς (δ-

ὁ καὶ Μεσόγειον τὰς θυσίας ἔδωκε τοῖς

εἰς τοὺς θεοῖς καὶ τοῖς ἥρωσι καλῶς καὶ

κατὰ τὰ πάτρια καὶ τῆς κομπῆς ἐκ-

μελήθη τῷ Ἡρακλεῖ καλῶς καὶ φι-

λοτιμῶς καὶ τὰ χρεῖα ἔπαισεν ἱερί-

10 πράξε, δαδῶχθαι Μεσογείοις ἐπα-

νέσαι αὐτὸν καὶ στεφανῶσαι χρ-

υσσὶ στεφάνῳ ἀπὸ πανταπόσιων (δ-

ραχμῶν καὶ ἀναισθῆς δ' ἄνρου ἐν τ-

αἰ ἰορταῖ τοῦ Ἡρακλέους ἐν τῷ

15 Ἡρακλεῖ, ὅτι Μεσόγειοι ἑταροῦ-

ς) Ἐπιγένῃ Μητροδώρου Κυδαθη-

ναία δικαιοσύνης ἕνεκα ἱκανί-

σαι δι καὶ τὸν ἱερεῖα τοῦ Ἡρακλέους

καὶ πᾶν τοῦ δήμου καὶ τοὺς μνημό-

20 νας καὶ τὸν πυρφόρον καὶ τὸν κορα-

γωγὸν καὶ τὸν κήρυκα τὸν πάτριον καὶ

στεφανῶσαι ἕκαστον αὐτῶν θαλλοῦ

στεφάνῳ ὅτι (κ)αλῶς καὶ φιλοτιμῶς

συνεπεμελήθησαν τῆς κομπῆς τῷ Ἡ-

25 ρακλεῖ καὶ τῆς θυσίας· ἀναγράφει δ-

ἡ πόλις τὸ φησίμα ἐν βουλίᾳ ληθόν-
 ηι. καὶ στήσαι ἢ τῶν ἱερῶν· εἰς δὲ τὸ
 ἦν ἀναγραφὴν τῆς στήλης. Τότῳ δ' ἔρ-
 χων Ἀδείμαντος· Δ· δραχμὰς ἐκ τῆς
 30 κοινῆς προσόδου τῶν τοῦ θεοῦ χρη-
 μάτων καὶ εἰς θυσιᾶν· ΔΓ· δραχμὰς.

Τὴν δὲ ἀναγραφὴν, αἶσαν, ὡς βλέπει ἀναγκάσται, ψήφισμα τῶν Μεσσηνίων, ὁρηκευτικῆς ὑποθέσεως, ἀναγραφάμενον ἀπὸ στήλης εὐρεθείσης πρὸ ἐβδομάδων τιμῶν ἐν παλαιῇ θεμελίῳ οὐκίας ἀγορικῆς ἀπὸ τοῦ δυτικῆς ὁρίων ἀκρῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀκριβέστερον εἰπεῖν ὡς 150 βήματα πρὸς νότον τῆς γνωστῆς οὐκίας τοῦ πρὸτ' Μεγάλῃδοα. Ὁ τόπος οὗτος καθάλου εἰπεῖν εἶναι αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅπου πρὸ τινων δεκαετηρίδων εὐρέθη, ἄλλη στήλη ἔχουσα ἐκείνους ψήφισμα τῶν Μεσσηνίων, ὅτε ὁ Πιπτάκης ἐκ-
 ἔδων ἐν Ἐρ. Ἀρχ. ἀρ. 369, εἶπεν, ὅτι ὁ αὐτὸς τῆς εὐρεθείσης τοῦ (ἢ ἔτι καὶ νῦν γνωστῆς) οὐκίας τοῦ Βλαχούτσα, πρὸ μακρῶν τῆς τοῦ Μεγάλῃδοα) εἶναι εἰς τὸ μέρος, ὅτε δομαζέται Βάθαια. Ταῦτα δὲ καὶ ἡμεῖς μαθόντες παρὰ τῶν περιαικῶν μαρτυροῦμεν. Ἦθελε δὲ τὸ μακρότης τὸ Βάθαια παραφθέραν· νεωτερικῶς τοῦ ἀρχαίου Βατή, διότι ἐν τῷ ψήφισματι ἐκείνῳ ὅτε εἶπεν αὐτὸ Ἀμυνόμαχος καὶ ὁ τιμώμενος Πάλλυακος εἶναι Βατήθην. Ἀλλὰ νομίζομεν, ὅτι τὸ οὐσιώδες ὑπερῆχον ἐκ ζήτησώμεν, δὲν εἶναι ὅσον τοῦτο, ὅσον ἄλλοι δίδου ἰδοὺ τώρα δύο ψήφισματὰ ἐν τῷ αὐτῷ περίπτῳ τῇ αὐτῇ ἐκείνῃ, ὅν τὰ μὲν εἶπε τῆς Βατήθην, τὸ δὲ (τὸ σήμερον ἐκδιδόμενον) ἐκ ἑραμείων τις. Ταῦτα δὲ εἶναι ἀμφοτέρω ψήφισματὰ τῶν Μεσσηνίων καὶ δὴ πλησιόχρονα ἀλλήλους πολὺ, ὡς ἐκ ἐκείνων τεσσάρων συνάγεται, (εἰν περὶ τὴν ρκς' Ὀλυμπιάδα χρόνων) καὶ περὶ τῇ αὐτῇ στροφόμενα ὑπὸ θεσιν, τὴν λατρείαν τοῦ Ἡρακλέους ἐν ἰδίῳ ἱερῷ. Μεσόγειοι λοιπὸν οὐ εἶναι οἱ κάτοικοι πλείονων τινῶν δήμων πλησιόχρων τῷ ἄστει καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἄστει κειμένων, ἐνταῦθα που κοινὸν ἱερὸν ἔχοντες τοῦ Ἡρακλέους, ὅχι δὲ οἱ κατοικοῦντες τὰ σήμερον καλούμενα Μεσόγαια, τὰ ὀπίσω τοῦ Ὑμηττοῦ. Τί ἐκώλυε τῷ ὄντι νὰ ἔχωσι τὸ πάλαι Μεσσηνίων ὄνομα οἱ κατοικοῦντες, ἡκανῶς

μακρὰν τῆς θαλάσσης τοὺς μεταξὺ τῶν ποταμίων Κηφισοῦ καὶ Ἰλισσοῦ τόπους ; Ἐπειτα ἐν τῷ ἡμετέρῳ ψηφίσματι ἀναφέρεται καὶ ἱερεὺς τοῦ Διοῦμου, ἐκείνου τοῦ παλαιοῦ Ἀττικοῦ ἥρωος, τοῦ ἐν σχέσει στενῇ πρὸς τὸν Ἡρακλῆν καὶ παρασχόντος τὸ ὄνομά του εἰς τοὺς Διομειεῖς, ὧν ὁ δῆμος ἐπίσης πλῆσιόν τοῦ ἄστεος ἔκειτο καὶ δὴ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολάς. Εἶναι ἔτι ὁ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ψηφίσματι τιμώμενος Κυδαθηναίως τὸν δῆμον, οἱ δὲ Κυδαθηναεῖς ἦσαν βεβαίως μέρος τοῦ ἄστεος. Περὶ δὲ τοῦ εἰπόντος τὸ ψηφίσμα Κεραιῶς περιττὸν καὶ ὅλως νὰ ὑπομνήσω τι. Τὰ πάντα λοιπὸν ἐκ τῶν δύο ψηφισμάτων συντρέχουσιν, ἵνα μᾶς καταστήσωσι λίαν πιθανὸν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐκεῖ που ἔθα αὐταὶ καὶ δύο στῆλαι εὐρέθησαν, ἔκειτο ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους, ἔχον ἰδίαν χρηματικὴν πρόσδοον καὶ ἐν τιμῇ ὃν παρὰ τοῖς Μεσσηγείοις μεγάλη, διὰ τὴν λατρείαν τοῦ ὑποίου καὶ κοινὸν τινα ἄρχοντα καθίστων οἱ Μεσσηγιοὶ καὶ ἄλλα τε κοινῶς ἐψήφισαν καὶ τιμὰς ὄχι εὐκαταφρονήτους εἰς τὸν ἐκάστοτε καλῶς ἄρξαντα. Ἄν περὶ τοὺς τόπους τούτους ἐγίνοντο ἀνασκαφαί, ἴσως θήελαν εὐρεθῇ τοῦ ἱεροῦ τούτου τὰ θεμέλια· διότι δὲν εἶναι πάντως ἀνάγκη νὰ ὑποθέσωμεν μετὰ τοῦ Πιττάκη τὸ ἐν Κυνοσάργει γνωστὸν ἱερὸν τοῦ Ἡρακλέους, ὡς ἐκείνο, ἐν ᾧ ἐτελεῖτο ἡ ὑπὸ τῶν Μεσσηγίων τελομένη ἐορτὴ καὶ πομπή. Ἡρακλεία ἱερὰ ἦσαν πολλὰ ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ ἐν ταῖς Ἀθήναις αὐταῖς ἐπιφανέστατον ἦτο τὸ ἐν Μελίτῃ, ἄλλο δὲ μνημονεύεται τὸ Διομέων Ἡρακλείον, ἐν ᾧ ὡς ἐν λέσχῃ συνθροίζοντο οἱ τὰ γέλοια λέγοντες, τοὺς ὑποίους ἡγάπα Φίλιππος ὁ Μακεδὼν καὶ ἐφρόντιζε καὶ λαμβάνῃ πρὸς ἀνάγνωσιν τὰ πρακτικὰ των. Ποῦ δὲ ταῦτα τὰ ἱερὰ ἔκειντο, Κύριος οἶδε (*). Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ μέλλων χρόνος καὶ ἡ σκαπάνη θὰ δείξουν, δὲν ἀμφιβάλλομεν.

(*) Κύριος οἶδε, λέγω, διότι τιμῶ τὸ εἰδέναι καὶ μέλιτα μὲν τὸ θεωρῶ κτῆμα καὶ ἰδιότητα τοῦ θεοῦ, ἔπειτα δὲ ἐν τισι μικροτέροις καὶ ἀνθρώπων κτῆμα, ἄλλα τῶν σφωτάτων μόνον. Εἰ δὲ τὸ εἰδέναι θεώρουν ὡς ἄλλο τι παιγνιώδες χρῆμα, θὰ ἀνέγραφα ἐδῶ κατὰ μῆκος καὶ πλάτος, ποῦ ἕκαστος τῶν συγχρόνων λογίων τῆς Εὐρώπης θέτει τὰ ἱερὰ ταῦτα, ὅπερ θὰ μοι ἦτο εὐκολώτατον. Δὲν θὰ εἶχα παρὰ ν' ἀνηγράφω τὰ ἐγ-

Ἡ δὲ στήλη, ἥς ἀπεδώκαμεν τὸ κεῖμενον ὅσον ἡδυνήθημεν πιστῶς (μετὰ καὶ τῶν ἀνωμαλιῶν τῆς γραφῆς, τῶν ἐν τοῖς στίχοις 5, 7, 9, 10, 15, 18 καὶ τῶν σφαλμάτων, τῶν ἐν τοῖς στίχοις 28 καὶ 29) εἶναι λίθου Ὑμηττείου, ὕψους 0,98, πλάτους 0,38, πάχους 0,28, ἔχουσα ἄνω οἶον ἐπίκρανον, ὀγκωδέστερον τοῦ λοιποῦ σώματός της, ἀποτεθραυσμένον δὲ κατὰ τὴν κορυφήν, ὅθεν καὶ ἀδῆλον μένει, ἂν ἐκεῖ τριῶν στίχων ποτὲ ὑπῆρχον ἀραιὰ γράμματα, ἢ δύο, ὅπερ μᾶλλον πιστεύω. Εἰς τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ κειμένου δὲν σημειῶ παρὰ δύο τινὰ μόνον, α) ὅτι ὁ ἐν στίχῳ 20 κοραγωγός, λέξις ἐμοὶ πρωτοφανής, δὲν κεῖται ἴσως ἐν ἄλλῃ σημασίᾳ ἢ ἐν ἡ καὶ οἱ κοραγοί, οἱ ἀναγνωσθέντες ὑπ' ἐμοῦ ἐν τινι ψηφίσματι τῆς Μαντινείας (*), ἐν ᾧ τιμᾶται ἱερεῖα τις Δήμητρος, ἔχοντι τὰ «ἡ σύνοδος τῶν κοραγῶν.» Ἔτι ἐν τῷ αὐτῷ ψηφίσματι ἀνεγνώσθησάν μοι καὶ τὰ «πομπᾶν Κοραγίων ἀγαγεν.» Ἐν ἄλλῳ δὲ τῆς Μαντινείας ψηφίσματι, τυπωθέντι ὑπὸ P. Foucart ἐν τῷ Bulletin de l'école française d'Athènes, N° 1 (Juillet 1868) p. 7 ἀναγινώσκονται τὰ ἀπὸ ψάφισμα ἀναθεῖναι εἰς τὸ Κοράγιον». Ἄν τὸ Κοράγιον καὶ τὰ κοράγια καὶ οἱ κοραγοί καὶ τὸ παρ' Ἑσυχίῳ κοραγεῖν εἰκότως ἐκ τοῦ τὰν κόραν (τὴν Περσεφόνην) ἄγειν ἐτυμολογητέα, καὶ ὁ κοραγωγός ὁμοίως· ἀλλὰ πρέπει ἄρ' αὖ καὶ ἐδῶ ἐν Ἀθήναις ἐν τῇ τοῦ Ἡρακλέους ἐορτῇ τὴν Κόρην τῆς Δήμητρος νὰ ὑποθέσωμεν ἀναμνησμένην ὅπως δῆποτε, (ἶδε Διόδωρ. Α, 23 καὶ Ε, 4.) ἢ νὰ εἰκάσωμεν μᾶλλον τῆς κόρης Ἡῆς τινὰ τελετὴν, προσαγομένης ὡς θεῶ ἥδ' αὖ τῷ Ἡρακλεῖ; Ἀφίνω ἄλλους νὰ σκεφθῶσιν περὶ τούτου, μυθολογικωτέρους ἐμοῦ· β') ὁ ἐν στίχῳ 29 ἄρχων Ἀδεϊμαντος εὐλογον. εἶναι νὰ ὑποτεθῇ ὅχι ἐπώνυμος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ὁ διάδοχος τοῦ τιμωμένου Ἐπιγένους, ἀρχων τῶν Μεσογείων διὰ τὰ ἱερά.

χαρίδια καὶ τινὰ τῶν ἐδῶ κ' ἐκεῖ τῶν περιοδικῶν ἐσκορπισμένα ἀρθροῖδια, δι' οὗ καὶ πολυἀναγνωσίαις ἔπαινος ἤθελε μοι κολλήσῃ. Ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ καταργῶ τὸν χρήσιμον ἄλλως λευκὸν χάρτιν.

(*) Εἶχε κομίσαι τοῦτου ἔκτυπον εἰς Ἀθήνας τῷ 1874 ὁ Α. Π. Βλαστός.

Ἐκδίδομεν ἐννέα ἀκόρη συντόμους ἐπιγραφάς, ἐκ πολλῶν ἄλλων ἀρκίως εὐρεθείσων ἐκλεγοντές αὐτάς. Τούτων ἡμῶς εὐδὲς ἢ πρώτην δὲν εἶναι ἀνεκδοτός, διότι ἐξεδόθη πρὸ ἑβδομάδων τινῶν ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἐφημερίαις τῆς πρωτευούσης. Ἐχει δὲ οὕτως

Β.

Αὐτοκράτορα

Καίσαρα Τραυανὸν

Ἀδριανὸν σεβαστὸν

Ὀλύμπιον

δ. τὸν σωτῆρα καὶ

εὐεργέτην

Γ. Κλαύδιον Σιλιάδην.

Εἶναι κεχαρμαγμένη ἐπὶ μεγάλου βάθρου λίθου Πενταλησίου, ὃ εὐρέθη ὅλως κατὰ τύχην εἰς μικρὸν βάθος ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, πρὸς τὸ βορειοἀνατολικὸν ἄκρον, ἥτις, ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ὡς 10 βήματα ἐνδοθεν τῆς γραμμῆς τοῦ πύθου ἀρκτοῦ τοῦ περιβόλου καὶ κατὰ διεθυσίνην πρὸς τὴν πρώτην σειρὰν τῶν ἀνατολικῶν κινῶν τοῦ ναοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο τὸ βάθρον τοῦτο ἀνατετραμμένον εἰς τὰ γώματα καὶ ὄχι κατὰ χῶραν ἰδρυμένον, μετεχομιόσθη ὁστερον εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, τοῦ ἐν ὁδῷ Πιπτησίων. Εἰς τὰ πέριξ περαττέρω σκαφή δὲν ἐγένεε διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων (— Ἰδιοκτεπῶν τῆς γῆς!). Εἶναι ἐκ τῶν μεγίστων ἐν Ἀθῆναις βάθρων, διότι ἔχει ὕψ. 1,48, πλ. καὶ πᾶχ. τὸ αὐτὸ 1,03. Εἶναι ἀρχιτεκτονικῶς κεκοσμημένον ἄνω καὶ κάτω με κομάτια, ἐπὶ δὲ τῆς ἄνω ὀριζουμένης ἐπιφανείας ἔχει κοιλώματα ἐμφαίνοντα, ὅτι ἕτατα ὅποτε ἐπ' αὐτοῦ ὁ ἀνδρὶς τοῦ βασιλέως, κατὰ δὲ τὰ πλάγια τῆς ἐτέρας τῶν τοῦ βάθρου πλευρῶν ἔχει λαξεύματά τινα, ὑποδηλουῦντα, ὅτι κιγκλιδώματι ἢ ἄλλο κτίσμα πρὸς αὐτῷ ποτε προσεκολλᾶτο. Ἀλλ' ὅτι ἴσως εἶναι τὸ περιεργότερον τοῦ βάθρου τούτου, εἶναι, ὅτι ἀνεῖχε ποτε ἀνδριάντα τοῦ Ἀδριανοῦ ὅχι ὑπὸ πύλῳς τινα ἐνσταυθεὶς ἀνατεθειμένον, ἀλλ' ὑπὸ ἰδωίου. Ὁ Πάυσανις δηλ. ἐν βιβλ. 1, 18, 6 λέγει· αὐτὸ μὲν δὴ πᾶς περίβολος

στειλὼν μέγιστα τεσσάρων ἐστίν, ἀνδριάντων δὲ πλήρης· ἀπὸ γὰρ πύλεως ἐκάστης εἰκὼν Ἀδριανῷ βασιλέως ἀνάκειται καὶ σφᾶς ὑπερεβάλλοντο Ἀθηναῖοι, τὸν κολοσσὸν ἀναθέντες ὁπισθε τοῦ ναοῦ θέας ἀξίον.^{*)} Καὶ ὄντως εὐρέθησάν ἕως τῶρα ἐπὶ τοῦ ἐμβαδοῦ τοῦ περιβόλου κατὰ διάφορους καιροὺς βάρθα πλείονα μὲ διαφόρων πόλεων τοῦ Ἑλληνόρωμαϊκοῦ κόσμου τὰ ὀνόματα καὶ ἄλλα ἔτι θὰ κρύπτονται ὑπὸ γῆν, ἴσως καὶ μὲ τοὺς ἀνδριάντας των (*). τρῦτο δὲ ἡμῖν φαίνεται τὸ δεύτερον ἴσως τῶν παρ' ἰδιωτῶν ἀνατεθέντων ἐνταῦθα (ἀλλαχοῦ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν ὄχι ὀλίγα παρ' ἰδιωτῶν ἰδρυμένα βάρθα τῷ Ἀδριανῷ εὐρέθησαν). Τὸ δὲ πρῶτον εἶναι τὸ ἐν C. I. Gr. αρ. 345 παρὰ δύο ἀνδρῶν Θηραίων, οἵτινες τὸν Ἀδριανὸν καλοῦσι σωτήρα τοῦ πάππου των, καὶ δὲν λέγεται μὲν διαρρήδην ἐπ' ἐκείνου τοῦ λβου, ὅτι εἶναι Θηραῖοι οἱ ἀνατίθεντες, ἀλλ' ὁ ἐκδότης ἄλλοθεν ἀσφαλέςτατα τὸ συνεπέρανεν. Ἰσως λοιπὸν καὶ αὐτός ὁ Σιλιανὸς ἡτὸ ξένος τις καὶ ταυτιστὴς μὲ τὸν αΓ. Κλαύδιον Σελιανὸν ἱατρὸν Ἑρεσιον, τὸν ἀναγνωσθέντα ἐπὶ στήλης (ἴσως ἐπιτυμβίας) εὐρεθείσης ποτὲ μεταξὺ Παταρίου καὶ Ἑνετίας. Ἴδε C. I. Gr. αρ. 6748. Ὅστις δὲ δὲν θέλει τοῦτο, ἄς λάβῃ ὡς ταυτιστέον τὸν ἐν ἐπιγραφῇ Ἑλευσίνος (ἐν τῷ C. I. Gr. ὑπ' αρ. 393) ἀναγνωσθέντα· αΓ. Κλαύδιον Σελιανὸν Πολύκριτον... μνηθέντα ἀφ' ἐστίας ταῖν θεαίνων. Ὅτι ἐν ἀμφοτέραις ταύταις ταῖς ἐπιγραφαῖς, τὸ Σεὶ γράφεται διὰ διωρολόγιου καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ προστίθεται τὸ Πολύκριτον, ὥς τὸ κερῖος Ἑλληνικὸν ὄνομα τοῦ εἰς Ῥωμαϊκὴν οἰκογένειαν εἰσποιηθέντος Ἑλλήνος, διατηρηθὲν κατὰ τὸ σταθερὸν ἔθος ἐν τεσσάρτῃ θέσει ταῦτα δὲν σημαίνουν τι πολὺ, ὥστε νὰ μᾶς ἀπρημακρίνωσι τῶν δύο τούτων Σελιανῶν. Ἀλλ' ὅμως ὁ ἀναγνώ-

(*) Χρῆμα τῶν περιεγνων καὶ μὴ ἐγόντων ἐπιγραφικὰ βιβλία σημειοῦμεν ἐδῶ, ὅτι μέχρι τοῦδε ἐν τῷ περιβόλῳ αὐτῷ εὐρέθησαν βάρθα τῶν ἐξ ἑς Ἀθηνῶν, Σησιῶν, Ἑρεσιῶν, Μιλησίων, Λαοδικίων, Κεραιμηνῶν, Σεβαστοπολεϊτῶν τῶν ἐν Πόντῳ, Πομπηιοπολεϊτῶν Κιλικίας, Παλίων Κεφαλληνίας· ἐν δὲ ἄλλοις μέρεσι πῶν Ἀθηνῶν εὐρέθησαν βάρθα (πιθανῶς μετακινήθεντα ἐκ τοῦ Ὀλυμπίου) ἐκ τῆς Αἰγανητῶν, Ἀμφιπολεϊτῶν, Ἀνεμουρίων Κιλικίας, Θασίων, Κυζικηνῶν.

αὐτῆς εἶναι ἐλεύθερος νὰ θεωρῇ ἄλλον παρ' αὐτοῦς τοῦτον τὸν τοῦ
ἡμετέρου βάρου Σιλιανόν.

6.

Δήμητρι καὶ κόρει

Φαῦλλα

Φιλοκλί(ο)υς

Σουνί(ω)ς

θυγάτηρ

καὶ ἡ μήτηρ Φιλία ἀ(νέθ)ηκεν

Κηφισόδοτος ἐπέθηκε.

Τὰ ἀνω ἀναγινώσκονται ἐπὶ βάρου λίθου Τμηττείου ὕψους
0,70, πλάτ. 1,14, πᾶχ. 0,38, εὐρεθέντος πρὸ μηνὸς περὶπου ἐν
τῇ ἀνασκαφῇ, ἣν ἀπὸ ἔτους σχεδὸν περὶ τὸ ὠρολόγιον τοῦ Ἀν-
δρονίκου Κυρρῆστου ποιεῖ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν, θέλον
ἄλλως νὰ ρυθμίσῃ τὴν ἐκεῖ πλατεῖαν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων
ἐκεῖ ἀναφανέντων κτισμάτων ἢ γλυπτῶν καὶ ἐνεπιγράφων τεμα-
χίων δὲν λέγομεν πρὸς τὸ παρὸν τίποτε, τοῦτο δὲ τὸ βᾶθρον
ἀναλέγοντες μόνον σημειοῦμεν, ὅτι εὐρέθη ἀκριβῶς εἰπεῖν μεταξὺ
τοῦ ἐκεῖ πρὸς δυσμᾶς τοῦ ὠρολογίου μικροῦ στρατῶνος καὶ τῆς
τοῦ ποτῆ Π. Σοφianoπούλου οἰκίας, τῆς ἐπικαλουμένης Πανθέου,
καὶ δὴ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ καὶ εἰς μικρὸν ὑπὸ τὴν νῦν ἐπιφάνειαν βάθος,
ὅτε καὶ πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος οἱ σκαφεῖς χάριν τῆς ἰσοπεδώσεως
προέβησαν. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ μαρμάρου ἔχει πάθει πολὺ ἀπὸ τὸν
χρόνον, μάλιστα ἢ πρὸς τ' ἀριστερά τῷ θεωμένῳ, ἐνθα ὑπὸ τὰ
Δημητρι φαίνονται τινα ὥσάν ἔχῃ γραμμάτων, ἀλλὰ πολὺ ἀβέ-
βαια. Ἀμέσως ὅμως πρὸ τοῦ Κηφισόδοτος ἡ ἐπιφάνεια δὲν μοι
φαίνεται νὰ εἴχῃ ποτε γράμματα ὥστε ὁ τεχνίτης οὗτος, υἱὸς
τοῦ περιφήμου Πραξιτέλους, ἦτο μόνος ἐδῶ ἀναγεγραμμένος, ὅχι
μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Τιμάρχου, ὡς ἐπὶ ἄλλων λίθων, τοῦτο δὲ καὶ
τὸ σὲ τοῦ ἐπέθηκε, εἰ καὶ δυσκόλως ἀναγινωσκόμενον, βεβαίαι.

7.

Πῶλλα ;.....

τηρ Ποπλιο...ε.....

ὅν Βάσσον τὸν (ἑαυτ.....)

δοῦν. Κίλειθυ(α ἀνέθηκ..

Τὰ ἀνωτέρω ἀναγινώσκονται ἐπὶ τμήματος βαθριδίου λίθου Ὑμηττίου, τοῦ ὁποίου ἀποθραυσθὲν ἐξέλιπε τὸ μέρος τὸ πρὸς τὰ δεξιὰ τῷ ὄρῳ, ἥτοι τὸ ἔχον ποτὲ τὰ τέλη τῶν τεσσάρων τῆς ἐπιγραφῆς στίχων. Πλείονας στίχους οὐδέποτε εἶχεν· διότι σώζεται σαφῶς ἡ ἀνω καὶ ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ χαμηλοτάτου βαθριδίου, ἐφ' ὅθ' ἂν ποτὲ ἀνδρουμένος ὁ τῇ Εἰλειθυίᾳ ἀνατεθειμένος εἴτε υἱόδους εἴτε ἀδελφίδους εἴτε ἀνεψιδοῦς, ὅστις μὲ τρίτον ὄνομα κατὰ Ῥωμαϊκὸν ἔθος θὰ ἐκάλειτο Βάσσος. Ἀνὲν ἔκμα πλείονας συμπληρώσει παρ' ὅσας βλέπει ὁ ἀναγνώστης, διότι δὲν δύναμαι νὰ μαντεύσω, ἀν' αἷς ἡ δύο ἦσαν οἱ ἀναθέντες. Ὁ λίθος ἔχει ὕψος 0,060, μῆκος 0,155, βάθος 0,085. Εὐρέθη δὲ, ὡς εἶπεν ὁ πωλήσας αὐτὸν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν, ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ Γεράνι, κεινότερον τοῦ ναοῦ τοῦ ἀγ. Κωνσταντίνου. Ἐν τῷ β. τόμῳ τῶν *Antiquités helléniques* τοῦ Ἀλ. Ῥαγκαβῆ εἶναι ἐκτετυπωμένοι δύο ἀναθηματικοὶ λίθοι τῇ Εἰλειθυίᾳ, οἱ ὑπ' ἀρ. 1061—2. Ἐπ' ἀμφοτέρων εἶναι θυγατέρες αἱ ἀνατιθέμεναι, ἐδῶ ὄχι. Διαφέρουσιν ὅλως καὶ οἱ τόποι τῆς εὐρέσεως τῶν τριῶν λίθων, ὥστε οὐδὲν κέρδες τοπογραφικὴν παρζόμειθα παρὶ τοῦ πῶ ποτε ἔκειτο ὁ τῆς Εἰλειθυίας ναὸς ἐν Ἀθήναις, οὐ μνημονοῦει ὁ Παυσανίας βιβλ. 1, 18, 4 καὶ 5, ὀλίγων πρὶν ἔμβῃ εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ὀλυμπείου.

8.

.. Δομήτιος

Θεόδωρος

Μαραθῶνας

τοῖς θεοῖς

5 σὺν τῇ κλισίᾳ

κατὰ ὄναρ *B*

Ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ εἶναι ἐκτετραγραμμένη ἐπὶ λίθου Ὑμηττίου σχήματος κυλινδρικοῦ, ἀνωθεν τε καὶ κάτωθεν καλοδοῦ, ὕψους 0,44, διαμέτρου 0,34, ὅστις πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων εὐρέθη ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καλαμιώτου, ἀνιόντων ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας Καπνικαρέας ἐπὶ δεξιὰ, μετὰ τὸ τρίτον ἐργαστήριον, ἐνθα ἀνέσκαπτε θεμέλια ἵνα κτίσῃ οἰκίαν ὁ ξυλόμενος

Ἀθῶν. Γαβριηλάκος. Εἶπεν οὗτος ἐκεῖ καὶ ἄλλα τινὰ λίθων γλυπτῶν καὶ ἐπιγραφῶν τεμάχια, κατακεχωσμένα ἀτάκτως, καὶ πάντα προσήνεγκε δωρεὰν εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν. Οἱ μέλαιοι ἀρχαῖαι οἰκοδομῆς, καθ' ὅσον ἐμύθομεν, δὲν ἐφάνησαν. Ἐκ σῆς ἐπιγραφῆς δὲν διδασκόμεθα, τί ἦτο κύριος περὶ οὗ ἀπὸ τοῦ ἀνέστηκεν ὁ ναοὸς. Ἰσως ὅμως ἦτο βωμὸς, αὐτὸς δὲ ὁ περικλυτός εἰς κοκκίαν κατέστασιν λίθος. Πολλοὶ δὲ τῶν ἐθνικῶν τοὺς σάλας ἐκαλεῖσθαι καὶ ὅταν γὰρ ἐκ μνησιν ἐπιβεβήκαμεν, οὐ μὴν περὶ οὗτοι πολλοὶ αὐξάνονται ἐπιγραφαί, ἀπαρτίλλαντες καθὼς καὶ τὴν σήμερον γίνεται παρ' ἡμῶν τε καὶ παρὰ τοῖς περιηγημένοις Εὐρωπαῖοις.

Ἐν ταῖς πέριξ δὲ τοῦ Μαρκοπούλου, χωρίου τῶν Μεσσηνίων Ἀττικῆς, ὁ Π. Σταματούλας συνέλαξε λίθους ἐπιγραφῶν καὶ ἐκόμισεν εἰς Ἀθήνας, (εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Μουσείου) τοὺς ἑξῆς:

9

...ταχς : ἐνέθηκε.

Ἡ ἀρχὴν μονόστιχος αὕτη ἐπιγραφή ἀναγινώσκεται ἐπὶ βάρου τετραγώνου, πλατυνομένου ἡμέκῃ πρὸς τὰ κάτω λίθου ὀμυκτείου, ὕψους 1,03, πλάτους 0,46 καὶ πάχους 0,41, ἐκδόσης δὲ ἐν τῇ ἐπιφανείᾳ τετραγώνου κοιλότητα. Ἡ αἰὼ γωνία τῆς στήλης ἡ κατ' ἀριστερὰ τοῦ θεωμένου εἶναι ἀποκεκρουσμένη, ἐξ οὗ καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀναθέντος τὸ οἰονδήποτε ἀνάθημα ἐξέλιπεν. Ἐκαλεῖτο ἰσως Βράταξ, διότι τριῶν ἐκεῖ περὶ τοῦ γραμμάτων τύπος εἶναι. Βράταχος κατ' ὀνομαστικὴν πτώσιν ὄνομα γινώσκεται ἀνδρὸς Εορθυνίου ἐκ Κρήτης. Δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχε ποτε καὶ τρίτοκλιτος περιττοσύλλαβον ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης. Τὰ τρίτοκλιτα ἦσαν παρὰ τοῖς Ἰωσιν ἀγαπητά, τὰ δὲ ἐπὶ σύλλαβῃ παρὰ τῆς ἀσφραξίσεως, ὡς ἀσφραξίσεως καὶ ἀσφραξίσεως κτλ. Παρὰ δὲ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν ἱωνικῶν κοινῶν πρὸς τὰ τῶν ἀσφραξίσεως ἀσφραξίσεως καὶ Βαδράξίσεως μετὰ τοῦ 11,0 πρὸς τὰ

10.

Εὐφορος ἐπέστη.

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή, ἡ δηλοῦσα ἡμῖν Ἀττικοῦ τεχνίτου τέως ἀγνώστου τὸ ὄνομα, γράμμασι τῶν ἀμέσως ἰσῶς μετ' Εὐκλείδην ἄρχοντα χρόνων, ἀναγινώσκεται ἐπὶ πλακὸς τετραγώνου ἐπιμήκους, λίθου λευκοῦ, μήκους 1,40, πλάτους 0,70, πάχους 0,14. Τὰ γράμματα εἶναι κατὰ τὸ μέσον τῆς στενῆς πλευρᾶς, τῆς τοῦ πάχους, ἐγκεχαραγμένα κατὰ μήκος. Ἀνωθεν τῆς πλακὸς ἐπὶ ἄλλου λίθου θὰ ἦτο ποτε τὸ τεχνουργήμα τοῦ Εὐφόρου. Μέρους τι τῆς πλακὸς ἐκ τῆς ἀντιθέτου τῇ ἐπιγραφῇ πλευρᾶς λείπει ἀποκρουσθέν. Ἀλλ' ἐκ τούτου τίποτε δὲν ζημιούμεθα.

11.

Ὅρος χωρίου κοι-
νοῦ Εἰκαδείων·
μὴ συνβάλλειν
εἰς τούτο τὸ χω-
ρίον μηθένα
μηθὲν.

Ἀναγινώσκεται ἡ πλήρης αὕτη ἐξάστιχος ἐπιγραφή ἐπὶ στήλης λίθου Ἰμπητταίου, ὕψους 1,36, πλάτους 0,34, πάχους 0,14. Πάντα τὰ στοιχεῖα παλαιόθεν ἐπεκρούσθησαν σφύρα, ἵνα μὴ ἀναγινώσκωνται, ἀδελφον πρὸς τίνα σκαπὸν ἀναγινώσκονται δὲ ὅμως ἔτι. Οἱ Εἰκαδεῖς, ὡς καὶ ἀλλαχόθεν ἠξεύρομεν, ἦσαν θρησκευτικὸς θίασος, κατὰ τὰς εἰκάδας τοῦ μηνὸς θύοντες εἰς θεὸν τινα, πιθανῶς τὸν Ἀπόλλωνα, οὗ ἦτο ἱερά ἡ ἡμέρα αὕτη, κατὰ τὸν Μέγαρον Ἑτυμολόγον ἐν σελ. 298. Εἶχον δέ, ὡς καὶ ἄλλοι θίασοι, κοινὰς προσόδους καὶ ταμεῖον κτλ. Τὸ ἐν α. σίγῃ ἐπίθετον κοινῶν δύναται μὲν νὰ συναφθῇ στενῶς πρὸς τὸ προηγούμενον οὐσιαστικὸν χωρίου, ἀλλὰ κάλλιον ἰσῶς νὰ συναφθῇ μετὰ τῆς ἐπομένης γενικῆς Εἰκαδείων καὶ οὕτω νὰ νοῆται. Κοινὸν (=κοινότης, σωματεῖον, ἀδελφάτον) Εἰκαδείων, οὗ νὰ ἦτο κτῆμα τὸ χωρίον διότι οἱ θίασοι καὶ κοινὰ λέγονται. Τὰ δὲ: μὴ συνβάλλειν κτλ. ἐννοοῦμεν οὕτω τὸ τεθειμένον ἐπὶ τοῦ χωρίου ὁρόσημον ἀπηγόρευε νὰ μὴ καταθέτῃ μηδεὶς ἐκ συμβολῆς ἢ ἐράνου ἀργύριον δαυεικὸν ἐπὶ ὑποθήκῃ τοῦ χωρίου τούτου, ἀν. δηλαδὴ ιδιότης τις τὸ χωρίον δολίως ὡς ἰδικόν του ἤθελε παραστήσει. — Ὅτι δὲ οἱ ὅροι καὶ πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὑποθηκῶν πλειστάκις ἐτίθεντο, ὅχι

μόνον πρὸς βεβαίωσιν τῆς κτήσεως, εἶναι γνωστόν. Οἱ ἄλλοι τρεῖς λίθοι ποῦ ἀκριβῶς ἀνεσκάφησαν, δὲν εἶναι γνωστόν. Τοὺς μετακόμισαν ἐκ πολλῶν πέριξ τοῦ Μαρκοπούλου ἐρημοκκλησίαν, ἵνα τοὺς μεταχειρισθῶσιν εἰς τὴν οἰκοδομὴν τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἣν οἰκοδομοῦσι πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μαρκοπούλου, 5 λεπτά τῆς ὥρας μακρὰν, καὶ ἐκεῖθεν τοὺς ἔσωσεν ὁ Σταματάκης. Τώρα κεῖνται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου.—Ὁ δὲ ἐπόμενος λίθος εὗρέθη ἐν τινι ἀγρῷ, νοτιοδυτικῶς τοῦ Μαρκοπούλου, κατὰ τὴν θέσιν Δαρδίστη.

12.

Ἦρος χωρίο
πεπραμένον
ἐπὶ λύσει : X

Ὅρος εἶναι καὶ οὗτος, ἔχων ὀλίγον ἀρχαϊκωτέραν τὴν γραφὴν, καθ' ὅσον ἀπαντᾷ ἐν αὐτῷ τὸ δασὺ Η καὶ ἡ γενικὴ εἰς ο ἀντὶ εἰς ου· ὁ δὲ λίθος ἀξέστος, ὕψους 0,45, πλάτους 0,38, πάχους 0,05. Τὸ νόημα τούτων τῶν ὄρων, τῶν ἐχόντων τὰ: πεπραμένον ἐπὶ λύσει, διεσάφησεν ὁ Bœckh ἐν τῷ α. τοῦ C. I. Gr. σελ. 484—5 καὶ ἐν τῇ Πολιτικῇ Ἀθηναίων οἰκονομίᾳ, τόμ. α. σελ. 180 τῆς β. ἐκδ. καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ εἰπομέν τινα περὶ τούτων ἐν ἀρθρῷ ἐκτυπωθέντι ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν, φύλ. τῆς 10 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1865, ἐνθα ἐξεδώκαμεν 82 τοιοῦτους ὄρους καὶ ἀπληριθμήσαμεν καὶ πάντας τοὺς ἕως τότε γνωστούς. Ἐκ τῶν ἐκεῖ γενικώτερον εἰρημένων τοῦτ' ὅτι μόνον δὲν κρίνομεν περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐδῶ, ὅτι αὐδαῖς τούτων τῶν ὄρων φθάνει τοὺς χρόνους τοῦ Ἡελοπονησιακοῦ πολέμου, οὔτε καταβαίνει κάτω τῶν μέσων ἢ τελευταίων Μακεδονικῶν, ὡς τοῦτο ἀσφαλῶς ἐξάγεται ἐκ τε τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ὀρθογραφίας καὶ τῆς ὕψους καὶ ἀκριβοῦς φρασσεολογίας. Οἱ πλεῖστοι τῶν σωζομένων εἶναι ἐκ τῶν χρόνων, καθ' οὓς ὁ Ἰσαῖος καὶ ὁ Δημοσθένης εἰσύνεταν τοὺς σωζομένους περὶ ἰδιωτικῶν δικῶν λόγους των. Ἡ λοιπὸν ῥητέον, ὅτι, ἀφοῦ ἐπέπεσαν εἰς δουλείαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἡμέλησαν πλεόν τὸ νὰ κανονίζωσι καὶ ἀσφαλίσωσιν ἐννόμως τὰ τῆς ἰδιοκτησίας, ἢ ὅτι τοῦτο μὲν δὲν ἡμέλησαν, ἔγραφαν δὲ τὰ τοιαῦτα οὐχὶ πλέον ἐπὶ λίθων, ἀλλ' ἐπὶ διφθερῶν, κατατι-

θεμένων παρ' αὐτοκράτορος πολίταις ἢ ἐν ἀρχαίαις δημοσίαις.» Ἰδού σχεδὸν 10 ἔτη ἔκτοτε συνεπληρώθησαν, καὶ ἀφοῦ εὐρέθησαν καὶ ἄλλοι ὄχι ὀλίγοι ἐνταῦθα ὄροι, οὐδεὶς φαίνεται ὦν τῶν χρόνων τῶν Ῥωμαϊκῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὄροι τῶν μνημάτων ἢ σημμάτων κ' ἐκεῖνοι δὲν κατέρχονται μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὥς ἦδη τοῦτο παρετηρήσαμεν ἐν τρις προλεγομένοις τῶν ἡμετέρων «Ἐπιγραφῶν Ἀττικῆς ἐπιτυμβίων» ἐν σελ. ζ'. Καὶ τότε μὲν, ἐν ἔτει 1871, εἰχομεν ὑπ' ὄψιν μᾶς 14 μόνον τοιούτους ὄρους· ἔκτοτε δὲ εὐρέθησαν ἄλλοι 10, πάντες παλαιοί, εἰς μάλιστα εἶναι καὶ παλαιότερος τῶν χρόνων τοῦ Εὐκλείδου ἀρχοντος, ἔχων τὰ γράμματα ἀπὸ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά. Τὴν ἐξέδωκεν ὁ ἐνταῦθα Δρ Lolling ἐν Monatsberichte der k. pr. Acad. d. Wiss. December, 1872. Ἡμεῖς δ' ἐδῶ σήμερον ἐκδίδομεν τὸν ἐξῆς, ὅστις εὐρέθη πρὸ ἐνδὲς περιπτου ἔτους ἐν τῇ κατεβόλῃ τῶν θεμελιῶν τῶν δύο ἐν Ἀθήναις οἰκῶν τοῦ Βούρου καὶ τοῦ Σκουλοῦδῃ, τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ κάτωθεν τῶν ἀνακτόρων κήπου, νῦν δὲ ἀπόκειται ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, προσεγεγεῖς δῶρον μετὰ καὶ ἄλλων τετῶν λίθων.

13.

Ὅρος σήμα-
τος Γλύκῃς Μα-
ρθονθεν ἐν
ἄστει εἰκόσ-
της ἀδελφ. ἐς
Ἐσχάτιονος Κ-
αλλία.

Εἶναι ὁ καμψότατος πάντων τῶν Ἀττικῶν ὄρων κεχαραγμένος ἐξ ὧν εἶδα. Ἐνεκα τῆς ἀνωμάλου ὀρθογραφίας του περὶ τὸ Ε καὶ τὸ Η ὑποθέτω, ὅτι εἶναι τῶν περὶ Εὐκλείδην ἀρχοντα χρόνων. Ἄλλο τι δὲν παρατηρῶ εἰμὴ ὅτι πρὸ τοῦ ες τοῦ ἐν τέλει τοῦ ε. στίχου ὁ τόπος ὁ ἀρεθεὶς παρ' ἡμῶν κενὸς φαίνεται ἔχων ἐν Ο, ἀλλ' εἶον ἐπίτηδες ἀπεξεσμένον. Ἴσως ἐχαράχθη πρῶτον τὸ Ο, (ἀντὶ τοῦ ου δηλαδὴ) καὶ ὕστερον εὐθὺς τὸ ΕΣ, ὡς ἀρχὴ τοῦ ἐπομένου κληρίου ὀνόματος, μετὰ ταῦτα δὲ ἐν τῷ ἐπομένῳ στίχῳ ἐπανελήθη τὸ Σ ἀτόπως. Τέλος ἀφοῦ διεγράφη τὸ Ο, ὡς ἀθῆς ἐπὶ τοῦ θήλεος γένους, ἔμεινε τὸ ἐν τέλει τοῦ στίχου ες ἀντὶ ἧς, δὲν προσετέθη ὅμως πλέον ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἐπομένου στίχου τὸ ἀναγκαῖον Ε ἔξω τῆς καθέτου γραμμῆς. Τοῦτο ἡμεῖς προσθέσαμεν. Συγγνώμῃ δὲ ζητοῦμεν διὰ τὴν ἀναγκαίαν ταύτην πολυλογίαν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 9 Ἰουλίου 1875.

ΣΤΕΦ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

*Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν.*

1875. Μάϊος (Ε. Ν.)

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 753,29.

Μεγίστη » » 757,00 (τὴν 4ην).

Ἐλαχίστη » » 748,69 (τὴν 27αν).

Μέση θερμοκρασία 21,02 ἐκ.

Μεγίστη » » 29,5 (τὴν 31ην).

Ἐλαχίστη » » 6,2 (τὴν 1ην).

Ἡμέραι βροχῆς 10, (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 48,26χμ.), ἀστραπῶν 3, βροντῶν 3.

Ἀνεμοὶ ἐπνευσαν κατὰ 16 ἡμέρας ΝΔ, 6 Ν, 4 ΒΔ, 2 Β, 1 ΒΔ, 1 Δ, καὶ 1 Α.

Ἰούνιος.

Μέση βαρομετρικὴ θλίψις 751,55.

Μεγίστη » » 754,74 (τὴν 19ην).

Ἐλαχίστη » » 744,02 (τὴν 26ην).

Μέση θερμοκρασία 27,53 ἐκ.

Μεγίστη » » 33,6 (τὴν 15ην).

Ἐλαχίστη » » 18,1 (τὴν 6ην).

Ἡμέραι βροχῆς 28 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 8,00χμ.), ἀστραπῶν 9, βροντῶν 1.

Ἀνεμοὶ ἐπνευσαν κατὰ 14 ἡμέρας ΒΔ, 6 ΝΔ, 6 Ν, 2 ΝΔ, 1 ΒΔ, 1 Α.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Σελ. 25, ἀρ. 65, στ. 4 γρ. συμπλέοντω(ν.—Σελ. 26, ἀρ. 82, στ. 2 γρ. Μαδριανῶ;—Σελ. 27, ἀρ. 95, στ. 4 γρ. συμπλέοντω[ν.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ.

*Περὶ τοῦ τάφου τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Β'
ἐπιστολὴ Α. Ρ. Παγκαθὴ καὶ ἀπάντησις ἐν
αὐτῇ· ὑπὸ Α. Καντανζόγλου.*

Ἡ ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τελευταῖον κατασταθεῖσα ἐπιτροπεία, ἵνα κατασχευάσῃ διὰ τῶν ἐκ συνδρομῆς τῶν ἡμετέρων σοφῶν λεγόντων χρημάτων μνημεῖον τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Β' ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Δημητσάνῃ, ἐκρίνεν ἀναγκαῖον νὰ κατασχευάσῃ πρὸ τούτου τάφον ἢ λάρνακα ἐκ λευκοῦ Πεντελῆσιου λίθου, καὶ νὰ θέσῃ ἐν αὐτῷ τὸ ἐν τῇ Μητροπόλει Ἀθηνῶν σωζόμενον λείψανον τοῦ Πατριάρχου. Παρακλήσει τῆς ἐπιτροπείας ταύτης ὁ ἀρχιτέκτων κ. Δυσάνδρος Καντανζόγλος ὑπετύπωσε τὸ τοῦ τάφου σχέδιον, προσθεὶς ἐπ' αὐτοῦ ἐν ἀναγλύφοις τὴν εἰς Ὁδησσὸς εἰς Ἀθήνας μετακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου¹⁾. Ἡ δ' ἐπιτροπεία παραβάλουσα τοῦτο πρὸς ἄλλο ἄλλου σχέ-

4) Τὰ οὐσιωδέστερα τοῦ σχεδιασματος τούτου ἔχουσιν οὕτω·

Ἐπὶ τῆς κυρίας προσόψεως τῆς λάρνακος ἀπεικονίζεται πλοῖον, κινούμενον τὸ ἱερὸν τοῦ Πατριάρχου λείψανον ἀπ' Ὁδησσὸς εἰς Ἀθήνας. Ἐπὶ τῆς πρὸς μὲν καὶ πρὸς τούτου κἀθηναικὴ δύο πτερόφθοροι ἔγγελοι, ὅδελοι καὶ φρουροὶ τοῦ ἐν τῷ πλοίῳ λειψάνου, ὧν ὁ μὲν πηδαλιουχεὶ, ὁ δὲ κωπηλατεῖ. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλοίου καθορᾶται ἡ φέρουσα τὸ λείψανον λάρναξ, ἣν καλύπτει διὰ τῶν πτερόφυων τοῦ ὁ δικέφαλος αἰετός, τὸ σύμβολον τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας, καὶ ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος ὀφθαλμοὶ ἀκτινοβολῶν ὁ ἥλιος. Ἐπὶ τῶν τριῶν ἄλλων προσόψεων τοῦ τάφου ἀπεικονίζονται ἐν ἀναγλύφοις ἄλλαι ἱερὰ συμβολικαὶ παραστάσεις καὶ ἐν μιᾷ τούτων ἐπίγραμμα, ἐξιστοροῦν τὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατριάρχου. Ἐπὶ δὲ τοῦ καλύμματος τῆς λάρνακος ἐν τῷ μέσῳ ὑψύεται ἡ πατριαρχικὴ κλίμακα, καὶ ἐν ταῖς γωνίαις αὐτοῦ καὶ ταῖς ἄκραις ὀπίσθουσιν κατέλληλα ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα. Τὸ ὅλον στηρίζεται ἐπὶ βάσει ἐκ μέλανος καὶ λευκοῦ λίθου, ἐχούσης τρεῖς βαθμίδας καὶ ἀνάλογον ὕψος.

διον, ἀπεικονίζον τὴν τοῦ Πατριάρχου ἀπαγχόνισιν, ἐνέκρινεν ἐκ τοῦ τελευταίου τούτου νὰ ληφθῶσιν ἱερατικά τινα σύμβολα καὶ ν' ἀπεικονισθῶσιν εἰς τὰς δύο βραχίαις τοῦ τάφου πλευρὰς, ἐκ δὲ τοῦ τοῦ κ. Α. Καυτανζόγλου νὰ ληφθῇ ἡ μετακομιδὴ τοῦ λειψάνου εἰς Ἀθήνας ὡς τελευταῖον σημαντικὸν γεγονὸς τῶν κατὰ τὸν Πατριάρχην, ἐμφαίνον συμβολικῶς τὸν θρίαμβον τοῦ τῶν Ἑλλήνων πατριωτισμοῦ βραβευομένου καὶ ὑπὸ τῆς θρησκείας ἡμῶν, καὶ ν' ἀπεικονισθῇ αὕτη ἐπὶ τῆς μιᾶς πλατείας πλευρὰς, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας κατὰλληλον ἐπίγραμμα.

Ἄλλ' ἐν τῇ ἐκτελέσει τῆς ἀποφάσεως ταύτης πέμπεται περὶ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου ἐκ GÖrlitz τῆς Πρωσίας ἡ ἐπομένη τοῦ κ. Α. Ρ. Ραγκαβῆ ἐπιστολὴ, ἥτις ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Ἐφημερίδα» τῇ 16 Αὐγούστου, ἐν ᾗ ἀξιοῖ ὁ αὐτοκλήτως ἐπιστέλλων νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐπιτροπῆς καὶ νὰ προτιμηθῇ τὸ ὑπ' αὐτοῦ προτεινόμενον σχέδιον τῶν ἐπὶ τοῦ τάφου παραστάσεων διὰ τοὺς ἐν τῇ ἐπιστολῇ φερομένους ὑπ' αὐτοῦ λόγους. Ὁ ἀρχιτέκτων κ. Α. Καυτανζόγλος, ἀναγνούς τὴν ἐπιστολήν, ὑπέβαλεν εἰς τὴν ἐπιτροπεῖαν δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν κ. Καστόρχην παρατηρήσεις, δι' ὧν οὐ μόνον ἐνισχύει τὴν ἐπιτροπεῖαν νὰ ἐμμένῃ εἰς τὰ ἅπαξ ὑπ' αὐτῆς ἐγκριθέντα καὶ ἐκτελούμενα, ἀλλ' ἀπορρίπτει ὅλως τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Ραγκαβῆ προτεινόμενα ὡς ἀντικείμενα εἰς τοὺς κανόνας τῆς τέχνης, εἰς τὰ ἔθιμα τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτήν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὑπ' αὐτοῦ φερόμενοι λόγοι ἔχουσιν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν, ἔκρινε καλὸν ἢ τοῦ Ἀθηναίου διεύθυνος νὰ καταχωρίσῃ τὰς δύο ταύτας ἐπιστολάς εἰς τὸ περιοδικὸν τοῦτο χάριν τῶν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ.

Ἐπιστολὴ τοῦ κ. Ραγκαβῆ.

«Φίλιπτε κ. Ἀγγελόπουλε,

»Εἰς μίαν τῶν ἐφημερίδων ἀνέγνων ὅτι ὁ καλλιτέχνης καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ μνημείου τοῦ Πατριάρχου ἀπεφάσισαν ὅτι ἐπὶ τῆς λάρνακος (διότι ὑποθέτω ὅτι κατὰ τὰ ἀνέκαθεν ἀποφασί-

οὐθέντα¹⁾, θὰ γίνη μόνον λάρναξ, σαρκοφάγος, διὰ νὰ τεθῇ ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιδίου) θέλει χαραχθῇ οὐχὶ τὸ μαρτύριον, ἀλλ' ὁ πλοῦς τοῦ πρωτομάρτυρος ἐξ Ὁδησσοῦ εἰς Παιραῖα, διότι ἐκεῖνο ἐζωγράφησεν ἤδη ὁ Αὐτράς, καὶ ἰσως καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν παρ' ἡμῖν ζωγράφων, θέλουν δὲ ἤδη νὰ παραγάγῳσι τι πρῶτό-τυπον.

Ἐ' Ἀγνοῶν ἐκ τίνων μέλων σύγκειται ἡ ἐπιτροπὴ, καὶ τίς εἶναι ὁ καλλιτέχνης, ὁμολογῶ μόνον ὅτι ἐντελῶς καὶ ἀληθῶς πρωτότυπον μοι φαίνεται ἀντὶ τῆς μεγάλης ἰλαστηρίου θυσίας του, τοῦ εὐγενούς του θανάτου, τοῦ ἀναδείξαντος τὸν ἱερὸν ἄνδρα μιμητὴν τοῦ σωτῆρος, νὰ παρασταθῇ ἡ ἐσχάτη ὁδοιπορία του, ὡς ἂν ἦτο Αἰγύπτιος βασιλεὺς διαπλέων τὸν Νεῖλον πρὸς τὰ Μαινόνκα! Θέλουσι πρωτοτυπία; Ὁ εὐφυὲς καλλιτέχνης ἐπιδίδωκε αὐτὴν οὐχὶ ζητῶν νέαν ὑπόθεσιν, νέον ἀντικείμενον παραστάσεως, ἀλλὰ νέον τρόπον αὐτῆς κατὰ τὴν ἀντίληψιν, τὴν ἔκφρασιν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν. Οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὴν μεγάλην ἐποχὴν τῆς τέχνης, εἶχον δύο ἢ τρία ἀντικείμενα, ἅτινα πάντοτε παρίστων, ἐπαναλαμβάνοντες αὐτὰ, τὴν ἀμαζονομαχίαν, τὴν γιγαντομαχίαν, τὴν περσομαχίαν, ἀλλὰ μετὰ νέας ζωῆς πάντοτε, διότι ἕκαστος ἐπίσημος καλλιτέχνης ἐνεφύσα εἰς αὐτὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ζωὴν. Ἡ ἐκλογὴ νέου ἀντικειμένου, ἵνα φανῇ ἄλλοῖον τῶν προηγουμένως παρασταθέντων, ἀποδεικνύει πτωχίαν, οὐχὶ πλούτον.

Ἐὰν τὸ προκείμενον μνημεῖον τί εὐγενεστέρα σύνθεσις φέρῃ εἰπεῖν τὸ νὰ παρασταθῇ ὁ Πατριάρχης καθ' ἡν στιγμήν εὐλογεῖ διὰ τῆς χειρὸς τὸν βρόχον, τὸ βλέμμα αἴρων εἰς τὸν οὐρανόν, τοῦ δὲ βρόχου τὴν ἄκραν νὰ κρατῇ ὁ ἄγιος δήμιος, ἔχων ὀπίσω αὐτοῦ δυσμόρφους ἰουδαίους, περιμένοντας τὸ θῦμά των ἵνα τὸ σύρῳσιν εἰς τὸν βόρβορον· συγχρόνως δὲ πρὸ τοῦ Πατριάρχου προσπίπτων χριστιανὸς φουστανελοφόρος νὰ ἀσπάζη-

¹⁾ Πόθιν ἐγίνωσκεν ὁ κ. 'Ρ. ταῦτα, ἀγνοῶν, ὡς ἐφεξῆς λέγει, τὰ τε τῆς ἐπιτροπῆς πρόσωπα καὶ τὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος; ἢ μήπως αὐτὸς ἀπεφάσιεν ἀνέκαθεν νὰ γείνῃ λάρναξ ἢ σαρκοφάγος;

ται διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ κράσπεδον αὐτοῦ, ἐν ᾧ διὰ τῆς δεξιᾶς σφύρι κρυφίως ἐκ τῆς ζώνης τοῦ ἐγχειρίδιον ἐκδικήσεως· ὅπως δ' αὐτὰ δύνανται νὰ παραστηθῶσι καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ καὶ χριστιανῶν εἰς διαφόρους θέσεις· καὶ ἂν ἡ σύνθεσις πρέπει νὰ ᾖ μικροτέρα, τότε οὗτοι δύνανται νὰ λείψωσι, καθὼς καὶ οἱ Ἰουδαῖοι. Ἐννοεῖς, ταῦτα λέγω ὡς παράδειγμα ἀπλοῦν, καὶ ἐναπόκειται εἰς τὸν γλύπτην οἷον δῆποτε ἄλλο ταυτοῦτο σὺμπλεγμα τῆς ἐπινοίας αὐτοῦ ν' ἀντικαταστήσῃ. Εἰς τὰς δύο δὲ μικρὰς πλευρὰς τοῦ σαρκοφάγου δύνανται ἴσως νὰ γλυφῶσιν δύο πλαῖα, τὸ μὲν ἱστιοφόρον τὸ δὲ ἀετμόπλουν, ἔχοντα ἐσταυρωμένας τὰς κεφαλὰς καὶ κάτω τὴν σημαίαν, ὡς σὺμβολα ἀπλᾶ, τὸ μὲν τῆς διασώσεως τοῦ νεκροῦ εἰς Ὁθνησὸν, τὸ δὲ τῆς μετακομιδῆς αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας. Εἰς δὲ τὴν τετάρτην πλευρὰν, τὴν ὀπισθίαν, πρέπει νὰ χαραχθῇ ἐπιτάφιος ἐκ στίχων ἡρωικῶν, οὗ νὰ παρακληθῇ νὰ ποιήσῃ ὁ κ. Φίλιππος Ἰωάννου, καὶ ὅστις νὰ λέγῃ περίπου ὅτι ὁ πομπενάρχης διὰ τοῦ θανάτου τοῦ εὐδῆγησε τὸ πᾶν τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, ἢ τοιαύτην τινα ἰδέαν.

»Σὰς γράφας, φίλτατε κ. Ἀγγελόπουλε, ταῦτα ἐν ἄκρῃ βίᾳ, ἵνα σὰς προτρέψω, ἂν ὅ,τι ἀνέγων εἰς τὰς ἐφημερίδας ἀληθεύῃ, νὰ προσπαθήσῃτε νὰ τὸ ἐμποδίσητε ὑμεῖς ὅστις τοσούτων ἀξιέπαινον ζῆλον καταβάλατε, ἵνα ἡ Ἑλλὰς φέρῃ εἰς τὸν πρωτόμαρτυρα τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς τῶν ὀφειλόμενον αὐτῷ φέρον εὐγνωμοσύνης.

»Μετὰ πάσης ὑπαλήψεως καὶ ἀγάπης

Ὅπως ὑμέτερος

»Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

»Ε. Górlitz, τῇ 29 Ἰουλίου (10 Αὐγ.) 1875.

Κρίσεις τῶν ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὑπὸ τοῦ κ. Καντανζόφλου.

Φίλε κ. Εὐθ. Καστόρχη.

Διατρέδων ἐν τῷ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ὁδοῦ ἀγροτικῷ μου οἰκίσκῳ παρὰ τῷ φρέατι τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Σάββα, ἔνθα ἐν ἡμερίᾳ ἀνε-

πόλουν τὰς διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης διερχομένας ἐπὶ τῶν ἐνδόξων
τῆς Ἑλλάδος ἡμερῶν ἱερὰς θεωρίας, καὶ ἐντερόφων ἐν τῇ θάτῃ τῶν
κατέναντι γεραῶν μνημείων τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ μάλιστα τοῦ
μεγαλοπρεποῦς Παρθενῶνος, ὅστις διὰ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ
βαρβάρου φραγκικοῦ πύργου, ἀναλαμβάνει μετὰ τοσοῦταις αἰώ-
νας τὴν κυριαρχίαν του σύμφωνα πρὸς τὴν ὀπτικήν ἀρραγίαν τῶν
καλλιτεχνικῶν γραμμῶν τῶν λοιπῶν παρακειμένων ἀπὸ μνη-
μείων, ἡ δὲ σεμνέπρεπτος Ἀκρόπολις ἀνακτᾷ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως
τοῦ ὑψηλοῦ τοῦτου ὀρθογωνίου ὀγκοῦ τὴν γενικὴν ἐνότητά τῆς
ὀπτικῆς καλλονῆς, καὶ τὴν ἀρμονίαν διὰ τῆς ἀντικαταστάσεως
ἀρχαῖς καὶ κυριάρχου ἐν τοῖς ἑλληνοῖς χιτῶν ὀριζοντίου γραμ-
μῆς, ἔλαβον τὴν παρὰ σοῦ πταλεῖσάν μοι Ἐφημερίδα (ἀρ. 228.
φῆς 16 αὐγούστου ἐ. ἔ.), ἐν ᾗ εἶδον ἀνεπίστως τὴν ἐπιστολὴν
τοῦ ἡμετέρου φίλου κ. Α. Ραγκαβῆ. Εὐχαριστῶ σοι λοιπὸν, δάδα
μοὶ ἔδωκες οὕτως ἀφορμὴν ὡς ἀναγκάσω ἐν ἡσυχίᾳ τὴν ἀποφθεγ-
ματικὴν του γνώμην περὶ τῆς ἡδὴ πρὸς ἐναπόθεσιν τοῦ λειψάνου
τοῦ Πατριάρχου κατασκευαζομένης λάρνακος. Βλέπω ὅτι ὁ κ.
Α. Ραγκαβῆς ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ταύτῃ, οὐ μόνον κατακρίνει
καὶ ἀποδοκιμαζέει τὴν ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐγκριθέναν παράστασιν,
ἀλλὰ συνάμα γυμνοδοσεῖ ἵνα ἐξαλειφθῇ αὕτη καὶ ἀνακατάστα-
θῇ διὰ τῆς ὑπ' αὐτοῦ περιγραφομένης εἰκόνος τῆς ἀπαγχονίσσεως
τοῦ Πατριάρχου.

Εἶναι τῷ ἔντι λυπηρὸν ὅτι τὰ κοινῶς παρ' ἡμῖν λεγόμενα

Ἐλεύθερος ὁ Ἕλλην νὰ λέγῃ καὶ νὰ γράφῃ

Δι' ὅ,τι καὶ ἂν θέλῃ, καὶ ὅπως αὐτὸς θέλει,

καρδυνεύει γὰρ κατασταθῇ σήμερον ἐν Ἑλλάδι νόσημα ἐνδημικὸν
καὶ δυσίατον. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἤρκει τοσαύτη ἐνταῦθα πληθὺς
ἀκρίτων κριτῶν, κρινόντων ἐκ τοῦ προχείρου περὶ πάντων, ἦλθεν
αὐτόκλατος καὶ ὡς ἀπὸ μηχανῆς καὶ ἡ ἀπὸ Górlitz τῆς Γερ-
μανίας ἐπιστολὴ, ἵνα διαταράξῃ τὴν πατριωτικὴν ἐνέργειαν τῆς
ἐπιτροπῆς.

Ὁ κ. Ραγκαβῆς λέγει ὅτι ἐν ἀρχῇ βίβα ἔγραψε τὰς καλλι-
τεχνικάς αὐτοῦ σκέψεις καὶ θεωρίας. Τὸ πιστεύομεν καὶ χάρις νὰ

τὸ εἶπε. Ἄλλ' ἀποροῦμεν, πῶς ἐν τῇ ἄκρᾳ βία δὲν κατέστρωσε δεκαπλασίαν τοῦλάχιστον καλλιτεχνικὴν πραγματείαν περὶ τοῦ σμικρογραφικοῦ τούτου ἀντικειμένου. Ὁ κ. 'Ρ. ἔχων τὴν ἀξίωσιν νὰ μεταβληθῇ τὸ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐγκριθὲν θέμα τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος μνημείου, ὅπερ συνετάχθη ἀναλόγως τῶν διαστάσεων καὶ τοῦ χώρου τῆς λάρνακος, καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ προτεινομένου, ὥφειλε, νομίζομεν, οὐχὶ ἐν ἄκρᾳ βίᾳ νὰ γράψῃ, ἀλλὰ μετὰ τινος περισκέψεως καὶ μελέτης. Ἄλλ' ἰδοὺ τὸ ἀστέιον, καὶ λυπηρὸν ἐν ταύτῳ. Ὁ κ. 'Ρ. δὲν συστήλεται νὰ προτείνῃ ἀλλαγὴν ὑποθέσεως γλυπτικοῦ ἔργου, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ προηγουμένως τὸ σχέδιον τῆς λάρνακος, τὴν ἀρμοδίως προσδιορισθεῖσαν θέσιν, χωρὶς νὰ σκεφθῇ ἂν ἡ παρ' αὐτοῦ προτεινομένη ἀντικατάστασις τοῦ θέματος ἐξ ἰδύνατο πρεπόντως νὰ τοποθετηθῇ ἐν τῷ προσδιορισμένῳ τῆς λάρνακος τόπῳ, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν μετρωτάτην δαπάνην δέκα χιλιάδων δραχμῶν ὑπὲρ κατασκευῆς μνημείου ἐκ τοῦ λευκοτέρου μαρμάρου τῆς Πεντέλης, ἔχοντος ὑπὲρ τὰ πέντε κυβικὰ μέτρα ὄγκον· καὶ τὸ θαυμαστότερον πάντων, χωρὶς νὰ συλλογισθῇ ἂν ἡ πομπωδὴς παρ' αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιστολῇ περιγραφομένη πολυπρόσωπος εἰκὼν εἶναι δυνατὸν νὰ παρασταθῇ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς γλυπτικῆς ἐπὶ τοῦ χώρου μιᾶς πλευρᾶς τῆς λάρνακος. Οὐδὲν τούτων λοιπὸν λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὁ κ. 'Ρ. καταδικάζει τὰ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ἐγκριθέντα, καὶ ἀξιωματικῶς ζητεῖ τὴν τοῦ ἔργου ἀναστολήν. Ἀγνοεῖ, φαίνεται, ὅτι ἐν ταῖς καλαῖς τέχναις τὸ Πυθαγόρειον «*Αὐτὸς ἔφα*» οὐδέποτε ἐγένετο οὔτε θέλει γείνη παραδεκτόν· καθόσον ἐκάστη τῶν τεχνῶν τούτων παριστᾷ δι' ἔργων οὐχὶ δι' ἐπιπολαίων λόγων καὶ πομπωδῶν φράσεων τὰς ἰδίας ὑποθέσεις.

Ταῦτα ἦσαν ἱκανὰ ἴσως εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Α. 'Ραγκαβῆ. Ἄλλ' ἡμεῖς, θέλοντες χάριν τῆς ἀναβαλλούσης ἡδὴ παρ' ἡμῖν τέχνης νὰ διαφωτίσωμεν τὸ κοινόν, ἵνα μὴ διαβουκολῇται ἐκ τοιούτων θεωριῶν, αἵτινες δυνατὸν νὰ φανῶσιν ὅτι πηγάζουσιν ἐξ ἀκράτου πηγῆς καὶ ἀλανθάστου διανοίας, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν διὰ πλείονων τὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἡμεῖς δὲ ποιήσατε αὐτῶν οἷαν βούλεσθε χρῆσιν.

Γνωστὸν εἶναι εἰς τοὺς εἰδήμονας, ὅτι πᾶσα καλλιτεχνικὴ ὑπόθεσις ἐκπορεύεται συνήθως ἐκ τῆς φαντασίας τοῦ καλλιτέχνου, ὥςτις εἴτε ἐμπνέεται ἐλευθέρως ἐκ γεγονότος τινός, εἴτε συμμορφοῦται πρὸς τὴν φύσιν, εἴτε δανεῖζεται αὐτὴν ἐκ τῆς ἱστορίας, τῆς ποιήσεως, τῆς μυθολογίας κλ. Ὅταν ὅμως πρόκηται περὶ παραστάσεως εἰκόνος ὁρσκειυτικῆς, ὁ καθ' ἡμᾶς καλλιτέχνης ὀφείλει νὰ περιορίζεται εἰς τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας παραδεδεγμένα καὶ ὑπ' αὐτῆς τρόπον τινὰ καθιερωθέντα καὶ ἐπιβαλλόμενα.

Τούτου τεθέντος, ἕκαστος εὐκόλως ἐννοεῖ ὅτι τὸ καλλιτεχνικὸν θέμα, ὅπερ παρεδέχθη ἡ ἐπιτροπὴ, δὲν εἶναι προῖον ἀκρας βίας, ἀλλὰ μελέτης καὶ σκέψεως ὀρίμου· ὁ δὲ καλλιτέχνης δὲν ἐξήτασε τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ὑποθέσεως ἐκ τοῦ ἐπὶ τοῦ *Νεῖλου πλοῦ τῶν Αἰγυπτίων βασιλέων* πρὸς τὰ *Μεμνόνια* (Ἑφημ. ἀρθ. 218), ὡς κακοζήλως καὶ χάριν ἀρχαιολογικῆς ἐπιδείξεως λέγει ἐν τῇ ἐπιστολῇ του ὁ κ. 'Ρ., ἀλλ' ἐνεπνεύσθη ἐκ τῆς πραγματικότητος τοῦ γεγονότος, ἐν πάσῃ τῇ καθολικότητι αὐτοῦ λαμβανομένου, καὶ ἐπλάσε τὸ ἀρμόδιον θέμα, ἵνα τεθῇ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς νεκρικῆς λάρνακος. Καὶ τοῦτο, διότι ὥφειλε ν' ἀκολουθῇ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης καὶ τοῦ πρέποντος, τὰ ἔθιμα τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα τὰ σοφὰ παραγγέλματα τοῦ Ὁρατίου, τοῦ ἀρίστου διδασκάλου τῆς τε τέχνης καὶ τῆς ποιήσεως, καθ' ἃν ἡ τοῦ θέματος ἐκλογὴ καὶ σύνθεσις γίνεται ἀρμοδιώτερον ἐκ γνωστῶν, πύθωνων καὶ ἀλλήλοις προσηκόντων.

Ἡ ἀλήθεια ὅμως αὕτη συνήθως παραβλέπεται, λέγει ὁ Μονταγνέρτιος, καὶ πολλάκις ἡ ἐκλογὴ τοῦ καλλιτέχνου, ἀντὶ νὰ περιεσφρήνται εἰς τὰ γενικά, χάνεται εἰς ἐξαιρέσεις καὶ λεπτολογίας καὶ εἰς ἐπεισόδια, ἅτινα, ἀντὶ νὰ ὠφελήσωσι, βλάπτουσιν οὐσίᾳ· ὡδὼς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ ὕψος τῆς παραστάσεως. Ὁ δὲ Βιγκελμάννος, περὶ τῶν ἀναγκαίων προσώπων ἐν τῇ συνθέσει τῶν εἰκόνων πραγματευόμενος, λέγει ὅτι οἱ ἀρχαῖοι παρεδέχθησαν ὡς ἀρχὴν τὸ ἀπεικονίζειν ὅσον οἶόν τε ὀλιγώτερα, ἢν οὐδέποτε παρέβαινον. Καὶ ἐπὶ τέλος ὁ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς φιλόσοφος Μιλίτιας δογματίζει, ὅτι ἀρχὴ καὶ βάσις πασῶν τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ μηχανικῶν πρέπει νὰ ᾖναι τὸ πολὺ δι' ὀλίγου ἐκφραζόμενον, συμ-

φώνως πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐκεῖνο γνωμικὸν «οὐκ ἐν τῷ πολλῷ τὸ εὖ, ἀλλ' ἐν τῷ εὖ τὸ πολὺ». Ὑπὸ τοιούτων ἀρχῶν ἐμπνεόμενος ὁ καλλιτέχνης, καὶ ἐπὶ τοιούτων κανόνων σπριζόμενος, ἐνόμισεν ὅτι προσηκόντως ἐκφράζει τὸν κύριον καὶ τελικὸν σκοπὸν τῆς καθόλου ἐννοίας τοῦ μνημείου, ἀποτυπῶν ἐν ἀναγλύφῳ τὴν ἀληθῆ καὶ τελευταίαν πρᾶξιν τοῦ δράματος, ἥτοι τὸν *θρίαμβον* τοῦ ἐπὲρ τοῦ *πομπίου* αὐτοῦ *μαρτυρήσαντος Ποιμαάρχου*. Τίς δ' ἄλλη παρὰ ταύτην ἐξεικόνισαι θρίαμβον θὰ ἦτο. μεγαλοπρεπεί-
 εἶρα καὶ ἡθικώτερα πρὸς ἱκανοποίησιν τῆς δεινῆς καταδίκης τοῦ μάρτυρος; Δὲν ἐκπλήσσεται ὁ θεατὴς, καὶ δὲν διατίθεται εὐσεβῶς, βλέπων τὸ ἱερὸν τοῦ Πατριάρχου λείψανον, τὸ ἀπανθρώπως κα-
 ταδικασθὲν νὰ βιβῇ εἰς τὸν βόρβωρον τοῦ *Βασιλᾶ*, νὰ διαπορ-
 θημεύται μεγαλοπρεπῆς ἐπὶ ἀκατίῳ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν καταδικασάντων αὐτόν, συνοδευόμενον ὑπὸ δύο ἀγγέλων φυλά-
 κων, σεμνοπρεπῶς καὶ ἀγρευῶχος διασχίζον τὴν θάλασσαν ἀπέ-
 ναυτι τοῦ κέντρου τῶν ἑλληνικῶν ἐλπίδων, τῆς ἁγίας Σοφίας, κατευθυνόμενον πρὸς τὴν ποθητὴν λιμὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐπὶ πλέον ἢ ἐν ἀναγλύφῳ εὗρη παράστασις ἀποφύγει ἀνε-
 πεισθήτως καὶ τὴν προσωπογραφίαν, ἥτις πρὸς βλάβην οὐ μικρὰν
 τῆς προόδου τῆς καλλιτεχνίας, δὲν ἔχει εἰσέτι τὴν εἰσόδον ἐπα-
 σήμως ἐλευθέραν εἰς ὁρθόδοξον καὶ ἄν'. Τσαῦτο λοιπὸν ἀπλήρ' καὶ
 ἐκφραστικῶν ἰδέαν, σπριζομένην ἐπὶ τῶν καλλιτεχνικῶν τῆς ἀρ-
 χαιότητος ἀρχῶν, ἐπὶ τῆς ἱστορίας καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν
 ἐθίμων, ὁ κύριος *Ραγκαβῆς* ἀποδοκιμάζει καὶ ἀπακαλεῖ αὐτὴν
ἐπιωχρῆς φαντασίας ἀποκύημα! Διὸ προτρέπει τὸν ἀγαθὸν
 ἀνταποκριτὴν τοῦ νὰ προσπαθήσῃ ταύτας μὲν τὰν ἐκτέλεσιν νὰ
 ἐμποδίσῃ, αὐστήσῃ δὲ τὴν πραγματοποιήσιν τῆς ἰδικῆς του.

Ἄλλ' ἴδωμεν τί αὐτὸς ἀντὶ ταύτης προτείνει, ὡς πρωτότυπον
 καὶ κλασικόν. προϊόν πλουσίας φαντασίας. «Διὰ τὸ προκείμενον
 ρημνυμειὸν τίς ἄλλη (γράφει ὁ κ. *Ραγκαβῆς*) εὐγενεστέρα σύν-

1) Οἱ ἐν Ἀθήναις γινώσκουσι τὰ τοῦ νέου μαρμαρίνου ἱεροῦ ἄρδωνος
 εἴνα ἁγίας Βίβληνης, ὃν ἀποδοκιμάζειν ὁ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ, διδοὶ φέρει
 ἀνεγλήφους εἰκόνας οὐχὶ κοινῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἱερῶν μέλει ἀπροσέπει,

»θεοὶ φέρ' εἰπεῖν ἢ νὰ παρασταθῇ ὁ Πατριάρχης καθ' ἡν στιγμήν
εὐλογεῖ διὰ τῆς χειρὸς τὸν βρόχον, τὸ βλέμμα αἶρων εἰς τὸν οὐ-
ρανόν, τοῦ δὲ βρόχου τὴν ἄκρην νὰ κρατῇ ὁ ἄγριος δῆμιος, ἔχων
ὀπίσω τοὺς δυσμέρφους Ἰουδαίους, περιμένοντας τὰ θυμὰ των
πῖνα τὰ σύρῃσιν εἰς τὸν βόρθεον; Συγχρόνως δὲ πρὸ τοῦ Πα-
τριάρχου προσπίπτων χριστιανὸς φουστανελοφόρος νὰ ἀσπάζη-
ται διὰ πῆς ἀριστερᾶς τὸ κράσπεδον αὐτοῦ, ἐν ᾧ διὰ τῆς δεξιᾶς
παίρει κρυφίως ἐκ τῆς ζώνης του ἐγγχειρίδιον ἐκδουλοῦσας· ὀπίσω
αὐτοῦ δύνανται νὰ παρασταθῶσι καὶ ἄλλοι χριστιανοὶ καὶ
ἀχριστιανοὶ εἰς διαφόρους θέσεις.

Ἄλλ' ἐξετάσωμεν νῦν τὴν *εὐαγγελιστάρι* ταύτην σύνθεσιν αὐ-
θιγαυῶς, καὶ καλλιτεχνικῶς, καὶ ιστορικῶς, ἂν ἀληθῶς ἦναι
τοιαύτη. Ὁ Πατριάρχης, κατὰ τὸν κ. Ρ. καθ' ἡν στιγμήν εὐλογεῖ
τὸν βρόχον διὰ τῆς χειρὸς, αἶρει τοὺς ὀφθαλμοὺς συνάμα πρὸς
τὸν οὐρανόν!! Τίς δὲν βλέπει ἐνταῦθα διχασμὸν τῆς ἐννοίας, δι' οὗ
ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ βάσις παντός· καλλιτεχνικοῦ ἔργου, ἡ τῆς ἐνό-
τητος δηλονότι, διασπᾶται. Διὰ τοῦ διχασμοῦ τούτου μένει
ἀμφίβολον τίς ὁ κυριεῶν αἰσθητικῶς χαρακτήρ τῆς εἰκόνος ταύ-
της, ἡ εὐλογία ἢ ἡ δέσπαις; Ἐπειτα ὁ Πατριάρχης ἐξ ἐνὸς αἶ-
ρει τοὺς ὀφθαλμοὺς, δηλαδὴ ἱκετεύει ἢ δοξάζει τὸν θεόν, ἐξ ἄλ-
λου δὲ εὐλογεῖ. Ποῖον; τὸν βρόχον, ὃν νηδύκατος νὰ τῷ φιλοδω-
ρῇ ὁ μεγαλόδωρος Σουλτάν Μαχμούτ!! Ἐνταῦθα συμπεριλαμ-
βάνονται δύο ἰδέαι· ἀλλὰ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τέχνης παντός
καλλιτεχνήματος θεὸν νὰ ᾖναι μία καὶ μὲν ἡ γενικὴ καὶ κυρία
ἰδέα καὶ ταύτης εἰς ἀμφοῖν δὴλώσιν πρεσβύσται τὰ καλλιτέχνημα.

Τοῦ δὲ βρόχου τὴν ἄκρην (τὴν μίαν δηλαδὴ) πρέπει κατὰ τὸν
κ. Ρ. νὰ κρατῇ ὁ ἄγριος δῆμιος, τὴν δὲ ἐτέραν θέον νὰ κρατῇ
φυσικῶς τῷ λόγῳ ὁ Πατριάρχης, καὶ συγχρόνως νὰ εὐλογῇ αὐτὸν
ἐν πάσῃ ψυχικῇ γαλήνῃ καὶ ἡρεμίᾳ! Κατὰ τὸν κ. Ρ. ὁ δῆμιος
δέσπαι νὰ ἴσταται ὀπίσω τοῦ Πατριάρχου, διότι οὗτος μέλλει νὰ
ᾖναι τὸ πρωτοστατοῦν τῆς εἰκόνος πρόσωπον ὡς τὸ κυριεῶν αὐ-
τῆς, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι οἱ δὺσμορφοὶ ὀπίσω τοῦ ἀγρίου δημίου,
ἐμπροσθεν δὲ τοῦ Πατριάρχου θεὸν νὰ εὐρίσκατο προσπίπτων ὁ
φουστανελοφόρος, καὶ ὀπίσω τούτων πάντων δεσφαὶ χριστιανὰ

καὶ χριστιανοὶ εἰς διαφόρους θέσεις. Ἐντεῦθεν εἰκάζει ἕκαστος, ὅτι ὁ μὲν φουστανελοφόρος προσπίπτων εὐρίσκεται εἰς πρῶτον ἐπίπεδον, ὁ Πατριάρχης εἰς δεύτερον, ὁ δῆμιος εἰς τρίτον, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι εἰς τέταρτον καὶ οἱ θεαταὶ εἰς πέμπτον καὶ ἕκτον ἐπίπεδον.

Ἀλλὰ τοιαύτη τῶν πολλῶν τούτων προσώπων διάταξις δυνατὸν ποιητικῶς, ἴσως δὲ καὶ ἐν τῇ ζωγραφικῇ διὰ τῆς ὀπτικῆς καὶ τοῦ χρωματισμοῦ νὰ παρασταθῇ, οὐχὶ ὁμως καὶ ἐν τῇ γλυπτικῇ, ἥτις δὲν ἔχει τὰ βοηθητικὰ τῆς ζωγραφικῆς μέσα, οὐδ' ἄλλως δύναται νὰ παραστήσῃ τοσαῦτα πρόσωπα ἐπὶ τοσούτων διαφόρων ἐπιπέδων, καὶ ἐπὶ τοσούτου μικροῦ χώρου, διότι ἡ τοῦ τάφου πλευρὰ, ἐφ' ἧς μέλλουσι νὰ παρασταθῶσιν αὐτὰ κατὰ Ῥ. ἔχει ὕψος τέσσαράκοντα ἑκατοστῶν καὶ ἐν μόλις μέτρον μῆκος. Πᾶς καὶ μὴ καλλιτέχνης ἐννοεῖ, πιστεύομεν, τὸ ἀδύνατον τῆς τοιαύτης παραστάσεως.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς γλυπτικῆς διαθέσεως τῶν πολλῶν προσώπων ἃς ἐξετάσωμεν δὲ νῦν τὴν καλλιτεχνικὴν παράστασιν τοῦ ἀναγλύφου τοῦ κ. Ῥαγκαβῆ.

«Πρὸ τοῦ Πατριάρχου, προσπίπτων χριστιανὸς φουστανελοφόρος κατὰ τὸν κ. Ῥ. ἀσπάζεται κρατῶν διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὸ κρᾶσπεδον αὐτοῦ (κατ' ἔθος τουρκικὸν βεβαίως, διότι οἱ χριστιανοὶ ἀσπάζονται εὐλαβῶς τὴν χεῖρα τῶν ἱερωμένων, οὐχὶ δὲ τὸ κρᾶσπεδον ἢ τὴν ποδιάν αὐτῶν), διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς σύρει κρυφίως ἐκ τῆς ζώνης του ἐγχειρίδιον ἐκδικήσεως!! Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ εὐγενέστερον, κατὰ Ῥ., καὶ τὸ ὑψηλὸν μέρος τῆς εἰκόνης, δηλαδὴ τὸ καλλιτεχνικῶς μᾶλλον σόλοικον καὶ ἀντιχριστιανικὸν ὡς δόλιν. Τίς δὲν αἰσθάνεται ὅτι ἡ προσθήκη τοιαύτου προσώπου (τοῦ φουστανελοφόρου μετὰ τοῦ φονικοῦ λάζου του) συντελεῖ νὰ μετατρέψῃ τὸ τέλος τῆς τραγικῆς παραστάσεως εἰς κωμικοτραγικὸν καὶ ἀποτρόπαιον; Πλὴν τούτου καὶ ἐνταῦθα πάλιν παραδίδεται ἐξ ἀγνοίας ἢ τῆς ἐνάτητος ἐννοια τοῦ καλλιτεχνήματος, διότι ἐξ ἐνὸς μὲν ἀσπάζεται, ἐξ ἄλλου δὲ σύρει ὁ φουστανελοφόρος ἐγχειρίδιον, καὶ τοῦτο ἐμπροσθεν τοῦ ἀγρίου δημίου, καὶ πολλῶν ἄλλων γίγασκτ' ἰδῶν καὶ γιαντισάφων, παρόντων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀπαγχονίσεως! Ἀλλως δὲν μᾶς

λέγει ὁ κ. 'Ρ. πῶς συγχωρεῖται ἡ παρουσία τοιοῦτου προσώπου ἐν ἐκείνῃ τῇ φρικαλέᾳ ὥρᾳ τῆς γενικῆς τῶν χριστιανῶν σφαγῆς; Ἱστορικῶς βεβαίως ὄχι, ἴσως ποιητικῇ ἀδείᾳ, ἥς χάριν καὶ χριστιανοὶ καὶ χριστιαναὶ παρίστανται θεαταὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ πατριάρχου⁴⁾· διότι ὡς ποιητῆς ὁ κ. 'Ρ. ἐπιτρέπει τοιαύτας ἐλευθερίας καὶ ἐν τῇ ἄλλῳ αὐστηρᾷ γλυπτικῇ. Ἀλλὰ συγχωροῦντες τοῦτο, ἀδυνατοῦμεν ὡς χριστιανοὶ νὰ δεχθῶμεν μετὰ τοῦ ἀσπασμοῦ τοῦ κρασπέδου τοῦ Πατριάρχου καὶ τὸ σύρειν κρύφα ἐγγχειρίδιον διὰ τῆς ἀριστερᾶς, διότι τοῦτο νομίζομεν οὐχὶ μόνον γελοῖον, ἀλλὰ καὶ ἀντιχριστιανικόν. Ἄν ἀληθῶς ὁ Πατριάρχης εἶναι μμητηρὴς τοῦ Χριστοῦ ὡς ἐν παντὶ τῷ βίῳ αὐτοῦ φαίνεται καθὰ καὶ ὁ κ. 'Ρ. λέγει, τότε πῶς συμβιβάζεται ὁ κ. 'Ρ. τὴν ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου ἀπόπειραν ταύτην πρὸς τὰ παραγγέλματα τοῦ Χριστοῦ, ὅστις συνεχώρει καὶ αὐτοὺς τοὺς σταυρώσαντας αὐτὸν, λέγων, Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασι τί ποιοῦσιν; Ἀλλ' ἔστω· ἴσως ὁ φουστανελοφόρος ἀποδέχεται τὰς ἀρχὰς μᾶλλον τῶν Ἰουδαίων ἢ τὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅπως ἀσπαζόμενος τὸ κράσπεδον τοῦ Πατριάρχου μμειῖται τοὺς Τούρκους μᾶλλον ἢ ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας· ἔχει καὶ οὗτος ἰδίᾳ δοξασίας ποιητικῇ ἀδείᾳ. Ἰδῶμεν νῦν τί ἄρα γε νὰ σημαίνει ἡ ὑπὸ τοῦ φουστανελοφόρου χριστιανοῦ κρυφία ἐκ τῆς ζώνης ἐξαγωγή τοῦ ἐγγχειριδίου. Ὁ εὐαίσθητος κ. 'Ραγκαβῆς, ὡς εὐφυῆς ποιητῆς, καλεῖ τοῦτο ἐγγχειρίδιον ἐκδικήσεως. Διὰ τὴν τάχα ἄλλον, καὶ μὴ εὐφυῆς, νὰ μὴ καλέσῃ

4) Ἴδου ὅμως ὅποια ἦτο ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατάστασις καθ' ὃν χρόνον ἐξετελείτο ἡ τοῦ Πατριάρχου ἀπαγχόνισις κατὰ τινα νεώτερον ἱστορικόν.

«Αἱ ἡμέραι ἐκείναι ἦσαν ἡμέραι φρίκης καὶ τρόμου διὰ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει χριστιανούς. Αἱ οἰκίαι καὶ οἱ γυναικωνίται ἐπατοῦντο, οἱ αἰμοχαρεῖς Ἀσιανοὶ Τούρκοι, σείοντες γυμνὰς τὰς ρομφαίας καὶ φρυάττοντες, περιέτρεχον τὰς ὁδοὺς θύοντες καὶ ἀπολύοντες ὄσους τοῦ κοινοῦ λαοῦ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔσφαζον ἐπὶ τῶν ὁδῶν, ἄλλους ἐκρέμων, ἄλλους παρέδιδον εἰς τὰ βασανιστήρια, ἐκκλησίας ἐμίαινον καὶ ἐγύμνονον, περιουσίας ἐδῆμευον, γυναῖκας καὶ κοράσια ἤρπαζον καὶ ἐν γένει ἐπραττον ὅσα ἡ θηριωδία καὶ ἡ λύσσα αὐτῶν τοὺς ὠδήγει.»

τοῦτο ἐπιτυχέστερον ἴσως ἐγχειρίδιον δολοφονίας; Ἄλλ' ἐστὶ καὶ τοῦτο. Δὲν μᾶς λέγει ὁ κ. 'Ρ. εἰσάγων ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ Πατριάρχου τὸν φουστανελοφόρον τοῦτον, πῶς θὰ δυνηθῇ ὁ θεατὴς νὰ γνωρίσῃ ἂν ὁ τὸ ἐνδυμα τοῦτο φέρων εἶναι χριστιανὸς ἢ ἀλβανὸς μωπιμεθανός;

Ἄλλ' ἡμεῖς δεχόμεθα χάριν τοῦ κ. 'Ρ. ὅτι οὗτος εἶναι χριστιανὸς τοῦ 1821. Ἐρωτῶμεν ὅμως, διατί προσέτιμψε νὰ παραστήσῃ τοῦτον φουστανελοφόρον καὶ οὐχὶ βρακοφόρον, ἢ καλπακοφόρον, ἢ σαρικοφόρον ἢ καὶ σκουφοφόρον κατὰ τὸ τότε εἰς τοὺς λογιωτάτους κυρίως σύνθητες τοῦτο ἐνδυμα, ἐν ᾧ ἡ φουστανελα, ὡς γνωστὸν, ἦτο ἐνδυμασία κυρίως τῶν ἀλβανῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀληπασᾶ, τῶν λεγομένων σιιμένιδων, ἥτοι καθ' αὐτὸ ἀλβανῶν τούρκων καὶ χριστιανῶν; Μόνοι τάχα οἱ φουστανελοφόροι σιιμένιδες ἐδικαιούντο νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου, οὐχὶ δὲ οἱ βρακοφόροι Κανάραι καὶ Μιαούλαι καὶ ἅπαντες οἱ λεοντοχάρδισι θαλάσσιοι ἥρωες τοῦ 1821, οἵτινες οὐχὶ διὰ τοῦ κρητοῦ δολοφόνου λάζου, ἀλλὰ διὰ τῆς σπάθης καὶ τῶν πορπολικῶν τῶν δαυλῶν συνετέλεσαν κυρίως εἰς τὴν συντριβὴν τῶν ἀλβανῶν τῆς δουλείας; Οἱ πτωχοὶ σκουφοφόροι λόγιοι δὲν ἦναι πρῶτοι τὴν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐπαναστατικὴν πυράν; Οἱ ἔμποροι καὶ πρσζῶτες καλπακοφόροι δὲν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἔθνους; Διὰτί λοιπὸν παρίσταται κατ' ἐκείνην τὴν φορικαλίαν περίστασιν ὁ Ἕλλην, μόνον ὡς φουστανελοφόρος ἀλβανὸς τοῦ Ἀληπασᾶ, οὐρῶν τὸ ἐγχειρίδιον τῆς ἐκδικήσεως; Κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν, ἂν ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τοῦ κ. 'Ρ. ἦτο ἀνάγκη ἐνὸς προσώπου, παριστῶντος τὸν Ἕλληνα, προσφορώτερον τούτου ἐνδυμα ἦτο τὸ τοῦ Ἱερολοχίτου, ὅπερ παρεδέχθησαν πάντες οἱ εἰς τὸν λόχον αὐτὸν καταταχθέντες ὡς τακτικοὶ στρατιῶται ἐνδυμα, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φέρῃ ἐν τάγμα τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἢ τῆς ἐθνοφυλακῆς, ὡς καὶ ἄλλοτε εἰπομεν, ἢ τοῦλάχιστον ἡ σχολὴ τῶν Βυελπίδων εἰς ἀνάμνησιν τῶν πρώτων ἐκείνων γενναίων μαρτύρων τῆς ἐλληνικῆς παλιγγενεσίας.

Ἀλλὰ παραλείποντες καὶ ταῦτα χάριν τῆς ποιητικῆς ἀδείας, ἀπορούμεν πῶς ὁ κ. 'Ρ. λησμονήσας τὸ τοῦ Ὁρατίου παράγ-

γέλυμα, ὅπερ ἰσχύει ἐπὶ πασῶν τῶν καλῶν τεχνῶν, καθ' ὃ πᾶν καλλιτέχνημα δεόν νά ᾖναι Simplex dumtaxat et unum, ἐξ-
κολουθεῖ νά προσθέτῃ ἐπὶ τῆς αὐτῆς εἰκόνος καὶ ἐπὶ διαφορῶν
ὡς-εἰπομεν, ἐπιπλέον καὶ ἄλλα πολλὰ, ἢ μᾶλλον πλείστα, πρό-
σῳπα. Ὅπως τοῦ γουσταρελοφόρου, λέγει, *δύναται τὰ*
παρασταθῶσι, ἐν προσθήκῃς δηλαδὴ μέρει, καὶ ἄλλοι χριστιαν-
οὶ καὶ χριστιανὰι εἰς διαφορὸν διέσεις. Καμαρύνοντες βε-
βαίως κατὰ τὴν φρικαλέαν ἐκείνην ὥραν ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ τὸ μαρ-
τύριον τοῦ Πατριάρχου ἐν μέσῳ τῶν γενιτζάρων, καθάστων καὶ
τῶν δυσμόρφων Ἰουδαίων!

Ὁ κ. Φαγκαθῆς, καίτοι ἐγκρατὴς τῆς θεωρίας τῶν καλῶν τε-
χνῶν, ἕνεκα τῆς ἀκρας ὁμῶς βίας ἐλησμόνησεν, ὡς φαίνεται, ὅτι
ὅσα εἶναι δυνατόν νά παρασταθῶσι ποιητικῶς, δὲν δύνανται ἐξ ἴσου
νά παρασταθῶσι καὶ διὰ τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν. Δὲν ἀγνοᾷ βε-
βαίως ὅτι ἐκάστη τῶν καλῶν τεχνῶν ἔχει ἴδιον τρόπον τοῦ ἐκ-
φράζεσθαι καὶ ὅρα, ὡν πέραν ἀδυνατεῖ νά προσθῇ, καὶ ὅτι τὸ διὰ
τῆς ποιήσεως κομψῶς καὶ χαρίεντως ἐκφραζόμενον, τὸ αὐτὸ διὰ
τῆς γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς παριστάμενον ἀποβάσκει πολλὰκις
ἄχαρι καὶ ἀκομψον, ἢ καὶ γελοῖον. Οὕτω π. χ. ἡ ὑπὸ τοῦ Βεργ-
λίου διὰ τῆς ποιήσεως περιγραφομένη εἰκὼν τῆς ἐπὶ τῶν ὤμων
τοῦ Αἰνείου μεταφορᾶς τοῦ Ἀγχίσου παρίσταται ἐν τῇ διανοίᾳ
τοῦ ἀναγνώστου καὶ ἀκροατοῦ μεγαλοπρεπὴς, συγκινητικὴ καὶ
θαυμασία· ἡ αὐτὴ ὁμῶς διὰ τῆς γλυπτικῆς ἀπεικονιζομένη ἀπο-
βαίνει κοινὴ, τετριμμένη καὶ κομική. Ὅθεν ὀρθότατα παράττει
ὁ Roegbolds ὅτι ἰδέαι, αἱ διὰ τινος αἰσθήσεως καλῶς μεταδιδο-
μεναι εἰς τὸν νοῦν, δὲν δύνανται αἱ αὐταὶ πάντοτε νά φθάσωσιν
εἰς αὐτὸν ἐξ ἴσου καλῶς δι' ἄλλης οἰαζόμενῃς.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εὐκόλως κρίνει ἕκαστος, ὅτι ἡ προτεινομένη
τοῦ κ. Φαγκαθῆ παράστασις δύναται νά ἀπεικονισθῇ καλῶς διὰ
μόνης τῆς ποιητικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τῆς διαλέκτου τῆς γλυπτι-
κῆς ἀμέμφως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς περὶ ἀναγλώφων τέχνης τῶν
ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Τέλος, ἐπεὶ δὲ κατ' ἐκείνην τὴν φοβεράν καὶ φρικαλέαν ἐποχὴν
ὁ δι' ἀγχόνης θάνατος ἦτο κοινός, καὶ δι' αὐτοῦ ἐμαρτύρησαν οἱ

πλείστοι τῶν ἀρχιερέων, διατί ἐλησμόνησεν ὁ κ. Παγκαθῆς νὰ προσθέσῃ σημεῖα, δι' ὧν θὰ διεκρίνεται ἡ τοῦ Πατριάρχου ἀπαγχονί-
σις ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων συνοδικῶν ἀρχιερέων; Τοιαῦτα διακριτικὰ
σημεῖα εἶναι ἐνταῦθα λίαν ἀναγκαῖα, ὅπως δὲ περὶ τὰ εἰς τὴν
διὰ θαλάσσης μετακομιδὴν τοῦ λειψάνου τοῦ Πατριάρχου, διότι
αὕτη εἶναι ἐξαιρετικὴ, ὡς εἰς μόνον τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον
τὸν Ε' γενομένη. Πρακτοῦτοις ἡ παράστασις αὕτη ἡ ἐξαιρετικὴ
φέρει ὡσαύτως τὴν ἐξαιρετικὴν ιδιότητα, ὅτι θεωρεῖται εὐλόγως
παρὰ τοῖς εὐσεβέσιν ὡς θαῦμα τῆς θείας Προνοίας ἡ ἀνέυρεσις τοῦ
λειψάνου τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἡ διὰ θαλάσσης μετακομιδὴ αὐ-
τοῦ εἰς Ὁδησσὸν, καὶ ἀπ' Ὁδησσοῦ εἰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἂν ὁ κ. Π.
ἐπιμένῃ εἰς τὴν ἐπὶ τῆς λάρνακος παράστασιν τῆς ἀπαγχονίσεως,
ἣν *eugenotéran* καλεῖ, ἄγνωστον διὰ τίνας λόγους, δὲν μᾶς λέ-
γει, ἐπειδὴ οὕτω θέλει νὰ ᾔηται πιστὸς φύλαξ τῶν γεγονότων,
τί ᾔθελε πράξει ἂν τὸ μαρτύριον τοῦ Πατριάρχου ἐξετελεῖτο διὰ
τοῦ ἀνασκολοπισμοῦ ἢ τῆς διοβελίσσεως, συνήθους παρὰ τοῖς
Ὁθωμανοῖς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν; ᾔθελεν ἐπιμένει καὶ τότε
νὰ χαραχθῇ ἐπὶ τῆς λάρνακος ἡ τοιαύτη παράστασις; Πιστεύο-
μεν ὅχι, διότι δὲν ἀγνοεῖ βεβαίως ὁ κ. Π., καλλιτέχνης ὢν,
πόσον ἐπιμελῶς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες καλλιτέχνηαι ἐσπούδαζον ν'
ἀποφεύγωσι τὰς βδελυρὰς καὶ ἀπανθρώπους παραστάσεις; Ἄς
συγχωρήσῃ λοιπὸν καὶ εἰς ἡμᾶς, ἂν θέλῃ, ν' ἀποφύγωμεν τὸν τῆς
ἀπαγχονίσεως θάνατον διὰ τὸν αὐτὸν λόγον.

Ἀλλ' ὁ κ. Π. ἐπιμένων πάλιν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ δι' ἀγ-
χόνης θανάτου τοῦ Πατριάρχου καὶ κατακρίνων τὴν προτίμησιν
τοῦ παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς παραδεχθέντος νέου θέματος ὡς καὶ πᾶσαν
ἄλλην νέαν παράστασιν, ὡς ἀποδεικνύουσιν κατ' αὐτὸν πτω-
χεῖαν καὶ οὐχὶ πλοῦτον πνεύματος, φέρει εἰς ἐνῶχυσιν τῆς ἐπι-
μονῆς του ἐν τῷ δι' ἀγχόνης θανάτῳ καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς
ὑπ' αὐτοῦ κατακρίσεως τοῦ ἐτέρου θέματος τοὺς ἀρχαίους, λέγων
ὅτι οὗτοι ἐν καιρῷ τῆς λαμπρᾶς ἐποχῆς τῆς τέχνης εἶχον δύο ἢ
τρία μόνα ἀντικείμενα, ἅτινα πάντοτε παρίστων ἐν τοῖς ἔργοις
αὐτῶν, τὴν ἀμαζονομαχίαν, τὴν γιγαντομαχίαν καὶ τὴν Περσο-
μαχίαν, εἰς ἃ προσθέτομεν ἡμεῖς πρὸς χάριν του καὶ τὴν κενταυ-

ρομαχίαν. Ἄς μᾶς συγχωρήσῃ ὅμως νὰ εἰπώμεν αὐτῷ ὅτι *lapsu calami* σύγχεσι ἐνταῦθα ἱερὰς παραστάσεις, προωρισμένας πρὸς διακόσμησιν ναῶν, καὶ ὑπηρετούσας εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αὐτῶν ἀρμονίαν μετὰ τῶν νεκρικῶν παραστάσεων. Ἐν ταῖς τελευταίαις ταύταις, μὴ δεσμευόμενοι οἱ ἀρχαῖοι ὑπὸ τῆς θρησκείας, συνεχόρουν τῷ τεχνίτῃ νὰ ἐπιναῇσῃ οἷας ᾗθελε παραστάσεις καὶ ν' ἀπεικονίσῃ αὐτάς ἐπὶ τῶν τάφων, ὥς δεικνύει, ἵνα μὴ φέρωμεν ἄλλας ἄλλοθεν μαρτυρίας, τὸ ἀρχαῖον πολύτμηον νεκροταφεῖον ἐν τῷ Κεραμεικῷ τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τὴν ἁγίαν Τριάδα, ἐν ᾧ βλέπομεν πάμπολλα παραδείγματα διαφόρων παραστάσεων, ἐξ ὧν εἰκάζεται, ὅτι ἐνταῦθα οὐδεὶς περιορισμὸς ἐπεβάλλετο τῷ τεχνίτῃ· ἐν ἐκείναις ὅμως ἐδεσμεύετο πως· οὗτος ὑπὸ τῆς θρησκείας, καὶ ὥφειλε νὰ ἐπαναλάβῃ πάντοτε τὰ αὐτὰ ἐν τοῖς ναοῖς τῶν θεῶν καὶ ἡρώων, διότι αὗται εἶχον ἀναφορὰν εἰς τοὺς μύθους καὶ τὰς περὶ τῶν θεῶν καὶ ἡρώων ἱερὰς παραδόσεις, καὶ ἐχρησάμευεν ἡ τούτων ἀπεικόνισις οὐχὶ πρὸς ἐξωραϊσμὸν μόνον τῶν ναῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς δόξαν καὶ θαυμασμὸν τῶν εἰς οὓς οἱ ναοὶ ἦσαν καθιερωμένοι θεοὺς καὶ ἡρώας. Ἐντεῦθεν εἰς ναοὺς θεῶν ἀπεικονίζονται μὲν γιγαντομαχίαι, διότι οἱ θεοὶ συμμάχουντες τῷ Διὶ, κατέβαλον τοὺς Γίγαντας, εἰς ἄλλους ναοὺς θεῶν καὶ ἡρώων ἀπεικονίζονται μᾶλλον ἀμαλζονομαχίαι καὶ κενταυρομαχίαι καὶ ἄλλαι τοιαῦται μάχαι, εἰς ἃς οὗτοι ἔσχον μέρος ἢ ὅπωςδῆποτε ἀνεμίχθησαν κατὰ τοὺς μύθους. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ὁ περιορισμὸς οὗτος δὲν εἶναι ἀπόλυτος, ὥς πιστεύει ὁ κ. 'Ρ., οὐδὲ ἐδεσμεύετο ἡ τοῦ καλλιτέχνου εὐφυΐα νὰ ἐπινοήσῃ καὶ νέας ἱστορικὰς παραστάσεις καὶ νὰ προσθέσῃ αὐτάς εἰς τὰς μυθολογικάς, ὅπως οἱ περὶ τὸν Φειδίαν τεχνῖται προσέθηκαν τὴν Περσομαχίαν καὶ θρησκευτικὰς τελετὰς καὶ πομπὰς ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ Παρθενῶνος, τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης καὶ ἄλλων ἱερατικῶν μνημείων, δ' ἐξέφυγε τὴν ὀξύνοιαν τοῦ κ. 'Ρ. φέροντος καὶ τοῦτο εἰς παράδειγμα τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἀρχαίων. Ἡ ἐπιπόνησις καὶ προσθήκη τούτων εἰς τὰ ἀρχῆθεν ὑπὸ τῆς θρησκείας ἐπιβαλλόμενα, μὴ ἀντιβαίνουσα ἀλλὰ συμπληροῦσα αὐτά, καὶ εἰς μείζονα δόξαν τοῦ θεοῦ καὶ ἡρώος συντελοῦσα, δὲν ἀπεδοκιμάζετο ὡς ἔργον πτωχῆς διατοίας, ὥς φρονεῖ ὁ κ. 'Ρ., ἀλ-

λά τούναντίον ἐνεκρίνετο ὑπὸ τῶν εἰς ὑπάτον βαθμὸν ἀνεπτυγ-
 μένον τὸ τοῦ καλοῦ αἶσθημα ἔχόντων ἀρχαίων, καὶ διὰ τῆς τέ-
 χνης ἐκτελούμενη ἐθαυμάζετο ὡς προϊόν γνήμιου καὶ ὑψηλῆς φάν-
 τασίας. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι ἐν τῷ ἐν Αἰγίνῃ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς
 ἀπεικονίζεται ἡ Ἀθηνᾶ διευθύνουσα τὰς μάχας τῶν Διὰκιδῶν
 ἐπὶ Τροίᾳς κατὰ Λαομέδοντος καὶ περὶ τὸν νεκρὸν τοῦ Ἀχιλ-
 λεύος ἡ Πατρόκλου· ἐν τῷ Θεσείῳ εἶδιν ἐν ἀναγλύφοις ἀπεικoni-
 σμέναι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ μάχαι τοῦ ἥρωος τούτου πρὸς τοὺς
 Παλλαντίδας καὶ κενταυρομαχίαι; ἐν αἷς ὁ ἥρωας ἔσχε μέσος συμ-
 μαχῶν τοῖς Λαπίθαῖς κατὰ τῶν Κενταύρων. Ἐν τῷ ἐν Βάσσαις
 τῆς Φυγαλίας ναῷ τοῦ Ἑπαυροῦ Ἀπολλωνος ἀπεικονίζονται
 κενταυρομαχίαι καὶ ἀμαζονομαχίαι κατὰ μίμησιν τῶν ἀττικῶν
 ἔργων, διότι ὁ θεὸς οὗτος ὡς ἀλεξίκακος ἐπστετετο ὅτι ἦτο ἐπί-
 κουρος τῶν Ἑλλήνων ἐν ταῖς μάχαῖς ταύταις. Ἐν δὲ τῷ τοῦ Λυ-
 σικράτους χορηγίαῳ μνημείῳ βλέπομεν ἀπεικονιζομένας ἐν τῇ ζω-
 φόρῳ μάχας τοῦ Διονύσου κατὰ τῶν τυρρηνῶν πειρατῶν. Παρα-
 λείπομεν ἄλλα γνωστά. Τίς δ' οἶδε καὶ πόσα ἄλλα ἀγνωστά
 ἡμῖν τοιαῦτα ἀντικείμενα ἀπεικονίζοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς
 ἄλλα μὴ σωζόμενα οἰκοδομήματα ἱερὰ καὶ μὴ ἀντὶ τῶν δύο ἡ
 τριῶν, ἀ ὁ κ. 'Ρ. ὀνομάζει, δεσμεύων ἐν αὐτοῖς τὴν ἀρχαίαν τέ-
 χνην; Ὁρθῶς λοιπὸν λέγει ὁ μακαρίτης Ῥόσσιος ἐν τῷ ἐγγχειρι-
 δίῳ τῆς ἀρχαιολογίας (σελ. 142) ὅτι «ἡ ἐκλογὴ τῆς υποθέσεως
 τῶν τοιοῦτων πλαστικῶν ἔργων ἐξήρητο ἐλευθέρως ἐκ μό-
 νης τῆς φιλοκάλλου κρίσεως ἢ τῆς φιλοπάτριδος προαιρέσεως
 τοῦ τεχνίτου.» Ἀκούεις, κ. Παρχαβῆ, κρίσιν ἀνδρὸς, ἀφιερῶσαν
 τὸς πάντα τὸν βίον του εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀλ-
 λαχοῦ μνημείων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης, καὶ τὴν ἀρχαιο-
 λογίαν μετελθόντος ὡς μόνον αὐτοῦ ἔργον καὶ ἐντρόφημα πρὸς
 οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἢ τὸν τῆς ἐπιστήμης, ἀφ' ἧς καὶ μόνης
 ἐλάμβανεν ἀληθεῖς καὶ ἀλανθαστοὺς ἐμπνεύσεις;

Ὁ κ. 'Ρ. μὴ ἀρκεσθεῖς νᾶ σχεδιογραφῆσθαι τὰ ἐπὶ τῆς κυρίας
 τοῦ τάφου πλευρᾶς ἀπεικονισθησόμενα, ἐμερίμνησε καὶ περὶ τῶν
 λοιπῶν τριῶν πλευρῶν. Καὶ εἰς μὲν τὴν ἐτέραν πλατεῖαν προτείνει
 νᾶ χαραχθῇ ἐπιτάφιος, εἰς δὲ τὰς δύο βραχείας ὀρίζει ν' ἀπεικο-

νισθῶσι δύο πλοῖα, τὸ μὲν ἰστιοφόρον τὸ δὲ ἀτμικίνητον, λησμονήσας ὅτι αὐτὸς προλαβὼν κατέκρινε τὸ ἐπὶ τοῦ ἐγκριθέντος σχεδίου πλοῖον ὡς ὑπερθυμίζον τοῖς εἰς τὰ Μεινόνια τοῦ Νεΐλου διαπλόνοντας βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου! ἀλλ' ἴσως τὰ ἰδικά του πλοῖα καὶ ἐκεῖ ἐπιγραφῆς ἔχουσι τὸ προνόμιον τὸ μὲν ν' ἀνακαλῇ εἰς τὴν μνήμην τοῦ θεοῦ τὸν τοῦ νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου πλοῖον εἰς Ὁδησσόν, τὸ δὲ τὴν εἰς Πειραιᾶ.

Οὕτω περιέλαβε πρόνοιακῶς ὁ κ. Παγκαλῆς πᾶσαν τὴν τῶν πατρῶν τοῦ Πατριάρχου ἱστορίαν εἰς τὰς τέσσαρας πλευράς· ἂν ὅμως ὁ τάφος εἶχε καὶ ἄλλαι, ἴσως ἤθελε προσθέσει εἰς ταύτας καὶ τὸν μεταξὺ Παριῶν καὶ Ἀθηναίων σιδηρόδρομον, δι' οὗ ἀπεβίβασθη τὸ λείψανον εἰς Ἀθήνας, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ τούτου μεγαλοπρεπῆ τελετὴν τῆς μετακομιδῆς εἰς τὸν τῆς Μητροπόλεως ναόν· μετὰ τοῦτο δὲ καὶ τὰ ἀποκαλυπτῆρια τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πατριάρχου, ὅπως οὕτω συμπληρωθῇ πᾶσα ἡ τοῦ Πατριάρχου ἱστορία ἀπὸ τοῦ δι' ἀγχόνης θανάτου αὐτοῦ μέχρι τῆς πανηγυρικῆς τελετῆς τῆς καθιδρύσεως τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ.

Ἡ πρόνοια τοῦ κ. Ρ. δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ τεχνικὸν μέρος, ἀλλὰ διδοὶ προσέτι συμβουλὰς εἰς τὴν ἐπιτροπὴν νὰ παρακαλέσῃ τὸν κ. Φίλιππον Ἰωάννου, καὶ ὄχι ἄλλον, νὰ ποιήσῃ ἐπιτάφιον ἐπιγράμμα· δυσπιστῶν δὲ ἴσως καὶ εἰς τὴν ἱκανότητά του, ὀρίζει αὐτὸς καὶ τὸ τοῦ ἐπιγράμματος μέτρον καὶ τὴν ὑπόθεσιν αὐτοῦ, λέγων ὅτι αὕτη δεόν νὰ περιέχῃ «ὅτι ὁ Ποιμενάρχης διὰ τοῦ Θανάτου του ὠδήγησε τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἐλευθερίαν ἢ τοιαύτην τινα ἰδέαν».

Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ τῆς ἐπιτροπῆς πρόνοια συνέπεσεν εὐτυχῶς νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὸ πρῶτον μέρος τῆς γνώμης τοῦ κ. Ρ., διότι πολὺ πρὸ τῆς ἐλεύσεως εἰς Ἀθήνας τῆς ἐπιστολῆς του παρεκάλεσεν αὕτη τὸν σοφὸν καθηγητὴν νὰ συντάξῃ οἷον κρίνει ἀρμόδιον ἐπιγράμμα τοῦ κατασκευαζομένου τάφου· ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ὅμως μέρος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμφωνήσῃ, προσδιορίζουσα αὐτῇ τὸ εἶδος τοῦ μέτρου καὶ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἐπιγράμματος, διότι εἶχε καὶ ἔχει πεποίθησιν εἰς τὴν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐμπειρίαν αὐ-

τοῦ ὡς καὶ εἰς τὴν φιλοπατρίαν του· νῦν ὁμως δύναται καὶ οὗτος ἀν' θέλῃ νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν ὁδηγίων τοῦ κ. 'Ρ.

Καὶ τὰυτα μὲν, φίλε, ἀφορμὴν λαβὼν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Α'. 'Ράγκλαβῃ, σοὶ γράφω οὐχὶ κυρίως πρὸς ἀπάντησιν, διότι ἡ ἀρμοδιὰ ἀπάντησις κεῖται, νομίζω, ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἐπιστολῇ, ἀλλὰ χάριν τῆς ἐπιτροπῆς καὶ μάλιστα τῆς τέχνης, ὑπὲρ ἧς ἀναθέτων ὁ θεοπέσιος νοῦς τοῦ Πλάτωνος εἰς τοὺς ἄρχοντας τὴν διευθύνειν καὶ ἐπιβλέψιν τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων, διακελεύει ἐν τῇ πολιτείᾳ του· «αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἄλλοις δημιουργοῖς ἐκιστάκητόν καὶ διακωλύτόν τὸ κακὸς καὶ ἀκόλαστον καὶ ἀναλίσκον καὶ ἀσχημον ἐν εἰκόσι ζῶον, ἐν οἰκοδομῇ κρᾶσι καὶ ἐν ἄλλῳ παντὶ δημιουργούμενον».

Ἐν ἀγίῳ Σάββα τῇ 30 Αὐγούστου 1873. *

*Ολος ὑμέτερος

ΔΥΣΑΝΔΡΟΣ ΚΑΥΤΑΝΖΟΓΛΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ.

Τὰ τῆς κυρίως χριστιανικῆς λατρείας εἰς δύο ἑκπαλαὶ διηροῦντο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἀπετέλει ἡ τῶν κατηχομένων λεγομένη λειτουργία, τὸ δὲ ἡ τῶν πιστῶν.

Ἀλλὰ περὶ μὲν ἐκείνης ἀλλαχοῦ ἄλλοτε σὺν θεῷ κατὰ πλάτος ὁ λόγος· νῦν δὲ τὸ περὶ τῆς τῶν πιστῶν λειτουργίας ζήτημα ἔστω τῆς παρούσης πραγματείας τὸ θέμα.

Α'.

Περὶ τοῦ τύπου τῶν λειτουργιῶν κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας τῆς Ἐκκλησίας ἑκατονταετηρίδας.

Ἐν προοιμίῳ εἰρήσθω ὅτι λειτουργίας ἐνταῦθα λέγοντες νοοῦμεν τὰς δέλτους τὰς περιεχοῦσας συλλογὴν ὠρισμένων εὐχῶν, οὐχὶ ἀσχέτως ἀλλήλαις παρατεθειμένων, ἀλλ' ἐν ἐξωτερικῇ

ἀρμονία καὶ ἐσωτερικῇ ἐνότητι συνημολογημένων, αἵτινες ἐδεῖ ἀνυπερβέτως νὰ ἀναγινώσκωνται ἐν τῇ θεῇ μυστηγωγίᾳ, καὶ προσφωνήσεις καὶ ἀντιφωνήσεις ὁμοίως ὀρισμένες, αἵτινες ἀναγκαιῶς ὡσαύτως ἔπρεπε κατὰ τὴν πρὸς ἡκουσάν ἀκρίβειαν καὶ τὰ ξιν νὰ ἐκφωνῶνται, διαρκούσης τῆς ἱερᾶς ταύτης τελετῆς.

Τοιούτων τοίνυν λειτουργιῶν σύστημα οὐτὲ ἐν τῇ καινῇ διαθήκῃ, οὐτὲ ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν ἀποστολικῶν πατέρων εὐρίσκομεν. Ὁ δὲ ἀρχαιότερος τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, παρ' ᾧ τοιοῦτος λειτουργίας τύπος, ἀπλῶς ὅλως καὶ ἀφελλῆς, ἀπαντᾷ, εἶναι ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυς Ἰουστίνος, ὅστις περιγράφων τὴν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας τελετὴν, ὡς ἐγένετο κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἐξομολογεῖ ταύτην πρὸς τὰ τελούμενα ἐν ταῖς τοῦ Μίθρα μυστηρίοις ⁽¹⁾. Ἀλλ' ὅμως καὶ παρ' αὐτῷ οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ ἱερωτελείας καθιερωμένης ἐν τῇ τῶν πιστῶν λειτουργίᾳ, ἐξ ἧς οἱ μὲν ἀπιστοὶ, οἱ καταχρούμενοι, οἱ ἐνεργούμενοι καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ, ἀπεκλείοντο, τοῖς δὲ πιστοῖς μόνοις τὸ παρευρίσκεσθαι συνεχωρεῖτο. Καθόλου δ' εἰπεῖν κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας ἡ τελετὴ τῆς θείας εὐχαριστίας, ὡς κατ' ἐξοχὴν λειτουργίας τῶν πιστῶν, ὑπῆρχεν ἀπλουστάτη, ὡς μὴ συγχωρούσων τῶν καιρικῶν περιστάσεων τὴν ἐξωτερικὴν μεγαλοπρέπειαν, καὶ τὸ πανηγυρικὸν καὶ ἐορταῶδες. Εὐσεβήγητος ἄρα εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν κατὰ τὰς πρώτας ἑκατονταετηρίδας οὐδεμίαν διατετυπωμένην λειτουργίαν μορφήν εὐρίσκουμεν· διότι ἐν ὅσῳ χρόνῳ ἐπεκράτουν καὶ συνετάρασσον τὴν Ἐκκλησίαν οἱ κατ' αὐτῆς διωγμοί, τὰ μυστηριώδη τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ λατρείας ἐδεῖ κατ' ἀνάγκην νὰ τηρῶνται ὅλως ἀπόκρυφα· διὸ καὶ τὴν ἔγγραφον παράστασιν καὶ δημοσίευσιν τῆς τοσοῦτον σπουδαίας λειτουργικῆς πράξεως ἐκ προνοίας ἀπέφευγεν ἡ Ἐκκλησία.

Τῆς καταθλιπτικῆς ὅμως ταύτης περιόδου παρελθούσης, καὶ εἰρήνης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπανηθασίας, ἐλαμπρύνθη καὶ τῆς τελετῆς ταύτης ἡ πράξις κατὰ τρόπον ἀρμόζοντα τῷ τῷ ὕψει τῆς

(1) Ἰουστ. Ἀπολ. Α'. §. ξί.

ἐννοίας τοῦ μυστηρίου τούτου καὶ τῇ καθόλου εὐχαριστίᾳ τῆς λατρείας τῆς χριστιανικῆς.

Κατὰ τὸν μάρτυρα λοιπὸν καὶ φιλόσοφον Ἰουστίνον ἡ ἱεροπραξία τῆς θείας εὐχαριστίας ἤρχετο ἐξ εὐχῆς τινος, παρὰ πάντων τῶν παρόντων γινομένης⁽¹⁾, μεθ' ἣν ἐπικολοῦθαι ὁ κοινὸς ἀσπασμὸς (φίλημα ἅγιον, εἰρήνη, osculum pacis)⁽²⁾. Εἶτα ὁ ἐπίσκοπος, ἡ ἐν ἀπουσίᾳ αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος, τῇ ἀδείᾳ πάντοτε καὶ συγκαταθέσει τοῦ ἐπισκόπου⁽³⁾, ἐδέετο ὑπὲρ τῶν προκειμένων δώρων⁽⁴⁾. Διὰ δὲ τῆς δεήσεως ταύτης καὶ ἐπιπλήσεως, εὐχαριστίας κοινῶς κελουμένης, ἐξ ἧς ἐνομασθήσαν οὕτω καὶ τὰ δι' αὐτῆς καθαγιαζόμενα εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου, καὶ πᾶσα καθόλου τῆς ἱεροπραξίας ταύτης ἡ τελετὴ, ὁ προκειμένος ἄρτος καὶ οἶνος μετεβέβηλοντο ὑπερφῶς εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ⁽⁵⁾. Μετὰ δὲ τὸ τέλος τῆς δεήσεως οἱ μὲν παρεστῶτες ἐπεφώνουν τὸ ἀμήν⁽⁶⁾· οἱ δὲ διάκονοι προσέφεραν πᾶσι τοῖς παρούσι καὶ τοῖς δι' ἐυλόγους αἰτίας ἀπουσιν ἀμφοτέρω τὰ εἶδη τῶν θείων δώρων, ἐξ ὧν ἐκοι-

(1) Ἰουστ. αὐτόθι. «Κοινὰς εὐχὰς ποιησόμενοι ὑπὲρ τε ἑαυτῶν κτλ.»

(2) Αὐτόθι. «Ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα παυσάμενοι τῶν εὐχῶν».

(3) Ἰγνατ. πρ. Σμυρν. κεφ. η'. «Ἐκείνη βεβαία εὐχαριστία ἡγεισθῶ αἷ ὅπό τοῦ ἐπισκόπου οὕσα, ἡ ᾧ ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ».

(4) Ἰουστ. αὐτόθι. «Ἐπειτα προσφέρεται τῷ προσεστώτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος καὶ κρέματος, καὶ αὐτὸς λαβὼν αἶνον καὶ δόξαν τῷ πατρὶ τῶν ὄλων διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναπέμψει, καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ καταβιωθῆναι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται».

(5) Ἰουστ. αὐτόθι. «Καὶ ἡ τροφή αὕτη (ὁ ἄρτος δηλαδὴ, ὁ οἶνος καὶ αὐτὸ ὕδωρ) καλεῖται παρ' ἡμῖν εὐχαριστία... οὐ γὰρ ὥς κοινὸν ἄρτον, οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν, ἀλλ' ὅν τρόπον διὰ λόγου θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ σωτὴρ ἡμῶν, καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτω καὶ τὴν δι' εὐχῆς λόγου τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τροφήν... ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιέχθημεν εἶναι».

(6) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «Οὐ (προσεστώτος) συντελείσαντος τὰς εὐχὰς καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πᾶς ὁ παρὼν λαὸς ἐπευφημεῖ λέγων· ἀμήν».

κάνουν (¹). Τοιοῦτος λαὸς ἐν συνόψει ὑπῆρχεν ὁ τύπος τῆς ἱερο-
τελεστίας ταύτης κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἑκατονταετηρίδας ἐν
πάσαις σχεδὸν ταῖς κατὰ τόπους ἐκκλησίαις.

B'.

*Περὶ τῶν κυρίως λειτουργιῶν μετὰ τὰς τρεῖς
πρώτας ἑκατονταετηρίδας.*

Ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ἡ ἱεροτελεστία τῆς θείας
εὐχαριστίας προσέλαβε μείζονα ἐξωτερικὴν μεγαλοπρέπειαν ὡς
ἐκ τούτου καὶ ὁ λειτουργικὸς τύπος ἔπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ κα-
ταστῇ ποικιλώτερος. Καὶ ὄντως, ἐκ τότε ἐκάστη κατὰ τόπους
μητροπολιτικὴ ἐκκλησία διέτύπωνεν ἰδίαν τάξιν ἐν τῇ ἱεροτελε-
στίᾳ ταύτῃ, ἥτις πρὸς τήρησιν τοῦ ὁμοιομόρφου καθ' ἅπασαν τὴν
κατοικίαν αὐτῆς περιφέρειαν (²), γραφῇ παραδοθεῖσα, ὠνομάσθη
λειτουργία. Ῥητέον ὅμως ὅτι ἡ σύνταξις καὶ σύνθεσις τῶν λει-
τουργιῶν τούτων δὲν ἐγένετο αὐθαρέτως καὶ κατὰ τὸ ἐκάστῳ
δοκοῦν, ἀλλ' ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς ἐν ἐκάστῃ ἐκκλησίᾳ τηρουμένης
ἀγράφου παραδόσεως τῶν ἀρχαιοτέρων χρόνων (³). Οὕτω λ. χ.

(¹) Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. «Εὐχαριστήσαντες δὲ τοῦ προσετώτος καὶ ἐπυ-
νεύσαντες πάντες τοῦ λαοῦ, οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῖν δέκοντι διδόνειν
ἀεὶ καὶ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ εὐχαριστηθέντος ἄρτου καὶ
οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς οὐ παροῦσιν ἀποφέρουσιν».

(²) Concil. Epaonense, c. 27. «Ad celebranda divina officia
ordinem, quem metropolitani tenent, provinciales eorum obser-
vare debebunt».—Καὶ Concil. Gerundense, c. 4. (ἐν ἔτει 547,
συνεκροτήθη αὕτη ἡ τοπικὴ Σύνοδος) ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς συμφωνίας
ὡς πρὸς τὴν λειτουργίαν τῶν κατὰ τὴν Ἰσπανίαν ἐκκλησιῶν. «Vt in-
stitutio missarum, sicut in metropolitana ecclesia agitur, ita in
eiusdem nomine in omni Tarraconensi provincia tam ipsius missae
ordo, quam psallendi, vel ministrandi consuetudo servetur».

(³) Βασιλ. τοῦ Μ. περὶ ἀγ. πνεύμ. κ. κζ'. «Τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥη-
ματα ἐπὶ τῇ ἀναδείξει τοῦ ἄρτου τῆς εὐχαριστίας καὶ τοῦ ποτηρίου
τῆς εὐλογίας, τίς τῶν ἀγίων ἐγγράφως ἡμῖν καταλείλοιπεν; οὐ γὰρ διὰ
τούτοις ἀρκοῦμεθα, ὧν ὁ ἀπόστολος ἡ τὸ εὐαγγέλιον ἐπεμνήσθη, ἀλλὰ
καὶ προλέγομεν καὶ ἐπιλέγομεν ἑτερα, ὡς μεγάλην ἔχοντα πρὸς τὸ μυ-
στήριον τὴν ἰσχύν, ἐκ τῆς ἀγράφου διδασκαλίας παραλαβόντες».

συνεταλίσθη ἡ τῆς ἐν Ἱερουσολύμοις ἐκκλησίας λειτουργία, ἥτις κατὰ πιθανώτατον λόγον ὑπῆρχε διαδεδομένη ἀνὰ πάσας τὰς τῆς Παλαιστίνης ἐκκλησίας· διότι ἡ λειτουργία αὕτη· δισκευάσθη κατὰ τὸν ἀρχικὸν τύπον τῆς ἔτι σωζομένης λειτουργίας τῆς ἱεροσολυμικῆς ἐκκλησίας, ἥτις φέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἀποστόλου Ἰακώβου, τοῦ καὶ πρώτου ἱεράρχου τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας χρηματίσαντος⁽¹⁾. Ὡσαύτως ἐκ τῶν ἀρχαίων λειτουργιῶν τῆς ἐν Καισαρίᾳ Καππαδοκίας ἐκκλησίας ἀνεφάνη ἡ τοῦ Μ. Βασιλείου καλουμένη λειτουργία, ἥς ἡ χρῆσις λίαν πρωίμως ἐξηπλώθη κατ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν⁽²⁾. Ἐκ δὲ τῆς ἀρχαίας λειτουργίας τῆς ἐν Ἀντιο-

(1) Ἐπειδὴ καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, ἡ ἐν τῇ α' μυσταγωγικῇ αὐτοῦ κατηχήσει ἡμῖν περιωθεῖσα, ὥς καὶ ἡ ἐν ταῖς διαταγαῖς τῶν ἀγίων ἀποστόλων περιεχομένη (βλ. Η'. κεφ. ιδ', καὶ ιε') πολλὴν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας τὴν ὁμοίτητα, διὰ τοῦτο εὐλόγως ἠδυνάτο τις νὰ εἰκάζῃ ὅτι αἱ τρεῖς αὗται λειτουργίαι (συμπεριλαμβανομένης δηλονότι καὶ τῆς τοῦ Ἰακώβου), ἀμοιβαίως συμπληρωθεῖσαι, ὑπῆρχον πᾶσαι ὁμοίως ἐν χρῆσει ἐν ταῖς κατὰ τὴν Παλαιστίνην ἐκκλησίαις, Σημειωτέον πρὸς τοῦτο· ὅτι ἡ περὶ ἧς ἐν τῷ καίμηνω ὁ λόγος λειτουργία ἀποδίδεται, ὡς ἔχει, ὑπὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ Συνόδου (καν. λδ') εἰς τὸν ἀπόστολον Ἰάκωβον· «Ἰάκωβος ὁ κατὰ εἶρα Χριστοῦ τοῦ ρθεοῦ ἡμῶν ἀδελφός, ὃς τῆς ἱεροσολυμιτῶν ἐκκλησίας πρῶτως τὸν θρόνον ἐπιστεύθη, καὶ Βασίλειος, ὁ τῆς Καισαρέων ἀρχιεπίσκοπος... ἐγγράφως τὴν μυστικὴν ἡμῖν ἱεουργίαν παραδεδοκότες, οὕτω τελειοῦν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ ἐξ ὕδατος καὶ οἴνου τὸ ἱερὸν ποτήριον ἐκδεδώκασι». — Ἄλλως ὁμως κρίνει περὶ αὐτῆς, ὡς καὶ περὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἐν Ἀλεξανδρίᾳ ἐκκλησίας, τῆς κοινῶς λεγομένης τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, ὁ Βαλασαμῶν. Ἐρώτησις Μάρκου Πατρ. Ἀλεξανδρ. (ἐκδ. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ· τόμ. Δ'. σελ. 488) «Αἱ περὶ τὰ μέρη τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων ἀναγινωσκόμεναι λειτουργίαι, καὶ λεγόμεναι συγγραφεῖναι παρὰ τῶν ἀγίων ἀποστόλων Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου καὶ Μάρκου δεκταὶ εἰσι τῇ ἀγίᾳ καὶ καθολικῇ. Ἐκκλησίαι, ἡ οὐ;». Ὅρα διὰ τί οὐ, αὐτόθι.

(2) Τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τινος χωρίου τοῦ Πέτρου διακόνου Ἀφρικανοῦ περὶ τὸ 520 ἔτος ἀκμάσαντος (Ὁρ. Liber de incarnatione et gratia Christi ad Fulgentium. c. 8.) «Beatus Basilius Cæsariensis episcopus in oratione sacra altaris, quam pene univ-
versus frequentat oriens, inter cetera: Dona, inquit,

χρῆς ἐκκλησίας, ἥς πλεῖστα τεμάχια καὶ περικοπαὶ εὐρίσκονται ἐν διαφόροις λόγοις τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ἐπῆγασεν ἡ πρῶτον μὲν καθ' ἀπάσας τὰς τῆς Συρίας ἐκκλησίας, ἔπειτα δὲ καὶ πανταχοῦ τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησιῶν διαδοθεῖσα λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου. Πρὸς τοῦτοις ἐκ τῆς ἀρχαίας ἀγράφου παραδόσεως τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐκκλησίας διευτυπώθη πιθανῶς ἡ τοῦ εὐαγγελιστοῦ Μάρκου, τοῦ τῆς ἐκκλησίας ταύτης θεμελιωτοῦ γενομένου, λεγομένη λειτουργία, ἥ τινι ἐχρῶντο αἱ καθ' Αἴγυπτον ὁρθόδοξοι ἐκκλησίαι. Ἐκ ταύτης δὲ πάλιν προῆλθεν ἡ εἰς τὸν Ἀλεξανδρείας Κύριλλον ἀποδιδομένη λειτουργία, ἡ ἐν τοῖς κεφαλαιωδεστατοῖς πρὸς ἐκείνην συμφωνοῦσα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξανδρείας Κυρίλλου φερομένη λειτουργία ἐγένετο ἀσπαστή καὶ εὐχρηστος παρὰ μόνοις τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ Μονοφυσίταις. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν λειτουργιῶν τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησιῶν.

Ἐν δὲ τῇ Ἑσπερίᾳ διὰ τὸν αὐτὸν ὡσαύτως λόγον ἐν ἐκαστῇ μητροπολιτικῇ ἐκκλησίᾳ διευτυπώθη ἰδιαιτέρα λειτουργία, ἥς ἡ χρῆσις ἐξηπλοῦτο βαθμηδὸν καθ' ἅπασαν τὴν περιφέρειαν τῆς κανονικῆς αὐτῆς δικαιοδοσίας. Ὡς πρώτη δὲ καὶ παλαιότερα πασῶν τῶν λειτουργιῶν τῶν κατὰ τὴν Δύσιν ἐκκλησιῶν ἀναγνωρίζεται ἡ τῆς ἐν Καρχηδόνι ἐκκλησίας, ἥς ἵχνη μὲν ἀναφαίνονται ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ ἱερομάρτυρος Κυπριανοῦ, περικοπὰς δὲ ὀλοκλήρους διέσωσεν ἡμῖν ὁ ἱερός Δύγουστινος⁽¹⁾. Μετ' αὐτὴν ἀνα-

«domine, virtutem ac tutamentum malos, quaesumus, bonos facito, bonos in bonitate conserva, omnia enim potes, nec est quod contradicatur tibi; cum enim volueris salvas, et nullis resisti voluntati tuae». Τὰ ἐν τῷ τεμαχίῳ τούτῳ, παραβαλλόμενα πρὸς τὰ ἐν τῇ νῦν ἐν χρῆσει ὄσῃ λειτουργίᾳ τοῦ θεοῦ τούτου Πατρὸς (εὐδοκῶς ἀγαθῶς ἐν τῇ ἀγαθότητι σου διατήρησον τοὺς πονηροὺς ἀγαθῶς πείνησον ἐν τῇ χρηστότητι σου, κτλ.) μαρτυροῦσι τὴν γνησιότητα αὐτῆς, καὶ ἐσφαλμένην ἐξελέγχουσι τὴν γνώμην τῶν διατεινομένων ὅτι ἡ τοῦ Μ. Βασιλείου λειτουργία, ὥς γε νῦν ἔχει, δὲν εἶναι γνήσιον τῆς γραφίδος αὐτοῦ προϊόν. Παρδλ. Renaudot. dissertatio de liturgiis orientalium origine et aetate. T. I. p. 36.

(1) August. ser. 227. ad infant.—Ep. 217. ad Vital.—Lib. de bono perseverant. c. 7.

φαίνονται πολλαὶ λειτουργίαι τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας, ὧν αἱ κυριώτεραι καὶ γνωστότεραι, ἐκ τοῦ φιλοπονήσαντος τὴν προνομίαν ἐκάστη λαβοῦσα, εἰσὶν αἱ ἐξῆς τρεῖς· ἥτοι ἡ ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης Λέοντος τοῦ Α' (Sacramentarium Leonianum), ἡ ὑπὸ τοῦ πάπα Γελασίου (Sacramentarium Gelasianum) καὶ ἡ ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ μεγάλου (Sacramentarium Gregorianum). Πρὸς χρῆσιν δὲ τῶν κατὰ τὴν Γαλλίαν ἐκκλησιῶν συντάχθησαν ὡσαύτως ἰδιαίτεραι λειτουργίαι, ὧν ἀρχαιότερα εἶναι ἐκείνη, ἥς ἔχρη· ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς συγγράμμασι· Γρηγορίου ἐπισκόπου Τούρης (Greg. Turonensis), περὶ τὸ ἔτος 539 ἀκμάσαντος. Τὴν δὲ ὑπάρχουσαν διαφορὰν ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιωτάτων ἡδὴ χρόνων μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς λειτουργίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης, τῆς ὑπὸ Γρηγορίου τοῦ μεγάλου συνταχθείσης, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου πανταχοῦ τῆς Δύσεως ἐπικρατήσασας, μαρτυρεῖ αὐτὸς οὗτος ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης Γρηγόριος ὁ μέγας⁽¹⁾.

Καὶ αἱ κατὰ τὴν Ἰσπανίαν ἐκκλησίαι ἰδίαις ἐχρῶντο λειτουργίαις, ὥς ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἐκατονταετηρίδος διαφύθμισαν κατὰ τὸν τύπον τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας αἱ ἐπίσκοποι Λέανδρος, Ἰσίδωρος, Ίουλιανός κλ. ⁽²⁾. Μεταξὺ δὲ τούτων διεκρίθη ἡ Μοσαραβικὴ καλουμένη (Missale Mozarabicum ἢ ἀρθότερον, Mostarabicum), ἥτις ἀνομάσθη οὕτως ὡς ἐκ τῆς γενικῆς αὐτῆς ἐν Ἰσπανίᾳ χρήσεως ἐπὶ τῆς κυριαρχίας τῶν Ἀράβων. Ῥητέον προσέτι ὅτι ἡ λειτουργία αὕτη ἐταρῆτο πολ-

(1) Greg. M. Epist. 4. XI. ep. 64. ad August. «Cum una sit fides, diversae sunt ecclesiarum consuetudines, et altera consuetudo missarum est in Romana ecclesia, altera in Galliarum ecclesiis tenetur».

(2) Le Brun. Dissertatio xij. Liturg. omn. quoad sacrificium ect. art. III. «Hispaniarum ecclesiae, quae multis in rebus Galliarum ritum imitatae sunt, a Constantinopolitana quoque ecclesia multa sumpserunt». Συνίστη δὲ τὸν ὁμοιόμορφον τῆς λειτουργίας τύπον καθ' ἀπάσας τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐκκλησίας ἡ Β' ἐν Τολήτω Σύνοδος ἐν κανόνι 6', ἔχοντι ὡς ἐξῆς «Per omnem Hispaniam ... unus modus in missarum solemnitatibus conservetur, nec diversa sit ultra in nobis ecclesiastica consuetudo».

λαχοῦ ἀλλαχοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ, ἰδίως μάλιστα ἐν τῇ ἐν Τολήτῳ ἐκκλησίᾳ καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς δεκάτης πρώτης ἑκατονταετηρίδος ἀρξαμένην δεινὴν τῆς Ῥωμάνας ἐκκλησίας πίεσιν πρὸς ἐκδίωξιν μὲν αὐτῆς, εἰσαγωγὴν δὲ τῆς γρηγοριανῆς λειτουργίας.

Ταύταις προστεθείσθω καὶ ἡ τῆς ἐν Μεδιολάνοις ἐκκλησίας λειτουργία, ἥτις ἀποδίδεται εἰς τὸν τῆς πόλεως ἐκείνης ἐπίσκοπον, τὸν μακάριον Ἀμβρόσιον (*Missa Ambrosiana*). Ἀλλ' ὥσπερ τὰς τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰσπανίᾳ ἐκκλησιῶν λειτουργίας, οὕτω καὶ ταύτην μετ' ἐπιμονῆς πολλῆς ἡ παπικὴ δυναστεία καταπολέμησε. Καί ται δὲ ἐπὶ ἑκατονταετηρίδας ὅλας ἡ τῶν Μεδιολάνων ἐκκλησία κατὰ τῆς παπικῆς καταθλίψεως καστρικῶς ἀντίστη (1), ἀλλ' ὅμως ἐνέδωκεν ἐπὶ τέλους. Καὶ οὕτω καταρωθῆται τῇ παπικῇ δεσποτείᾳ ἵνα σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπιβάλῃ καὶ τὴν ἐαυτῆς λειτουργίαν πανταχοῦ τῆς Δύσεως τρόμφῃ καὶ βιά. Ἄξιον ὅμως σημειώσεως εἶναι ὅτι Γρηγόριος ὁ μέγας, ὁ τῆς λειτουργίας τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας συγγραφεὺς, ἔγραψε ταύτην χάριν αὐτῆς τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησίας, ἥς ἐχρημάτισεν ἐπίσκοπος, καὶ οὐδέποτε διενόηθη ἵνα τὰς μὲν τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν λειτουργίας καταργήσῃ, ἐπιβάλῃ δὲ τὴν ἐαυτοῦ βιά μάλιστα καὶ τρόμφῃ(2).

(1) Ἡ τῆς καταθλίψεως ἐπίστασις συνέβη ἐπὶ Καρόλου τοῦ Μ. τῇ συμεργίᾳ τοῦ πάπα Ῥώμης Ἀδριανοῦ. *Op. Landulph. Sen. (περὶ τὸ 4070 ἀκμάεοντος) Chronic. Mediol. L. II. c. 40. «...Carolus romanes libros Ambrosiano titulo sigillatos, quos vel pretio, vel »dono, vel vi habere potuit, alios comburens, alios trans montes »quasi in exilio secum detulit...at deus, qui omnia videt et cuncta cognoscit, quod ad laudem et honorem nominis sui per »spiritum sanctum S. Ambrosio dictante episcopo ordinatum »noverat, violari et a malis dilacerari non passus est».

(2) Τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς Αὐγουστίνον, ἀποστολὸν τῶν Ἀγγλῶν (παρὰ Beda, histor. ecclesiasti.) «Novit »fraternitas tua Romanae ecclesiae consuetudinem, in qua se »meminit nutrium; sed mihi placet, ut sive in Romana sive in »Galliarum, seu in qualibet ecclesia aliquit invenisti, quod plus »omnipotente deo possit placere, sollicite eligas, et in Anglorum

Καὶ ταῦτα μὲν καθόλου περὶ τῶν λειτουργιῶν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ἑσπερίας.

Κατὰ δὲ τὴν ἐσωτερικὴν οἰκονομίαν καὶ διασκευὴν αἱ τῆς Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως λειτουργίαι διαστέλλονται ἐκ τῶν ἑξῆς· ἦτοι αἱ μὲν τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν λειτουργίαι, ὡς περικυκλεῖ τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος ὁ τύπος μᾶλλον ἢ τὰς τῆς Δύσεως, εἰσὶ διεξοδικαί, αἱ δὲ τῶν ἐσπερίων συνοπτικώτεραι. Ἐκείνας χαρακτηρίζει πλοκὴ τις καὶ ὑφὲν δραματικὴ, ἥς ἡ παράστασις διεξάγεται τῇ συμπράξει καὶ συνεργείᾳ πολλῶν ἡμοῦ προσώπων. Αὗται δὲ ἀπεικονίζουσιν εἰδός τι μονολογίας ἢ μονωδίας, ἐν ᾗ μόνον τὸ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς σκηνῆς πρόσωπον φαίνεται καὶ ἀκούεται· διότι κατ' ἐκείνας οὐ μόνον τὰ λειτουργικὰ πρόσωπα (ὁ διάκονος δηλονότι, ὁ ἱερεὺς καὶ ὁ ἐπίσκοπος) δέονται, λιτανεύουσι καὶ δρῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἅπας ὁ παρὲς τῶς λαὸς συμμετέχει τῶν εὐχῶν καὶ τῶν δεήσεων, καὶ συνδρά, οὕτως εἰπεῖν, τοῖς λειτουργοῦσι⁽¹⁾. Κατὰ δὲ τὰς τῆς Δύσεως λειτουργίας τούναντίον ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους ἄκρα ἐπιβάλλεται τῷ παρισταμένῳ λαῷ σιγὴ, καὶ τὸ τοῦ ἱερέως πρόσωπον παρίσταται μόνον ὡς τὸ διεξάγον τὰ τῆς ἱερᾶς ὑποθέσεως⁽²⁾.

»ecclesia, quae adhuc ad fidem nova est, institutione praecipua, »quae de multis ecclesiis colligere potuisti, infundas. Non enim »pro locis res, sed pro bonis rebus loca amanda sunt ect».

(4) Χρυσост. εἰς τὴν Β'. Κορινθ. ὁμ. ιη'. «Ἐπὶ τῶν φρικωδεστάτων ἐμυστηρίων ἐπεύχεται ὁ ἱερεὺς τῷ λαῷ, ἐπεύχεται καὶ ὁ λαὸς τῷ ἱερεῖ. »τὸ γὰρ μετὰ τοῦ πνεύματός σου οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἢ τοῦτο. Τὰ τῆς εὐχαριστίας πάλιν κοινά· οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας· πρότερον γὰρ αὐτῶν λαβὼν φωνὴν, εἰτα συντιθεμένων, »εἴ τι ἀξίως καὶ δικαίως τοῦτο γίνεται, τότε ἄρχεται τῆς εὐχαριστίας».

(2) Ἡ ἀνωτέρω θεωρία περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν λειτουργιῶν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας βεβαιοῦται καὶ κρατύνεται ἐτι μᾶλλον ἐκ τῶν ἑξῆς λόγων Γρηγορίου τοῦ Μ., οἵτινες ἀναφέρονται ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Συρακουσῶν ἐπίσκοπον Ἰωάννην (Epist. L. VII. ep. 64). «Kyrie »eleison autem nos neque diximus, neque dicimus, sicut a Graecis dicitur; quia in Graecis simul omnes dicunt, apud »nos autem a clericis dicitur... Et dominica oratio apud

Ἐκ ταύτης δὲ τῆς κατὰ τε τὸ σύνολον (καὶ κατὰ τὰ μέρη, ὡς παρακατιόντες ὀφύμεθα) οὐσιώδους διαστολῆς τοῦ χαρακτῆρος τῶν λειτουργιῶν τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς λατινικῆς παπικῆς ἐκκλησίας ἐκδηλοῦται εὐκρινῶς ὁ ἐπὶ τῆς λατρείας διαχαραχθεὶς ἰδιόζων τῷ ἑλληνικῷ καὶ ῥωμαϊκῷ λαῷ τύπος, ὅστις καθορᾶται εὐκρινέστερον ἢ τε τῷ χριστιανικῷ πολιτεύματι καὶ τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ· διότι παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὡς περ ἔν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ, τῇ ἀποτελοῦσῃ τὸ ὁσιωδέστατον καὶ κράτιστον τῆς ὁλῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἐπεκράτει σύμπραξις λαοῦ τε καὶ κλήρου, ὡς ἀνωτέρω δέδεικται, οὕτω καὶ ἐν τῷ πολιτεύματι ὁ λαὸς οὐδέποτε ἐνομισθῇ ἀδρανὲς πλήθος, τυφλὸν ὑπήκοον καὶ ξένον ὅλως καὶ ἀμέτοχον τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ὡς παρὰ τοῖς λατινικοῖς λαοῖς. Τοῦτου ἔνεκα καὶ ἡ τοῦ κλήρου ἐξουσία οὐδέποτε κατήντησεν εἰς ἱεροκρατίας καὶ παταρχίας, ὡς συνῆθῃ ἐν ταῖς λατινικαῖς φυλαῖς. Τοῦτ' αὐτὸ παρατηρητέον καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ τέχνῃ, καὶ μάλιστα τῇ ἀρχιεπισκοπικῇ, ἥτις ἐξωτερικῇ οὕσα ἔκφρασις τῆς ἀντιλήψεως τῆς χριστιανικῆς λατρείας, πιστῶς διερμηνεύουσα τὴν ἐσωτερικὴν τῆς λατρείας συναίσθησιν λαοῦ τιμῶς, ἐν μὲν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις διεξέρχοντο τοὺς ἱεροὺς ναοὺς εἰς τρόπον ἐπιτήδειον πρὸς παράστασιν τοῦ δράματος τῆς ἱερᾶς λειτουργίας, καὶ εἰς ἕκαστον ναὸν μίαν μόνην θέσιν ἀνέδειξεν ὡς βῆμα, διὰ παραπετάσματος κεχωρισμένην τοῦ λοιποῦ τοῦ ναοῦ χώρου, καὶ μίαν μόνην, ὡς ἦν ἐπόμενον, πρᾶξιν τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ συνεχώρησεν. Ἐν δὲ τῇ Ἑσπερίᾳ διὰ τὸν τῆς μονολογίας ἢ μομφῆς τύπον τῶν λειτουργιῶν τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας πλείονα τοῦ ἐνὸς ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ ὤρισθησαν βήματα, καὶ

»Graecōs ab omni populo dicitur, apud nos vero a solo sacerdote est». Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν τοῦ «Ἀμὴν» ἐπιφωνησὶν ἀπηγόρευσε Γρηγόριος ὁ Μ. τοῖς ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ παρευρισκομένοις λαϊκοῖς,

πλεῖσται ἐν τῇ αὐτῇ χρόνῳ δύνανται νὰ τελῶνται ἐν αὐτῇ λειτουργίᾳ, ὡς ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐν αὐταῖς δραματικῆς ἐνότητος.

Γ'.

Περὶ τῆς τῶν πιστῶν λειτουργίας.

Αἱ λειτουργίαι τῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς τὸ δραματικὸν ὡς χαρακτηριστικὸν ἰδιᾶζον ἐπικρατεῖ, ὡς εἴρηται, εὐλόγως δύνανται νὰ βοηθῶσιν ὡς εἰς τρία κεφαλαιώδη διαιρούμεναι μέρη. Ἐπομένως καὶ τὴν ἱεράν μυσταγωγίαν ἅπασαν, ἥτοι τὴν κυρίως λειτουργίαν τῶν πιστῶν, προσφυῶς ἠδυνάτῳ τις ὁμοίως εἰς τρεῖς περιόδους νὰ διαχωρίσῃ, τὰς ἐξῆς ἥτοι εἰς τὴν ἀπὸ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν κατηχομένων καὶ τῶν ἐν μετανοίᾳ μέχρι τοῦ ἁγιασμοῦ τῶν τιμίων δώρων· εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτῆς τῆς καθαγιασέως, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τῆς ὑποθέσεως, καὶ τὸ οὐσιωδέστατον καὶ σπουδαιότατον τῆς ὅλης λειτουργίας μέρος· καὶ εἰς τὴν ἀπὸ ταύτης τῆς στιγμῆς μέχρι τέλους τῆς λειτουργίας.

I.

Τὰ ἀπ' ἀρχῆς τῆς τῶν πιστῶν λειτουργίας μέχρι τῆς τῶν τιμίων δώρων εὐλογίας.

Ἀποχωρησάντων τῶν κατηχομένων, καὶ κλεισθεισῶν τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ, ἤρχετο ἡ τῶν πιστῶν λειτουργία (¹). Ταύτης ἡ ἑναρξίς ἐγένετο ὡς ἐξῆς. Ὁ διάκονος προσεκάλει κατὰ πρῶτον τοὺς παρεστῶτας πιστοὺς ἵνα κλίνωσι γόνυ (²). αὐτὸς δὲ ὡς ἐξ

(1) Διονυσ. Ἀρσοπ. περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. γ.· «Μετὰ τὴν τῶν ἁγιογράφων δέλτων ἀνάγνωσιν . . . ἔξω γίνονται τῆς ἱερᾶς περιοχῆς οἱ κατηχομένοι, καὶ πρὸς αὐτοὺς οἱ ἐνεργοῦνται καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες, μένουσιν οἱ τῆς τῶν θείων ἐποφίας καὶ κοινωνίας ἄξιοι. Τῶν λειτουργῶν δὲ (=διακόνων) οἱ μὲν ἐστᾶσι παρὰ τὰς τοῦ ἱεροῦ πύλας συγκεκλεισμέναι, οἱ δὲ ἄλλοι τι τῶν τῆς οἰκείας τάξεως ἐνεργοῦσιν».

(2) Διαταγ. τῶν ἁγ. Ἀποστ. Η. ἡ. «Μή τις τῶν μὴ δυναμένων προελθέτω· δοσι πιστοὶ, κλίνωμεν γόνυ». — Χρυσοστ. εἰς τὴν Β. Κορινθ. ὁμ. ιη. «Ἐπειδὴν εἴρωμεν τῶν ἱερῶν περιδόλων τοὺς οὐ δυναμένους τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης, ἐτέραν δὲ γενέσθαι εὐχὴν, καὶ πάντες ὁμοίως ἐπ' ἐδάφους κείμεθα, καὶ πάντες ὁμοίως ἀνοστήμεθα».

ἐπάσης τῆς κοινότητος ἤχετο ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, ὑπὲρ τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων Ἑκκλησίας, ὑπὲρ τῆς ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ χριστιανικῆς κοινότητος, ὑπὲρ πάσης ἐπισκοπικῆς ὀρθοτομοῦσης τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, ὑπὲρ τοῦ τῆς παροικίας ἐπισκόπου, ὑπὲρ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τῶν ἐν τῷ καὶ διακονούντων, ὑπὲρ τῶν νεοφωτιστῶν, τῶν ἐν ἑξορῇ καὶ φυλακαῖς διατελοούντων, ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, τῶν ἀπίστων κλ. (¹). Μετὰ ταῦτα, τοῦ διακόνου κελεύοντος, ἤγειρετο ὁ κεκλιμένος ἔχων τὸ γόμφι λαός. Ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἀνέπαυεν εὐχὴν τινα πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ τοῦ χριστιανικοῦ αὐτοῦ ποταμίου (²). Τοῦτων δὲ γενομένων, ὁ διάκονος ἀνέκραξε γενομένη τῇ φωνῇ λέγων, ἀπράσχωμενα (³). Σιγῇ δὲ ἐπελθούσης, ὁ ἐπίσκοπος εὐλογῶν τὸν παρεστῶτα λαὸν ἐδίδου τὴν εἰρήνην διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων, ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν (⁴). Ὁ δὲ λαὸς ἀπεκρίνετο ἀκαὶ μετὰ τοῦ πνεύματος σου (⁵). Μετὰ ταῦτα ἐπηκολούθει πρᾶξις τις ἐκφραστικὴ λίκαν τοῦ οὐσωδεστάτου τῆς χριστιανικῆς θρησκείας γνωρίσματος, ὅ ἐστι τῆς ἀγάπης. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἦν ὁ ἀμοιβαῖος πάντων τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ παρευρισκομένων ἀσπασμός, ὅστις κοινῶς

(¹) Κατὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ἐν ἁγίαις Πατρὸς ἡμῶν Κυρilloν Ἱεροσολύμων ἡ ὑπὲρ τῶν ἀνωτέρω ἀριθμηθέντων δέησις ὡραία νὰ γίνηται μετὰ τὴν τῶν θείων δώρων εὐλογίαν. Ὁρ. Κατηχ. μυστ. Β'. ἡ.

(²) Διαταγ. τῶν ἁγ. Ἀποστ. Η'. θ'. «Ἐπνευχέσθω δὲ ὁ ἀρχιερεὺς καὶ λέγῃτω Ἐφίς παντοκράτωρ κλ.».

(³) Αὐτόθι Η'. ι. «Μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος, πρὸςχόμενος».

(⁴) Αὐτόθι. «Καὶ ἀπαλείθω ὁ ἐπίσκοπος τὴν ἐκκλησίαν, καὶ λέγῃτω» ἡ εἰρήνη τοῦ θεοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν». — Θεοδώρ. ἐπιστ. ρμ'. «Τοῦτο ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῆς μυστικῆς ἐστὶ λειτουργίας προσέμνον». — Κυρλλ. Ἀλεξ. ὁπάρι. εἰς Ἰωάνν. βιβλ. ΙΒ'. «Καταπορεύεται καὶ πάλιν (ὁ ἐπίσκοπος), τὸ σύνθετος ἐκείνους λέγων, τοῦτ' ἐστίν· εἰρήνην ὑμῖν, νόμον ὡς πέρ τινα καὶ τὸν ἐπὶ τούτῳ πιδεῖ τοῖς τῆς ἐκκλησίας μέλησιν. Τεταγμένοι καὶ ἐν ταῖς ἁγίαις μέλισσαι συνόδοις, ἥτοι συνάξεις, παρ' αὐτοῖς τοῦ μυστηρίου ἀρχάς, ποῦτο καὶ ἡμεῖς ἀλλήλους σφαιμένοι».

(⁵) Διαταγ. τῶν ἁγ. Ἀποστ. αὐτόθι. «Καὶ ὁ λαὸς ἀποκρινέσθω· καὶ »μετὰ τοῦ πνεύματος σου».

αφίλημα ἁγιον» ἢ ἀφίλημα ἀγάπης» ἐκάλειτο (1). Ῥητέον δὲ ὅτι ὁ ἀσπασμὸς, δι' οὗ ἐξεδηλοῦτο ἡ ἐν Χριστῷ οἰκειότης καὶ ἡ ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης ἀδελφικὴ σύσφιγξις τῶν πιστῶν (2), ὑπῆρχεν ἐκπαλαί συνηθέστατος καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι, καὶ ἐν τῇ χειροθεσίᾳ, καὶ ἐν τῇ τοῦ γάμου εὐλογία, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ τῶν τεθνεώτων ἀκολουθίᾳ (3). ἀλλὰ κατ' ἰδιόζοντα τρόπον προσήκει τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ. Καὶ ταὶ δὲ κατὰ τοὺς πρώτους τῆς Ἐκκλησίας αἰῶνας, ὅτε ἡ ἱερὰ μυσταγωγία ἐτελείτο ἐν μέρεσιν ἀποκρύφους, οἱ ἔθνηκοι, οἷς καὶ αἱ ἀθώοτατοι τῶν χριστιανῶν πράξεις πολλῶν ἀτόπων ὑπονοῶν παρεῖχον ἀφορμὴν, ἐκ τοῦ ἀμοιβαίου ἀσπασμοῦ τῶν πιστῶν πρὸς φορὸν ἐλάμ-

(1) Αὐτόθι· «Καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν· ἀσπάσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ». — Κυρίλλ. Ἱεροσολύμων κατ' ἐχ. μυστ. Ε'. γ'. «Εἶτα βραχὺ ὁ διάκονος ἀλλήλους ἀπολάβετε, καὶ ἀλλήλους ἀσπαζόμεθα». Παρβλ. καὶ Ἰουστ. Ἀπολ. Α'. κεφ. ξέ.

(2) Παρβλ. πρ. Ῥωμ. 15', 16. Α'. Κορινθ. 15', 20. Β', 1Γ', 12. Καὶ Χρυσόστ. εἰς τὴν προδοσ. τοῦ Ἰούδα ὁμ. λ'. «Μνημονεύομεν διαπαντὸς τῶν ἁγίων φιλημάτων καὶ τοῦ φρικωδεστάτου ἀσπασμοῦ τοῦ πρὸς ἀλλήλους. Τοῦτο συμπλέκει τὰς διανοίας ἡμῶν, καὶ ποιεῖ σῶμα γενέσθαι ἐν ἅπαντας, ἐπειδὴν καὶ ἐνὸς σώματος μετέχομεν οἱ πάντες».

(3) Διονυσ. Ἀρεσπ. περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. Ζ'; 6'. «Αὐτὰς τε ὁ ἱεράρχης ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ μετ' αὐτὸν οἱ παρόντες ἅπαντες». Ὁ μεταξὺ τῶν πιστῶν ἀσπασμὸς φαίνεται ὅτι ἀπηγορεύετο κατ' ἐξαιρέσιν τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ παρασκευῇ. Τοῦτο δηλοῦσαι ἐκ τῶν ἐξῆς τοῦ Τερτυλλιανοῦ λόγων (de orat. c. 14.) «Sic et die Paschæ, qui communis et quasi publica jejunii religio est, merito de pœnitus oculo; nihil curantes de occultando quod cum omnibus faciamus». Καὶ Προκόπιος (ιστ. ἱερ. κεφ. 6'). «Παρέλαβον τὴν βασιλειον (Ἰουστινιανὸς ὁ Αὐτοκράτωρ καὶ ἡ Θεοδώρα ἐν ἔτει 527) πρῶτον τῆς ἑορτῆς ἡμέραις τρισίν, ὅτε δὴ οὐτε ἀσπασσάμενα, αὐτὰ εἰρηναῖα προσκυνεῖν ἔξεστιν. Τῆς δὲ καθιερώσεως τοῦ ἔθους τούτου ὁ λόγος εἶναι σαφὴς καὶ πρόδηλος. Ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία ἀνεπόλει εἰς τὴν μνήμην ἐν τῇ τῶν παθῶν ἡμέρᾳ τὸ δόλιον ἐκεῖνο τὸ Ἰούδα φιλῆμα (Ματθ. κς', 48. 49.), δι' οὗ προδοθεὶς ὁ Σωτὴρ ἀπέθανε σωματικῶς τὸν ἐπὶ σταυροῦ θάνατον, ἀπηγόρευσε τὸν συνήθη ἀσπασμὸν, ὅπως μὴ ἐπαυξάνῃ τρόπον τινὰ τὸ ἐαυτῆς ἄλγος ἢ ἐκανάληψις πράξεως, τηλικαύτην προκαλεσάσης ἀνοσιουργίας».

θανόν αἰτίαν εἰς τὸ συκοφαντεῖν αὐτούς (1). ἀλλ' ὅμως ἡ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἐνεκα τούτων τῶν ὑπονοσίων ἡθουλήθη νὰ καταργήσῃ τὴν συνήθειαν τοῦ ἀσπασμοῦ, ὡς πηγάσασαν ἐξ αὐτῆς τῆς τῶν Ἀποστόλων διδασκαλίας, καὶ ἐσπούδαζε νὰ προφυλάτῃ τὴν καθ' ἑαυτῆς ἀθῶαν καὶ ἀγίαν ταύτην χριστιανικὴν πράξιν πάσης κακοβούλου προθέσεως ἀπηλλαγμένην (2). Διὰ, προϋπόντος τοῦ χρόνου, κατεβλήθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡ δέουσα φροντίς, ὥπως ὁ κατὰ τὴν ἱερὰν μοσταγωγίαν ἀμοιβαῖος τῶν πιστῶν ἀσπασμὸς τελῆται ἐν τρόπῳ εὐσχήμῳ καὶ τάξει τῇ προσκηνούσῃ. Τούτου ἐνεκα καὶ πρόσωπα εἰς τοῦτο τεταγμένα ἐρίσθησαν (3).

(1) Φαίνεται ὅτι ὁμοιοῦς ὄντως τὸ ἀγνόν καὶ ἀδόλον τοῦ χριστιανικοῦ ἀσπασμοῦ καταχράντο διανοήμασιν ἀσέβητοις. Κλημ. Ἀλεξ. ἐν Παιδαγ. βιβλ. Γ'. εἰς ε' Ἀγάπη δὲ οὐκ ἐν φιλήματι, ἀλλ' ἐν εὐνοίᾳ κρίνεται· οἱ δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ φιλήματι καταφοροῦσι τὰς ἐκκλησίας, τὸ φιλοῦν εἰδόν, οὐκ ἔχοντες αὐτό· καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο ἐκπέπληκέν ὑπονοίας εἰσχυρὰς καὶ βλασφημίας, τὸ ἀναίδην χρῆσθαι τῷ φιλήματι, ὅπερ ἐχρῆν εἶναι μυστικόν· ἄγιον αὐτὸ κέκληκεν ὁ Ἀπόστολος. — Ἀθηναγ. Πρεσβ. εὐπὲρ χριστ. κεφ. λδ'. ε' Ἀνύβριστα αὐτῶν τὰ σώματα μενεῖν... οὕτως σοὶν ἀκριβώσασθαι τὸ φιλημα, μᾶλλον δὲ τὸ προσκύνημα δεῖ· ὥς εἰ πρὸς μικρὸν τῇ διανοίᾳ παραβολωθῇ, ἔξω ἡμᾶς τῆς αἰωνίου τιμῆς αὐτῆς εὐχῆς.

(2) Κύριλλ. Ἱεροσολ. Κατηχ. μυστ. Β'. γ'. «Μὴ ὑπολάβῃς τὸ φιλημα ἐκείνο (τὸ ἐν τῇ λειτουργίᾳ) σύνθεος εἶναι τοῖς ἐπ' ἀγορᾶς γινόμενοις ὑπὸ τῶν κοινῶν φίλων· οὐκ ἔστι τοίνυν τοιοῦτο τὸ φιλημα· ἐνακρίνησι τὰς ψυχὰς ἀλλήλαις, καὶ πᾶσαν ἀμνησιμάνειαν αὐταῖς μνηστούεται».

(3) Διαταγ. ἀγ. Ἀποστ. Η', εἰς. «Καὶ ἀπαξίσθωσαν αἱ τοῦ κλήρου τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκοὺς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας. Τὰ παῖδια δὲ στηκέτωσαν πρὸς τῷ βήματι. Καὶ διάκονοι αὐτοῖς ἕτερος ἕστω ἑφεστώς, ὥπως μὴ ἀτακτῶσι. Καὶ ἄλλοι διάκονοι περιπατεῖτωσαν καὶ σκοπεῖτωσαν τοὺς ἄνδρας καὶ τὰς γυναῖκας, ὥπως μὴ θόρυβος τις γένηται, καὶ μὴ τις νεύση ἢ ψιθυρίσῃ ἢ νυστέρῃ. Οἱ δὲ διάκονοι ἱστάσθωσαν εἰς τὰς τῶν ἀνδρῶν θύρας καὶ οἱ ὑποδιάκονοι εἰς τὰς τῶν γυναικῶν, ὥπως μὴ τις ἐξέλθῃ μὴτε ἀνοιχθῇ ἡ θύρα, κἂν πιστὸς τις ᾖ, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναφορᾶς. — Ὁ δὲ χρόνος τῆς καταργήσεως τοῦ ἔθιμου τούτου ἐν ταῖς τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησίαις δυσκόλως δύναται νὰ προσδιορισθῇ δι' ἑλλειψιν ἱστορικῶν εἰδήσεων. Ἐν ταῖς κατὰ

Αηγούσης δὲ τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπεκράτησε καθ' ἁπάσας τὰς τῆς Ἀνατολῆς ἐκκλησίας τὸ ἔθος τοῦ ἀναγιγνώσκειν ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως σύμβολον ⁽¹⁾. Διαφορὰ δὲ μόνον ὑπῆρχεν ὡς πρὸς τὴν τάξιν διότι κατὰ τινες μὲν διατυπώσεις τὸ σύμβολον τῆς πίστεως ἔπρεπε νὰ ἀναγιγνώσκηται ὑπὸ παντὸς τοῦ ἐκκλησιαζομένου λαοῦ πρὸ τοῦ ἀσπασμοῦ ⁽²⁾, ἢ εὐθὺς μετὰ τὴν τῶν ἁγίων Γραφῶν ἀνάγνωσιν ⁽³⁾· κατὰ δὲ τὰς λειτουργίας τοῦ Ἰακώβου καὶ Μάρκου (διότι ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῇ σακχαμένη ἐν ταῖς ἀποστολικαῖς διαταγαῖς παντελῶς τὸ σύμβολον παρασιωπᾶται) μετὰ τὴν ἀσπασμὸν, καὶ ὑπὸ μόνου τοῦ λειτουργούντος ἱερέως.

Ἐκ τῆς Ἀνατολῆς μετέβη τὸ ἔθος ταῦτο εἰς τὰς τῆς Ἑσπερίας ἐκκλησίας. Καὶ κατὰ πρῶτον εὐρίσκομεν τὸ σύμβολον τῶν ἐν Νικαίᾳ καὶ Κωνσταντινουπόλει Συνόδων ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ πρὸ τῆς κυριακῆς προσευχῆς ἀναγιγνωσκόμενον ὑπὸ παντὸς

τὴν Ἑσπερίαν ὅπως ἐκκλησίας εἶναι φανερόν διὰ παρεῖδη μέχρι τῆς ἐνδόξης καὶ ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος. Περὶ τοῦτου δρ. Concil. Francofurt. (ἐν ἔτει 794) c. 50. «Confectis sacris mysteriis in Missarum sollempniis omnes generaliter pacem ad invicem praebeant». — Παρβλ. καὶ Concil. Mogunt. (ἐν ἔτει 813) c. 44.

(1) Θεόδωρ. Ἀναγν. ἱστ. ἐκκλ. Β'. «Τιμὸςθος (Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως χρηματίσας περὶ τὸ ἔτος 514.) τὸ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ Πατέρων τῆς πίστεως σύμβολον καθ' ἑκάστην εὐχὴν ἀξίον λέγεσθαι παρεσκεύασεν».

(2) Διονυσ. Ἀρεοπ. περὶ τῆς ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. Γ' 6'. «Οἱ δὲ τῆς λειτουργικῆς διακοσμήσεως ἑκκέρτοι σὺν τοῖς ἱερεῶσιν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου προτιθέασιν τὸν ἱερὸν ἄρτον καὶ τὸ τῆς εὐλογίας ποτήριον, προσημασμένη θείας ὑπὸ παντὸς τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος τῆς καθολικῆς ὁμολογίας. Πρὸς οἷς ὁ θεὸς ἱεράρχης εὐχὴν ἱερὰν ποιᾷ, καὶ τὴν ἁγίαν εἰρήνην ἅπασι διαγγέλλει ... ἀσπασμένων ἀλλήλους πάντων».

(3) Πρακτ. τῆς ἐν Κωνστ. Συνόδου, ἐν ἔτει 536 συγκροτηθείσης ἐπὶ ἡγετᾶ τοῦ Κωνστ. Πατριάρχου, Πραξ. Β'. «Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἁγίου εὐαγγελίου, ἐξ ἑθους τῆς θείας λειτουργίας ἐπιτελούμενης, καὶ τῶν εὐχῶν κλεισθισῶν, καὶ τοῦ ἁγίου μαθήματος κατὰ τὸ ὑπόμνηθες λεχθέντος».

τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς κατὰ τὴν Ἰσπανίαν ἐκκλησίαις. Καὶ τοῦτο, ὡς ῥητῶς ἡ Γ': ἐν Τολήτῳ ἐν ἔτει 589 συγκροτηθεῖσα Σύνοδος ἀποφαινεται κατὰ μίμῃσιν τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ('). Τὸ παράδειγμα τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ ἐκκλησίας ἐμιμήθησαν αἱ ἐκκλησίαι τῆς Γαλλίας περὶ τὴν ὁγδόην ἑκατονταετηρίδα. Ἡ δὲ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης καθιέρωσε τὴν τοῦ συμβόλου ἀνάγνωσιν ἐν τῇ θείᾳ μυσταγωγίᾳ πολλῶ ὀψαίτερον, ἥτοι περὶ τὴν ἑνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα (1014) ἐπὶ πάπα Βενεδίκτου τοῦ Η'.

Τοῦ συμβόλου ἀναγνωσθέντος, πρὸς ἤγετο ὑπὸ τοῦ διακόνου τῷ λειτουργοῦντι ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις ὕδωρ πρὸς ἀπονεψιν τῶν χειρῶν εἰς σύμβολον τῆς τῆς διανοίας καθαρότητος, ἥτις ὤφειλε νὰ ὑπάρχῃ παρὰ τοῖς κοινωνοῦσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων (2). Εἶτα ὁ διάκονος τοὺς μὲν κατηχουμένους, ἀκρωμένους, αἰρετικούς καὶ ἀπίστους ἐκάλει αὐθις νὰ ἐξέλθωσι τοῦ ναοῦ, τοὺς δὲ πιστοὺς νὰ προετοιμασθῶσιν ἵνα ἐν καθαρότητι καρδίας καὶ νοῦ καὶ ἐν φόβῳ θεοῦ παραστῶσιν εἰς τὴν τοῦ φρικτοῦ μυστηρίου τέλεσιν (3). Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ στιγμῇ προσέκο-

(1) Concil. Tolet. c. 2. «Sancta constituit Synodus, ut per omnes ecclesias Hispaniæ et Gallicæ, secundum formam Orientalium ecclesiarum concilii Constantinopolitani, hoc est centum quinqueaginta episcoporum, symbolum fidei recitetur; ut prius quam dominica dicatur oratio, voce clara prædicetur, quo et fides vera manifestum testimonium habeat, et ad Christi corpus et sanguinem prælibandum pectora populorum fide purificata accedant».

(2) Κόριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. μυστ. Β'. 6'. «Εὐλόγητε τὸν διάκονον καὶ τὸν νίφασθαι διδόντα τῷ ἱερεὶ καὶ τοῖς κύκλοις τὸ θυσιαστήριον τοῦ ὁδοῦ πρεσβυτέρους· οὐ πάντως δὲ ἰδίδου διὰ τὸν σωματικὸν ῥύπον· οὐκ ἔστι τοῦτο· οὐτε γὰρ ῥύπον σώματος ἔχοντες τὴν ἀρχὴν εἰς ἡμῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἀλλὰ σύμβολόν ἐστι τοῦ δεῖν ὑμᾶς καθαρεύειν πάντων ἁμαρτημάτων καὶ ἀνομιμάτων τὸ νίφασθαι· νίφασθαι ταύτας, τὸ καθαρόν δηλονότι καὶ ἁμωμον τῶν πράξεων αἰνιττόμεθα».

(3) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Η', ιδ. «Εὐθὺς ὁ διάκονος λέγει· μὴ τις τῶν κατηχουμένων, μὴ τις τῶν ἀκρωμένων, μὴ τις τῶν ἀπίστων, ἢ μὴ τις τῶν ἑτεροδόξων. Τὰ παιδία προσλαμβάνετε αἱ μητέρες· μὴ τις ἡκατά τινος, μὴ τις ἐν ὑποκρίσει. Ὁρθοὶ πρὸς Κύριον μετὰ φόβου καὶ

μίζοντο τῷ λειτουργοῦντι ἐπισκόπῳ ὑπὸ τῶν διακόνων αἱ ὑπὸ τῶν πιστῶν, τῶν ἀξίων τῆς τῶν μυστηρίων κοινωνίας, προσενηχθεῖσαι προσφοραὶ, ὁ ἄρτος δηλονότι καὶ ὁ οἶνος, καὶ ἐτίθεντο ἐπὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης ⁽¹⁾. Δύο δὲ διάκονοι, ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν τῆς ἀγίας τραπέζης ἱστάμενοι, ὥφειλον ἀπὸ ταύτης τῆς στιγμῆς διὰ ῥιπιδίων, κατεσκευασμένων εἴτε ἐξ ὑμένων λεπτῶν, εἴτε ἐκ πτερῶν ταῶνος, εἴτε ἐξ ὀθόνης, ἡρέμα νὰ ἀποσοδῶσι τὰ περιπτάμενα ἔντομα, ὅπως μὴ ἐγγχρίπτονται εἰς τὰ σκεύη, τὰ περιέχοντα τὰ προσχομισθέντα δῶρα ⁽²⁾. Κατ' ἄλλους ὁμοίως ἢ τῶν ῥιπιδίων ἐπικίνησις ἀνωθεν τῶν προκειμένων δώρων παρίστα συμβολικῶς τὰ ἐξαπτέρυγα, τὰ ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ παριστάμενα, καὶ διὰ τῶν πτερύγων τὰ πρόσωπα καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν περικαλύπτοντα ⁽³⁾. Τούτων οὕτω τελουμένων, ὁ ἐπίσκοπος, λαμπρὰν περιβεβλημένος στολὴν, ἵστατο πρὸ τῆς ἱερᾶς τραπέζης, καὶ περὶ αὐτὸν οἱ συλλειτουργοῦντες πρεσβύτεροι. Αὐτόθι δ' ἱστάμενος προσκύνετο πρῶτον καθ' ἑαυτόν· εἶτα, τῷ σημείῳ τοῦ σταυροῦ ἑαυτὸν σφραγίσας, προσεφώνει τὸ περιμυστάμενον χριστιανικὸν πλήρωμα διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων· « ἡ χάρις τοῦ παντοκράτορος θεοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-

» τῶν ἐστώτες ὦμεν προσφέρειν ». — Χρυσόστ. περὶ Ἀκαταλήπτων, ὁμιλ. δ'. « Ὅρθοι στῶμεν καλῶς, οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῇ νομοθετήσται, ἀλλ' ἵνα τοὺς χαμαὶ κυρομένους λογισμοὺς ἀνορθώσωμεν, ἵνα τὴν ἔκλουσιν τὴν ἐκ τῶν βιωτικῶν ἡμῖν γινομένην πραγματίαν ἐκβαλόντας, ὁρῶσθαι ἔμπροσθεν τοῦ θεοῦ παραστῆσαι δυνηθῶμεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ».

(4) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. αὐτόθι· « Ὡν γενομένων, οἱ διάκονοι » προσεγγέτησαν τὰ δῶρα τῷ ἐπισκόπῳ πρὸς τὸ θυσιαστήριον ».

(2) Αὐτόθι.

(3) Ἰόβιος μοναχὸς, παρὰ Φωτίῳ (ἐν Βιβλιοθ. σκβ'). « Ἀγία δὲ (ὁ ἰόβιος) καὶ τοῦ κυριακοῦ σώματος ἐπὶ τῆς ἱερᾶς τραπέζης πρεσβύτερος, διὰ τοῦτο τοὺς παρ' ἑκάτερα τῶν τὰ ἱερὰ ὑψηρευομένων, ῥιπιδίας πτερῶν πεποιημένας, τοῖς προκειμένοις φρικτοῖς ἐπικινεῖν τῶν ἐξαπτερύγων φέροντας σύμβολα· ὥς ἂν μὴ ἔωσι τοὺς τελουμένους τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀναπομένειν, ἀλλὰ παντὸς προσώλου ὑπεράνω γενομένους νοεραῖς ὀφθαλμοῖς, διὰ τῶν ὀρωμένων ἐπὶ τὴν ἀόρατον θείαν καὶ τὸ ἀμήχανον » ἐκεῖνο κάλλος παρασκευάζουσιν ἀναδραμεῖν ».

ἁστού, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος ἔστω μετὰ πάντων ὑμῶν· ὁ δὲ λαὸς ἀντεφώνει· «καὶ μετὰ τοῦ πνεύματός σου» (1).

Καὶ ἐνταῦθα ἀπέληγε τὸ πρῶτον τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας μέρος.

II.

Περὶ τῆς κυρίως μυσταγωγίας.

Πάντα τὰ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει γινόμενα ἦσαν προεξαγωγικά εἰς τὴν κυρίαν ὑπόθεσιν, καὶ οἰοεὶ πρόλογος τῆς κυρίως μυσταγωγίας. Τὴν δὲ μετάβασιν ἀπὸ τοῦ πρώτου μέρους τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας εἰς τὸ δεύτερον ἐσήμαινε συνήθως ἡ ἄρσις τοῦ καταπετάσματος, τοῦ διαχωρίζοντος τὴν ναὺν τοῦ ναοῦ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ βήματος καὶ τοῦ θυσιαστηρίου (2). Ἐπειδὴ δὲ τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος ἀπετέλει τοῦ ὅλου ἱεροῦ δράματος τὸ κέντρον, καὶ ἐξεδηλοῦτο ἐν αὐτῷ καταφανῶς ὁ θεὸς σκοπὸς καὶ ἡ κυρία τῆς ἱερᾶς παραστάσεως ὑπόθεσις, διὰ τοῦτο εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ὁ τελετουργὸς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βήματος ἱστάμενος, οἰοεὶ κήρυξ, ἐξήγειρε διὰ προσφωνήσεως καταλλήλου τοῦ παρεστῶτος λαοῦ τὴν προσοχὴν καὶ παρεκελεύετο τοὺς πάντας ἵνα συντόνως ἀφροσύωσιν τὸν νοῦν αὐτῶν καὶ τὴν καρδίαν εἰς τὰ τελούμενα. Ἡ προσφωνή-

(1) Διαταγ. τῶν ἁγ. Ἀποστ. Αὐτ. «Εὐξάμενος οὖν καθ' ἑαυτὸν ὁ ἄρχιερεὺς ἅμα τοῖς ἱερεῦσι, καὶ λαμπρὰν ἑσθῆτα μετενδύς, καὶ στάς πρὸς τῷ θυσιαστηρίῳ, τὸ τρόπαιον τοῦ σταυροῦ κατὰ τοῦ μετώπου τῇ χειρὶ ποιησάμενος, εἰς πάντας εἰπάτω ἡ χάρις κλ.».

(2) Ὁρ. λειτουργ. τοῦ ἀποστ. Ἰακώβου, κεφ. κδ'. «Εὐχὴ τοῦ καταπετάσματος: Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ὅτι ἔδωκας ἡμῖν παρρησίαν εἰς τὴν εἰσοδὸν τῶν ἁγίων σου, ἣν ἀνεκαίνισας ἡμῖν ὁδὸν πρὸς φάτον καὶ ζῶσαν διὰ τοῦ καταπετάσματος τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ σου. Καταξιώθιντες οὖν εἰσελθεῖν εἰς τόπον σκηνώματος δόξης σου, ἔσω εἰς γενέσθαι τοῦ καταπετάσματος, καὶ τὰ ἅγια τῶν ἁγίων κατοπεύσαι, προσπίπτομεν τῇ σῇ ἀγαθότητι. Δέσποτα, ἐλέησαι ἡμᾶς· ἐπειδὴ ἔμποδοι καὶ ἐντραμοὶ ἐσμεν, μέλλοντες παρυστάναι τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ καὶ προσφέρειν τὴν φοβεράν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν... Ἐξαπόστειλον ὁ Θεὸς τὴν χάριν σου τὴν ἀγαθὴν, καὶ ἀγιάσον ἡμῶν εἰς φυγὰς καὶ τὰ σώματα καὶ τὰ πνεύματα· καὶ ἀλλοιώσον ἡμῶν τὰ σφρονήματα πρὸς εὐσέβειαν».

σις αὕτη εἶχεν ὡς ἐξῆς· ἀνω τὸν νοῦν» ⁽¹⁾ ἢ ἀνασχωμέν ἡμῖν
 πτὸν νοῦν καὶ τὰς καρδίας (*sursum corda*)». Ὁ δὲ παρестὼς
 λαὸς ἀντεφώνει· ἔχομεν πρὸς τὸν κύριον (*habemus ad domi-*
num)» ⁽²⁾.

Τούτου γενομένου, ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς εἰσῆρχετο εὐθὺς εἰς τὴν
 τῆς ἱερᾶς θυσίας τέλεσιν, ποιούμενος τὴν ἀρχὴν ἐκ τινος εὐχῆς,
 ἣν ὑπετίθετο ὅτι ἀνέπεμπε πρὸς τὸν Θεὸν σύμπαν τὸ παριστάμε-
 νον πλῆθος· ἀπὸ κοινοῦ τοῖς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλοις. Ἐν ταύτῃ τῇ
 εὐχῇ, τῇ κατὰ τὴν ἀρχαιοπρεπεστέραν αὐτῆς μορφὴν σωζομένη
 ἐν τῇ τῶν Ἀποστόλων λειτουργίᾳ, ἐξ ἧς πᾶσαι μᾶλλον ἢ ἥττον
 αἱ ἄλλαι λειτουργίαι τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς ἠρύσαντο
 ἐννοίας καὶ φράσεις, ἐπανθεῖ ἰδιάζουσα γλαφυρότης, θρησκευτικοῦ
 αἰσθήματος λεπτότης πολλή, καὶ θαυμαστὴ ποικιλία εἰκόνων.
 Κατὰ τὸ περιεχόμενον τῆς εὐχῆς ταύτης τὸ χριστιανικὸν πλή-
 ρωμα ἀναλογιζόμενον τῶν ἀπείρων καὶ μεγάλων τοῦ θεοῦ χαρί-
 των, ὧν γίνεται κοινωνὸν διὰ τῆς μεταλήψεως τοῦ σώματος καὶ
 αἵματος τοῦ Κυρίου, καὶ πληρούμενον εὐφροσύνης καὶ θυμῆδαιας
 πνευματικῆς ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ ἐκ τοῦ θανάτου καὶ τῇ κληρονομίᾳ
 τῆς αἰωνίου ζωῆς διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, διαχέεται
 εἰς δοξολογίαν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Περιγράφονται λοιπὸν ἐν αὐτῇ
 θαυμασίως καὶ μετὰ ἐξάρσεως πολλῆς αἱ τελειότητες τῶν θείων
 ἰδιοτήτων· ἐξαίρεται ἡ ἄπειρος τοῦ θεοῦ ἀγαθότης, καὶ ἐπαρι-
 θυμῶνται λεπτομερῶς καὶ χαριέντως τὰ θαυμασὰ τῶν ἔργων
 αὐτοῦ ἐν τε τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἰδίως ὅμως μεγαλύνε-
 ται διὰ μακρῶν τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ τῇ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν
 δημιουργίᾳ τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τῇ φιλανθρώπῳ προνοίᾳ περὶ τῆς
 σωτηρίας αὐτοῦ. Τελευτᾷ δὲ ἡ εὐχή διὰ τῆς ἀκαταπαύστου δο-

(1) Διαταγ. τῶν ἁγ. Ἀποστ. Η', ιβ'.

(2) Αὐτόθι· ε' Ὁ ἀρχιερεὺς· ἀνω τὸν νοῦν καὶ πάντες· ἔχομεν πρὸς
 πτὸν κύριον.

» Καὶ ὁ ἀρχιερεὺς· εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ.

» Καὶ πάντες· ἄξιον καὶ δίκαιον. — Παρβλ. καὶ Κυρίλλ. Ἀεροσολ. κα-
 τήχ. μυσταγ. Ε', γ'.

ξολογίας τῶν οὐρανίων δυνάμεων (1). Ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ ἡ ἱερὰ παραστάσις ἀπέδαινε φαιδροτέρα ἑαυτῆς καὶ πανηγυρικωτέρα· δίδοι τότε ὁ χορὸς καὶ τὸ παριστάμενον πλῆθος συνέψαλλον τὸν ἐπινίκιον λεγόμενον ὕμνον, καὶ συμμετεῖχεν οὕτω τῶν ἀγγελικῶν ἔργων ἡ ἀνθρωπότης διὰ τὴν ἑνσαρκον οἰκονομίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (2).

Ἄμα τοῦ ἐπινικίου ὕμνου ὑπὸ τοῦ χοροῦ ψαλέντος, ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς συνεχίζει δι' ἄλλης εὐχῆς τὴν διακοπεῖσαν δέησιν. Ἐμφάσεως δὲ χάριν ἐπαναλαμβάνονται εὐθὺς ἐν αὐτῇ αἱ αὐταὶ λέξεις καὶ χαριέντως ἐπιτείνεται ἔτι μᾶλλον ὁ αἶνος καὶ ἡ δοξολογία τοῦ θείου ὀνόματος ὡς ἀξία καὶ δικαία (3). Ἐφεξῆς προ-

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. αὐτόθι· «Σὺ προσκυνοῦσιν ἀνέριθμοι στρατιαὶ ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, θρόνων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἰξουσίων, δυνάμεων, στρατιῶν αἰωνίων· τὰ Χερουδὶμ καὶ τὰ ἱεραπείρυγα Σεραφίμ, »ταῖς μὲν δυοὶ κατακαλύπτοντα τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυοὶ τὰς κεφαλὰς, »ταῖς δὲ δυοὶ πετόμενα (Ἡσαίας, Σ', 2), καὶ λέγοντα ἅμα χιλλαῖς χιλιέσιν ἀρχαγγέλων, καὶ μυρίαις μυριάσιν ἀγγέλων (Δανιὴλ Ζ', 40), »ἀκαταπαύστως καὶ ἀσκήτως βοῶσαις· καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἅμα εἰπάτω· ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος κύριος Σαβαώθ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας· ἀμήν».

(2) Χρυσост. εἰς τὸν Ἡσαίαν ὁμ. 4. (τόμ. 6, ἔκδ. Migne)· «Ἄνω τὰ »Σεραφίμ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναβοᾷ, κάτω τὸν αὐτὸν ἡ τῶν ἀνθρώπων ἀναπέμπει πληθὺς· κοινὴ τῶν ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων συγκροτεῖται πανήγυρις· μία εὐχαριστία, ἓν ἀγαλλίαμα, μία εὐφρόσυνος χοροστασία». — Κυρίλλ. Ἱεροσολ. Κατήχ. μυστ. Β', ζ'. «Μετὰ ταῦτα μνημονεύομεν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης· ἡλίου καὶ σελήνης· ἀστρων, »καὶ πάσης τῆς κτίσεως λογικῆς τε καὶ ἀλόγου ὀρετῆς τε καὶ δοράτου· ἀγγέλων, ἀρχαγγέλων, δυνάμεων, κυριοτήτων, ἀρχῶν, ἰξουσίων, θρόνων, τῶν Χερουδὶμ τῶν πολυπροσώπων καὶ τῶν Σεραφίμ, ἃ ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἐδέξατο Ἡσαίας παρεστηκότα κύκλῳ τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ... καὶ λέγοντα· ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος κύριος Σαβαώθ· διὰ τοῦτο γὰρ »ἐπὶ παραδοθεῖσαν ἡμῖν ἐκ τῶν Σεραφίμ θεολογίαν ταύτην λέγομεν, νόπως κοινωνοὶ τῆς ὕμνωθίας ταῖς ὑπερχοσμίαις γενόμεθα στρατιαῖς».

(3) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Η', ι. «Ἄξιον ὡς ἀληθῶς καὶ δίκαιον »πρὸ πάντων ὁμνεῖν σε τὸν ὄντως ὄντα θεὸν κτλ.». — Διευργ. Ἰακώβ. κθ'. «Ἄγιος εἰ, βασιλεῦ τῶν αἰώνων καὶ πάσης ἀγιωσύνης κύριος καὶ

βαίνει ὁ ἱερεὺς, τοῦ θεοῦ τὰς χάριτας ἀφηγούμενος, τὰ τῆς ἐκείνου οἰκονομίας ἐξιστορῶν, τὰ θαύματα τοῦ Σωτῆρος, δι' ὧν ἐφανερώσῃ τὸ ὄνομα τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἐφυγάδευσε τὸ σκότος τῆς πλάνης, ἐπαριθμῶν, τοῦ σταυροῦ, τῆς ταφῆς, τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως μνημονεύων. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν ἐνθους καὶ λαμπρὸς γίνεται ὁ χαρακτήρ τῆς εὐχῆς ταύτης καὶ ἐνδείκνυται τὸ ὕψος καὶ μεγαλεῖον τοῦ λόγου ἐν τῇ τοῦ μεγάλου Βασιλείου λειτουργίᾳ, ἔνθα μετὰ τὸν ἀγγελικὸν ὕμνον μεγαλύνεται τῆς τρισαγίου θεότητος τὸ ὄνομα οὕτως· Ἄγιος εἰ ὡς ἀληθῶς, καὶ πανάγιος, καὶ οὐκ ἔστι μέτρον »τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῆς ἀγνωσύνης σου» καὶ περιγράφονται μεγαλοπρεπῶς τὰ ἔργα τοῦ θεοῦ ἀπὸ τῆς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίας μέχρι τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Ἐν τούτοις ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἐν τούτῳ τῆς λειτουργίας τῷ μέρει, ἐν ᾧ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας κορυפוῦται ἡ ἔννοια, ἀναφαίνεται αὐθις εὐκρινὲς ὁ ἰδιόζων χαρακτήρ τῆς ἰδιοφυίας καὶ τῆς χριστιανικῆς ἀντιλήψεως τῶν ἐλληνικῶν καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν λαῶν. Ὅθεν ὡς ἐπὶ τῆς καθόλου λειτουργίας, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν μερῶν αὐτῆς ἐνεχαράχθη ὁ τύπος τῆς φυσικῆς ἰδιοπαθείας τῶν λαῶν τούτων. Καὶ κατὰ μὲν τὰς ἀνατολικὰς λειτουργίας ἐν ταύτῃ τῇ σπουδαιοτάτῃ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας στιγμῇ τῶν προτασσομένων εὐχῶν κυρία καὶ διηνεκῆς ὑπόθεσις εἶναι ἡ παρατεταμένη καὶ, ὡς εἰπεῖν, ἀτελεύτητος ἐξύμνησις τῶν ὑπερφυῶν τῆς θείας οἰκονομίας θαυμάτων, δι' ὧν ἐξήστραψε τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, καὶ ἀπηλλάγη τὸ ἀνθρώπινον γένος τῆς πλάνης. Κατὰ δὲ τὰς ῥωμαϊκὰς λειτουργίας τῶν εἰρημένων εὐχῶν τὸ οὐσιωδέστατον κεφάλαιον ἀποτελεῖ ἡ ζωηρὰ καὶ ἐνθερμος πρὸς τὸν θεὸν εὐχαριστία ἐπὶ τῇ ἀποδοχῇ τῶν ἀνθρώπων τοῦ δώρου τῆς χάριτος. Ἐν ἐκείναις ἐπικρατεῖ τῆς φαντασίας ἡ ἀναπτέρωσις καὶ τοῦ λόγου ἡ ἑξαρσις· ἐν ταύταις δεσπόζει τῆς ψυχῆς ἡ θυμηδία καὶ τῆς καρδίας ἡ βαθεῖα συντριβὴ καὶ ταπεινώσις. Ἐκεῖ ἐπιλάμπει ἡ δοξολογία· ἐνταῦθα ἡ εὐγνω-

»δωτὴρ κτλ.» — Λειτουργ. Μάρκου, ις'. «Πλήρης γὰρ ἔστιν ὡς ἀληθῶς ὁ βούρανός καὶ ἡ γῆ τῆς ἀγίας σου δόξης κτλ.».

μοσύνη. Συνέβη δὲ τὸ πρᾶγμα οὐχὶ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ ψυχολογικοῦ λόγου, δι' ὃν καὶ ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ πολιτεύματι καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ λατρείᾳ ἐκάτερος τῶν λαῶν τούτων τὸν ἰδιαίοντα τῷ ἑαυτοῦ χαρακτῆρι τύπον ἐπέθηκεν. Ὡς τε ἐν τῇ στιγμῇ ταύτῃ τῆς θείας μυσταγωγίας ἡ μὲν ἐξύμνησις τῶν ἔργων τῆς θείας μεγαλειότητος καὶ ἡ δοξολογία προσήκε τῇ ἰδιωφύᾳ τῶν Ἑλλήνων, παρ' οἷς ἡ ἀναπτρωτικὴ φαντασία καὶ ὁ ἐποπτικὸς αὐτῶν νοῦς ἐν τοῖς μεγαλουργήμασι καὶ ἐτρέφοντο καὶ ἐτέρποντο. Ἡ δὲ ἐνδείξις καὶ διατράνωσις τῆς εὐγνωμοσύνης ἐπὶ τῇ ἀποδοχῇ τοῦ δώρου τῆς χάριτος ἰδίων ἦν τῇ φύσει τῶν Ῥωμαίων, ὧν ἡ πρακτικὴ διάνοια μόνον τοῖς ἤδη κεκτημένοις καὶ οὐχὶ τοῖς ἰνδαλματιζομένοις ἀγαθοῖς προσηλοῦτο καὶ ἀπανεπαύετο.

Μετὰ τὰς εἰρημένας εὐχὰς ἐπηκολούθει ἡ σπουδαιοτάτη τῆς ἄλλης δραματικῆς παραστάσεως πρᾶξις, ἐν ᾗ ὡς ἐν πυρῇνι καὶ κέντρῳ πάντα τὰ προηγούμενα καὶ τὰ ἐπόμενα τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας συνεπλέκοντο. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἦν ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπίκλησις, ὅπερ ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς ἀφ' ὧν ὑψοῦ τὰς χεῖρας ἐπεκαλεῖτο, ἵνα ἐπιφοιτῇσαν κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν ἀψήγῃται τῶν προκειμένων δώρων, καὶ τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ καὶ χάριτι μεταβάλλῃ τὰῦτα ὑπερφυῶς εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ. Ἐν τῇ ᾠρᾷ αὐτῇ τὸ παριστάμενον πλῆθος ὥφειλε νὰ δεικνύῃ συντονωτέραν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν ⁽¹⁾.

Ἀλλ' ἐνταῦθα, ἀνακόπτοντες μικρὸν τῆς ἀφηγήσεως τὸν εἰρμὸν, εὐκαιροῦν ἡγοούμεθα ἵνα ἐξετάσωμεν διὰ βραχείων τὰ περὶ τῆς δαγματικῆς διαφορᾶς, ἥτις ἐν τούτῳ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας τῷ μέρει παλαιότερον ἐπεκράτησε μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας.

(1) Χρυσόστ. περὶ τοῦ κοιμητηρίου καὶ τοῦ Σταυροῦ. τόμ. Β'. «Τοιοῦτοι, ἄνθρωπε; ὅταν ἐστίκη πρὸ τῆς τραπέζης ὁ ἱερεὺς τὰς χεῖρας ἀνατείνων εἰς τὸν οὐρανὸν, καλῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἅγιον τοῦ παραγενέσθαι καὶ ἀψάσθαι τῶν προκειμένων, πολλῇ ἡσυχίᾳ, πολλῇ σιγῇ, ὅταν διδῷ τὴν χάριν τὸ πνεῦμα, ὅταν κατέλθῃ, ὅταν ἀψήγῃται τῶν προκειμένων, ὅταν ἴδῃς τὸ πρόβατον ἐσφαγμένον καὶ ἀνηρτισμένον, τότε θόρυβον, τότε ταραχὴν, τότε φιλονεικίαν, τότε λοιδορίας ἐπισείγεις;».

Ἡ παπικὴ ἐκκλησία δοξάζει ὅτι ἡ μεταβολὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ γίνεται οὐχὶ διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλὰ διὰ τῶν κυριακῶν λογίων αὐτοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου» καὶ αὐτοῦτο ἐστὶ τὸ αἷμά μου». Ἡ δὲ ἀνατολικὴ ἐκκλησία τούναντίον δογματίζει ὅτι ἡ μεταβολὴ τελεσιουργεῖται τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπικλήσει καὶ οὐχὶ τῇ τῶν κυριακῶν ῥημάτων ἐκφωνήσει. Στηρίζει δὲ τὸ δόγμα τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐξῆς. Ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ αὐτουργὸς καὶ ἀριστοτέχνης τοῦ μυστηρίου τούτου, ἱερούργησε τὴν πρώτην ἐκείνην ἱεουργίαν δι' εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας καὶ ἐπικλήσεως τοῦ οὐρανίου αὐτοῦ Πατρός. Καὶ ἀφοῦ τοῦτο ἔπραξε, καὶ διὰ τῆς εὐλογίας μετέβαλε τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον εἰς σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ, τότε διδούς ταῦτα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς εἰς βρώσιν καὶ πόσιν εἶπε «φάγετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου» καὶ «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου». Ὡς τε τὰ ῥήματα ταῦτα, ὡς ἐναργέστατα δηλοῦται ἐκ τῆς συνεχείας τοῦ λόγου τῶν ἱερῶν Εὐαγγελιστῶν, δὲν ἐρρέθησαν πρὸς ἱεουργίαν, ὥς περ ἡ παπικὴ ἐκκλησία παρὰ τὴν γνώμην τῶν ἀρχαίων αὐτῆς διδασκάλων δοξάζει, ἀλλὰ μόνον πρὸς τὸ προσδιορίσαι καὶ σαφηνίσαι τὸ πρὸ μικροῦ ἤδη τελεσθὲν διὰ τῆς εὐλογίας μυστήριον, πὸ κρυπτόμενον ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. Κατὰ ταύτην τοίνυν τὴν τῆς ἁγίας Γραφῆς σαφειστάτην διδασκαλίαν πάντες ἀνεξαιρέτως οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, Ἕλληνες τε καὶ Λατῖνοι ⁽¹⁾, ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν ἤδη χρόνων καὶ ἐφεξῆς, ἐπίστευον καὶ ἐδίδασκον ὅτι ἡ τῆς μεταβολῆς ὑπερφυῆς ἐνέργεια ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ ἐτελεῖτο διὰ τῆς εὐλογίας καὶ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ οὐχὶ διὰ τῶν κυριακῶν λογίων. Ἡ δὲ Ἐκκλησία μιμουμένη τὸ τοῦ Κυρίου παράδειγμα, καὶ στηρίζουσα τὴν τοῦ μυστηρίου τούτου τελεσιουργίαν ἐπὶ τῆς

(1) Τὰς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου γνώμας τῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων τῆς ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας, ἐν πλάτει κατελιγεμένας, ἑρα παρ' Εὐστρατίου Ἀργέντη, ἐν τῷ «κατὰ ἀλύμων» ἐμβριθεστάτῳ αὐτοῦ Συντάγματι. σελ. 80. ἔκδ. Ναυπλίου.

πράξεως αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, ὅστις μετὰ τὴν ὑπουργίαν τοῦ ἱερωτάτου ἐκείνου μυστηρίου προετάξατο εἰπὼν αὐτοῦ ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν» ἐθέσπισεν ἵνα οἱ ἱερεῖς ἱεουργῶσι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον τοῦ κυριακοῦ δείπνου δι' εὐχαριστίας καὶ εὐλογίας καὶ ἐπικλήσεως, ἀλλ' οὐχὶ διὰ τῶν ῥημάτων αὐτοῦτοῦ ἐστὶ τὸ σῶμά μου κτλ». Ταῦτα δὲ τὰ κυριακὰ λόγια ὀφείλει νὰ προσφέρῃ ὁ λειτουργῶν ἱερεὺς οὐχὶ πρὸς τὸ ἱεουργῆσαι, ἀλλ' ἔνθεν μὲν πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι σκοπεῖ νὰ ἐκτελέσῃ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐποίησεν ὁ Χριστός· ἔνθεν δὲ πρὸς τὸ ἐξηγήσαι τοῖς μεταλαμβάνουσι τὸ διδόμενον αὐτοῖς, καθάπερ καὶ ὁ Χριστὸς ἐξήγησεν αὐτὸ τοῖς Ἀποστόλοις διὰ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος λέξεων.

Ἄλλως τε δὲ ἡ τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν διδασκαλία περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπικλήσεως καὶ ἐπιφοιτήσεως ἐπὶ τὰ προκειμένα τῆς θείας εὐχαριστίας δῶρα πηγάζει φυσικῶς ἐκ τῆς καθόλου πλοκῆς καὶ θεωρίας τῶν προηγηθειῶν εὐχῶν, καθ' ἃς πρῶτον μὲν τὰ θαυμαστά τοῦ Θεοῦ (Πατρὸς) ἔργα, ὡς συντελεστικά τῆς θείας ἀπολυτρώσεως, ἐπαριθμούνται καὶ γεραίρονται· ἔπειτα δὲ ἀκολουθεῖ ὁ τῶν τιμίων δώρων ἁγιασμός, ὡς πρᾶξις αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Ἐπομένως τὸ κατὰ ταύτην τὴν στιγμήν ἐπικαλεῖσθαι τὴν παρουσίαν καὶ ἐνέργειαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ ὡς τελειοποιὸν καὶ ζωοποιὸν παρέχει διηνεκῶς καὶ ἀενάως τοῖς ἀξίοις τὴν χάριν, τὴν δαψιλευθεῖσαν ἅπαξ διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίας, εἶναι ὀρθότατον καὶ δογματικῶς ἀναπόφευκτον· διότι τὸ τῆς ἀναμιάκτου θυσίας μυστήριον ἔργον εἶναι τῆς ὅλης τρικυποστάτου Θεότητος, καὶ κατ' ἀνάγκην σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἰῷ πρέπει νὰ παριστῇται ἐνεργὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπειδὴ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἡ ζωοπάροχος πηγὴ πάσης ἀληθείας καὶ χάριτος καὶ ἁγιασμοῦ κατὰ τε τὴν τῶν ἁγίων Γραφῶν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἱερὰν παράδοσιν, διὰ τοῦτο ἡ ἐπὶ κλήσις αὐτοῦ ἐν τῇ μεταβολῇ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἶνου εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ εἶναι καὶ εὐλογος καὶ σύμφωνος πρὸς τὸ ὑγιὲς καὶ ὀρθὸν φρόνημα τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ τοῦτον λοιπὸν τὸν λόγον οὐ μόνον πᾶσαι καθόλου τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν αἱ ἀρχαῖαι λειτουργίαι περιέχουσι τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύ-

ματος ἐπικλήσιν ⁽¹⁾, ἀλλὰ καὶ αἱ παλαιότεραι τῶν Ἑσπερίων ⁽²⁾, καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας ⁽³⁾.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, αἰέποτε ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σταθερῶς ἐπιστεύετο ὅτι τὰ προκείμενα τῆς εὐχαριστίας δῶρα πρὸ τῆς εὐλογίας καὶ ἐπικλήσεως ἦσαν ἀπλοῦς ἄρτος καὶ οἶνος, μετὰ δὲ

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. ιδ'. «... Καὶ ἀξιοῦμέν σε, ὅπως εὐμενῶς ἐπιθλέψῃς ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, οὐ ὁ ἀνευδύτης Θεός, καὶ εὐδοκήσῃς ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ καταπέμψῃς τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην...», ὅπως ἀποφῇ τὸν ἄρτον τούτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, κτλ.» — Εὐριλλ. Ἱεροσ. Κατήχ. μυστ. Β', ις. «Εἴτα ἀγιάσαντες αὐτοὺς διὰ τῶν πνευματικῶν τούτων ὕμνων, παρακαλοῦμεν τὸν φιλόνητον Θεὸν τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐξαποστείλαι ἐπὶ τὰ προκείμενα, ἵνα ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον σῶμα Χριστοῦ, τὸν δὲ οἶνον αἷμα Χριστοῦ, κτλ.» — Λειτουργ. Ἰακώβ. λδ'. «Αὐτὸ τὸ πνεῦμά σου τὸ πανάγιον κατέπεψον, Δέσποτα, ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα ἕγια δῶρα ταῦτα, ἵνα ἐπιφοιτήσῃ τῇ ἁγίᾳ καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ ἀγιάσῃ καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τούτον σῶμα ἁγίου τοῦ Χριστοῦ σου· καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, αἷμα τίμιον τοῦ Χριστοῦ σου.» — Λειτουργ. Μάρκου. «... ἐξαπόστειλον... ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τοὺς ἄρτους τούτους, καὶ ἐπὶ τὰ ποτήρια ταῦτα, τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, ἵνα αὐτὰ ἀγιάσῃ καὶ τελειώσῃ, ὡς παντοδύναμος Θεός· καὶ ποιήσῃ, κτλ.»

(2) Missale Gothicum. «Descendat, Domine, in his sacrificiis tuæ benedictionis coæternus et cooperator Paraclitus Spiritus, aut oblationem, quam tibi de tua terra fructificante porrigimus, te sanctificante sumamus... Te oramus, ut hoc sacrificium tua benedictione benedicas et Spiritus Sancti tui rore perfundas, ut sit omnibus legitima Eucharistia». — Ὁ αὐτὸς τύπος τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπικλήσεως ἐπαναλαμβάνεται ἐν μὲν τῇ Μοσαραβικῇ λειτουργίᾳ πεντάκις, ἐν δὲ τῇ ἀρχαίᾳ γαλλικανῇ (Missale Gallicano) πολλάκις. Πρὸς τούτοις καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ καὶ νεωτέρᾳ τοῦ ἱεροῦ Ἀμβροσίου λειτουργίᾳ τὰ τῆς ἐπικλήσεως ῥήματα ἔχουσιν ὡς ἐξῆς· «Sacramentum ineffabile gratiæ divinæ per infusionem Sp. S. fit corpus et sanguis Jesu Christi».

(3) Παρδλ. Bona, Rer. lit. lib. II. c. 43. καὶ Martene, de ant. eccl. rit. lib. I. c. 4. art. 7.

τὴν εὐλογία καὶ ἐπικλήσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετεβάλλοντο ὑπερφυῶς εἰς σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ (¹).

III.

*Τὰ μετὰ τὴν τῶν τιμῶν δώρων εὐλογίαν μέχρι
τέλους τῆς τῶν πιστῶν λειτουργίας.*

Ἡ ἱερὰ μυσταγωγία ἐν τῇ κεφαλαιωδεστάτῃ δογματικῇ αὐτῆς ἐκδοχῇ νοητέα ὡς θυσία προσαγομένη τῷ Θεῷ, καὶ θυομένη εἰς δόξαν μὲν αὐτοῦ, εἰς ἀνάμνησιν δὲ τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ, εἰς τιμὴν τῶν ἁγίων καὶ εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ζώντων τε καὶ τεθνεώτων. Κατὰ ταύτην τοίνυν αὐτῆς τὴν ἔννοιαν πάντῃ προσεχόντως ἐν αὐτῇ τῇ σπουδαιοτάτῃ τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας στιγμῇ ἐθεσπίσθη, ἵνα ἀναπέμπωνται εὐχαὶ καὶ δεήσεις ὑπὲρ τῆς καθόλου Ἐκκλησίας τῆς ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης καὶ τῶν διακονούντων ἐν αὐτῇ (²), ὑπὲρ εἰρήνης τοῦ κόσμου, ὑπὲρ βασιλείων, στρατιωτῶν καὶ συμμάχων (³), ὑπὲρ τῶν ἐν ὁδοιπορίαις, ἀσθενείαις, ἐξορίαις καὶ διωγμοῖς διατελούντων, ὑπὲρ τῶν ἀπίστων, τῶν ἐν μετανοίᾳ, τῶν κατηχουμένων, τῶν νεοφύτων, καὶ ὑπὲρ πάσης ἐν γένει τάξεως καὶ καταστάσεως ἀνθρώπων (⁴).

(¹) Θεοδώρ. περὶ Τριάδ. διὰ λ. β', τόμ. Ε'. «Τί καλεῖς τὸ προσφερόμενον δῶρον πρὸ τῆς ἱερατικῆς ἐπικλήσεως ; . . . τὴν ἐκ τοιῶνδε σπερμάτων τροφήν . . . Μετὰ δὲ γε τὸν ἁγιασμὸν πῶς ταῦτα προσαγορεύεις ; σῶμα Χριστοῦ καὶ αἷμα Χριστοῦ».

(²) Χρυστός, εἰς τὰς Πράξ. ὁμ. λζ'. «Ἀναγκαῖαι αἱ εὐχαὶ ἐνταῦθα γίνονται ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐπὶ περάτων» — Ὁ αὐτὸς εἰς τὴν Β', πρὸς Κορινθ. ὁμ. β'. «ὑπὲρ ἐπισκόπων, ὑπὲρ πρεσβυτέρων, κτλ.».

(³) Χρυστός. αὐτόθι. «Ὑπὲρ βασιλείων, ὑπὲρ κρατούντων, ὑπὲρ γῆς καὶ θαλάσσης, ὑπὲρ ἀέρων, ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης». — Κύριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. μυστ. Ε', β'. «Μετὰ τὸ ἀπαρτισθῆναι τὴν πνευματικὴν θυσίαν, τὴν ἀνάιμακτον λατρείαν, ἐπὶ τῆς θυσίας ἐκείνης τοῦ ἱλασμοῦ, παρακαλοῦμεν τὸν θεὸν ὑπὲρ κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου εὐσταθείας, ὑπὲρ βασιλείων, ὑπὲρ στρατιωτῶν καὶ συμμάχων».

(⁴) Διαταγ. τῶν ἁγ. Ἀποστ. ιβ'. «Ὑπὲρ τοῦ λαοῦ τούτου, ἵνα ἀνα-

Μετὰ δὲ τὴν ὑπὲρ τῶν ζώντων δέησιν ἐπηκολούθει ἡ ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων, εἰς δύο συνήθως τάξεις διαιρουμένων, ὧν ἡ μὲν περιελάμβανε γενικῶς πάντας τοὺς ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστήσαντας τῷ θεῷ⁽¹⁾, ἡ δὲ εἰδικῶς καὶ ὠρισμένως τοὺς ἐν τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις καταγεγραμμένους⁽²⁾. Εὐθύς μετὰ τὰς εἰρημένας δεήσεις ἀνεγίνωσκετο ἡ κυριακὴ προσευχή⁽³⁾, εἰ καὶ αἱ διαφοροί

»δαίξης αὐτὸν εἰς ἔπαινον τοῦ Χριστοῦ σου βασιλεῖον ἱεράτευμα. . . ὑπὲρ τῶν ἐν παρθενίᾳ καὶ ἀγνείᾳ, ὑπὲρ τῶν χηρῶν. . . ὑπὲρ τῶν ἐν σεμινοῖς ὑγάμοις καὶ τεκνογονίαις, ὑπὲρ τῶν νηπίων τοῦ λαοῦ σου. . . ὑπὲρ τῆς ἐπόλεως ταύτης καὶ τῶν ἐνοικούντων, ὑπὲρ τῶν ἐν ἀβρώσταις, ὑπὲρ τῶν ἐν πικρᾷ δουλείᾳ, ὑπὲρ τῶν ἐν ἐξορίαις, ὑπὲρ τῶν ἐν δημεύσει, ὑπὲρ πλεόντων καὶ ὁδοιπορούντων. . . ὑπὲρ τῶν μισούντων ἡμᾶς καὶ διωκόντων ἡμᾶς διὰ τὸ ὄνομά σου, ὑπὲρ τῶν ἔξω ὄντων καὶ πεπλανημένων. . . ὑπὲρ τῶν κατηχουμένων τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τῶν χειμαζομένων ὑπὸ τοῦ ἀλλοτρίου, ὑπὲρ τῶν ἐν μετανοίᾳ. . . ὑπὲρ τῆς εὐκρασίας τοῦ αἵματος καὶ τῆς εὐπορίας τῶν καρπῶν. . . ὑπὲρ τῶν δι' εὐλογον αἰτίαν ἀπόντων».

(1) Αὐτόθι: «Ἐτι προσφερόμεν σοι καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος εὐαρεστησάντων σοι ἁγίων, πατριαρχῶν, προφητῶν, δικαίων, ἀποστόλων, μαρτύρων, ὁμολογητῶν, ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων, διακόνων, ὑποδιακόνων, ἀναγνυστῶν, ψαλτῶν, παρθένων, χηρῶν, λαϊκῶν καὶ πάντων, ὧν αὐτὸς ἐπίσταται τὰ ὀνόματα». — Κύριλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. μυστ. Ε', θ'. «Εἴτα μνημονεύομεν καὶ τῶν προκεκοιμημένων, πρῶτον πατριαρχῶν, προφητῶν, ἀποστόλων, μαρτύρων. . . εἴτα καὶ ὑπὲρ τῶν προκεκοιμημένων ἁγίων πατέρων καὶ ἐπισκόπων καὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ἐν ἡμῖν προκεκοιμημένων».

(2) Διονυσ. Ἀρεοπαγ. περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. Γ'. «Τῶν ἱερῶν πυχῶν ἡ μετὰ τὴν εἰρήνην ἀνάρρησις ἀνακηρύττει τοὺς ὁσίως βεδιωκότας, καὶ πρὸς ἐναρέτου ζωῆς τελείωσιν ἀμεταστάτως ἀφικομένους· ἡμᾶς μὲν ἐπὶ τὴν δι' ὁμοιότητος αὐτῶν μακαριστὴν ἔξιν καὶ θεοειδῆ λῆξιν προτρέπουσα καὶ χειραγωγούσα, τοὺς δὲ ὡς ζῶντας ἀνακηρύττουσα, καὶ, ὥς ἡ θεολογία φησὶν, οὐ νεκρωθέντας, ἀλλ' εἰς θειοτάτην ζωὴν ἐκ θανάτου μεταφοιτήσαντας».

(3) Κυρίλλ. Ἱεροσολ. κατήχ. μυστ. Ε', θ'. «Εἴτα μετὰ ταῦτα τὴν εὐχὴν λέγομεν ἐκείνην, ἣν ὁ Σωτὴρ παρέδωκε τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ μαθηταῖς, μετὰ καθαρᾶς συνειδήσεως πατέρα ἐπιγραφόμενοι τὸν θεόν, καὶ λέγοντες· «Πάτερ ἡμῶν κτλ.» — August. serm. 227. «Post

λειτουργίαι τῶν τε ἀνατολικῶν καὶ τῶν ἐσπερίων ἐκκλησιῶν διάφορον αὐτῇ προσδιορίζουσι θέσιν, ἐξαιρεθείσης μόνης τῆς ἐν ταῖς τῶν Ἀποστόλων διαταγαῖς, ἐν ᾗ παραλείπεται ὅλως.

Μετὰ τοῦτο ὁ διάκονος ἔλεγε ἀπρόσχωμεν· ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἦ ὁ ἱερεὺς, καλῶν τὸ τῶν πιστῶν πλήρωμα εἰς μετάληψιν τῶν δώρων τῆς εὐχαριστίας, προσεφάνει «τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις» (1). Ὁ δὲ λαὸς ἀνέκραζεν «Εἰς ἅγιος, εἰς Κύριος, εἰς Ἰησοῦς Χριστὸς, » εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς, εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας» (2). Μεθ' ὃ ἐπηκολούθει ἡ μεγάλη καλουμένη δοξολογία (3). Τούτων οὕτω τελεσθέντων, ἀπεκαλύπτετο ὁ ἅγιος ἄρτος, καὶ κατετέμεντο κατ' ἔθος ἀρχαῖον εἰς τεμάχια (κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς σύμβολον τοῦ πάθους καὶ τῆς σταυρώσεως) (4), τέσσαρα

»sanctificationem sacrificii Dei, quia nos ipsos voluit esse sacrificium suum... dicimus orationem dominicam».—Greg. M. epist. IX, 42. «Orationem dominicam idcirco mox post precem dicimus, quia mos apostolorum fuit, ut ad ipsam solummodo orationem »oblationis hostiam consecrarent».

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Η'. ιη'.—Κύριλλ. Ἱεροσ. κατήχ. μυστ. Ε, 6'. «Μετὰ ταῦτα λέγει ὁ ἱερεὺς· τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις· ἅγια τὰ πρόκει- »μενα, ἐπιφοίτησιν δεξάμενα ἁγίου πνεύματος· ἅγιοι καὶ ὑμεῖς, πνεύμα- »τος ἁγίου καταξιοθέντες». —Χρυσ. ὁμ. ιζ'. εἰς τὴν πρὸς Ἑβρ. «Ὅταν »εἶπῃ «τὰ ἅγια τοῖς ἁγίοις» τοῦτο λέγει· εἴ τις οὐκ ἔστιν ἅγιος, μὴ »προσέτω. Οὐχ ἀπλῶς φησιν, ἁμαρτημάτων καθαρὸς, ἀλλ' ἅγιος... Οὐ »βούλομαι μόνον, φησί, βορδέρου ἀπηλλάχθαι ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ λευκοὺς »εἶναι, καὶ ὡραίους».

(2) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. ἐνθ. ἄνωτ.

(3) Αὐτόθ. «Δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις »εὐδοκίᾳ. Ὡσαννὰ τῷ υἱῷ Δαβὶδ, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι »κυρίου, θεὸς κύριος καὶ ἐπεφάνη ἡμῖν. Ὡσαννὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις». —Χρυσόστ. εἰς τὴν πρὸς Κολοσσ. ὁμιλ. γ'. «Εὐχαριστοῦντες λέγομεν, δόξα »ἐν ὑψίστοις θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκίᾳ».

(4) Χρυσόστ. εἰς τὴν Α'. πρὸς Κορ. ὁμ. κδ'. «Διὰ τί ὅς προσέθηκεν, »ἐτὶ κλῶμεν; τοῦτο γὰρ ἐπὶ μὲν εὐχαριστίας ἐστὶν ἰδεῖν γινόμενον· ἐπὶ δὲ »τοῦ σταυροῦ οὐκ ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ τούναντίον τούτῳ· ὅς τοις γὰρ αὐτοῦ, »νηρσίν, οὐ συντριβήσεται· ἀλλ' ὅπερ οὐκ ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τοῦτο »πᾶσχει ἐπὶ τῆς προσφορᾶς διὰ αὐτὸν, καὶ ἀνέχεται διακλῶμενος, ἵνα πάν- »τας ἐμπλήσῃ».

μὲν παρ' Ἑλλήσι, τρία δὲ παρὰ Λατίνοις, καὶ ἑνὲα παρ' Ἰσπανοῖς κατὰ τὴν Μοσαραβικὴν λειτουργίαν. Ταῦτα δὲ πάλιν τὰ τεμάχια κατεμελίζοντο εἰς μοίρας πλείονας ἀναλόγους τοῦ πλήθους τῶν εἰς μετάληψιν προετοιμαζομένων ⁽¹⁾.

Προερχομένων τῶν πιστῶν εἰς τὴν τῶν ἀρχάντων μυστηρίων μετάληψιν, ἐψάλλοντο ὑπὸ τοῦ χοροῦ διάφοροι τοῦ Δαβὶδ ψαλμοί. Τοιοῦτοι δ' ἦσαν κατὰ μὲν τὰς τῶν Ἀποστόλων διαταγὰς (Η', 13.) ὁ λδ', κατὰ δὲ τὴν λειτουργίαν τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ἐκκλησίας τοῦ αὐτοῦ ψαλμοῦ ὁ θ' στίχος ⁽²⁾, καὶ κατ' ἄλλους ἄλλοι ⁽³⁾. Καὶ τῆς προσπελάσεως δ' αὐτῆς ὁ τρόπος ἔκρεπε νὰ γίνηται οὐχὶ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐν τάξει τῇ προσηκούσῃ, ἵνα τηρῆται ἡ ἀπαιτούμενη εὐκοσμία καὶ ἡσυχία, ὡς ἤρμιζεν ἐν τοιαύτῃ στίγμῃ. Καὶ δὴ πάντες ὁμοῦ καὶ ἕκαστος ἰδίᾳ ὤφειλον εὐλαβῶς νὰ προσέρχωνται καὶ εὐσχήμως ⁽⁴⁾, τῶν μὲν κληρικῶν κατὰ τὸν τοῦ ἀξιώματος βαθμὸν ἡγουμένων, τῶν δὲ λαϊκῶν κατὰ

(1) Κλήμ. Ἀλεξ. Στρωμ. βιβλ. Α'. εἴη καὶ τὴν εὐχαριστίαν τινὲς διανείμαντες, ὡς ἔθες, αὐτῶν δὲ ἕκαστον τοῦ λαβεῖν τὴν μοῖραν ἐμπρέπουσιν.—Διονύς. Ἀρεοπ. περὶ ἐκκλ. ἱεραρχ. κεφ. Γ'. «Τὸν ἑκαπαλυμμένον καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀνακαλύψας, καὶ εἰς πολλὰ διελών, καὶ τὸ ἐνιαῖον τοῦ ποτηρίου πᾶσι καταμερίσας, συμβολικῶς τὴν ἐνότητητα πληθύνει καὶ διανέμει, παναγεστάτην ἐν τούτοις ἱερουργίαν ταλῶν».

(2) «Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος». Παρβλ. Κυρίλλ. Ἱεροσ. κατήχ. μυστ. Ε', 20.

(3) Οὕτω λ. χ. καθ' Ἱερώνυμον (ep. 74 ad Lucin.) ἡγαπᾶτο τοῦ λβ. ψαλμοῦ ὁ πρῶτος στίχος α' Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν. Καὶ ἡ Μοραβικὴ δὲ λειτουργία τὸν στίχον τοῦτον περιέχει.

(4) Κύριλλ. Ἱεροσ. ἐνθ. ἀνωτ. «Προσίων μὴ τεταμένους ταῖς τῶν χειρῶν καρποῖς προσέρχου, μηδὲ διηρημένους τοῖς δακτύλοις, ἀλλὰ τὴν εὐριστεράν θρόνον ποιήσας τῇ δεξιᾷ, ὡς μελλούσῃ βασιλεῖα ὑποδέχεσθαι, καὶ κοιλίας τὴν παλάμην δέχου τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ... προσέχων μὴ παραπολέσῃς τι ἐκ τούτου αὐτοῦ. Εἴτα προσέρχου καὶ τῷ ποτηρίῳ τοῦ αἵματος, μὴ ἀνατείνων τὰς χεῖρας, ἀλλὰ κύπτων καὶ τρόπῳ προσκυνήσεως καὶ σεβάσματος λέγων τὸ Ἀμήν. Ἐτι δὲ τῆς νοτίδος ἐνοῦσης τοῖς χεῖλεσί σου, χερσὶν ἐπαφόμενος καὶ ὀφθαλμοὺς καὶ μέτωπον καὶ τὰ λοιπὰ ἀγίαζε αἰσθητήρια».

τὴν τῆς ἡλικίας κλίμακα ἐπομένων (¹). Ἡ δὲ μετάδοσις τῆς εὐχαριστίας ἔπρεπε νὰ γίνηται διὰ τῶν ἱερέων, καὶ οὐδενὶ τῶν λαϊκῶν συνεχωρεῖτο, παρόντος ἐπισκόπου ἢ πρεσβυτέρου ἢ διακόνου, νὰ μεταλαμβάνῃ ὁ ἴδιος (²). Καὶ οἱ μὲν ἱερεῖς ἐκοινώνουν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος, οἱ δὲ κληρικοὶ ἔξωθεν αὐτοῦ ἐν τῷ χορῷ, οἱ δὲ λαϊκοὶ ἐκτὸς τοῦ χοροῦ (³). Ἐκάστω τῶν μεταλαμβανόντων ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ ὁ διάκονος (⁴), παρέχων τὸν ἅγιον ἄρτον ἔλεγε σῶμα Χριστοῦ (⁵)· ὁ δὲ μεταλαμβάνων ὁμολογῶν τοῦτο καὶ ἐπιβεβαιούμενος ἀπὸ πάντα ἀμὴν· ὁμοίως καὶ ὁ διάκονος προσφέρων τὸ ἅγιον ποτήριον προσετέλεγεν Αἶμα Χριστοῦ, ποτήριον ζωῆς (⁶)· ὁ δὲ κοινωνῶν α' Ἀμὴν.

Μετὰ ταῦτα ἀνεγινώσκοντο εὐχαριστήριοι πρὸς τὸν θεὸν εὐχαί

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Η', ιγ'. «Μεταλαμβάνετω ὁ ἐπίσκοπος, ὡς πατὴρ οἱ πρεσβύτεροι, καὶ οἱ διάκονοι, καὶ ὑποδιάκονοι, καὶ οἱ ἀναγνώσται, καὶ οἱ ψάλλται, καὶ οἱ ἀσκηταὶ καὶ ἐν ταῖς γυναῖξιν αἱ διακονήσασαι καὶ αἱ παρθέναι καὶ αἱ χῆραι (Β', νζ'. αἱ γυναῖκες κατασκεκαλυμμέναι τὴν κεφαλὴν, ὡς ἀρμόζει γυναικῶν τάξει, προσερχέσθωσαν), εἴτα τὰ παῖδια, καὶ τότε πᾶς ὁ λαὸς κατὰ τάξιν μετὰ αἰδοῦς καὶ εὐλαβείας ἄνευ θορύβου (Β', νζ'. ὡς βασιλείως προσερχόμενοι σώματι)».

(2) Τῆς ἐν Τρούλλ. Συνόδ. καν. νή. «Μηδεὶς τῶν ἐν λαϊκοῖς τεταγμένων ἑαυτῷ τῶν θείων μυστηρίων μεταδιδότω, παρόντος ἐπισκόπου, ἢ πρεσβυτέρου, ἢ διακόνου».

(3) Concil. Tolet. IV. c. 17. «Sacerdos et Levita ante altare necommunicent, in choro clerus, extra chorum populus». —παρδλ. καὶ Concil. Bracar. I. c. 34.

(4) Statut. ecel. ant. c. 38. «Diaconus, praesente presbytero, neucharistiam corporis Christi populo, si necessitas cogat, jussus peroget».

(5) Ἐν τῇ τῆς Ῥώμης ἐκκλησίᾳ ἐπὶ Γρηγορίου Α', τοῦ ἱερέως τὰ ῥήματα ἐν τῇ προσφορᾷ τοῦ ἁγίου ἄρτου εἶχον ὡς ἑξῆς· «Corpus Domini nostri Jesu Christi conservet animam tuam». Ὁσά Joann. Diac. Vita Greg. h. II. c. 44.

(6) Λειτουργ. τοῦ Ἀποστ. Μάρκου κεφ. Κ'. «Ὁ ἱερεὺς ὅταν μεταδίδῃ τὸν κλῆρον, λέγει· σῶμα ἁγίου». Καὶ εἰς τὸ ποτήριον λέγει· Αἶμα· τίμιον τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτήρος ἡμῶν».

ὑπὸ τοῦ διακόνου (1) καὶ τοῦ ἐπισκόπου (2). Τὸ δὲ ἐξέρχεσθαι τοῦ ναοῦ πρὸ τῆς συμπληρώσεως τῶν εὐχῶν τούτων, δι' ὧν συνεπληροῦτο καὶ ἡ ἱερὰ μυσταγωγία, κατεκρίνετο σφόδρα (3). Τῶν εὐχῶν τούτων ἀναγνωσθεσίων, ὁ διάκονος ἔλεγε «Τῷ θεῷ διὰ τοῦ »Χριστοῦ κλίνατε καὶ εὐλογεῖσθε», ὁ δὲ ἐπίσκοπος πῦχeto καὶ

(1) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. Η', κ'. «Καὶ ὁ διάκονος λεγέτω, παυσάμενός τοῦ ψάλλοντος· Μεταλαβόντες τοῦ τιμίου σώματος καὶ τοῦ τιμίου αἵματος τοῦ Χριστοῦ, εὐχαριστήσωμεν τῷ καταξιώσαντι ἡμᾶς »μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων αὐτοῦ μυστηρίων, καὶ παρακαλέσωμεν μὴ εἰς »κρίμα, ἀλλὰ εἰς σωτηρίαν ἡμῖν γενέσθαι, εἰς ὠφέλειαν ψυχῆς καὶ σώ- »ματος, εἰς φυλακὴν εὐσεβείας, εἰς ἄρresιν ἀμαρτιῶν, εἰς ζωὴν τοῦ μέλ- »λοντος αἰῶνος».

(2) Αὐτόθι· «Καὶ ὁ ἐπίσκοπος εὐχαριστεῖτω... Δέσποτα ὁ θεὸς ὁ παν- »τοκράτωρ ὁ πατὴρ τοῦ Χριστοῦ σου... εὐχαριστοῦμέν σοι ὅτι κατηξίω- »σας ἡμᾶς μεταλαβεῖν τῶν ἁγίων σου μυστηρίων... ὁ χωρίσας ἡμᾶς »τῆς τῶν ἀσεβῶν κοινωνίας, ἔνωσον ἡμᾶς μετὰ τῶν καθωσιωμένων σοι, »στήριξον ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῇ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπισκοπῇ... τοὺς »ἱερεῖς ἀμώμους διαφύλαξον ἐν τῇ λατρείᾳ σου, τοὺς βασιλεῖς διατηρήσον »ἐν εἰρήνῃ, τοὺς ἄρχοντας ἐν δικαιοσύνῃ... τὸν λαόν σου ἁγιάσον... »τὰ νήπια ἄδρυνον, τοὺς νεωτελεῖς βεβαίωσον· τοὺς ἐν κατηχήσει παι- »δεύσον καὶ τῆς μυστήσεως ἀξίους ἀνάδειξον· καὶ πάντας ἡμᾶς ἐπισυνά- »γαγε εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν».

(3) Χρυσοστ. ὁμιλ. πρὸς τοὺς ἀπολιμπάν. τῶν θείων συνάξεων. τόμ. Β'. «Τί ποιεῖς ἄνθρωπε; τοῦ Χριστοῦ παρόντος, τῶν ἀγγέλων παρεστώ- »των, τῆς φρικτῆς ταύτης τραπέζης προκειμένης, τῶν ἀδελφῶν σου μύ- »σταγωγομένων ἔτι. αὐτὸς καταλιπὼν ἀποπηδᾷ; καὶ ἐπὶ δεῖπνον μὲν »εἰ κληθῆς, κἂν πρότερον κορεσθῆς, οὐ τολμᾷς, τῶν ἄλλων ἀνακειμέ- »νων, ἀναχωρῆσαι πρὸ τῶν φίλων αὐτότε. Ἐνταῦθα δὲ τῶν φρικτῶν τοῦ »Χριστοῦ μυστηρίων ἐπιτελουμένων, τῆς ἱερᾶς τελετῆς συνεστώσης ἔτι, »καταλιμπάνεις ἐν μέσῳ πάντα καὶ ἀναχωρεῖς. Καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώ- »μης ἔστι; ποῖας δὲ ἀπολογίας; βούλεσθε εἰπῶ, τίνας ἔργον ποιῶσιν »οἱ πρὸ τῆς συμπληρώσεως ἀναχωροῦντες, καὶ τὰς εὐχαριστήριους ὁδοὺς »οὐκ ἐπιφέροντες τῷ τέλει τῆς τραπέζης;... Ὅτε ἐκοινωνήσε τὸ ἔσχα- »τον δεῖπνον ὁ Ἰούδας, τὸ κατὰ τὴν τελευταίαν νύκτα ἐκείνην, τῶν »ἄλλων ἀπέντων ἀνακειμένων, αὐτὸς προπηδῆσας ἐξῆλθε. Βασίτων τοίνυν »ὑμμοῦνται καὶ οὗτοι, οἱ πρὸ τῆς ἐσχάτης ἀποπηδῶντες εὐχαριστίας· »ἐκείνος γὰρ εἰ μὴ κατέλιπε τοὺς συμμαθητάς, οὐκ ἂν ἀπόλυτο».

εὐλόγει αὐτούς (¹). Μετὰ ταῦτα ὁ διάκονος διαλύων τὴν ἱερὰν σύναξιν ἀνέκραξεν ᾠδὴν Ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ καὶ οὕτω ἀπέπερα-
τοῦτο ἡ τῶν πιστῶν λειτουργία.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΑΣ.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ.

Les exploits de Digénis Akritas, épopée byzantine du
dixième siècle publiée pour la première fois d'après
le manuscrit unique de Trébizonde par C. Sathas et
E. Legrand. Paris. MDCCLXXV.—Εἰς 8ον σελ. CLII, 299.

Τὴν μὲν εἰσαγωγὴν τοῦ βιβλίου τούτου ἐξήτασαν ἤδη ἱστορι-
κῶς ὁ κ. Rambaud ἐν τῇ Revue des deux mondes (15 Αὐ-
γούστου 1875) καὶ ὁ κ. Κ. Παπαρηγάπουλος ἐν τῷ «Αἰῶνι»
τῆς 21 Αὐγούστου, ἑκάτερος δ' αὐτῶν ἐφθάσεν εἰς ἄλλα συμπε-
ράσματα, ἐκείνος μὲν παραδεχόμενος πάντα τὰ λεγόμενα ὑπὸ
τοῦ κ. Σάθα, οὗ ἔργον εἶνε ὁ πρόλογος κατὰ τινα ἐν τῷ ὑπὸ ἡμε-
ρομηνίαν 6/18 Σεπτεμβρίου φύλλῳ τῆς «Κλειούς» δηλώσιν τοῦ,
ὃ δὲ παρ' ἡμῖν διακεκριμένος καθηγητὴς καταδεικνύων σφάλματά
τινα ἱστορικὰ καὶ ἀναχρονισμοὺς ἀναντιρρήτους. Ἡ δημοσίευσίς
εἶνε ἀξία ὅπως δῃποτε νὰ προκαλέσῃ παντοίας κρίσεις, ἐξεταζο-
μένης προσέτι μάλιστα τῆς τε φιλολογικῆς καὶ γλωσσικῆς τοῦ
ποιήματος ἀξίας, ὅπερ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα πιθανώτατα

(¹) Διαταγ. τῶν ἀγ. Ἀποστ. ἐνθ. ἀνωτ. ε' Ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ. . .
ἐσόμενός γενόμενος ἐπάκουσόν μου διὰ τὸ ὄνομά σου καὶ εὐλόγησον τοὺς
νόμους καὶ ἐκείνους τοὺς ἐαυτῶν ἀρχέτας, καὶ ὁδὸς αὐτοῖς τὰ αἰτήματα τῶν
καρδιῶν αὐτῶν τὰ ἐπὶ τῷ συμφέροντι, καὶ μηδένα αὐτῶν ἀπόβλητον
ἡγοίης ἐκ τῆς βασιλείας σου, ἀλλὰ ἀγιάσον αὐτούς, φρούρησον, σκέ-
ησασον, ἀντιλαβοῦ, ῥῥοῦσαι τοῦ ἀλλοτρίου, καὶ παντὸς ἐχθροῦ, τοὺς οἴκους
καὶ τῶν φυλάξον, τὰς εἰσόδους αὐτῶν καὶ τὰς ἐξόδους φρούρησον κτλ..

γράφειν εἰς τὸ ἀρχαιότατον τῶν γνωστῶν μνημείων τῆς νῆας ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ γλώσσης. Εἶνε δ' ἐντεῦθεν ἀρροδιατάστον πρὸς ἐπίλουςιν τοῦ αἰνίγματος πῶς ἐκ τοῦ ῥωμαϊκοῦ τὴν ἀρχὴν ἐκείνου κράτους γεννᾶται κατὰ μικρὸν ὁ παραδόξως κεκραμένος βυζαντιανὸς κόσμος, ὅστις διατηρεῖ μὲν ὡς πιστὸς φύλαξ τὰς παραδόσεις καὶ ἀναμνήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ τε καὶ ῥωμαϊκοῦ βίου ἀναμιξ, συνενόει δ' ἐν ἑαυτῷ τὸν σύγχρονον βίον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, εἶνε δ' ἅμα τὸ καθ' ἑξοχὴν χριστιανικὸν κράτος καὶ ἡ πηγὴ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμοῦ. Καὶ δὴ πάντα ταῦτα τὰ στοιχεῖα ἀναγνωρίζονται ἐν τῇ περὶ Ἀκρίτου ἐποποιίᾳ. Καὶ τῆς μὲν ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς τὸ κράτος διαδηλοῦται πάνταχθς, μάλιστα δ' ἐν τῇ πόλιτινῃ Ἰσχῦ καὶ τῇ ὑπεράρχιᾳ τῇ στρατιωτικῇ ἣν παριστά πρὸ ἡμῶν τὸ ἔπος. Τοῦ δὲ ἀνατολικοῦ κόσμου τὸ μέγεθος ζωῶν ζωγραφεῖ ὁ ποιητὴς πρὸ ἡμῶν περιγράφων τὴν πύλιν τοῦ Ἐμίρου καὶ τῶν δούλων τὸ πλῆθος καὶ τῶν μεγάρων τὴν λάμψιν. Τῇ δὲ Ἀθῶν ὑπομνήσκει ἡμᾶς ὁ ἑρωτικὸς ἡπιοτισμὸς καὶ αἱ ἀρπαγαὶ παρθένων καὶ αἱ φθὰι ἐπὶ τὰ παράθυρα τῆς ἐρωμένης. Ἀπ' ἐτέρου ὁ χριστιανισμὸς παρίσταται ἐν ὅλῃ αὐτῇ τῇ δύναμει, εἰς δὲ τὴν δαμονίαν αὐτοῦ πειθὺ ὑπέκει μὲν ὁ Ἰσχυρὸς Ἐμίρης τῆς Ἰωνίας, ὑπέκει δὲ ἡ μήτηρ αὐτοῦ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἀλλοδόξων. Τέλος δὲ τὸν μὲν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν ὑπογράφουσιν αἱ τῇδε κάκιστοι τοῦ ποιήματος ὑπομνήσεις τῶν ἑκατέρων ἑλλήνων ποιητῶν, μάλιστα δὲ αὐτῇ αὐτῇ ἡ γλῶσσα ἐν ἣ εἶνε γεγραμμένος τὸ ἔπος, ἥτις καίπερ πολλὰς ἐνέχουσα κινὰς λέξεις, πλείους δὲ σχηματισμοὺς νεωτέρους καὶ συντάξεις τῆς καθωρυμένης εἶνε ὅμως εἰ κατὰ τὰ εἰς δέκατα ἢ ἑξάδα φθορὰς ἀρχαία γλῶσσα. Ὁ δὲ καθ' ἡμᾶς ἑλληνισμὸς ἀνεύρισται ἐν τῇ ποιήματι τούτῳ πολλὰς πράξεις καὶ ἥρωας πολλοὺς οἵτινες ἀναμνησκούσιν αὐτὸν πῶς χθὲς καὶ πρὶν ἡμερῶν καὶ ἔργα καὶ τοὺς ἀγῶνας. Ἀλλὰ πλὴν τῆς τοιαύτης ἐξετάσεως τῶν τότε ἡθοποιῶν δύναμεων—διότι καθαρῶς ἱστορικὴ ἀξία δὲν δύναται νὰ ποδοθῇ εἰς τὸ ποίημα—καὶ ἄλλως δύνανται νὰ μελετηθῶσιν οἱ περὶ Ἀκρίτου στίχοι, καὶ δὴ ὡς ἔπος. Τίς ἡ σχέσις τοῦ ἐκ δέκα λόγων καὶ ὑπερτριχιλίων στίχων συγκριμένου τούτου προέχοντος τῆς βυ-

Ἰαννιναῖς φιλολογίαις τοῦ προφανῆς ἐν Μικρῇ Ἀσίᾳ γεγραμμέ-
νου, πρὸς τὴν αὐτοῦ καὶ καλούμενον ποιῆσιν τοῦ λαοῦ τὴν
ἀναρῶσαν καὶ καταρθεύσαν δημοτικῶς τινος ἑκείναι παρεμφερὲς
πρὸς τὸν Ἡρακλέα, ἄλλως ἀλλαχοῦ ἐπιμαζόμενου; Τίς δὲ βλε-
πόμενος τοῦ κύλου τῶν ἀσμάτων καὶ ἐπυλλίων ἢ πρὸς ἄλληλας
πρὸς τὴν σύγχρονον ἱστορίαν, πρὸς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν σχέ-
σις; Τίνα τῶν παρεμφερῶν ἀλλήλους τούτων ἐπυλλίων κληθῆναι
πυνθάνεται καὶ θεωρηθῶσιν ἀναφερόμενα εἰς τὸν ἀκριτοῦ ἀρχιδον
(αἰὲς νῆνια (νῆνιο)), διότι οὐκ ἅπαντα ἔσται ἐν τῇ εἰσαγωγῇ συνά-
ξαν καὶ ἐκδύται ἀνάκουσιν ἐνταῦθα, ἥσασται δὲ βεβαίως τὸ κείμε-
νον τοῖς ἐνέκ σου γυναικας καὶ μὲ σὴ μιά σου κόρη; Τέλος δὲ ἀφ'
ἐκ πρώτων ἐξετασθῇ ἡ σχέσις τούτου τοῦ ποιήματος πρὸς τὰ
ὁμοίαν ὑπόστασιν ἔχοντα ἐπύλλια καὶ ἀσμάτια, καθ' ἑαυτὸ ἐξε-
ταζόμενα. ἀνάκει ἀνακτὸν, ὑπὸ ἐνὸς ἀπυχοῦ ἐν ἐνὶ χρόνῳ γρα-
φὴν καὶ, ἐν τούτῳ, πότε ἐγράφη; Τέλος δὲ πάντων ἀνακτὸν ἀνα-
μαρτῆς ἡ γλωσσικὴ μελέτη ἥτις δύναται καὶ γεννᾷ ἀρετήριον λαμ-
βάνουσα τούτους τοὺς στίχους; Δύναται δὲ μέλιστα αὐτὴν εἰς
ὅλῳ καὶ συνένειν εἰς τὸν ὁρισμὸν τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἀκριτοῦς
ἐγράφη τὸ ποίημα τοῦτο ὡς ἔλεον ἢ τὰ μέρη αὐτοῦ ἀν' ἐγράφη
κατὰ διαφόρους χρόνους, ὡς ἔκως ἦτο δυνατόν ἀναρῶσιν. Ἀνάκει
ἐχομεν ἀπαθὲρ σημείων ἀφ' οὗ δύναμεθα ἀναρῶσιν εἰς τὸν
πᾶσιν τῇ μελέτῃ, δὴ καὶ τῇ τὰ ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ γεγραμμένῳ
ποιήματι τοῦ Θεοδώρου Προδρόμου, περὶ ὃν εἰμεθα βέβαιον, ὅτι
ἐγράφησάν τὸν ἐν αἰὶνῇ καὶ τὸ ποίημα παρακρίσιον Ἀλεξίου
Κομνηνοῦ τοῦ λεγομένου Σπανέα τὸ τελευταῖον ὑπὸ Γουλιέλμου
Wagner ἐκδοθὲν (*), ὅπερ καὶ ἀρχαιότερον ἐκδέχεται νὰ ἦνε.
Ἀνὰ πρέπει δὲ ἐν τῇ περὶ γλώσσῃ μελέτῃ νὰ λησμονηθῇ καὶ ἡ
ἐκείνῳ ποιῶντα ἐπιδράσις τοῦ κατὰ τὸν Πόντον κοινῶς ἐκδόμε-
τος, ἐξ ὅς πολλὰ εἰς χεῖρ ἄλλων θὰ ἐκλήγηται.

Καὶ περὶ τούτων μὲν πάντων ἀφ' οὗ εἰς ἄλλους ἢ εἰς ἄλλους
τὴν μελέτην, περιοριζόμεθα δ' ἐνταῦθα εἰς ἐξέτασιν τῆς ἐκδοτικῆς

(*) Ἐν τῇ σπουδαίᾳ ἀλλογῇ Carmina Graeca Medii Aevi. Bi-
psiae MDCCCLXXIII. σ. 1—27.

αὐτοῦ τοῦ ποιήματος, τῶν γραφῶν τοῦ χειρογράφου καὶ τῶν ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν γενομένων διορθώσεων ὑπὸ κριτικὴν φιλολογικὴν ἐποψιν. Ὁμολογῶ δὲ χάριτας εἰς τὸν ἑτερον τῶν ἐκδοτῶν, τὸν φιλότιμον κ. Legrand, ὅστις διαμείνων πρό τιμῶν ἐβδομάδων ἐν Ἀθῆναις εὐγενῶς παρέσχε μοι πρὸς μελέτην αὐτὸ τὸ χειρογράφοι, τοῦθ' ὅπερ ἐγένετό μοι πάροχον ὠφελείας οὐ μικρᾶς. Ὁφείλω δὲ ἤδη ἐν ἀρχῇ νὰ σημειώσω ὅτι ἡ μὲν ἀνάγνωσις τοῦ χειρογράφου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἐκδότου ὡς οἶόν τε ἐπιμελῶς, ὀλίγιστα δὲ χωρία ἢ κακῶς ἀνεγνώσθησαν ἢ διορθώθησαν ἐν οὐ δέοντι, ἅτινα πάντα θέλω σημειώσαι ἕκαστον ἐν τῇ οἰκίᾳ τόπῳ, ὅτι δὲ πολλὰ τῶν κακῶς γεγραμμένων διορθώθησαν ἐπιτυχῶς, ἅτινα δύναται ὁ ἀναγινώσκων αὐτὸς νὰ εὕρῃ παραβάλλων πρὸς τὰς ὑπὸ τὸ ἑδάφος διαφόρους γραφάς.

Πρὶν δὲ προῶν εἰς τὰ εἰδικά, δύο τινὰ νομίζω δίκαιον ἀμέσως ἐνταῦθα νὰ παρατηρήσω, διότι ἀπορῶσιν εἰς τὸ ὅλον.

Καὶ πρῶτον μὲν ἡ παραβολὴ τοῦ κώδικος κατέστησέ μοι φανερόν, ὅτι αἱ γραφαὶ τοῦ χειρογράφου ὄσαι κακῶς ἔχουσιν ἐν μὲν τῷ ἑδάφει ἀντικατέστησαν δι' ἄλλων, ἀνεκονώθησαν δὲ ὑπὸ τὸ καίμενον δὲν εἶνε ἅπασαι, λείπουσι δὲ πολλάι. Τοῦτο εἶνε ἄτοπον, ὅτε μάλιστα ἓνα μόνον ἔχομεν κώδικα, ταῦτον τὸν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ ἐλληνικοῦ φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, γεγραμμένων, καθ' ὅσον τις δύναται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς γραφῆς νὰ εἰκάσῃ, περὶ τὸν ἐκκαιδέκατον αἰῶνα. Οὐδὲ δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὸν λόγον δι' ὃν τινὲς μὲν γραφαὶ παρελήφθησαν, ἄλλαι δὲ ἐλείπον ἐκτός.

Τὸ δεῦτερον δὲ ἄξιον σημειώσεως εἶνε ὅτι δὲν ἐτηρήθη ἡ δέουσα προσοχὴ περὶ τὸν ὀρθὸν τόνισμὸν καὶ τὴν γραφὴν τῶν ἐγκλιτικῶν καὶ ἐγκλινομένων λέξεων. Ἐνιαχοῦ δὲ, καίτοι ταῦτα ἐν τῷ χειρογράφῳ ὀρθῶς ἔχουσιν, ἐν τῇ ἐκδόσει εἶνε ἐσφαλμένως γεγραμμένα. Ἐσημείωσα δὲ τοιαῦτα περὶ τὸν τόνισμὸν τῶν ἐγκλιτικῶν ἐσφαλμένα χωρία ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν νομίζων δὲ περιττὴν τὴν καταρίθμωσιν τούτων πάντων ἐνταῦθα, ἀρκοῦμαι εἰς τὴν καταγραφὴν ἐκείνων μόνον ὅσα ὀρθῶς ἔχοντα ἐν τῷ χειρογράφῳ οὐκ ὀρθῶς ἐγράφησαν δημοσιευομένου τοῦ ἔπους.

Διὸ γραπτέον καὶ διορθωτέον·

Μή μου ἀντί : μή μοῦ ζ. 2650. — *γυναικαδελφοῖς μου ἀντί :* γυναικαδέλοις μου ζ. 1330. *Νά τοῖσωμεν δὲ τὴν λέξιν οὕτως, ἐν τῇ ληγοσῇ, ἀφίνει ἡμᾶς ἐλευθέρους τὸ χειρόγραφον καὶ ἐν ζ. 1387. ἔνθα γέγραπται γυναικαδελφούς ἀνευ τόπου. —* *§ ἀρεστόν μοι ἀντί :* ἀρεστόν μοι ζ. 256. — *γῆραιός μοι ἀντί :* γῆραιός μοι ζ. 1781. — *μέν μοι ἀντί :* μέν μοι ζ. 2034. — *δέ μοι ἀντί :* δέ, μοι ζ. 2276. — *οἷς μοι ἀντί :* τίς μοι ζ. 3014. — *αὐτοῦ μοι ἀντί :* αὐτοῦ μοι ζ. 1799. — *οὐν μοι ἀντί :* οὐν μοι ζ. 2147. — *κρυπτῶς μοι ἀντί :* κρυπτῶς μοι ζ. 2171. — *ἄσπερ μοι ἀντί :* ἄσπερ μοι ζ. 1522 — *δοτις μοι ἀντί :* δοτις μοι ζ. 1996. — *ὀλίγον μοι ἀντί :* ὀλίγον μοι ζ. 2078. — *μόνον μοι ἀντί :* μόνον μοι ζ. 2148. — *σπαθῆαι μοι ἀντί :* σπαθῆαι μοι ζ. 2198. — *φίλημά μοι ἀντί :* φίλημα μοι ζ. 98. — *§ Οἱ με ἀντί :* οἱ με ζ. 81. — *διαλεκτούς με ἀντί :* διαλεκτούς με ζ. 85. — *γυνή με ἀντί :* γυνή με ζ. 89. — *ἐάν με ἀντί :* ἐάν με ζ. 94. — *πρός με ἀντί :* πρὸς με ζ. 251, 556, 1643, 2329, 2405, 2490, 2502. — *νά με ἀντί :* νά με ζ. 264 — *μηδέν με ἀντί :* μηδέν με ζ. 1281. — *δέ με ἀντί :* δέ με ζ. 2476. — *γάρ με ἀντί :* γάρ με ζ. 2525. — *μή με ἀντί :* μή με ζ. 2890. — *πῶς με ἀντί :* πῶς με ζ. 186. — *τοῦ με ἀντί :* τοῦ με ζ. 2440. — *ἦν με ἀντί :* ἦν με ζ. 2285. — *πλέον με ἀντί :* πλέον με ζ. 1252. — *οὕτως με ἀντί :* οὕτως με ζ. 2124. — *κονταριάς με ἀντί :* κονταριάς με ζ. 2478. — *δάκνει με ἀντί :* δάκνει με ζ. 2664. — *δέσμιόν με ἀντί :* δέσμιον με ζ. 359.

Θεός σοι ἀντί : θεός σοι ζ. 1983. — *ὦν σοι ἀντί :* ὦν σοι ζ. 1726. — *πάντες σοι ἀντί :* πάντες σοι ζ. 76. — *φαρία σοι ἀντί :* φαρία σοι ζ. 327. — *ὄφελός σοι ἀντί :* ὄφελος σοι ζ. 627. — *§ μή σε ἀντί :* μή σε ζ. 224, 349 (δὲς), 530. — *δέ σε ἀντί :* δέ σε ζ. 525. — *ἐγὼ σε ἀντί :* ἐγὼ σε ζ. 1793. — *μίαν σε ἀντί :* μίαν σε ζ. 118. — *πότε σε ἀντί :* πότε σε ζ. 151. — *αἰχμάλωτον σε ἀντί :* αἰχμάλωτον σε ζ. 356. — *ζῆν σε ἀντί :* ζῆν σε ζ. 456.

Νά τον ἀντί : νά τον ζ. 132, 2058 (δὲς). — *Νά την ἀντί :* νά την ζ. 100. — *δέν το ἀντί :* δέν το ζ. 538.

Χωρίς τινος ἀντί χωρίς τινός γ. 1449.

Οἶδα πῶς γ. 1794, ὅπερ καλῶς οὕτως ἔχον ἐν τῷ κώδικι οἱ ἀρθροί διώρθωσαν ὁ ἐκδότης εἰς: οὐδὰ πωρ'. ἀπὸ τοῦ πῶς ἐνταῦθα δὲν εἶνε τὸ ἐγκλινόμενον μέρος, ἀλλὰ συγκοπὴ τοῦ ὁ- πωρ, τὰ δὲ τοιαῦτα δὲν πρέπει βεβαίως νὰ ἐγκλινόνται.

Συναλθεῖν ποτε ἀντί: συναλθεῖν ποτὲ γ. 2611.—*Ἐν δὲ γ.* 1846 τοῦ χειρογράφου γέγραπται *μὴ ποτε τί ὅπερ διαρθρωτέον εἰς μὴ ποτέ τι*, οὕτω δὲ γραπτέον καὶ οὐ: *μήποτε τί*.

Ἀέ γε ἀντί: δὲ γέ γ. 319.

Πλὴν δὲ τούτων ἠθέλωμεν ἐπιθυμήσει καὶ μείζω σταθερότητα περὶ τὴν γραφὴν λέξεων τινῶν, ὡς π. γ. ἐπεινός ἢ ἀπαικτομένη χρῆται ἐπ' ἄλλῃ σημασίᾳ ὁ λαός λέγων *πηλαῖω*. Οὕτως ἐν μὲν γ. 2119, 2204, 2501 κτλ. γράφεται παρὰ τοῦ ἐκδότου *ἐπηλάλησα, ἐπηλάλησεν, ἐπιλάλησα* κτλ., ἐν δὲ γ. 1166, 1260 καὶ ἄλλεχοῦ *ἐπηλάλησεν*, τοῦθ' ὅπερ φαίνεται νὰ ἦνε καὶ τὸ ὀρθόν, τῆς λέξεως λεγομένης πιθανῶς παρὰ τὸ *ἐπικος* καὶ *λαῖω* (Παβλ: λαλήσαντες τοὺς ἵππους γ. 2584.—[ὁ Ἀγκύλας] ἐλάλησε τὸ ἱππικόν γ. 2118' ἴδε καὶ 2408 κτλ.). Ἄν δὲ πῶς λέγῃ ὁ ποιητὴς τὸν *ἐπικόν ἐπηλάλησά* (γ. 2504 κτλ.) ἢ τὸν *μοῦκτον ἐπηλάλησα* (γ. 2119), ἀναμνήσκει τοῦτο συντάξεις οὔτε ἡ *καυκηγῶ ταθρ* ἢ *πλοθόν* καὶ ἄλλας πολλὰς ὁμοίας. Ἐν δὲ τῷ χειρογράφῳ γράφεται ἡ λέξις ἄλλοτε ἄλλως ὡς καὶ παρὰ τῷ ἐκδότῃ.

Τὸ αὐτὸ δὲ ρητέον καὶ περὶ τῶν παρὰ τῷ ἐκδότῃ ὡς καὶ ἐν τῷ κώδικι ἄλλοτε ἄλλως γραφομένων ἀρρησώμαι (γ. 96), *φρτίστην* (γ. 364), *ἀρτισθῆς* (γ. 364), *ἀρτησάμενος* (γ. 319), *ἀρρησθῆναι* (γ. 1597) καὶ εἰ πᾶν ἄλλεχοῦ νομίζω δὲ ὅτι ἔμπροσθεν νὰ γράφῃ τὸ ῥῆμα πάνταχοῦ ἐν τῷ Η, τοῦ Σ προστεθείμενου κατ' ἐπενθήκην, διότι οὕδὲ φαίνεται ὁ ποιητὴς παραδοχόμενος λέμα *ἀρνήσεται*, ἐπ' ἐναντίας δὲ ἐπεντῆ παρ' αὐτῷ καὶ ὁ ἐναντίας ἀρναῖμαι καὶ τὸ παράγωγον *ἐρνησῆς*.

Θέσται δὲ περὶ τὴν γραφὴν βεβαιῶσαι ἀπάντησι καὶ ἄλλαι ἐν τῇ ἐκδόσει.

Καθόλου δὲ δύναται νὰ ρηθῇ περὶ τοῦ ἐκδότου, ὅτι ἐπιρρίσασθαι

ἐπιμελή χρῆσιν τοῦ κώδικος, ἀναγνοῦς αὐτὸν πιστῶς καὶ τηρή-
σας τὸ κείμενον ὅσον μᾶλλον ἡδύναται· ἀλλὰ συνέβη καὶ εἰς αὐ-
τὸν ἔτι μνηστὴρ εἰς πάντα τοὺς δημοσιεύοντάς τι τὸ πρῶτον
καὶ ἀπ' ἐνὸς μόνου χειρογράφου· ὅτι περὶ πολλὰ μὲν ἐφάνη συν-
τηρικώτερος τοῦ δέοντος, ἐνεωτέρισι δὲ περὶ ἄλλα ἐνθα τις αὐ-
στηράτερος ἐπικριτὴς θά ᾤχετο καὶ ἐβλεπεν αὐτὸν εὐλαβέστερον
ἐμμένοντα τοῖς καθαστάσι.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀρκούσιν ἵνα καταδείξωσι καὶ τὴν σχέσιν
ἡμῶν πρὸς τὸν κώδικα καὶ τὸ κείμενον· ἐν δὲ τοῖς, ἐξ ἧς θάπο-
πεισθῶ νὰ διορθώσω ταῦτα τὰ κατ' ἐμὲ κριτὴν ἐν τῷ κειμένῳ,
οἷον πρόκειται ἡμῖν ἐν ταύτῃ τῇ ἐκδόσει, κακῶς ἔχοντα. Ἐνταῦ-
θεν αἱ μὲν τῶν διορθώσεών μου, ἀναγόμεναι εἰς τὰς γραφάς τοῦ
κώδικος καὶ ἡ ταύτας ὡς ἔχουσι τηροῦσαι ἢ ἀπ' αὐτῶν ἀφορμώ-
μεναι, εἶνε ἀσφαλέστεραι, αἱ δὲ, στήριζόμεναι ἐπὶ τῆς ὑψηλότε-
ρας κριτικῆς, εἶνε μᾶλλον εἰκασίαι πρὸς διορθώσιν (*).

Ἐν τῇ ἐπομένῃ καταγραφῇ τῶν ἐμῶν διορθώσεων ἐνθα μὲν
παράτιθεται τῇ γραφῇ τῶν ἐκδοτῶν τὸ (sic), σημειοῦν ὅτι ἡ
γραφὴ αὐτῶν εἶνε αὐτὴ ἡ τοῦ κώδικος, ἐνθα δ' ἐν τῷ κώδικι
ἄλλα γράφονται ἐσημείωσα τοῦτο ῥητῶς. Τέλος δὲ ἐνθα οὐδὲν
σημειοῦται ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος συμφωνεῖ πρὸς τὴν ἐμὴν.

Διορθοῦς. 12. ποίακ κάρακ ἐπάρωμεν ἀντι: ἐπάρωμεν (sic).
ς. 14. πῶς... ἐκτίλη ἀχτι: ἐκτίλει (κῶδ. ἐκτείλει).

(*) Πρὸ τῆς καταγραφῆς τῶν ἐμῶν διορθώσεων θεωρῶ χρέος μου
ἐνταῦθα νὰ σημειώσω ἀμαρτήματά τινα ἅτινα βεβαίως εἶνε τυπο-
γραφικά.

Ἐστὶ ἀντι: χεῖρ. ς. 25. — μετ' ἀσυναπτοῦ ἀντι: μετ' ἐκαστοῦ α. 699.
— ἐτὴν φόβον ἀντι: τὸν φόβον ς. 1653. — ἀεὶ σοι ἀντι: αἰεὶ σου
ς. 1677. — Μετὰ τὸν ς. 1774 διορθώτεον ἐν τῇ σημειώσει τὸ λαλῆν
εἰς λοιπὴν, διότι τοῦτο πράγματι ἔχει ὁ κώδης. — ὁρμὴν ἀντι: ὁρμὴν
(κῶδ. ὁρμὴν) ς. 1949. — γένοιτο ἀντι: γένοιτο ς. 2379. — Μετὰ τὸν
ς. 2424 ἐν τῇ ἐπιγραφῇ πολεμεῖ ἀντι: πολεμεῖ — πορφυρὸν τε
ἀντι: πορφύρεον ς. 2747. — εἰχεν ἀντι: εἶχεν ς. 2794. — ἀφαιρέσει
ἡ κύρια ἀσκήσις μετὰ τὴν λ. λῆξιν ἐν ς. 2833. — ἀπειθεύει ἀντι:
ἀπαθεύει ς. 3112. — ἀὶκ ὑπεστρέφην ἀντι: οὐκ ὑπεστρέφην
ς. 3184.

- ς. 42. ὦ ἀμηρᾶ, πρῶτ' ἀμηρᾶ καὶ κίωρ τῆς Συρίας ἀντί :
 κίων (sic), διότι ἀποκαλεῖται μὲν ἐν ς. 32 ὁ ἀμηρᾶς κίων,
 δὲν εἶνε ὅμως πιθανὸν νὰ προσφωνῇται οὕτως ὑπὸ τῶν ἀδελ-
 φῶν αἰτούντων νὰπολάβωσι παρ' αὐτοῦ τὴν αἰχμαλωτισθεῖ-
 σαν ἀδελφὴν.
- ς. 63. οὐδεὶς ἡμῶν ἐτόγγαγεν ἐν τῇ ἐπιδημίᾳ ἀντί : ἀπο-
 δημία (sic). Ὅτι δὲ οὕτω πρέπει ἀναγκαίως νὰ γραφῇ ἀπο-
 δεικνύει καὶ αὐτὴ ἡ μετάφρασις τῶν ἐκδοτῶν « nous étions
 tous à l' étranger ».
- ς. 90. διὰ τοῦτο ὑμᾶς ἐπείρασεν ἵνα τὸ βέβαιον μάθω ἀντί :
 ἐπείραζα (sic).
- ς. 105. Ταύτην τὴν γῆν ἀντί : ταύτην τὴν γῆν. Οὕτω δὲ τὸ
 ταύτην ἀναφέρεται εἰς τὴν λ. γῆν, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ κόρην τοῦ
 ἡγουμένου στίχου. Διότι τοιοῦτος χωρισμὸς τοῦ οὐσιαστικοῦ
 ἀπὸ τοῦ ἐπιθέτου εἶνε παρὰ τὴν ἔξιν τοῦ ποιητοῦ.
- ς. 108. λιποθυμήσαντας ἀντί : λειποθυμήσαντας (κῶδ. λυποθη-
 μήσαντας).
- ς. 119. ζῶσάν σε ἐτήρησαν, ἀδελφιν ἀντί : ἐτήρησαν ἀδελφὴν
 [μας] (κῶδ. ἀδελφίν). Ἐνταῦθα θὰ ἔμενεν ἡ συλλαβὴ μας ἔξω
 μέτρου· νομίζω δὲ πιθανὴν τὴν ἐμὴν διόρθωσιν, διότι συνήθη
 τὰ τοιαῦτα ὑποκορίσματα κατὰ τὸν Πόντον, καὶ ἐν τῷ ἔπι
 δὲ τούτῳ ἀπαντῶσι πολλὰ τὰ ἀνάλογα.
- ς. 157. Καὶ ταῦτα ἡ στρατήγισσα χαίρουσα ἐμελῶδει. Μετὰ
 τοῦτον τὸν στίχον οἱ ἐκδόται ἐσημείωσαν ὅτι ἔπεται χάσμα·
 ἀλλὰ νομίζω ὅτι οὐδὲν λείπει, διότι τὸ ταῦτα δὲν φαίνεται
 προαγγέλλον νέον μονόλογον τῆς στρατηγίσσης, ἀλλ' ἀναφέ-
 ρεται μᾶλλον πρὸς τὰ ἥδη ὑπ' αὐτῆς ρηθέντα.
- ς. 171. Χριστὲ θεέ μου, λέγουσα, πᾶς ὁ εἰς σὲ πιστεύων
 ἀντί : φῶς, ὁ εἰς σὲ πιστεύων (sic).
- ς. 188. βωμάλους ἀντί : βωμαιοὺς
- ς. 226. εἶσαι κατηραμένος ἀντί : ἦσαι (sic). Μόνον ὀριστικὴ δὲ-
 νάται νὰ γραφῇ καταλλήλως ἐνταῦθα, διότι καὶ ἂν ἀφήσωμεν
 οὕτω γεγραμμένην τὴν ὑποτακτικὴν, δὲν δύναται αὕτη νάν-
 τικαταστήσῃ τὴν προστακτικὴν ἥς μάλιστα θὰ ἔχομεν χρεῖαν.

- ς. 234. βούλη ἀντί: βούλει (κώδ. βούλη)
- ς. 240. τὰς πόλεις ἀντί: καὶ πόλεις.
- ς. 294. σκοτίας ἀντί: σκοτιάς (κώδ. σκοτίας).
- ς. 399. μητρὸς αὐτοῦ ἀντί: αὐτοῦ (sic).
- ς. 426. εἰ ἐπιλάβωμαι ἀντί: ἐπιλάβομαι (sic). Ἦν δ' ἐν τῷ ποιήματι ἡ σύνταξις τοῦ εἰ μεθ' ὑποτακτικῆς οὐχί τι τῶν ἀσυνήθων.
- ς. 505. οὐδ' εἴπερ... ἔχει ἀντί: ἔχει (sic) καὶ διὰ τὸ πρέπον καὶ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐν ς. 504 εἰ... ἔχοιτο.
- ς. 533. ἔβαλον ἀντί: ἔλαβον. Δὲν ἐννοῶ διὰ τίνα λόγον εἶνε ἀνάγκη νάλλαγῃ τὸ βούλην ἔβαλον τοῦ κώδικος εἰς βουλήν· ἔλαβον. Ἐν τούτῳ ἐνθυμίζῃ τὸ νεωτερικὸν πῆρα τῇ ἀπόφασι, δὲν εἶνε ἐκεῖνο ἀνάλογον τοῦ βούλην προτιθῆμι;
- ς. 687. ῥάθυμος ἀντί: ῥαθυμὸς (κώδ. ῥαθυμος).
- ς. 743. ἔφερον καὶ τὸν Διγενῆ αἱ βῆλαι τοῦ ἔσω ἀντί: αἱ βῆλαι τε (κώδ. βῆλαι ται).
- ς. 768. τέλος δὲ τοῦδε τοῦ βίου δέδωκεν ἐν εἰρήρῃ ἀντί: δὲ δέδωκεν (sic). Ἡ διόρθωσις, ἣν καθιστᾷ ἀναγκαίαν αὐτὸς ὁ στίχος χωλαίνων, εἶνε οἷον αὐτόδηλος.
- ς. 782. ἐδεδοίκει τε ἀντί: ἐδεδοίκεται (κώδ. ἐδεδοίκεται).
- ς. 784-5. γέγραπται:
 ῥύπτας ἡμέρας προσδοκῶν καὶ τὰς κλεισούρας, κάμπους
 εὐθείας λογιζόμενος καὶ ἄλλων δεινῶν κερδῶν (sic).
 Τὸ χωρίον εἶνε προφανῶς ἐφθαρμένον, νομίζω δὲ ὅτι ἄριστα διορθοῦται ἂν τραπῇ τὸ ἄλλων δεινῶν εἰς ἀμελῶν (μετοχήν).
- ς. 822. διὰ ὥραιας πόθου ἀντί: διὰ ὥραιας πόθον. Εἶνε δὲ ἡ σύνταξις τῆς προθέσεως διὰ μετὰ γενικῆς πρὸς δηλώσειν τοῦ αἰτίου παρὰ τῷ ποιητῇ συνηθεστάτη. ἴδ. ς. 521, 528, 818 κτλ.
- ς. 836. ὃς τέθνηκεν ἐξόριστος βασιλικῇ προστάξει Ῥωμανοῦ τοῦ παρεντυχθοῦς διὰ τινὰς προλήψεις. ἀντί: προσλήψεις (sic).
- ς. 1217. ἀπάγγελόν μοι ἀντί: ἀπάγγελόν μου.

- ς. 1240 καὶ ἀλλαχοῦ. ἀφ' οὗ ἀντί: ἀφ' οὗ. Ἡ ὀρθότερα εἰρη-
διαλελυμένη γραφή εἶνε καὶ μεταβίβασις εἰς τὸν ἄλλον τόπον
ἀφ' οὗ, ὅστις δὲν εἶνε σπάνιος ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ.
- ς. 1322. εὐχαριστοῖσθαι καὶ θεοῦ καὶ χεῖρ. εἰς τὸν κέκοιτος
ἀντί: εὐχαριστοῖσθαι καὶ - - χεῖρ (sic). Διότι εἰς ταῦτα τὰ
ῥήματα ὑποτακτικῆς ἐγκλίσεως, ὡς καὶ τὰ ἀνωτέρω εἶδη, δὲν
εἶνε δὲ σπάνιον τι ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ τοιαῦτα ὑποτακτικαὶ
ἐξαπατημένα ἀπὸ νοσημένου τινος ἵνα ἢ τι τοιοῦτον.
- ς. 1368. Καὶ τὴν κέρην ἐτάβισακ ἀντί: ἐτάβισεν (sic). Διότι
ἀναφέρεται εἰς τὴν πράξιν τῶν οἰκιστῶν τῶν τοῦτο. ἐπιτραπέν-
των μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἐκτολὴν τοῦ ἀμφοῦ.
- ς. 1377. αἱ πέτραι ἀειδοῦσασιν ἀντί: ἀειδοῦσας (sic). Ἀπι-
θανάτατόν τι θὰ ἦτο νὰ παρίστη ὁ ποιητὴς τοῦς λίθους ἄδον-
τας δίκην ἀνθρώπων, ὡς θὰ εἰδοχόμεθα κατ' ἀνάγκην ἂν ἐπαρῶ-
μεν τὴν γραφὴν τοῦ χειρογράφου μετὰ τοῦ ἐκδότου, ὅστις διὰ
τοῦτο καὶ μεταφράζει les rochers chanterent mélodieu-
sement. Διὰ μικρᾶς δὲ διαρρώσεως ἀποκτῶμεν ῥῆμα ἀειδο-
νίω (= αἰε δονέω), οὗ τὴν ὑπερξίν οὕτω μάλιστα γεγραμ-
μένου ἐν μιᾷ λέξει, ἐπικυροῖ καὶ ἡ ἐν τῇ δημοτικῇ χρῆσις ῥή-
ματος ἀειδοῦν (= ἀνακατάγω καὶ ὀνόματος ἀειδάσκειν (ἐκ
τοῦ αἰε δόνισον) = εἶδος χουλιάρας πρὸς ἀνάμειξιν τῆς μὲλῆρας
(ἴδ. Συλλογὴ λέξεων ἐκ χρῆσε ἐν τῇ Αἰγίλῃ καὶ Κρήτῃ ὑπὸ
Νεάτορος Ξυδιᾶ ἐν Πανδώρας, τόμ. Κ', 1870, σελ. 158).
Ἄλλως δὲ ῥῆμα παραχόμενον ἐκ τοῦ ἀνδῶν καὶ ἀνέλογον
νοῦν ἔχον δὲν εἶνε τι ὅλως ἄχρηστον ἐν τῇ δημοτικῇ.
- ς. 1448-49. πόθος δὲ εἶχεν ἀπειρον τοῦ μόρος διοφθεῖν
καὶ μόρος τοῦ ἀνδραγαθεῖν κτλ.
Οὕτω νομίζω ἐνταῦθα διοφθεῖσθαι ἀντί: μόρος τοῦ ἀνδραγα-
θεῖν (sic).
- ς. 1493. ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀντί: ὑπεράνθρωπον.
- ς. 1680. ὡς ἂν ἀντί: ὡς ἂν, οὕτω δὲ καθίσταται καὶ φανερώ-
τερον ὅτι ἡ λέξις δύναται ἐνταῦθα ἴσα καὶ τὰ ἴσα.
- ς. 1681. ψυχῆς γὰρ τὸ λυπούμενον σὺν καὶ λέγειν εἶλε
ἀντί: εἶλε. Νομίζω ὅτι πρέπει νὰ μείνῃ ὡς ἔχει ἐν τῇ πρώτῃ

δηκι τοῦτο τὸ αὐτοσχέδιον ῥῆμα ἐξίλει, ὅπερ ἀνθαράτως οὐ-
τως ἀγράφῃ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ παραχθέντος ἴσως ἐκ τῆς ἀπα-
ρεμφάτου ἐξίεναι εἰς σχηματισμὸν τούτου τοῦ τύπου· διότι
ἄρα μὴ γραφόμενον ἐν τῷ παρατατικῷ ἐξήκει ἀποδίδει τὴν ἐν-
νοίαν ἥς ἐδῶ ἔχομεν χρείαν;

ς. 1670. *φαρία τοῦτον δέδωκα, πρῶτα τοῦ πατρὸς μου*
ἀντί: φάρια τοῦ τὸν δέδωκα (κώδ. φάρια τοῦ τόν).

ς. 1683. *τῆνδε βουλὴν ἀντί: τῆν δὲ βουλὴν (sic).*

ς. 1701 καὶ 1704. *ὠδεύομεν ἀντί: ὠδεύομεν (sic).* Ἡ χρῆσις
τοῦ ἱστορικοῦ ἐνεστώτος σπανία ἐν τῷ ἔπει, μάλιστα δ' ἐν-
ταῦθα ἀκατάλληλος ἐν μέσῳ πολλῶν παραχρησμένων χρόνων.

ς. 1711. *ἐρωτικὰς περιβολὰς ἀντί: μεταβολὰς (sic).*

ς. 1724. *πεζῇ ἀντί: πεζῇ (κώδ. πεζῇ).*

ς. 1772. *ἢ ἀδοκῆτως ἀγαθοῦ τοιούτου χωριαθῆναι*
ἢ τὸ γλυκὺ κτλ.

ἀντί: ἢ ἀδοκῆτως (sic).

ς. 1802. *δε' [δρ'] γοῖσι καὶ συγγενεῖς οὐδὲν προσελαγίσθη*
ἀντί: προσελούισθη (sic). Πρὸλ. κατωτ. ἐν ς. 3041.

ς. 1811. *οὐκ εἶχον ὅστις γένοιμαι ἀντί: γένομαι. Ὁμοίως*
δ' ἐν ς. 2637.

ς. 1814-6. *Καὶ πάσας μου καταλαβὼν μέλει τὰς αἰσθήσεις*
ἐν κάλλει τε τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐν τῇ ἀφῇ τὰς χεῖρας,
τὸ στόμα τοῖς φιλήμασι καὶ ἀκοὴν τοῖς λόγοις
ἀντί: ἀκοή (κώδ. ἀκοῇ).

ς. 1820. *καὶ εἰς θεὸν ὀρμίζουσα καὶ εἰς ψυχὰς γοῖων*
ἀντί: εὐχὰς (sic). Ἴσως καὶ τοῦτο δὲν θὰ ἦτο ὀλως ἀπόβλητον
κατὰ παραβολὴν πρὸς τὸ τῆς καθωμυλημένης τὰ ἔχου τὴν
εὐχὴν τῶν γοῖων σου, ἀλλ' ἂν γράψωμεν ψυχὰς ὑπαμι-
μνήσκομεν προσφώνημα φυσικώτερον καὶ συνηθέστερον λεγό-
μενον ὑπὸ τοῦ αἰτοῦντος χάριν τινὰ, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον μάλλον
ἐνχαριστήριον συνήθως εἶνε.

ς. 1821 κ. 4.

Ἀλλ' οὗτ' ὁ ἀντικείμενος, ὁ σκοπὸς τε πρασιότητος κτλ.
αὐτὸν γὰρ περιεσκεύασε θεὸς ἐπιλαθίσθαι.

ἀντί: ἀλλ' οὐ (sic).

ς. 1835 κ. έ. Ἀδτόν ἐκεῖσε εὐρηκῶς καὶ πλεῖστα ρουθετήσας καὶ μετεπαγγειλάμενος μὴ ταύτην ἀδατήση, ἀλλ' ἔχειν, ὡς θπέσχετο, ἐν βίῳ γαμετήν του, διηγησάμην ἅπασι κτλ.

Ἐνταῦθα διώρθωσα μὲν εἰς μετεπαγγειλάμενος τὸ τῆς ἐκδόσεως μετεπηγγειλάμενος (sic), ὡς ἀνακλήτως γέγραπται ἀμέσως κατωτέρω ἐν ς. 1845· ἐπαγγειλάμενος, διώρθωσα δὲ εἰς γαμετήν του τὸ γαμετήν τε (sic), πρὸς δὲ ἔτραψα εἰς κόμμα τὴν ἐν τῷ κειμένῳ κάτω στιγμὴν μεθ' ἣν εἶπετο νέα ἀρχὴ ἀπὸ τοῦ Διηγησάμην κ. έ.

ς. 1840. τοὺς δὲ μὴ θέμις ἐξεκπεῖν παρέτρεχον τῶν λόγων ἀντί: τὸν λόγον (sic).

ς. 1842. προσχορηγήσας ἀντί: προχορηγήσας (sic).

ς. 1846. τοῦ μή ποτέ τι ἄδικον τῇ κόρῃ διαπραῖσαι ἀντί: διαπραῖξη (sic).

ς. 1851. τὴν ἄθλιον ἐμὴν ψυχὴν ἀντί: τὸν ἥλιον ἐμῆς ψυχῆς (κώδ. τὸν ἥλιον, ἐμὴν ψυχὴν). Νομίζω ὅτι οὕτω πρέπει νὰ διορθωθῇ τὸ χωρίον, διότι τὸ μὲν δὲν εὐρίσκω ἔχουσαν τινα νοῦν τὴν φράσιν, ἀν μείνῃ ὡς ἐγράφη ὑπὸ τῶν ἐκδοτῶν, τὸ δὲ δὲν ἦτο δυνατόν, ὃ ἐπὶ τοῖς ἀθέσμως πεπραγμένοις ταλανίζων ἑαυτὸν Ἀκρίτης καὶ αἰσχυρόμενος ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ ἀδικίᾳ νὰ λέγῃ ὅτι κατεῖδε τὸν ἥλιον τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς.

ς. 1908. τὰς παρείας παρείκαζε... σιλλδούσας ἀντί: τὰς παρείας παρείκαζε... σιλλδῶσας (sic).

ς. 1962. ἐγὼ δ' ἐπὶ τὴν κλίνην μου ἀντί: ἐγὼ δὲ ἐπὶ (sic).

ς. 1963. ἡδὺς γὰρ οὐ ἐκάθευδον ὑπῆρχέ μοι ὁ τόπος ἀντί: ἡδὺς γὰρ ἐν κτλ. (sic).

ς. 2001-2. καὶ πάντες ἐκινήθησαν εἰς ἔρωτα συντόμως ἀπειρον, ὃ τι μέγιστον τῆς ἡδογῆς ἐκείνης:

ἀντί: ἀπειρον ὅτι μέγιστον (sic). Κατὰ τοῦτο δὲ διορθωτέα καὶ τὰ τῆς μεταφράσεως «et tous brûlèrent d'un amour aussi immense que peut le comporter cette passion», διότι ὡς διορθοῦμεν τὸ χωρίον θὰ ἐστήμαινε «καὶ πάντες ταχέως

κατελήφθησαν ὑπὸ ἔρωτος ἀπείρου, ὃ τι μεγίστου πάσχα-
σωσιν ἐκείνην.

ς. 2097. γέγραπται ἐν τε τῷ κώδικι καὶ τῇ ἐκδόσει

«Χρότον οὐκοῦν ἐπλήρωσα καὶ εἰπέ με ὁ πόθος

καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἐναντίου χρότου κτλ.».

Ἐνταῦθα φαίνεται ἀκατάλληλος ἡ λέξις ἐναντίου πλὴν ἢ ἂν
ἐσήμαινε τὸν χρόνον ὡς παρεμβάλλοντα προσκόμματα εἰς τὴν
ἐκτέλεσιν τῆς ἐκδικήσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐ φυσικόν προ-
τείνω δὲ νὰ διορθωθῇ ἡ λέξις εἰς ἐνναυσίου, ὅτε τὸ νόημα εὐο-
δοῦται.

ς. 2135. οἱ καὶ θαρροῦντες τοῦ νικᾶν ἀντί: οἱ καὶ θαρροῦν-
τες (sic). Ἄν τηρήσωμεν τὴν γραφὴν τοῦ χειρογράφου καὶ
τῶν ἐκδοτῶν, πρέπει νὰ νοήσωμεν τὴν μετόχην θαρροῦντες
ἰσοδύναμον ῥήματι ὀριστικῆς ἐγκλίσεως, ὅπερ οὐκ ἀσύνηδες
ἐν τῷδε τῷ ἔπει.

ς. 2152. ὠπισθοπόδησα ἀντί: ὠπισθαπόδησα (sic).

ς. 2231. πόσας γὰρ τὰς περιφανεῖς ἀε πρότερον κατείδον
ἀντί: πόσας κτλ. (sic).

ς. 2242. Ἐν τῇ μετὰ τοῦτον τὸν στίχον σημειώσει ἀνήψαν
τοὺς φανοὺς ἀντί: ἀνήψαντες φανούς (κώδ. ἀνήψαντες).

ς. 2253. Ἐν τῇ ἐκδόσει γέγραπται: οὐ γὰρ ἐθαύμασας πολλὰ
ἡμῶν ὡς ἀπεττήτους (sic), οὕτω δ' ἔχοντα νομίζω τὸν στί-
χον ὑποπτον διορθωτέον δὲ ἢ τὸ πολλὰ εἰς πολλοὺς ἢ τὸ
ἀπεττήτους εἰς ἀπεττήτων, μᾶλλον δ' ἐκεῖνο.

ς. 2268. αὐτὴ δὲ ἦν ἀπόγονος ἀντί: ἀπόγονον (sic). Διότι
μόνον ἀρσενικά ὀνόματα τῆς δευτέρας λεγομένης κλίσεως βλέ-
πομεν κατὰ τὸ τραπεζοῦντιον ἰδίωμα ἀπολήγοντα ἐν τῇ ὀνο-
μαστικῇ εἰς γ, ὡς ὁ ἀνθρωπον κτλ.

ς. 2286 τέκνων μου τῶν φιλάτων ἀντί: τῶν τέκνων μου
φιλάτων. Δὲν ὑπάρχει λόγος μεταβολῆς τοῦ κειμένου.

ς. 2294. ἐξ ὀφθαλμῶν ἀπόρρητον τὴν χάριν κεκτημένην
ἀντί: κεκτημένην.

ς. 2320. χιλίων ἀντί: χιλίων. Περιττὴ ἡ καταβίβασις τοῦ
τόνου.

- ς. 2345. καὶ γένηται διὰ πενήτε . . . ὁ κῶπος ἀντί : διακενής
(κῶδ. διακενής).
- ς. 2374. ὡς ἐφθήμεν εἰπόντες ἀντί : ἐφήμεν (sic).
- ς. 2487. ἐπέπερ τίς ἡδύνατο τοσοῦτους πρὸς οὐλίτας
..... κατεθωρακισμένους ;
ἀντί : ἐπεὶ περ τίς ἡδύνατο, τοσοῦτους προτοπλήτας
..... κατεθωρακισμένους.
Ἐκ τῆς ἐμφορῆς ταύτης εἰς τὴν γραφὴν τοῦ κώδικος ἀπερ-
χέται καὶ νοῦς τοῦ βίου ἄλλος ἢ ὁ κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ
ἐκδότου.
- ς. 2470. ἐλπίζοντές με ἀνελεῖν ἀντί : ἐλπίζοντες μοὶ ἀνελεῖν
(κῶδ. ἐλπίζοντες μοι).
- ς. 2592. χεῖρα δ' αὐτῆς τὴν δεξιὰν πλήσας ἐν τοῖς θωακτό-
λοις ἀντί : πλήσας (sic).
- ς. 2615. καὶ τὰς ὀρέξεις ἐφυγον, κατάρας τῆς σαρκὸς μου
ἀντί : καὶ τὰς ὀρέξεις ἐφυγον καθαρὰς τῆς σαρκὸς μου.
(κῶδ. καθάραις). Λέγουσα ἀμέσως πρότερον ἢ Μαθθαίῳ περὶ
τῆς μέχρις ἐκείνης τῆς στιγμῆς τηρήσεως τῆς παρθενίας της
αὐαὶ τοῦτο μὲν ἐφύλαξα ἕως ἁρτίως ὧδε· θὰ ἐπέφερε τ,
ἀκατανόητον ἄνευ τῆς διορθώσεως ἣν προτείνω, οὐδὲ ἡδύνατο
νὰ λέγῃ ὀρέξεις καθαρὰς τὴν γενετήσιον ὁρμὴν· κατάρας δὲ,
ὡς διορθῶ, θὰ ἐσήμεναι τότε—ἐπαράτους ἐπιθυμίας.
- ς. 2628. εἰώθαμεν ἀντί : εἰώθημεν (sic).
- ς. 2644. λόγους παγγλυκωτάτους ἀντί : λόγους παγγλυκωτά-
τοις (sic), ἐκτὸς ἀν' ἑχθρὴ δύναμιν αἰτιατάτης τοῦτο τὸ λόγους,
ἥπερ δὲν θὰ ἔμενεν ἄνευ ἀναλογιῶν ἐν τῷ ἔκει.
- ς. 2646. ἠγέτηθη οὖν ὁ λογισμὸς βεβήλω ἐπιθυμίᾳ ἀντί :
ἐπιθύμει (sic).
- ς. 2706. κατωχυρωμένον ἀντί : καταχυρωμένον (sic).
- ς. 2752. ἅπαντες γὰρ δεδύνηται παράδοξοι οἱ λίθοι
ὡς μὴ λοιπὸν ἐκφυλεσθαι τὴν θεωρίαν τούτων
ὡς ἀπὸ πέτρας τοιγαροῦν ὑπάρχουσιν καλλίστας.
Οὕτω γέγραπται τὸ χωρίον παρὰ τοῖς ἐκδόταις, τηρηθείσης
πλὴν ἀσήμεων παραλλαγῶν τῆς γραφῆς τοῦ κώδικος. Ἀλλὰ

προφανές εἶναι οἱ στήθοι αὐτοῦ ἐφθαλμένοι, δὲ ἀτελής καὶ ἀνα-
κριδής ἔχοντο καὶ ἡ μετάφρασις «chaque pierre était polie
avec un art si merveilleux que la surface ne se pouvait
apercevoir.» Ἡ κυριώτατα ἐφθαλμένη λέξις εἶναι βεβαίως τὸ
δεδορηγται· ἀλλ' ἀδυνατῶ νὰ εὕρω λέξιν ἥτις ἀντικαθιστάσῃ
πλήρως ἀποδίδῃ καὶ εἰς τὸ ὅλον χωρίον τοῦν τινα ἀπὸ τοῦ ἀνα-
γεγραμμένου τὴν ἀρχὴν πολλὸν δεδορηγται κατὰ βαρβαρικὸν
οὐχ ὅλως ἔσον ἐπὶ λέξει τοῦτου καὶ ἔπειτα;

ς. 2736. εἰδοὺρας ἀντί: τέσσαρες (sic).

ς. 2742. μουσιόκτιστος ἀντί: μουσιόκτιστος (κῶδ. μουσιό-
κτιστος). Ἡ λέξις γέγραπται ἐν ἄλλοις στίχοις ὁρθῶς.

ς. 2759. τὰς ὄψεις πάντων τῶν ἐκεῖ διερχομ. συρραμμένων
ἀντί: πάντων τὰς (sic).

ς. 2829-33. Ἐν τῇ ἐκδόσει γέγραπται τὸ πλεῖστον συμφώνως
πρὸς τὸν κώδικα:

καὶ ἄλλα πικέλα ἐν τοῖς θύραις τοιαῦτα

τὰ πάντα χρυσοῖμουσα ἱστορήσει Ἀκρίτης,

ὡς τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀνθρώπων τὴν πόσιν παρέχων,

καὶ τὸν ἔχον διδοῦσαν τὸ μέγεθος καὶ τὸ πλάτος

τὸ ἴδιον ἐκείνου κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ πλάτους

καὶ μεταφράζοντα ταῦτα ὅτι «Telles étaient, et beau-

coup d'autres encore, les peintures des deux salles,

toutes exécutées en mosaïque et en or par Acritas.

Elles faisaient à qui les voyait un plaisir extrême, à

cause de leurs vastes dimensions en hauteur et en

largeur. Les pierres précieuses dont le parvis était

constellé etc.»—Ἐνταῦθα νομίζω ὅτι μετὰ μὲν τὸ Ἀκρί-

της γραπτὸν ἀνωστικτὴν, τὸ δὲ ἔχον διδοῦσαν εἰς ἔχον,

οὕτως ὥστε τότε τὸ μὲν ὡς . . παρέχων δὲ σημαίνει βο-

υῖον παρέχων, τὸ δὲ ἔχον δὲ συντίθεται κανονικῶς

ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἴδιον, ἐν ᾧ τὸ ἀνωμαλιώτατον ἀναφέ-

ρεται εἰς τὰ τοιαῦτα.

ς. 2833. καὶ ἐκείναι τοῦτο εἶδον ὡς φυχὸν παρφορ
ἀντί τοῦ ἀκαταλήπτου καὶ ἥτις (sic)· ὅτι δὲ τὴν ἔννοιαν

- ταύτην ἀπαιτεῖ τὸ χωρίον δεῖκναι καὶ ἡ ὁρθὴ μετάφρασις
 «qu'il donnait aux pauvres comme une aumône κτλ.»
 Ϛ. 2958. καὶ τὴν αἰτίαν ταυτοῦ προσγράφει ἀμαρτία
 ἀντὶ: προγράφει ἀμαρτίαν (sic).
 Ϛ. 2966. πρὸ τοῦ μὴ ἀρευνῆσαι ἀντὶ: πρὸτού κτλ.
 Ϛ. 3041. κόρη ἐκείνην τὴν τερπνὴν ἠγάλλετο προσβλέπων
 ἀντὶ: προβλέπων (sic). Εἶνε γνωστὴ ἡ ἀπὸ ἀντιγράφου εἰς
 ἀντίγραφον σύγχυσις τούτων τῶν δύο προθέσεων, τῆς πρὸ
 καὶ πρὸς. Πρβλ. καὶ ἄνωγ. Ϛ. 836, 1842, 2958.
 Ϛ. 3054. ὁ παροχθεὶς βαθύτατος εἰρήνης Ῥωμανίας
 ἀντὶ: ὁ παροχθεὶς βαθύτατος, εἰρήνη Ῥωμανίας (sic).
 Ϛ. 3091 κ. εἰ.

Οὐδείς ἐτόλμησεν ἐλθεῖν ἐμπροσθεν τούτου ῥίος
 καὶ ἦν εἰρήνη πανταχοῦ καὶ ἀνενοχλησία

ἀντὶ: καὶ ἡ εἰρήνη πανταχοῦ καὶ ἡ ἀνενοχλησία, κατὰ τὴν ἀ-
 μέσως κατωτέρω Ϛ. 3104 καὶ ἦν εἰρήνη πανταχοῦ καὶ ἀνε-
 νοχλησία.»

- Ϛ. 3125. πέπραχεν ἀντὶ: πέπρακεν, οὐδ' ἐνωῶ δι' ὄντως λόγον
 τὸ ὁρθῶς ἔχον διορθώθη εἰς ἐσφαλμένον. Ὅτι δὲ καὶ ἐν τῷ
 κώδῃ γέγραπται πέπραχεν μαρτυρεῖ καὶ ἡ ὑποσηλίδιος κρι-
 τικὴ σημείωσις ἐν τῇ προκειμένῃ ἐκδόσει.
 Ϛ. 3157. αἱ χεῖρες γὰρ ἐλύθησαν τὰ ἄθλα οὐ ποιοῦσαι
 ἀντὶ: . . αἱ ποιοῦσαι. Καλῶς εἶχεν ἐκείνην τὴν γραφὴν ὁ κώ-
 δης, ὁ νοῦς δὲ τοῦ χωρίου εἶνε ὅτι ἐλύθησαν αἱ χεῖρες καὶ οὐ
 ποιοῦσιν ἄθλα τὸ ἐξῆς· δὲν πιστεύω δὲ νάναγκάζῃ εἰς τὴν
 διορθωσιν ὁ ἐπόμενος στίχος αἱ πόδες ἐδεσμεύθησαν οἱ τὰς
 ἰδοὺς κρατοῦντες.»

Καὶ τοιαῦται μὲν αἱ ἐμαὶ διορθώσεις· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ νό-
 μιθῇ—πολλοῦ γε καὶ δεῖ—ὅτι διὰ τῶν ἄνω σημειωθέντων ἐξη-
 λεῖφθησαν ἅπαντα τὰ παρὰ τῷ ποιητῇ βαρβάρως ἢ σολοικῶς
 ἔχοντα, διότι οὐδ' ἠθέλησα τοῦτο. Ἐσκόπουν δὲ μόνον νάποκα-
 τιστήσω τὸ κείμενον οἷον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγράφη τὸ
 πρῶτον, διατηρῶν τὰ ἰδιάζοντα εἰς τὴν λέξιν τοῦ ποιητοῦ καὶ
 ἀποτελοῦντα πόνον γλωσσικὸν χαρακτῆρα τούτου τοῦ ἔπους. Καθί-

στατο δὲ τὸ ἔργον δυσχερέστερον ἐντεῦθεν, ὅτι δῆλα δὴ ἡ γλῶσσα ἐν ἣ τὸ ποίημα ἐγράφη κατέχει τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς καθωμιλημένης, δὲν εἶνε τις σῶφρων καὶ πεπηγυῖα, ἀλλὰ βατταρίζει ἄλλοτε ἄλλα καὶ πολλάκις ἄλλως τὰ αὐτά. Οἱ μὲν γραμματικοὶ τύποι εἶνε ἀσταθεῖς καὶ οἰονοῖ βρόντες, ἡ δὲ μέτοχη, τηροῦσα ἐν ὅτῳ τὸν γνήσιον αὐτῆς χαρακτήρα, ἔχει τὸ πλείστον σήμασιαν ῥήματος, αἱ πτώσεις ἐναλλάσσονται σὺν ἑκάστῳ, αἱ λέξεις πολλάκις κολοβοῦνται αὐθαρέτως ἢ μὴδυνονταί περιέργως, τῇδε κακίῳσε ἀναφαίνονται λέξεις περὶ ὧν τις δικαίως ἀμφιβάλλει ἂν ἦνε τῆς ἀρχαίας λείψανα ἐρημιμμένα ἢ τῆς νέας γλώσσης οἱ παλαιὸι βλαστοὶ. Πλὴν ἀλλ' ὅμως καὶ δι' ὅλου τούτου τοῦ λαβομένου εὐρίσκει τις ἀριόδειον μίτον ὑπάρχουσι τινες κανόνες καθ' οὓς ἐγράφη τὸ ἔπος, ὑπάρχει τις ἐνότης λέξεως καὶ τρόπου, ἀλλὰ ταῦτα πάντα μάλλον νὰ ἐννοηθῶσι καὶ νὰ μαντευθῶσι θύνανται ἢ νὰ περιγραφῶσι. Διὰ πρόβητον εἰς τὴν ὡς ἀνωτέρω διόρθωσιν μόνων ἐκείνων τῶν χωρίων περὶ ὧν ἐνόμιζον ὅτι ἀκατάλληλα ὄντα ἔπρεπε νὰ γραφῶσι συνηδὸν τούτῳ τῷ οἰωδῆποτε λεκτικῷ τρόπῳ τοῦ ἔπους. Ἀλλὰ διὰ τὸ νὰ μὴ ἦνε ὁ χαρακτήρ οὗτος εὐδιάγνωστός τις καὶ ὁρισμένος, εἰκὸς εἶνε ἄλλος νὰ ἐκλάβῃ αὐτὸν ἄλλως, ἀρίνεται δὲ οὕτως εἰς κριτικὰς ἐπιστάσεις καὶ διορθώσεις κέλαιος, πλατεῖα, ὥστε καὶ τις ἐπεξεργαζόμενος μετ' ἡμῶν τοὺς στίχους τοῦ ἔπους νὰ θελήσῃ ἄλλα νὰ διορθῶσιν πλείον, ἢ τῶν ἡμῶν διορθωμένων τινὰ πάλιν ἀφῆσθαι ὡς ἔχουσι.

Τὸ βέβαιον δὲ εἶνε τοῦτο, ὅτι τὸ περὶ Ἀκρίτου ἔπος, ὃν πιθανώτατα τὸ πρῶτον μνημεῖον τῆς καθωμιλημένης, εἶνε ἄξιον νὰ προσκαλεσθῇ καὶ δευτέρως, ποτὲ φροντίδας, αἵτινες ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι θὰ ἦνε σφωτέραι τῶν πρώτων. Διότι ἡρξάμεθα τέλος ῥαχοκούμενοι πρὸς καὶ περὶ ταῦτα τὰ μνημεῖα τῆς νεωτέρας ἡμῶν γλώσσης, ὡς ἔδει, διὸ καὶ πρέπει νὰ εὐγνωμονῶμεν εἰς τοὺς σφίζοντες αὐτὰ ἀπὸ τῆς λήθης τὸ γε νῦν ἔχον δὲ ἂς ὁμολογήσωμεν χάριτας τὰς σφειλαμέναις εἰς τοὺς φιλοπόνοους ἐκδότας τοῦ Ἀκρίτου, ὅσους ἔδωκεν ἡμῖν ἀφορμὴν πρὸς τὴν προκειμένην μελέτην.

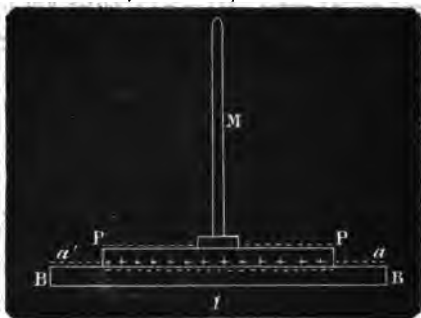
Ἐν Ἀθήναις, τῇ 20 76ρίου 1875.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ Π. ΛΑΜΠΡΟΣ Δ.Φ.

ΗΛΕΚΤΡΙΚΗΣ ΠΕΙΡΑΜΑΤΑ ΝΕΑ.

1. Τὸ ἡλεκτροφόρον, ὡς τὸ ὄνομα δεικνύει, χρησιμεύει εἰς τὰ νὰ μᾶς δώσῃ ἡλεκτρικὸν σπινθῆρα.

Ὁ σπινθῆρ οὗτος ἔχει τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀρνητικῆς ἡλεκτρικῆς τοῦ ῥητινώδους πλακοῦντος BB, σχ. 1, (ὃν λαμβάνει προστριφθεὶς μὲ δέρμα αἰλούρου) ἐπὶ τῆς οὐδετέρας, ἢ τοῦ φυσικῆς ἡλεκτρικῆς, τοῦ μεταλλικοῦ δίσκου PP, ὅστις τίθεται ἐπὶ τοῦ πλακοῦντος BB.

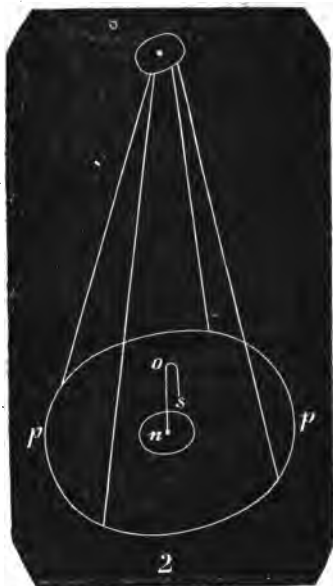

Καθ' ἃ γινώσκομεν ἐκ τῆς πόρρωθεν ἐπίδράσεως ἡλεκτρισμένου σώματος πρὸς ἀνηλεκτριστον, ἡ κάτω ἐπιφάνεια τοῦ δίσκου PP, ἡ ἐφαπτομένη τοῦ πλακοῦντος BB, πρέπει νὰ ἔχῃ θετικὴν ἡλεκτρικὴν, ἡ δὲ ἄνω ἀρνητικὴν.

2. Ὅτι δὲ καὶ ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ δίσκου PP φέρει ἡλεκτρικὴν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ μικροῦ ψόφου, ὃν ἀκούομεν ὅταν πλησιάσωμεν τὸν δάκτυλον εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τοῦ δίσκου· ὅσῃς ὁμοῦς ἀσθενεῦς τῆς ἡλεκτρικῆς ταύτης, ὃ ῥηθεὶς ψόφος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν γίνεται ἀκουστός, ὃ δὲ συνεξερχόμενος σπινθῆρ μόλις ὁρατός. Διὰ τῶν ἐπομένων πειραμάτων, ἅτινα ἐπενοήσαμεν, καθιστῶμεν καταφανῆ τὴν ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ δίσκου PP ἡλεκτρικὴν καὶ εἰς τοὺς θεατὰς τοὺς λίαν πόρρωθεν ὁρῶντας.

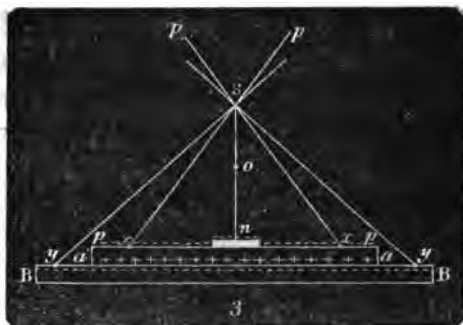
3. Ἀφαιρεθείσης τῆς ὑαλίνης λαβῆς M τοῦ δίσκου PP, ἐξαρ-

τῶμεν τοῦτον ἐκ τεσσάρων νημάτων μετάξης, σχ. 2, δεδεμένων εἰς κρίκον ἀνωθεν, εἰς τὸ κέντρον δὲ τοῦ δίσκου τιθέμεθα μικρὸν μεταλλικὸν δίσκον π, φέροντα ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἐστηριγμένον νῆμα χαλκοῦν πο, ἔχον εἰς τὸ πέρας ο φύλλον χρυσοῦ προσκεκολλημένον, πρὸς τὰ κάτω δὲ φερόμενον, τὸ os.

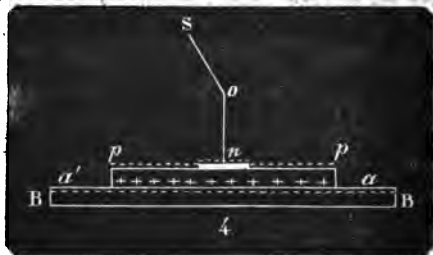
Τούτων οὕτω διατεθέντων, σχ. 2, φέρομεν τὸν δίσκον PP ἐπὶ τοῦ ἡλεκτρισθέντος πλακοῦντος BB καὶ τιθέμεθα ἐν τῷ μέσῳ βλέπομεν τότε τὸ φύλλον χρυσοῦ ἀνυψωθὲν καὶ ἡρεμοῦν ἐν τῇ καθέτῳ τῇ ὀρίζοντι διευθύνσει os, σχ. 3, τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει, διότι τὸ χρυσοῦν φύλλον os φέρει ἀρνητικὴν ἡλεκτρικὴν, ὥθειται δὲ συμμετρικῶς ὑπὸ τῆς ἀρνητικῆς τοῦ δίσκου pp καὶ ὑπὸ τῆς κυκλικῆς ζώνης α, α τοῦ πλακοῦντος, τῆς μὴ ὑπὸ τοῦ δίσκου κεκαλυμμένης.

Καὶ τὰ μὲν δύο σημεῖα x, x, κείμενα συμμετρικῶς, ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τοῦ s κατὰ τὰς διευθύνσεις sp, sp' οὐσῶν δὲ ἴσων τῶν ὥσων τούτων, ἡ συνισταμένη αὐτῶν διαιρεῖ δίχα τὴν γωνίαν

τῶν δύο δυνάμεων p, p , ἔχει δὲ διεύθυνσιν κάθετον τῇ ὀρίζοντι PP' · τοῦτο αὐτὸ γίνεται καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν σημείων τῆς OS' τῶν ὥσεων ἐπὶ τῶν πλησιεστέρων σημείων, οἷον τοῦ O , οὐσῶν ἐντατικωτέρων. Τὰ λοιπὰ σημεία τοῦ δίσκου PP ἐνεργοῦσιν ἀνὰ δύο συμμετρικῶς ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐπίσης, πᾶσαι δὲ αἱ κάθετοι τῷ ὀρίζοντι συνιστάμεναι προστίθενται, ἐπὶ τοῦ s ἐφαρμοσμέναι οὔσαι. Ὡσαύτως δύο σημεία y, y ἐπὶ τῆς ζώνης $\alpha \alpha$, συμμετρικῶς κείμενα, ἐνεργοῦσι καθ' ὅμοιον τρόπον. Ἐκ τούτων ἐπεταὶ ὅτι τὸ φύλλον χρυσοῦ OS δὲν δύναται νὰ ἰσορροπήσῃ, εἰ μὴ κείμενον ἐπὶ τῆς καθέτου τῷ ὀρίζοντι.

4. Τοῦ φύλλου χρυσοῦ ὀρθοῦ ἐν ἰσορροπίᾳ ὄντος, σχ. 3, ἀφαιρέσωμεν μὲ τὴν χεῖρα τὴν ἠλεκτρικὴν α , ἐφαπτόμενοι τοῦ ἡμίσεως τῆς κυκλικῆς ζώνης τοῦ πλακοῦντος, προσέχοντες δὲ νὰ μὴ ἐγγίξωμεν τὸν δίσκον p, p , βλέπομεν τότε τὸ φύλλον χρυσοῦ διευθυνομένον πρὸς τὰ ἀριστερά, σχ. 4, τῆς ἡμισείας ζώνης α ὠθούσης τὸ φύλλον χρυσοῦ κατὰ τὴν ῥοπὴν ταύτην.

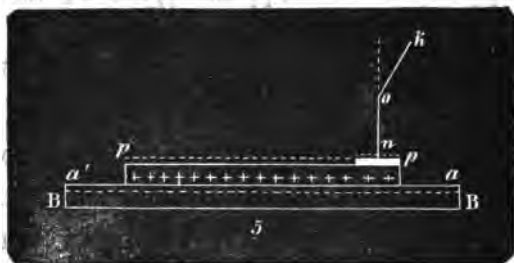

Ἀφαιρέσωμεν τέλος καὶ τὴν ἠλεκτρικὴν α , τὴν ἀπολειφθεῖσαν

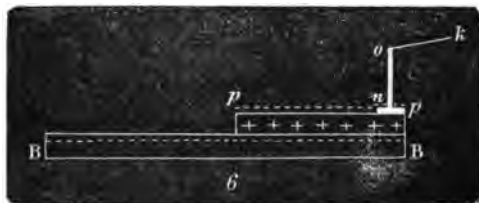
ἐπὶ τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ ἡμισείας κυκλικῆς ζώνης α τοῦ πλακοῦντος, τὸ φύλλον χρυσοῦ διευθύνεται τότε καθέτως τῷ ὀριζῶντι, ἀποθούμενον ἐπίσης κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν ὑπὸ τῆς ἡλεκτρικῆς μένου τοῦ δίσκου PP.

Β. Ἐὰν ἀνυψοῦντες τὸν δίσκον PP εἰς ἀπόστασιν ἐνὸς ἑκατομέτρου ἐκ τοῦ πλακοῦντος, δόσωμεν αὐτῷ κίνησιν περιστροφικὴν βραδείαν, σχ. 5, τὸ φύλλον τοῦ χρυσοῦ καὶ τότε καθέτον τῷ ὀρίζοντι διαμένει, ἡ δὲ ἀντίστασις τοῦ ἀέρος δὲν μεταβάλλει τὴν διεύθυνσιν ταύτης, διότι τοῦ χρυσοῦ φύλλου ὄντος ὁμοῦ ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, αὗρος δὲν μετατοπίζεται.

Γ. Μεταθέσωμεν νῦν τὸν μικρὸν δίσκον η ἐκ τοῦ κέντρου εἰς τὸν γύρον ρ, σχ. 5, βλέπομεν τότε τὸ χρυσοῦν φύλλον λαμβανονθὲν τὴν ὅκ, κατ' ἐλάχιστον κεκλιμένον ὡς πρὸς τὴν καθέτον τῷ ὀρίζοντι, διευθυνόμενον δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ, τῆς ὠσττικῆς ἐνεργείας ἐκ τῶν ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ φύλλου ὅκ ὁδῶς μείζονος τῆς γινομένης ἀντιρρότως.

Ἐὰν, τοῦτων οὕτως ἐχόντων, ἀφαιρέσωμεν τὴν ἡλεκτρικὴν τοῦ ἡμιζωνίου α τοῦ πλακοῦντος, ἐφαπτόμενοι ταύτης διὰ τῆς χειρὸς, ἡ κλίσις τοῦ φύλλου ὅκ αὐξάνει καταφανῶς πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ πλησιάζει πολὺ τῇ ὀριζοντίῳ.

7. Μεταφέρωμεν τέλος τὸν δίσκον pp , τὸν φέροντα εἰς τὸν γῆραν p τὸ χρυσοῦν φύλλον, εἰς τὸ πέρας B τοῦ πλακοῦντος, σχ. 6, τὸ φύλλον τοῦτο τίθεται τότε σχεδὸν ὀριζοντίως.

8. Θεωρήσωμεν τέλος τὴν περίστασιν, σχ. 3, καθ' ἣν ἡ μικρὸς δίσκος κεῖται ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ δίσκου pp , τοῦ τεθέντος ἐν τῇ μέσῳ τοῦ πλακοῦντος ὁπότε τὸ χρυσοῦν φύλλον εἶναι κάθετον τῷ ὀριζοντί, ἐφαπώμεθα δὲ τοῦ δίσκου pp διὰ τοῦ δακτύλου ἡ ἀρνητικὴ ἢ ηλεκτρικὴ τοῦ δίσκου διοχετεύεται τότε εἰς τὴν γῆν καὶ τὸ χρυσοῦν φύλλον ἀποβαλὼν τὴν ἢλεκτρικὴν του ταύτην, ἀναλαμβάνει τὴν κάθετον τῷ ὀριζοντί θέσιν. Ἐὰν τότε σηκώσωμεν τὸν δίσκον pp καὶ φέρωμεν αὐτὸν πόρρω τοῦ πλακοῦντος, αἰτίας τὸ χρυσοῦν φύλλον ἀνυψοῦται μὲ ὀρμὴν, διότι ἡ θετικὴ ἢλεκτρικὴ, ἣτις ἔκειτο εἰς τὴν κάτω ἐπιφάνειαν τοῦ δίσκου pp , διαμοιράζεται ἐξίσου ἐπὶ πάσης τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ τότε πλησιάσωμεν τὸν δάκτυλον εἰς τὸν δίσκον pp , δεχόμεθα σπινθῆρα ἢλεκτρικόν, ὡς γνωστὸν πολύχροτον, τὸ χρυσοῦν φύλλον καταφέρεται, ὁ δὲ δίσκος pp ἐπανέρχεται εἰς τὴν φυσικὴν αὐτοῦ κατάστασιν.

Σημείωσις. Τοῦ περιβάλλοντος ἀέρος ὄντος λίαν ξηροῦ, τὰ ἠνωτέρω πειράματα ἐκτελοῦνται λίαν εὐκόλως.

Δ. Σ. ΣΤΡΟΥΜΠΟΣ.

(Κατεχωρίσθη ἐν τῇ *Revue des Sciences Les Mondes*. p. 31. T. *xxviii*. N° 1. 2 Septembre 1875. à Paris.)

ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΕΔΑΦΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΒΠΗ ΤΗΣ
 ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ ΠΥΡΓΟΥ ΚΑΙ
 ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΕΞ ΑΥΤΟΥ.

Τὰ ἐξῆς τρία ἄρθρα ἐδημοσιεύσαμεν διὰ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκδο-
 μενής πολιτικῆς ἐφημερίδος Παλιγγενεσίας, (ἀρ. 3263, 3278,
 3317, 3320.) καὶ νῦν ἀνατυπούμεν αὐτὰ ἐνταῦθα μετ' ὀλίγων
 διορθώσεων καὶ προσθηκῶν.

1.

Ἀπὸ τίνος χρόνου ἐπεχείρησεν, ὡς γνωστὸν, ἡ ἀρχαιολογικὴ
 ἡμῶν ἐταιρία τὴν κατεδάφισιν τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀθήνησιν ἀκροπόλεως
 μεσαιωνικοῦ πύργου, τὴν δαπάνην χορηγήσαντος τοῦ παρ' ἡμῖν
 φιλέλληνος Δρος Σχλίσμανν. Τὸ ἔργον γίνεται μετὰ προσοχῆς,
 ὥστε νὰ μὴ βλαφθῶσιν οἱ ὑποκάτω τοῖχοι τῶν Προπυλαίων ἢ ὁ
 πλησίον ναὸς τῆς Νίκης, καὶ νὰ διατηρηθῇ πᾶν ὅ,τι ἐκ τῶν τοί-
 χων τοῦ πύργου ἐξάγεται γλυπτὸν ἢ ἐνεπιγραφον. Οὕτω μέχρι
 τοῦδε ἐξήχθησαν μαρμάρινα τὰδε δύο ἀνώφλια ἴσως, ἔχοντα
 γλυφὰς μεσαιωνικὰς σταυροῦ καὶ πτηνῶν ἐκατέρωθεν, μία γλυφὴ
 γλαυκὰς ὑπὸ γείσον, ὡς αἱ ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ σταδίῳ ποτὲ
 εὐρεθεῖσαι (*), ἐν κολοσσιαῖον πρόσωπον, Ἀθηναῖς ἴσως, κολοδὸν,
 εἰς τραπεζόπους ἢ τραπεζοφόρος, ἐφ' οὗ ἐπιγραφασμένα εἶναι τὰ
 ἄνω Σατύρου, ὅστις ἀνέχει δορὰν λέοντος ἢ τίγρεως, ἐφ' ἧς ἴσως
 ποτὲ ἐκάθητο Διόνυσος. Σημαντικώτερα δὲ φαίνονται τὰ ἐξα-
 χθέντα γραπτὰ μνημεῖα, ἅπερ μέχρι τοῦδε εἶναι πέντε. Ἀρ-
 χαῖότατον τούτων εἶναι ἐν βάθρον τετράγωνον λίθου Πεντελη-
 σίου ἔχον τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν

(*) Ὡς ἐν figure 4, Blatt IV, ἐν τῇ πραγματείᾳ Ausgrabungen
 am Panathenäischen Stadion etc. von E. Ziller. Berlin, 1870.

ΑΕΩΝΤΙΔΟΣ ΠΡΥΤΑΝΕΙΣ ΑΕΩΙ-
ΝΙΚΑΠΑΥΤΕΣ, ΔΟΞΑΝΤΩΝ ΔΗΜΩΙ.

Κ)ήττοι	Φρεβρίτοι	Πήληκες
5 Ἀμφιτέλης	Ἀντιγράφης	Τιμίεας
Ἀμφιτελίδο	Φιλώνος	Φιλοδή-
Τελσίσιππος	Φιλίας	Ἱεροκλειδῆς
Ποταίοι	Φιλώνος	Φαίδωνος
Ἀντικλειδῆς	Πειθιάδης	Υδάδας
Ἀντικλει-	Διοδώρο	Σιμωνί
40 Ἀλιμύσιοι	Ἀριστοκράτης	Σιμωνίδα
Πρῶτος δόρυς	Ἀρσένωνος	Χαίρειον
Ἀρσένωνος	Εὐάγγελος	Πόλλιδος
Νικηράτος	Χαίρειον	Βε. Οἶο
Ἀσκληπείας	Ἡγήμων	Γλαῦκος
45 Θόκριτος	Λάδης	Γλαυκίτι
Κηφισοδώρο	Φανόδημος	Ἐπαλειῆς
Ποτάμιοι καθύ-	— — — — —	Φειδίστρατος
Χ(α)ρίνος	Θεμιστοκλῆς	Σωσιπλῆος
Πάχρητος	— — — — —	Κρωπίδας
30 Φιλίππος	...στρατῆς	Ἐνδύμας
Φιλώνος	— — — — —	Ἀρμένηδο
Ποτάμιοι ὑπέν-	Σονῆς	Παιονίδα
Κλειόνικος	Σπασίτης	Μενέστρατος
Στησάρχου	Δημητρίο	Οἰνοφίλο
25 Σημάβωνίδα	Κλειόμαχος	Θεογένης
Ἀντιγράφης	— — — — —	Θεόδωρος
Εὐκράτης	Πολύβιος	Φιλόθερος
Π(υ)δωδωρος	Πολυκρά-	Θεοφράστο
Πυθοκλῆς	Σιμῶν	Εὐκρίδας
30 Ἀριστῆδης	— — — — —	Φειδίστρατος
Ἱμεραίος	Διαιριδιῶται	Χαίρε. τ..
Διαιριδιῶτης	Ἄγνω	Ἀντίρρητος
Καλλιπάρχης	Τιμοκλῆς	Αἰσχίος
Ἀλφίος	Χαίρεφών	Αἰθαλίδας
35 Χάριδης	— — — — —	Κτήσιππος
Χαιροκλῆς	Ποτάμιοι [ὀβίω]	Κτησιππῶ
Διόγνητος	Νίκων	Εὐκλείδης
Διογένης	— — — — —	Εὐκλῆς
Χολληίδας	Στρατόνικος	Κολωνῆς
40 Ἀλκισθένης	— — — — —	Μενέστρατος
Ἀλκιδάδο		Μενεκρα. τ..
...αρχος		Ἐμμένωρος
Νικηφόρος		Ἐρ(μο)λόκος

Σχῆμα γραμμάτων τὸ τοῦ ἄνω πρὸ Χρ. αἰῶνος, τρόπος γραφῆς ὁ στοιχειδόν. Τὸ νόημα τῆς διατίχου κεφαλίδος δὲν εἶναι τῶσον σαφές, ὥστε ἡ τυπικὴ φρασεολογία τῶν ἀνθροπίνων, ἀν' ἧς καὶ πρωτοφανής. Τὸ ἐλλείπον «ἀνέθηκαν» ὑπονοεῖται εὐκλῶς, καὶ τότε πρὸς τὸ ῥῆμα τοῦτο φέρεται ἡ δοτικὴ Λεῶ, τῷ ἐπώνυμῳ δηλ. ἐκείνῳ ἥρωι τῆς Δεωντιδὸς φυλῆς, ἧς οἱ 50 πρυτάνεις πάντες εἶναι καταγεγραμμένοι ὑποκάτω, μόνων ἐλλειπόντων 8 ὀνομάτων πατέρων, ἅπερ οὐδέποτε ἐπὶ τοῦ λίθου φαίνονται χωρηθῆντα, ἀφαιθέντας τοῦ τόπου κενοῦ. Ἀλλὰ τί νικήσαντες οὗτοι οἱ πρυτάνεις ἀνέθηκαν ὅ,τι ἀνέθηκαν ἐπὶ τοῦ βῆθρου τοῦ ἔχοντος ἄνω καυλότητα; Ἄν ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐν ἑορτῇ τοῦ Λεῶ ἐνέκρυσεν ἀγῶνα (μόνον δὲ ὅτι ἐν τῷ δήμῳ Ἀγνοῦντι θυσία τῷ Λεῶ ἐγένετο ἡξείρομεν ἐκ τοῦ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου, ἐκδ. Μείν, 20, 2), λέγεται ποτε περὶ πρυτάνων, ὅτι νικῶσι; Ἡ φυλὴ νικᾷ, καὶ κατ' ἀνταγωνίζομένη πρὸς ἄλλην. Ἐν δὲ Ἀγνοῦντι πηγωνισθὲν ἄρα γε καὶ ἄλλη τις φυλὴ; Ἡ ἐν τῷ Ἀθήνῃσι Λεωκορίῳ ἐτελεῖτο τις ἀγὼν κοινὸς πάντων τῶν Ἀθηναίων, ἐνθα γὰρ ἦτο συνῆθαι οἱ πρυτάνεις, οἱ τυχόν ἐπιμελούμενοι τῆς περὶ τὸν ἀγῶνα παρασκευῆς, γὰρ ἀνακηρύττωνται ὡς νικηταὶ καὶ ὅχι ἡ φυλὴ, καθὼς ἐν ταῖς ἄλλαις χορηγίαις; Ἡ τέλος τὸ νικήσαντες ὑποσημαίνει ἡμῖν ἀγῶνά τινα τῶν πρυτάνων ἐκάστης φυλῆς περὶ πολιτικῆς διαγωγῆς ἐν τέλει τοῦ βουλευτικοῦ ἔτους καὶ κρίσειν καὶ νίκην, ὅτε ἡ νικῶσα φυλὴ ἀνετίθει τὸ ληφθὲν βραβεῖον εἰς τὸν ἰδίον της ἐπώνυμον ἥρωα; Ἴσως. Ἀπορον δὲ καὶ διὰ τί Ποτάμιοι ἐν στίχῳ 26 τῆς δευτέρας σελίδος τρίτην φορὰν ἀναγράφονται, ἀφοῦ πρότερον ἤδη δις ἀνεγράφησαν, διηρημένοι, ὡς ἦσαν, εἰς καθύπερθε καὶ ὑπὲρθε Ποταμίους. Ἐπιγραφὴν ὀλίγον ὁμοιάζουσαν τῇ παρούσῃ γνωρίζω τὴν ἐν Corp. Inser. Graec. ὑπ' ἀριθ. 199, ἀλλ' ἐκείνη ἐπάνω μὲν εἶναι κολοβή, κάτω δὲ γίνεται ἀλλοία, διότι λέγονται ἐκεῖ α(στέφανω)θέντες οἱ πρυτάνεις ὑπὸ τῆς βουλῆς, καὶ τοῦ δήμου ὥστε δὲν βοηθεῖ τίποτε εἰς ἐρμηνείαν τῆς παρούσας. Ταυτὰ τις καὶ ἡ παρὰ τῷ Παγκαθῇ ἐν Ant. Hol. ἀριθ. 1164. Ταῦτα ἐγώ, ἄλλος δὲ ἄς εἴπῃ καιριώτερα.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 31 Ἰουλίου 1875.

Σ. Α. Κ.

2.

Καὶ σήμερον δίδομεν εἰδήσεις τινὰς περὶ τῶν ἐκ τοῦ κατεδαφιζομένου πύργου τῆς Ἀκροπόλεως ἐξαγομένων ἀρχαίων. Ἐξήχθησαν λοιπὸν ἐτι κατὰ τὰς τελευταίας ἐβδομάδας τὰ ἐξῆς μαρμάρινα· τρία ἀνώφλια, ἕκαστον μὲ γλυφὰς πλείονων σταυρῶν ἐντὸς κύκλων. Παρατηρήσεως δὲ ἄξιον, ὅτι καὶ ταῦτα, ὡς καὶ τὰ δύο ἄλλα, περίπου ὅμοια, τὰ πρότερον ἐξαχθέντα, εὐρέθησαν ἀπλῶς ὡς ὕλη οἰκοδομήσιμος ἐντετειχισμένα ἐδῶ κ' ἐκεῖ, ὅχι δὲ ὡς τινων τοῦ πύργου μερῶν ἀρχιτεκτονικὰ κοσμήματα, ἢ τῆς θυρίδος αὐτοῦ, φέρ' εἰπεῖν, τῆς ποτὲ πρὸς ἀνατολὰς οὐσας, ἢ τῆς πρὸς βορρᾶν ἐκείνης ὑποκοίλου προσερχῆς. Ἐτι ἐξήχθησαν δύο ἐπιμήκεις πλίνθοι μαρμάριναι, ἔχουσαι ἑκάτερα τὴν ἐπιφάνειαν τῆς μιᾶς τῶν τεσσάρων μακρῶν πλευρῶν διὰ γλυφῆς χωρισμένην εἰς τετράγωνα μικρὰ, ἐναλλάξ καὶ διαγωνίως εἰσέχοντα καὶ ἐξέχοντα. Ἡ ἑτέρα τῶν πλίνθων τούτων, ἢ καὶ σφοτέρα, ἔχει τέσσαρας σειρὰς ἦτοι δόμους τοιούτων τετραγώνων, ὧν ἡ τρίτη παρουσάζει καὶ διαφορὰν τινα κατὰ τὴν διάθεσιν των. Πιθανῶς ἀπετέλουν αἱ πλίνθοι αὗται ἐπιφάνειαν τοίχου τινὸς τοιαύτην, ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἐν Ἀθήναις δὲν ἐνθυμούμεθα νὰ εἶδαμεν.

Ἄλλ' ἀξιολογώτατα τῶν ἐξαχθέντων εἶναι βεβαίως τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια λίθου Πεντελησίου, τὰ ὅποια εἰς τὰ Προπύλαια ποτὲ ἀνῆκον, ὡς τὰ μεγέθη αὐτῶν καὶ ἡ ὅλη τέχνη δεικνύουσιν. Ἐκ τούτων παρετηρήσαμεν μετὰ πλείονος προσοχῆς τὰ ἐξῆς· πέντε κίωνων τύμπανα ῥαβδωτῶν, θριγκώματος μέρη τινὰ, ἐν οἷς ἐν γωνιακὸν μετὰ τριγύφων καὶ δύο γείσου μέρη μετὰ σταλαγμῶν, 2—3 ἐπίκρανα γωνιαίων τοίχου παραστάδων, 7—8 τεμάχια φατνωματικῆς ὀροφῆς, μίαν τετράγωνον μεγάλην πλάκα στρώσεως, ἐφ' ἧς ποτε ἔβαινε παραστάς τοίχου, τέλος, τὸ σημαντικώτατον, ἐν ἀετώματος γωνιαίων ἀριστερὸν τεμάχιον, σῶζον ὡς 1 1/2 μέτρου μῆκος. Φίλος τις ἡμέτερος ἀκούσας περὶ τούτου τοῦ τεμαχίου ἀετώματος εἶπε· καὶ μόνον τοῦτο. Ἐν ᾗτελεν εὐρεθῆ, θὰ ἦτο δικαιολογημένη ἡ κατεδάφισις τοῦ πύργου. Καὶ ἡμεῖς συμφωνοῦμεν πληρέστατα. Ἦδη καὶ ὁ Beulé εἶχε ποτε ἀναγνωρίσει· ἐν μέρει ἀετώματος γωνιαίων ἐν

τοῖς κατακειμένοις ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως λίθοις ὡς βλέπομεν ἐκ τοῦ Breton (Athènes, σελ. 43, σημ. 2). Ἄλλ' ἡμεῖς δὲν εἶχομεν καιρὸν νὰ τὸ ἀναζητήσωμεν τώρα καὶ νὰ ἴδωμεν, ἂν εἴηαι ταῖρι τοῦ νῦν εὐρεθέντος, δηλ. τοῦ δεξιῶν ἔκρον.* Δέγομεν μόνον, ὅτι ἴσως τὸ νῦν εὐρεθὲν τεμάχιον εἶναι τοῦ ἀετώματος τοῦ πρὸς ἀνατολὰς, διότι τὸ ἔξω ἀέτωμα τὸ πρὸς δυσμὰς ἐσώζετο ἐτι ἐπὶ τῶν περιηγητῶν Spon καὶ Wheeler τῷ 1676, ὃ δὲ πύργος ὑπετίθεται κοινῶς παλαιότερος, ἐκ τῶν ἀρχῶν τοῦ 16. αἰῶνος. Ἄλλα ταῦτα ἄλλοι θέλουσιν ἐξακριβῶσαι. Ἡμεῖς δὲ ὡς παραδώσωμεν ὅδε εἰς τὸ κεινὸν καὶ δύο ἐπιγραφὰς ἐκ τῶν νεωστὶ ἐξαχθεισῶν.

1.

Λυσιστράτης Λυσιστράτου	Σωστράτη Εὐκράτους
Ἀγροῖος Καλλίας	Ἐπιτησίου θυγάτηρ
Δημήτριος Σκαμβωνίδης	Λυσιστράτου γυνή.
ἐποίησατο ὁδὸν ἐαυτῶν.	Ὁ δῆμος Τερεντίαν Νάου
Ὁ δῆμος Αὐδίκιον Οὐαλί- <small>Πίστων ἐπόησεν</small>	θυγατέρα Ἰστυλλον
ριον Δορκίου υἱὸν Κετύλλον	Κετύλλου μητέρα.
ἀρετῆς) ἐνεκα καὶ σωφροσύνης.	

Αὕτη ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, ἡ διτιτογραφία, διότι ὁ λίθος ὃ ἔχων αὐτὴν (εἶναι δὲ ὑπόμειλος καὶ τὸ σχῆμά του ἐπίμελος, ὡς δοκοῦ), τὰ μὲν τῶν ἀνωτέρω στίχων γράμματα δεκνέει ὄντα τῶν μέσων Μακεδονικῶν χρόνων, τὰ δὲ κατωτέρω τῶν Ῥωμαϊκῶν, ὥστε ἐγένετο αὐτοῦ δις χρῆσις ἐκ κακοδαμίας τῶν ὑστέρων Ἀθηναίων καὶ ἀκασθητούτων τῶν Ῥωμαίων, τῶν οὕτω εὐτελεῖς τιμὰς ἀποδεχομένων. Ἄλλ' εἰεν. — Ἡ πρώτη ἐπιγραφή ὑπόδηλοι ἀνάθημά τι γλυπτὸν ἀνατεθὲν ἐπὶ υἱοθεσίᾳ. Ἀλλὰ τίς ὁ υἱοθετῶν καὶ τίς ὁ υἱοθετούμενος; Αἱ λέξεις δὲν τὸ σαφηνίζουσι. Ἡ δὲ Σωστράτη ὡς τίς εἶναι ἀναγεγραμμένη; ὡς μάρτυς; ἄλλ' ἄτοπον, γυνὴ οὖσα. Ὡς γυνὴ δὲ ἐνδὲ τῶν

(* Μὲθ' ἡμέρας τινας τὸ εὑρομεν καίμενον ἐν ἀριστερᾷ τῶν εἰσιόντων διὰ τῆς δευτέρας νεωτερικῆς πόλης τῆς ἀκροπόλεως, τῆς ἀγοῦσης πλαγίως πρὸς τὴν μεγάλην ἀναβάθραν τῶν προπυλαίων. Εἶναι δὲ δεξιὸν γωνιαῖον.

δύο; ἢ τοῦ υἱοθετοῦντος ἢ τοῦ υἱοθετουμένου (ὅπερ θὰ ὑπερέστε) βεβαίως δὲν εἶναι ἀναγεγραμμένη, ἀλλ' ὡς γενὰ τοῦ πατρὸς ἐνὸς τῶν δύο, ἤτοι τοῦ Λυσισθέμου. Ὅθεν ἐγὼ οὐδὲν τῇ ἀληθείᾳ δύναιμαι νὰ διευκρινήσω. Ἀς δεχθῶμεν ὅμως εὐγενεστάτους ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἔχοντος λίθου τὸ τοῦ τεχνίτου Εἰσπασταῖ ὄνομα, νῦν ἴσως πρῶτον ἐν ἐπιγραφῇ ἐμφανιζόμενοι, παρὰ Παννύρ δὲ (ἐν Φαι. Τετ. Β', θ') κεῖται πρόκαλοι ἀναγεγραμμένους ὁ ἀνὴρ, ὡς ἔχει ἀσκήτος χαλκοτύπος, καὶ τίθεται νῦν παρὰ τιμῶν ἡ ἀκμὴ του περὶ τὴν φρεν'. Ὀλυμπιάδα, ἦτοι περὶ τὰ 376 πρ. Χρ.

Περὶ δὲ τῆς δευτέρας ἐπιγραφῆς, εἰ καὶ ἐκὰς ἀνωδέφους βιβλία, δὲν εὖρον τίποτε δυνάμενον ἀσφαλῶς νὰ ῥηθῇ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ τιμώμενα πρόσωπα. Εἰκαστικῶς δὲ λέγω, ὅτι ἡ μὲν Τερεντία Ἰστυλλα ἴσως εἶναι ἀδελφὴ ἢ ἀνεψιὰ τοῦ παρὰ Κικέρωνι ἐν Ἐπιστολ. πρὸς τοὺς οἰκείους (XIII, 65) Ποπλίου Τερεντίου Ἰσπωνος, ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ λίθου υἱὸς τῆς ἴσως εἶναι ὁ ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ λυρικοῦ ποιητοῦ Κατύλλου (ἂν ὅμως εἶχεν ὁ ἀδελφὸς προωνόμιον Ασκήτιον, ὅπερ ἀγνοῶ.) Ἐκφέρω δὲ ταύτην τὴν εἰκασίαν, διότι ὁ Τερέντιος ἐκεῖνος Ἰσπων ἐν τῇ τοῦ Κικέρωνος ἐπιστολῇ λέγεται ἀπερχόμενος εἰς Βιθυνίαν διὰ ὑποθέσεις του καὶ συνομαρτᾷ εἰς τὸν ἐκεῖ Ῥωμαῖον ἀντιστράτηγον, εἰς Βιθυνίαν δὲ ἀπῆλθέ ποτε καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ ποτατοῦ Κατύλλου καὶ ἐπιστρέψων ἐκείθεν ἀπέθανεν ἐν Τρεβίδι, ὡς ταῦτα ἐκ βιβλίου ἡξέρομεν ὑστερον δὲ καὶ ὁ ποιητὴς ἀπῆλθεν εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη καὶ τὸν ἐλάλησεν. Πάντων λογτὸν νὰ διήλθον σὶ ταυτάμενοι καὶ δι' Ἀθηναίων καὶ νὰ ἐπιμύθησαν δεῖ ὀντομαθήποτε λόγον παρὰ τῶν ἡμετέρων προγόνων, οἵτινες οὐδένα σχεδὸν Ῥωμαίων ἐπέβαινοντα τῆς γῆς τῶν Ἀθηναίων παρεκκερδισμένον. Ἐποφαινεται δὲ διὰ τῆς φράσεως «ἀπὸ τῆς ἑστέα καὶ σὺ φ ρ ο σὺ ν η ς» ὅτι υἱὸς τῶν Ἀθηναίων θὰ ᾔτο ὁ Ἀσκήτιος καὶ διὰ τοῦτο ἴσως καὶ τὸν συνώδευσεν ἡ μήτηρ. Ὅστις δὲ τὴν ἐπιστολὴν πελὺπλεχον ἐκτύτην εἰκοτολογεῖται δὲν ἀσπάζεταιται, ἄς ταῦτίσῃ ἂν θέλῃ, τὸν τῆς ἐπιγραφῆς ἡμῶν Κάτυλλον μὲ ἓνα Λούκιον Ουαλέριον Κάτυλλον, ἀναγνωσθέντα ἐπὶ νομίσματος τῶν Αὐγούστου χρόνων (παρὰ τῷ Eckhel, 5, 333) ὡς ἐν τῶν τριῶν ἀνδρῶν, τῶν τὸ νομίσματος κόμμα μεταχειριζομένων. Μίαν

δὲ Ῥωμαίων Hierullam, ἣν εἰρίσκει σατυριζομένην παρὰ Ίου-
βουλίῳ (VI, 74 καὶ XII, 44) δὲν θέλει οὐδαμῶς νὰ φέρῃ εἰς
σχέσιν· μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ λίθου Ἰερουλαν καὶ ἄλλως καὶ δεῦτε
μετεγενεστέρα τὴν θεωρῶ, τὴν ἀναφέρει δὲ μένον πρὸς δεξιὰν
τοῦ ποῦν Ἀστυνικὸν ὄνομα μετεγράφεται Ἑλληνιστὶ Ἰερουλά.

Παραστρηθῆναι ἐπὶ τέλους δύο σφάσματα πῶν χαραξάν-
των τὸν λίθον ἐπὶ τοῦ κάλειου, ἐν τῇ ἀνόματι Κλημ. ἀλ. κ. υ. κ. αἰ
ἐν τοῦ νεωτέρου, ἐν τῇ Δ. οὐ κ. ι. κ. αἰ. ἀμφοτέρω πάντῃ παραδόξως
ἐχέμεθα Δ. ἀντὶ Δ. ἔτι δὲ καὶ τὴ Νείον· ἵσως εἴκει σφάσμα
ἀντὶ Ἐννίας.

2.

Ὁ σεμνότετος ἀ(ω-
νο)χῆτης τῶν με(γάρ-
λων) Παναθηνα(ων
καὶ ἱεροῦς παναγῆς

5 Π. Ἐρίνιος Δίξιπ-
πος Πτολεμαίου

Ἐρμῆος τὸ φέρε-
σθαι τῇ Πολι(θεῶν)· τῇ πόλει·
τῆς Παναθηναίδος.

10 σκάφης καὶ τὸ ἔδα(ς
τῇ)ς θεοῦ ἀνέστη-
σιν).—

Ἐπὶ ὀγκυλῶδες πλίνθος Πενταπόλει ἀναγινώσκονται αἱ
ἀναστροφὴς στήρι, μεγαλαγγεῖαι ὄντες ἐπὶ μέλει πῶν φρενῶν πλε-
ρῶν· ἡδέως φαίνεται ποτε νὰ ἀπετάξῃ ὁ λίθος οὗτος αἶψα βί-
θου ὅτε στήρι· ἐνδοπαρκοῦ, ἀλλ' ὡς ὑπαδαμνικῶς ἐν ἀρχαῖς
κτασκαὶ γραμμαῖ· πλεγμαῖται, δὲ ἐπὶ μέρος παρασταδῆς τοῖον
οἰκοδομῆς· πνος καὶ δὲ καὶ ἵσως τοῦ Ἐρμῆος, εἰς αὐτὸν εἶναι
οἶμα ἄρρηκται· ταῦν εἶδ' αἱ αἰών· μετὰ γραμμῶν ἀνασκημάσκει.

Ὁ Δίξιππος εἶναι ἀσπασίον ὄνομα ἡμῖν τοῖς κατοικοῦσι πρὸς
Ἀθήνας, γυναικὸς καὶ ἄλλων· ἐπεγραφὸν καὶ βιβλίον ὡς τοῦ
γ. μ. κ. αἰ. ἀπὸ ἐπὶ τῆς· εἶναι αὐτὸς ἐκείνος· ὅστις τῇ
267· ἐταῖ ἐξεδιέθη τὴν ὑπὸ πῶν Ἑρῶν· αἰῶσιν τῶν Ἀθηναίων,

ἐπενεγνών μετὰ δυσχίλιων συμπολιτῶν τοῦ μεγάλῃ εἰς τοὺς βαρβάρους φθορὰν καὶ ἐκδιώξας αὐτούς. Ἦτο δὲ καὶ ῥήτωρ καὶ ιστοριογράφος, ἀλλ' ὀλίγα τεμάχια τῶν συγγραμμάτων τοῦ σώζονται, ἐκδοθέντα ἐν τῷ 4. τόμῳ τῆς Βυζαντινῆς τῆς Βόννης. Οἱ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ τίτλοι τοῦ εἶναι καὶ ἀλλωχόθεν γνωστοί. Εἶχε μάλιστα χρηματίσει καὶ ἀρχῶν ἐπώνυμος. Ἴδε Corp. Inscr. Gr. ἀριθ. 380. — Περὶ τῶν συμπληρώσεών μου, μάλιστα τῶν ἀπὸ τοῦ 4. στίχου καὶ ἔξῃς, ἃς κρίνωσιν οἱ ἐπαίσιοιτες. — Ὑπὸ δὲ τὸν τελευταῖον στίχον ἐπὶ τῆς κενῆς ἐπὶ ἐπιφανείας τοῦ λίθου διακρίνονται τινὰ λεπταλέα ξίσματα ὀλίγων γραμμμάτων εἰς ἓνα στίχον, καὶ τοῦτον λοξόν, λέγοντα περίπου Ἑρμῆ· . . ὁ· ὁτος. Ταῦτα δὲν θεωρῶ ἐπίσημα, ἀλλὰ παίγιον ματαιοσχόλου τινὸς τῶν πάλαι χρόνων.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 22 Αὐγούστου 1875.

Σ. Α. Κ.

3.

Μετὰ τὰ δύο ἐν τῇ ἐφημερίδι ταύτῃ ἄρθρα περὶ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν πύργου ἔστω τρίτον καὶ τελευταῖον τὸ παρόν, διότι ἤδη καὶ ἐτελείωσεν ἡ κατεδάφισις. Καὶ τὰ πρότερα δὲ ἐκεῖνα ἄρθρα καὶ τὸ σημερινὸν ἐγράφησαν ὅχι μὲ ἀξίωσιν ἐπιστημονικῆς κατὰ πάντα ἀκριβείας, ἀλλ' ὡς εἰδήσεις ἀπλαῖ διὰ τοὺς ἀρχαιολογοῦντας, ἔτι δὲ καὶ ὡς πληροφορία, δυνάμεναι ἴσως διὰ τοῦ περιεχομένου των αὐτοῦ, χωρὶς ῥητορικῆς, νὰ μεταπεισώσιν ἐνίους τῶν παρ' ἡμῖν γενικῶς πεπαιδευμένων, εἴτινες ἐφρόνουν καὶ ἐτι φρονοῦσιν, ὅτι δὲν ἦτον εὐλογον νὰ δαπανήσῃ ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἀθηνῶν ἐταιρεία χιλιάδας δραχμῶν τοῦ ἀγαθοῦ Σχλημάννιου, ἵνα κατὰστρέψῃ μνημεῖον, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ιστορικόν, τοῦ ὑποίου ὅμως οὕτε τὴν ἐποχὴν οὕτε τὸν κτίστην ἡξέρουον νὰ μᾶς εἰπῶσι, Γάλλους μόνον δοῦναι. Δελαρόχας καὶ Ἰταλοὺς Ἀκκακίουόλους ἀναφέροντας, ἀναποδείκτως ἔλας. Οὗτοι λοιπὸν δὲν βλάπτει νὰ μάθωσιν, ὅτι δι' ὅν λόγον κατεδαφίσθησαν ἄλλοτε τὸ τζαμίον τὸ ἐν τῷ Παρθενῶν καὶ ἡ ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ κόγχη τοῦ χριστιανικοῦ ἱεροῦ, τὸ καρονεστάσιον

τὸ ἐπὶ τῶν Προπυλαίων, ἡ Πυργιώτισσα ἢ πρὸ τῆς Ἀττάλου στοᾶς, τὸ λεγόμενον πρυτανεῖον τὸ ἐν ὁδῷ Ἀδριανοῦ, τὸ ἐπὶ τῶν στύλων τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἀσκητήριον Μωαμεθανοῦ δερβίση καὶ τόσα ἄλλα ἱστορικὰ βεβαίως καὶ αὐτὰ μνημεῖα ὅπως δῆποτε, ἀλλ' ἐν χρόνοις βαρβάρους ἐνιδρυθέντα ὅπου καὶ ὅπως δὲν ἔπρεπε, δι' ὅν, λέγομεν, λόγον καὶ ἄλλα ἔτι θὰ κατεδαφισθῶσι τοιαῦτα κτίσματα, ἂν σωφρονῇ ἡ κυβέρνησις ἡμῶν καὶ ἡ ἀρχαιο-λογικὴ ἑταιρία, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐγένετο καὶ ἡ κατεδάφισις τοῦ ἐπὶ τῆς νοτίου πτέρυγος τῶν Προπυλαίων πύργου, ἵνα δηλαδὴ προσῇ εἰς ὅψιν ἡμῶν ἐν τέως ἀόρατον μέρος ἀρχαίου λαμπροῦ οἰκοδομημάτων καὶ προσθέσῃ οὕτω τὴν ἐξ αὐτοῦ καλὴν ἁρμονίαν εἰς τὰ λοιπὰ συνημμένα αὐτῷ μέρη τὰ πρότερον καθαρισθέντα. Ἄν δέ τι καὶ ἄλλο ἐκ τῆς κατεδαφίσεως κέρδος ἡλπίζετο, τοῦτο ἦτο ἐπίμετρον, ὅχι πάντως ἀπαιτητόν. Ἀλλ' ἦλθε καὶ τοιοῦτο κέρδος, ὅχι βέβαια, ὡς οἱ ἀπληστότεροι πύχοντο, σὺμπλεγμά τι τοῦ Αἰσώωντος ἢ τις Ἀφροδίτη τῆς Μήλου, Ἑρμαῖα σπάνια καὶ δι' αἰώνων ἐμφανιζόμενα, ἀλλὰ κέρδος μετριώτερον μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, διότι δὲν εἶναι διόλου ἐπιδεικτικόν, ὅπως νῦν διάκειται, τὸ πολὺ λέγομεν ὕλικόν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν Προπυλαίων αὐτῶν, τιμωτάτον δὲ μέλλον νὰ ἀποδευχθῇ ὅταν καλῶς σπουδασθὲν χρησιμεύσῃ εἰς τὴν κατὰ τέχνην ἐν τῇ φαντασίᾳ ἡμῶν ἴσως δὲ καὶ τῇ αἰσθήσει τῆς ὁράσεως ἀνοικτοῦ δόμῃσιν ἢ ἀποκατάστασιν τοῦ Μνησικλείου ἀριστουργήματος. Ὅτι δὲ καὶ γλυπτικῆς τινὰ τεμάχια (*) καὶ ἐπιγραφὰί δεκαε-

(*) Δέκα τέσσαρα ἡμεῖς ἐσημειώσαμεν. Τούτων τὰ τρία ἀνεφέραμεν ἐν τῷ πρώτῳ ἡμῶν ἄρθρῳ. Τὰ ὑπολειπόμενα, πάντα, ἂν καλῶς παρατηρήσῃμεν, ἀνάγλυφα ὄντα, πλὴν τῶν δύο τελευταίων, εἶναι· α'. ἱππεὺς ἀκέφαλος εἰς τρία κομμάτια, β'. γυνὴ ἀκέφαλος καὶ παρ' αὐτὴν ξιφηφόρος ἀνὴρ, γ'. Κυβέλαι δύο ἐν ἐνὶ συμφυεῖ διπλῷ ναδίῳ, δ'. οἷον μέρος θροῦλου καὶ μορφῆς ἐνδεδυμένης, ε'. καὶ ς'. μέρη μορφῶν ἀκροῶν ἐνδεδυμένων, ὧν ἡ μία κρατεῖ τι τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ πρὸς τὰ κάτω κρεμάμενον, ἡ ἄλλη ἔχει πλοκάμους μακροῦς, ζ'. μορφῆς γυναικείας τὰ ἄνω μὲ μέρος τῆς κεφαλῆς, ἡ. μορφῆς γυναικείας μέρος μὲ πόδα ἱππου πλησίον, θ'. κεκρόδειπνον κολοδόν, ι. ὀπλὴ ἱππου εὐμεγέθους, ια. ὀπίσθια ζώου τῶν τετραπόδων.

πτά (*) ἐξήχθησαν ἐκ τῶν τοίχων τοῦ πύργου, δὲν εἶναι ἀξιοκαταφράνηται, νομίζομεν, πρᾶγμα.

Ταῦτα μὲν οὕτω· τῶρα δὲ ἂς εἰπωμέν τινας μερικότητας. Ἡ μαστιγώδην λαμπὴ στοὰ τῶν Προπυλαίων, καθ' ὅσον ἐσώζετο ὑπὸ τῆς παχυεῖς τοῦ πύργου τοίχους, ἐγυμνώθη νῦν ὅλη καὶ ἐφάνησαν ἡ συνάπτουσα τῷ ἀνατολικῷ μέρει τῆς οἰκοδομικῆς παρασπᾶς, οἱ δὲ δύο ἐφεξῆς κίονες μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτῶν ἐπιστυλίου καὶ τοῦ διαζώματος καὶ τὸ ἔσω τῶν δύο τοίχων, τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ μεσσηθρινοῦ. Μόνον δὲ, ἐπειδὴ τὸ θυτικὸν ἄκρον τοῦ ἐπιστυλίου ἐφάνη, ἔν· διερρώγους ὡς καὶ τὸ κιονόκρανον τοῦ ὑπ' αὐτὸ κίονος, ἀρτίῃ ἐκεῖ ἐκ τοῦ πυργικοῦ τοίχου μία στελοειδὴς ἄκρως ἕως κάτω, κρηθεῖσα ἀναγκαίᾳ πρὸς ὑποστήριξιν.

Οἱ τοῖχοι δὲ τῆς στοᾶς ἔσθθεν ἔχουσιν ὁμοίαν καθ' ὅλον εἶπεν τῶν ἐργασίαν κτῆς ἐπιφανείας των, ὡς ἐν τῇ ἀπέναντι στοᾷ τῇ πρὸ τῆς Πισκοπύλης, πλην τινῶν διαφορῶν, λείπει λ. χ. ἐδῶ ἢ ἐκ μέλανος Ἐλευσινίου λίθου ζώνη, καὶ τὸ βάθος αὐτὰ τῆς στοᾶς εἶναι μείζον, κατὰ 4 περίπου πόδας, τὸ μῆκος τῆς δὲ βραχύτερον, ὡς ταῦτα καὶ πρότερον ἐγνωρίζετο, νῦν δὲ καὶ σαφέστερον ἐφάνη, ἀναδειχθέντος κάλλιον καὶ τοῦ ἐν τῇ πρὸς δύσιν ἀνοικτῇ ποτὲ πλεωρῆ ἵχθους παραστάδος. Οἱ δύο τοῖχοι σώζονται μέχρι τοῦ ἐπάνω γείσου καὶ τι πρὸς ὁ νότιος ἔχει ὑπερθεῖν τοῦ γείσου καὶ τινας ἐν γραμμῇ κανονικὰς κοιλότητας πρὸς ὑποδοχὴν δοκῶν ὀροφῆς· κατωτέρω δὲ πολὺ, ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ ὅλου ὕψους, ἔχει ὑπέρρας ἐν γραμμῇ ὀριζοντεῖα κοιλότητος, μικροτέρας ταύτας, δι' ἐνθεσιν δὲ δοκῶν πάντως καὶ αὐτάς. Ἄν αὗται ὡς καὶ ἐν ἐπικλινὲς σχάμμα ἐπὶ τοῦ ἀνωτέρω τοῦ γείσου μέρους τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, οἷον πρὸς ἐνάρμοσιν στέγης γενόμενον, εἶναι μεταγενέστερά τινων ἔργα, ἢ παλαιὰ, ἀδηλον εἰς ἐμέ. (Ἐπικλινὲς τοιοῦτο σχάμμα φαίνεται καὶ ἐν τῷ ἀνατολικῷ τῆς πινακοθήκης τοίχῳ.) Ἐχουσι δ' ἔτι οἱ τοῖχοι ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μέλανι χρώματι γεγραμμένα σχήματα πολλὰ καὶ διάφορα, οἷον πλοῖα ἢ ζῶα ἢ

(*) Τούτων τρεῖς ἐξεδώκαμεν ἤδη ἐν τῷ πρώτῳ καὶ τῷ δευτέρῳ ἡμῶν ἄρθρῳ, ἐκδίδομεν δὲ καὶ κατωτέρω τέσσαρας.

μηχανὰς ἢ καὶ γράμματα ἴσως, τὰ ὅποια τῶρα ἀκόμη δὲν διακρίνονται καλῶς διὰ τὸ ἐπικεκολλημένον πολλachaυ σκληρὸν χορῆγι, ὅταν δὲ ποτε τοῦτο ἐπιμελῶς ἀφαιρεθῇ (καὶ δὲν προστεθῶν ἕως τότε ἄλλα τοῦ νῦν ἀθλίου συρμοῦ μελανώματα καὶ ξέσματα), ἴσως θὰ μάθωμεν, τίνες καὶ πότε ἐμελάνωσαν τοὺς κελοὺς τούτους τοίχους, ἐξ οὗ θὰ συμπερανθῇ καὶ ἕως πότε περίπου δὲν ἦτο ἐκτισμένος ὁ πύργος ὁ καλύψας τὰ μελανώματα. Παρετηρήθησαν ἔτι καὶ δύο ξέσματα σταυρῶν ἐπὶ τοῦ πρώην κεκαλυμμένου μέρους τῆς παραστάδος, ὧν ὁ εἰς τοιοῦτος·

ὁ δὲ ἄλλος τοιοῦτος·

καὶ γράμματα χωριστὰ ἐν ἄλλῃ θέσει τῆς παραστάδος κεχαραγμένα τάδε·

Δ Η Μ Η Π Γ Δ

ἄλλο δὲ ξέσμα ἢ χάραγμα οὐδέν.

Τὸ δὲ ἔδαφος ἐφάνη σῶζον τὴν μαρμαρίνην ἀρχαίαν στρωσίν του, ἀλλ' ὄχι καθ' ὀλοκληρίαν, διότι εἰς πλάτος 7½ ἐκατοστῶν τοῦ μέτρου παρὰ τοὺς δύο τοίχους ἀφηρέθησαν πρόπαλαι αἱ πλάκες καὶ δὴ ὅτε ἐκτίζετο ὁ πύργος, ἵνα δηλ. κτισθῇ με παντοίους λίθους καὶ ἀμμοκονίαν ἄλλο βαθύτερον θεμέλιον διὰ τὸν μέλλοντα νὰ ὑψωθῇ ὄγκον, καὶ τοῦτο τῶρα τὸ θεμέλιον, ξυρισθὲν ἄρτι, ὡς ἔπρεπε, μέχρι τῆς μαρμαροστρώτου λοιπῆς ἐπιφανείας, βλέπομεν αὐτοῦ. Εἰς τῶν ἐπιπολῆς ἐνταῦθα λίθων ἐφάνη ἔχων ἐπιγραφὴν τῶν καλῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων καὶ διὰ τοῦτο ἐξηρέθη. Νομίζομεν δέ, ὅτι καὶ ἅπας ὁ λοιπὸς ἐνταῦθα γόμος πρέπει τῷ χρόνῳ νὰ ἐξαيرهθῇ μετ' ἐπιμελείας, ἐπεὶ εἶναι πιθανόν, ὅτι θὰ ἐγκρίπτη καὶ ἄλλα γλυπτὰ ἢ ἐνεπίγραφα μάρμαρα. Ἡ δὲ ἐξαγωγή του δὲν μέλλει κατ' οὐδὲν νὰ παραβλάψῃ τὴν στερεότητα

τῶν παρ' αὐτὸν δύο ἀρχαίων τοίχων τοῦ Μνησικλέους, διότι κατ' εὐτυχίαν βαίνουσιν ἔτι οὗτοι ἐπὶ τῶν ἀρχῆθεν ἰδίων παχυτάτων πλακῶν τῆς στρώσεως, αἵτινες πλάκες προφαίνονται ποιῶσαι τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιπέδου ἐπιφανείας πανταχοῦ κανονικῶς ὡς 9 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου καὶ παρέχουσιν οὕτω ἱκανὴν ἀσφάλειαν.

Ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἐν ταύτῃ τῇ ἐφημερίδι τυπωθέντων ἀρθρῶν περὶ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως πύργου ἀνεφέραμεν ἱκανὰ τῶν ἐξαχθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, τὰ ὁποῖα τότε ἀνεγνωρίσθησαν ὡς εἰς τὰ Προπύλαια ἀνήκοντα. Καὶ σήμερον λέγομεν, ὅτι καὶ ἄλλα ἔτι τοιαῦτα ὕστερον ἐξήχθησαν ὄχι ὀλίγα, μάλιστα δὲ εὐμεγέθη γείσου τμήματα, σῶζοντα ἐν μέρει καὶ λείψανα χρωματισμοῦ ἐρυθροῦ καὶ κυανοῦ, ἀλλὰ τὰ ἀξιολογώτατα τῶν παρατηρηθέντων εἶναι ἐννέα πλίνθοι τοίχου ἰσομεγέθεις, ἑκάστη μήκους (ἦτοι πλάτους, κατὰ τὴν ὀριζόντειον ποτὲ θέσιν των) 6 περίπου ποδῶν, ὧν αἱ δύο εἶναι ἐκ τῶν ἔχουσιν ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἐπίκρανα. Αὗται αἱ πλίνθοι ἔχουσιν ἀναμφιδόλως τὴν ὀρισμένην θέσιν των ἐν τοῖς Προπυλαίοις, πιθανῶς τὸ δυτικονότιον μέρος τῆς νῦν ἀναδειχθείσης στοᾶς, καὶ θέλουσι πάντως τὴν εὐρεῖ μετ' οὐ πολὺ. Ἐτι εἰς τὰ ἀξιολογώτατα καταλεκτέον ἐν μέγα κορυφαῖον μέρος ἀετώματος. Τόσον μόνον εἶναι δίκαιον περὶ τούτων ἡμεῖς νὰ εἴπωμεν οἱ ὄχι ἀρχιτεκτονικοί. Προσθέτοντες δ' ἔτι καὶ τοῦτο, ὅτι πάντα τὰ καλὰ ταῦτα καὶ τὸ πλεῖστον καλῶς σωζόμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εὐθετήθησαν νοτιονατολικῶς τῶν Προπυλαίων εἰς δύο μακροὺς στοίχους, ὥστε διαβαίνων τις διὰ μέσου νὰ τὰ βλέπῃ μετ' εὐκολίας, μεταδιδόμεν τὸν λόγον εἰς τὰς ἐξαχθείσας ἐπιγραφάς.

Ἐίχομεν ἤδη εἰπεῖ προχθές, ὅτι 17 εἶναι τὸ ὅλον. Σήμερον εἶδαμεν καὶ μίαν δεκάτην ὀγδόην. Πᾶσαι δὲ ἀνήκουσιν ἢ εἰς τοὺς Ἑλληνομακεδονικοὺς, ἢ εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς δὲ ἢ Φραγκικοὺς οὐδεμία. Πρὸς ταῖς τῆρισί ταῖς πρότερον ἐκδοθείσαις μόνον ἔτι τέσσαρας εὐκολυνόμεθα ἐνταῦθα σήμερον νὰ ἐκδώσωμεν. Πρώτη ἔστω ἡ ἐξ ἧς, οὐσα κεχαραγμένη ἐπὶ ἄνω μέρους στήλης λίθου Πεντελησίου, ἧς τὰ κάτω καὶ τὰ πλάγια κολοβά.

...διαί) τηται; ἐπὶ Κηφισοφῶ(ντος ἄρχοντος....	
.... Διω(ντ)ίδος	Ἀκαμαν(τίδος
.... Φιλοκράτης	Ε....
...Προβαλίσ - Σωστράτου Φρεάβ-Αὐτοκλέ....	
5..... Θεογένης	Καλλι....
.... Ἀντιλοχος	Διογε....
.... Σκαμβωνίδης	ἐκ Κε(ραμίων.
....Κίρων	Σωσι....
10.... Σκάμ)δωνίδης	Προσ(πάλτιος
.... α)νδρος	Κόθ....
.....

Τοῦ πρώτου στίχου τὰ πέντε πρῶτα σωζόμενα γράμματα εἶναι πολὺ τετρίμμενα καὶ ἀμφίβολα, ἀλλ' ὅμως τὰ ἐθεωρήσαμεν ὡς ΤΗΤΑΙ, καὶ ἐπομένως τὰ συνεπληρώσαμεν ὅπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης.

Ὁ δὲ Κηφισοφῶν ἦτο ἄρχων ἐν Ἀθήναις τὸ δ' ἔτος τῆς ριβ' Ὀλυμπιάδος, ἥτοι 349 πρ Χρ. Δύο τοιαύτας ἐπιγραφάς, πλησιοχρόνους τῇ παρουσίᾳ καὶ ὡσαύτως ἐν τῇ Ἀκροπόλει ποτὲ εὐρεθίσας, ἐξέδωκε μετ' ἄλλους ὁ Ἀλ. Ραγκαβῆς καὶ ἐσχόλιασεν ἐν τῷ β'. τόμῳ τῶν Antiquités helléniques ὑπ' ἀριθ. 1162 καὶ 1163. Ἐξ ἐκείνων, ἅτε πληρεστέρων οὐσῶν τῆς ἡμετέρας κατὰ τὴν κεφαλίδαν, βλέπομεν ὅτι οἱ δημόσιοι οὗτοι διατητὰ καλῶς καὶ δικαίως διατήσαντες ἐστεφανοῦντο καὶ ἀνέβησαν ὕστερον ἀνάθημα, ὅποιον ἀγνοῶ, τοὺς στεφάνους τῶν αὐτοῦς ἢ ἄλλο τι. Περὶ τῶν διατητῶν ἐν γένει λέγει μὲν τὰ εἰκότα ὁ Schoemann ἐν τῷ βιβλίῳ του Griech. Alterthuemer, β' ἐκδ. τόμ. α. σελ. 488—90· ἀλλ' ἵνα γνωσθῶσι καλῶς πάντα τὰ κατ' αὐτοὺς, χρεῖα ἐστὶ νὰ ἀναδῶσθαι λίθους ἢ γῆ, ἐργαζομένης τῆς σκαπάνης.

Αἱ δὲ ἐξῆς δύο ἐπιγραφαὶ εἶναι κεχαραγμέναι ἐπὶ δύο χαμηλῶν βάθρων λίθου μέλανος, πολὺ βεβλαμμένων.

Ὁ δῆμος Γά)ιον Ἰούλιον Α(αχάρους υἱὸν ??
Εὐρυκλέα ἀρετῆς ἐνεκεν.

Ὁ δῆμος Γάιο·ν Ἰ(ο)ύλιον Δεξιμαχον
Εὐρυκλέους υἱόν.

Οἱ λίθοι ἀνεῖχόν ποτε βεβαίως ἀνδριάντας τῶν ἐπιγεγραμμένων ἀνδρῶν, οὔτινες ἦσαν Λακεδαιμόνιοι τῶν τελευταίων τῆς Ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας χρόνων. Ὁ Εὐρυκλῆς τοῦ προτέρου λίθου, (ἀν ἡ παρ' ἡμῶν συμπλήρωσις τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρός του εἶναι ὀρθή) γνωρίζεται ὡς τοῦ Αὐγούστου φίλος καὶ μεγαλοδύναμος ἐν τοῖς Ἑλλήσι καὶ τοῖς βαρβάροις καὶ πολυτελεῖς καὶ ῥαδιοῦργικὸς ἐκ τῶν ἱστορουμένων παρὰ Στράβωνι (8, σ. 363 καὶ 366), Ἰωσήφῳ (Ἰουδ. ἀρχαιολ. 16, 10 καὶ Πολ. Ἰουδ. 1, 26), Πλουτάρχῳ (Ἀντων, 67), Πάυσανίᾳ (3, 14) ὡσαύτως δὲ καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν (οἶον C. I. Gr. 1389) καὶ νομισμάτων. Παρὰ Στράβωνι ἀναφέρεται καὶ υἱὸς αὐτοῦ ἀνωνόμας, καὶ πιθανῶς εἶναι οὗτος δὴ ὁ τῆς δευτέρας ἐπιγραφῆς Δεξιμαχος. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν οἰκογένειαν ταύτην, ἥτις ἤκμαζε μέχρι Ἀδριανοῦ, χρεῖζουσιν ἐπιστάσις πλείονος, ἥς δὲν εἶναι καιρὸς τώρα. Ἐν τούτοις παραπέμπω εἰς τὰς σημειώσεις τοῦ P. Foucart εἰς τὴν ἐπιγρ. 245, h τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐξακολουθήσεως τῶν τοῦ Lebas ἑλλην. ἐπιγραφῶν, partie II, section IV.

Ὁ δὲ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν ἔχων λίθος εἶναι Τμήττειος, καὶ ἦτο ἐντεταχισμένος ἐν τῇ βορειανατολικῇ γωνίᾳ τοῦ πύργου, ἐξωθεν ἔχων τὴν γραμματοφόρον ὄψιν του καὶ ὀλίγῳ ὑπερβεν τοῦ θριγκώματος τῶν Προπυλαίων, ὥστε ἐφαίνοντο τὰ γράμματα του εἰς τοὺς προσέκτικωτέρους τῶν παρατηρητῶν. Ὅθεν καὶ ἀντιγραφεῖς τῷ 1804, ὅχι ὁμῶς ἀκριβέστατα, ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ Dodwell ἐξεδόθη ἐν τῷ αὐτοῦ *Itineraire* τόμ. 1 σελ. 318, ἐκείθεν δὲ ὅχι τόσον πιστῶς καὶ μετὰ ἀτυχῶν συμπληρώσεων μετενήχθη εἰς τὸ Corp. Inscr. Graec. ὑπ' ἀριθ. 411. Διὰ ταῦτα δημοσιεύομεν τὸ κείμενον, ὅπως νῦν ἐκ τοῦ πλησίον καὶ μετ' εὐκολίας ἀναγινώσκειται ὀρθότερον.

Ὁ δῆμος

..κρ)άτη Σωκράτους Θορίκιο(ν.

.... σ;)ᾶς ἐδ(ά)ησαν ἀπὸ φρενὸς ἄξια Μοισᾶ(ν

.....ες Ὠγυγίων υἱες Ἐριχθονιδᾶν

δ.....σοφίας ἔδωσαν γέρας· αἱ γὰρ Ἀθᾶναι

.....τοιῶνδ' ἀνδρὶ τεκεῖν χάριτα.

Αἱ ἀρχαὶ τῶν στίχων ἥσάν ποτε ἐπὶ ἄλλου λίθου προσκολλημέ-
νου εἰς τὸν νῦν σωζόμενον καὶ ἐκλιπόντος. Ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ
τὸ ὕφ' ἡμῶν τεθὲν ἐν παρενθέσει α εἶναι πιθανόν, διὰ τι μικρὸν
ἐκεῖ ὑπόλοιπον ἴχνος γραμματος. Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν
Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Τὰς ἄλλας ἐπιγραφάς, ὧν μία τιμητικὴ εἰς αὐτοκράτορα Ῥω-
μαῖον, οὗ τὸ ὄνομα λείπει, παραλείπομεν τόγχε νῦν. Πρὶν δὲ ἀπο-
θέσωμεν τὸν κάλαμον, ἀναφέρομεν ἐν μέγα ὡς ἐνὸς μέτρου τιμή-
μα θριγκοῦ λίθου Πεντελῆσιου, ἐξαχθὲν καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ πύργου,
μόνον διότι ἔχει ἐπειργασμένον ἐχίνον μὲ τὰ μέγιστα ὧσων ἡμεῖς
ποτε εἶδομεν ὡὰ καὶ ἀστραγάλου λεσβίου ὑπ' αὐτὰ σειράν. Εἶναι
μιᾶς σπιθαμῆς ἕκαστον ὧν καὶ λίαν ἐξέχουσα ἡ ἔκτυπος ἐργα-
σία των. Ἀξίον τοῦ κόπου θὰ ᾔτο τῷ ὄντι νὰ ἀναζητηθῇ καὶ
εὔρεθῇ ἡ ὑπερβαλλόντως μεγάλη ἐν Ἀθήναις οἰκοδομὴ, εἰς ἣν
ποτε τὸ οὕτως ἔχον ἀρχιτεκτονικὸν μέλος ἀνῆκε.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 10 Ὀκτωβρίου 1875.

Σ. Α. Κ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΝΑΓΡΑΙΩΝ ΚΑΙ ΧΟΡΣΙΕΙΩΝ.

Ὁ πρῶν μὲν ἀπόστολος τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, εἴτα
δὲ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως διορισθεὶς ἐφορος τῆς Πελοποννήσου
καὶ ἐσχάτως μετατεθεὶς εἰς τὴν Σπερεᾶν Ἑλλάδα Π. Σταματά-
κης, ἀφοῦ ἐπέστρεψεν ἐκ Κυθέρων, ὅπου εἶχεν ἐπιστατήσῃ εἰς
τὴν τοῦ βυθοῦ τῆς θαλάσσης διὰ δυτῶν ἔρευναν, τὴν ἐπιχειρη-
θεῖσαν διὰ τὰ μάρμαρα τοῦ Ἑλγιν (*), ἀπῆλθε τῇ 8 Σεπτεμ-

(*) Ἄλλοτε θέλουσιν ἐκτεθῇ τὰ κατὰ τὴν ἔρευναν ταύτην, ἥτις, ὡς
γνωστόν, ἀπέδειξεν ἀνυπόστατα τὰ θρυληθέντα. Ἀλλ' ἵνα μὴ δυσφορῇ

βρίου, καθὼς ἔκρινε καλὸν ἡ Ἑταιρία, εἰς Τάναγραν, ἵνα τὸ μὲν καταγράψῃ τὰ πολλὰ ἐκεῖ ἐσχάτως συναχθέντα λίθινα καὶ ἀλλοῖα ἀρχαῖα, τὸ δὲ καὶ ἀνασκαφάς τινας κάμῃ. Αἱ ἀνασκαφαί, γενόμεναι παρὰ τὸν ἀρχαῖον τῆς πόλεως περίβολον, ὑπῆρξαν ὀχρεοκαρποὶ. Καθ' ἣν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας ἔκθεσιν τοῦ ἐφόρου, εὐρέθησαν 19 ἐπιγραφαί, ἐξ ὧν σήμερον δημοσιεύομεν τέσσαρας. Αἱ πρῶται τρεῖς εἶναι ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πλίνθου λίθου μέλανος, ἥτις εὐρέθη ἐν τοῖς θεμελίοις τοῦ τείχους ὑπερθεῖν τοῦ θεάτρου, ἐντεθεῖσά ποτε αὐτοῦ κατὰ τινὰ ἐπισκευὴν βεβαίως. Μῆκος ἔχει 0,52, πλάτος 0,52, καὶ ὕψος 0,29. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὑπάρχει τύπος δύο ποδῶν, ἵχνος τοῦ ποτέ ἐπ' αὐτοῦ ἰδρυμένου ἀνδριάντος. Ἰδοὺ τὸ κείμενον, πρῶτον τὸ τῆς κυρίας ὕψους, εἴτα τῶν δύο πλαγίων πλευρῶν.

1.

Ἰαρόνυμος Κάλλις
Κληνέτω μναμῆϊον
νικάσαντος Βασιλεία
τῆς θύας.

5 Εὐδουλίδης ἐπόησε.

2.

Ἀριστοκλίδας ἄρχοντας, μείνος Θούτῳ νευμεινίῃ,
κατὰ δὲ θίον Ὀμολωίῳ ἐσκηδεκάτῃ, ἐπεψάφιδδε Ἀγάθαρχος·
Εὐνοστός Μελίτωνος ἔλεξε· δεδόχθη τῷ δάμῳ, πρό-
ξενον εἶμεν καὶ εὐεργέταν τῆς πόλιος Ταναγρήων Διω-

πολὸν τὸ Ἑλληνικὸν κοινόν, ὅτι δαπνάσαι ἐγένοντο διὰ μάταιον ἔργον, δις εἰπώμεν, ὅτι ὁλως ἀκερδῆς δὲν ἀπέβη ἡ τοῦ Σταματάκη ἀποστολὴ εἰς Κόθηρα. Ἐκτὸς τῆς μετὰ βεβαιότητος ἀποκτηθείσης γνώσεως τοῦ ὅτι δὲν ἔχει ὁ βυθὸς λείψανα τῶν Φειδιακῶν ἔργων, ἐξητάσθησαν τινὰ μέρη τῆς νήσου ἀρχαιολογικῶς καὶ τινὰ ἀρχαῖα τέως ἀγνοούμενα ἐσημειώθησαν ἢ ἀντεγράφησαν, ἄλλα δὲ καὶ ἐκομίσθησαν εἰς τὸ ἐνταῦθα Μουσεῖον τῆς Ἑταιρίας, σταλέντα δωρεὰν παρὰ τοῦ αὐτόθι Ἐμ. Μόρμορη, περὶ ὧν πάντων δεῖ κάμωμέν ποτε λόγον.

- 5 νούσιον Θιοφίδιος Δαματριεία αὐτον κῆ ἐσγόνως κῆ εἶμεν
αὐτους γὰς κῆ Φυκίας ἐππασιν κῆ Φισοτελίαν κῆ
ἀσφαλλίαν κῆ ἀσουλλίαν κῆ πολέμω κῆ ἱράνας ἰώ-
σας κῆ κατὰ γᾶν κῆ κατὰ θάλατταν κῆ τὰ ἄλλα
πάντα καθάπερ τῆς ἄλλης προξένους κῆ εὐεργέτης.

3.

- Νικίαιο ἄρχοντας, μείνος Ἀλασκομενίω ἐκ(τη) ἀπιδόντος
ἐπεψέφιδος Εὐκτεϊμων· Θιόπομπος Εὐνόμω ἔλεξε· δε-
δόχθη τῷ δάμω, προξένως εἶμεν κῆ εὐεργέτας τᾶς πόλιος
Ταναγρήων Φιλοκράτην Ζωίλω Θηραμίνην Δαματρίω
5 Ἀπολλοφάνην Ἀθανοδότῳ Ἀντιοχείας τῶν πὸδ Δάφνῃ, αὐτως
κῆ ἐσγόνως κῆ εἶμεν αὐτους γὰς κῆ Φυκίας ἐππασιν κῆ
Φισοτελίαν κῆ ἀσφαλλίαν κῆ ἀσουλλίαν κῆ πολέμω
κῆ ἱράνας ἰώσας κῆ κατὰ γᾶν κῆ κατὰ θάλατταν κῆ τὰ
ἄλλα πάντα καθάπερ τῆς ἄλλης προξένους κῆ εὐεργέ-
10 τῆς.

Εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἡ πρώτη ἐπιγραφή ὑπῆρξεν ἐξ ἀρχῆς ἡ
μόνη τοῦ βάθρου καὶ ὅτι ὕστερον πολὺ ἐχαράχθησαν ἐπὶ τῶν δύο
ἄλλων πλευρῶν τὰ δύο προξενικά ψηφίσματα. Τὰ γράμματα,
ὡς δευκνύει τὸ ὑπ' ὅψιν μου χάρτινον ἐκτυπον, τῆς μὲν πρώτης
εἶναι τῶν καλῶν ἤτοι μέσων χρόνων τῆς Ἑλλάδος, πάντως ὁμοῦς
τῶν μετὰ τὴν ἐν Δεύκτροις μάχην (371 πρ. Χρ.), διότι ἀναφέ-
ρονται ἐδῶ τὰ Βασίλεια, ἀγὼν ἐν Λεβαδείᾳ ὅστις, ὡς γνωστόν,
μετ' ἐκείνην τὴν μάχην συνέστη· τὰ δὲ τῶν ψηφισμάτων ἐμ-
φαίνουσι τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ἀλλὰ πιθανῶς τοὺς πρὸ
Χριστοῦ.

Τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς, ἥτις εἶναι ἀναθηματικὴ, τὸ νόημα εἶναι
ὑποσκότεινον. Ἐν τούτοις τὸ ἱερώνυμος θεωρῶ ἐγὼ ὡς προσηγο-
ρικόν, ὅχι ὡς κύριον ὄνομα, καὶ ἡ ἐπιγραφή μοι φαίνεται νὰ λέγῃ
ὅτι αὐτὸ ἱερώνυμος Κάλλις ἀνέθηκε (τὸ ῥῆμα παραλείπεται) τοῖς
θεοῖς τὸ μνημεῖον τότε τοῦ Κλεαινέτου, νικήσαντος Βασίλεια». Τὸ
ἱερώνυμος ἴσως δὲν κεῖται κατὰ τὴν χρῆσιν τὴν παρὰ Λου-
κιανῷ (ἐν Δεξιφάνει, § 10) καθ' ἣν ἱερεῖς τινὲς δὲν ὠνομάζοντο
εἰμὴ ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἱερατικοῦ των ἀξιώματος· διότι ἴσως
τότε οὐδὲ θὰ παρετίθετο ὅλως τὸ κύριον Κάλλις, ἀλλὰ θὰ εἶσι-

γὰτο, ὡς ἐν τῷ ἐπιγράμματι τῷ ἐν C. I. Gr. ὑπ' ἀρ. 434. Ἐν τούτοις ὁμως ἴδε αὐτόθι καὶ τὸν ἀρ. 190 καὶ τὰς εἰς αὐτὸν σημειώσεις τοῦ Bœckh, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι τόσον ἀπλουν. Ἄλλ' ὅπωςδῆποτε, τὸ ἱερώνυμος ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐπιγραφῇ, φαίνεται, σημαίνει ἱερὸν τινα ἄνδρα, ὁποῖοι περίπου εἶναι οἱ ἱεροὶ καὶ αἱ ἱεραί, αἱ μνημονευόμεναι ἐν τῇ μεγάλῃ τῆς Ἀνδανείας ἐπιγραφῇ. Ἰδε αὐτὴν τελευταῖον ἐκδοσμένην ἐν τῇ ὑπὸ Foucart ἐξακολουθήσει τῶν τοῦ Lebas Ἑλλήν. ἐπιγραφῶν.—Ὁ δὲ τεχνίτης Εὐβουλίδης πιθανῶς εἶναι ὁ πρῶτος τῶν μὲ τοῦτο τὸ ὄνομα τεχνιτῶν, οἵτινες ἐξ Ἀττικῆς ἦσαν καὶ ἐκ τοῦ δήμου Κρωπιδῶν, καὶ οἰκογενείας, ἐν ἣ τὰ ὀνόματα Εὐχειρ καὶ Εὐβουλίδης ἀμοιβαδὸν ἦσαν ἐν χρήσει ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν, ὡς τοῦτο παλλαχόθεν γνωρίζομεν ἐκ βιβλίων τε καὶ ἐπιγραφῶν. Ἰδε περὶ αὐτοῦ τὸ τοῦ G. Hirschfeld βιβλίον Tituli statuariae sculptorumque græcorum καὶ μάλιστα τὰς εἰς αὐτὸ Προσθήκας, ἃς κατεχώρισεν ἐν τῇ Βερολίνου Ἀρχαιολ. Ἐφημερίδι τοῦ ἔτους 1872 (Neue Folge, Bd. V.) ἐνθα τὰ κατὰ τὴν χρονολογίαν τῶν Εὐχειρῶν καὶ Εὐβουλιδῶν ἐξετάζονται διὰ μακρῶν.

Εἰς τὰ δύο ψηφίσματα παρατηρῶ τὰ ἐξῆς ὀλίγα. Ὁ Θεοῖος μὴν εἶναι ἕτερος τύπος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεοῦ.—Τὸ νευμηνίη (κατὰ δοτικὴν καίμενον ἄνευ τοῦ προσηγομένου ἰώτα) ἔχει τὸν ἰωνισμόν ὡς ἐν τῷ τ ἡ ἀ γ ο ρ ἡ ἐν Βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς, περὶ οὗ ἴδε Kühner, Ausfuehrl. Grammatik d. gr. Spr. Τόμ. 4. σελ. 109. Ἀνέγων δὲ ἐγὼ ἐν ἐκτύποις καὶ δύο ἄλλων Ταναγραϊκῶν ἐπιγραφῶν κατ' αὐτάς καὶ τὸ προξενίη κατ' ὀνομαστικὴν.—Πῶς δὲ ἡ νομηνία τοῦ Θεοῦ συμπίπτει, ὡς λέγει τὸ ψήφισμα, μὲ τὴν ις'. τοῦ Ὁμολωίου κατὰ θεόν, οἱ μαθηματικώτεροι ἡμοῦ ἃς διευκρινήσωσι. Τόσον δὲ μόνον ἐγὼ λέγω, ὅτι ἡ φράσις κατὰ θεὸν δὲν ἐμφανίζεται πρώτην φορὰν ἐδῶ. Ἀνεγνώσθη τετράκις ἤδη ἐν Ἀττικαῖς ψηφίσμασι, τὰς μὲν δύο φορὰς ὀχισαφῶς ἐν τοῖς ἀρ. 457 καὶ 499 τῶν Ant. hel. τοῦ Παγκαδῆ, ὅθεν καὶ πολὺ ὕστερον διεγνώσθη ἡ οὐσία τῆς φράσεως, ὅτι ἔχει σχέσιν πρὸς τὰς ὑπὸ Μέτωνος καὶ Καλλίππου μεταρρύθμισεις τοῦ σεληνακοῦ ἔτους (ἴδε Hermann, gottesdienstl. Alterthuem.

d. Griech. τῆς ἐκδ. Stark, τοῦ ἔτους 1858, § 45, σημ. 16.), τὰς δὲ δύο ἄλλας φορές σαφῶς, α. ἐν τῷ ἐπὶ Νικοδήμου ἀρχοντος ἐφηβικῷ, τῷ τυπωθέντι ἐν Φιλίστορος τόμ. α. τεύχει α. Ἡ φράσις ἐκεῖ ἔχει οὕτως· Βοηδρομιῶνος ὁγδόη ἱσταμένου ἐμβολίμῳ κατ' ἀρχοντα, κατὰ θεὸν δὲ ἐνάτῃ ἱσταμένου, ἐνάτῃ τῆς πρυτανείας καὶ β'. ἐν τῷ ἐπὶ Μητροφάνου ἀρχοντος, τῷ τυπωθέντι ἐν Ἐφημ. Ἀρχαιολ. Ἀθηνῶν, περ. β'. ἀρ. 108, ἐθα τάδε· Ἐλαφβολιῶνος ἐνάτει μετ' εἰκάδας κατ' ἀρχοντα, κατὰ θεὸν δὲ Μουχιγῶνος δωδεκάτει, δωδεκάτει τῆς πρυτανείας. — Τὸ δὲ δεσχηδεκάτῃ ὅτι εἶναι διαλεκτικῶς ἀντὶ ἐξ-ἧ ἐκκαιδεκάτῃ δὲν εἶναι χρεῖα νὰ εἴπωμεν. Ὅμοιον τὸ ἐσγόνως=ἐκγόνως.

Κόρενος
Ἀφρόδος
Σαγυβιν(δα)
Σαυγίνας
Εὐκλίδας
Δαμῖνος
Χερῶδας
Καρσοφόν
Καλλιπράτης
Εισαλῆς
Χοερῆλος
Σέρβαλος
Γόργος
Ἀπολλόδορος
Βυλ(β)ας
Ἀμεύ(σιπ)ος

Χάδας
Αἰσχίνας
Πύραλλος
Ἀκύλλε(ς)
Φεργαένετος
Φάλαρις
Ἐράτων
Ἀμινκαλῆς
Μέτρον
Ὀνατορίδας
Φιλοχάρες
Ἀπολλόδορος
Μεγρίδας
Ηστιάιδας
Θεόδοτος

Γορθίδας
Μεσσηθίδας
Σαμῆας
Πυθηνέλος
Ἀριστόδομος
Χερῶδας
Εὐαγοντίδας
Δακρυθίων
Δεμομέλον
Διάκριτος
Μελίτων
Μορυχίδας
Βαχχολίδας
Ἀρίωνιστος
Μεγαλίνος

...ος
...ος
...δας
...μῶνος
Ἐ Ἀριστοτέλης
Μορέριος
Ἀριστόθεσνος
Διότορας
Δαλιῶδας
10 Ἀβασθόρος
Ἀάκων
Πευσανίας
Πιθαρχος
Δαμότιμος
15 Νικίας
Φανόδαμος· Ἐρεριεύς
Ἐύναος· Ἐρεριεύς

Ἡ τετάρτη αὕτη ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπὶ λίθου μέλανος, μήκους 0,85, πλάτους 0,80, πάχους 0,35. Ἄνω φέρει ὠμοειδῆ κοιλότητα, καὶ νῦν εὐρίσκεται ἐν τῇ ἐν Σχηματαρίῳ συλλογῇ.

Τὰ γράμματα εἶναι μὲν ἀρχαῖκά, ἀλλ' ὄχι τοῦ παλαιστάτου εἶδους, ὄχι λ. χ. ὡς ἐκεῖνα, ὧν τὸ σχῆμα ἀπεδώκαμεν διὰ ξυλογραφίας ἐν Ἀθηναίου τόμ. β'. σελ. 405, οὔτε ὡς τὰ ἐν τόμ. γ' σελ. 167, ἀλλὰ πλησιάζουσι μᾶλλον πρὸς τὰ ὑστερον κανονικὰ καταστάντα. Ὅμως δὲ ἐπιεικῶς ἀρχαίζουσι τὰ ἐξῆς δέκα· β, γ, δ, λ, ν, ξ, ρ, σ, φ, χ, ἔχοντα τὸδε τὸ σχῆμα·

B Λ D N + P Σ O V

Αἱ διπλαῖ γραμμαὶ αἱ χωρίζουσαι τὰς σελίδας εἶναι ἐπὶ τοῦ λίθου, ὡς τὰς ἀπεδώκαμεν.

Ἀδύνατον δὲ νομίζω νὰ ὀρισθῇ ὁ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ὀνομάτων ταύτης σκοπός. Πᾶς δέ τις παρατηρεῖ πρῶτον τὰ πολλὰ νεοφανῇ κύρια ὀνόματα, ἅτινα ἀραιογράφησα, δεύτερον ὅτι ἡ γραφὴ τῶν διφθόγγων αε καὶ οε, ἥτις τέως ἦτο σπανία, τώρα γίνεται ἐδῶ συχνή, ἐμφανιζομένη ἐξάκις, πλὴν ἐν τῷ Αἰσχίνα· Ἐγὼ ἐξ ἑμαυτοῦ τίποτε νὰ προσθέσω δὲν ἔχω, μόνον δὲ συνιστῶ εἰς τοὺς τὰ ἔτυμα τῆς Ἑλληνικῆς ἐξετάζοντας τὰ δύο ὀνόματα Γοθθίδας καὶ Σαγυθινίδας, βεβαιῶν τὴν ὀρθότητα τῆς ἀντιγραφῆς.

Δίδομεν τώρα τὰ τοῦ λίθου Χορσιέων γράμματα, ὡς ὑπεσχέθημεν πρὸ τεσσάρων μηνῶν. Ἀντιγράφομεν πρῶτον περὶ τοῦ λίθου τὰδε ἐκ τῆς τοῦ Σταματάκη ἐκθέσεως τῆς 12 Ἰουνίου 1875.

«Τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως Χορσιέας (κοινῶς Παληόκαστρο) ἀπέρχον τῆς Θίσσης πρὸς δυσμὰς 2 περίπου ὥρας, τοῦ δὲ σημερινοῦ χωρίου Χόστεια ἡμίσειαν ὁμοίως πρὸς δυσμὰς. . . Ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν Χορσιέας πρὸς μεσημβρίαν ἐν τῇ πεδιάδι παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ κατερχομένου ποταμίσκου, καλουμένου Φίκεζα, ὑπάρχει ἐρημοκλήσιον ἁγ. Ἰωάννου, κατεστραμμένον ἕνεκα τοῦ ποταμίσκου, ὅστις παρέσυρε σχεδὸν τὸ ἥμισυ αὐτοῦ. Τὸ ἐρημοκλήσιον. . . εἶναι ὠκοδομημένον ἐπὶ ἀρχαίου ψηφιδωτοῦ ἐδάφους

... Ἐν τῷ ἐρημοκλλησίῳ· καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμίσκου ὑπάρχουσι πολλοὶ λίθοι ἀρχαῖοι. Τούτων εἰς παρεσύρθη μακρὰν περὶ τὰ 200 βήματα. Εἶναι φαιοῦ χρώματος, τεθλασμένους πανταχόθεν, ὕψους 0,35, πλάτους 0,55, πάχους 0,22. Ἐξήχθη ἐκ τῆς κοίτης τοῦ ποταμίσκου ὑπὸ τῶν μοναχῶν τῆς πλησίον μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν καὶ ἐτοποθετήθη εἰς μέρος ἀσφαλές. » Ἰδοὺ νῦν τὸ κείμενον, ὡς ἡμῖν ἐν τῷ ἐκτόπῳ χαρτίῳ πρόκειται.

.....

ε) ἴμεν κῆ εὐεργέ(τ.. τᾶς πόλιος Χορσιείων (α) ὕτ.. κῆ ἐσ- γόνως κῆ εἴμε(ν αὐτὺς γὰς κῆ Φυκίας ἔππασι(ν κῆ ἀσουλί- αν κῆ κατὰ γᾶν κῆ κ(ατὰ θάλατ- ταν κῆ πολέμω κῆ ἰ(ράνας κῆ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ (τῆς ἄλλυς προξένους κῆ εὐεργέ- της.

.....,
B .. ἀσουλ(αν (κῆ κα)τὰ γᾶν κῆ κατὰ θάλατταν (κῆ πολέμω κῆ ἰράνας κῆ τ)ὰ ἄλλα πάντα καθάπερ τοῖς ἄλ)λοις προξένους κῆ (εὐεργέτης)

40 ἄρχοντος
. Σίμωνος ἑλεξ·
δεδόχθη τῷ δέμῳ Ὀλυμπιάδ(αν
..... Φ;ενάταν πρ(ό)ξεν-
νον εἴμ)εν κῆ εὐεργέ(ταν τᾶς

Μαλίτῳνος ἄρχοντος οἴ(δε
ἐστέγραφε(ν) ἐν
(π)ελοπόρας
.. ὀδωρος Ἀλκίφρων(ος

45 πόλιος Χορσιείων αὐτ(ον) κῆ ἐσ-
γόνως κῆ εἴμ)εν αὐτὺς γὰς
κῆ Φυκίας ἔππ)ασιν κῆ ἀσουλί
αν κῆ κατὰ γᾶν κῆ) κατὰ θάλατ-
ταν κῆ πολέμω κῆ ἰράν)ας κῆ τὰ ἄλ-

Σωστρότῳ ἄρχοντος Βο(ιωτοῖς,
ἐπὶ δὲ πόλιος Κα.ο.....
ἐστέγραφεν ἐν π(ελοπόρας.
ΕὐκΛΙΔ;ας Ο.ΑΛ....
Δαμόφιλος Τιςάν;(δρου
Βῦξενος ἸάΡ;(ω)ν(ος

20 (λα πάντα κτλ.)

Δὲν ἔχομεν τίποτε σχεδὸν ἄλλο νὰ παρατηρήσωμεν εἰς τὸ ἀνωτέρω κείμενον, εἰμὴ ὅτι ἐπὶ ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ λίθου, ἴσως καὶ ὑπὸ τῆς αὐτῆς χειρὸς, γράφονται διττῶς αἱ δοτικαὶ εἰς οἱς καὶ εἰς υς ἐν τῷ ὀγδόῳ στίχῳ, καὶ ὅτι τὸ οἶδε ἐν τῷ δεκάτῳ στίχῳ θεωροῦμεν πολὺ ἀμφίβολον, τὸ δὲ ἐ σ σ ε γ ρ α φ ε ν (=ἐξεγράφησαν) κεῖται ἀντὶ τοῦ ἐν ἄλλαις Βοιωτικαῖς ἐπιγραφαῖς ἀπε- γράψανθo.

Καὶ ἕτερον δὲ τεμάχιον ψηφίσματος ἐκ τοῦ ἀνω μέρους στῆ-

λης, ὡς 20 στίχων, ἐν ᾧ τὸ ὄνομα Χορσισίων, ἔγραφεν ὁ Σταματάκης, ὅτι εὔρεν ἐν τῇ μονῇ Ταξιάρχων.—Τοῦτο ἐκομίσθη εἰς Ἀθήνας, ὡς ἀκούομεν, καὶ εἶναι ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς παιδείας, ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἀρχαῖκου ἐκείνου τῶν Θεσπιῶν ἀναγλύφου, περὶ οὗ τόσα ἐγράψαμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει, ἐπειδὴ δὲν ἤξεύραμεν τότε, ὅτι εἶχεν ἡ ἐπιγραφή του πρότερον ἐκδοθῆ ὑπὸ Kaihel ἐν τῷ τοῦ Βερολίνου περιοδικῷ Hermes καὶ ἡ γλῶσσά δέ, εἰ καὶ συντόμως, ὀρθῶς εἶχε περιγραφῆ, τοῦθ' ὅπερ κατὰ χρέας νῦν ἀναφέρομεν.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΑΤΤΙΚΗΣ.

(ἐκ τῆς Παλιγγενεσίας, ἀρ. 3243 τῆς 15 Ἰουλίου 1875.)

Ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῆς παιδείας εἶδαμεν χθές καὶ ἀντεγράψαμεν τὰς ἐξῆς δύο ἐκ Πειραιῶς ἐπιγραφάς·

1.

Θ (ε ο ι,
Ο ὕ δ ε τὸ ἄ γ α (λ μ α....
κ α ι τὸ ι ε ρ ὀ ν.....

Ἀριστοφάνης Πειραιε-

5 Ἀντακλῆς Κηφισιε-

Ποσειδίππος Φυλά-

Καλλίμαχος Αλ....

Φίλιππος Πα.....

Μένιππος Π.....

40 Σμίκυθος

Ἀριστόλε(ως)....

Φανόμαχο(ς)....

Εὐδοκίμειδος....

Τελέσαν(δρος)...

45 Εὐκτηριμαν(ίδης)...

Ἀλκαῖος.....

Εὐδο(λ)....

.....

Ἡ στήλη λίθου Ὑμηττείου καὶ κολοβή πρὸς τ' ἀριστερὰ τῷ ὄρειντι καὶ κάτω. Τὸ ἐκλειπὸν μέρος λέγεται ὅτι ἐνεκτίσθη πού, καὶ ἰσως ἀναξίτηθ' ἐύρεθ'. Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων.

Ἐκ. τῆς ἐπικεφαλίδος, ἃν δὲν ἦτο κολοβή, θά ἐμανθάνομεν, τίνος θεοῦ ἡ ἥρωος ἦτο τὸ ἄγαλμα καὶ τὸ ἱερόν, εἰς οὗ τὴν ἀνάθεσιν συνετέλεσαν οἱ ὑπογεγραμμένοι Ἀττικῆς δημόται. Τούτων δὲ καὶ δευτέρα θά ὑπῆρχέ ποτε σελίς, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ εὐλόγως ὑποτιθέμενον πλάτος τῆς στήλης.

2.

Ὅρος οἰκίας
ἐν προικί ἀπο-
τετιμημέ-
μένης : ΗΗΗ :

5 Ἀγνοκλείαι.

Καὶ τούτου τοῦ ὅρου, ἡ, ὡς ἡ νεώτερα ἡμῶν νομοθεσία λέγει, ὁ ρ ο σ ἡ μ ο υ, τὰ γράμματα εἶναι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. Ὁ λίθος Ὑμηττεῖος. Τόπος εὐρέσεως τὸ κτῆμα τοῦ Πολυχρόνη Κορναίου.

Πρὸς τὴν φράσιν· ἐν προικί κτλ. παραβληθῆτω ἡ ἐν τῷ ὄρειν τῷ παρὰ Ἀλ. Ῥαγκαβῆ ἐν *Antiquités helléniques* ἀρ. 887: ἀποτετιμημένων προικί τῇ Διοδώρου θυγατρὶ Καλλιστράτῃ. Ἐτι δὲ καὶ ἡ ἐν Ἑβρημ. Ἀρχαιολ. Ἀθηνῶν, Β'. περ. ἀρ. 76, ἡ λέγουσα· προικὸς ἀποτίμημα Τιμοδίκει.

Ἐτι ἐν τῷ αὐτῷ Ὑπουργεῖῳ ἀντεγράψαμεν τὴν ἐξῆς ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν, ἣν ἔχει βάθρον μικρὸν χαμηλὸν καὶ στρογγύλον, λίθου Πεντελῆσιου, καταβιβασθὲν ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Δυκαθηττοῦ, ὅπου εἶχεν εὐρεθῇ ἐν τῷ κελλίῳ τοῦ ἐκεῖ κατοικοῦντος μοναχοῦ. Ἀγνωστον δέ, ἃν ἐκεῖ ἀνέκαθεν ἦτο, ἡ ἐκ τῆς κάτω πόλεως ποτε ὡς οἰκοδομικὴ ὕλη ἀνεβιβάσθη. Ἀναγινώσκομεν·

Φλ[αβί]α Μηνοδώρα
ἀνέθηκε.

Σχῆμα γράμμάτων τὸ τῶν μετὰ Χριστὸν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Πιθανῶς δὲ θεότητος τινος ἀγαλμάτιον θὰ ᾗτο ποτε ἰδρυμένον ἐν τῇ κοιλότῃ, τῇ ὀρωμένη ἐπὶ τῆς ἀνω ἐπιφανείας τοῦ βαθροδίου.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 11 Ἰουλίου 1875.

Σ. Α. Κ.

* * *

Ἐκτυποῦμεν καὶ τὰς ἐξῆς τρεῖς ἀνεκδότους Ἀττικὰς ἐπιγραφάς.

4.

...	ἐπὶ τὰς προ)σόδους οἷδε χειροτόνηται·
.....	εἰς τὸ μυλωθρικόν
..... ε)ύς	Φερεκλῆς Ὁθηεν.
	εἰς τὸ ἀρτοπωλικόν
δ	Σίλευκος Ἀχαρνεύς.
	ἐπὶ τὴν σιτηράν
... εὐς	Τιμοκράτης Θορβίος
	Αἰσχίνης Παιανιδε
	Θεόδοτος ἐκ Κόλλης.
10	ἐπὶ τὴν οἰνηράν
 Ἀχαρνεύς.

Εἶναι ἐπὶ ἀνω μέρους στήλης λίθου Ὑμηττείου ὕψους 0,20, πλ. 0,25, πᾶχ. 0,08, πάνυ μικροῖς γράμμασι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων. Εὐρέθη ἐν τῇ ἀνασκαφῇ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρίας, ἣν ἀπὸ τῆς 25 Ἰουνίου 1875 ἤρχισε πρὸς νότον τῆς δεξαμενῆς τῆς Ἀγ. Τριάδος, ἐνθα πολλὰ ἕως τώρα καὶ διάφορα ἀνευρέθησαν ἀρχαῖα, ἀξιολογώτατα δὲ δύο μαρμάριναι Σειρήνες, ἐπιτύμβια οὐσαί ποτε ἐπιθέματα, καὶ ἀγγεῖα πολλὰ μετὰ γραφῶν, μάλιστα λευκαὶ λήκυθοι, ὧν οὐκ ὀλίγαι καλῆς διατηρήσεως καὶ περιέργων παραστάσεων. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἄλλοτε. Ἡ δὲ παροῦσα ἐπιγραφή εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Ἀθηνησιν οἰκονομικῶν ἀναφερομένη, εἶναι λυπηρόν, ὅτι περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς τόσον κολοβή, ἐνῶ ἀκριβῶς ὁμοία ταύτης ἄλλη, νομίζω, δὲν γνωρίζεται. Ὑποθέτω, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ α. στίχου πρὸ τῶν ὑπ' ἐμοῦ συμπληρωθεισῶν τισ:

σάρων συλλαβῶν, ἐξέλιπαν ἔτι καὶ ἄλλα γράμματα, ἴσως τοῦ ἀρχοντος τὸ ὄνομα, ἐφ' οὗ ἐγένετο ἡ χειροτονία.

2.

Ὅρος

ἀποτιμ-

ήματος

ΕὐΗΘ;ιο

5 πα(δ)ων

Θ;η(μακίως ;

Ἐπὶ μικροῦ στηλιδίου λίθου λευκοῦ, εἰς δύο νῦν τεμάχια τεθραυσμένου καὶ εὐρεθέντος ἐν Λαυρίῳ, ἀναγινώσκονται τὰ ἄνω γράμμασι τῶν καλῶν τῆς Ἑλλάδος χρόνων, ὡς πάντες οἱ τοιοῦτοι ὄροι. Τὸν λίθον προσήνεγκε δῶρον τῇ Ἀρχαιολ. Ἐταιρίᾳ ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ μηχανικοῦ Τ. Μαρκόπουλος.

3.

Ὅρος οἰκ(ι-

ας πεπρα-

μένης ἐπὶ λ-

ύσει ΗΗΗΗ

Ἐπὶ στηλιδίου λίθου Ὑμηττείου, εὐρεθέντος ἐν τῇ σκαφῇ τῶν θεμελιῶν τῆς ἐνταῦθα ἐν ὁδῷ Σταδίου οἰκίας τοῦ καθηγητοῦ Ε. Καστόρχη, ὅστις καὶ ἐδωρήσατο αὐτὸ τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρίᾳ. Καὶ τούτου τοῦ ὅρου τὰ γράμματα εἶναι τῶν καλῶν χρόνων ἢ τοῦλάχιστον τῶν πρώτων Μακεδονικῶν. Δὲν εἶχε δὲ οὐδέποτε ὁ ὅρος οὗτος κύριον ὄνομα. Κατωτέρω τοῦ στίχου ὑπάρχει ἔτι κενὸς τόπος. Τοιοῦτος ὅρος ἦτο καὶ ὁ τυπωθεὶς ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 122.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 25 Ὀκτωβρίου 1875.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ
ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΟΣ.

Ἐν τῷ ἁ τεύχει τοῦ ἔτους τούτου τοῦ Ἀθηναίου ἐδημοσιεύθη ἡ ἐφετεινὴ κρίσις τοῦ διαγωνίσματος τούτου ἀνευ προβήκης κατὰ τὸ σύνθηες νέου φιλολογικοῦ θέματος λυτέου κατὰ τὴν ἐπομένην περίοδον. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐρχόμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν νῦν πρὸς ὁδηγίαν τῶν συνήθως ἀποδυομένων εἰς τοιαῦτα ἀγωνίσματα νέων.

Οἱ ἐπὶ τοῦ διαγωνίσματος τούτου καθηγηταὶ ἔκριναν καλὸν νὰ περιορίσωσι τοῦτο ἐπὶ τινὰ ἐφεξῆς ἔτη εἰς τοὺς τοῦ φιλολογικοῦ φροντιστηρίου φοιτηταίς, προτείνοντες αὐτοῖς ἀνάλογα τῶν δυνάμεων τῶν θέματα, ὅπως ἐρεθίσωσι τὴν φιλομάθειαν αὐτῶν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον καὶ ὁδηγήσωσιν εἰς ἀκριβεστεράς μελέτας καὶ ἐπιστημονικὰς συγγραφάς. Πρὶν προβῶσιν ὁμῶς εἰς ἐκτέλεσιν ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ ἀνακοινώσωσι προηγουμένως τῷ ἀγωνοθέτῃ κ. Θ. Π. Ῥοδοκανάκῃ τὴν πρόθεσιν τῶν ταύτην καὶ λάβωσι τὴν ἔγκρισιν αὐτοῦ, ὑποδείξαντες αὐτῷ ὡς μᾶλλον συντελεστικὸν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγωνίσματος νὰ τελεῖται τοῦτο κατ' ἔτος καὶ οὐχὶ κατὰ διετίαν, ὡς μέχρι τοῦδε ἐγένετο, χορηγομένου τοῦ αὐτοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τοῖς νικῶσι νέοις καὶ ἀναδεχομένων τῶν καθηγητῶν τὴν ἀγωνοδικίαν ἀνευ ἀμοιβῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ἀγωνοθέτης κ. Ῥοδοκανάκης ἀπαντῶν δι' ἐπιστολῆς του ἀπὸ 2 αὐγούστου ἐ. ἔ. δὲν ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν ταύτην, νομίσας ὠφελιμώτερον νὰ διαθέσῃ ὑπὲρ ἀγαθοεργῶν κα-
θιδρυμάτων τὸ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον χορηγοῦμενον ὑπ' αὐτοῦ χρηματικὸν ποσόν, παύει ἕνεκα τούτου τὸ διαγώνισμα.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 14 Ὀκτωβρίου 1875.

Οἱ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος

ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΣΤ. Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ,

ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Ἐν σελ. 157, σημ. 2, στίχ. 6, μετὰ τὸ «τὸ νύφασθαι» προσετέθησαν τάδε· «Ἐπειδὴ γὰρ αἱ χεῖρες σύμβολον πράξεως,»

ΠΕΡΙ ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ ΤΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ,
ΥΠΟ Ι. ΣΑΚΚΕΛΙΩΝΟΣ.

Τέσσαρες ἱεράρχαι τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτης Ἑκκλησίας ἐπὶ σοφίᾳ καὶ ἀρετῇ διαλάμψαντες ἀνεφάνησαν δίκην πυρσοδόλων αἰστέρων κατὰ τὴν σκοτεινὴν περίοδον τῆς IB' τῶν ἀπὸ Χριστοῦ σωτῆρος ἑκατονταετηρίδων· οὗτοι δ' εἰσὶν, ὁ Νικαίας Εὐστράτιος, ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ὁ Κορίνθου Γρηγόριος καὶ ὁ Ἀθηνῶν Μιχαὴλ, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ ἱστοριογράφου Νικητῆ Χωνιάτου. Καὶ τοῦ μὲν Εὐσταθίου τὸ ὄνομα τῇ τοῦ Ὁμήρου τηλαυγεί δόξῃ συνδέεται, καὶ σὺν ἐκείνῳ εἰς τὸν ἅπαντα ζήσεται χρόνον. Ὁ δὲ Γρηγόριος ἀρίγνωτός ἐστιν ἐκ τοῦ *Περὶ διαλέκτων* σοφοῦ αὐτοῦ πονήματος καὶ τινων ἄλλων. Μιχαὴλ δ' αὖ τοῦ Χωνιάτου ἐνίας τῶν φερομένων συγγραφῶν ἐξέδωκε πρῶτος Θεόφιλος ὁ Ταφέλιος (Tafel) ἐν τῷ: «*Eustathii Metropolitæ Thessalonicensis Opuscula, etc. Francof. ad Moen, 1832.*», καὶ ἐν τῷ: «*De Thessalonica ejusque agro dissertatio geographica. Berol. 1839.*» ὦν τινὰς συμπεριέλαβεν ἔπειτα καὶ Ἀδόλφος ὁ Ἐλισσένιος ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντι πονήματι: «*Περὶ Μιχαὴλ Ἀκωμινάτου τοῦ Χωνιάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Γοττίγγη 1846.*» (Michael Acominatos von Chonæ erstbischof von Athen. Von Dr. Adolf Elissen. Götting. 1846.). Καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων δὲ ἐξιόλογον *Μελέτην* περὶ αὐτοῦ ἔγραψεν ὁ καθηγητὴς Κωνστ. Παπαρρήγόπουλος⁽¹⁾). Πάνθ' ὅσα δὲ τέως ἔγνωστο περὶ

(1) Βλ. Πα.δ. τόμ. Δ', σελ. 127 καὶ 247. Προσθετέον δέ μοι ἐνταῦθα ὡς ἐν παρόδῳ ὅτι ἐν τῇ τοῦ Ἀθήνησι σεβαστοῦ μοι φίλου Παύλου Δάμπρου πολυτίμῃ νομισματικῇ συλλογῇ διατηρεῖται μολύβδινον ἐκτύπωμα (μολυβδόβουλλον) τῆς σφραγίδος Μιχαὴλ μητροπολίτου Ἀθηνῶν,

τοῦ Νικαίας Εὐστρατίου ἐνὸς τῶν Ἀριστοτέλους ὑπομνηματιστῶν, ταῦτα συλλέξας ὁ εὐκλεῖς Ἀσώπιος ἀπεταμίευσεν ἐν τῷ

δὲν ἔγωγε ὑπολαμβάνω τοῦτον αὐτὸν εἶναι τὸν Χωνιάτην. Καὶ ἔθεν μὲν φέρει τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου μετ' ἐπιγραφῆς: ΜΡ ΘΥ Η ΑΘΗΝΙΟ... . ., ἔθεν δὲ τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην: ΜΗΤΗΡ ΘΕΟΥ ΒΟΗΘΕΙ ΜΟΙ ΤΩ ΣΩ ΔΟΥΛΩ ΜΙΧΗΛ ΤΩ ΜΡΟΠΟΛΙΤΗ ΑΘΗΝΩΝ. Τὸ μὲν ὡν λελωδημένον τῆς προτέρας ἐπιγραφῆς εὐστόχως ὁ φιλορ ἀνεπληροῖ ὁδώς: Η ΑΘΗΝΙΩΤΙΣΣΑ]. Ὅτι δὲ πρωτεύων καὶ ὀνομαστός ναὸς τῆς Θεοτόκου ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις τῆς πόλεως ἐπὶ ὠνμας, τοῦτο μανθάνομεν καὶ ἐκ τινος Χρυσοβούλλου Ἰσακίου τοῦ Ἀγγέλου, ὅπερ διατηρεῖται ἐν τῷ τῆς γεραῆς μονῆς τῆς Πάτμου γραμματοφυλακείῳ ὑπ' ἀριθ. 23 κατατεταγμένον, ἐκδοθησόμενον δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐν τῇ ἐμῇ Ἀναγραφῇ τῆς Πατριαρχῆς βιβλιοθήκης. Τοῦτον δὲ τὸν ναὸν πάντως ὑπαινίσσεται καὶ Ζωναρᾶς ἐν οἷς περὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἱστορῆκε, λέγων: εὐφ' αὐτὸν τὴν ἄπασαν Βουλγαρίαν πεποιηκῶς, καὶ τὰ μὲν τῶν φρουρίων καταστρεφόμενος, τὰ δὲ κατοχυρώσας, καὶ φρουρὰς ἀρκούσας καταλιπὼν, αὐτὸς εἰς Ἀθήνας ἀφίκετο θύσων τῇ Θεοτόκῳ τὰ χαριστήρια· καὶ ἀναθέμενος τῷ ναῷ πολλὰ καὶ πολυτελῆ ἀνατίθειεν εἰς τὴν ὑπερκειμένην τῶν πόλεων, κτλ. [Χρον. σελ. 227. Paris.]. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀθηναῖος μητροπολίτης Μιχαὴλ περὶ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ λέγειν δοκεῖ ἐν τῷ αὐτοῦ: Ὑπομνηστικῶς πρὸς τὸν βασιλέα κύριον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν, ἐν ᾧ ἐκτραγωδῶν δεινοπαθῶς τὰς ἐπιηρείας καὶ καταθλίψεις τῶν λειτουργῶν τοῦ δημοσίου, καὶ αὐτοῦ τοῦ τῆς Ἑλλάδος πράιτωρος, λέγει καὶ ταῦτα: «Ὁ δὲ [πράιτωρ] σκήπτεται μὲν τὴν ἐνεκά γε προσκυνήσεως εἰσελευσὶν αἰδοῖ τάχα τῶν χρυσοβούλλων, ἐπέρχεται δὲ πανστρατιᾷ μετὰ τῶν αὐτοῦ... καὶ τὴν ἐφήμερον τροφὴν ἐξ ἀρπαγῆς καὶ κλοπῆς πορίζόμενος, ὥςπερ ἂν εἰ κατὰ πολεμίας τινὲς καὶ βαρβαρικῆς χώρας εἰσβαλεῖν ἐμελλεν. Ἐμπροσθεν δὲ αὐτοῦ, τὸ τῆς γραφῆς εἰπεῖν, τρέχει ἀπώλεια (ἰὼδ' μὰ, 14), ὑποδοχάτορες τινες καλούμενοι πεντακοσιομεδίμους ζητοῦντες ἐκδότης, ἀνδρῶν τε καὶ ἱππῶν τροφὰς, καὶ θρεμμάτων ὅλα ποίμνια καὶ ὀρνίθων ὅλας ἀγέλας, καὶ τὸ σύμπαν τῆς θαλάττης ὅσων εἰσπραττόμενοι, οἶνον τε χρῆμα, ὅσων οὐδ' ἂν αἱ καθ' ἡμᾶς ἄμπελοι γεωργήσαιεν. Καὶ ἵνα μὴ μακρηγορῶμεν, τοῖς κατὰ μέρος ἐπεξιόντες, καὶ μισθὸν ἐπὶ τούτοις ἀπαιτοῦσιν ὡς εὐεργέται τινές· καὶ μισθὸν οὐ φαῦλόν τινα καὶ κοῦφον, ἀλλ' ὀλίγην χρυσίου, ὅσην ἂν αὐτῆς περιστήσῃ τὸ τῆς ἀπλήστου ψυχῆς ἐφίεμενον. Ἐπὶ τούτοις ἔπεισιν ὁ πράιτωρ αὐτὸς, καὶ πρὶν ἢ πολλὰκις τὴν προσκύνειν α-

Δ' τόμῳ τῆς αὐτοῦ: *Ἱστορίας τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων*, τῆς ἀτυχῶς καὶ πρὸς οὐ μικρὰν τῶν γραμμάτων ζημίαν ἀτελοῦς καταλειφθείσης. Ἐπεὶ τοίνυν περὶ τοῦ ἱεράρχου τούτου ὁ λόγος ἡμῖν μεταφερόμεν ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ μνημονευθέντος συγγράμματος τὰ περὶ αὐτοῦ ἱστορούμενα:

«*Εὐστράτιος ὁ Νικαίας*. Περὶ τοῦ μητροπολίτου τούτου τῆς ἐξ Ἀντιγονίας μετονομασθείσης Νικαίας ὑπὸ Λυσιμάχου εἰς τιμὴν τῆς γυναικὸς του, θυγατρὸς τοῦ Ἀντιπάτρου, μητροπόλεως τῆς Βιθυνίας, ἐν ᾗ ἐγένεν ἡ πρώτη οἰκουμένη ἡ σύνοδος ἡ ὀρίασα τὸ σύμβολον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, δὲν γνωρίζομεν ἄλλο ἢ ὅτι ἤμασεν ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, περὶ τὴν πρώτην, ὡς ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος περὶ τὴν δευτέραν, πεντηκονταετηρίδα τῆς δωδεκάτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος. Ἐκ μικρῶν τινων τεκμηρίων τῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων συνάγεται ὅτι ἔζησε καὶ συνέγραψεν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἡ τὰ συγγράμματα τοῦ Εὐστρατίου εἶναι διττά, *Θεολογικά* καὶ *φιλοσοφικά*. Θεολογικά εἶναι τὸ περὶ *Ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*, κατὰ Χρυσολανοῦ, ὡς ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις σωζόμενον ὑπὸ Καυαίου ἀναφερόμενον, καὶ πέντε περὶ τῆς αὐτῆς ὕλης πραγματεΐαι, ἅσπερ ὁ αὐτὸς Κάβαιος ἐξ Ἀλλατίου (de Consens. eccl. p. 629) ἀναφέρει. Τὰ φιλοσοφικά συγγράμματα τοῦ Εὐ-

φοσιώσεται τῇ *Θεομητορί*, τοῦ μὲν κατηγορεῖ μὴ ἀπαντήσαντος, ἄλλον δὲ κατ' ἄλλην αἰτίαν καθείργουσι καὶ ζημοῖ· καὶ οὕτω κατεμωχθεὶς ἡμῶν, ἐφ' ὅσον ἂν βούλοιτο ταῖς ἡμέραις, ζητεῖ προσκυνητίκιον, οὐκ οἶδαμεν εἴτε ὡς προσκυνήσας τὴν *Θεομητορ*· καὶ οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ λογαριαστὴς, καὶ πρωτοβεσκήριος, καὶ πρωτοκένταρχος καὶ καθεξῆς οἱ παρεπόμενοι ἅπαντες· καὶ διατείνεται μὴ πρότερον ἐγχεσθὲν ἀναστῆναι, πρὶν ἂν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τοῦτο δέξαιτο» [Βλ. Ταφελίου De Thessalon, etc., σελ. 462]. Ὁ δὲ ναὸς αὐτὸς οὐκ ἄλλοστις εἶναι δοκεῖ ἐν τῇ ἀκροπόλει θαυμάσιον ἀριστούργημα τῆς τοῦ Ἰκτίνου μεγαλοφυΐας, ὁ Παρθενὼν, ὅνπερ: εἰς ναὸν τῆς *Θεοτόκου* μετεποίησαν κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα. [Βλ. Ἐφημ. Ἀρχαιολ. περιόδ. Β', ἔτ. Α', τεύχος Δ', Ἀπρίλ. 1862, στήλ. 73. — Πρβλ. καὶ Πανδ. τόμ. Γ', σελ. 385].

στρατίου ἄτινα καὶ μόνα ἐγνώρισα εἶναι· 1. Ὑπόμνημα εἰς τὸ δεύτερον τῶν δευτέρων Ἀραλυτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐνθα τὸ δευτέρων=ὕστερων, ἐκδοθὲν ἐλληνοστί παρ' Ἀλδφ Μανουτίφ, ἐν Βενετία, 1534, μετὰ ὑπομνημάτων εἰς τὸ αὐτὸ σύγγραμμα δύο ἄλλων ὑπομνηματιστῶν, Ἰ. Φιλαρόπου εἰς τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον τῶν δευτέρων Ἀραλυτικῶν, καὶ Ἀωνόμου εἰς τὰ δεύτερον τῶν αὐτῶν. 2. Ὑπόμνημα εἰς τὰ Νικομάχεια Ἠθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ τοῦτο παρ' Ἀλδφ ἐκδοθὲν, ἐν Βενετία, 1536, ὡσαύτως μετὰ ὑπομνημάτων εἰς τὸ αὐτὸ ἄλλων ὑπομνηματιστῶν. Ἡ ἐπιγραφή φέρει *Εὐστράτιον καὶ ἄλλων ἐπισήμων Ὑπομνήματα εἰς τὰ δέκα τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους Ἠθικῶν Νικομαχείων βιβλία μετὰ τοῦ ὑποκειμένου*· ἐνθα ὑποκείμενον μὲν καλεῖται τὸ ἄλλως λεγόμενον κείμενον τοῦ ὑπομνηματιζομένου συγγραφέως, τὰ δὲ τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων ἤθελε φανῇ ὅτι προῆλθεν ἴσως ἐκ τοῦ ἐκδότου, ἀντὶ τῶν Νικομαχείων Ἠθικῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κειμένῳ τῶν ὑπομνημάτων λέγεται τῶν Νικομαχείων Ἠθικῶν καὶ τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων, ὡς ἐνὸς ὅρου λαμβανομένης ὅλης τῆς ἐπιγραφῆς· οὕτω καὶ παρὰ Κοραῆ τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια=τὰ λεγόμενα Ἠθικὰ Νικομάχεια· ἄλλως ἤθελε μᾶς ἐνθυμίσει τὸ τῶν ἐξηγήσεων ὁμηρικῶν (ἀνωτ. σ. 697), κτλ. Παρὰ Σμιθίφ (*Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*) ἀναγινώσκεται ὅτι, κατὰ τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας, τὸ ὑπόμνημα τοῦτο σύγκεται ἐξ ἑτερογενῶν στοιχείων, καὶ πολλὰ μέρη αὐτοῦ εἶναι ἔργον ἄλλων ἐξηγητῶν, ὡς Ἀσπασίου καὶ Μιχαῆλ Ἐφεσίου. Ἀπεδείχθη δὲ τοῦτο μάλιστα ὑπὸ Σλειερμαχέρου ἐν τῷ αὐτοῦ περὶ τῶν εἰς τὰ Ἠθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους Ἐλληνικῶν Σχολίων πονήματι (*Abhandlungen der Berliner Academie, etc, 1816—1817*). Οὐκ ἔχων ἀνὰ χεῖρας τὸ σύγγραμμα τοῦ Σλειερμαχέρου δὲν δύναμαι νὰ κρίνω περὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλύψεων. Ὅτι τὰ εἰς τὰ Νικομάχεια Ἠθικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματα δὲν εἶναι ὅλα τοῦ Εὐστράτιου, τοῦτο εἶναι ἀνέκαθεν γνωστὸν, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιγραφῆς μόνου τοῦ πρώτου, ἑκτου, ἐνάτου καὶ δεκάτου ἀναφερομένων εἰς τὸν Εὐ-

στράτιον, τοῦ δὲ δευτέρου εἰς Ἀνώνυμον ἢ εἰς τὸν Ἀσπάσιον, τοῦ τρίτου εἰς Ἀνώνυμον, τοῦ τετάρτου εἰς τὸν Ἀσπάσιον, τοῦ πέμπτου εἰς Μιχαήλ τὸν Ἐφέσιον, τοῦ ἑξοσίου καὶ ὀγδόου εἰς τὸν Ἀσπάσιον. Ἐν προοιμίῳ δὲ τοῦ εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον ὑπομνήματος λέγει ῥητῶς ὁ Εὐστράτιος ὅτι ἡ φιλολόγος βασιλὶς ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον, ὡς πρότερον τὴν εἰς τὸ πρῶτον ἐξήγησιν. Εἶναι λοιπὸν, ὡς φαίνεται, ἡ ἀνακάλυψις ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ φέροντα τὸ τοῦ Εὐστρατίου ὄνομα δὲν εἶναι ὅλα ἰδικά του. Ἐκ τῶν παρὰ Σμιθίῳ εἰκάζεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Ἠθικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνήματος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ᾔῃαι τὸ αὐτὸ πρόσωπον μετὰ τοῦ συγγραφέως τοῦ εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῶν αὐτῶν Ἠθικῶν ὑπομνήματος· διότι ἐν αὐτοῖς δίδονται διάφοροι ἐρμηνεῖαι τῶν *Ἐξωτερικῶν Λόγων* τοῦ Ἀριστοτέλους, καὶ ὅτι πιθανῶς συνέγραψεν ὁ Εὐστράτιος τὸ ὑπόμνημά εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον, καλλιέτερον ὢν τῶν ἄλλων, καὶ πολὺ διαφέρει τῶν εἰς τὸ δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον ὑπομνημάτων. Ἰσως δὲ, κατὰ τὸν συγγραψαντα τὸ περὶ Εὐστρατίου ἄρθρον ἐν τῷ προμνημονευθέντι ὑπὸ Σμιθίου ἐκδιδομένῳ λεξικῷ, καὶ τὸ εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν Ἠθικῶν ὑπόμνημα εἶναι τοῦ Εὐστρατίου, τῆς περὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν *Ἐξωτερικῶν Λόγων* διαφορᾶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Εὐσταθίου [γρ. *Εὐστρατίου*] προσελθούσης, παράγοντος τὴν μίαν ἢ ἄλλην ἐξήγησιν κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους ἐξηγητάς.

Ἡ τὰ ὑπομνήματα τοῦ Εὐστρατίου διαφέρουσι μεγάλως τῶν ὁμοειδῶν ἀρχαιότερων ὑπομνηματιστῶν, διότι δὲν εἶναι συνεχεῖς πραγματεῖαι περὶ φιλοσοφικῶν πραγμάτων ἀλλ' ἐξηγητικὰ λέξεων καὶ πραγμάτων κατὰ μέρος, καὶ διὰ τοῦτο γίνονται ἀξιόλογα. Κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας μετεφράσθησαν εἰς τὸ λατινικὸν τὰ ὑπομνήματα τοῦ Εὐστρατίου, αἱ δὲ μεταφράσεις ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν εὐρεσιν τῆς τυπογραφίας. Ἀλδεργτος ὁ μέγας καὶ Θωμάς ὁ Ἀκυνάτης ὠφελήθησαν μεγάλως ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν ἐξήγησιν τοῦ Ἀριστοτέλους. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀλλατίου (ἐνθ. ἀν.) ὁ Εὐστράτιος ἦτον καὶ παρὰ Λατίνοις περίφημος· ὑπὸ δὲ τῆς συγχρόνου βασιλοπάιδος καίσαρισις Ἀννης τῆς Κομνηνῆς χα-

ρακτηρίζεται (*Ἀλεξιάδ.* 1Δ', περὶ τὰ τέλη) ὡς ἀνὴρ τὰ τε θεῖα σοφὸς καὶ τὰ θύραθεν, αὐχῶν ἐπὶ ταῖς διαλέξεσι μᾶλλον ἢ οἱ περὶ τὴν Στοᾶν καὶ Ἀκαδημίαν ἐνδιατρίβοντες.» Τοῦ εἰς τὰ Ἀναλυτικὰ ὑπομνήματος προτάσσεται τὸ ἐξῆς ἐπιγράμμα εἰς τὸν Εὐστράτιον:

Εὐστρατίου πόνος τάδε πρωτοδόρῳ Νικαίῃ,
 πρύφῃν Ἀριστοτέλους ἀσφαίρης ἐξανελίσσων,
 τὴν τεκτῆνато κείνος Ἀναλυτικῶν ἐν λίσσῃ
 ἔνθα κεν ἀμφὶ μέσου καὶ ὄρειο πνυτὰ διδάσκει,
 τόσσου μέχρι προτῆκων, ὅφρ' ἀποδείξει ἐφίκει.

ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ ἔγραψα πρωτοδόρῳ, ἀντὶ πρωτοδόρῳ.
 Ἐν προλόγῳ τοῦ εἰς τὸ ἕκτον βιβλίον τῶν Ἠθικῶν ὑπομνήματος ἀποτείνεται πρὸς τινὰ βασιλῖδα Θεοσεβῆ, φιλόλογον, φιλόγυθον καὶ φιλόκαλον, ἥςπερ ὑπερεπαινέσας τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ τὴν φιλομάθειαν ἐπιφέρει· «ὥστε καὶ περὶ ἡμῶν τι ὑπολαβοῦσα χρηστὸν πεπείρασαι καὶ ἀφ' ἡμῶν πορίσασθαι τι τελοῦν εἰς ὄνησιν· καίτοι γε ἡμεῖς ὀλιγομαθεῖς καὶ ἀσθενεῖς καὶ γῆρας καὶ νόσους κατακαμπτόμενοι καὶ διανοίας στενότητα περιεχόμενοι, καὶ τι χάριν ἐκθέσθαι καὶ ἄξιον σπουδῆς μὴ δυνάμενοι τοῖνυν [*γρ. ἰσ. τρεῖς*].» Ἰσως λοιπὸν ἢ τοῦτο ζητήσασα εἶναι αὕτη ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἢ ἡ μήτηρ αὐτῆς Εἰρήνη. Ἐν τέλει δὲ τῶν εἰς τὰ Νικομάχεια ὑπομνημάτων μεγάλην μετριοφροσύνην δεικνύων ὁ συγγραφεὺς ἔγραψε τὰ ἐξῆς, ἅπερ ὁ Κοραῆς παρέλαβεν ἐν τέλει τῶν αὐτοῦ σημειώσεων, εἰς τὰ αὐτὰ Νικομάχεια Ἠθικά, μετὰ τινος διορθώσεως· «Ταῦτα κατὰ τὴν ἐμὴν δύναμιν· εἰ δέ τις ἔχοι κρείττονα καὶ καλλίονα λέγειν, λεγέτω· καὶ εἴη ἂν (ὧ δέσποτα καὶ δημιουργεῖ ὁ σταυρωθεὶς δι' ἄφατον φιланθρωπιᾶν ὑπὲρ ἡμῶν) καὶ φίλων ὁ πανάριστος καὶ διδασκάλων οὗτος ὁ σεπτὸς τχτος ἐμοί· καὶ τὰ μὲν ἐμὰ ἔστωσαν Ἠφαίστῳ τροφή, τὰ δ' ἐκείνου· ἐσκαὶ ψυχαῖς φιλοκάλοις καὶ θεοειδεστάτοις (?ταις).» Δικαιότατα λοιπὸν ἐγκωμιάζεται ὁ Εὐστράτιος ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου Κοραῆ (*Αἰσ. Προλεγ.* σ. λδ'), ὅστις ὁμως ἔκρεπε νὰ συμπεριλάβῃ μετὰ τῶν ἐκεί· ἐπαινουμένων Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης καὶ Γρηγορίου τοῦ Κορίνθου καὶ τὸν σύγχρονον αὐτῶν Μιχαὴλ Χω-

νιάτων, μητροπολίτην Ἀθηνῶν, ἄνδρα λόγιον καὶ πεπαιδευμένον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πολέμησαντα ἰσχυρῶς κατὰ Λ. Σγουροῦ, προσπαθήσαντος νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας, καὶ κατὰ Λατίνων μετέπειτα, οἷς ὁμως ἠναγκάσθη ἐν τέλει νὰ ὑπανδῶσῃ, φυγῶν εἰς τὴν νῆσον Κέων, ἄνδρα, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Νικητῆ Χωνιάτου, οὕτω μὲν ἴδριν τῶν τακτικῶν, οὕτω δὲ τὸν λόγον πολλὸν, οὕτω δὲ τὴν ἀρετὴν ἀπαράμιλλον.».

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ ἀείμνηστος Ἀσώπιος. Ἐν δέ τι τῶς λανθάνον προσθετέον νῦν ἡμῖν ταῖς περὶ τοῦ σοφοῦ ἱεράρχου βιογραφικαῖς ἐιδήσεσι· τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἐν τῷ νῦν πρώτῳ ἐκδιδομένῳ βασιλικῷ Σημειώματι περιεχόμενον· ἐξ αὐτοῦ δὴ μαθηάνομεν ὅτι μικροῦ δεῖν καθρέθη ἀνθ' ὧν ἦν τῇ εὐσεβείᾳ προσκεκρουκὼς ἐν τοῖς συγγραφεῖσιν αὐτῷ κατὰ τῆς τῶν Ἀρμενίων αἱρέσεως δυοὶ λόγοις. Σύνοδος γὰρ ἐπὶ τοῦτο συγκεκρότηται τῷ 1174 ἔτει Ἀλεξίου μὲν τοῦ Κομνηνοῦ τὴν βασιλείαν διιθύνοντος ἀρχὴν, Ἰωάννου δὲ Θ' τοῦ Ἀγαπητοῦ τῶν τοῦ οἴκου μενεακοῦ θρόνου οἰάκων ἐπιτελημένου, ἐν ᾗ καὶ δύο ἄλλοι παρῆσαν πατριάρχαι, ὅ τε Ἀλεξανδρείας Σάββας καὶ ὁ Ἀντιοχείας Ἰωάννης. Ἐνώπιον οὖν ταύτης ἀπολαγησάμενος ὁ Εὐστράτιος, καὶ τὰ τῇ εὐσεβείᾳ ἀπάδοντα ἐγγράφως ἀθετήσας, πᾶσάν τε κακοδοξίαν ἀποπτύσας καὶ ἀναθεματίσας, καὶ ἔμπειρον ἐνδειξάμενος τὸν μετὰ μελὸν ἐφ' οἷς ἐξ ἀπροσεξίας προσέκοψε, τῆς αἰτηθείσης ἔτυχε συγγνώμης. Ἔχει δὲ τὸ βασιλικὸν Σημείωμα ὡς ἐξῆς:

Τὸ ἴσον τοῦ βασιλικοῦ σημειώματος τοῦ γεγονότος ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ ἐπὶ τῇ καθαιρέσει τοῦ Νικαίας.

Ἐφθασε μὲν ὁ ἱερώτατος τῆς Νικαίων μητροπόλεως ἀρχιερεὺς Εὐστράτιος δύο λόγους ἐκθέσθαι κατὰ τῆς τῶν Ἀρμενίων αἱρέσεως, ἐν οἷς ἀπάδοντα τῇ εὐσεβείᾳ πολλὰ ἐγράφησαν· καὶ τὰ τοιαῦτα συγγράμματα εἰς φῶς κατὰ τὸ ἀπρόοπτον ἐξηνήχθησαν πρὸ τῆς ἀκριβεστεράς ἐπισκέψεως, καθὼς ὁ μητροπολίτης διεβεβαιώσατο, ὑποσυρέντα παρά τινων· καὶ μέντοι πολλοὺς διέταράξαν, ὡς τοῖς ὁρθοῖς τῆς ἐκκλησίας μὴ συμβαίνοντα δόγμασιν. Ἀλλὰ τὸν καπνὸν ἰδὼν ὁ μητροπολίτης, καὶ τὸ πῦρ ἀνα-

φθῆναι μὴ ἀναμείνας, πρὸς ἦλθεν ἐκουσίαις, καὶ ἐγγραφον οὐκ οὐ
 χείρως παρ' αὐτοῦ συντεθέν καὶ ὑπογραφὴν εἰς μέσον ἐπιδίδω-
 κεν, ὅπερ ἔχει κατὰ ῥῆμα οὕτως:

«Ἐπεὶ δὴ πρὸς Ἀρμενίου μαχόμενος, καὶ εἰς ἀνατροπὴν τῆς
 αὐτῶν σπουδᾶς αἰρέσειω, ἐνέτυχον βίβλῳ, ἐν ᾗ ἐντεταγμένα
 λόγοι τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἦσαν, εἰς μὲν: Πρὸς τὰς βασιλίσσας,
 ἕτερος δὲ: Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ἀνε-
 γνωσθεὶς ἐν Ἐφέσῳ· ἐν οἷς διαλαμβάνετο περὶ προσκυνήσεως.
 Ἦν δὲ καὶ ἐν τῇ βίβλῳ ἐκθεσις τῶν συναθροισθέντων ἁγίων
 πατέρων ἐν Νικαίᾳ κατὰ τὴν πρώτην σύνοδον, ἐν ᾗ καὶ αὐτῇ
 ἐνεγράφητο ὅλον εἶναι προσκυνούμενον τὸν Χριστόν, ἀλλ' οὐ
 καθὼς ἄνθρωπον· καὶ ὅλον εἶναι προσκυνούντα, ἀλλ' οὐ καθὼς
 Θεόν, ἐδοξά τι μαθεῖν, ὃ ἡγνόουν· ὥστε καὶ συναρκασθεὶς ἐξ-
 λαβόμεν οὐχ ὑγίως τὰ λεγόμενα· ὑπέλαβόν τε τὸ πρόσλημμα
 πτοῦλον εἶναι αἰεὶ καὶ προσκυνεῖν καὶ λατρεύειν Θεῷ, ὡς τῆς δου-
 λείας οὐσιώδους αὐτῷ καὶ ἀναποδλήτου οὐσίας, καὶ θεραπείαν
 τοῖς ἐνεργήμασι, καὶ πρὸς τὸν πλάσαντα νέειν καὶ ἐπιστρέφειν.
 Πρὸς δὲ πλείονα τοῦ ὑποληφθέντος ἐξέτασιν, καὶ δύο λόγους
 ἐκτέθεικα, ποιούμενος μὲν τῆς τῶν Ἀρμενίων ἀνατροπῆς αἰρέ-
 σεως, χρώμενος δὲ τούτοις ὡς συμβαλλομέναις πρὸς τὴν ἐκείνης
 ἀνασκευὴν».

«Καὶ κατεῖχον μὲν τοὺς λόγους παρ' ἑμαυτῷ ἐπισκεψάμενος
 καὶ διορθώσω τὰ ἐσφαλμένα, εἴ γε διορθώσιν ἐπιδέχονται· εἰ
 δὲ μὴ, τελείως περιαιρήσω καὶ ἀφανίσω τοὺς λόγους· ἔδει-
 λίων γάρ, ὡς ὁ Θεὸς οἶδεν, εἰς τὸ φανερὸν τούτους ἐξαγαγεῖν,
 διὰ τὸ πλείστην ἔχειν ἐπὶ τῆς γραφῆς τὴν ἀμφιβολίαν. Συνέβη
 δὲ, οὐκ οἶδ' ὅπως, ὑποσυρῆναι τούτους παρὰ τινων καὶ μετα-
 γραφῆναι, κἀνταῦθα [γρ. ἰσ. κατεβθεν] διαδοθῆναι καὶ εἰς τι-
 νας, ἐμοῦ παντελῆ ἄνοιαν ταύτης τῆς διαδόσεως ἔχοντας
 οἱ καὶ ἀναγνωσθέντες παρὰ τινων, ἐφάνησαν ἐπισφαλῶς ἔχο-
 ντες, καὶ ὑποπτόν με παρ' ἐκείνοις ἐποίησαν ἐπὶ δόξῃ οὐκ ἀγα-
 θῇ καὶ ἦν οὐδέποτε πρότερον ἐδόξασα, οὔτε νῦν, ὡς ὁ Θεὸς
 οἶδε, δοξάζω».

«Καὶ ἄλλο δέ μοι ἐξ ἀμαρτιῶν συμβέβηκεν. Ὡς ἡ μὲν δα-

»λίστα μοι περί τῇ προσκυνήσει τε ἦν καὶ τοῖς ἐπομένους αὐτῇ, μή
 »πῶς δὲ μὴ τοῖς λοιποῖς καλῶς ἐπιστήσαντός μου, μὴ πού τι
 »αὐτῶν ἐπταισμένον ἐστὶ καὶ τῆς ἀκριβείας λειπόμενον, συνέβη
 »ἀπολέσθαι τὰ γεγραμμένα, κἀνταῦθα [γρ. ἰσ. *καταθέσθαι*] ἐνρί-
 »σκεσθαι νῦν τινα παντελῶς μὴδὲ ἠλπισμένα γραφῆναι παρ' ἐ-
 »μοῦ. Ἐπλάτυνθη τοίνυν ὁ περὶ τούτου λόγος σχεδὸν εἰς ἅπαν-
 »τας, καὶ μου λίαν ἡ ἐπὶ τούτῳ λύπη καθήψατο, εἰ αἴτιος βλά-
 »πτης τῶν χριστιανῶν τῷ πλήθει γενήσομαι· καὶ ἐφρόντισα ἐμπα-
 »στού τε καὶ τοῦ πληρώματος τῶν χριστιανῶν».

«Ἦνα οὖν περιέλω τὴν βλάβην καὶ τὸ σκάνδαλον τοῦ χριστια-
 »νικωτάτου λαοῦ, καὶ ἐμαυτὸν δεῖξω τῶν οὐ καλῶς παρ' ἐμοῦ
 »ἐκλαφθέντων μὴ ἀντεχόμενον, προσέρχομαι τῷ θεοσεβεστάτῳ
 »εκκλήτῳ τῆς βασιλείας ὑμῶν, καὶ τῷ ἀγνωστάτῳ καὶ οἰκουμένῳ
 »πατριάρχῃ καὶ τῇ καθ' ἡμᾶς ἀγίᾳ συνόδῳ, συνδρευσάντων καὶ
 »τῶν ἀγνωστάτων πατριαρχῶν, τοῦ Ἀλεξανδρείας κυροῦ Σάββα,
 »τοῦ Ἀντιοχείας κυροῦ Ἰωάννου, παρισταμένων καὶ τῶν ἑλλο-
 »γυμωτέρων τῆς συγκλήτου βουλῆς, καὶ ἐνώπιον πάντων ἀθετῶ
 »ταῦτα καὶ ἀναθεματίζω, διαγινώσκων τῆς εὐσεβείας ἀνάξια καὶ
 »ἀλλότρια· ἦγουν τὸ ὑπολαβεῖν τὸ πρόσλημμα δοῦλόν τε εἶναι
 »αἰεὶ καὶ προσκυνεῖν καὶ λατρεύειν Θεῷ, καὶ τὴν δουλείαν ταύ-
 »την οὐσιωδῇ τε εἶναι αὐτῷ καὶ ἀπόβλητον, καὶ πρὸς τὸν πλά-
 »σαντα νεύειν καὶ ἐπιστρέφειν, καὶ ὅσα ἄλλα ἐν τοῖς κατωτέρω
 »λόγοις ἐρῶ, ἀθετῶν ταῦτα καὶ ἀποβάλλόμενος.»

«Τοῖς λέγουσιν ἢ φρονοῦσι προσκυνεῖν τοῦ Χριστοῦ τὸ ἐνθρώ-
 »πινον δουλικῶς τῇ ἀπροσίτῳ θεότητι, καὶ δοῦλον εἶναι αἰεὶ, ὡς
 »τῆς δουλείας οὐσιωδῶς αὐτῷ καὶ ἀναποδλήτου οὐσης, ἢ ἕτερον
 »τῇ ἀξίᾳ, ἢ λατρεύειν αὐτῇ καὶ θεραπεύειν τοῖς ἐνεργήμασιν, ἢ
 »τελειοῦσθαι κατ' ἀρχὴν, ἢ ὡς ἀτελες ὄν ἐπίσθαι· τῆς ἐξ αὐτῆς
 »τελειώσεως, ἢ καθαίρεσθαι τῇ τῶν ἀρετῶν τελειότητι, καὶ πρὸς
 »αὐτὴν ἐπιστρέφειν, καὶ αὐτῆς ἐξηρτησθαι, ἀνάθεμα».

«Εἰ τις ἰδίᾳ λέγει τὸ πρόσλημμα εἶναι ἀρχιερέα μέγιστον, καὶ
 »οὐχὶ τὸν Χριστὸν ἀπλῶς, ἀνάθεμα».

«Εἰ τις οὐ μετὰ πάσης εὐλαβείας τῇ κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσει
 »χρηῖται πρὸς δόλωσιν μόνην τῆς ἑτερότητος τῶν συνδραμουσῶν

«ὅτι Χριστῷ δύο φύσεων, ἀλλὰ καταχρώμενος αὐτῇ λέγει τῇ
 αὐτῇ ὑποστάσει τοῦ Χριστοῦ τὸ μὲν εἶναι δεσπότην, τὸ δὲ
 «δοῦλον αἰεὶ, καὶ ὡς ἡ τοιαύτη δουλεία οὐσιώδης καὶ ἀναπόβλη-
 τος, καὶ ὅτι τὸ πρόσλημμα τὴν προσήκουσαν τιμὴν ἀπονέμει ὡς
 «ἐφείλην, οἷαν [γρ. ἰσ. οἶα] κτίσμα τῷ κτίσαντι, καθάπερ τὰ λει-
 «τουργικά πνεύματα τῷ Θεῷ ὑπηρετοῦντά τε καὶ λατρεύοντα
 «δοῦλικῶς, ἀνάθεμα».

«Ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ καὶ τοῦτο ῥητῶς ἐνετέτακτο
 «οὕτω δὲ καὶ ἀνθρώπῳ ὄντι καὶ δούλου μορφῇ, κατὰ τὴν ἑαυτοῦ
 «φύσιν, κεχάρισται αὐτῷ καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι καὶ κληρονόμον διὰ
 «τὴν πρὸς τὸν Λόγον κατὰ μίαν ὑπόστασιν ἔνωσιν, ταῦτα δὲ κε-
 «χάρισται μὲν καὶ ἄλλοις πολλοῖς, ὅσοι δηλονότι χριστοειδῶς
 «ζῶσιν ἢ ἔζησαν, ἀλλ' οὐχ οὕτως ὡς ἐκεῖνος, παράσον καὶ μόνος
 «ἐφάσθηκε τῷ Λόγῳ, καὶ ναὸς ἐκεῖνου ἐστὶν ἀχώριστος, ἀγνός τε
 «καὶ ἄμωμος καὶ ἀληθῶς ἀξιοθεός· τὸ τοιοῦτον ἅπαν χωρίον
 «μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν, ὅσα ἐμφασιν δύο παρέχεται ὑποστάσεων,
 «ἀποβάλλομαι ὡς ἀδιανόητον. Ἐτι ἀποβάλλομαι κἀκεῖνο τὸ
 «ῥητὸν, τὸ λέγον· Ἐπαινετὸς ἐκεῖνος, ὃς ἔχων τὴν φύσιν δυνα-
 «μένην κακίας ἔχεισθαι, ἀπόσχηται ταύτης καὶ μείνῃ ἐν καθαρῷ-
 «τητι τοιοῦτον δὲ τὸ πρόσλημμα, ἵνα μὴ δοῶ λέγειν ἐξ αἰῶνος
 «πρὸς γενέσθαι τῷ Χριστῷ τὸ ἀναμάρτητον».

«Καὶ εἴ τις δὲ τὸν ἕνα Χριστὸν μετὰ τὴν ἔνωσιν ἰδίᾳ καὶ ἀνα-
 «μέρος τιθεῖς τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ ἰδίᾳ τὸ πρόσλημμα, οὐχ ἕνα
 «τοῦτον δοξάζῃ ταυτότητι τῆς δόξης καὶ τῆς ἀξίας, διὰ τὴν
 «καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν, καὶ ἕνα Υἱὸν καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπη-
 «σιν, ἐκπέσοι τῆς υἰοθεσίας, ἣν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἐπηγγείλατο».

«Καὶ ὁ λέγων δὲ τελειοῦσθαι καὶ καθαίρεσθαι καὶ θεοῦσθαι τὸ
 «πρόσλημμα, κατὰ προκοπὴν καὶ οὐχὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐνώσεως
 «θεωθὲν, καθ' ἣν ὑπέστη τῷ Θεῷ Λόγῳ τέλειον εἶναι, μὴ ἐνω-
 «θεῖν Θεῷ».

«Ἐἴ τις δούλον καλεῖ τὸν ἐλευθερώσαντα ἡμᾶς τῆς δουλείας,
 «καὶ οὐχὶ γεγονέναι μὲν τοῦτον ἐν δούλου μορφῇ, νυνὶ δὲ μὴ
 «εἶναι δούλον πιστεύει, ὡς ἡμῶν δι' αὐτοῦ τῆς ἐλευθερίας τυχόν-
 «των, καθά φησιν ὁ μέγας Χρυσόστομος, ὅτι γέγονε δούλος, νυνὶ

»δὲ οὐκ ἔστι δούλος, ἀπολέσαι τὴν ἐλευθερίαν, δι' ἣν ἠνέσχετο
»δούλος κληθῆναι ὁ δεσπότης ἡμῶν».

α' Ὁ λέγων ἐπὶ τῶν ἀναποδείκτων ἀρχῶν τῆς πίστεως δεῖν συλ-
»λογίζεσθαι, καὶ ἐφ' ὧν οὐκ ἐχρήσαντο συλλογισμοῖς οἱ ἅγιοι,
»καθὼς ἡμᾶς τινες ὑπώπτευσαν γράψαι, ἀποβάλλεσθαι οὐ μόνον
»ὡς πρεβεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς μωροὶ καὶ ἀνόητος».

α' Ἀποβάλλομαι δὲ καὶ τὰς παραλόγους ἐκλήψεις τῶν γραφ-
»κῶν ῥητῶν, ὅσαις ἐχρησάμην, ὡς ὑποληφθείσαις συμβάλλεσθαι
»πρὸς τὴν δουλικὴν προσκύνησιν, παρὰ τὰς τῶν ἁγίων πατέρων
»ἐννοίας».

α' Ἀναθεματίζω καὶ ἐκκτρυκτον τίθεμαι καὶ εἴ τι ἄλλο ἐν
»τοιούτοις λόγοις ἀπεμφαίγαν εὐρίσκεται, καὶ ταῖς παραδόσεσι
»τῶν ἁγίων πατέρων μαχόμενον».

«Περὶ μέντοι τοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος: Εἰ δὲ κτίσμα κατὰ τὴν
»γεννήσιν ἡ σοφία, κτίσμα πάντως τὸ κάτω γεγεννημένον· καὶ
»περὶ τοῦ εἰπεῖν τὸν Λόγον καὶ Ἰῶν τοῦ Θεοῦ λόγον κοινὸν καὶ
»πρώτιστον τῶν καθ' ἑαστον, καὶ τίνα διάνοιαν ἔχουσι· ταῦτα,
»εἰπερ οὕτω γεγραμμένα εἰσὶ, σκέψασθαι ζητῶ τοὺς λόγους, ὡς μὴ
»παρ' ἐμοὶ ἐπὶ πολὺν ἤδη καιρὸν τυγχάνοντας, καὶ εἰπεῖν, εἰ οἶδα
»ταῦτα παρ' ἐμοῦ γραφῆναι, εἰ [ἱ.γρ.ῆ] μὴ ποτε παρενετέθησαν,
»ἢ γραφικῶς παρὰ τῶν μεταγραφάντων ἐσφάλησαν, ἢ καὶ τούτους
»διασαφῆσαι, εἴγε ταῦτα ἐπιγνώσκειται ποῖω σκαπῶ ταῦτα ἐ-
»γράψα».

«Προσελθὼν οὖν, καθὼς ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ ἀθετῶν τὰ προ-
»τεταγμένα ὡς ἐξ ἀγνοίας καὶ ἀπροσεξίας, καὶ τοῦ φθάσαι ἀπο-
»πλέσθαι ταῦτα ἐξ ἐμοῦ πρὸ τῆς ἀκριβοῦς ἐπισκέψεως τούτων καὶ
»διορθώσεως ἐσφαλμένως γραφέντα, ζητῶ συγγνώμην, οἰκειο-
»χείρως τὸ παρὸν μου ἔγγραφον γράψας καὶ ὑπογράψας ἐν
»αὐτῷ».

«Μηνὶ Ἀπριλίῳ κς', ἰνδικτιῶνος ι', ἔτει σϞχέ».

Ἡ δὲ ὑπογραφή:

α' Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος τὸ παρὸν ἐγ-
»γραφον συνθέμενος αὐτὸς, καὶ οἰκειοχείρως τοῦτο γράψας καὶ
»ὑπογράψας ἐν αὐτῷ, ἐπιδέδωκα τῷ κρατίστῳ καὶ ἁγίῳ ἡμῶν

» βασιλεῖ, τῷ ἀγιοτάτῳ καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ καὶ τῇ θείᾳ
» συνόδῳ ».

Ἑτέρα ὑπογραφή:

« Εὐστράτιος ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Νικαίας τὸ παρὸν ἐγγρα-
» φον ἴσον τυγχάνον κατὰ πάντα τῷ παρ' ἐμοῦ ἐκτεθέντι καὶ οἰ-
» κειοχείρως γραφέντι καὶ ὑπογραφέντι ἐπιδοθέντι τε τῷ κρατίστῳ
» καὶ ἀγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ ὑπέγραψα, ἐπιδούς τούτῳ τῷ ἀγιοτά-
» τῳ μου δεσπότῃ καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ καὶ τῇ θείᾳ συ-
» νόδῳ ».

Προσθήκη τοῦ αὐτοῦ: « Ἐπεὶ δὲ δύο τινὰ εἶχον ἀμφίβουλα, εἶπ-
» ἐμὰ εἰσιν, εἴτε προστεθήσων, καὶ παντελῆ εἶχον ἀγνοίαν τού-
» των' ἐν μὲν τὸ ρητόν, τὸ λέγον· Εἰ δὲ κτίσμα κατὰ τὴν
» κάτω γέννησιν ἡ σοφία, κτίσμα πάντως τὸ κάτω γεγεννημένον
» ἀθετῶ καὶ ταῦτα ὡς ἀπάδοντα τῇ εὐσεβείᾳ, εἴτε εἰσιν ἐμὰ, εἴ-
» τε ἀλλότρια ». Καὶ ἡ ἐπὶ τούτοις ὑπογραφή:

« Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Εὐστράτιος Νικαίας καὶ ταῦτα τοῖς
» ἄλλοις ὑπέγραψα ».

Λοιπὸν καὶ τοῦ ἐγγράφου ἀναγνωσθέντος εἰς ἐπήκουον μετὰ κα-
τῆς προσθήκης, ἥτις καὶ αὕτη μετὰ τὴν ὑπογραφὴν ἐγράφη οἰ-
κειοχείρως παρὰ τοῦ μητροπολίτου, καὶ ὑπεγράφη παρ' αὐτοῦ,
στόματι οἰκείῳ μετὰ συντετριμμένης καρδίας ὁ τὸ ἐγγράφον συν-
θέμενος ἐξήτει τὴν συγγνώμην, καὶ τὸν τῆς ἰδίας μεταμελείας
καὶ διορθώσεως λόγον ἀπεστομάτισε περιπαθῶς· ἀρέλει καὶ τῶν
ζιζανίων ἀνασπασθέντων διὰ τῆς μετανοίας, ἅπερ ὁ πονηρὸς καὶ
ἄγρυπνος ἡμῶν ἐχθρὸς τῷ ἀγαθῷ σπόρῳ μάτην ἐγκαταμίξαι ἐφί-
λονείκησεν, ἡ τοῦ μητροπολίτου προσέλευσις, ὡς ἐκ ζεούσης καὶ
τεταπεινωμένης ψυχῆς γενομένη καὶ μετὰ δακρύων, προσδεδέχθαι,
καὶ δέον ἐλογίσθαι τὸ ἀποβαλλόμενον τὰ τῆς εὐσεβείας ἀλλότρια
ἐγγράφον ἐναποτεθῆναι τῷ εὐαγεῖ σεκρέτῳ τοῦ χαρτοφύλακος, ἵνα
πάντως ἡ τῶν κακῶς γεγραμμένων ἀποβολὴ δῇ ἡ τυγχάνη. Ὁ-
ρίσθη δὲ καὶ τοὺς δύο λόγους ἐκείνους, ὡς ἀποδοκιμασθέντας τί-
λεον, σχολάσαι παντελῶς, καὶ μηκέτι μὴτ' αὐτῷ τῷ μητροπολί-
τῃ, μᾶθ' ἑτέρῳ τινὶ ἐξεῖναι χρῆσθαι τούτοις τοῖς λόγοις, ἢ συντη-

ρεῖν αὐτοὺς, καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐπιχειρημάτων ἕτερον πλέκειν, ἢ τὸ σύνολον τούτοις προσέχειν· φεύγειν δὲ μᾶλλον τὰ τοιαῦτα συγγράμματα, ὡς δηλητηριώδη καὶ ψυχικὸν ἐμποιοῦντα τὸν θάνατον ταῖς στοιχοῦσιν αὐτοῖς. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προθεσμία λ' ἡμερῶν, ἀπὸ τῆς σήμερον ἀριθμουμένων, ἐδόθη παντὶ τῷ τούτους λόγους ἔχοντι, ὥστε προσαγαγεῖν αὐτοὺς χωρὶς τινος ὑπομνήσεως τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, ἐφ' ἣν πυρὸς ἔργον τούτους γενέσθαι, ἥα ἐκ μέσου τὸ κακὸν ἐξαρθεῖν παντάπασι· εἰδότος παντὸς τοῦ τὰς τοιαύτας γραφὰς κατέχοντος καὶ κρύπτοντος, ὕψειν εὐθύνας παρὰ τε τῶν πολιτικῶν νόμων, ὁπόσας οἱ τοῖς ἐκκληρῦκτοῖς συγγράμμασι χρώμενοι ὑπεύθυνοι τυγχάνουσι, καὶ παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν ἐνδίκως ἐπιτιμηθῆναι.

Ἐκ Πάτριας Ἰουλίου φθίναντος 1875.

**ΛΕΟΝΤΟΣ ΕΥΣΚΑΜΜΑΡΙΟΥ ΑΠΟΓΡΑΦΕΩΣ ΡΟΔΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ ΝΗΣΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΑ, ΥΠΟ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ.**

Ὅσας μὲν σπουδῆς ἄξια τυγχάνουσι τὰ ἐν τοῖς γραμματοφυκείοις τῶν ἱερῶν ἐνδιακτημάτων διατηρούμενα παντοῖα πολιτικὰ τε καὶ ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τῶν βυζαντινῶν χρόνων, ἄλλοι πρὸ ἐμοῦ κατέδειξαν, καὶ πρῶτιστά πάντων ὁ ἐρίτιμός μοι φίλος Σ. Ζαμπέλιος ἐν τῷ σοφῷ αὐτοῦ σπουδασματι τοῖς Ἰταλοελληνικοῖς· ὅτι δὲ ἡ ἀνόρυξις αὐτῶν ἐκ τῶν τάφων τῆς παντελοῦς λήθης καὶ φθορᾶς (τάφοις γὰρ δυστυχῶς παρεικαστέοι εἰσὶ τῶν πλείστων ἱερῶν μονῶν αἱ βιβλιοθήκαι καὶ τὰ γραμματοφυλακεῖα, καὶ μάλιστα τῶν κατὰ τὸ ἀγιώνυμον ὅρος), καὶ ἡ διὰ τοῦ τύπου δημοσίευσις μεγίστην ὑπουργίαν τῇ ἐπιστήμῃ προσφέρει, παντὶ δήπου δῆλον. Οὐ γὰρ μόνον τῷ περὶ τὴν ἔρευναν τῆς βαθμυθῶν ἐκπτώσεως καὶ παραφθορᾶς τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ τῶν διαφόρων μορφῶν τῆς νεωτέρας φιλοσοφοῦντι πλείστον ὅσον ταῦτα συμβάλλονται, ἀλλὰ καὶ τὰ σκοτεινὰ τῆς ἱστορίας πολυλάκις διαφωτίζουν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ὅλως νέαν παρέχουσιν ὕλην.

πρὸς ὁλομερῇ αὐτῆς σύμπηξιν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν τοπογραφίαν αὐτὴν, καὶ πρὸς ἀκριβέστερον καταλογισμὸν τῶν χρόνων οὐ μικρὸν συντελοῦσιν· ἐπιπλέον δὲ χειραγωγοῦσι τὸν περιεργὸν ἐρευνήτην εἰς κατανόησιν τοῦ διοικητικοῦ τε καὶ οἰκονομικοῦ συστήματος τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.

Ἵπὲρ τὰ ἑκατὸν τοιαῦτα ἔγγραφα ἀπαρτίζουνσι τὸ Γ' Παράρτημα τῆς ἐμῆς ἀναγραφῆς τῆς *Πατριακῆς βιβλιοθήκης*, οἷον χρυσόβουλλα, ὀρίσμοι, ἐντάλματα, πιττάκια καὶ λύσεις βασιλέων, σιγίλλια καὶ γράμματα πατριαρχῶν, πρακτικά καὶ γράμματα ἀποκαταστατικά τε καὶ ἄλλα λειτουργῶν τοῦ δημοσίου, δεήσεις (ἀναφοραὶ), διαθήκαι, συμβόλαια καὶ ἕτερα ἰδιωτῶν ἔγγραφα, τὰ πάντα ἀπὸ τοῦ γραμματοφυλακείου τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Θεολόγου μετειλημμένα, εἰς τοὺς πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας δὲ χρόνους ἀναγόμενα (τὰ γὰρ μετὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γεγραμμένα ἀριθμοὶ εἰς κρείττονα). Ἐκ τούτων δ' εἰσὶ καὶ τὰ ἐξῆς ἐκδιδόμενα δύο ἀποκαταστατικὰ γράμματα Λέοντος τοῦ Εὐσκαμμαρίου, ἀπογραφῶς Ῥόδου καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων, ἅτινα κατατέτακται ἐν ἀριθμῶ 66 καὶ 67 τοῦ γραμματοφυλακείου, γεγραμμένα ὄντα τὸ μὲν πρότερον ἐπὶ περγαμηνῆς, τὸ δ' ἄλλο ἐπὶ χάρτου βαμβακίνου. Καὶ χρόνου μὲν ὠρισμένου σημασίαν οὐ φέρουσιν, ὅτι μὴ τὴν ἰνδικτιῶνα καὶ μόνην· ἀλλ' ὥς ὁ τῆς γραφῆς τύπος ἐμφαίνει, ἐγράφησάν κατὰ τὴν II' ἑκατονταετηρίδα, καὶ δὴ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ἥτοι τῷ 1264 ἔτει, ἢ γοῦν τῷ 1279· δύο γὰρ ἐπὶ τῆς αὐτοῦ βασιλείας παρεμπίπτουσιν ἰνδικτιῶνων περίοδοι, τῆς μὲν ἀρχομένης ἡδὴ, τῆς δὲ τὰ μέσα παραμειβούσης. Τοῦτο δὲ λέγω ἀνευδοιάστως, διότι ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ γράμματι μνεία γίνεται τοῦ προβεδασιλευκὸς Ἰωάννου τοῦ Δούκα· ἐν ἀμφοτέροις δὲ πάλιν ἀναφέρεται ἡ κραταιὰ καὶ ἀγία κυρὰ καὶ Δέσποινα, ἥτις οὐκ ἄλλη τίς ἐστίν ἀλλ' ἡ βασις Θεοδώρα, τοῦ Μιχαὴλ ἡ σύζυγος, ὡς τοῦτο πιστοῦται ἐκ τῶν περιωθέντων ὀρισμῶν αὐτῆς ¹⁾, ἐν οἷς μνημονεύεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ὁ ἐπὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας ἀκμάσας καθηγούμενος τῆς μονῆς Γερμανός.

(1) Βλέπε ἔμπροσθεν τὴν ἐν τῷ Α' γράμματι 4 ὑποσημείωσιν.

Τῶν οὖν γραμμάτων τούτων τὸ δεύτερον ἔχει ὑποκάτωθεν
 λινῇ μηρίνθω ἀπλωρημένην σφραγίδα μολυβδίνην διαμέτρου
 00,30 γ. μ., εἰκονίζουσαν ἔνθεν μὲν τὴν Θεοτόκον ὀρθήν, τὸν
 Χριστὸν φέρουσαν ἐν ἀγκάλαις, καὶ ἐπιγραφὴν: ΜΡ ΘΥ ΙϚ ΧϚ,
 ἔνθεν δὲ τὸδε τὸ δίστιχον:

† ΒΡΟΤΩΝ
 ΡΟΗΧΗΤΑΙ.
 ΤΑΣΠΡΑΞΕΙΣΚΥΡΟ.
 ΑΙΩΣΙΜΑΚΡΟΙΣ
 ΤΗΣΡΟΗΣΔ.
 ΧΑΚΟΡ.

Βροτῶν
 ῥοῆς ἡ στάσις]
 τὰς πράξεις κύρο[υ],
 αἰῶσι μακροῖς
 τῆς ῥοῆς δ[ι]-
 χα, κέρ[π].

Χάριν δὲ τῶν πρὸς τὰ παλαιογραφικὰ περιέργως ἐχόντων παρέχω
 ἐν πανομοιότητι καὶ τὸ τῆς ὑπογραφῆς μονογράμματος (μονο-
 κονδυλίαν) τοῦ ἀπογραφέως τούτου. Σημειωτέον δὲ ὅτι τῶν γράμ-
 μάτων αὐτῶν ἡ γραφὴ ἐτηρήθη ἀπαράλλακτος ὡς ἔχει ἐν τοῖς
 ἀρχετύποις, μηδὲ τοῦ ἐλαχίστου περὶ τὴν ὀρθογραφίαν πταίσμα-
 τος διορθωθέντος.

Α'.

†.....
κρατίστου.....τῆς αὐτοῦ.....
 [π]ιστουμένου τοῦ πράγματος εἰ.....οντα εὐκλήριαν τῶν ἐν τῇ
 παρόντι εὐηρεστικῶτων Θεῷ. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἐπὶ γῆς εὐσεβεῖς
 ἄνακτες, ὡς τὴν ἄνω βασιλείαν ἐξεικονίζοντες, ἐκ τῶν ὧν αὐτοῖς
 ἐκείθεν καὶ εὐηργέτηται, ἐπιχορηγοῦσι τούτοις δαψιλεστέρας τὰς
 δωρεάς, ἀφισρῶντες αὐτοῖς καὶ τοῖς παρ' αὐτῶν ἀνδρυσμένοις
 θεοῖς ναοῖς γημόρων καὶ δουλευτῶν, οὓς παροίκους οἶδαμεν ὀνο-
 μάζεσθαι [οὐκ] ὀλίγην ἀ[π]όμοιραν· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τῷ μακαρίτῃ
 ἐκείνῳ καὶ ἁγίῳ πατρὶ.....Χριστοδούλῳ, τοῖς πάλαι
 ἁγίοις βασιλεῦσι καὶ εὐσεβεῖσιν ἄναξι, ἀλλὰ δὴ καὶ τῷ κραταιῷ
 καὶ ἁγίῳ ἡμῶν αὐτοκράτορι τετελειωμένον ἔστιν ἰδεῖν, ὡς τὰ
 σεπτὰ τούτων διατρανοῦσι καὶ προσκυνητὰ χρυσόβουλλα· οἷς δὴ
 καὶ τὸ κῦρος ἐπεδραβεύσατο ὁ κράτιστος καὶ ἅγιος ἡμῶν αὐθεντης
 καὶ αὐτοκράτωρ διὰ προσκυνητοῦ χρυσοβούλλου τῆς ἁγίας αὐτοῦ
 βασιλείας· ὃ δὴ πρὸς τὴν παρὰ τοῦ διαληφθέντος μακαρίου ἀνδρός

Χριστοδοῦλου ἀνεγερθεῖσαν σεβασμίαν μονήν, τὴν ἐν τῇ νήσῳ Πάτμῳ, παρὰ τοῦ κράτους ἀπελύθη τῆς αὐτοῦ γαληνότητος.

Ἐπὶ οὖν ἐδέσσε μετὰ τῶν ἄλλων ἔγγραφον καὶ παρ' ἡμῶν γενέσθαι ἀποκατάστασιν τῷ μέρει τῆς τοιαύτης σεβασμίας μονῆς ἐπὶ τοῖς ἐκ παλαιγενῶν τῶν χρόνων προσκυρωθεῖσι ταύτῃ διὰ τῶν ὡς εἴρηται προσκυνητῶν χρυσοβούλλων ἐν τε τῇ νήσῳ Δέρνω καὶ ἐν τῇ νήσῳ Κῶ, ὡς διωρισμένοις ἡμῖν τελείαν ποιήσασθαι ἀπογραφὴν καὶ ἀποκατάστασιν ἐν τε τῇ νήσῳ Ῥόδῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτήν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐν πᾶσι ταῖς Κυκλάσι νήσοις, τὸ παρὸν σιγίλλιδες ἀποκαταστατικὸν γράμμα ἐγεγόνει, ἐν ᾧ τὰ κατευρεθέντα ἐν ταῖς δηλωθείσαις νήσοις τοῦ μέρους τῆς τοιαύτης μονῆς ἐκδεῖλαι πεποιήκαμεν.

Καὶ εἰς μὲν τὸν περιορισμὸν καὶ τὴν περίμετρον τῶν ἐν ταύταις προαστίων ἀρκοῦντα ἔδοξαν ἡμῖν τὰ προσόντα ταύτῃ παλαιγενῇ ἀπογραφικῇ δικαιώματα, ἐπεὶ μὴδὲ παρὰ τοῦ τῶν γετονούντων ἢ τῶν ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ δημοσίου ἠνοχλήθημεν περὶ τοῦ τῆς μονῆς μέρους, ὡς τινὸς τούτων κατεπεμβαίναντος καὶ ἔσεται καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἡ τοιαύτη σεβασμία μονὴ καὶ οἱ ὑπ' αὐτὴν ἐνασκούμενοι μοναχοὶ, εἴ τι ἔκπαλαι καὶ μέχρι τοῦ νῦν κατεῖχόν τε καὶ ἐνέμοντο ἐν ταῖς τοιαύταις νήσοις, κατὰ τὰς περιλήψεις καὶ πάσας τὰς διαστείξεις τῶν προσόντων αὐταῖς δικαιωμάτων παλαιγενῶν· τοὺς δὲ γε παροίκους καὶ ὑποτελετὰς τοὺς ἐν ταῖς τοιοῦτοις προσκαθημένους κτήμασι, δέον καὶ κρίκαμεν ὀνομαστοὶ δηλῶσαι ἐν τῷ παρόντι ἀποκαταστατικῷ γράμματι, ὡς ἂν μή τι τῷ τῆς μονῆς μέρος ἐπαδείας ἔχειν πλείονας τῶν δηλωθησομένων ἔλκειν πρὸς ἑαυτὸ, μήτε μὴν τῷ τοῦ δημοσίου μέρος χώραν ἔχειν κατεπεμβαίνειν τοῦ τῆς μονῆς μέρους καὶ καθαρπάζειν τινὰ τῶν ταύτῃ προσηλωμένων. Ἐχουσι τοίνυν κατὰ μέρος οἱ ἐν ταῖς τοιοῦτοις προαστίοις προσκαθημένοι ὑποτελετὰς τῆς μονῆς οὗτος:

*Προδοσιον τὸ Παρθένιον*¹⁾. Ἰωάννης ὁ Πελαγίτης, ἔχε

(1) Ἐπιθι τὰ τε περὶ τούτου καὶ τοῦ ἐφεξῆς ἀναφερομένου Τιμνίου σημειωθέντα μοι ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ [Πανθ. τόμ. ΙΣ', σελ. 137].

γυναῖκα Μαρίαν, υἱὸς Γεώργιον καὶ Λέοντα, θυγατέρα Ἰωάννην· Κωνσταντῖνος ὁ Πάτριος, ἔχει γυναῖκα Εἰρήνην· Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ μοναχοῦ Ἀρσενίου, ἔχει γυναῖκα Σκηνοφραϊναν. Ἰωάννης ὁ Πατρίης, ἔχει γυναῖκα Μαρίαν, θυγατέρας Μοσχῶ καὶ Θεοφανώ. Νικήτας ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλασιδιώτου, ἔχει γυναῖκα Θεοφανώ· Ἰωάννης ὁ υἱὸς πατρὸς Νικολάου, ἔχει γυναῖκα Κυριακὴν, θυγατέρα Ἀννῶν· Μιχαὴλ ὁ υἱὸς τοῦ Στουπαλιώτου, ἔχει γυναῖκα Μαρίαν· Γρηγόριος ὁ Κουρσοῦτης, ἔχει γυναῖκα Μοσχῶ, υἱὸς Γεώργιον· Νικόλαος ὁ Λαλᾶς, ἔχει γυναῖκα Γεωργίαν, υἱὸς Κωνσταντῖνον καὶ Ἀλέξιον καὶ ἕτερον Λέοντα. Οἱ παῖδες τοῦ πατρὸς Νικολάου, ὅ τε Λέων καὶ Μιχαὴλ καὶ ἕτερος Κωνσταντῖνος. Οἱ παῖδες τοῦ Κασινῆ, ὅ τε Ἰωάννης καὶ Μιχαὴλ· Χήρα Πλυτὴ τοῦ Μαρδοκάωστα, ἔχει θυγατέρας Εὐδοκίαν καὶ Εἰρήνην· Νικόλαος ὁ Σπανός, ἔχει υἱὸν Γεώργιον· Ἰωάννης ὁ Σπανός, ἔχει γυναῖκα Καλὴν, υἱὸν Μανουὴλ, θυγατέρα Θεοφανώ· Νικήτας ὁ Σταλιώτης, ἔχει γυναῖκα Ἀνναν, υἱὸν Γεώργιον, θυγατέρα Εἰρήνην.

Ἔτερον προάστιον τὸ λεγόμενον Τεμένιον. Μιχαὴλ ὁ Καλλιμασιος, ἔχει γυναῖκα Καλὴν, υἱὸν Γεώργιον· Μιχαὴλ ὁ υἱὸς τῆς Ἀμαραντίνης, ἔχει γυναῖκα Εὐδοκίαν, υἱὸς Ἰωάννην καὶ Γεώργιον· Ἰωάννης τῆς Σοφίας, ἔχει γυναῖκα Εἰρήνην· Μιχαὴλ ὁ Σιγός, ἔχει γυναῖκα Μαρίαν· Νικήτας ὁ Αἰμινιώτης, ἔχει γυναῖκα Μαρίαν· Νικόλαος ὁ Ἀλεντιώδης, ἔχει γυναῖκα Μαρίαν, θυγατέρα Εὐδοκίαν· Μιχαὴλ ὁ Γαδρᾶς, ἔχει γυναῖκα Εὐδοκίαν [Γεώργιος ὁ Κουμαρᾶς, ἔχει γυναῖκα Εἰρήνην, υἱὸν Μιχαήλ· Χήρα Μαρία¹⁾] τοῦ Μανουὴλ, ἔχει υἱὸν Γεώργιον, θυγατέρα Εἰρήνην· Λέων ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς Μιχαήλ, ἔχει γυναῖκα Παγκαλῶ· Φιλάρετος ὁ Ἀναφιώτης, ἔχει γυναῖκα Θεοφανώ, υἱὸς Γεώργιον καὶ Λέοντα· Ἰωάννης ὁ Μούτων, ἔχει γυναῖκα Ἀνναν, θυγατέρα Εἰρήνην· Καλὴ τοῦ Θεοδώρου, ἔχει υἱὸν Μιχαήλ, θυγατέρα Εἰρήνην· Μόσχος τῆς Εὐδοκίας, ἔχει ἀδελφὴν Εἰρήνην· Λέων ὁ Θουραίος, ἔχει γυναῖκα Εἰρήνην.

Εἰς τὴν νῆσον τὴν Κῶ μετόχιον ἡ ὑπεραγία Θεοτόκος, ἡ

(1) Τὰ ἐν ἀγκύλαις περικλειστα προστέθενται ὅπ' ἑλλης χειρὸς.

ἐγγυῶν ἐπονομαζομένη τῶν Σπορδῶν¹⁾ μετὰ πασῶν τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτοῦ, ὧν ἐκράτει τε καὶ ἐκπαλαι μέχρι τοῦ νῦν καὶ ἐνέμετο, κατὰ τὰς περιλήψεις καὶ πάσας τὰς διαστολὰς τῶν προσόντων καὶ ἐπὶ τούτῳ τῷ μέρει τῆς μονῆς παλαιγενῶν δικαιωμάτων. Ἔτερον μετόχιον τὸ προκυρωθέν τῇ τοιαύτῃ σεβασμῇ μονῇ παρὰ τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρᾶς καὶ δεσποίνης²⁾, τὸ ἐπονομαζόμενον ὁ Σωτὴρ, καὶ αὐτὸ μετὰ πάντων τῶν ἀνηκόντων αὐτῷ δικαίων καὶ προνομίων, καθὼς διαλαμβάνεται καὶ ἐν τῷ ἐκδοτηρῷ σιγίλλῳ τοῦ τε διενεργούντος τὴν νῆσον Κῶ, δικαίῳ τοῦ θεοφρουρήτου βεστιαρίου τοῦ κράτους τῆς ἁγίας αὐτῆς βασιλείας, τοῦ τε Λωετροῦ, τῶν ἐλαϊκῶν δένδρων, τῶν χωραφίων τοῦ Ἀναθασίδου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἐλαϊκῶν δένδρων καὶ λοιπῶν διαφορῶν δένδρων καὶ τοῦ τοπίου τοῦ . . . βαφιαίτου, τοῦ ἐπονομαζομένου τῆς Παφλαγόνου, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ

(1) Ἴδε αὐτόθι καὶ περὶ ταύτης, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἐφεξῆς ἑτέρου μεταλλίου τοῦ Σωτῆρος.

(2) Θεοδώρας δηλονότι τῆς αὐγούστης, συζύγου τοῦ Μιχαήλ, τῆς δύο μόνων ὁρισμοὶ περιεσώθησαν ἐν τῷ τῆς μονῆς γραμματοφυλακίῳ καταταγμένοι ἐν ἀριθμῷ 31 καὶ 54. Τούτων δὲ ὁ ἕτερος φέρει ὑποκάτωθεν μολυβδίνην σφραγίδα διαμέτρου 00,35 γ. μ., καὶ πλάτους 00,5, λιγὴν μηρίνθω ἀπληρωμένην, εἰκονίζουσαν δὲ ἔνθεν μὲν τὴν Θεοτόκον ἐπὶ θώκου καθήμενην καὶ τὸν Χριστὸν ἐπιγονίδιον φέρουσαν, μετ' ἐπιγραφῆς ΜΗΡ ΘΓ, ἔνθεν δὲ τὴν Θεοδώραν αὐτὴν ὄρθην, τὴν βασιλεῖον ἡμιφρεσμένην στολὴν, καὶ τὴν μὲν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους ἔχουσαν, τῇ δ' ἀριστερᾷ σκῆπτρον βαστάζουσαν, μίτραν δ' ἐπὶ κεφαλῇς φοροῦσαν διελθίαν, γυνωδῶς πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνομένην, καὶ ἐκατέρωθεν τῶν κροτάφων ἀπληρωμένους ἔχουσαν ὄρους ἐκ μαργάρων, μετ' ἐπιγραφῆς:

..
ΟΔ.
ΡΑΕΝ
C..Ε
ΦΑΤΗ
A...

ΔΒ
ΚΑΙ
ΝΑΗ
Π..ΑΙ
.....
..

[Θε]	Δού-
οἰ[ώ]	καί-
ρα εὐ-	να ἡ
ο[εῖ]-	Π[αλ]καί-
στάτη	[ολογ]-
α[ύγου]-	[να].
στα]	

ἦν δὲ ἡ Θεοδώρα πατὴρ μὲν Ἰωάννου υἱοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰσακίου ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Δούκα, μητὴρ δὲ Εὐδοκίας τῆς Ἰωάννου τοῦ Ἀγγέλου θυγατρὸς.

ἐδρικομένων δένδρων ἃ δὴ καὶ ἀπὸ τοῦ μακαρίτου ἐκείνου κατή-
 τος εὐρίσκονται διαφέροντα τῇ μονῇ, μετὰ τῶν ἐν τοῖς τοιαύ-
 τοις κτήμασι προσκαθημένων μονικῶν μισθίων τῆς μονῆς τῶν
 ὄντων παντὸς δημοσιακοῦ καταστίχων.

Τὰ τοιαῦτα τῶν κτημάτων καὶ τοὺς εἰρημένους ἀπαντασφραί-
 λει κατήχειν ἡ σεβασμία ἁγία μονὴ ἀνενοχλήτως πάντα καὶ ἀτα-
 ράχως, μὴ τὸ σύνολον ἢ διασειομένη ἢ ἐνοχλουμένη παρὰ τινος
 τῶν ἀπάντων, ἢ παρ' αὐτοῦ δὴ τοῦ μέρους τοῦ δημοσίου, ὡς μὴ
 τιπὲρ ἀνδράτινα παρείδουσιν ἔχοντες ἐν αὐτοῖς, κατὰ τὰς περιλή-
 ψεις τῶν προσάντων τῇ μονῇ προσκυνητῶν Χρυσόβουλλων. Ἐπὶ
 τούτῳ γὰρ καὶ τὸ παρὸν ἡμέτερον φιγυλλιώδες ἀποκαταστατικὸν
 γράμμα γεγωνὸς καὶ ὑπογραφῆν, καὶ τῇ συνθήβι βούλλῃ πιστω-
 θέν, ἀπελύθη τὸ μῆρι τῆς μονῆς δι' ἀσφάλειαν. Μηνὶ Μαΐῳ, ἰνδι-
 κτιῶνος ς' †

† Ὁ δὲ σὺλλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βα-
 σιλέως ἀπογραφεὶς τῆς κήσου Ῥόδου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν
 καὶ τῶν λοιπῶν Κυκλάδων νήσων Δέσπῳ Ὁ Εὐσεκαμμάριος †

B'.

† Τὴν ἀπογραφὴν καὶ ἀποκατάστασιν ποιουμένων ἡμῶν τῆς
 νήσου Ῥόδου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν Κυκλάδων
 νήσων, ἐγεγόνει μὲν παρ' ἡμῶν καὶ τῷ μέρει τῆς σεβασμίας μονῆς
 τοῦ ἁγίου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ ἡγαπημένου τοῦ Θεολό-
 γου, τῆς ἐν τῇ Πάτμῳ, ἀποκαταστατικὸν γράμμα, ἐφ' οἷς εὐ-
 ρέθη ἡ τοιαύτη ἁγία μονὴ προκατέχουσά τε καὶ νεμομένη κτή-
 μασι τε καὶ μετοχίους ἐν τε τῇ Λεροκαλύμνῳ¹⁾, τῇ Φαρ-

(†) Ὅτιω δὲ συνευγμένως ἐκφέρει ἔτι καὶ νῦν τὸ ὄνομα τοῦτο ἡ
 συνθήκη, οὐχὶ δὲ οὐδετέρως, ὡς Ῥόσιος εἴρηκεν ἐσφαλμένως: Τὰ Λε-
 ροκαλύμνα [Reis. auf den Griechisch. Ins. τόμ. II σελ. 109].
 Μόνον δὲ τὰς τῆς Πελοποννήσου πόλεις Μεθώνην καὶ Κορώνην καλεῖ οὐ-
 δετέρως ἡ συνθήκη: Τὰ Μεθ[ων]καρώνα. Ἡ τοιαύτη δὲ σύστασις
 λόγον ἔχει τῶν τόπων τὴν γεινίαν. Ὅτιω καὶ Παρωναξία, ἀπὸ
 τῆς ἐν ἔτει ςφ'α († 1083) ἐπὶ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ γενομένης
 ἐνώσεως τῶν δύο νήσων εἰς μίαν μητρόπολιν [18 G. Parthey Hierocl.

παύω¹⁾ τῇ Λαοφάν²⁾; τῇ Κῶ, καὶ τῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς ἑξοχλαῖς τῶν νήσων· ὅπου δὲ ἐν τῇ ποιεῖσθαι ἡμᾶς καὶ τῇν τῆς Κῶ τελείαν ἀποκαταστάσασιν, δόνι ἰδοῦς καὶ ἰδίον ἀποκαταστατικὸν γράμμα γενέσθαι τῷ μέρει τῆς τοιαύτης μονῆς ἐπὶ τοῖς, οἷς ἐντέλλεται κατέχουσα καὶ νεμεριμένη ἐντὸς τῆς τοιαύτης νήσου Κῶ μεταχέου καὶ κτήματα, διὰ τῶν παλαιγενῶν χρυσοδούλων καὶ ὑπερῶν τῶν ἀσθενῶν βασιλέων, ἀλλὰ δὴ καὶ προσκυνητοῦ χρυσοδούλου καὶ σεπτῶν προσταγμάτων τοῦ κρατικοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, ἔνεκα τοῦ μὴ ἀπὸ τῶν γεγενησάντων τοῖς τοιοῦτοις κτήμασιν ἐνοχλεῖσθαι τὸ τῆς μονῆς μέρος, τὸ παρὸν καὶ αὐτῇ ἀποκαταστατικὸν γράμμα τῷ μέρει τῆς τοιαύτης καθαρίας μονῆς τῆς Πάτμου πεποιηκαμένον, ἐκδῶλα θέμεται κατὰ μέρος ἐν αὐτῇ τὰ παρὰ ταύτης κατεχόμενα ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας νήσου Κῶ κτήματα, τὰ τε διὰ παλαιγενῶν προτάξεων προσημασμένα ταύτῃ, καὶ τὰ διὰ προσκυνητῶν χρυσοδούλων τοῦ κρατικοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, καὶ σεπτῶν προσταγμάτων τῆς κρατικῆς καὶ ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας, καὶ αὐτῆς καὶ τῆς κρατικῆς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρᾶς καὶ δεσποίνης, ἐπιδραβευθέντα καὶ προκυρωθέντα τῷ μέρει ταύτης· ἃ δὴ καὶ ἔχουσιν οὕτως:

Μετόχιον ἡ ὑπερηγία Θεοτόκος ἡ ἐπωνομαζομένη τῶν Ὁσίων δὼν, μετὰ πᾶσιν τῶν δικαίων καὶ προνομίων αὐτοῦ, ἦρπυν γὰρ ἀπὸ τῶν ἐγγυαρίας λεγομένων στρατιῶν στρατοῦ³⁾ δὴς ἡμεῖς,

Syneed. κτλ., σελ. 123. Καὶ διορθοῦσθαι αὐτὸν τὰ ἐν σελ. 249 καίμινον ἔτος τῆς ἐνώσεως ταύτης, τοιούστιν ἀντὶ τοῦ ἡμαρτημένου, γὰρ γραπτόν, ἔφη· τοῦτο γὰρ προσπίπτει ἡ κακίη διηφερομένη ἐν ἐπινηρίῃς].

(1) Φαρμάκος καλεῖται καὶ νῦν ἡ ἔρημος αὕτη νηὶς· καὶ ἔστιν ἡ τῶν κάλας Φαρμακοῦσσα, κατὰ Στέφανον, Πλίμωνα, Πλούταρχον καὶ Σουτώνιον, καμμένη μετὰ τῆς νήσου Δηφίας καὶ τοῦ Πασιδίου ἔχρου (κ. 6 ο Μονοθένης) τῆς Μηλοῦς. Ἐν ταύτῃ κατήχοντο ἐφ' ἡμέρας τριάνοντα καὶ ὅκτω Ἰούλιος ὁ Καῖσαρ, Κίλις περὶ τὰς ὁπαιτίας γενόμενος, ὡς Πλούταρχος καὶ Σουτώνιος ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ἱστορεῖσιν.

(2) Ἐπιθεὶ καὶ τὰ περὶ τῆς νήσου ταύτης σημειωθέντα μοι ἐν Παρ. τῇ. 15', σελ. 50. (3) Μέτρον τῆς παρὰ τοῖς τότε Κρίαις χωρῆς μετρίως ἦν τοῦτο, ὡς ἔπαιεν.

ἤτα γῆ πεδίων χαλίων ἀκασιών, ἧς καὶ τὰ τέλος πρᾶξις πά-
 σθη μὲν καὶ ἀποχαρισθῇ τῷ μέρει τῆς μονῆς παρὰ τοῦ μακαρίτου
 καὶ αἰοδίου ἐκείνου ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως κυροῦ
 Ἰωάννου αὐτοῦ πατρός, ἀλλὰ δὴ καὶ διὰ προκνηνηταῦ χριστοθέου
 πατρικεῖ τοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως, καὶ σεπτῶν
 περικνηστῶν ὁρισμῶν τοῦ κραταιῆς καὶ ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας,
 καὶ τῆς κραταιῆς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρῆς καὶ δεσποίνης. Χωράριον
 τοῦ ποτιέποντομαζόμενου τοῦ Μακδονικοῦ, ἐν ᾧ καὶ δένδρα σύκινα,
 ἐλαί, πελάγει δύο, ἐνθα ποτὲ προσκλήθητα ὡς ὑποταλατῆς Γεώργ-
 γιος ὁ Βασιλίδης, Χωράριον τοῦ Πιργίου¹⁾, ὥρει μοδίῳ ἑπτέ,
 φη δὲ καὶ δένδρα ἐλαίκα. Εἰς τὸ πλεόν δὲ τῆς γῆς τῶν ἐρημένων
 σφετέρων συμπεριορίζεται καὶ τὸ ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Ἀντιμαχίας²⁾
 ποτιέσται, ποτιέποντομαζόμενον τὸ Καλίσση, μετὰ τῶν διαφε-
 ρόντων φύτῃ δροκίων πάντων, καὶ αὐτοῦ τοῦ χωραρίου τοῦ ἐπο-
 νομαζόμενου τοῦ Φίλου.

Ἄλλοτερον μετόχιον Ἰησοῦς Χρυστός ὁ Σωτήρ, τὰ ἐπονομαζό-
 μενον τοῦ Ἀμπελᾶ, ὅτε προσκυρώθη τῇ μονῇ διὰ προκνηνητῶν
 ὁρισμῶν τῆς κραταιῆς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυρῆς καὶ δεσποίνης, σταυ-
 ροτήρητον ὄν τοῦ ἐπισκόπου Κῶ, μετὰ πάντων τῶν διαφερόντων
 αὐτῷ δικύων, ἔχουν γῆς βοϊδατικῆς δύο, τῆς ποτὲ ἀπὸ τοῦ μέ-
 ρους τοῦ Φιλανθρώπου καὶ τοῦ Παντακράτορος³⁾, μετὰ τῶν ἐν
 αὐτῷ πεποιτῶν γῆ ἐλαίων τῶν ἐπιλεγόμενων τοῦ Βαβουλά, τῆς ἀπὸ
 τῆς στρατίας τοῦ Σιγῆ, μετὰ τῶν ἐν ταύτῃ ἐλαίων τῶν ἡμι-
 σφίσι, καὶ πᾶν θρύων δένδρων τῶν ἡμισφίσι, ὡς τῶν ἐτέρων
 ἡμισφίσι ἐλαίων δένδρων καὶ θρύων, τῶν ἀπὸ τῆς αὐτῆς στρα-
 τίας τοῦ Σιγῆ, ὅσων τοῦ μέρους τῆς ἐπισκοπῆς Κῶ, καὶ τῆς
 ἀπὸ τοῦ Μαμαῦρου ἐκείνου περιελθούσης τῷ τοκούτῳ μετοχίῳ γῆς
 εἰς τὸν Πουλοπιαστήν, μετὰ καὶ τῶν ἐν ταύτῃ ἐλαίων δένδρων.

(1) Τὸ αὐτὸ ὄνομα σῶζει καὶ τὴν σημερινή τοποθεσίαν αὐτήν, ἐγγὺς
 πρὸς τοῦ Ἀσφενδίου καμένη πρὸς δυσμᾶς.

(2) Σησημαίνεται μοι καὶ περὶ ταύτης ἐν Πανθ. τόμ. ΙΖ', σελ. 167.

(3) Μοιρὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦσαν ἀμφότεραι, ἡ μὲν πρώτη
 κτίσμα Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἡ δ' ἄλλη τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου
 Ἰωάννου, ἡ τῆς τούτου συζόγου Εὐφρόνης. [Βλ. Κίνναμ. Ἱστορ. Α', δ'.]

συμποσιμένης καὶ τῆς τοιαύτης ἀπάσης γῆς τοῦ τοιούτου μετα-
χίου μετὰ τῶν χωραφίων τῆς Σολάνης, τῶν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῶν
Λοιτρῶν, εἰς ποσότητα μοδίων τριακοσίων.

Ἐτέρον προάστιον τὸ Ἀραβασίδιον, τὸ ποτὶ ἐν ἀπὸ τῶν
δικαίων τῶν σεβασμίων μονῶν, τοῦ Φιλανθρώπου καὶ τοῦ Παντο-
κράτορος, ὡσεὶ μοδίων ἑκατὸν πενήτηκοντα, μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ
εὐρισκομένων ἐλαϊκῶν δένδρων, καὶ ἐτέρων διαφόρων δένδρων.
Εἰς τὴν τοιαύτην δὲ ποσότητα τῶν ἑκατὸν πενήτηκοντα μοδίων
συγκατελογίσθη καὶ συμπεριωρίσθη καὶ ἡ γῆ ἡ ἐπιλεγομένη τοῦ
Ἐξω κάμπου, ἡ ὡσεὶ μοδίων οὐσα τριάκοντα, ἡ ἀπὸ τῶν δι-
καίων οὐσα τοῦ Ἀραβασιδίου, ἡ δὲ καὶ ἀπελύθη παρ' ἡμῶν τῷ
μέτρει τῆς μονῆς, ὡς οὐσα ἐκ τῶν δικαίων αὐτῆς. Τοῦ δηλωθέν-
τος δὲ μετοχίου τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, καὶ τοῦ τοιούτου
προαστείου τοῦ Ἀραβασιδίου προαπεχαρίσθη τῇ σεβασμίᾳ μονῇ
τῆς Πάτμου τὸ τέλος, ὃ κατεβάλλοντο πρὸς τὸ μέρος τοῦ δημο-
σίου, διὰ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ τῆς κραταιᾶς καὶ ἀγίας ἡμῶν κυ-
ραῆς καὶ δεσποίνης, ὅτε καὶ προσεκυρώθη ταῦτά τὰ τοιαῦτα κτή-
ματα.

Ἐρεῖται τοίνυν τὸ μέρος τῆς τοιαύτης σεβασμίας μονῆς τῆς
Πάτμου κατέχον καὶ νεμόμενον μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ κτημά-
των τῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις, καὶ τὰ ἐν τῇ τοιαύτῃ νήσῳ Κῶ
κτῆματα ἀνενοχλήτως καὶ ἀνεπιδράστως, μὴ παρὰ τινος τῶν
γειτονούντων τὴν οἰανδήποτε εὐρίσκον ἐπὶ ῥεῖαν, κατὰ τὴν περί-
ληψιν τῶν προσόντων ταύτῃ προσηνιῶν χρυσόβουλλων καὶ ὁρι-
σμῶν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως. Ἐπὶ
τούτῳ γὰρ καὶ ἐγγόνει ταύτῃ τὸ παρὸν ἡμέτερον σιγγλιῶδες
γράμμα εἰς ἀσφάλειαν. Μηνὶ Ἰουλίᾳ ἰνδικτιῶνος ς' †

† Ὁ δοῦλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἀγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ
βασιλέως ἀπογραφεὺς τῆς ρήσου Ρόδου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν
καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων Λέων ὁ Εὐσχαμμάριος. †

Ἐκ Πάτμου 7 Αὐγούστου 1875.

I. ΣΑΚΕΛΑΙΩΝ.

(1) B). πανομοιότυπον τῆς ἀπογραφῆς ταύτης ἐν τῷ ἐπομένῳ βυλο-
γράφῳ.

συμποσούμενης καὶ τῆς τοιαύτης ἀπάσης γῆς τοῦ τοιούτου μετο-
χίου μετὰ τῶν χωραφίων τῆς Σολάνης, τῶν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ τῶν
Ληστῶν, εἰς ποσότητα μοδίων τριακοσίων.

Ἐτέρου προάστιον τὸ Ἀραβασιδίον, τὸ ποτὶ ἐν ἀπὸ τῶν
δικαίων τῶν σεβασμιῶν μονῶν, τοῦ Φιλανθρώπου καὶ τοῦ Παντο-
κράτορος, ὡσεὶ μοδίων ἑκατὸν πενήτηκοντα, μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ
εὐρισκομένων ἐλαϊκῶν δένδρων, καὶ ἐτέρων διαφόρων δένδρων.
Εἰς τὴν τοιαύτην δὲ ποσότητα τῶν ἑκατὸν πενήτηκοντα μοδίων
συγκατελογίσθη καὶ συμπεριωρίσθη καὶ ἡ γῆ ἡ ἐπιλεγομένη τοῦ
Ἐξω κάμπου, ἡ ὡσεὶ μοδίων οὐσα τριακοντα, ἡ ἀπὸ τῶν δι-
καίων οὐσα τοῦ Ἀραβασιδίου, ἡ δὲ καὶ ἀπελύθη παρ' ἡμῶν τῷ
μύρρι τῆς μονῆς, ὡς ὅσα ἐκ τῶν δικαίων αὐτῆς. Τοῦ δηλωθέν-
τος δὲ μετοχίου τοῦ Σωτήρος Χριστοῦ, καὶ τοῦ τοιούτου
προαστίου τοῦ Ἀραβασιδίου προαπεχαρίσθη τῇ σεβασμίᾳ μονῇ
τῆς Πάτμου τὸ τέλος, ὃ κατεβάλλοντο πρὸς τὸ μέρος τοῦ δημο-
σίου, διὰ προσκυνητοῦ ὁρισμοῦ τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας ἡμῶν κυ-
ραῆς καὶ δεσποίνης, ὅτε καὶ προσεκυρώθη ταῦτα τὰ τοιαῦτα κτή-
ματα.

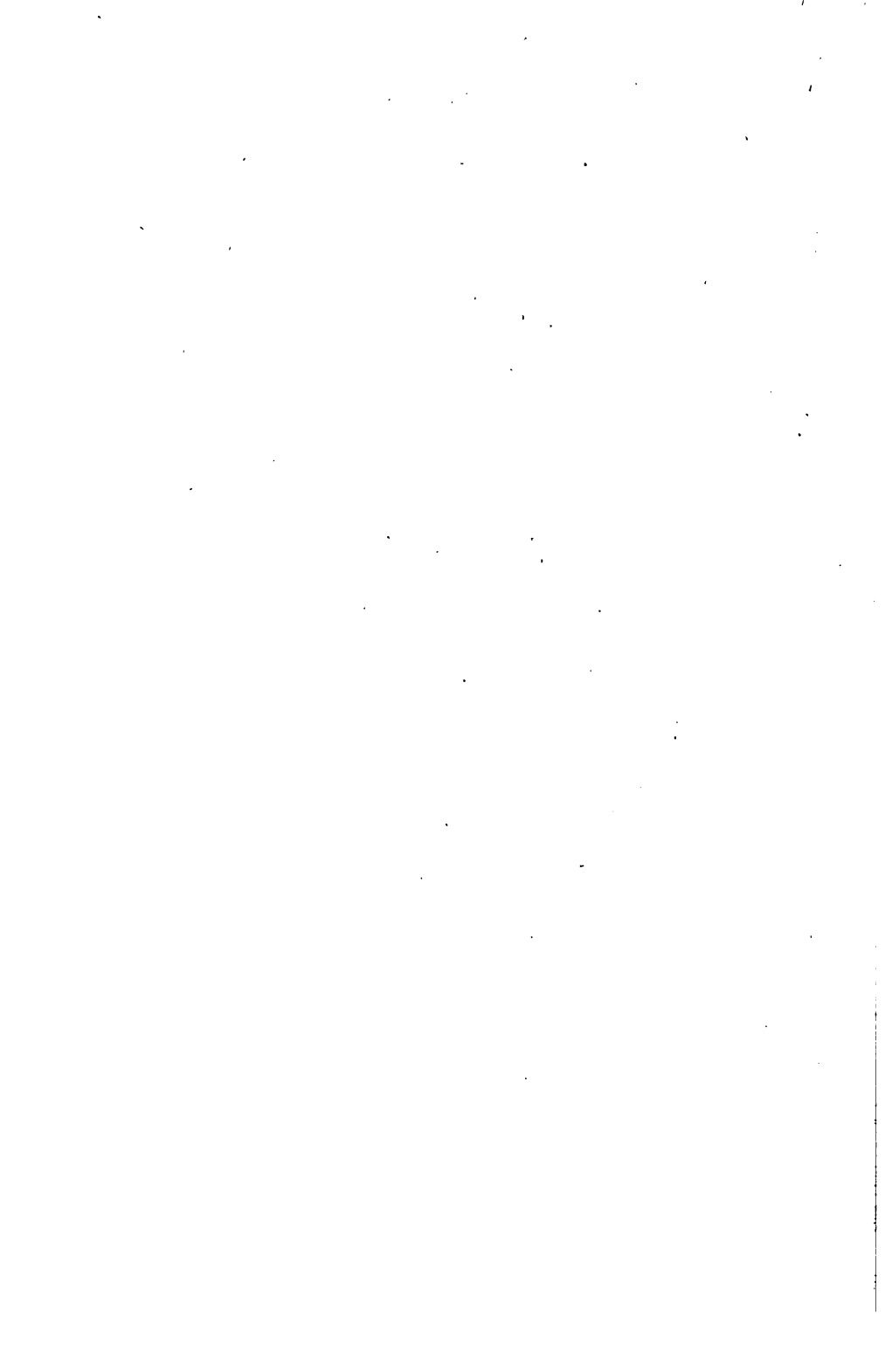
Ἐστίται τοίνυν τὸ μέρος τῆς τοιαύτης σεβασμίας μονῆς τῆς
Πάτμου κατέχον καὶ νεμόμενον μετὰ τῶν ἄλλων αὐτοῦ κτημά-
των τῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς νήσοις, καὶ τὰ ἐν τῇ τοιαύτῃ νήσῳ Κῶ
κτήματα ἀνενοχλήτως καὶ ἀνεπηρέαστως, μὴ παρὰ τινος τῶν
γειτονούντων τὴν οἰκονομίαν εὐρίσκον ἐπὶ ῥῆσιν, κατὰ τὴν περί-
ληψιν τῶν προσόντων ταύτῃ προσκινήτων χρυσόβουλλων καὶ ὁρ-
σμῶν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ βασιλέως. Ἐπὶ
τούτῳ γὰρ καὶ ἐγενόνη ταύτῃ τὸ παρὸν ἡμέτερον σιγγιλιῶδες
γράμμα εἰς ἀσφάλειαν. Μηνὶ Ἰουλίᾳ ἰνδικτιῶνος σ' †

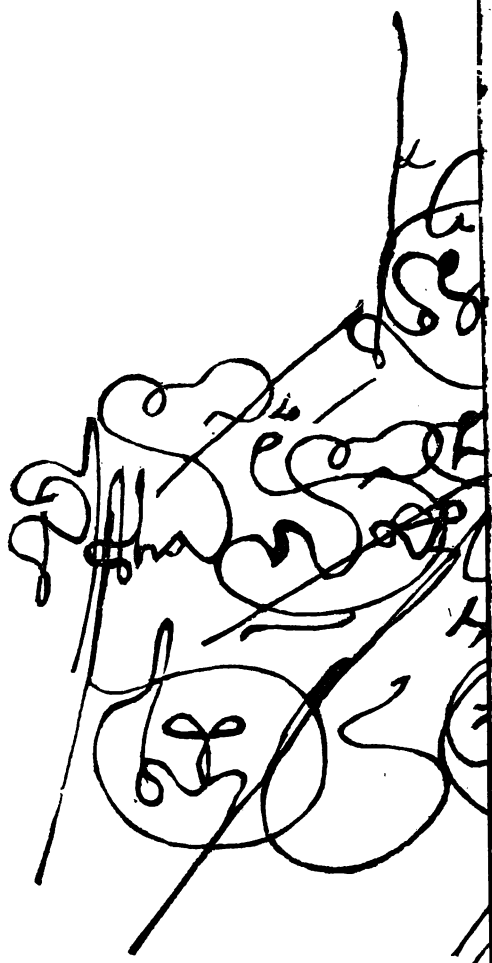
† Ὁ δοῦλος τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου καὶ
βασιλέως ἀπογραφεὺς τῆς ῥήσου Ῥόδου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν
καὶ τῶν Κυκλάδων ῥήσων Λέων ὁ Εὐσκαμμάριος. †

Ἐκ Πάτμου 7 Αὐγούστου 4875.

I. ΣΑΚΕΛΛΑΙΩΝ.

(1) B). πανοικουμενον τῆς ἀπογραφῆς ταύτης ἐν τῷ ἐπομένῳ φυλο-
γενήματι.

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΣΑΤΥΡΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ
ΣΥΓΓΕΝΕΙΑΣ ΑΥΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΩΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΩΜΩΔΙΑΝ.

Οἱ Ῥωμαῖοι δῦσχυρίζονται ὅτι ἡ σατυρικὴ ποίησις, οἷαν αὐτὴν ἀνέδειξαν, εἶναι αὐτῶν ἰδίᾳ. Ὁ ποιητὴς Ὀράτιος, ἀποφαινόμενος περὶ Δουκιλίου τοῦ προδρόμου αὐτοῦ ἐν τῇ σατύρᾳ, λέγει τοῦτον *auctorem intacti Graecis carminis*¹⁾. Μετ' αὐτὸν ὁ ῥητορο-διδάσκαλος καὶ κριτικὸς Κοϊντιλιανὸς²⁾ ἀνενδοιάστως ἀποφαίνεται, ἐνθα κρίνει τοὺς Ἕλληνας καὶ Ῥωμαίους συγγραφεῖς καὶ ποιητὰς, λέγων *satura iola nostra est*.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ δῦσχυρισμὸς οὗτος, εἰς τὸ ὄνομα καὶ τὸν ἐξωτερικὸν τύπον τῆς ποιήσεως ταύτης ἀναφερόμενος, εἶναι ἀληθές, διότι οὐδὲν εἶδος τῆς ἑλλ. ποιήσεως ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν σάτυραν· ἀναφερόμενος ὅμως εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἦτοι εἰς τὴν οὐσίαν καὶ ὑπόθεσιν τῆς σατύρας, δὲν φαίνεται ἐξ ἴσου ἀληθές· διότι εἰς τινα εἶδη τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως ἀνευρίσκομεν οὐκ ὀλίγα στοιχεῖα τῆς Ῥωμαϊκῆς σατύρας.

Παραλείποντες τὴν ἀρχαιοτάτην τῶν Ῥωμαίων σάτυραν, τὴν αὐτοσχέδιον δηλονότι δραματικὴν σκωπτικὴν καὶ κωμικὴν ποίησιν, ἥς τὰς ιδιότητας μαθηάομεν ἐξ Ὀρατίου³⁾ καὶ Διβίου⁴⁾, ἀρκούμεθα νῦν εἰπώμεν περὶ αὐτῆς μόνον ὅτι αὕτη ἐγενήθη καὶ ᾗ-ξησεν ἐν ταῖς ἐορταῖς καὶ τῇ τῶν θεῶν λατρείᾳ, μάλιστα δὲ ταῖς μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν τελουμέναις, ὅπως καὶ τὰ αὐτοσχέδια τῶν Ἑλλήνων ᾠσματα, ἃ ᾗδοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐξ ἀρχῆς ἐν ταῖς αὐταῖς ἐορταῖς, καὶ ἀφ' ὧν προήλθεν ὕστερον ἡ

(1) Ἐν σατ. 4, 40, 66.

(2) Ἐν *Inst. Orat.* 40, 4, 95.

(3) Ἐν ἐπιστ. 2, 4, 453 κ. ε.

(4) Ἐν β.βλ. 7, 2. τῆς Ῥωμ. ἱστορίας

τραγωδία και κωμωδία κατ' Ἀριστοτέλη¹), και ὅτι διὰ τοῦτο ἀμφοτέρω, ἢ τε σάτυρα δηλαδὴ και τὰ τῶν Ἑλλήνων αὐτοσχέδια ἄσματα, ἦσαν τῆς αὐτῆς καταγωγῆς και φύσεως²). Περιορίζομεν δὲ τὴν ἐξέτασιν εἰς τὴν ὑστερον ἀναφανείσαν ἐντεχνόν τῶν Ῥωμαίων σάτυραν, τὴν ὑπὸ τοῦ Ἑνίου πρῶτου εἰς τὴν γραπτὴν τῶν Ῥωμαίων ποίησιν εἰσαχθεῖσαν, ὑπὸ δὲ τοῦ Λουκίου ἔπειτα ἐπὶ τὸ τελειότερον οὕτω μορφωθείσαν, ὥστε ἀπετέλεσεν ἴδιον και σπουδαῖον τῆς Ῥώμ. ποιησεως κλάδον διότι οὐ μόνον τὴν γλώσσαν αὐτῆς ἐκανόνισεν ὁ Λουκίος, ἀλλὰ και τὸ μέτρον καθιέρωσε και τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς ἐπὶ μᾶλλον ὥρισεν, ὥστε οἱ ὑστερον ἀναφανέντες σάτυρικοὶ ἀναγνωρίζουσι τοῦτον ὡς πατέρα και δημιουργὸν τῆς ποιησεως ταύτης τῶν Ῥωμαίων.

Ἡ περὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς σάτυρας ἡμῶν ἐξέτασις και σύγκρισις

(1) Ἐν ποιητ. κφ. 2 και ἐξῆς. παρβ. και ἡθικ. Νικομ. τοῦ αὐτοῦ ἐν κερ. 8 και Μάξιμον Τύριον ἐν λόγ. 21 και Ἀθήναιον 2, 40.

(2) Mommsen ἐν βώμ. Ιστορ. 4. 29 τῆς δ' ἐκδ. «Τὰ ἀπλούστατα κοινὰ τῆς τέχνης εἰσὶν ἐν Ἑλλάδι και Λατίῳ τὰ αὐτά. Ὁ ἐνόπλιος χορὸς, τὸ ἄλμα (saltus θριαμβος, δι-θύραμβος), οἱ οἰνοποταὶ ἀνδρες (satyri σάτυροι satyri), φέροντες δέρματα αἰγῶν και προβάτων και συμπληροῦντες τὴν ἐορτὴν μὲ τὰ σκώμματα και τοὺς τωθασμούς των, και ὁ αὐλὸς, ὅστις εἴπετο πᾶσι τοῖς χοροῖς. Οὐδαμοῦ ἀλλαχού γίνεται μᾶλλον καταφανὴς ἡ συγγένεια τῶν δύο τούτων ἑθνῶν ἢ ἐνταῦθα, και ὁμως ἡ ἀνέπτυξις τῶν δύο τούτων ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ ἢ ἐν τούτοις εἶναι λίαν διεισφορὴς».

Ὁ αὐτὸς 4, 224: «Ἡ Λατινικὴ ποίησις ὡς και πᾶσα ἄλλη ἐγέννηθη ἐκ τῆς λυρικῆς ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς πανωρχεῖου εὐδομίης τῶν ἐορτῶν, ἐν αἷς χοροὶ, μουσικὴ, και ἄσμα ἦσαν τῶς ἀδιάσπαστοι. Εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας θεατασκευὰς συνηθείας παρατηρεῖται ὅτι ἐξέχει μᾶλλον ὁ χορὸς και ἡ μουσικὴ ἢ τὸ ἄσμα. Εἰς τὴν μεγάλην ἐορτὴν προηγούντο πομπαί, καθ' ἃς ἀμέσως μὲ τὰς τῶν θεῶν εἰκόνας και τοὺς ἀγωνιστὰς εἰποντο σπουδαῖοι και γέλοιοι ὀρχησταί, εἰς τρεῖς τάξεις διηρημένοι, τὴν τῶν ἀνδρῶν, τῶν ἐφηβῶν και τῶν παιδῶν. Τούτοις (κατὰ τὴν τοῦ Διονυσίου ἐν βώμ. ἀρχ. 7. 72 περιγραφὴν τῆς ἀρχαιοτάτης τῶν Ῥωμαίων ταύτης ἐορτῆς, ἐν ἣ τὰ γινόμενα ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων νομίζει ποινὰ και τῶν Ἑλλήνων) ἀπαρηκολούθουν αὐληταὶ ἀρχαίοις ἐμφυσῶντες αὐλίσκοις βραχίσιν, ὡς και εἰς τὸδε χρόνον γίνεται, και κιθαρίσται λύρας ἐπταχόρους ἐλαφενίνας και τὰ λεγόμενα βέρβιτα κρέκοντες».

ἐπισημαίνον ἔχει πρῶτον μὲν αὐτὴν τὴν ὑπὸ Λουκιλίου μωραδεῖ-
σαν σατύραν, διότι τὴν τοῦ Ἑνίου εὐλίγον γινώσκωμεν ἕνεκα τῆς
πανηγύρεως σχεδὸν ἐπωλείας αὐτῆς, εἰτα δὲ τὴν τοῦ Τ. Βάρρωνος
καὶ τελευτᾶσαν τὴν τοῦ ἐπὶ τοῖς βήμασι τοῦ Λουκιλίου βαδισάντος
ἐν τῇ σατύρᾳ Ὀρατίου καὶ τῶν μετ' αὐτὸν ἀναφανέντων σατυ-
ριστῶν τῆς Ῥώμης, οἵτινες πάντες ἐπέησαν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα
τοῦ Λουκιλίου, διαφέροντες μόνον κατὰ τὴν ἐν μέρει περιστολῇ
τῆς ὑποθέσεως τῆς τοῦ Λουκιλίου σατύρας, καὶ τὸν διάφορον τρέ-
πον τοῦ ἐκφράζεσθαι καὶ περιγράφειν τὰς τῶν συγχρόνων ὑπερ-
βολὰς καὶ ἐκλείψεις καὶ κακίας ἐν τῷ κοινῶν βίῳ, τοῖς γράμ-
μασι καὶ τῇ θρησκείᾳ· διότι ἀληθῶς αἱ ὑποθέσεις τῶν ὑστερον
σατυριστῶν ἐλαττωμένον ἐκ παντὸς μὲν τοῦ λοιποῦ τῶν Ῥωμαίων
βίου*) οὐχ ὅπως καὶ ἐκ τοῦ πολιτικοῦ, ὡς αἱ τοῦ Λουκιλίου,
ἕνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τῆς μοναρχίας, ἥτις δὲν ἠμείχεν ἐπι-
κρίσεις οὐτὲ τῶν αὐτῆς πράξεων οὐτὲ τῶν ὑπαλλήλων αὐτῇ
ἐρχόντων.

Α.) Περὶ τῆς τοῦ Λουκιλλίου σατύρας.

1) Συγγένησα αὐτῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων κωμῳδίαν.

Ὁ Λουκιλίου κατὰ τὰ πολλὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα αὐτοῦ
καὶ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν γραμματικῶν πρωτότυ-
πων μιμήσεως πρὸς συγγραφὴν τῶν σατυρῶν αὐτοῦ ἔσχεν ἐν
ταῖς ὑποθέσεσι τοὺς τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων κωμῳδίας ποίη-
τάς, πρὸ πάντων δὲ τὸν Εὐπολιν, Κρατῖνον καὶ Ἀριστοφάνη,
ὡς ὁ Ὀράτιος²⁾ μαρτυρεῖ.

(1) Iuvenal. 4, 86

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
Gaudia, discursus, nostri farrago libelli est.

(2) Ἐν sat. 4, 4 ἐν ἀρχῇ.

Eupolis atque Cratinus Aristophanesque poetae
Atque alii, quorum comœdia prisca virorum est,
Si quis erat dignus describi, quod malus ac fur,
quod mœchus foret aut sicarius aut alioqui

Ἀπὸ ὑψηλῆς τρόπον τινὰ σκοπιᾶς ἐπιτηρῶν τὰς τῶν Ῥωμαίων πράξεις ἐν παντὶ τῷ βίῳ αὐτῶν, ὥσπερ οἱ τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων κωμωδίας ποιηταί, σημειοὶ ὁ Λουκίλιος πᾶν ὅτι φαίνεται αὐτῷ μεμπτὸν, κακόνηδες, στρεβλὸν καὶ ἄτοπον, καὶ εἰς τὰ ὁμματα τοῦ κοινοῦ ὑποβάλλων διὰ τῶν σατυρῶν του, ἐκζητεῖ οὕτως ὁ φιλόπολις καὶ ἀρχαϊκὸς τὸ ἦθος καὶ τὸν βίον ποιητῆς τὴν περιστολὴν καὶ διόρθωσιν αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῇ τῆς Ῥωμαϊκῆς κοινωνίας. Τοῦτο δὲ ἀπεπειράθη νὰ ἐκτελέσῃ οὐχὶ διὰ τῆς κωμικῆς ποιήσεως, εἴτε διότι δὲν εἶχε τὴν πρὸς τὴν ποίησιν ταύτην ἀπαιτούμενην δεξιότητα, εἴτε διότι ἐνόμιζε τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως ξένον καὶ μετὰ τῆς τραγωδίας καὶ τοῦ θεάτρου συντελοῦν, ὡς πολλοὶ τῶν συγχρόνων του καὶ τῶν ὕστερον ἐπίστευον, εἰς τὴν ἀκνηρίαν, τὴν βρστώνην καὶ τὴν τρυφὴν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δήμου. Διὸ προετίμησε δι' ἰδίᾳς τῶν Ῥωμαίων ποιήσεως, τῆς ἀρχαίας σατύρας, ἐπὶ τὸ τεχνικώτερον ὅπως καὶ τελειότερον διασκευαζομένης, νὰ ἐξελέγξῃ μὲ τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐλευθεροστομίαν τῆς ἀρχαίας ἑλλ. κωμωδίας τὰς ἠθικὰς ἐλλείψεις καὶ κακίας τῶν συγχρόνων του, καὶ οὕτω νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐξάλειψιν ἢ τὴν δυνατὴν αὐτῶν περιστολὴν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν ἀληθῶς ἄγνουςτοι μέχρι τοῦ γ' π. Χ. αἰῶνος μεσοῦντος τῆς κωμικῆς ποιήσεως διὰ τὴν ἐν τοῖς γράμμασιν ἐν γένει ἀπειρίαν αὐτῶν ὕστερον ὅμως γνωρίσαντες τὴν ἑλληνικὴν ποίησιν, ἀπεπειράθησαν νὰ μιμηθῶσι ¹⁾ καὶ αὐτοὶ τὴν τῶν Ἑλλήνων κωμωδίαν, καὶ ποιηταί ἐν ταύτῃ οὐχὶ ἄσημοι ἀνεφάνησαν. Ἀλλ' ἡ ἐκ μιμήσεως προελθοῦσα αὕτη

famosus, multa cum libertate notabant.

Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus,
mutatis tantum pedibus numerisque.

(1) Ὁράτιος ἐν ἐπιστ. 2, 1, 161:

Serius enim Graecis admovit acumina cartis,
et post Punica bella quietus, quaerere coepit
Quid Sophocles et Thespis et Aeschylus utile ferrent.
Tentavit quoque rem si digne vertere posset,
Et placuit sibi, natura sublimis et acer;
Nam spirat tragicum satis et feliciter audet.

κωμωδία τῶν Ῥωμαίων ποιητῶν ἦτο οὐχί ἡ τολμηρὰ καὶ δηκτικὴ καὶ ἀθυράστομος καὶ ὅλως προσωπικὴ ἐκείνη τῶν Ἑλλήνων ἀρχαία κωμωδία, ἀλλ' ἡ συνεσταλμένη καὶ δειλὴ νεωτέρα αὐτῶν κωμωδία, ἥτις, μὴ δυναμένη ἐνεκα τῆς περιστολῆς τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας, ἐν οἷς χρόνοις αὐτὴ ἀνεφάνη, νὰ ἐπικρίνῃ καὶ διακωμωδῇ πρόσωπα γινώστα, περιορίσθη εἰς διαγραφάς, ἐπὶ τὸ φορτικώτερον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ γινόμενας, καθολικῶν χαρακτήρων καὶ ἠθικῶν ἐλλείψεων, συνήθων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ τόπῳ, οἷον τοῦ ἀκολάστου, παρασίτου, φιλαργύρου, ψευδολόγου, ἀλαζόνος, συκοφάντου καὶ τῶν τοιούτων. Δευκνυομένης τῆς ἐκανότητος καὶ ἀρετῆς τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ ἀριεῖ τῶν χαρακτήρων τούτων διαγραφῇ, ἐν τῇ ἐντέχνῳ πλοκῇ τοῦ μύθου, ἐν ταῖς περιπετείαις τῶν δρώντων προσώπων καὶ ἐν τῇ ἐπιδείξει καὶ πιθανῇ λύσει τοῦ μύθου.

Τοιαύτη ἀληθῶς ἦτα καὶ ἡ κατὰ μίμησιν αὐτῆς μορφωθείσα Ῥωμαϊκὴ κωμωδία, ἣν εἰσήγαγον εἰς Ῥώμην πρῶτον μὲν Ἕλληνες καὶ ἡμιέλληνες ποιηταί, ὁ Αἰβίος Ἀνδρόνικος καὶ Ἐνριος, εἶτα δὲ καὶ Ῥωμαῖοι¹). Ἀλλ' αὕτη ὡς τοιαύτη ἐμενε διὰ παντός ἔξην, καὶ μόνον εἰς τοὺς μετόχους ἑλληνικῆς παιδείας ἦτο ἀρεστὴ, οὐχί δὲ εἰς τὸ πλῆθος, ὅπερ δὲν ἠδύνατο εἰς ἀμαθείας οὔτε νὰ ἐννοήσῃ ταύτην οὔτε νὰ ἐκτιμῇσθαι δεόντως, πολλὸ δ' ὀλιγώτερον νὰ αἰσθανθῇ τέρψιν καὶ ἡδονὴν ἐν αὐτῇ²).

(1) Βλέπε πλεῶν περὶ τούτου ἐν τῇ ἐμῇ διατριβῇ περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἀπο σελ. 55 κ. εἰ.

(2) Ὁ Ὀράτιος ἐν τῇ πρὸς τὸν Αὐγουστον ἐπιστολῇ του (τῇ α' τοῦ 6' τῶν ἐπιστολῶν του) καὶ ἐν τῇ ποιητικῇ τέχνῃ, ὡς ἀμποτήρας ἔγραφιν ἐν τοῖς τελευταίοις τῆς ζωῆς του χρόνοις, πείραν ἤδη ἐντελῆ ἔχων τῆς τε ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς παιδείας, καὶ οὐδόλως ἐξ αἰσθήματος ματαίας φιλοπετρίας ἀγόμενος, φέρει τοὺς λόγους, δι' οὓς παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησι ταχέως ἐπρόκοψεν ἡ ποίησις, παρὰ δὲ τοῖς Ῥωμαίοις ἐμεινεν αἰετοῦς ἀτελὴς μέλιστα ἡ δραματικὴ ποίησις· διότι ἐκείνοι μὲν, λέγει, καὶ φῶσαν καὶ ἐπιμελείαν πρὸς τὴν ποίησιν εἶχον, ἐν ᾧ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις οἱ μὲν ποιηταὶ καὶ ἀμαεῖς καὶ ταχέως πρὸς τὸ ποιεῖν εἰσιν, ὁ δὲ λαὸς οὐδὲ τούτους ἐκτιμᾷ προσεγγόντως, οὔτε ἐκάνος εἶναι νὰ κρίνῃ περὶ τῶν ἀρε-

Διὰ τοὺς λόγους τούτους, νομιζόμεν, ὅτι ἠθέλησεν ὁ Δουκίλιος νὰ ἐκβάλῃ εἰς συγγραφὴν κωμωδίῳ, εἰ καὶ ἐγεννήθη ἐν χρόνῳ (149—103 π. Χ.), καθ' οὗ εἶχον ἀναφανῆ ἤδη πολλοὶ ῥωμαῖοι κωμικοί, καὶ ἐν τοῖς ῥωμαϊκοῖς θεάτροις ἐδιδάσκοντο πρὸ πολλοῦ ἤδη χρόνῳ, ἀπὸ τοῦ 240 ἔτους π. Χ. κωμωδία.

Ὁ Δουκίλιος δὲν ἠθέλησε νὰ περιστείλῃ τὴν εὐφύαν καὶ γόνιμον αὐτοῦ φαντασίαν ἐντὸς τύπων ξένης ποιήσεως, οἷα ἦτο τοῖς Ῥωμαῖσι ἡ ἀρχαία τῶν Ἑλλήνων κωμωδία, οὐδὲ νὰ ἐνδιατρήσῃ εἰς περιγραφὰς καθολικῶν χαρακτήρων, ἐλαφρὴν ἀναφορὰν ἔχόντων εἰς τὰ ἐν τῷ βίῳ καθ' ἑκάστην φαινόμενα, ὥς ἐποίει ἡ νεωτέρα τῶν Ἑλλήνων κωμωδία καὶ ἡ κατὰ μίμησιν ταύτης ἀναφανείσα ἐν Ῥώμῃ διὰ Πλάτου, Καικιλίου καὶ Τερεντίου πρὸ πάντων. Ὁ Δουκίλιος εἶχε πόλμην ἱκανὴν νὰ πατάξῃ ἐκ τοῦ φανεροῦ καὶ τοῦ σύνεγγυς τὴν κακίαν, τὴν ἠθικὴν διαφθοράν καὶ πᾶσαν παρακτροπὴν ἐν τε τῇ πολιτείᾳ καὶ παντὶ τῷ βίῳ τῶν Ῥωμαίων, οὐχὶ μὲ ἄπλα ξένα, ἀλλὰ μὲ τὴν μέστιγα τῆς ῥωμ. σατύρας ἐν τῇ χειρὶ νὰ ἐκβάλῃ, εἰ δυνατόν, ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἢ τοῦλάχιστον νὰ περιστείλῃ αὐτὴν, ἵνα μὴ καταλάβῃ ἀπάσας τὰς τάξεις τῆς ῥωμαϊκῆς κοινωνίας. Τοῦτο δὲ ἀπεπειράθη νὰ ἐκτελέσῃ δι' εἰδους ποιήσεως οὐχὶ μόνον γνωστοῦ τοῖς Ῥωμαῖοις, ἀλλὰ καὶ ἰδίου αὐτῶν, καὶ ἀρχαίου ὅσον ἡ πόλις αὐτῶν, διὰ τῆς ῥωμαϊκῆς σατύρας (satyra) ὥστε ἡ ποίησις αὐτοῦ νὰ φαίνεται τοῦλάχιστον καταγωγῆς ῥωμαϊκῆς.

Οὕτω λοιπὸν μὴ θελήσας ὁ Δουκίλιος νὰ μιμηθῇ τὸν τῆς ἑλληνικῆς κωμωδίας τύπον καὶ τὸ ὄνομα, προσέειπε νὰ συντάξῃ τὰς ἰδίας ποιήσεις του, ὀνομάζων αὐτάς μὲ τὸ ἐγχώριον καὶ ἤδη γνωστὸν ὄνομα τῆς ἀρχαίας σατύρας, ἧς τὴν ὑπόθεσιν ἐτήρησε, μεταβαλὼν μόνον τὸν δραματικὸν αὐτῆς τύπον καὶ τὸ μέτρον· διότι κατὰ μίμησιν τῶν Ἑλλήνων ἐποίησεν ἐν δακτυλικαῖς ἐξαμέτροις πρὸ πάντων στίχοις, καὶ τύπον διηγηματικὸν ἔδωκεν

τῶν τῆς ποιήσεως, ἀρεσκόμενος καὶ τερπόμενος μᾶλλον εἰς μέτρα καὶ κενὰ θεάματα, τὰ ὅποια κέρπουσι τὴν δρασιν μόνον, ὅν δὲ τοῦν οὐδέ τις διδάσκουσιν. Πρὸλ. Ὁρατ. Ἐπιστ. 2. 1, 164—206 καὶ ποιητ. τυχ. 290.

εἰς τὰς αὐτοῦ ποιήσεις, ἀπαρκαλύφοντες καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ σατο-
ρικοί ἐτήρησαν διὰ πάντες.

ὑπόθεσις τῆς τοῦ Δουκίου λοιπὸν σατύρας ἦτο ἡ αὐτὴ τῆς
ἀρχαίας αὐτοσχεδίου σατύρας, ἥτοι ὁ βίος τῶν Ῥωμαίων, ἐν καθο-
λικῇ ἐννοίᾳ, ἀλλ' ὑπὸ τὴν σκιαν, οὕτως εἰπεῖν, ὥσιν αὐτοῦ θεω-
ρούμενος. Ἡ περιγραφή ὁμοίως τούτου γίνεται περὶ αὐτοῦ οὐχὶ
κατὰ τὸν ἀγροίκον, καὶ ὅλως ἄτεχνον καὶ βωμολοχικόν, οὕτως
εἰπεῖν, τρόπον τῆς ἀρχαίας ἐκείνης δραματικῆς καὶ αὐτοσχεδίου
σατύρας, οἷαν ὑποθέτομεν αὐτὴν κατὰ τὰς περὶ αὐτῆς εἰδήσεις τοῦ
Ὁρατίου καὶ Διδίου τοῦ ἱστορικοῦ¹⁾, ἀλλὰ κατὰ τὸ παράδειγμα
τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως καὶ μάλιστα τῆς ἀρχαίας τῶν Ἑλλήνων
κωμῳδίας, ἥς τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐλευθεροστομίαν καὶ τὸ ὄρμη-
διος ἀποδείξάμενος, συνελέρασε μετ' τὸ σῶφρον ὕφος τοῦ λόγου
τῆς νεωτέρας κωμῳδίας, ὥς βλέπομεν ἐν τοῖς σωζομένοις ἀπο-
σπόμενοις αὐτοῦ.

Ἐκ τοιούτων λοιπὸν στοιχείων μορφώσας ὁ Δουκίος τὴν
ἐαυτοῦ σατύραν φαίνεται, οὐχὶ πρωτότυπος ποιητής, ἀλλὰ μιμη-
τὴς τῶν Ἑλλήνων, ὅπερ καὶ ἀρχαῖοι καὶ νέοι ὁμολογοῦσι²⁾. Τοῦτο

(1) Βλ. τὰς τοῦτων μαρτυρίας ἀνωτέρω ἐν σελ. 4. σημ. 3 καὶ 4.

(2) Βλ. τὰς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας περὶ τούτου ἐν τῇ νεωτέρῃ
συντάξει (1872) τῶν τοῦ Δουκίου ἐπιστολῶν τοῦ Α. Μυλλέρου ἐπὶ
σελ. 170 κ. ε. καὶ τὰς κρίσεις τοῦ Gellii ἐν τῇ ἐκ' αὐτοῦ ἐκδόσει
(1846) συλλογῇ τῶν αὐτῶν ἐν προλόγῳ σελ. CXXII, ἐνθα λέγει·

Lucilius igitur ad exemplum juvenutis Romanae, quae pa-
trium ludum ab histrionibus pollui non passa est, antiquam sa-
turam a Graeca eruditione et arte ad Italicum leporem revocavit,
et, qui olim ex tempore versus fundebantur, eos primus litteris
custodivit, ita ut et varietatem et extemporalem illam facul-
tatem vel in carminibus exprimeret, quippe qui in hora saepe du-
centos versus dictaret, stans pede in uno, et plurima et diversa
in eodem libro complecteretur, saturasque ad fabularum argu-
menta componeret. Itaque non solum libertatem praeae comoe-
diae expressit, sed etiam ex arte ludicra plurima orationis adju-

ὁμοῦς οὐδὲν ἑλαττώνει τὴν μεγάλην αὐτοῦ αἰτίαν, διότι πρῶτος αὐτὸς παρὰ Ῥωμαίοις, ὡς ἤδη εἶπομεν, καθιέρωσε τὸν γνωστὸν τύπον τῆς Ῥωμαϊκῆς σατύρας, ὃν αὐτὴ ἐτήρησε διὰ παντὸς ὕστερον, καὶ δι' οὗ διαστέλλεται ὡς ἰδιαίτερον εἶδος τῆς Ῥωμαϊκῆς γραμματολογίας, μὴ ὑπάρχον ἐν τῇ ἑλληνικῇ. Τοῦτου δ' ἕνεκα λέγεται ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων πατὴρ καὶ εὐρέτης (auctor καὶ inven-tor) τοῦ εἶδους τοῦτου τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως, ἐφ' ᾧ καυχῶνται καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, καθ' ἃ ἐν ἀρχῇ τῆς πραγματείας ταύτης εἶπομεν.

2) Περὶ τῶν μέτρων τῆς τοῦ Λουκίλου σατύρας.

Πρῶτος ὁ Λουκίλιος καθιέρωσε τὸν δακτυλικὸν ἑξάμετρον ὡς ἴδιον τῆς ποιήσεως ταύτης μέτρον, διότι ἐκ τῶν 30 βεβλίων, εἰς ἃ συνήγαγον οἱ ὕστερον τὰς πολλὰς αὐτοῦ σατύρας¹⁾, τὰ 20 πρῶτα κατὰ τὴν τάξιν καὶ τὸ 30ὸν ἦσαν συντεταγμένα εἰς δακτυλικούς ἑξαμέτρους, τὰ δὲ μεταξὺ εἰς τριμέτρους ἱαμβικούς καὶ τετραμέτρους τροχαϊκούς²⁾ ὥστε ἐν τοῖς μέτροις φαίνεται μὲν ὁ Λουκίλιος ὅτι ἐτήρησε τὴν ἐν τούτοις ποικιλίαν τοῦ Ἑννίου, προσέτιμησεν ὁμοῦς τὸν δακτυλικὸν ἑξάμετρον, εἰς ὃν μόνον ἐποίησαν οἱ ὕστερον σατυρικοὶ Ὅρατιος καὶ Πέρσιος καὶ Ἰουδενάλιος, ἡ Σουλπικία καὶ λοιποὶ τὰς ἑαυτῶν σατύρας, καθιερώσαντες τοῦτο ὡς ἴδιον τῆς ποιήσεως ταύτης μέτρον ἀπηξίωσε δὲ, ὡς πρὸ αὐτοῦ ὁ Ἑννιος, νά

menta hausit, ita ut ipse Horatius, illius vestigiis ingressus, saepius non ita multum a fabularum diverbiis recedat. Unde recte Venusinus poeta, cum Eupolia atque Cratinum Aristophanemque commemorasset, judicial: (ἐν sat. 1, 4, 6.)

Hinc omnis pendet Lucilius, hosce secutus,

Mutatis tantum pedibus numerisque.

(1) Βλ. L. Müller ἐν τῇ συλλογῇ τῶν τοῦ Α. ἀποσπασμάτων σελ. IX, ὅστις ἀναριθμᾷ τὸ πλῆθος τῶν στίχων ἐκαστοῦ βιβλίου εἰς ἑξήκοντα τὸ ἐλάχιστον, εἰκόζων τοῦτο ἐκ τῶν τοῦ Ὅρατιου λόγων περὶ τῆς ταχύτητος καὶ ἀκρίβειας τοῦ Λουκίλου ἐν τῇ ποίσει, (sat. 1, 4, 8—13) καὶ ἐκ τοῦ ὅτι οὐδὲν ἄλλο ποίημα ἢ σύγγραμμα λέγεται, ὅτι ἐποίησεν ὁ Λουκίλιος.

(2) Βλ. αὐτόθι: σελ. XI.

ποίησιν εἰς τὸ πανάρχαιον τῆς Ῥώμης μέτρον, τὸν σατούρνιον λεγόμενον στίχον, ὅστις ἦτο τὸ σύνθετος μέτρον τῆς ἀρχαίας ἐγχειρίου ποιήσεως καὶ τῆς ἀρχαίας σατύρας, ἀλλὰ τραχὺ καὶ κκαρπύβητον, ὡς καλεῖ τοῦτο ὁ Ὅρατιος¹⁾).

Ἐποίησε λοιπὸν ὁ Δουκίλιος ἐν ἑλληνικοῖς μέτροις καὶ κατὰ προτίμησιν δακτυλικοῖς ἐξαμέτροις, πλὴν καὶ τοῦτο οὐχὶ ἐξ αὐτοβουλίας καὶ ἰδίας ἐπινοήσεως, ἀλλὰ κατὰ μίμησιν πάλιν Ἑλλήνων ποιητῶν²⁾, ποιησάντων ἐν τούτῳ τῷ μέτρῳ ὁμοίας φύσεως

(1) Ἐν ἱερ. 2, 1, 156.

Graecia capta ferum victorem cepit, et artes
intulit agresti Latio: sic horridus ille
defluxit numerus Saturnius, et grave virus
munditiae pepulere.

Mommsen ἐν Ῥωμ. ἱστ. I, σ. 227 τῆς δ' ἐκδ. «Ἄν ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχαιοτάτη ποιήσις εἴχῃ τὰ μέτρον, ἀγνωστον. Νεώτερον εἶναι τὸ σατούρνιον ἢ φαύνειον μέτρον, ὅπερ εἶναι τοῖς Ἕλλησιν ἀγνωστον καὶ σύγχρονον ἴσως τῇ τοῦ λαοῦ ποιήσει. Ἐν αὐτῷ ἤθοντο τὰ ἐγκωμιαστικά καὶ σκωπτικά ἔθματα. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ ἀτελέστατον καὶ ἥτιον παντὸς μεμορφώμενου μέτρου, ὅπερ πλὴν πολλῶν ἄλλων ἐλευθερίων συγχωρεῖ καὶ τὴν ἐκδιψιν πασῶν τῶν βραχειῶν συλλαβῶν ἐξαιρέσει τῆς τελευταίας. Τὸ ὄνομα saturnius δηλοῖ τὸ τοῦ ἔθματος μέτρον· διότι saturna ἐλέγτο τὸ ἐν ταῖς ἑορταῖς ἄδόμενον ἔθμα. Ἐκ τῆς αὐτῆς ρίζης παρέρχεται καὶ τὸ τοῦ θεοῦ τῆς σκορᾶς ὄνομα Saelurnus ἢ Sniturnus ὑστερον Sāturnus. Ἡ ἄμερος ὁμοῦς συνάφεια τοῦ versus sāturnius μετὰ τοῦ θεοῦ, καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἑκτασίς τῆς πρώτης συλλαβῆς ἀνῆκει βεβαίως εἰς ὑστεροῦς χρόνους».

(2) Ὁ Αὐδὸς (ἐν τῷ περὶ ἀρχ. τῶν Ῥωμ. I, 44) λέγει περὶ Δουκίλιου τάδε· «Ῥίνθωνα καὶ Ἀσκήραν (?) ἴσμεν οὐ μικρῶν διδασκάλων ἐπὶ τῆς μεγάλης Ἑλλάδος γενέσθαι καθηγητὰς καὶ διαφερόντως τὸν Ῥίνθωνα, ὃς ἐξαμέτροις ἔγραψε πρῶτος κωμωδίας· ἐξ οὗ πρῶτος λαβὼν τὰς ἀφορμὰς Δουκίλιος ὁ Ῥωμαῖος ἡρωϊκοῖς ἔπεσιν ἐκωμώδησεν». Ὁ Αὐδὸς καλεῖ ἐνταῦθα μὴ κυριολεκτικῶς κωμωδίας τὰς τοῦ Ῥίνθωνος ἱλαροτραγωδίας, διότι οὗτος γνωστὸν ὅτι ἐποίησε τοιαύτας μεταρρυθμίζων «τὰ τραγικά ἐπὶ τὸ γελοῖον» κατὰ Στάσιον τὸν Βυζάντιον ἐν λ. Τάρις· οἷα ἱλαροτραγῶν εἶναι ἡ σωζομένη τοῦ Πλάτου κωμωδία Amphitrus, ἣν οὗτος λέγεται· ὅτι ἐποίησε κατὰ μίμησιν τοῦ Ῥίνθωνος. Μὴ κωμο-

σκάπτικα καὶ γελοιστευδράει ἐτη. Εὐωστὴν δὲ ὅτι ὁ φιλοσοφικός γράφος Ῥόδων ὁ Ταραντῖος (220—285 π. Κ.) ἐπαίνεσεν ἐν ἐξαμέτροις τὰς αὐτοῦ ἱλαροπραγματίας, ἐν αἷς παρῶσαι μυθολογικὰς ὑποθέσεις, καὶ ὁ μικρόν τι νεώτερος αὐτοῦ Τίμων ὁ Ἐλεφσῖος τοὺς αὐτοῦ στίλους, ἐν αἷς διέσυρε καὶ ἐσατύραζε τὰς τῶν φιλοσόφων θεωρίας¹). Ὡς πρῶτος ὅμως Ῥωμαῖος, ἀποπειραθείς καὶ ποιῆσαι ἐν τούτῳ τῷ μέτρῳ σατύρας, δὲν ἠδυνήθη ἢ μᾶλλον δὲν ἔχει τὴν ὑπομνήν νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ ἀνυμνήσῃ καλῶς τοὺς ἐξαμέτρος αὐτοῦ στίχους καὶ ἀναδείξῃ τοιοῦτους, οἳοὶ εἰσιν οἱ τοῦ ἐπιμελεστεροῦ ἐν τῇ ποιήσει καὶ φιλοκάλου καὶ ἀκριβοῦς Ὁρατίου. Διὸ καὶ ὁ Ὁράτιος²) καὶ οἱ νῦν μετρικοὶ ἀνευρίσκουσιν ἀτελείας οὐχὶ μικρὰς ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν στίχων αὐτοῦ.

3) Περὶ τῆς τῶν σατυρῶν τοῦ Λουκίου γλώσσης.

Καὶ ὁ τρόπος ἐστὶ τοῦ λόγου τοῦ Λουκίου φαίνεται προεληθὲν ἐκ μιμήσεως τῶν Ἑλλήνων³ ἢ γλώσσα δηλονότι αὐτοῦ εἶναι οὐχὶ

λευκτικῶς ὡς αὐτῶς καλεῖ ὁ Αὐδὸς κομψότατος καὶ τὰς τοῦ Λουκίου σατύρας διὰ τὴν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἑλληνικῆς κομψότατος συγγένησιν αὐτῶν.

(1) Βλ. Διογένην Λαέρτ. ἐν βιβλ. Θ' § 440 κ. ἄ.

(2) Ἐν σατυρ. 1, 4, 8. *adurus componere verius; nam fuit hoc vitiosus*. πρὸλ. αὐτόθα 1, 40, 4—3 καὶ 86—64. Ὁ Λουκ. ὅμως Μόλλερος (ἐν σελ. 294 τῆς συλλογῆς τῶν Λουκίου ἀποσπασμάτων) ἀποπειράται νὰ ἐξασθενίσῃ τὴν τοῦ Ὁρατίου καὶ τῶν νεωτέρων ὁδὸν περὶ τῶν στίχων τοῦ Λουκίου. *Hoc iudicium, λέγει, quod ad dechylicos Lucii libros pertinet vereor ne sit minus aequum. Nam praeter hexametros paucissimos caesura carentes et asperiora quaedam synizesis exempla et elisionis, quibus accedunt non nimis raro apendiacia verabula secundum pedem explentia vel propositae jure caesurae seu finiti sensus finales et minores quaedam insolentiae, quid tantopere in numeris Lucilianis displicuerit non video, qui mihi nequamquam videntur sordere multum praeter Horatii saturarum; quarum sane sunt multo minus limati actersi quam epistularum. Fortasse tamen ista non tam pertinent ad*

ἐξηραμένη καὶ ποικιλική, ἀλλ' αὐτὴ ἡ καλούμενη κέννη γλῶσσαι τοῦ λαοῦ, ὅστις ἦτο καὶ ἡ τῆς ἐλληνικῆς κομωδίας, ὥστε καὶ ἐν τοῦτοις Ἀουκίλιος βραβεύει τὰ ἴχνη τῆς κομωδίας τῶν Ἑλλήνων, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι καὶ ἐν ταύτῃ φαίνεται ἐξέως ἀμείλιχτος καὶ ἐν τῇ στεγυρῳγίᾳ, δίδωσι τὰ σωζόμενα αὐτοῦ ἀπασπασμένατα ἔχουσι γλῶσσαν τρεχέαν, καὶ οὐχὶ πάντως κανονικὴν, οἷα εἴηεν ἡ τῶν ἐν γυμνάσιον κομικῶν τῆς Ῥώμης, τοῦ Τερεντίου καὶ Ἀλφίου. Ὁ σατυρικός φαίνεται ὅτι παρεῖχε μᾶλλον εἰς τὰ πράγματα ἢ εἰς τὴν γλῶσσαν, ἥτις τὸ πλεονέκτημα οὐκ εἰς τὸ τέλος, ὥς ὁ Ὁράτιος ἀπὸ αὐτοῦ ἀποφαίνεται 1).

Καθιερώσαντος τοῦ Ἀουκίλιου ταύτην γλῶσσαν ἐν τῇ σάτυρῳ, ἔγραψαν καὶ οἱ ὕστερον σατυρικοὶ τῆς Ῥώμης ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ μᾶλλον περιωρισμένως καὶ φιλοκλίως, ὥς οἱ χρέοντι αὐτοῦ. καὶ οὕτως μάλιστα δὲ τῆς τῶν λαῶν συνήθους γλῶσσης ἐν ταῖς σατύραις τοῦ καλεῖτο Ὁράτιος αὐτὰς χαίρει ἐκπονεῖν λόγους 2).

Luciliūm carpendum quā ad perstringendos oblique Horatii aequalium eos quī nimia Lucilii admiratione cum tenerentur vitia potius ejus quā virtutes imitandas sibi ducerent.

(1) Ἐν σαρ. 4, 10, 64 καὶ 4, 6, 6.

2) Hinc (ἐκ τῶν ἀρχαίων ἐλλήνων κομικῶν) omnis pendet

[Lucilius, hosce secutus,

mutatis tantum pedibus numerisque, facetus,

emunctae naris, durus componere versus;

Nam fuit hoc vitiosus: in hora saepe ducentos,

ut magnum, versus dictabat stans pede in uno.

Cum flueret iululentus, erat quod tollere velles.

Garrulus atque piger scribendi ferre laborem;

scribendi recte; nam ut multum, nil moror.

(2) Ἐν ἐπιγρ. 2, 1, 250. «Nec sermones ego mattem repentes per humum». καὶ ἐν σαρ. 4, 4, 39.

Primum ego me illorum, dederim quibus esse poetas, excoepam numero; neque enim concludere versum dixeris esse satis: neque ve, si quis scribat, uti nos, sermoni propiora, putes hanc esse poetam. Ingenium cui sit, cui mens divinior atque os magna sonaturum, des nominis hujus honorem.

(sermōnes)· διότι, ἂν ἀφαιρέσης ἐξ αὐτῶν τὸ μέτρον καὶ οὕτως διαλύσης τοὺς στίχους, εὗρίσκεις κοινὸν καὶ συνήθη λόγον, οὐδέ-
λως ἢ μικρὸν διαφέροντα τοῦ ἐν τῇ καθημερινῇ ὁμιλίᾳ συνήθους
πεζοῦ λόγου.

Ὁ Δουκίλιος, εἰ καὶ γράφει τὴν τοῦ λαοῦ, ὡς εἰπομέν, γλῶσσαν,
ἀποπειρᾶται οὐχ ἥττον νὰ καθάρισῃ αὐτὴν καὶ κανονίσῃ καθ' ὅσον
συνεχῶρουν οἱ τότε χρόνοι, ἵνα μὴ ἄλλως ἐπιβάλλῃ εἰς αὐτὴν βίαν.
Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι ἐπικρίνει πάντας, ἐν οἷς καὶ αὐτὸν τὸν φί-
λον καὶ προστάτην του Σκιπίωνα¹), ὅσοι εἰς ἤγον βιαιῶς νεωτερι-
σμοὺς εἰς τὴν γλῶσσαν κατὰ τε τὴν γραφὴν καὶ τὴν προφορὰν αὐ-
τῆς. Καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν χλευάζει ποῦ²), διότι ὑπέπεσε ποτε εἰς τοιοῦ-
τον γλωσσικὸν ἁμάρτημα. Καὶ γενικῶς εἰπὲν, ἐπειδὴ ἡ λατινικὴ
γλῶσσα ἦτο ἔτι ἐν τῷ μορφοῦσθαι, ἐδέησε καὶ ὁ Δουκίλιος νὰ σρέψῃ
ἐπ' αὐτῆς τὴν προσοχὴν του, καὶ εἰς τὰς λοιπὰς τῆς σατύρας του
ὑποθέσεις νὰ περιλάβῃ καὶ τὴν τῆς γλώσσης ἐξέτασιν, ποῦ μὲν μεμ-
φόμενος ἀτόπους νεωτερισμοὺς, ποῦ δὲ καὶ αὐτὸς εἰσάγων νέους
ὁδηγίᾳ ἰσως τοῦ φίλου του Λευκίου Αἰλίου Στίλωνος Πραικωνί-
νου, ἀνδρὸς ἐκ τῶν πρώτων τῆς Ῥώμης γραμματικῶν, ὑπομνημα-
τίσαντος τὰ τῶν Σαλίων ἄσματα καὶ τὴν δωδεκάδελτον, καὶ συγ-
γράψαντος Ῥωμαϊκὴν ἀρχαιολογίαν καὶ λόγου βῆτορικούς. Τὴν πρὸς
τοιοῦτον ἄνδρα οἰκειότητα τοῦ Δουκίλιου μαρτυρεῖ ἡ τοῦ α' τῶν

Idcirco quidam, comoedia necne poema
esset, quaesivere, quod acer splitus ac vis
nec verbis nec rebus inest nisi quod pede certo
differt sermoni, sermo merus.

Ὁ αὐτὸς αὐτόθι στ. 56.

Non satis est puris versum perscribere verbis,
quod si dissolvas quivis stomachetur . . .

His, ego quae nunc,

olim quae scripsit Lucilius, eripias si
tempora certa modosque, et quod prius ordine verbum est
posterius facias, praeponeas ultima primis . . .
[non] invenias etiam disjecti membra poetae.

(1) Bl. Gerlach *l. d.* σελ. XV.

(2) Αὐτόθι. σελ. XXXIV.

σατυρῶν του βιβλίου προεφώνησε, γινόμενη πρὸς αὐτόν¹⁾). Ἦρσε λοιπὸν αὐτῷ καὶ ἐν τοῖς τῆς γλώσσης νὰ τηρῇ τὴν μεσότητά, οὔτε λίαν νεωτερικῶς οὔτε στάσιμος θέλων νὰ ᾔηται, ἀποφεύγων συγχρότως τὴν τε ἀγροικίαν τοῦ κοινοῦ ὄχλου καὶ τὴν ὑπερβολικὴν κομψότητά καὶ χάριν τῶν λόγιων· διὸ ἔλεγε περὶ ἐαυτοῦ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κικέρωνος²⁾ ὅτι δὲν ᾔθελεν οὔτε εἰς τοὺς ἀμαθεῖς οὔτε εἰς τοὺς σοφοὺς ν' ἀρέσκη, ἀλλ' εἰς τοὺς μετρίως λογίους.

Τοῦτο δὲ ἔχει ἰδιαίτερον ὁ Δουκίλιος ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς μετ' αὐτὸν ἀναφανέντας σατυρικοὺς τῆς Ῥώμης, ὅτι παρεμβάλλει πολλὰς ἑλληνικὰς λέξεις³⁾· δι' ὃ μέμφεται αὐτὸν ὁ Ὀράτιος⁴⁾. Ἀλλ' ἴσως ἐποίει τοῦτο κατὰ τὴν τότε ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες, ἐν πλείστη κοινωνίᾳ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὄντες, καὶ τὰ τῶν Ἑλλήνων συγγράμματα ἀνὰ χειρας ἔχοντες, καὶ παρ' Ἑλλήνων διδασκάλων διδασκόμενοι, ἀνε-

(*) Gerbach σελ. XXXV.

(2) De orat. 2, 6, 25. πρὸς Gerlach, σελ. XX. Ἐν γένει ἦτο λίαν μετρίφων ὁ Δουκίλιος, ἣν ἀρετὴν ἐπαινεῖ καὶ ὁ Ὀράτιος ἐν σατ. 4, 10, 55. «Cum de se loquitur non ut majore reprehensio» ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὕτως φαίνεται ἐν τούτῳ ἐνάμιλλος τοῦ Δουκίλιου. Βλ. ἐν σατ. 4, 4, 39.

(3) Βλ. ταύτας ἐν σελ. 364 τῆς τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Δουκίλιου συλλογῆς τοῦ L. Müller ὧν εἰς παράδειγμα ἔστωσαν τὰς:

Ἀπόσπ. VI τοῦ 1 βιβλίου.

Si minu' delectat, quod technon Eisocratiumst
ληρωδεαργε simul totum ac συμμειρακωδης,
non operam perdo.

Ἀπόσπ. XV τοῦ 1 βιβλίου.

Θαῦμα μέγα inquit balba, sororem lanificam dici.

Ἀπόσπ. XXVI τοῦ αὐτοῦ βιβλίου.

Ui φύγε discrepat ac τὸν δὲ ἐξήραξεν Ἀπόλλων.

ἐξ Ἰλιάδ. Γ. 443.

(4) Ἐν σατ. 4, 10, 20.

At magnum fecit, quod verbis Graeca Latinis miscuit.

Ἀνάγνωθι καὶ ὅσα περὶ τούτου λέγει ὁ L. Müller ἐν σελ. 294 τῆς ἐκδ. τῶν τοῦ Δουκίλιου ἀποσπασμάτων, ἐρμηνεύων τὸ μῆδεν τοῦ Ὀράτιου χωρίον.

μεινυσα πολλὰκις ἐν τῇ ὁμιλίᾳ πολλὰς ἑλληνικὰς λέξεις, ὥς
 δεκνύμεναι αἱ συζόμεναι τοῦ Πλάτου κωμικαί, ἐν αἷς πα-
 ρεμβέλλονται, οὐ μόνον λέξεις, ἀλλὰ καὶ φράσεις ὅλως ἑλλη-
 νικαί· ὅπου δηλοῖ ὅτι καὶ ὁ λαὸς ἤδη ἠδύνατο ἐν τῷ θεά-
 τρῳ ὁρᾶν καὶ ἐννοῇ ἑλληνικὰς λέξεις καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων
 τοῦ Πλάτου ἤδη, ὅστις ἦτο τοῦ Δουκλίου 70 περίπου ἔτη προ-
 σβύταρος¹⁾. Περὶ Τερτυτίου ὅπως τῷ συγχρόνῳ τοῦ Ασκαλίου
 δὲν ὑπάρχουσιν ἑλληνικαὶ λέξεις, διότι ὁ Ἀφρικανὸς σφραγίσας τὴν
 καταγωγὴν, Ῥωμαῖος δὲ τὴν γλῶσσαν κωμικὴς, ἀνῆκεν εἰς τοὺς
 περὶ τὸν Σκιπίωνα καὶ Αἰλίον λογιούς, οἵτινες ἐδίωκον τὴν τῆς
 γλώσσης καθαρότητα καὶ φιλοκαλίαν, εἰς ἃ ἔτι μάλλον προσεΐ-
 χον οἱ ὕστερον συγγραφεῖς οἱ περὶ τὸν Κικέρωνα καὶ Βιργίλιον
 καὶ Ὀράτιον, οἵτινες, ὅπως ἐν πολλοῖς ἄλλοις, οὕτω καὶ ἐν τῇ
 γλώσσῃ ἐθήρευον τὸ καθαρεῦον καὶ κομψὸν καὶ χάριεν καὶ ἐπι-
 τετηδευμένον, οὐχὶ δὲ τὸ φυσικὸν καὶ ἀφελὲς τοῦ λόγου.

Ὁ Δουκλίου ἴσως εἶχε καὶ τὸν ἐξῆς λόγον ἀναμειγνύων ἑλλη-
 νικὰς λέξεις μετὰ τῶν λατινικῶν ἐν ταῖς σατύραις του. Ἐν στοι-
 χῶν τῶν ὑποθέσεων τῆς σατύρας τούτου παραῖχον, ὡς ἤδη εἰ-

(4) *Harb. Monissen. rom. 1. 1. 2. σελ. 474 ὁ ἐκδ.*

Διὰ τῆς πολιτικῆς ἀπερσιχέσεως τῶν Ῥωμαίων ἐν Ἑλλάδι μετεσθῆναι
 ἐκ τούτων εἰς πόλιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ λατινικῆς γλώσσης, ὥστε κατὰ
 μικρὸν ἐξέλιπον αἱ κατὰ χώρας ἑσχαταὶ διαλέκτοι. Ἡ ἑλληνικὴ ὅμως
 γλώσσα ἐνεκα τῶν πολλῶν ἑλλ. ἀποικίων ἐν τῇ κείνῃ Ἑλλάδι, πρὸ πάντων
 δὲ διὰ τὴν ὑπέρσχην τῶν Ἑλλήνων ἐν ταῖς γραμμασί, ἔβαινε παρα-
 λήλως τῇ λατ. ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἴσως, ὥστε οὐ μόνον οἱ
 μέτοχοι παιδείας ἐγίνωσκον ἤδη αὐτὴν, καὶ χρῆσιν αὐτῆς πολλὰχὺς πρὸς
 ἐπίδειξιν ἐποίουντο, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶς ὁ λαός. Ὁ πρὸ 184 π. Χ. ὁπταθεσας
 μέγας ἀρχιερεὺς Ἡρόκληος Ἐρδιστος διήγειρε τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτῶν
 τῶν Ἑλλήνων, ὅτι ὡς διοικητὴς τῆς Ἀσίας ἐξήγειρε τὰς δικαστικὰς
 καὶ διοικητικὰς ἀποφάσεις κατ' ἀνάγκην ποτὲ μὲν ἐν τῇ κοινῇ ἑλληνικῇ
 γλώσσῃ, ἄλλοτε δὲ ἐν μιᾷ τῶν τεσσάρων γραφομένων ἑλληνικῶν διαλέ-
 κτων. Val. Max. 8, 5, 6. P. Crassus . . . tanta cura Graecae lin-
 guae potissimum animo comprehendit, ut eam in quatuorqve divisam
 genera per omnes partes ac numeros penitus cognosceret; quae
 res maximum ei societatum amorem conciliavit, quia quvis eorum
 lingua apud tribunal illius postulaverat, eadem decreta redenti.

στομεν, καὶ ἡ γλῶσσα ἡ λατινική διότι ἐν τοῖς συζυγμένοις ἀπο-
σπόμεσιν αὐτοῦ γίνεται λόγος περὶ ὀρθογραφίας, σολαισμῶν
καὶ ἄλλων τριούτων γραμματικῶν πραγμάτων. Ὅπως λοιπὸν
χλευάζει τοὺς ποιητὰς Ἑννιον, Πακουδιον καὶ Ἀττιον καὶ ἄλ-
λους¹⁾ διὰ τὴν υπερβάλλουσαν αὐτῶν μίμησιν τῆς ἐλληνικῆς
ποιήσεως, οὕτω χλευάζει αὐτοὺς τε καὶ ἄλλους, διότι ἤρεσκοντο
ἐν τῇ ὁμιλίᾳ των νὰ παρεμβάλλωσιν ἐλληνικὰς λέξεις εἰς ἀπό-
δειξιν τῆς ἐκείνων ἐλληνικῆς παιδείας²⁾. Οὕτω χλευάζει ἐν τῷ
ἀπομένῳ ἀποσπάσματι τὸν Τίτον Ἀλβούτιον, διότι οὐ μόνον ἤρε-
σκετο νὰ ὁμιλῇ συνήθως ἐλληνιστὶ, ἀλλὰ καὶ Ἕλληνα νὰ καλῇ
ἐαυτὸν, διὰ στίματός τοῦ Μουκίου Σκαυόλα, ὅστις, κρείττωρ ἢ
ἐν Ἀθήναις, καὶ ἰδὼν προερχόμενα, προσωποῦν αὐτὸν διὰ τῶν
ἐξῆς στίχων:

Graecum te, Albuti, qvam Romanum atqve Sabinum,
Municipem Ponti, Tritani, Centurionum,
Praeclarorum hominum ac primorum signiferumqve
Maluisti dici: Graece ergo Praetor Athenis,
Id qvod maluisti, te, cum ad me accedi, saluto:
Καίρι ἐγὼν, Τίτε, lictores, turma omnis, cohoreqve
Καίρεε; et hinc hostis mi Albutus, hinc inimicus):

Ἀλλῶς δὲν φαίνεται ὁ Λουκίλιος ἀπιστορεφύματος τὴν ἐλληνικὴν
παιδείαν, διότι πάντες οἱ περὶ τὸν Σκιπωνα, μετ' ὧν συνέζη, ἦσαν
φίλοι αὐτοῦ καὶ μετ' Ἕλληνας συνέζων ἀπεδοκίμαζεν ὅμως τὴν
ἑαυτοῦ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ, τὴν δουλικὴν μίμησιν
τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως, ὡς ἀμβλύνουσαν τὸν νοῦν καὶ ἀπονεύρι-
-

(1) Σχολ. Ὁρατίου εἰς sat. 1, 10, 50 καὶ Ἀῦλος Γελλ. N. A. 17,
22: Neqve magno intervallo postea Q. Ennius et juxta Caecilius
ei Terentius ac subinde Pacuvius, ac Pacuvio jam senē Accius
clariorqve tunc in poematis eorum obtrectandis Lucilius fuit.

(2) Βλ. ἀποσ. 37 α' β' βλ. σελ. 198 παρὰ Μυλλέρου, ὅστις παρατηρεῖ
his verbis vix dubium quin Ennii sive Pacuvii vel Accii derideatur
consuetudo vocabulis latinis substituendi Graeca, ut grandius
quiddam sonet oratio.

(3) Βλ. Cic. de fin. 1, 3, 8 φέροντα τῶς στίχους τούτους καὶ ἐπαι-
νοῦντα αὐτοὺς διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν λίξεων καὶ τὴν πολλὴν χερίν καὶ τὸ
ἔλας αὐτῶν.

νοῦσαν τὴν ἐν λόγοις ἐμφυτον ἀρετὴν, καὶ ἐν γένει τὴν ἀκαίρως ἐπίδειξιν ἑλληνομαθείας. Ἄν ἐν τοῖς σωζομένοις ἀποσπάσμασιν ἐφώζοντο πολλοὶ κατὰ συνέχειαν στίχοι τῆς αὐτῆς σατύρας, θὰ ἠδυνάμεθα κάλλιον νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τὸν δυσχρησισμόν τοῦτον, ὅτι ἐξ εἰκασίας μόνον ἐκφέρομεν, στηριζόμενοι εἰς τὰς σποραδικῶς ἐν τοῖς ἀποσπάσμασιν ἀπαντωμένας ἑλληνικὰς λέξεις¹⁾.

Τοιαῦτα περὶ τοῦ μέτρου καὶ τῆς γλώσσης τῆς τοῦ Λουκίου σατύρας, ἐν οἷς δηλοῦται μίμησις ἑλληνικῆς ποιήσεως συγγενοῦς τῆς ῥωμαϊκῆς σατύρας κατὰ τὴν ὑπόθεσιν. Σπουδαιότερα πολλὰ εἶναι ἡ συγγένεια τῆς τοῦ Λουκίου σατύρας πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων ἀρχαίαν κωμῳδίαν, διότι ἀμφότεραι ἔχουσι τὴν αὐτὴν περίπου ὑπόθεσιν.

4) Ὑπόθεσις τῆς τοῦ Λουκίου σατύρας.

Ἐρρέθη ἀνωτέρω ὅτι ὁ Λουκίλιος ὑπόθεσιν τῶν σατυρῶν τοῦ ἔχει τὸν ῥωμαϊκὸν βίον ὑπὸ τὴν σκιερὰν αὐτοῦ ὄψιν, καὶ ὅτι τὴν διαγραφὴν τούτου παιεῖ μὲ τὰ θάρρος καὶ τὴν ἐλευθεροστομίαν τῆς ἀρχαίας κωμωδίας, ὁδῶν εἰς τοῦτα καὶ διδασκάλους ἔχων, ὡς ὁ Ὁράτιος λέγει²⁾, τὸν Εὐπολιν καὶ Κρατῖνον καὶ Ἀριστοφάνη καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ποιητὰς, οἵτινες μετὰ πολλῆς ἐλευθερίας διεκωμῶδουν πάντα κακὸν καὶ φαῦλον· διαφέρει δὲ ἀπὸ τούτων κατ' οὐδὲν ἄλλο ὁ Λουκίλιος εἰ μὴ κατὰ τοὺς ῥυθμοὺς καὶ τὰ μέτρα· διότι, ὡς εἶδομεν, δὲν ποιεῖ εἰς τὰ τοῦ διαλόγου σύνθετες μέτρον, τὸν ἱαμβικὸν τρίμετρον, ἀλλ' εἰς τὸν δακτυλικὸν ἐξάμετρον. Ἄν ὅμως ἐξετάσωμεν ἀκριβέστερον καὶ τὰ καθ' ἑκάστον τῶν ὑποθέσεων τῆς ἀρχαίας ταύτης τῶν Ἑλλήνων κωμωδίας ἐν τοῖς σωζομένοις τοῦ Ἀριστοφάνους

(1) Βλ. ταύτας ἀπάσας ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ L. Müller ἐν σελ. 364. πρὸς καὶ ἂ ὁ Γερλάχιος λέγει περὶ τούτου ἐν σελ. XXI.

(2) Ἐν σατ. 1, 4. βλέπε τοὺς στίχους τούτου ἀνωτέρω ἐν σελ. 246, ἐνθα ὁ λόγος γενικῶς περὶ τῆς συγγενείας τῆς τοῦ Λουκίου σατύρας πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν κωμῳδίαν.

ντύς δράμασι, καὶ παραβάλωμεν πρὸς αὐτὰ τὰς ὑποθέσεις τῆς τοῦ Λουκιλίου σατύρας, οἷαν ταύτην γινώσκουμεν ἐν τοῖς ἀποσπάσμασιν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτοῦ μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων, πεσθόμεθα ὅτι τὰ αὐτὰ ὑποκείμενα λόγου εἶχεν ἢ τε ἀρχαία τῶν Ἑλλήνων κωμωδία καὶ ἡ τοῦ Λουκιλίου σάτυρα μὲ τὴν διαφορὰν μόνον τοῦ μέτρου, τῆς γλώσσης καὶ τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν, δι' ὧν διαστέλλεται ἡ διαλογικὴ ποίησις ἀπὸ τῆς διηγηματικῆς· καὶ ἐκείνων προσέτι, ἃ προσιδιάζουσιν εἰς τὴν διαφορὰν τῶν χρόνων τοῦ Λουκιλίου καὶ Ἀριστοφάνους, καὶ τῆς τοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνίας τῶν Ἀθηναίων καὶ Ῥωμαίων. Ἐν τοῖς λοιποῖς νομίζομεν ὅτι ὑπάρχει πολλὴ ὁμοιότης.

Ὁ Ἀριστοφάνης διακωμωδεῖ τὰς ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις τῶν πολιτικῶν καὶ στρατηγικῶν ἀνδρῶν τῶν Ἀθηναίων, οὐδενὸς τοῦτων φειδόμενος (κυρίως ἐν Ἰππεῦσι καὶ Ἀχαρνέυσιν)· ὑποβάλλει εἰς ἔλεγχον τὰς ἐν τῇ ποιήσει παρεκτροπὰς τῶν συγχρόνων ἐν τε τῇ γλώσσῃ, τοῖς μέτροις, τῇ οἰκονομίᾳ τῶν δραμάτων, τῇ διαγραφῇ τῶν χαρακτήρων τῶν ἐν αὐτοῖς προσώπων καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς (ἐν Βατράχοις, Ἀχαρνέυσιν καὶ Θεσμοφοριαζούσαις)· σατυρίζει τὰς τῶν φιλοσόφων ἀγυρτείας καὶ ἀπάτας (ἐν Νεφέλαις)· διακωμωδεῖ τὰς ἐν τῇ θρησκείᾳ ἀπάτας τῶν ἱερέων καὶ μάντεων καὶ τὴν δευσιφαιμονίαν τοῦ κοινοῦ ὄχλου (ἐν Πλούτῳ καὶ Θεσμοφοριαζούσαις), τὰς παρεκτροπὰς καὶ ἠθικὰς ἐλλείψεις ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐν τῷ ἰδιωτικῷ καὶ οἰκιακῷ βίῳ (ἐν Λυσιστράτῃ, Θεσμοφοριαζούσαις), τὴν μωρὰν σπατάλην τοῦ πλούτου καὶ τὴν ἐκ τοῦ γένους ἀλαζονείαν, καὶ τὸν διὰ στρεψοδικιῶν σφετερισμὸν τῆς ἀλλοτρίας-περιουσίας (ἐν Νεφέλαις), τὴν πρὸς τὴν ἀργίαν καὶ τὰς δίκας ῥοπήν τοῦ Ἀθηναίου δήμου, ὅς τις, ὅπως εἰσπράττη χρήματα, ἠνάγκαζε τοὺς λεγομένους συμμάχους του νὰ ἔρχωνται εἰς Ἀθήνας ἵνα δικάζωνται ὑπ' αὐτοῦ (ἐν Σφηξί), τὰς ἀφρόνους ἐπιχειρήσεις ἐκστρατειῶν καὶ ἄλλα μωρὰ πολιτικὰ σχέδια τῶν δημαγωγῶν, ἀφ' ὧν ἡ πόλις πλεῖστα δεινὰ ἐπασχεν (ἐν Ὀρνισι καὶ ἀλλὰ-χοῦ), τὴν μακίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ λοιπῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ παρατάσει τοῦ πλεῖστα δεινὰ αὐτοῖς παρέχοντος Πελοποννησια-

καὶ πολέμου (ἐν Εἰρήνῃ καὶ Ἀχαρνέσσι κ. ἄ.) καὶ ἄλλα τοιαῦτα.

Τοιαῦται ἐν γένει εἰσὶν αἱ ὑποθέσεις τῶν τοῦ Ἀριστοφάνους σκωζομένων κακιδιῶν. Ὁμοίως περίπου φύσεως ἀντιρρίσκωμεν καὶ τὰς ἐν τοῖς σκωζομένοις τοῦ Λουκιλίου ἀποσπάσματα κατὰ τὴν συλλογὴν καὶ ἐκδοσιν αὐτῶν ὑπὸ Γερλαχίου καὶ τὴν τοῦ Λουκίου Μυλλέρου.

Ἐν τῷ α' τῶν τριάκοντα βιβλίων, ᾧ συνεπλήρου αἱ σάτυροι τοῦ Λουκιλίου, εἰσάγονται οἱ θεοὶ βουλευόμενοι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐν γένει¹⁾ καὶ ἰδίως περὶ τῆς Ῥώμης, ἃν ἦναι ἔδει τῆς πρῶτης αἰῶνος²⁾, ἐν ᾗ ὑπερπλεόνασεν ἡ πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ φιλαργυρίαν καὶ ἡθικῇ ἐκ γένει διάφορᾷ συντελεσθείσης εἰς τοῦτο οὐκ ὀλίγον καὶ τῆς ῥητορικῆς καὶ φιλοσοφίας καὶ διαλεκτικῆς, διότι οἱ νέοι σχολάζοντες περὶ τὰς τοιαύτας θεωρίας ἀποτρέπονται ἀπὸ τῶν κατεργασμάτων³⁾, καὶ οὕτως ἐβλάουν ἐαυτοὺς εἰς τὴν ἀργίαν καὶ εἰς τὰς συμφορὰς ταύτης κακίας. Ἐντεῦθεν ἐλάμβανε πηριανὴς ἀφορμὴν ὁ Α. νὰ ἐκφρασθῇ κατὰ τῶν ἐν Ῥώμῃ Στωϊκῶν καὶ ἔτι πιμρότερον κατὰ τῶν Ἐπικουρείων διὰ τὰ ὀλίγη τούτων διδάγματα περὶ θεῶν καὶ μελλούσης ζωῆς, καὶ διὰ τὴν πρὸς τὰς ἡδονὰς καὶ τὴν ῥεατάντη βροτὴν αὐτῶν, ὅν ἔνεκα καὶ ἡ Σύγκλητος οὐχὶ ἔπειθε, ἀλλὰ πολλὰκις ἀπεφάνισεν νὰ ἐκβληθῶσιν οἱ φιλόσοφοι οὗτοι τῆς Ῥώμης, πρῶτον οἱ Ἐπικουρείοι⁴⁾, εἴτα δὲ καὶ πάντες οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι καὶ ῥήτορες⁵⁾.

(1) Ἀπόσ. 6. Consilium summis hominum de rebus habebant. π. 6. Serv. εἰς Virg. Aen. 10, 104.

(2) Ἀπ. 43. Quo populum atque urbem pacto servare potissit amplius Romanam.

Ἀπ. 44. Serpere uti γάγγραινα malum atque herpestica posset.

(3) Ὡς Κλέων ὁ πρεσβύτερος λέγει κατὰ Πλούταρχον (ἐν τῷ βίῳ τούτου 22), συμβουλεύων τὴν Σύγκλητον ν' ἀποπέμψῃ τῆς Ῥώμης ἐπὶ τὰ χεῖστα τοὺς πρὸς φιλοσόφους Ἕλληνας, τοὺς ἐλθόντας πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ὑπὲρ τοῦ Ὀρωπού, Καρνεάδην, Διογένην καὶ Κριτάειον.

(4) Κατ' Ἀθηναίον ἐν 42, 547 καὶ Alx. π. 13. 9, 42.

(5) Sveton. περὶ ῥητόρων ἐν ἀρχῇ καὶ Gellius N. A. 48, 14, 15 καὶ τὰ περὶ τούτου φησίματα τῆς Συγκλήτου. Bl. πλεῖον ἐν τῷ περὶ

Ἐν τῷ αὐτῷ τῶν θεῶν συμβουλῆς ἀπεφασίσθη ἰσῶς κατὰ Γερ-
 λαχίον ἀντὶ τῶν τοσούτων ἐν Ῥώμῃ κακιῶν νὰ δοῦσιν εἰς ἐξίλα-
 σμόν τῶν θεῶν παρὰ τοῦ δήμου ὁ Π. Κορνήλιος Λέντλος Αὐτοπας,
 ὁ Δ. Παπίριος Κάρβαν, καὶ ὁ Κ. Ὀστίλιος Τούβουλος, ὧν γίνεται
 μνηεὶς ἐν ταῖς ἀποσπάσμασι τοῦ βιβλίου τούτου καὶ ἀλλαχοῦ,
 καὶ ὧν ἡ πολιτεία καὶ ὁ βίος παρῆχον τῷ πομπῇ ἀφρομας πολ-
 λαῖς ἐμπιρίσεως διέτι τούτων ὁ μὲν Λέντλος ὑπατεύσας τῷ 157
 κατεδικάσθη ἐπὶ κατασχίσαι χρημάτων¹⁾, τοῦ δὲ Τουβούλου
 ἐδυσημαίτο ἡ στρατηγία (praefura) ἐπὶ θεωροδικίᾳ, καὶ ἄλλως
 ὃ βίος αὐτοῦ ἦτο ρυπαρὸς, ὥστε ὁ Κικέρων²⁾ καλεῖ αὐτὸν μιση-
 τότατον πάντων· ὁ δὲ Κάρβαν, ὡς ἀνεμυχθεὶς εἰς τὰ τῆς πολιτείας
 ὑπὲρ τῶν Γράχων, ἦτα οὐχὶ ἀρεστὸς τοῖς φίλοις τοῦ ἀρχαίου
 πολιτεύματος τῆς Ῥώμης καὶ τῷ Λουκίῳ αὐτῷ. Καὶ οἱ τρεῖς
 λοιποὶ οὗτοι ἄνδρες ἦσαν μισητοὶ διὰ τὴν ἐπιτορκίαν καὶ ἀσέβειαν
 καὶ ἄκραν ἰδιωτέλειαν³⁾.

Ἐν τῷ δ' καὶ δ' καὶ ε' βιβλίῳ, φαίνεται ὅτι ἐσαυτοῦριζεν ὁ Λου-
 κίλιος τὴν πολυτέλειαν, πῇν τρυφήν καὶ τὴν ἀφρονα χρῆσιν τοῦ
 πλούτου ἐν τοῖς προαφάσις τοῦ ἀσώτου Νομάντανου καὶ ἄλλων
 ἐμφοίων τούτῳ ἀνδρῶν, ὧν τὰ ὀνόματα διὰ τὴν κακίαν ταύτην
 κἀπεφασίσθησαν μόνιμα ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ σατύρᾳ⁴⁾. Ἐπὶ δὲ γίνεται
 λόγος αἰεὶ περὶ τῆς ἀντιθέτου τῶν κακιῶν τούτων, τῆς ἀπληστίας
 καὶ φιλαργυρίας, πῇν καὶ ὁ Ὀράτιος ὑπόθεσιν ἔχει ἐν τῇ α' σατύρᾳ
 τοῦ α' βιβλίου. Πηγὴ δὲ τῶν κακιῶν τούτων λέγεται ἡ Ἀσία,
 ὅθεν εἰσέχεται αὐτὰς ὁ Ῥωμαῖος στρατὸς καὶ ἰδίᾳ ὁ στρατηγὸς
 Κ. Μάλλιους Μασίλων⁵⁾.

τῆς ἐρχήθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ῥωμαίους
 πονήματι μου ἀπὸ παλ. 87 π. ε.

(1) Κατὰ Val. Max. 6, 9, 10.

(2) De fin. 2, 16, 54. 4, 28, 77.

(3) Gerlach. σ. 48—50.

(4) Βλ. ἀποσπ. Β', 4 καὶ 5 καὶ σημ. Müller ἐν σελ. 296 περὶ τῶν
 ὀνομάτων τούτων. πρὸς καὶ ἐρμηνεῖς Ὀρατ. ἐν σατ. 4, 1, 101.

(5) Liv. 39, 6 καὶ Plin. H. N. 34, 8. Triclinia aërata abacisque
 et monopodia Cn. Manlium Asia devicta primum invexisse tri-

Ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ γ' βιβλίου γίνεται λόγος περὶ τῆς τοῦ ποιητοῦ ὁδοπορίας ἀπὸ Ῥώμης εἰς Καπύην καὶ τὸν σικελικὸν πορθμὸν, περὶ τῆς φύσεως τῶν χωρῶν δι' ἃν διέρχεται ὁ ποιητής, καὶ περὶ ἄλλων τοιούτων. Κατὰ μίμησιν τοῦ Λουκιλίου περιγράφει καὶ ὁ Ὀράτιος ὁμοίαν ὁδοπορίαν ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ Μαικήνα ἀπὸ Ῥώμης μέχρι Βρεντεσίου ἐν τῇ ε' σατύρᾳ τοῦ α' βιβλίου.

Ἐν τῷ ζ' βιβλίῳ σατυρίζει τὴν φαυλότητα νέων εὐγενῶν, οἵτινες ἀδεία τῆς εὐγενείας τῶν κυλίωνται εἰς τὸν βόρβρον τῶν ἡδονῶν καὶ τῆς ἀκολασίας, ἐν ᾧ ἀποστρέφονται τὰς πρὸς τοὺς δημοτικούς ἐπιγαμίας καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐν γένει κοινωνίαν, ὡς καὶ ὁ Μάριος παρὰ Σαλουστίῳ¹⁾ περὶ αὐτῶν λέγει.

Ἐν τῷ ζ' ἐπραγματεύετο περὶ τῶν παρεκτροπῶν τοῦ γαμικοῦ βίου καὶ τοῦ τῶν ἐραστῶν. ἔτι δὲ καὶ περὶ Κρονίων, Διονυσίων καὶ Μητρώων, ἐν οἷς ἡ ἀκολασία ἀχαλίνωτος ἐφέρετο²⁾.

Ἐν τῷ η' ἀντιπαραβάλλεται ὁ σώφρων βίος τῶν ἐγγράμων πρὸς τὸν τῶν ἀγάμων, ὑποκειμένων εἰς πλείστους κινδύνους ἐκ τῆς ἐν τῷ βίῳ ἀκολασίας· ὁ θάνατος πραγματεύεται καὶ ὁ Ὀράτιος ἐν τῇ β' τοῦ α' βιβλίου σατύρᾳ καὶ ἀλλαγῇ, διότι ἐπ' αὐτοῦ τὸ κακὸν τοῦτο ὑπερεπλεόνασε, ζώστων τῶν πλείστων ἐν ἀγαμίᾳ.

Ἐν τῷ θ' γίνεται λόγος περὶ ὀρθογραφίας καὶ γραμμάτων, ἐνθα ἐπεκρίνοντο ἴσως καὶ οἱ ἐν τούτοις νεωτερισμοὶ τοῦ Ἐννίου καὶ Ἀττίου, ὧν ὁ μὲν εἰσήγαγε τὰ διπλᾶ σύμφωνα, ὁ δὲ τὰ διπλᾶ φωνήεντα ἀντὶ τῶν μακρῶν.

Ἐν δὲ τῷ ι' ἐγίνεται λόγος κατὰ τὸν σχολιαστὴν τοῦ Ὀρατίου Πορφυρίωνα ἐν σατ. 10 τοῦ α' βιβλίου καὶ περὶ τῆς στιχοθεσίας τοῦ Ἐννίου καὶ Ἀττίου. Κατὰ δὲ τὸν τοῦ Περούσιου σχολιαστὴν ἐν τῇ βιογραφίᾳ τούτου ἐξέθετεν ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ ὁ Λουκίλιος τὸν ἴδιον βίον, ἀπολογούμενος ἴσως κατὰ τῶν κατηγορῶν αὐτοῦ ὥστε τὸ τοῦ Ὀρατίου³⁾, ὅτι ὁ τοῦ Λουκιλίου βίος πρόκειται σαφὲς ὡς

umpho suo quem duxit a. u. 567. Aug. C. D. 3, 21. καὶ πλείω παρὰ Gerlaeh σ. 51 καὶ ὅσα κατωτέρω ἐν τῇ διατριβῇ ταύτῃ λέγομεν.

(1) Ἐν Jugurt. 85.

(2) Βλ. ὅσα κατωτέρω περὶ τῶν ἐν ταῖς τοιαύταις ἱστοταῖς παρεκτροπῶν λέγομεν.

(3) Ἐν σατ. 2, 1, 30.

ἐν εἰκόνι, εἶναι ἀληθές. Ὡσαύτως καὶ ὁ Ὁράτιος ἀπολογεῖται πρὸς τοὺς κατηγοροὺς τοῦ ἐν τῇ δ' καὶ ι' σατύρα τοῦ α' βιβλίου καὶ ἀλλαχοῦ, φέρον καὶ αὐτὸς πολλὰ τοῦ βίου του.

Τὸ ια' βιβλίον ὑπόθεσιν ἔχει τὸν ἐν Νουμαντίᾳ πόλεμον τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὰς ἐν αὐτῷ πράξεις τοῦ Σκιπίωνος, ὃν ἐπαινεῖ διὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ εἰσχυθεῖσαν ἐν τῷ στρατῷ παιδαρχίαν, μέμφεται δὲ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν εὐγενῶν νέων ἐν τῷ στρατῷ ἀκολασίαν καὶ ἄλλας παρεκτροπὰς, ἀντιθέτων αὐτὰς πρὸς τὰς τῶν προγόνων ἀρετάς.

Ἐν τῷ ιβ' γίνεται λόγος περὶ θεάτρου, ἐνθα πιθανῶς κατέκρινε τὴν δουλικὴν μίμησιν τῶν Ἑλλήνων δραματικῶν, τὰς ἀτελείας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θεάτρου καὶ τὴν ἄφρονα σπατάλην τοῦ πλούτου ἐν αὐτῷ, καθ' ἃ κατωτέρω περὶ τούτου λέγομεν.

Ἐν τῷ ιγ' ἐπραγματεύετο περὶ τῆς ἐν τοῖς δαίμονις τρυφῆς καὶ πολυτελείας.

Ἐν τῷ ιδ' ἐπαινεῖται ὁ ἀπράγμων ἰδιωτικὸς βίος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τῶν σπουδαρχικῶν κατακρίνεται ἡ τούτων σπατάλη καὶ ἐπαινεῖται ἡ ἀφέλεια καὶ ὀλιγάρκεια τοῦ ἐν ἀγροῖς βίου, ὃ θέμα συνήθως ἀπαντᾷται ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ποιήσει καὶ μάλιστα τῇ ἐλεγειακῇ, τῇ τοῦ Προπερτίου, Τιβούλλου, Κατούλλου καὶ ἄλλων.

Ἐν τῷ ιε' ὡς καὶ ἐν τῷ κ' χλευάζονται αἱ τοῦ ὄχλου δεισιδαιμονίαι περὶ Λαμίων καὶ ἄλλων τοιούτων φανταστῶν ὄντων, ὡς καὶ παρ' Ἀριστοφάνει ἐν Ἰππ. 690, Σφηξί 4030. 4470.

Ἐν τῷ ις' χλευάζονται οἱ ποιηταί, οἱ ἀποδίδοντες ἀρετὰς καὶ ἐπαινοῦντες τὴν Ἀῆδαν, Ἀλκμήνην καὶ τὰς τοιαύτας. Γίνεται ἔτι λόγος καὶ περὶ παιδεραστίας.

Ἐν τῷ ιη' σατυρίζει τοὺς φιλαργύρους καὶ μωροὺς, ὡς καὶ ὁ Ὁράτιος ἐν τῇ α' τοῦ α' βιβλ. σατύρα.

Ἐν τῷ κζ' ὑπερασπίζεται ὁ Λ. τὰς σπουδὰς, τὰ ἥθη, τὸν βίον αὐτοῦ πάντα κατὰ τοῦ φθόνου καὶ τῶν προσβολῶν τῶν ἐχθρῶν του, ὡς καὶ ὁ Ὁράτιος ποιεῖ ἐν τῇ δ' τοῦ α' καὶ τῇ α' σατύρα τοῦ β' βιβλίου καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁμολογεῖ παρρησίᾳ ὅτι ἡ ποίησις αὕτη, σατυρίζουσα πολλοὺς ἀξιους σατυρισμοῦ, ποιεῖ τούτο οὐχὶ ἐκ μίσους ἢ προσωπικῆς ἐχθρας, ἢ ἐξ ἀλαζονείας τοῦ ποιητοῦ,

ἀλλ' ὅπως πολεμήσῃ τὴν κακίαν, καὶ ἀναστείλῃ τὴν πρῶτον αὐτῆς. Τοῦτο δὲ ἄλλως δὲν κατορθοῦται, λέγει, εἰμὴ διὰ τῆς φανερᾶς στηλιτεύσεως πάντων τῶν φαύλων ἀνδρῶν.

Τὸ λ' βιβλίον ἀναγράφει τὰς ἐνοχλήσεις καὶ πικρίας τῶν ἀνδρῶν ἕνεκα τῶν ἰδίων γυναικῶν, ὧν χάριν ἐπιλανθάνονται οὗτοι τῆς ἰδίας ἐλευθερίας, καὶ εἰς κίνδυνον τῆς ζωῆς καὶ τιμῆς τας ἐκθέτουσιν, ὅπως κομισθῶσι τὰ χρησιμεύοντα πρὸς τὴν τριψὴν καὶ πολυτέλειαν τῶν γυναικῶν των μέσα. ἔτι δὲ τοὺς φάουλους καὶ τὰς ἀπάτας, ἃς αὗται μεταχειρίζονται κατὰ τῶν ἰδίων ἀνδρῶν καὶ τὰς ἐριδίας καὶ διενέξεις, ἃς προκαλεῖ ἐκάστοτε ὁ μετ' αὐτῶν βίος.

Πλὴν τούτων φαίνεται ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὑπερασπίζεται ἑαυτὸν καὶ πάλιν ὁ Λουκίλιος κατὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ ἐχθρῶν καὶ ἀντιζήλων αὐτοῦ, ἐπαναλαμβάνει καὶ ὅρα ἐν ἄλλοις εἶπε περὶ τῆς ἰδίας ποιήσεως, ὅτι αὕτη εἰς ἄλλους μὲν ἀρέσκει, εἰς ἄλλους δ' οὐχί, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῆς προσβληθέντας φαύλους. Ὁμοίᾳ λέγει κατὰ τῶν ἀντιζήλων τῶν καὶ ὁ Ὁράτιος ἐν τῇ δ' τοῦ σ' βιβλίου σατύρᾳ καὶ ἀλλαγῇ.

Τοιαῦτα ἐν γένει καὶ ἄλλα πολλὰ τοῖσις ἡμοῖσι ἀνεμύνηται ὁ ἀναγνώστης ἐν τοῖς σωζομένοις ἀποσπάσμασι τῶν σατυρῶν τοῦ Λουκιλίου, ἃ νομίζομεν ὅτι εἰσὶν ἱκανὰ νὰ δείξωσι τὴν φύσιν τῆς ποιήσεως ταύτης καὶ τὴν ἀρετὴν, ἣν ἀνεγνέριζον οὐ μόνον αἱ σύγχρονοι καὶ φίλοι τοῦ ποιητοῦ, τούτου, ἀλλὰ καὶ αἱ μετ' αὐτὸν Κικέρων καὶ Ὁράτιος καὶ Κοϊντιλιανὸς καὶ ἄλλοι πολλοί, ὧν τὰς ὑπὲρ τοῦ Λουκιλίου εὐμενεῖς μαρτυρίας πᾶσας συνέλαβεν ὁ Γερλάχιος ἀπὸ σελ. 106—124 καὶ ὁ Λ. Μύλλερὸς ἀπὸ σελ. 170—189.

β) Αἷτια τῆς ὁμοιότητος τῶν ἐποθέσεων τοῦ

Ἀριστοφάνους καὶ Λουκιλίου.

Ἐκ τῆς συνέψεως ταύτης τῶν ἐποθέσεων τῶν κομμωδίων τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τῶν σατυρῶν τοῦ Λουκιλίου γίνεται φανερά, νομίζομεν, ἡ συγγένεια τούτων. Ἀὕτη δὲ αἰτίαν ἔχει τὴν ὁμοιότητα τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως τῶν Ἀθηναίων

καὶ τῆς Ψόμης, ἐκείνη μὲν κατὰ τὸν ε', ταύτη δὲ τὸν δ' π. Χ. αἰῶνα, ἐπὶ τῆς ζωῆς δηλονότι τῶν δύο τούτων μεγάλων ποτητῶν

ΑΨ Πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν

Ἀθηνῶν ἐπὶ Ἀριστοφάνους.

Ὁ Ἀριστοφάνης καὶ οἱ λοιποὶ τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ποιηταὶ ἔζων ἐν χρόνοις ἄκρας ἐλευθερίας, ἐν χρόνοις σφοδροῦ πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, οἷος ὁ τῆς ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας, ἀρξάμενος εὐθὺς μετὰ τὰ Μηδικὰ, ἐνταθεῖς δὲ ἐπὶ Κίμωνος καὶ Περικλέους καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὅτε ἐτι μᾶλλον ἐπετάθη οὗτος ἐν Ἀθήναις. Ἐν τούτοις τῷ χρόνῳ κατέστη ἡ πόλις αὕτη κέντρον παντὸς νεωτερισμοῦ, ἐν ᾗ πᾶν τὸ ἐξέχον ἐν τῇ πολιτείᾳ, τῇ φιλοσοφίᾳ, τῇ ποιήσει, τῇ τέχνῃ καὶ ἐν παντὶ ἄλλῳ καὶ ἐξετιμᾶτο δεόντως, καὶ τὸν φθόνον τῶν ἀντιζήλων διήγειρε σφοδρόν· καὶ ἐν ᾗ πᾶσα πολιτικὴ καὶ δικαστικὴ πράξις ἐνεκα τοῦ ἐπικρατοῦντος δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ὡς καὶ πάντες οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες ὑπέκειντο οὐ μόνον εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κοινοῦ, ἀλλ' ἦσαν ἐκτεθειμένοι καὶ εἰς τὰς προσβολὰς καὶ ὕβρεις καὶ τὰ σκώμματα αὐτοῦ τε καὶ τῶν κωμικῶν.

Ἡ νῦν κωμωδία ἐπεῖχε τύπον τῆς τῶν ἡμετέρων χρόνων δημοσιογραφίας καὶ μάλιστα τῆς τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ὅπως, αὕτη εἶναι ἄμεσος συνέπεια τοῦ δημοκρατικοῦ ἢ συνταγματικοῦ πολιτεύματος, οὕτω καὶ ἡ τότε κωμωδία εἶναι ἀκόλουθος τῆς ἄκρας ἐλευθερίας. Ὁ ὄχλος συνεχῶς τὸ κωμωδεῖν, ἵνα περσάται τῶν ἰσχυρῶν καὶ ὑπερβάλῃ εἰς βάσανον τὰς ταύτων πράξεις καὶ μάλιστα τῶν πολιτευομένων, εὖ εἰδὼς ὅτι τοῦτο συγχωρῶν ἐξασφαλίζει τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν του, ὡς ὁ Ξενοφών¹⁾ λέγει. Τοσοῦτον δὲ ἀναγκαῖον τὸ κωμωδεῖν ἐν τῇ τότε δημοκρατικῇ πολιτείᾳ τῶν Ἀθηναίων ἦτο, ὥστε, ὅτε τῷ 440 ἀπηγορεύθη διὰ νόμου τὸ ἐπικρατὶ κωμωδεῖν, ὡς ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοφάνους²⁾ λέγει, εἰδὼς μετὰ δύο ἔτη κατηργήθη ὁ νόμος οὗτος

(1) Ἐν τῇ πολιτ. τῶν Ἀθηναίων 2, 18.

(2) Ἀχαρν. 671.

πάλιν, μὴ ἀνεχομένου τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων τοιαύτην περ-
στολήν¹).

Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις λοιπὸν πάντων τῶν διαχειριζομένων
τὰ τῆς πολιτείας αἱ πράξεις ὑπέκειντο εἰς τὸν ἐλεγχον παντὸς
πολίτου. Ὁ κοινωνικὸς ὡσαύτως βίος καὶ αὐτὸς ὁ οἰκιακὸς ὑπεβάλ-
λοντο εἰς ἐλεγχον οὐ μόνον καθ' ὅσον ἤρχοντο εἰς κοινωνίαν πρὸς
τὸν πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ ὅτε παρῆχον ἰδιότροπόν τι ἐξερχόμενον
τοῦ συνήθους, καὶ διὰ τοῦτο διήγειρε τὴν κοινὴν περιέργειαν ἢ
καὶ τὰ ἦθη προσέβαλλεν. Ἐντεῦθεν καὶ ἰδιῶται πάσης τάξεως²),
οἵτινες παρέχουσι τι τοιοῦτότροπον, γίνονται ὑποκειμένοι τῆς κω-
μωδίας ταύτης, ὅπως καὶ οἱ τῆς πολιτείας ἄρχοντες, καὶ αὐτὸς
ὁ δῆμος οὐχ ἥττον³).

Ὡσαύτως καὶ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ ἄλλοι παντὸς εἶδους γνω-
στοὶ ἐπὶ ἔργῳ ἢ ἰδιώματι ἢ πράξει, ἀναφορὰν εἰς τὰ τῆς πολιτείας
καὶ τὴν κοινωνίαν ἔχουση, καὶ αὐτὴ ἡ θρησκεία ἢ μᾶλλον ἡ τοῦ
λαοῦ δεισιδαιμονία, καὶ παντὸς εἶδους τοιαῦται προλήψεις, ἦσαν
ἀντικείμενα τῆς χλεύης καὶ εἰρωνείας τῶν κωμικῶν. Οἱ τότε Ἀθη-
ναῖοι, ὅπως ἠνείχοντο νὰ διακωμωδῇται ἡ πολιτεία καὶ ὁ βίος
αὐτῶν, ἐξ ἴσου ἠνείχοντο νὰ ἀκούωσιν ἐξελεγχομένας τὰς ἐν
τῇ ποιήσει καὶ τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ μουσικῇ ὑπερβολὰς καὶ ὑπερ-

(1) Βλ. Bergk com. att. reliq. σελ. 142 καὶ Grote ἑλλην. ἱς. 4.
462 τῆς γερμαν. μεταφράσεως.

(2) Ξεν. πολ. Ἀθην. 1, 48· «Κωμωδεῖν δ' αὖ καὶ κακῶς λέγειν τὸν
μὲν δῆμον οὐκ ἔωσιν, ἵνα μὴ αὐτοὶ ἀκούωσι κακῶς· ἰδίᾳ δὲ κελαιώουσιν
εἰ τίς τινα βούλεται, εὖ εἰδότες, ὅτι οὐχὶ τοῦ δήμου ἔστιν, οὐδὲ τοῦ πλῆ-
θους ὁ κωμωδούμενος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' ἢ πλούσιος ἢ γυναικίος, ἢ
δυνάμενος. Ὅλλοι οὖν τινες τῶν πενήτων καὶ τῶν δημοτικῶν κωμωδοῦν-
ται, καὶ οὐδ' οὗτοι, ἐὰν μὴ διὰ πολυπραγμοσύνην, καὶ διὰ τὸ ζητεῖν πλεόν
τι ἔχειν τοῦ δήμου. Ὡς τε οὐδὲ τοὺς τοιοῦτους ἄχθονται κωμωδοῦμένους.

(3) Ἀρισ. ἐν Ἰππ. 40·

Νῶν γὰρ ἐστὶ δεσπότης

ἄγροικος ὀργῆν, κυάμοτρώξ, ἀκρόχαιος,

Δῆμος πυκνίτης, δύσκολον γερόντιον,

ὁπόκωφον.

καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἔχει περὶ τοῦ δήμου ὁ Ἀριστοφάνης Ἀλλεχοῦ.

βάσει, αἱ εἰγόντο ἐπὶ βλάβῃ τῆς τέχνης ἢ καὶ τῆς κοινωνίας· καὶ διαστέλλων πάντοτε τὸ ἀληθές τοῦ πλαστοῦ, τὸ σπουδαῖον τοῦ γαλοῦ, οὐδόλως ἐταράσσετο, βλέπων ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης εἰσάγει τὸν Διόνυσον, τὸν Ἡρακλέα καὶ ἄλλους θεοὺς καὶ ἥρωας σατυρίζομένους ἐπὶ τῆς σκηνῆς δι' ἀποδιδόμενας αὐτοῖς ἐλλείψεις καὶ ιδιότητες. Ὁ αὐτὸς ὅμως Ἀθηναῖος ἐξανίσταται ἀπηνής κατὰ Ἀλκιβιάδου καὶ τῶν ὁμοίων τούτου, ἀποπειραθέντων νὰ χλευάσωσι καὶ μμηπτικῶς νὰ διασύρῃσι τὰ τῆς θρησκείας. Διαστέλλων λοιπὸν τὴν παιδιάν ἀπὸ τῆς χλεύης, σύγχωρεῖ τῷ κωμικῷ ποιητῇ νὰ εἰέλθῃ εἰς τὰ τῆς πολιτείας, εἰς τὴν ἐκκλησίαν, εἰς τὸν δῆμον καὶ τὸ βουλευτήριον, εἰς τὴν ἀγορὰν, τὰ γυμνάσια καὶ τὰς παιδείας, εἰς τὰς σχολὰς καὶ τὰ σπουδαστήρια, εἰς τὸ θέατρον καὶ εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν, καὶ ἐξ αὐτῶν πάντων νὰ λάβῃ ἣν θέλῃ ὕλην, καὶ δι' αὐτῆς νὰ ποιήσῃ δράμα ἀντάξιον τοῦ θεοῦ, εἰς δὲ εἶναι καθιερωμένον τὸ θέατρον πρὸς διδασκαλίαν καὶ τέρψιν τοῦ ἐν αὐτῷ συνερχομένου λαοῦ, καὶ ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ Διόνυσος διακωμωδοῦμενος συντέρπεται καὶ συμπαίζει μετὰ τοῦ λατρεύοντος αὐτὸν λαοῦ, ὅστις καὶ αὐτὸς ἀρέσκεται εἰς τὰ σκώμματα καὶ τὸν γέλωτα, ᾧ ἦσαν μέρος τῆς ἐορτῆς αὐτοῦ!).

Παρεῖχον μὲν οἱ τότε χρόνοι τοῖς κωμικοῖς πᾶσαν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ πολιτεία καὶ ἡ κοινωνία· καὶ πᾶς ὁ τότε βίος τῶν Ἀθηναίων παρεῖχον πλείστας ἀφορμὰς καὶ ὕλην κωμωδίας. Ὁ πολιτικὸς βίος τῶν Ἀθηναίων ἔνεκα πᾶν ἐπὶ τὸ δημοτικώτερον γενομένων ὑπὸ τοῦ Περικλέους νεωτερισμῶν, καὶ μάλιστα ἔνεκα τῆς ὑπερισχύσεως τῶν δημαγωγῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρὸς ὑπέστη οὐ μικράς ἐπὶ τὸ χεῖρον

(1) Bl. Grote 4. 564. Λουκιαν. ἐν ἀλίστ. 25· αὐτοὶ τοιοῦτος εἶναι ὁ πολὺς λαὸς, χαίρουσι τοῖς ἀποσκώπτουσι καὶ λοιδορουμένοις, καὶ μάλοισ' ὅταν τὰ σεμνότατα εἶναι δοκοῦντα διασύρηται· ὥστερ ἀμείλει καὶ πάλαι ἔχαιρον Ἀριστοφάνει, καὶ Εὐπόλιδι Σωκράτην τουτοῖ ἐπὶ χλευασίᾳ παράγουσιν ἐπὶ τὴν σκηνὴν, καὶ κωμωδοῦσιν ἀλλοκότους τινὰς περὶ αὐτοῦ κωμωδίας. Καίτοι ἐκεῖνοι μὲν καθ' ἑνὸς ἀνδρὸς ἐτόλμων τὰ ταῦτα, καὶ ἐν Διονυσίοις ἐφωμμένον αὐτὸ δρῆν· καὶ τὸ σκῶμμα μέρος τι ἔδοκει τῆς ἐορτῆς, καὶ ὁ θεὸς ἴσως χαίρει, φιλόγελως τις ὢν».

μεταβολάς καὶ πλείστας παρεκτροπὰς τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν καθιδέσθην ἔφερον εἰς τῶς. Τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀκλόνητον ἀσπόμενον εἶβας καὶ ἡ ἄκρα εἰς αὐτοὺς πεποιθήσεις τοῦ λαοῦ ἐκλαμύσθη καὶ ἐντεῦθεν μὲν ἐκ τῶν θεωριῶν τῶν φιλοσόφων, ὅτι τινες εὐρισκον ἀντιφάσκοντα σῆδος τὴν θείαν φάσιν πολλὰ τῶν τοῖς θεοῖς ἀφ' οὐκ ἐκδομένων, ὡς ὁ Πλάτων ἐν τῷ β' τῆς πολιτείας τοῦ, ἐκείθεν δὲ ἐνεκα τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ λαοῦ, σκεπτομένου ἤδη καὶ αὐτοῦ περὶ τούτων καὶ μὴ εὐρίσκοντες πολλὰ συμβιβάζοντα πρὸς τὸν ὁρῶν λόγον. Ἐπὶ ταύταις δὲ καὶ αἱ τῶν ἱερέων καὶ ῥητόρων καὶ δεισιδαιμόνων ἀνδρῶν ψευδολογίαι καὶ ἀπάται καὶ ἡ ἐπ' αὐτῶν σκληρομάρτη ἰστορέλεια συνετέλεον οὐκ ὀλίγον καὶ αὐταὶ εἰς ἐξασθένειν τῆς τοῦ λαοῦ θρησκευτικῆς πεποιθήσεως. Τῆς ἐκ τούτων καὶ ἄλλων αἰτίας ἐξασθενήσεως τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθηματός παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις δειγμάτων οἷοι ὀλίγα εὐρίσκοντες παρ' Ἀριστοφάνει καὶ μάλιστα παρὰ τοῦ νεώτερόν του Εὐριπίδου. Πλείστον ὅμως ἐπέδρασαν εἰς τὴν ἐπὶ τὰ χεῖρα μεταβολὴν τῆς πολιτείας καὶ θρησκείας καὶ τῶν ἡθῶν τοῦ λαοῦ ὁ ἐκείνου νησιανδρῆς πόλεμος, οὗ τὰ ἀποτελέσματα, μάλιστα μετὰ τὸν ἐπισυμβαῖντα ἐν ἀρχῇ τούτου ἐκείθεν τοῖς Ἀθηναίοις λοιπῶν σκέρτατα ἐξεικονίζει ὁ Θεοκυδίδης. (2, 34: κ. 3. 34, 34—5.), ὁ Ἀριστοφάνης ἀλλαχοῦ τε καὶ μάλιστα ἐν Περύκλει ἐν τῷ δυνάμει τοῦ δικαίου καὶ ἀδικοῦ λόγῳ, καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ π' τῆς πολιτείας βιβλίῳ.

B'.) Πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τῆς
Ῥώμης ἐπὶ Λουκιλλοῦ.

Ἐν ὁμοίᾳ σχεδὸν πολιτικῇ καταστάσει καὶ ἐπὶ χεῖρον ἠθικῇ καὶ κοινωνικῇ εὐρίσκετο καὶ ἡ Ῥώμη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ Λουκιλλοῦ. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀριστοκρατικοί, αὐστηροὶ καὶ σπουδαῖοι ἐν πᾶσιν ὄντες, φύσει τε καὶ ἐθελι ἐμμένοντες ἐν τοῖς πατρίοις νομίμοις καὶ ἥθεσιν, οὔτε ἑαυτοῖς οὔτε ἄλλοις συνεχώ-

(1) Πλείστας μάρτυρας εἰς ἀπόδειξιν τούτου βλέπε παρὰ Niebuhr ἐν τῇ μεθορηρικῇ θεολογίᾳ ἀπὸ σελ. 427—476.

ρουν τὰς ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ παρατρεπὰς, ἐφ' ὅσον ἴσχυε τὸ ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα ἐν Ῥώμῃ. Τούτῃ ἐνεκα οὐδὲ ἀνάγκην εἶχον ἄλλης ἐλευθερίας λόγου ἢ τῆς ἐν τῇ βουλῇ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐν ᾗ ἐβουλευόντο περὶ τῶν κοινῶν, καὶ τῆς ἐν τοῖς δικαστηρίοις, ἐνθα περιεστέλλοντο αἱ ὑπὸ πολιτευομένων καὶ ἰδιωτῶν παρεκβάσεις τοῦ δικαίου. Πᾶν δ' ἄλλο εἶδος ἐλευθερίας λόγου ἦτο αὐτοῖς ἀγνωστον, ἴσως δὲ οὐδὲ ἀνεκτὸν ¹⁾), πολὺ δ' ἦπτον ἡ τοῦ θεάτρου ἐλευθερία, διότι τοῦτο μέχρι τοῦ 240 π. Χ. ἦτο σχεδὸν ἀγνωστον τοῖς Ῥωμαίοις ἀπὸ τούτου τοῦ χρόνου ἐγνώσθη μὲν αὐτοῖς διὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' αἰείποτε ἔμενε ξένον καὶ ἀντίθετον τῶν Ῥωμαϊκῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων. Τούτου δ' ἐνεκα ἦτο καὶ αἰείποτε εἰς ξένας χεῖρας καὶ ἐν ὀλίγῃ τιμῇ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

Ὅτε ὅμως μετὰ τὴν ἦτταν πάντων τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ῥώμης ἐχθρῶν, τῶν Καρχηδονίων, Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων, περὶ τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος, εἰσέκομίσθη καὶ ὁ τῶν ἡττηθέντων λαῶν πλοῦτος, μετὰ τούτου δὲ τρυφὴ καὶ πολυτέλεια καὶ πᾶν εἶδος ἡδυσκαθείας, ὡς ἐραξῆς ἀκριδέστερον θελωμεν εἰπεῖ, ἀπὸ τῶν τοῦ χρόνου ἤρξατο καὶ ὁ τῶν Ῥωμαίων βίος νὰ μεταβάλληται ἐπὶ τὸ ἀβρότερον καὶ πολυτελέστερον, καταδικαζομένης τῆς πρότερον λιτότητος καὶ ἀπλότητος αὐτοῦ ὡς ἀγροικίας καὶ σκαϊότητος²⁾). Τότε ἀπάσας σχεδὸν τὰς τάξεις τῆς Ῥωμαϊκῆς

(1) Ὁ Ὀρέτιος (ἐν ἐπισ. 2, 4, 139 καὶ ἐ.) περιγράφων τὴν γένεσιν τῆς παρὰ Ῥωμαίους αὐτοσχεδίου δραματικῆς ποιήσεως ἐκ τῆς τῶν θεῶν λατρείας μετὰ τὴν συγκομιδὴν τῶν καρπῶν, τῆς ἀρχαίας δηλονότι σατύρας (saturnae=versus fescennini), περὶ ἧς ἐγένετο βραχυδὸς λόγος ἐν τοῖς ἐνωτέρῳ σελ. 243 καὶ 244, ἐπάγει ὁ ποιητὴς, ὅτι ἡ οὕτως εἰσαχθεῖσα παρὰ Ῥωμαίους ἐλευθερία τοῦ ἐπικρίνειν τὰς τῶν ἀνθρώπων ἠθικὰς ἐλλείψεις, ἐπειδὴ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐξετράπη εἰς μανίαν, τολμήσασα νὰ εἰσελθῇ καὶ εἰς ἐντίμους οἴκους, ἀπειλοῦσα πάντα ὀδυνηρῶς, προεκάλεσε τὴν διὰ νόμου περιστολὴν τῆς, διότι οὐ μόνον οἱ παθόντες ἐξάνεστησαν κατ' αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ παθόντες, φόβῳ μὴ καὶ αὐτοὶ πάθωσι τὰ αὐτά. Ἐντεῦθεν δὴλον ὅτι ἡ τῆς Ῥώμης ἀριστοκρατία δὲν ἠνέχετο ἐξ ἀρχῆς πᾶσαν ἐλευθερίαν λόγου, ἥκιστα δὲ τὴν τῆς κωμωδίας.

(2) Liv. 49, 6. Juven. 6, 286, ὅστις οὕτως ἀποφαίνεται·

κοινωνίας κατέλαβε τὸ πνεῦμα τοῦ νεωτερισμοῦ· πάντων δ' βίος μετεβρύθμίσθη πρὸς τὸ τρυφήλὸν καὶ ἀβροδίατον, πάντες ἡρέσκοντο νὰ νεωτερίζωσιν ἢ μᾶλλον νὰ ἐλληνίζωσι περὶ τὸν βίον καὶ πᾶσαν τὴν διαίταν· ἡ δὲ προβαίνουσα ἀντιδρασίς τοῦ νεωτερισμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα ἀπλᾶ καὶ ὀλιγαρκῆ ἦθη τῶν Ῥωμαίων καθίστατο ἰσχυροτέρα, ἐπιτεινομένη ἐπὶ μᾶλλον ἕνεκα τῆς ὁσμῆς μεταδιδομένης τοῖς Ῥωμαίοις ἐλληνικῆς παιδείας καὶ φιλοκαλίας. Ἡ παιδεία αὕτη ἐξημέρωσε μὲν τὰ ἦθη τῶν τέως ἀγροίκων Ῥωμαίων, ὥς ὁ Ὅρατιος ὁμολογεῖ¹⁾, ἀλλ' εἰσέγαγε πρὸς πολλοὺς ἄλλοις καὶ τὴν τότε ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατοῦσαν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν, ἥς ἕνεκεν ἐξησθένησε πολὺ ἡ τοῦ λαοῦ πεποίθησις εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς τῶν πατέρων θρησκείας, ὥς ὕστερον ἐροῦμεν, ἀφ' οὗ χρόνου μάλιστα ὁ Ἐννιος, μεταφράσας τὰ τοῦ Εὐημέρου συγγράμματα, ἐγνωστοποίησε δι' αὐτῶν τοῖς Ῥωμαίοις ὅτι οἱ ὑπ' αὐτῶν πιστευόμενοι θεοὶ ἦσαν ποτε ἄνθρωποι πάντες· ἀφ' οὗ χρόνου οἱ Ἐπικουρείοι φιλόσοφοι ἐδίδασκον ἐν Ῥώμῃ τοὺς νέους τὰ ἀνατρεπτικὰ πάσης θρησκείας καὶ ἠθικῆς δόγματά των. Τοιαῦτα δὲ διδάγματα ἐπόμενον ἦτο νὰ κλονίσωσι τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν νέων καὶ νὰ ἐρεθίσωσι τούτους εἰς ἀπόλαυσιν τῶν ἡδονῶν καὶ εἰς πορισμὸν τῶν πρὸς

Unde haec monstra, vel quo de fonte requiris?

ὡς ἀνωτέρω ἐξέθηκεν ὁ σατυρικός ἀπολασμός καὶ λοιπὰς ἠθικὰς κακίας ἀποκαλεῖ αὐτὰς διὰ τὸ μέγεθός των· ταραστίας·

Nunc patimur longae pacis mala; saevior armis

Luxuria incubuit victumque ulciscitur orbem.

Nullum crimen abest facinusque libidinis, ex quo

Paupertas romana perit; hinc fluxit ad istos

Et Sybaris colles, hinc et Rhodos et Miletos,

Et coronatum et petulans maditumque Tarentum.

Prima peregrinos obscoena pecunia mores

Intulit, et turpi fregerunt secula luxu

Divitiae molles. Quid enim Venus ebria curat?

Ταῦτα λέγει ὁ σατυρικός ἔχων ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀδικοῦς χρόνους. ἀλλ' ἐν ἡγετονίᾳ μέτεω ἰσχύουσι τὰ λεγόμενα καὶ ἐπὶ τῶν χρόνιων τοῦ Λαουκίου.

(1) Ἐν ἐπιστολῇ 2, 1, 156.

ταύτας μέσων. Πάν λοιπόν τὸ ἀντικείμενον εἰς τὰς ὁρέξεις αὐτῶν ἔπρεπε νὰ πολεμηθῇ καὶ νὰ ἐκλείψῃ, πᾶν δὲ τὸ εἰς ταύτας συντελοῦν νὰ ζητηθῇ καὶ ἀνευρεθῇ παντὶ τρόπῳ θεμιτῶ καὶ ἀθεμίτῳ¹⁾).

Ἐντεῦθεν οἱ τολμηρότεροι τῶν πολιτευομένων καὶ ἀείποτε μερίζων ὀρεγόμενοι, βλέποντες ὅτι τὸ καθεστὼς ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα, εἰς ὃ ὀφείλει ἡ Ῥώμη πᾶσαν τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν ἐπικράτησιν αὐτῆς ἐπὶ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης, ἦτο πρόσκομμα εἰς τὰς ὁρέξεις καὶ τὴν φιλοδοξίαν των, ἀπέπειράθησαν νὰ ὑποκινήσωσι στάσεις καὶ ταραχὰς ἐν τῇ πόλει ὑπὲρ τοῦ ἀδικουμένου δῆθεν δήμου, ὃν προσεταιρίσθησαν, ὥς οἱ περὶ τοὺς Γράκχους εὐγενεῖς ὀλιγαρχικοί, οἵτινες κατώρθωσαν μὲν νὰ ἐκβάλωσιν ἀπὸ τοῦ μέσου διὰ δολοφονίας τὸν προστάτην τοῦ ἀρχαίου πολιτεύματος Κορνῆλιον Σκιπίωνα τὸν νεώτερον τῷ 129 π. Χ., ἡ πολιτικὴ ὁμῶς αὐτῶν ἀπόπειρα κατέληξεν εἰς τὸν θάνατον αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν τῆς στάσεως Γράκχων. Οὔτε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Σκιπίωνος, οὔτε διὰ τοῦ τῶν Γράκχων κατεβλήθησαν αἱ ἀντιμαχόμεναι μερίδες, ὧν οὐχὶ τὰ πρόσωπα ταῦτα, ἀλλ' ἡ φιλοδοξία καὶ ἰδιοτέλεια ἦσαν τὰ κινούντα αἷτια²⁾). Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἔμενον ἀκμαῖα καὶ μετὰ τοῦτο, παρήγαγον ὀφεξῆς τοὺς πολλοὺς καὶ αἱματηροὺς ἀγῶνας, τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τοῦ Σύλλα καὶ Μαρίου πρότερον, τοὺς τοῦ Πομπηίου καὶ Καίσαρος ὕστερον, καὶ τοὺς τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ Ἀντωνίου τελευταῖον, μεθ' οὓς ἀνδρῶν ἡ μοναρχία, ἡ θέσασα τέρμα εἰς τὴν πολιτικὴν, στρατιωτικὴν καὶ ὀχλοκρατικὴν ταύτην ἀκολασίαν, εἰσαγαγοῦσα δὲ νέα εἶδη διαφθοράς, συμφυῇ τῇ ἀπολύτῳ μοναρχίᾳ, ἃ ἦσαν ὑποκείμενον τῆς ὕστερον ἀναφανείσης σατύρας τοῦ Ὀρατίου, Περσίου καὶ Ἰουβενάλιου.

(1) Βλ. τὴν σπουδαίαν εἰσαγωγὴν τοῦ Σαλουστίου εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Καπλίνου συνωμοσίας, ἐξιστοροῦντος σαφῶς τὴν ἥθικὴν ἐξαχρείωσιν τῶν συγχρόνων τοῦ Ῥωμαίων, ὅτινες πολὺ δὲν ἀπέχον ἀπὸ τοὺς τοῦ Λουκίου.

(2) Βλ. πλεονεχὲς περὶ τούτου ἐν τῇ κρίσει ἡμῶν τῆς περὶ Βλοσίου καὶ Διοφάνους πραγματείας τοῦ κ. Μ. Ῥενιέρη, δημοσιευθεῖσα ἐν τῷ 6^ο τόμῳ τοῦ περιοδικοῦ τούτου ἀπὸ σελ. 164 μέχρι 193.

Τὰς τοιαύτας κατὰ τῆς πολιτείας ἀντιδράσεις ἐπεχείρησε διὰ τῆς σατύρας του νὰ καταπολεμήσῃ ὁ φιλόπολις καὶ πιστὸς εἰς τὸ πολίτευμα τῶν πατέρων Λουκίλιος, ἀντιπαραστέμνων κατὰ τῶν ἀναρχικῶν, φιλοδόξων καὶ ἰδιοτελῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του, ἃν πολλὰ ὀνόματα φέρονται ἐν τοῖς σωζομένοις αὐτοῦ ἀποσπάσμασι, μὲ τὴν τόλμην καὶ τὸ θάρρος, ὃ παρεῖχεν αὐτῷ ἡ εἰς ἱπποτικῷ καὶ πλουσίῳ γένους καταγωγῇ καὶ ἡ προστασία τῶν περὶ τὸν Σκιπίωνα ἰσχυρῶν ἀριστοκρατικῶν φίλων του, μετὰ δὲ τὴν αἰφνίδιον τούτου θάνατον ἡ πεποίθησις ὅτι μάχεται ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῶν νόμων αὐτῆς. Ὅθεν οὐ μόνον φανερὰ καὶ ἐκ τοῦ συστάδην βάλλει τὰ τῆς σατύρας βέλη κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν δῆμον καὶ ὅλας φυλάς τούτου μαστίζει διὰ τῆς σατύρας ἀδεῶς καὶ ἀσυστόως¹).

(1) Ἐπειθὲν ὁ Πέρσιος λέγει (ἐν σατ. 1, 114) «Secuit Lucilius urbem», ἐνθα ὁ Σχ. αὐτοῦ παρατηρεῖ «urbem secuit dicit, quia tribus omnes xxxv laceravit, ex quibus urbs tota constat». Ὁ Ἰουβενάκιος (ἐν σατ. 1, 165) «Ense velut stricto Lucilius ardens infremuit». Ὁ δὲ Ὀράτιος (ἐν σατ. 1, 4, 8) «Multo sale urbem defricuit». Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ α' σατύρᾳ τοῦ 8' βιβλίου ἐρωτῶν τὸν Τρεβότιον εἰς τί κυρίως ν' ἀσχοληθῇ, καὶ ἀποκρινόμενος ὑπὸ τούτου ἀπὸ τῆς σατύρας, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ, λέγει (ἀπὸ σάυχ. 62 καὶ 63):

Quid, cum est Lucilius ausus
primus in hunc operis componere carmina morem
detraheret et pellem, nitidus quia quisque per ora
cederet, introrsum turpis; num Lælius aut qui
duxit ab oppressa meritum Carthagine nomen,
ingenio offensi, aut laeso doluere Metello
famosisque Lupo cooperto versibus? Atqui
primores populi arripuit populumque
tributum,
scilicet uni æquus virtuti atque ejus amicis.

Ἐν τοῖς προῦχοις τούτοις, οὓς ἐσατύρειεν ὁ Λουκίλιος, καταλέγανται πλὴν τοῦ Λούπου, Κάρθωνος καὶ Μετέλλου (περὶ ὧν βλ. ἑνωτέρῳ σελ. 261), καὶ ὁ Δ. καὶ Κ. Ὀπίμιος, Τ. Ἀλβούκιος, Α. Ὀστίλιος Τεύδουλος, Π. καὶ Κ. Σκαιδόλας, Α. Αδρήλιος Κόττας, Π. Γαλλώνιος καὶ ἄλλοι. Ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἐκ τῆς τῶν ἱππέων τάξεως καὶ τῶν τοῦ δῆμου

Πλὴν τῆς ἀθεμίτου σπούδαρχίας καὶ φιλοδοξίας καὶ ἡ τρυφῇ καὶ φιλοχρηματία τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ ἡ διαρπαγὴ τῶν δημοφώνων καὶ ἡ λεηλασία τῶν ἀτυχῶν ὑπηκόων τῆς Ῥώμης, οὗς ἐγύμνουν οἱ ὡς ἀδηφάγοι λύκοι πεμπόμενοι εἰς τὰς ἐπαρχίας ἵνα διακίψωσιν αὐτάς, παρεῖχον ὅπλα ἐπιθέσεως εἰς τὸν ποιητὴν κατὰ τῆς τοιαύτης διαφθορᾶς. Οὐχ ἥτις δὲ καὶ ἡ ἀφόρητος καταστασις ἐπ' αὐτοῦ δωροδοκία τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν δικαστῶν, οἷς τὰ πάντα ἔκειντο ὥνα ἀντὶ χρημάτων, ὅπερ μαρτυρεῖ σαφῶς ἡ συχνὴ μεταβίβασις τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας ἀπὸ τῆς τῶν συγκλητικῶν τάξεως εἰς τὴν τῶν ἵπποτων, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς ἐπείνους, καὶ πάλιν εἰς τούτους ἢ μόνους ἢ ἀναμειγμένους μετ' ἄλλων ἄλλης τάξεως· διότι πάντες οὗτοι ἀλληλεδιαδόχως ἐκαλοῦντο εἰς συμπλήρωσιν τῶν δικαστηρίων, ὅπως οὕτω τεθῇ, εἰ δυνατόν, τέρμα κατὰ τῆς ἐν ταῖς δίκαις δωροδοκίας· ἀλλὰ δυστυχῶς ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι πάντες ἀυστόλως ἐπώλουν τὰς συνειδήσεις των τῇ πλειοδοτοῦντι. Τοῦτου δ' ἕνεκα πᾶν ἁμάρτημα ἔμενεν ἀτημώρητον, καὶ οἱ ἐκτελεστοὶ αὐτοῦ ἐνέμοντο τὰ ἐξ αὐτοῦ κέρδη πρὸς κοινὸν σκάνδαλον καὶ εἰς ὀλέθριον παραδειγματισμὸν τῇ νεολαίᾳ. Τοῦτο μαρτυρεῖ ὁ πονηρὸς καὶ πανωῦργος Νομάς Ἰουγούρθας, ἐκφυγὼν διὰ δωροδοκίας πῶν ἐν Ῥώμῃ ἰσχυρῶν ἀπὸ τῶν πολλῶν κατ' αὐτοῦ κατηγοριῶν, καὶ τῆς

ὀνομασίᾳ διακωμώδης διὰ τὰς κακίας των. Καὶ ἐν γένει δυνάμει εἰπωῖν ὅτι ὁ Λουκίλιος ὀφθενὸς τῶν ἀξίων στηλιτεύσεως καὶ μοιφῆς ἐφείσθη, ὡς γίνεται ὀφθαλμῶν ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ. Πολλὰ δὲ τῶν ὀνομάτων, ἃ ἐπὶ τρυφῇ, ἀκολασίᾳ, σπατάλῃ καὶ ἄλλαις τοιαύταις κακίαις, ἐσαύρισεν ὁ Λουκίλιος, οἷον τὸν Μαίνιον, Νομάντανον, Ἀλφιον, Παντίλαβον καὶ ἄλλους πολλοὺς, κατεστάθησαν μόνιμα τῆς σατύρας ὀνόματα, ἀπαντῶμενα παρὰ τοῖς ὑπερὸν σατυρικοῖς τῆς Ῥώμης, ὅτε ἡ τοῦ λόγου ἐλευθερία περιωρίσθη ἕνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τῆς μοναρχίας, ὅτε τὸ ὀνομαστὶ διακωμῶδεῖν καὶ διασύρειν ἀπηγορεύετο· ἐλαμβάνοντο δὲ ἀντὶ συγχρόνων προσώπων, εἰς τὰς αὐτὰς κακίας ὑποκειμένων, οὗς δὲν ἐτόλμων οἱ σατυρικοὶ νὰ δηλώσωσιν διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν ὀνομάτων. Βλ. Ὅρατ. σατ. 1, 4, 112. 2, 1, 22. ἐπισ. 1, 15, 26 καὶ κατάλογον τῶν παρὰ Λουκίλιον τοιούτων ὀνομάτων παρὰ Γερλαχίφ σελ. xxv καὶ ἐξῆς, ἐνθα γίνεται μακρὸς περὶ τούτων λόγος.

πόλεως ἐξερχόμενος ἐσράφη πρὸς αὐτὴν ἐκφωνῶν τὴν ἀληθεῖαν ταύτην· «*O Urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit*»¹⁾, διότι ἡ τῶν χρόνων τούτων ἀπληστία τὰ πάντα κατέστησεν ὧνα τῷ πλειοδοτοῦντι, ὡς ὁ μικρὸν νεώτερος τοῦ Λουκιλίου Σαλούστιος ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς τοῦ Κατιλίνου συνωμοσίας λέγει²⁾· «*Namque avaritia fidem, probitatem, ceterasque artes bonas subvertit; pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere edocuit*».

Ἔτι μᾶλλον ἐπικίνδυνοι εἰς τὰ ἥθη τοῦ λαοῦ ἦσαν οἱ ἐν τῇ ῥωμαϊκῇ θρησκείᾳ νεωτερισμοί. Ἐπειδὴ πᾶσα ἡ ῥωμαϊκὴ πολιτεία καὶ κοινωνία καὶ αὐτὸς ὁ οἰκιακὸς βίος βάσιν καὶ θεμέλιον εἶχον τὴν θρησκείαν, ἥς ἄνευ οὐδὲν ἐν τῷ βίῳ ἐγίνετο, ἡ μᾶλλον τὰ πάντα ἐξ αὐτῆς ἐξηρτῶντο, ἔπεται ἐντεῦθεν ὅτι θρησκεία καὶ βίος ἦσαν ἐν στενωπᾷ σχέσει, πᾶς νεωτερισμὸς ἐν τῷ βίῳ ἐπενήργει καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ καὶ ἀνάπαλιν. Κλονισθέντος λοιπὸν τοῦ πολιτεύματος καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἐκ τῶν ἐν τούτοις νεωτερισμῶν, ἐκλονίσθη συνάμα καὶ ἡ ἄκρα τοῦ λαοῦ πεποιθήσις εἰς τὴν πατρῴαν θρησκείαν. Ἐπειδὴ δὲ, ὡς εἶπομεν, τὰ πάντα ἦσαν ἐν ἀμέσῳ σχέσει πρὸς τὴν τῶν πατρίων θεῶν λατρείαν, ὅπου καὶ ὅτε αὕτη ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἐπάρκει πρὸς ἀποσοδόησιν ἐπικειμένου κακοῦ τινος, ὅπερ ἐπίστευεν ὁ ἄπλοὺς καὶ δεισιδαίμων λαὸς ὅτι προήρχετο ἐκ τῆς ὀργῆς τῶν θεῶν, προσέτρεχεν οὗτος ζητῶν ἐπικουρίαν ἐξ ὀθνείων θρησκευμάτων καὶ θεῶν, ὧν πλείστους ἐγνώρισε τοῖς Ῥωμαίοις ἡ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἀσιανοὺς κοινωνία ἀπὸ τοῦ ε' ἡδὴ, μάλιστα δὲ ἀπὸ τοῦ γ' αἰῶνος³⁾. Ἡ ἐνεκα τοιούτων λοιπὸν κοινωνικῶν λόγων εἰσαγωγῇ νέων θρησκευμάτων ἐν Ῥώμῃ οὐ μόνον ἐξησθένειζε τὴν πρὸς τοὺς

(1) Sal. Jug. 34. Liv. epit. 64. καὶ Flor. 3, 4.

(2) Κεφ. 40—43.

(3) Βλ. τὰ περὶ τούτου ἀκριβέστερον ρηθέντα ἐν τῷ πρυτανικῷ μου λόγῳ «Περὶ τῆς ἀρχαίας κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ῥωμαίους» 1872, σελ. 21 καὶ ἐξῆς.

πατρώους θεούς πεποιθήσιν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἐπηύξανέ τινων μὲν τὴν ἀδιαφορίαν εἰς τὰ τῆς θρησκείας, ἄλλων δὲ τὴν διεισδαμονίαν, μετὰ ταύτης δὲ καὶ τὴν ἀκολασίαν καὶ ἠθικὴν διαφθοράν, ἥτις ἦτο ἀναπόσπαστος ἀπὸ τῆς λατρείας ὀνείων θεῶν, οἷον τοῦ Βάκχου, τῆς Κυβέλης ἢ Μεγάλης Μητρός, τῆς Ἰσίδος καὶ ἄλλων τοιούτων, ὧν ἡ λατρεία ἐξετελεῖτο ἐν νυκτὶ καὶ σκότει ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἰδίως, αἵτινες οὐδεμίαν πρᾶξιν ἐπεχειροῦν μὴ ἐρωτῶσαι πρότερον τοὺς τῶν θεῶν τούτων ἱερεῖς καὶ μάντις· καὶ οὕτω παρῆχεν εὐκολίας εἰς πλείστας ἠθικάς παρεκτροπὰς καὶ ἀκολασίας, ὧς ἐπέτειναν οἱ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν περιερχόμενοι ἐπὶ κερδοσκοπία ἱερεῖς καὶ μάντις τῶν θεῶν τούτων.

Κατὰ τῶν τοιούτων ψευδοθρησκευμάτων ἐξανίστατο πολλάκις ἡ τῶν ἀρχαϊκῶν τὰ ἦθη καὶ εὐσεβῶν Ῥωμαίων συνείδησις, καὶ πολλάκις προεκάλεσεν αὐστηρὰς κατ' αὐτῶν ἀπαγορεύσεις ἐκ μέρους τῆς Συγκλήτου¹). Ἀλλὰ τὸ κακὸν εἰσῆλθεν ἤδη εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς κοινωνίας καὶ συνεδέετο μὲ τὸν εἰσαχθέντα πολιτισμὸν ὡς ἀναπόσπαστον αὐτοῦ στοιχεῖον, καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἐκρίνωσις καὶ ἀποβολὴ αὐτοῦ δὲν ἦτο ἤδη εὐκολος. Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία, ἡ πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς λαοὺς ὡσημέραι αὐξάνουσα κοινωνία, καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς ἐγγωρίου θρησκείας ἐν καιρῷ νοσημάτων καὶ κινδύνων καθίστων ἀνίσχυρα τὰ τῆς Συγκλήτου ψηφίσματα καὶ τὰς παρανέσεις τῶν συνετωτέρων παρὰ τῷ διαισθητικῷ λαῷ καὶ τοῖς μετέχουσιν ἑλληνικῆς παιδείας, ἐν ᾧ χρόνῳ αὐτὸς ὁ πατὴρ τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως, ὁ Ἑννιος, ὁ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς ἑλληνικῆς διαρρυθμίσας τὴν Ῥωμαϊκὴν γλῶσσαν καὶ καίησιν, γνωστοποιεῖ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ ἀνατρέπον τὰς βάρ-

(1) Μάλιστα δὲ τῷ 186 π. Χ., ὅτε κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Λιβίου (39, 8—22) ἀνακαλυφθείσης τῆς αἰσχρᾶς καὶ κακούργου συνωμοσίας τῶν τελούντων τὰ τοῦ Βάκχου ἔργα (Bacchanalia), ἐξεδόθη κατ' αὐτῶν τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο δόγμα τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου κατὰ τῶν συνωμοστῶν τούτων, ὧν χιλιάδες πολλαὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον ἐν Ῥώμῃ καὶ τῇ λοιπῇ Ἰταλίᾳ, ὅπου ὡς λοιμοὶ ταχύτατα εἶχε μεταδοθῇ τὸ κακὸν τοῦτο, ὅπερ μὴ προλαμβανόμενον ἔμελλε βεβαίως ν' ἀνατρίβῃ ἄρδην τὴν πολιτείαν καὶ κοινωνίαν τῶν Ῥωμαίων.

σεις τῆς ῥωμαϊκῆς καὶ ἑλληνικῆς θρησκείας σύγγραμμα τοῦ Μεσσηνίου Εὐημέρου, ὃ ἐδίδασκεν ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ λαοῦ πιστευόμενοι θεοὶ εἰσι τῆς αὐτῆς φύσεως οἷας καὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅτι ὑπὸ τούτων ἀνεβιβάσθησαν εἰς τάξιν θεῶν διὰ τὰς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος εὐεργεσίας των. Ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ ἐν Ῥώμῃ ὑποδοχὴν εὐρέντες Ἐπικουρείοι παρὰ τῇ νεολαίᾳ καὶ τοῖς ἡδυπαθῇ καὶ ἄνερτον βίον διάγουσι πλουσίοις τῆς Ῥώμης ἐδίδασκεν ὅτι οἱ θεοὶ οὐδόλως μεριμνῶσι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ ὅτι ἡ ἀλήθης εὐτυχία τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται ἐν τῇ ἀπολαύσει πάντων τῶν ἀγαθῶν τῆς φύσεως καὶ ζωῆς, ἡ δὲ δυστυχία αὐτοῦ ἐν τῇ στερήσει αὐτῶν· τὰ δὲ περὶ μελλούσης ζωῆς καὶ κρίσεως ἐν τῷ ᾧ ὅν ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ τῶν σοφῶν λεγόμενα ὅτι εἰσὶ ληρήματα ἀνδρῶν ἀπατεώων. Τὰ δόγματα δὲ ταῦτα συνέπραττον βεβαίως πλεῖστον εἰς τὴν πρόοδον τοῦ κακοῦ, μεταδιδόμενα εἰς τὴν νεολαίαν διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἐπαγωγῶν πονημάτων, οἷον τὸ τοῦ Εὐημέρου μεταφρασθὲν ὑπὸ Ἐνίου καὶ τὸ τοῦ μικροῦ νεωτέρου τοῦ Λουκιλίου περὶ φύσεως τῶν ὄντων (de rerum natura) ποίημα τοῦ Λουκρητίου, δι' οὗ ὁ εὐφυὲς οὗτος ἐπικουρικὸς προτίθεται νὰ ἀπαλλάξῃ ὁλοῦν ἀπὸ τῆς περὶ θεῶν θρησκείας τοὺς ἀνθρώπους, διδάσκων ὅτι οἱ θεοὶ οὐδόλως μεριμνῶσι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων· ὥστε ἀπ' αὐτῶν οὐδὲν οὐτέ καλὸν οὐτέ κακὸν ἔχουσι νὰ περιμένωσιν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅτι πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν αὐτῶν συντελεῖ νὰ ζῶσι σύμφωνα πρὸς τὰ τοῦ Ἐπικουροῦ δόγματα.

Κατὰ τῆς τοιαύτης θρησκευτικῆς ἀκολασίας καὶ διαφθορᾶς τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ ἐξάνεστη ὁ Λουκίλιος, εἰς ἄγων τοὺς θεοὺς αὐτοὺς ἐν τῷ α' βιβλίῳ τῶν σατυρῶν του, ὡς εἵπομεν, βουλευόμενος ἐν συνεδρίῳ περὶ τῆς περαιτέρω προστασίας αὐτῶν ὑπὲρ τῆς Ῥώμης, ἐν ᾗ ἡδὴ ὑπερεπλεόνασεν ἡ κακία καὶ ἡ ἠθικὴ διαφθορά. Λυπηρὸν ὅτι δὲν διεσώθησαν πολλὰ τοῦ μέρους τούτου τῶν σατυρῶν τοῦ ἀποσπάσματα, ἐξ ὧν ἡδυνάμεθα κάλλιον νὰ κρίνωμεν κατὰ πόσον ὁ φίλος τῶν ἀρχαίων ῥωμαϊκῶν ἡθῶν καὶ τῆς ἐγχειρίου θρησκείας πιστὸς λάτρης ποιητὴς ἀντεπεξήρχετο κατὰ τῆς θρησκευτικῆς ταύτης ἀκολασίας. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀλίγων

τούτων φαίνεται ἡ ὀρθοφροσύνη καὶ ὑγιὲς κρίσις αὐτοῦ ἐν τοῖς
 θρησκευτικαῖς, σατυρίζοντος καὶ αὐτὸν τὸν Ἑννιον καὶ ἄλλους
 ποιητὰς καὶ λογίους Ῥωμαίους, ὅσοι ἀπερισκέπτως καὶ λίαν
 ἀφρόνως διὰ τῶν ποιημάτων καὶ συγγραμμάτων ἀνεμόχλευον τὰς
 τῆς θρησκείας καὶ τῆς κοινωνίας βάσεις, δι' ὃν λόγον καὶ ὁ Ἀρι-
 στοφάνης ἐξανίσταται κατὰ τῶν τότε σοφιστῶν ἐν Νεφέλαις,
 κατὰ τοῦ Εὐριπίδου καὶ ἄλλων ποιητῶν ἐν Θεσμοφοριαζούσαις καὶ
 ἐλλαχοῦ δι' ἄλλα τε ὀλέθρια διδάγματα αὐτῶν, μέλιστα δὲ διὰ
 τὰς περὶ θρησκείας δοξασίας καὶ τοὺς νεωτερισμούς των. Διὰ τὸν
 αὐτὸν λόγον καὶ ὁ αὐστηρὸς τὰ ἥθη Κάτων ὁ πρεσβύτερος, ὁ ἀεί-
 ποτε ἀντιτασσόμενος κατὰ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ μουσῆς,
 ὡς πολεμίας τῶν Ῥωμαϊκῶν ἡθῶν, ἐξεφράζετο δυσμενῶς καὶ κα-
 τ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Σωκράτους, καλῶν αὐτὸν εἰς ἄλλον καὶ βίαιον
 καὶ καταλύοντα, ὃ τρόπῳ ἦν αὐτῷ δυνατόν, τὰ ἔθη καὶ πρὸς
 ἐναντίαν τοῖς νόμοις θόξας ἔλκοντα καὶ μεθιστάνοντα τοὺς πα-
 λίτας¹⁾).

Ἀλλὰ τοσοῦτον δίκαιον εἶχεν ὁ Κάτων καὶ πάντες οἱ ὁμό-
 φρονες αὐτῷ σύγχρονοι καὶ νεώτεροι, οἱ τὴν ἠθικὴν διαφθορὰν
 τῶν Ῥωμαίων εἰς τὸν εἰσαχθέντα ἐν Ῥώμῃ ἐλληνικὸν πολιτισμὸν
 ἀποδίδοντες, ὅσον δίκαιον ἔχομεν καὶ ἡμεῖς καὶ πᾶς ἄλλος ἀγροῦ-
 κος ἢ ἡμιπολιτισμένος λαὸς, οἷοι ἦσαν οἱ Ῥωμαῖοι πρὸ τῆς γυναι-
 σεως τῶν Ἑλλήνων, ὅστις, ἀποδεχόμενος οἰκίᾳ θελήσει τὸν βίον
 καὶ τὴν μετὰ τούτου συνημμένην τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν ζήνων
 λαῶν, μέμφεται τούτους ὡς αἰτίους τῆς εἰσαγομένης ἐν αὐτοῖς
 διαφθορᾶς.

Ἡ Ῥώμη ἐλθοῦσα εἰς κοινωνίαν πρὸς πολλοὺς γαίτονας λαοὺς,
 μᾶλλον αὐτῆς εἰς τὴν παιδείαν καὶ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν πλου-
 τον προσέχοντας, ὅπως ἀπεδέχθη παρὰ τούτων ὅ,τι καλὸν εἶχον,
 μετὰ τούτου δὲ καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν, ἀπεδέχθη ἐξ ἀνάγκης
 καὶ τὰ κακὰ αὐτῶν. Ὁ πλοῦτος ἐξήλασεν ἀπὸ Ῥώμης κατὰ μι-

(1) Πλουτ. ἐν βίῳ Κάτωνος τοῦ πρεσβ. 23. Παρελ. καὶ Mommsen
 ἐν Ῥωμ. 1ς. α' σελ. 882. τῆς δ' ἐκδ., συμμεριζόμενον τὰς κρίσεις ταύ-
 τας τοῦ Κάτωνος καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτοῦ.

πρὸν τὴν πατρίαν λιτότητα καὶ ἀφέλειαν τοῦ ἀρχαίου βίου, ὅς τις ἀπὸ τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας μόνῃς συντηρούμενος, ἤρκαίτο εἰς μικρὸν οἶκον, εἰς ὀλίγα καὶ εὐτελῆ ξύλινα ἢ πήλινα σκεύη, εἰς ἐριουργῇ ἐνδύματα, παρασκευαζόμενα ὑπὸ τῶν χειρῶν τῆς οἰκοδεσποίνης καὶ τῶν θυγατέρων αὐτῆς καὶ τῶν ὀλίγων θεραπαυνίδων. Τοῦ βίου τούτου τὴν ἀνεπιστρεπτὴ ἀπώλειαν θρηνοῦσιν οἱ ἐν μέσῳ τῆς ὑστερον ἐπικρατησάσης τρυφῆς καὶ πολυτελείας ζῶντες ποιηταὶ καὶ μάλιστα οἱ ἐλεγειακοὶ Τίβουλλος καὶ Προπέρτιος καὶ ὁ Ὀράτιος αὐτὸς καὶ ἄλλοι, ὡς ἀφαρπασθὲν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων θεῖον δῶρον.

Τὸ ῥηθὲν περὶ Σπάρτης ὅτι ὁ πλοῦτος ἀπολέσει αὐτήν, ὅπερ ἀληθῶς ἐπραγματοποιήθη διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου¹⁾ πρὸ πάντων, αὐτὸ τοῦτο ἰσχύει καὶ περὶ τῶν Ῥωμαίων.

Ὁ πολὺς εἰς τὴν Ῥώμην εἰσχομιζόμενος πλοῦτος ἀπὸ τοῦ γ' ἡδὴ π. Χ. αἰῶνος ἤρξατο νὰ διαλύῃ κατὰ μικρὸν τοὺς δεσμοὺς τοῦ αἰκογενειακοῦ βίου, νὰ εἰσάγῃ ἐξωθεν ἀντὶ τῶν τέως σιμνῶν καὶ ἐργατικῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν συζύγων δούλας ἢ ἀπελευθέρους ἑταίρας ἀκολάστους καὶ ἡδυπαθεῖς, ἀλλὰ κομψὰς καὶ χαρίεσσας, καὶ ὡς τοιαύτας ἐπαγωγούς καὶ ἀρεστάς εἰς τὴν νεολαίαν μεθ' ἧς ἠκολούθησε ταχέως, ὅπερ χερίστον, καὶ ἡ παρὰ φύσιν ἀκολασία, ἡ παιδεραστία. Ἐντεῦθεν ἤρξατο ἀποστροφή πρὸς τὸν γαμικὸν βίον, συχναὶ συνοικεσίων διαλύσεις, κακουργήματα οἰκιακὰ διὰ δηλητηρίων καὶ ἄλλων φονικῶν μέσων πρὸς ἀπομάκρυνσιν προσώπων, ἀντικειμένων εἰς ἀθεμίτους σκοπούς.

Ἡ γυνὴ εἶχε μὲν ἐξ ἀρχῆς παρὰ Ῥωμαίους, ὡς καὶ παρὰ τοῖς συγγενέσιν αὐτῶν τὸν βίον καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα Λαριεῦσι, πλείονα τιμὴν καὶ ἀξίαν ἢ παρὰ τοῖς Ἰωσιν, ἀείπατε ὅμως ἦτο ὑπερβύσιος εἰς τὸν ἄνδρα, ἄγαμος δ' οὔσα εἰς τὸν πατέρα ἢ τοὺς ἀδελφοὺς ἢ λοιποὺς ἐξ αἵματος συγγενεῖς. Ταύτου ἕνεκα ἡ μὲν ἔγγαμος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἰδίαν περιουσίαν, ἡ δὲ ἄγαμος καὶ ἡ χήρα οὐδὲ τὴν διοίκησιν τῆς πατρικῆς ἢ τῆς τοῦ ἀνδρός.

(1) Πλούταρχος ἐν βίῳ Λυσάνδ. 47.

Ἐν τοῖς χρόνοις ὅμως. τῆς διαφθορᾶς εὗρον τὰ μέσα αἱ θέλουσαι ν' ἀπαλλαχθῶσι τῶν δεσμῶν τούτων τοῦ νόμου διὰ δολίων γάμων ὥστε, λαμβάνουσαι μωροὺς ἢ πειθηνίους ἄνδρας, διεχειρίζοντο τὴν πατρίαν αὐτῶν οὐσίαν καὶ ἔζων ὅπως ἥρεσκεν αὐταῖς, οὐδόλως κωλυόμεναι ὑπὸ τῶν φαινομένων συζύγων αὐτῶν, ἢ καὶ ἂν ποτε οὗτοι ἀπεπειρῶντο νὰ περιστείλωσι τὰς ἀκολασίας αὐτῶν, εὐκολον ἦτο ν' ἀπαλλαχθῶσιν ἀπὸ τῶν δυσἀρέστων περιορισμῶν τούτων διὰ τοῦ διαζυγίου. Διὰ τῆς οὕτω γινομένης ἐλευθέρως χρήσεως τοῦ πλούτου αὐτῶν, οὐ μόνον ἔζων αἱ γυναῖκες αὐταὶ ὅσον ἀκολάστως καὶ τρυφηλῶς ἤθελον, ἀλλ' εἰχδόντινες αὐτῶν καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως μέρος, χορηγοῦσαι τοῖς εὐνοουμένοις αὐτῶν τὰ πρὸς σπουδαρχίαν μέσα, καὶ πολιτικὴν ἐντεῦθεν σημασίαν διὰ τοῦτο οὐ μικρὰν ἀπακτῶσαι.

Ἐν τῷ βίῳ τρυφή καὶ πολυτέλεια ἤρχισε νὰ ἐπιτείνηται ἀπὸ τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἀρχομένου, προεξαρχουσῶν τῶν γυναικῶν, ὅτε δι' Ῥωμαῖοι, ἀναμίχθέντες εἰς τὰς διενέξεις τῶν Ἀλεξάνδρου διαδόχων, ἔσχον ἀφορμὴν νὰ ἀντιταχθῶσι κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου, νὰ νικήσωσιν αὐτὸν παρὰ τὴν Σίτυλον τῷ 190 π. Χ. καὶ νὰ ἐπιβάλωσιν αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὡς ἔξοδα πολέμου περὶ τὰς 80,000,000 δραχμὰς¹). Συγχρόνως δὲ νὰ εἰσπράξωσι καὶ ἕτερον ἐξ ἴσου μέγα χρηματικὸν ποσὸν παρὰ τοῦ βασιλέως τῶν ἐν Φρυγίᾳ Γαλατῶν καὶ παρὰ τοῦ τῶν Καππαδόκων διὰ τοῦ ὑπάτου Γ. Μαλλίου Βούλωνος²), καὶ ἄλλο οὐ μικρὸν παρὰ τῶν Αἰτωλῶν, συμμάχων τοῦ τῆς Συρίας βασιλέως, διὰ τοῦ ὑπάτου Μ. Φουλβίου Νοβιλίωρος³).

Οὐχὶ μόνον ὁ μέγας οὗτος πλοῦτος, συγχρόνως εἰσρεύσας εἰς πόλιν τέως ὀλιγαρχικὴ καὶ σώφρονα, παρείχεν ἀφθονα τὰ μέσα πρὸς τὴν τρυφὴν καὶ πολυτέλειαν, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐξ Ἀσίας ἐπανελθὼν τρο-

(1) Πολυβ. 21, 13. 22, 26. Liv. 58. 59.

(2) Τοῦτον σατυρίζει ὁ Λουκίλιος ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ 6^{ου} βιβλίου. Bl. ἀνωτέρω σελ. 261. Πρβ. Liv. 38, 42—27. Πολυ. 622, 16—22.

(3) Liv. 38, 4—42. Πολυβ. 22, 8—15.

παιούχος στρατὸς εἰσεκόμισε πάντα τὰ εἶδη τῆς τρυφῆς καὶ ἡδυπαθείας τῶν ἀσιατικῶν λαῶν οὓς τότε πρῶτον ἐγνώρισε, πάντα τὰ μέσα δι' ὧν ἐπλήθυνε ἡ ἀνατροπὴ τοῦ αὐστηροῦ καὶ ὀλιγρκοῦς τέως ῥωμαϊκοῦ βίου καὶ ἡ τούτου ἐπὶ τὸ ἀβρότερον καὶ μαλακώτερον τροπὴ. *Luxuriæ peregrinæ origo*, λέγει ὁ Δίβιος¹⁾ *ab exercitu asiatico invecta in urbem est. ii primum lectos æratos, vestem stragulam pretiosam, plagulas et alia textilia et, quæ tum magnificæ suppellectilis habebantur, monopodia et abacos Romam advexerunt. Tum psaltriæ sambucistriæque et convivalia ludorum oblectamenta addita epulis; epulæ ipsæ et cura et sumptu majore adparari cœptæ. Tum coquus, vilissimum antiqvis mancipium et aestimatione et usu, in pretio esse et, quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. Vix tamen illa, quæ tum conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ²⁾.*

Ἐν Ἀσίᾳ ἐσυνήθησε κατὰ πρῶτον, λέγει ὁ Σαλούστιος³⁾, ὁ ῥωμαῖος στρατὸς ν' ἀρέσκηται εἰς ἐρώτας καὶ συμπόσια, νὰ θαυμάζῃ ἀγάλματα, εἰκόνας γραπτὰς, τορευτὰ σκεύη, ν' ἀρπάζῃ ταῦτα ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, νὰ συλῇ τὰ ἱερὰ, καὶ νὰ βεβηλώσῃ τὰ πάντα ἀδιακρίτως. Ὁ στρατὸς οὗτος, τῆς νίκης τυχὼν, οὐδὲν ἄφησε τοῖς ἡττηθεῖσι· διότι αἱ εὐτυχίαι, τὰς τῶν σοφῶν ψυχὰς καταβάλλουσαι, πάντα χαλινὸν ἀφαιροῦσιν ἀπὸ νικητὰς διεφθαρμένων ἡθῶν.

Ὁρῶς λοιπὸν ἀποφαίνεται Δίων ὁ Κασσιός⁴⁾ λέγων ὅτι πρὶν ἀσωτίας τῶν ἡττηθέντων λαῶν διὰ βραχέος ἐξήλωσαν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ τὰ πατρία ἔθνη οὐ διὰ μακροῦ κατεπάτησαν· ἄλλὰ ταῦτα ἦσαν semina μόνον futuræ luxuriæ! ὡς ὁ Δίβιος ἀνωτέρω εἶπεν. Ὁ πλουσιοπάροχος καὶ ἀφθονὸς ἀμνηστὸς τῆς

(1) Ἐν β.61. 39, 6.

(2) Πρὸς Plin. N. H. 34, 3, 14.

(3) Cat. 11.

(4) Ἐν τῷ 64. ἀποσπ.

ἡθικῆς διαφθορᾶς καὶ τρυφῆς ἐπαφυλάσσοντο εἰς τοὺς ἐπομένους χρόνους, οἵτινες ἀδελφον ἀν ἀνεφάνησαν καὶ πάλιν ἐν τινι τῶν ἐπιγενομένων ἐθνῶν. Διὸ πιστεύομεν ὅτι ἡ φύσις ἐδειξε διὰ τῶν Ῥωμαίων πᾶν ὅ,τι κράτιστον ἐπ' ἀρετῇ καὶ συνάσει ἡδύνατο γὰ πρᾶξῃ ὁ ἄνθρωπος, ὡσαύτως καὶ πᾶν ὅ,τι μέγιστον ἐπὶ κακίᾳ.

Ὁ αὐτὸς Αἰβίσις, ἕστις θεωρεῖ αὐτῷ τὴν τοῦ κακοῦ πρώτην πηγὴν ἀμέσως ἐφεξῆς¹⁾ παρέχει ἡμῖν εἰδήσεις περὶ τῆς διὰ ξένων θρησκειμάτων εἰσελθούσης εἰς τὴν Ῥώμην φρικαλέας διαφθορᾶς, ἣν ἐκάλυπτε κατ' ἀρχὰς ὁ τῆς θρησκείας πέπλος παρὰ λαῷ τέως εὐσεβεῖ καὶ σώφρονι· ἐγκαίρως δ' ἀποκαλυφθεῖσα, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, ἀνυστάλη, ἀλλ' ἐπὶ μικρὸν μόνον, διότι ἡ τοῦ κακοῦ πηγὴ ἔμενεν ἀνοικτὴ καὶ ἀενάως ἔρρεε, θαφιλῶς τρέφουσα τὴν ἀρξάμενην καὶ ταχύτατα ἐπιτεινομένην διαφθοράν.

Παραλλήλως μὲ τὸν εἰς Ῥώμην εἰσρέοντα πλούτον ἔβαινε καὶ ἡ τρυφὴ καὶ πολυτέλεια, ἐκδηλουμένη εἰς ἐνδύματα, κοσμήματα, σκευὴ παντὸς εἶδους, οἰκοδομὰς καὶ δεῖπνα. Ὑποκαταστάσεις ἡ ἐν τῷ τοῖς φιλοκαλίᾳ καὶ πολυτέλειᾳ τῆς Ἑφέσου, Ῥόδου, Ἀλεξάνδρειας καὶ λοιπῶν ἀσιατικῶν πόλεων εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, εἰσαγομένα ἢ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων αὐτῶν ἢ ὑπὸ κερδοσκόπων, καὶ ὑποδοχὴν αὐρίσκουσα παρὰ τοῖς πλουσίοις. Ἐντεῦθεν πᾶσα διάταξις τῶν τιμητῶν καὶ πᾶν δόγμα τῆς Συγκλήτου κατὰ τῆς πολυτελείας ἢ δυσκόλως ἐξετελεῖτο, ἢ ταχέως ἠκυροῦτο, ἀν μετὰ πολλῆς βίας κατωρθοῦτο ἡ κύρωσις αὐτοῦ, ὡς ἐγένετο ἐπὶ τοῦ δόγματος τῆς Συγκλήτου καὶ τοῦ δήμου, ἀπαγορεύοντος εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Κάνναις συμφορὰν τῶν Ῥωμαίων τῷ 215 π. Χ. τὴν παρὰ τῶν γυναικῶν χρῆσιν πολυτίμων κοσμημάτων, ποικιλοχρῶν ἐνδυμάτων καὶ ὀχημάτων, ὑπερ ἧμως μετὰ τὴν ἥτταν τῶν Καρχηδονίων ἠκυρώθη τῷ 195, ἀρκεσθείσης ὕστερον τῆς πολιτείας εἰς βαρὺν φόρον ἐπιβληθέντα εἰς τὰ τῆς τρυφῆς καὶ πολυτελείας ἀντικείμενα τῷ 184 π. Χ.

(1) Ἐν κεφ. 8 τοῦ 39 β.βλ.

Ἡ τρυφή αὕτη ἐξετάθη ταχέως ἀφθονός καὶ ἐπὶ τὰ δαίπνια. Ἀνὴρ ἤρχοντο ἤδη εἰς ψυχράς τροφάς ἐν τῷ προγεύματι, οὐδὲ εἰς δύο μόνον φαγητὰ θερμὰ ἐν τῷ δείπνῳ, ὡς πρότερον ἐγίνετο, καὶ ἂν παρεσκευάζοντο ὅπως καὶ ὁ ἄρτος ὑπὸ τῆς οἰκοδεσποίνης καὶ τῶν θυγατέρων ἢ οἰκετῶν τοῦ οἴκου. Νῦν καὶ τὰ φαγητὰ ἦσαν ποικίλα καὶ ἐκλεκτὰ καὶ πολυδάπανα διὰ τὸ σπάνιον αὐτῶν ὡς ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς προερχόμενα τὰ πλείεστα, μάλιστα δὲ ζῶα καὶ πτηνὰ καὶ οἶνος παντός εἶδους, καὶ παρ' ἐμπείρων μαγεύων παρασκευαζόμενα καθ' ἑλληνικὸν ἢ ἀσιατικὸν τρόπον. Ἐντεῦθεν οὐχὶ μόνον ἐπιδέξιοι μάγειροι ὑπῆρχον ἐν παντὶ πλουσίῳ οἴκῳ, ἀλλὰ καὶ μαγευρικὰ βιβλία συνετάσσοντο καὶ ἐξεδίδοντο εἰς Ῥώμην, καὶ τινες τῶν τῆς Ῥώμης ποιητῶν καὶ σοφῶν ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ ἑ' ἤδη αἰῶνος νὰ συγγράφωσιν ἐν λατινικῇ γλώσσῃ τοιαῦτα βιβλία ἡδυφαγητικὰ καὶ μαγευικὰ, δι' ὧν ἐγνωστοποιεῖτο τίνα καὶ πόθεν προέρχονται ἕκαστα, ἥτοι ἐκλεκτοὶ καὶ σπάνιοι ἰχθύς, ζῶα, πτηνὰ, καρποὶ καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ πῶς πάντα ταῦτα ἄριστα παρασκευάζονται πρὸς ἡδυτέραν βρώσιν. Ἄλλοτε ἐν τοῖς οἰκιακοῖς δείπνοις καὶ συμποσίοις ἤρχοντο ἐν τοῖς ψιλοῖς ἄσμασι τῶν νέων, ἀδόντων ἀρετὰς καὶ ἔργα τῶν προγόνων. Νῦν ἦδον ἐν τοῖς τοιούτοις ἔμπειροι μουσικοὶ παῖδες καὶ νέαι, ἄδοντες καὶ ψάλλοντες πρὸς διάφορα μουσικὰ ὄργανα, καὶ εἴτα τρεπόμενοι εἰς ὀρχήσεις ἀσέμνους καὶ ἀκολάστους. Πάντες δὲ οἱ ἐν τῷ οἴκῳ ὑπηρετοῦντες, μάγειροι, μουσικοὶ, τροφοὶ, παιδαγωγοί, διδάσκαλοι, καὶ οἱ πᾶσαν ἄλλην τοιαύτην ἐργασίαν ἐκτελοῦντες, ἦσαν δοῦλοι ἀργυρώνητοι ἢ οἰκογενεῖς ἢ καὶ ἀπελευθέροι. Καὶ πρότερον μὲν ἤρκεϊτο ὁ οἰκοδεσπότης εἰς ὀλίγους τινὰς τοιούτους, εἰς οὓς ἦσαν ἀνατεθειμέναι πᾶσαι αἱ ταπειναὶ τῆς οἰκίας ἐργασίαι, καὶ οὓς ἐκτῶντο οἱ οἰκοδεσπότες ἀντὶ μικροῦ χρηματικοῦ ποσοῦ. Νῦν ὅμως διὰ πᾶσαν ἐργασίαν ἔδει νὰ ὑπάρχῃ ἰδιαιτέρος δοῦλος εἷς ἢ καὶ πολλοὶ κατὰ τὸν πλοῦτον τοῦ δεσπότου καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῷ οἴκῳ, καὶ οὗτοι οὐχὶ ἐκ τῶν εὐτελῶν καὶ ἀδεξίων, ἀλλὰ καὶ ἔμπειροι εἰς τὰ ἔργα τῶν καὶ νέοι καὶ εὐειδεῖς ὅπως δ' ὧσι τοιοῦτοι, ἡγοράζοντο ἀντὶ ἀδράς δαπάνης, ἐνίοτε ἀντὶ πέντε καὶ δέκα χιλιάδων δραχμῶν καὶ ἔτι

πλέον¹⁾, ἐν ᾧ κοῖνοι καὶ συνήθεις δούλοι ἐτιμῶντο ἐκάτον μέχρι πεντακοσίων δραχμῶν.

Ἀπορεῖ τις ἀναγινώσκων παρὰ Πλάτωνα ἥδη, ποιῶντι πρὸς τὸν 6' αἰῶνα, ὅσα περὶ τοῦ ἐν Ῥώμῃ βίου τῶν νέων βεβαίως λέγει, διότι ἄλλως πῶς ἠδύναντο ν' ἀκούωσιν ὅπως ἕνα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ βίου Ῥωμαῖοι θεαταί; Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ Τρινομῶ (ἡ θησαυρῶ²⁾) περιγράφει τὸν βίον ἀσώτου νέου, συζῶντος μετὰ τῆς ῥασις ἐρωμένης αὐτοῦ, ἣτις προσάγει αὐτῷ μέγα πλῆθος θεραπόντων καὶ θεραπαινίδων, οὓς ἔχει αὐτῇ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς, καὶ ὧν εἰς ἕκαστος ἔχει ἴδιον ἔργον· ἡ μὲν εἶναι ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων, ἡ δὲ ἐπὶ τῶν ἀρωμάτων, ἡ δὲ ἐπὶ τῶν πολυτίμων κοσμημάτων; ἀλλὰ ἐπὶ τῶν κιθωτίων ἐν οἷς ταῦτα ἐφυλάσσοντο ἴσως, ἀλλὰ φέρουσι τὰ ῥιπίδια ἢ ἀεριστήρια, ἀλλὰ τὰ σανδάλια, ἀλλοὶ εἰσὶν αὐδοὶ καὶ μουσικοί, ἄλλος ἄγγελος, ἄλλος ἐξάγγελος καὶ τὰ τοιαῦτα.

ducitur familia tota, λέγει,
Vestiplica, unctor, auri custos, flabeliferæ,
sandaligeræ,
Cantrices, cistellatrices, nuntii, renuntii,
Raptores panis et peni.

Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ τοσούτους εἶχε δούλους καὶ δούλας ἀπελευθερος ἑταῖρα, ἐκ τῶν ἐπισήμων βεβαίως, ὅπόσους δεόν νὰ εἶχεν οἶκος ἐκ τῶν πρώτων τῆς Ῥώμης, οὔτινες ἐν τοιαύτῃ μεγαλοπρεпеῖᾳ ἔθετον τὴν ἰδίαν ἀξίαν;³⁾

(1) Ἐκ τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ὁρατίου (ἐν σατ. 1, 1, 104) μαρτυροῦμεν ὅτι ἄσωτός τις, Νομεντάνος τοῦνομα, καταναλώσας ἐν τρυφῇ καὶ ἀκολασίᾳ τὴν οὐσίαν του πᾶσαν, ἀνερχομένην εἰς πλέον ἑκατομμύριον, ἐπώλησε δούλῳ του ἀντὶ centenis millibus, ἥτοι πλέον τῶν 25,000 δραχμῶν.

(2) Ἀπὸ τοῦ 259 στίχου κατὰ τὴν Ῥιτσελίου 6' ἐκδ.

(3) Σπουδαιότητην πραγματείαν περὶ τῆς τρυφῆς καὶ πολυτελείας τῶν ἐν Ῥώμῃ γυναικῶν ἐξέδωκεν ὁ C. A. Boettiger τῷ 1806, Σαβίαν ἐπιγραφομένην, ἐν ᾗ συνήγαγε πλείστας περὶ τούτου εἰδήσεις ἐκ τῶν ἀρχαίων, καὶ πρὸ τούτου ὁ Meiners ἱστορίαν τῆς καταπτώσεως τῶν ἡθῶν καὶ ἐπιστημῶν καὶ τῆς γλώσσης τῶν Ῥωμαίων ἐν τοῖς ὑστεροῦ χρόνοις. Τελευταῖον δὲ πρὸ τινων ἐναιυτῶν ὁ Friedlaender Sitten-

Ἡ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων πολυτέλεια αὕτη δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπεκταθῇ καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ τῶν θεῶν, διότι καὶ οἱ θεοὶ ἐπιστρέφοντο ὁμοίως τῶν ἀνθρώπων φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἡρέσκοντο καὶ ἀπηρέσκοντο ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐν ταῖς τοῦ βίου.

Πάσης ἐορτῆς στοιχεῖα ἦσαν παρ' Ἑλλήσι καὶ Ῥωμαίοις θυσίαι καὶ εὐχαί, μετ' αὐτάς δὲ δεῖπνον καὶ ἀγῶνες. Ὅπως οἱ θεοὶ διὰ τῆς θυσίας μετεῖχον τοῦ θύματος, οὕτω καὶ οἱ θύοντες ἔδει νὰ μετὰσχωσιν αὐτοῦ συνδειπνοῦντες καὶ συμπίνοντες ἢ πάντες ἑαυτοῦ, ἢ ἕκαστοι ἰδιαιτέρως. Μετὰ τὸ δεῖπνον εἰπόντες οἱ ἀγῶνες, οἵτινες ἦσαν ἀπομυμήσεις τῶν ἀγώνων τῶν θεῶν, οὗς οὗτοι ἠγωνίσθησαν πρὸς γίγαντας καὶ ἄλλα τέρατα καὶ κακοποιούς ἀνθρώπους μαχόμενοι, καὶ διὰ τοῦτο ἡρέσκοντο καὶ αὐτοὶ ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων μυμήσεσι τῶν ἰδίων ἀγώνων.

Καὶ ἐν ὅσῳ μὲν ὁ τῶν Ῥωμαίων βίος ἦτο ἀπλοῦς καὶ ὀλιγαρκῆς, ἦτο ἀπλὴ καὶ ὀλιγοδάπανος καὶ ἡ τῶν θεῶν λατρεία. Ὁ γεωργὸς προσέφερε τοῖς τῆς γεωργίας καὶ τῆς φυτείας θεοῖς τὰς ἀπαρχὰς τῶν ἀγρῶν του, ὁ ποιμὴν τὸν πρῶτον ἀμνὸν καὶ γάλα τοῦ ἰδίου ποιμνίου εἰς τοὺς τὴν κτηνοτροφίαν ἐφορεύοντας θεοὺς¹⁾ ἐν καιρῷ τῆς συγκομιδῆς τῶν καρπῶν καὶ ὅτε ἄλλοτε ἐτέλει ἐορτὴν τῶν θεῶν. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἐορταὶ τὸ πάλαι ἦσαν ὀλίγαι, διότι ὀλίγοι καὶ οἱ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων λατρευόμενοι πάτριοι θεοὶ καὶ οἱ ἐν αὐταῖς τελούμενοι ἀγῶνες ἀπλᾶ γυμνάσματα τῶν ἐορταζόντων. Ἀπὸ τῶν χρόνων ὅμως τοῦ τελευταίου Ταρκύνιου ἤρξαντο οἱ Ῥωμαῖοι διὰ τῆς πρὸς τοὺς Ἑλλήνας ἐπιμιξίας νὰ παραδέχωνται ἑλληνικοὺς θεοὺς, καὶ νὰ λατρεύωσι τούτους κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον²⁾ ὥστε ἀπὸ τούτου αὐξάνει καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν τε ἐορτῶν καὶ τῶν ἀγώνων, καὶ ἡ λατρεία πολυτελεστέρα

geschichte Roms ἐπὶ τῆς μοναρχίας. Ἀλλὰ καὶ τὰ τρία ταῦτα συγγράμματα ὑπέθεσιν ἔχουσι τοὺς ὑστερον χρόνους, οὐχὶ δὲ τοὺς τοῦ Δουκλίου, ὅτε τὸ κακὸν ἦτο βαθαίως μετριώτερον.

(1) Tibul. Eleg. 4, 1, 38 καὶ 40, 45 καὶ ἀλλαχοῦ. Horat. Ep. 2, 4, 440.

(2) Πλεῖον περὶ τούτου ἐν τῇ περὶ τῆς ἀρχῆθεν κοινωνίας τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς καὶ Ῥωμαίους πραγματείᾳ μου, σελ. 24 κ. ἔ.

ἑορμαί καθίσταται. Ὅσον δὲ μὲ τὴν πρόδον τοῦ χρόνου πῆξαν ὁ τῶν ἑορτῶν ἀριθμὸς ἕνεκα τῆς πρὸς ξένους λαοὺς ἐπιμειξίας καὶ μάλιστα ἕνεκα τοῦ ἀφθονώτερον εἰσρέοντος πλούτου, τοσοῦτον ἡλαττοῦτο ὁ θρησκευτικὸς αὐτῶν χαρακτήρ, ἐπετείνετο δὲ ἡ πρὸς τὰς ἑορτὰς ῥοπὴ τῶν ἀνθρώπων πρὸς εὐθυμίαν καὶ ἀπόλαυσιν τῶν τῆς φύσεως ἀγαθῶν. Καὶ ἐν ᾧ μὲν διὰ τοῦτο περιωρίζετο ὁ τῆς ἱεροτελεστίας χρόνος εἰς τὸν ἀπολύτως ἀναγκαῖον, ἐξετείνετο ὁ τῶν ἀγώνων καὶ διασκεδάσεων ἐπὶ πολλὰς συνεχεῖς ἡμέρας.

Ἡ ἀρχαιότερα μεγάλη τῶν Ῥωμαίων ἑορτὴ ἦτο, πλὴν ἄλλων μικρῶν, ἡ κατὰ σεπτέμβριον μῆνα τελουμένη ἀπὸ τοῦ τελευταίου βασιλέως τοῖς τρισὶ πολιούχοις τῆς Ῥώμης θεοῖς, τῷ Καπιτωλίνῳ Διὶ, τῇ Ἑρᾷ καὶ Ἀθηνᾷ, ἡ *Iudi maximi* ἢ *Romani*, διὰ τὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους χορηγουμένην ἐκάστοτε ὑπ' αὐτῶν βοήθειαν κατὰ τῶν πολεμίων· ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς τῶν δημοτῶν στάσεως τῷ 509 π. Χ. καὶ τὴν διαλλαγὴν αὐτῶν πρὸς τοὺς πατρικίους. Ἐκωνοίσθη δὲ αὕτη καθ' ἑλληνικὸν τρόπον¹⁾, καὶ διήρκει πρῶτον μίαν μόνον ἡμέραν, ἐξετάθη δὲ εἴτα εἰς δύο, καὶ πάλιν εἰς τρεῖς μετὰ τὰς δύο ὁμοίας στάσεις τῶν δημοτῶν τῷ 494 καὶ 367, τελευταῖον δὲ εἰς τέσσαρας. Εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην ἐδαπανῶντο ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου μέχρι τῶν Καρχηδονικῶν πολέμων περὶ τὰς 50000 δραχμὰς εἰς θυσίας, ἀγῶνας καὶ λοιπά²⁾. Ἐν τῇ ἑορτῇ ταύτῃ ἐχόρευσαν τοὺς ἰδίους χοροὺς οἱ ἐκ Τυρρήνίας κληθέντες ὑποκριταὶ τῷ 364 π. Χ. καὶ μετὰ 124 ἔτη ὕστερον ὁ Ἕλλην Αἰβίος Ἀνδρόνικος ἐδίδαξε τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν δράμα ἐν Ῥώμῃ, προσθέσας τοὺς ἑλληνικοὺς δραματικούς ἀγῶνας (*Iudos scenicos*) εἰς τοὺς λοιποὺς τέως γυναικείους τοῖς Ῥωμαίοις ἀγῶνας³⁾, τοὺς τοῦ δρόμου (*Iudos circen*

(1) Βλ. περιγραφὴν τῆς ἑορτῆς ταύτης παρὰ Διον. ἐν β. ἀρχ. 7, 72 καὶ 5, 57. πρβ. καὶ Mommsen ἐν β. ἱς. 1, 290 καὶ 464 δ' ἐκδ. καὶ Becker ἀρχ. ῥώμ. 4, 457.

(2) Διον. 7, 71· ἀναλοῦσθαι ἔταξεν (ἡ βουλὴ) καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν εἰς τε τὰς θυσίας καὶ τοὺς ἀγῶνας ἀργυρίου πεντακοσίας μνᾶς· καὶ μέχρι τοῦ φοινικικοῦ πολέμου τοῦτο ἐδαπάνων. εἰς τὴν ἑορτὴν.

(3) Liv. 7, 2.

ces), τῶν μονομάχων (l. gladiatorios) καὶ τοὺς τῶν σατυριστῶν, ἀφ' ὧν προῆλθεν ἡ ῥωμαϊκὴ σάτυρα, καθ' ἃ ἀνωτέρω εἵπομεν. Τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐφορείαν τῶν ἐορτῶν τούτων εἶχον πρότερον οἱ ὑπατοί, ἀπὸ δὲ τοῦ 366 π. Χ. οἱ μεγάλοι ἀγορανόμοι (Aediles curules).

Ἀλλὰ μὲ τὴν πρόοδον τοῦ χρόνου οὐ μόνον προσετίθεντο ἡμέραι διαρκείας τῆς ἐορτῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐφεξῆς ἐορταὶ εἰσῆχθησαν πρὸς διασκέδασιν κυρίως καὶ τέρψιν καὶ ἀπόλαυσιν τοῦ λαοῦ. Τῷ 212 π. Χ. προσετέθησαν οἱ κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Ἀπόλλωνος τελοῦμενοι τὸν ἰούλιον ἀπὸ τῆς 6—13 ἡμέρας ἀγῶνες Ἀπόλλωνος (ludi Apollinares), ὧν τὴν διεύθυνσιν εἶχεν ὁ ἀστυκὸς στρατηγός (Praetor urbanus). Τῷ 205 εἰσῆχθησαν αἱ τῆς μεγάλης μητρὸς τῶν θεῶν, τῆς Περσινουντίας θεᾶς Κυβέλης ἐορταὶ καὶ οἱ ἀγῶνες (ludi Megalenses ἢ Megalensia), ὅτε καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς ταύτης μετεβιβάσθη εἰς Ῥώμην¹⁾ καὶ ἡ λατρεία αὐτῆς κατέστη ῥωμαϊκὴ, τελοῦμενοι ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ ἀπὸ τῆς 4—10 ἡμέρας ἐπιμελεία καὶ οὗτοι τῶν μεγάλων ἀγορονόμων ἀπὸ τοῦ 174 καὶ ἐξῆς ἐτελοῦντο τακτικῶς τῇ Διημετρικῇ καὶ Flora Ἀνοῖ οἱ ludi Florales τὸν ἀπρίλιον μῆνα ἀπὸ τῆς 21 μέχρι τῆς 3 μαΐου ἐπιμελεία πρῶτον τῶν μικρῶν (Aediles plebis), εἶτα τῶν μεγάλων ἀγορονόμων. Τὸν νοέμβριον αἱ τοῦ δῆμου ἐορταὶ καὶ ἀγῶνες (ludi plebis ἢ plebeii).

Ἀλλὰ πλὴν τούτων καὶ ἄλλαι πολλαὶ δημοτελεῖς καὶ ἰδιωτικαὶ ἐορταὶ ἐτελοῦντο κατὰ πᾶν τὸ ἔτος οὐχὶ κατὰ τὰς ἀρχῆθην καθιερωθείσας καὶ συνήθεις αὐτῶν ἡμέρας μόνον, αἵτινες ἦσαν οὐκ ὀλίγαι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλείους ἄλλας, καθ' ἃς ἐπετάσσετο ὑπὸ τῶν οἰωνοσκοπῶν καὶ μάντεων ἡ ἐπανάληψις αὐτῶν οὐχὶ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις²⁾ ἐνίοτε εἴτε ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους, εἴτε ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐν τῷ μεταξὺ ἐφαίνετο ἀπαίσιόν τι σημεῖον, δι' οὗ

(1) Ὁ Ἡρωδιανὸς περιγράφει διὰ μακρῶν τὰ τῆς τελετῆς ταύτης ἐν βιβλ. 1, 40 τῆς ἱστορίας τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας.

(2) Κατὰ Liv 29, 14 καὶ 33, 25 οἱ ludi plebeji septies restaurati. Ὁ αὐτὸς 38, 35 quinqvies toti restaurati. Περὶ τῶν ἐορτῶν καὶ ἀγῶνων τούτων βλ. πλείω παρὰ Becker ῥωμ. ἀρχ. 4, 473 κ. εἰ.

οἱ θεοὶ ἐδύλουν τὴν ἀπαρέσκειάν των, πράγματι δὲ διότι οἱ ἀρχόντες ἤθελον νὰ ἀρέσωσι μᾶλλον εἰς τὸν λαὸν διὰ τοὺς ἐφεξῆς λόγους.

Οἱ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐορτῶν τούτων ἔχοντες ἀρχόντες, δαπανῶντες πλὴν τοῦ ὑπὸ τῆς πόλεως χορηγούμενου χάριν τῆς θρησκείας πρὸς τὰς θυσίας χρηματικοῦ ποσοῦ, κατέβαλον καὶ ἐξ ἰδίων ἔτι μείζον ποσὸν πρὸς ἐξίασιν καὶ τέρψιν τοῦ παντὸς ὄχλου, καὶ πρὸς παρασκευὴν τῶν εἰς τοὺς ποικίλους ἀγῶνας ἀπαιτούμενων, ὅπως μᾶλλον θωπεύσωσι τὸ πλῆθος καὶ λάβωσι τὰς ψήφους αὐτοῦ εἰς τὰς προσεχεῖς ἀρχαιρεσίας. Ἡ εἰς τὰς ἐορτὰς ταύτας δαπάνη ἦτο πολλάκις μεγίστη ἕνεκα τῆς ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας διαρκείας τῆς αὐτῆς ἐορτῆς, καὶ ἔτι μᾶλλον ἕνεκα τῆς συχνῆς πολλάκις ἐπαναλήψεως (restauratio) τῆς αὐτῆς ἐορτῆς καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνημμένων. Ἀφ' οὗτου δὲ εἰσῆχθη καὶ ἡ διδασκαλία δραμάτων ἐν ταῖς ἐορταῖς ταύταις, ὥφειλεν ὁ ἔχων τὴν τῆς ἐορτῆς ἐπιμέλειαν ἀρχὼν νὰ καταβάλλῃ πλὴν τῆς εἰς τὰς θυσίας καὶ δημοθειίας καὶ τῆς εἰς παρασκευὴν τῶν ἀγῶνων τῶν μονομάχων καὶ ἄλλων τοιούτων, καὶ τὴν δαπάνην ἔτι πρὸς παρασκευὴν τῶν ὑποκριτῶν, πρὸς ἀγορὰν τοῦ διδασκασμένου δράματος καὶ τὸ πλεῖστον πρὸς κατασκευὴν θεάτρου, χωροῦντος χιλιάδας πολλὰς θεατῶν, ὃ μέχρι τοῦ 58 π. Χ. ἔδει νὰ κατασκευάζεται ἐκ ξύλων ἢ καὶ ὅπωςδὴποτε ἄλλως, καὶ μετὰ τὴν ἐορτὴν νὰ διαλύηται πάλιν. Ἐννοεῖται δὲ ὅπόσον μεγάλη ἦτο ἡ δαπάνη θεάτρου, κατασκευαζομένου ἐκάστοτε ἵνα περιλάβῃ ἅπαν ἢ τὸ πλεῖστον τοῦλάχιστον τοῦ τῆς Ῥώμης πλῆθους, καὶ μάλιστα διότι οἱ τὴν ἐπιμέλειαν ἔχοντες ἀρχόντες ἐκόσμουον τοῦτο ἀγάλλμασι καὶ ποικίλοις ὅλοις χρυσοῖς καὶ ἀργυροῖς κοσμήμασι¹), καὶ ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀνεβίβαζον μέγα πλῆθος ἀνθρώ-

(1) Τὸ ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Σκαύρου κατασκευασθὲν θεᾶτρον ἐχώρει 80,000 θεατᾶς. Ἡ σκηνὴ εἶχε τρία πατώματα, ὧν τὸ κάτω ἦτο μὲ μέρμαρον κεκαλυμμένον, τὸ μεσαῖον μὲ ὕειλον, τὸ ἄνω μὲ ἐλάσματα χρυσοῦ, 360 κίονας, ὧν οἱ κάτω ἦσαν 38 πόδες ὑψηλοὶ καὶ 3,000 ἀγάλματα ἐκ χαλκοῦ ἐπὶ τούτοις δὲ ἀτταλικὸς τέπτης, εἰκόνας γραπτὰς καὶ ἄλλα πολλὰ βαρύτιμα κοσμήματα (Plin. H. N. 36, 15, 24, 20*).

πων καὶ ὑποζυγίων καὶ σκευῶν παντὸς εἶδους, ὅταν ᾔτο ἀνάγκη νὰ τελέσωσι καὶ ἐπ' αὐτῆς θρίαμβον, ὡς ἐγένετο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Κλυταιμνήστρας τοῦ ποιητοῦ Ἀττίου¹). Πάντα δὲ ταῦτα μετὰ τὴν ἑορτὴν ἦσαν ἀχρηστα.

Ἐντεῦθεν εἰκάζομεν ὅτι οἱ ἀρχοντες οὗτοι, ὅπως ἐπαρκεῖσων εἰς τὰς μεγάλας ταύτας δαπάνας, κατηνάλισκον οὐχὶ ὅσα αὐτοὶ εἶχον, ἀλλὰ καὶ ὅσα πῶδυναντο νὰ εὕρωσι θανειζόμενοι παρ' ἄλλων.

114). Ἀνάλογος πρὸς τὴν τῆς σκηνῆς διακόσμησιν ἦτο καὶ ἡ τῶν ὑποκριτῶν ἐνδομασία, ἥτις ἐνίοτε διτήγειρε τὴν περιέργειαν καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν θεατῶν μᾶλλον ἢ ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐκθέσις τοῦ δράματος (Hor. ep. 2. 4, 203 κ. ἐ.). Αἰτία δὲ τοῦ φαινομένου τούτου εἶναι αὐτῇ ἡ ἀπειροκαλία καὶ ἀμάθεια τῶν θεατῶν καὶ ἡ ἐν τούτοις ἀδιαφορία τῶν ἀρχόντων. Ἐντεῦθεν μετὰ ἄλλους ψυχῆς λέγει ὁ Ὀράτιος ἐν τῇ πρὸς τὸν Αὐγουστον ἐπιστολῇ του ἀπὸ στίχ. 170 κ. ἐ. ὅτι ἀδύνατον νὰ προκόψῃ παρὰ Ῥωμαίοις ἡ ποίησις καὶ μέλιστα ἡ δραματικὴ, διότι οὕτε οἱ ποιηταὶ ἐπιτεργάζονται καλῶς τὰ ἴδια ποιήματα, οὔτε τὸ κοινὸν δύναται νὰ ἐκτιμῇ καλὴν ποίησιν. Καὶ ἂν ποτε ἀναφανῇ λόγος ἀξίος ποίητης, τούτων ἀποπαρῶναι ἡ ἀναισθησία καὶ ἀμάθεια τῶν ἐν τῇ θεάτρῳ, οἵτινες, διακρίπτοντες ἐν μέσῳ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ δράματος αἰτούσι σχινοθείας καὶ μονομάχους, ἢ τὴν ἐπὶ σκηνῆς ἐμφάνειν θρίαμβούοντος στρατοῦ, οὐ ἢ διάβασις διαρκεῖ τέσσαρας καὶ πλείονας ὥρας πολλάκις· διότι μᾶλλον ἀρέσκονται νὰ βλέπωσι στίφη τοῦ πεζοῦ καὶ ἐφιππου στρατοῦ, αἰχμαλώτους βασιλεῖς, ἀμέλλας πλήρεις λαφύρων, κλεῖτα, ἀγᾶλματα ἐξ ἐλέφαντος καὶ χαλκοῦ κορινθίου, πολυτελεῖ ἐνδύματα καὶ τὰ τοιαῦτα ἢ ν' ἀκροῶνται τοῦ δράματος. Ἐπὶ τούτοις δὲ ὁ τοῦ θεάτρου θόρυβος ὑπερβαίνει τοὺς ἐκ τοῦ ἀνέμου συριγμούς τοῦ Γαργάνου ἄλσους καὶ τοὺς μυκηθμούς τοῦ τυρρηνικοῦ πελάγους. Μὰ ποσούτων θόρυβον θεῶνται οἱ ἡμέτεροι, προσθέτει, τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν τέχνην καὶ τὸν ξένον πλοῦτον, ὃν φέρων ἐν πολυτίμοις ἐνδύμασιν ὁ ὑποκριτής, ἅμ' ἐμφανισθῇ ἐπὶ τῆς σκηνῆς, χειροκροτεῖται· αὐτὸς δ' ἀγνώων τὸ διατὶ μανθάνει ὅτι αἰτία εἶναι ἡ ἐν ταραντίνῃ βαφῇ ἡ φέρουσα στολὴ του.

(1) Ὅτε ἤχθησαν ἐπὶ τῆς σκηνῆς 600 ἡμίονοι, φέροντες δῆθεν τὰ ἐκ Τροίας λάφυρα. Ἐν δὲ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Δουρείου Ἰππου (equus trojanus) 3,000 κρατῆρες καὶ μέγα πλῆθος ἱππέων καὶ πεζῶν ἐν ποικίλοις ὅπλοις καὶ ἐνδύμασι (Cic. ad Fam. 7, 4). Μέχρις οὗ δὲ διέλεθ' ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοιοῦτος θρίαμβος παρήρχοντο τέσσαρες πολλάκις ὥραι καὶ πλέον ὡς ὁ Ὀράτιος ἀνωτέρω λέγει.

ὅτι εὐκολον ἦτο αὐτοῖς μετὰ τὴν ἀρχὴν των νὰ σταλῶσι διοικηταὶ ἐκ ἐπαρχίαν τινά, λόγῳ μὲν ὡς διοικηταὶ, πράγματι ὅμως ὅπως ληστεύωσι τοὺς κατοίκους, οὐδόλως φοβούμενοι τοὺς κατὰ τῆς τσαυτῆς ληστείας αὐστηροὺς τῆς πόλεως νόμους καὶ τὰ ἐν Ῥώμῃ δικαστήρια, διότι ἔχοντες ἀφθονα τὰ μέσα, ἠγόραζον εὐκόλως καὶ τοὺς συγκλητικούς καὶ δικαστὰς καὶ τὸν δῆμον αὐτόν·).

Ὅσοι δὲ τῶν ἀρχόντων τούτων καὶ τῶν ὁμοίων αὐταῖς δὲν κατώρθων νὰ λάβωσιν ἐπαρχίαν ἢ ἄλλην τινὰ ἀρχὴν, ἐξ ἧς ἡδύναντο νὰ πορισθῶσι χρήματα, ὅπως ἀποτίσωσι τὰ ἑαυτῶν χρεὴ καὶ ἐκτελέσωσι τοὺς φιλάρχους σκοποὺς των διὰ τούτων, προσκάλουν στάσεις ἐν τῇ πόλει διὰ δημαγωγίας καὶ ἄλλων ἀθεμιτῶν μέσων ἢ καὶ συνωμοσιῶν, ἵνα ἐκ τῆς ἀνατροπῆς τῶν καθεστώτων ὠφεληθῶσιν· οἷας στάσεις προεκάλεσαν πρότερον Γράκχοι αἱ τοῦ Λουκίου σύγχρονοι, ὕστερον δὲ Σύλλας καὶ Μάριος, καὶ τελευταῖον οἱ Τρίανδροι καὶ οἱ περὶ τούτους Κατιλίνας, Κλάδιος, Μίλιον καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὁμοίως τούτων φύσεως.

Τοιαύτη περίπου ἦτο ἐν σκιαγραφίᾳ ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῆς Ῥώμης, ὅτε ὁ Λουκίλιος ἐξανέστη διὰ τῶν σατυρῶν του κατὰ τῆς κακίας. Αὐτὸν δὲν σώζονται σάτυραι ὅλαι αὐτοῦ, ἐξ ὧν ἡδυνάμεθα κάλλιον νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ τότε μέγεθος τῆς κακίας, καὶ τὴν κατ' αὐτῆς τόλμην τοῦ φιλοπάτριδος τούτου ποιητοῦ. Ὅσα περὶ τούτου γινώσκουμεν πορίζομεθα ἐκ τῶν ὀλίγων σωζομένων αὐτοῦ ἀποσπασμάτων καὶ ἐκ μάρτυριῶν νεωτέρων συγγραφέων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ σωζόμενα ἀποσπάσματα ἐμφαίνουσι σαφῶς ὅτι τὸ κύριον θέμα τῶν σατυρῶν τοῦ Λουκίου ἦτο ὁ κατὰ τῆς πολυτελείας, τῆς τρυφῆς καὶ ἠθικῆς διαφθορᾶς πόντος, διότι ἐν πολλοῖς τῶν Α' αὐτοῦ βιβλίων γίνεται λόγος περὶ αὐτῶν, ὡς ἀνωτέρω ἐν τῇ περιλήψει τῶν ὑποθέσεων τῆς τοῦ Λουκίου σατύρας εἶδομεν.

Ἀριστοφάνης λοιπὸν καὶ Λουκίλιος ἀνθίστανται ἐξίσου εὐθαρ-

(1) Εἰς ἀπόδειξιν τούτων ἔχομεν πολλοὺς τοῦ Κικέρωνος λόγους καὶ μάλιστα τοὺς κατὰ Βέρρου, διοικητοῦ τῆς Σικελίας. Πρβ. Becker *rom. arch.* 4, 484 καὶ ὅσα ἀνωτέρω περὶ δεκάμου τῶν δικαστῶν εἴπομεν ἐν σελ. 273.

σῶς καὶ γενναίως κατὰ τῆς προβαίνουσας πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς διαφθορᾶς τῶν συγχρόνων, ἀλλὰ διάφορα ὅπλα ἐν χερσὶν ἔχοντες μάχονται ὁ μὲν ἐπὶ τοῦ θεάτρου διὰ τῆς κωμωδίας ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ δήμου¹), ὁ δὲ ἀπὸ τῆς οἰκίας καὶ τοῦ σπουδαστηρίου διὰ τῶν σατυρῶν του, ἃς ὡς ἐπιστολάς πέμπει πρὸς τοὺς Ῥωμαίους κατὰ τῆς φαυλότητος, προστατευόμενος ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Σκιπίωνα ἰσχυρῶν φίλων του. Ἀμφότεροι διὰ τὰς ὑπὲρ τῆς πολιτείας καὶ τῶν πατρίων ἠθῶν ἀγαθὰς προθέσεις των εἰσὶ προσφιλεῖς τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τῷ δήμῳ. Καὶ ὁ μὲν Ἀριστοφάνης μαρτυρεῖ τοῦτο ἐν τῇ τῶν Νεφελῶν παραδίᾳσι ἀπὸ στιχ. 518 ἐν Ἀχαρν. 495 καὶ 625 ἐν Ἰππ. 507, Εἰρήνῃ 727· περὶ δὲ Λουκιλίου ἔχομεν ἀξιοπίστον μάρτυρα τὴν μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ συνεχῆ καὶ ἀπρόσκοπτον συγγραφὴν καὶ ἐκδοσιν τῶν σατυρῶν του, οὐδενὸς οὐδέποτε κωλύματος παρεντεθέντος εἰς τὴν ἐλευθέραν στηλίτευσιν τῆς κακίας καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ δήμου. Ἐχομεν τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ὁρατίου, λέγοντος ὅτι ἅπας ὁ βίος τούτου²) πρόκειται ἀκριβῶς καὶ πιστῶς ἀπεικονισμένος ἐν ταῖς σατύραις αὐτοῦ, προσέτι καὶ τὴν τῶν συγχρόνων τοῦ ποιητοῦ τούτου καὶ τῶν ὕστερον³), οἵτινες ἄριστον πάντων τῶν τῆς Ῥώμης ποιητῶν ἐκάλουν τὴν Λουκίλιον καὶ αἰετοτε εἶχον εἰς χεῖρας καὶ ἀνεγίνωσκον· ὅπερ ἐμφαίνει ὅτι ἐπὶ Λουκιλίου καὶ ὕστερον ἔτι ἐν ἐλλείψει τῆς τοῦ βήματος ἐλευθερίας, ἤρρεσκον εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἢ τῆς σατύρας ἐλευθερία καὶ μάλιστα τὸ θάρρος καὶ ἡ ἐλευθεροστομία τοῦ Λουκιλίου. Διὰ τὴν ιδιότητα ταύτην καλεῖ ὁ φιλαλήθης Ὁράτιος τὸν Λουκίλιον κρείττονα αὐτοῦ, ὡς μὴ ἔχων αὐτὸς οὔτε τὸ θάρρος οὔτε τὴν ἀδειαν νὰ πατάῃ κατὰ κεφαλῆς τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν τῶν συγχρόνων ἀκολασίαν, δι' οὗς λόγους ἀλλαχοῦ θέλομεν ἐκθέσει.

ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΙΝΗΣ

(1) Ἀριστ. ἰππ. 40 κ. ε.

(2) Ὁρ. ἐν σατ. 2, 1, 30 καὶ 62.

(3) Quintilianus 10, 1, 93: Saturata tota nostra est, in qua primus insignem laudem adeptus Lucilius; quosdam ita deditos sibi adhuc habet amatores, ut eum non ejusdem modo operis auctoribus, sed omnibus poetis praeferre non dubitent.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΑΝΑΓΡΑΣ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ.

Ἐξ ἀντιγράφων καὶ ἐκτύπων χαρτίνων, σταλέντων παρὰ Π. Σταματάκη τῶν πλείστων, τινῶν δὲ καὶ παρ' Ἀθ. Δημητριάδου πρότερον, ἐκδίδομεν τὰς ἐξῆς Ταναγραϊκὰς ἐπιγραφάς·

1.

...ατης Ἀριστοκλῖδαο ἄρχοντος προξενίη·Ι....
 ...τω; (Σ)μίκρων Πλουτίω ἔλεξε·δεδόχθη ἐν δάμῳ, προξένως εἶμεν
 (κ)ῆ εὐεργέτας τὰς πόλιος Ταναγρῆων Δαμάτριον Φιδί...
 ...κῆ Πιστόλαον Δαματρίω Κορινθίως αὐτως κ(ῆ)
 5 ἐσόντως κῆ εἶμεν αὐτὺς γὰρ κῆ Φυκίας ἑπασιν
 κῆ Εἰσοτελλαν κῆ ἀσφαλίαν καὶ ἀσουλλαν κῆ κατὰ
 γὰρ κῆ κατὰ θάλατταν κῆ πολέμῳ κῆ ἱράνας ἰώ-
 σας κῆ τὰ ἄλλα πάντα καθάπερ τὺς ἄλλους προξένους
 κῆ εὐεργέτης.

Ὅμολ(ωῖ... ἄρχοντος...

ἐπιψά(φιδδε....

Φίλωνο...

εργέταν...

5 αὐτον κῆ...

νας ἰώσα(ς...

τα καθάπερ...

Τὰ ἄνω ἔχει ατεμάχιον βάρθρου γωνιαῖον, λίθου μέλανος, μήκ. 0, 58, πλάτ. 0,16, καὶ ὕψ. 0,27.^α Ἐν τῇ πρώτῃ πλευρᾷ εἶναι γράμμασι τῶν παλαιότερων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, (ὡς δεικνύει τὸ ὑπ' ὀψιν μου χάρτινον ἐκτυπον) πρῶτον μὲν πρὸς ἀριστερὰ τῷ ὀρῶντι τὰ δύο μικρὰ τέλη στίχων, ἐκ ψηφίσματος πιθανῶς, εἶτα δὲ ἐπὶ δεξιὰ τὸ ὅλον ἐπὶ Ἀριστοκλῖδα ψηφίσμα, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ πλευρᾷ εἶναι μόνον αἱ ἀρχαὶ ἑπτὰ στίχων τοῦ ἐπὶ Ὁμο-
 λωῖ... ψηφίσματος. Δὲν συνεπληρώσαμεν τούτου τὰ δυνατὰ νᾶ

συμπληρωθῶσι μέρη, διότι εἶναι περιττὸν, γνωστῶν οὐσῶν τῶν τυπικῶν φράσεων. Δὲν ἔχομεν δὲ καὶ τίποτε νὰ παρατηρήσωμεν.

2.

Μνάσων Εὐδῶλω

Εὐδῶλον τὸν (πατέρα ἀνέθεικε τοῖς θίοις;

Ἀθαναγίτενος ἄρχοντας προξενή· βῶλα· Προστατη(ρίω μείνος.....ἐπεψάφιδε
Σωσικράτης, Μνάσων Εὐμήλω ἔλεξε· προβεβῶλε(ῦσθαι τὰ βῶλα, πρόξενον εἶμεν κτ
[εὐεργέταν τὰς πόλιος Ταναγρέων

5 Θιοκλῆν Ἀγωνος Ἐλατεῶ αὐτον κη ἐργόνως.....

κη πολέμω κη εἰράνας ἰώσας κη κατὰ γᾶν κ(η).....

εὐεργέτης τὰς πόλιος γέγραπτη.

Πολυξεν...

Τὰ ἄνω ἔχει ατεμάχιον βάθρου γωνιαῖον, λίθου μέλανος, ὕψ. 0,27, πλ. 0,35, καὶ μήκ. 0,40. — Πρέπει δὲ οἱ στίχοι νὰ ἦσαν μακρότατοι, ἐκτεινόμενοι τινες καὶ μέχρι περίπου 115 γραμμάτων, ὥς ἡ διὰ τῶν ἐν χρήσει τυπικῶν φράσεων συμπλήρωσις των φαίνεται ἀπαιτούσα. Σχῆμα γραμμάτων τὸ τῶν πρώτων Ρωμαϊκῶν χρόνων, ἃν δὲν ἀπατῶμαι. Εἰς ποίαν δὲ σχέσιν εὐρίσκονται οἱ πρώτοι δύο στίχοι τοῦ λίθου, (οἱ καὶ μείζονα ἔχοντες καὶ ἀραιὰ τὰ γράμματα,) πρὸς τὸ ψήφισμα; Ἴσως εἰς οὐδεμίαν. Καὶ τολμῶ εἰκασίαν, ὅτι τὸ βάθρον ἦτο ἐξ ἀρχῆς μὲν καὶ κυρίως διὰ τὸν ἀνδριάντα τοῦ ἐν τῷ β'. στίχῳ Εὐδῶλου πεποιημένον καὶ εἶχε κατωτέρω εἰς πρέπουσαν ἀπόστασιν, μικροτέροις δὲ καὶ ἀραιοῖς γράμμασι, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιήσαντος αὐτὸν τεχνίτου, Πολυξένου τινὸς ἢ Πολυξενίδου, ὕστερον δὲ κατεχρήσαντο τῷ βάθρῳ οἱ Ταναγραῖοι εἰς ἀναγραφὴν ψηφίσματος προξενικοῦ. Αὐτὸ δὲ τὸ ψήφισμα, ἔχον τὰ βῶλα καὶ τὸ προβεβῶλε..., εἶναι φανερόν, ὅτι συνετάχθη κατ' ἄλλε ἢ τὸ σύνθετος τυπικόν. Συνεπλήρωσα μὲν ἐγὼ προβεβῶλεῦσθαι τὰ βῶλα κτλ., ἀλλὰ μετ' ἀμφιβολίας πολλῆς, διότι ἴσως εἶχε χώραν ἐδῶ καὶ ἀλλοῖα τῆς μακροτέρα φράσις, ὅποια ἡ ἐν τῷ τοῦ Κοινοῦ Βουσιῶν ψηφίσματι, τῷ ἐν Corp. Inscr. Graec. ὑπ' ἀρ. 1570, περὶ τῆς φράσεως πολλὰ ἐκεῖ ἐπραγματεύθη ὁ Boeckh, εἰς ἃ ἀπλῶς παραπέμπει, σὺν δὲ ἀποφανόμενος.

3.

...ω; ἄκτω; κηδεκάτη ἐπεψάφιδδε Ἰππίας(ς...
 ...ἔλαξε δε)δόχθη τοῖ δάμοι πρόξενον εἶμεν κη (εὐεργέταν τᾶς πόλιος) Ταν(αγγρῶν
 ... ἴον κη αὐτον κη ἐσγόνως κη εἶμεν αὐτ(οις γὰς κη Φυκίας ἐπ)πασιν...
 ... λλαν κη τᾶλλα πάντα καθάπερ τοῖς ἄλλ(οις προξέναις κη)εὐεργέ(της
 ... ηδεκάτη ἐπεψάφιδδε Καφισίας Γου..... ε —
 ... μεν κη εὐεργέταν τᾶς πόλιος Ταναγρή(ων..... ο; ησαπ(όλλταν;
 ... κη Φυκίας ἐππασιν κη Ἡ;ισοτελλαν κη ἀ(σφαλλαν κη ἀ)σουλαν....
 ... τὰ γὰν κη κατὰ θάλατταν κη τᾶλλα πάντα καθά(π)ερ τοῖς ἄλλοις κτλ.

Τὰ ἄνω ἀεπὶ τεμαχίου βάθρου λίθου μέλανος, τεθλασμένου εἰς τρία, ὕψους ἐν ὄλῳ 0,19, μήκ. 0,48, καὶ πλάτ. 0,25». — Ἐν τῷ 6. στίχῳ τὸ χάρτινον ἔκτυπον δεικνύει ὑπερθεῖν τῶν τοῦ 5'. στίχου πέντε γραμμάτων **QNEAP** τὸν τόπον κανὸν γραμμάτων, δι' ὃ ἔθεσα ἐγὼ ἐκεῖ τὴν κεραίαν· ἀλλὰ παρέκει ἐκλείπει ὁ λίθος, καὶ ἀδῆλον, ἂν τὸ ἀποθραυσθὲν μέρος ἦτο καὶ προσωτέραν ἀγραφὴν ἢ ὄχι. Γίνεται δὲ ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἄλλοθεν τυπικοῦ πρόδηλον, ὅτι ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν στίχων πολὺ πλείονα γράμματα ἐξέλειπον ἢ ὅσας ἡμεῖς ἐσημειώσαμεν σιγμάς.

4.

....Ιωδαίμειν Μνάσα.....

.....νουιον Μνάσαρχον κ....

ἀνέθει)καν τοῖς θίοις.

Τὰ ἄνω ἔχει ατεμάχιον βάθρου λίθου μέλανος, ὕψους 0,16, πλάτ. 0,20 καὶ μήκ. 0,22». — Πλείονας στίχους τῶν τριῶν οὐδέποτε εἶχε τὸ βάθρον. Σχῆμα γραμμάτων σχεδὸν τὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Δινηματώδη μοι εἶναι τὰ τοῦ α. στίχου πρῶτα γράμματα, τὰ ἀπέδωκα δὲ πιστότατα. Ἴσως τις τολμηρότερος ἐμοῦ δύναται νὰ παραδεχθῇ ἐν αὐτοῖς κρυπτόμενον κύριον ὄνομα κατ' αἰτιατικὴν Βουωτικὴν τὸ *Δατμμειρ* (=Δαίμνην). Ἐγὼ ἐπέχω. Τὰ δὲ τοῦ β'. στίχου *νουιον* πιθανὸν νὰ εἶναι μεταγραφὴ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ *Novium*.

5.

..Ιόδαρος Μέλανος

Διοτκόρους.

Ταῦτα ἀεπὶ βάρου τετραγώνου λίθου μέλανος τεθλασμένου κατ' ἀριστερὰ τῷ ὄρῳντι, ἔχοντος δὲ ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ δύο τετραγώνους κοιλότητας, ἐφ' ὧν ἴστατό ποτε ἀνάθημα. »—Σχῆμα γραμμάτων σχεδὸν τὸ τῶν Ῥωμ. χρόνων. Ὁ Πausanías οὐδὲν περὶ λατρείας τῶν Διοσκόρων ἐν τῇ Ταναγραϊκῇ χώρᾳ παρέδωκε.

6.

Ἀθανία ἱμνω

Ἀρτάμυδι Εἰλειθυίᾳ.

Ταῦτα ἀεπὶ βάρου τετραγώνου λίθου πωρίνου, δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τεθλασμένου, ἔχοντος δὲ ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ τὸν τύπον δύο ποδῶν, ἐφ' ὧν ἴστατό ποτε ἄγαλμα. Ὑψος 0,19, πλάτ. 0,65, πᾶχ. 0,50. »—Σχῆμα γραμμάτων φαίνεται παλαιότερον τοῦ τῶν Ῥωμ. χρόνων. Καὶ τῆς Εἰλειθυίας δὲν εὐρίσκω γινομένην μνεῖαν ἐν τοῖς Βοιωτικοῖς τοῦ Πausanίου. Ὅσα δὲ ἱερὰ ἢ ἀγάλματα τῆς θεᾶς ταύτης ἀναφέρει ὁ περιηγητὴς οὗτος, πάντα ἐν Ἀττικῇ, Μεγαρίδι καὶ Πελοποννήσῳ εἶναι. Ζητήσεως δὲ ἄξιον ἴσως εἶναι, ἂν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὰ πολλὰ εἰς διαφόρους θεότητας ἀναθήματα τῶν εὐσεβῶν ἀδιαφόρως ἀνετίθεντο ἐν οἰκῇ ποτε ἱερῇ, ἢ ὑπῆρχέ τις κανὼν ἢ ἔθος τῆς ἀναθέσεως ἐν προσήκουσι τόποις, δηλ. τοῖς οἰκείοις τῶν ἀναφερομένων θεῶν ἢ ἡρώων.

7.

....χος Ἀργίω
...λιάδας Καρατάδαο
...νοκλίδας Ἀνδρομέχιος
Διότιμος Διοδώριος
5 Ἀγίας Διοδώριος
Διονυσόδωρος Διοδώριος
Κασιόδωρος Θεοδώριος
Εὐγίτων Χάδης
Ιουρίδας Μεγαλίνιος
40..αρχος Θεοτίμιος
Σαγυθίνος Θεοφάνειος
Θεοφάνειος Σαγυθίνος

Ἀθῆ.μιχος Εὐκολίνος
Θιογίτων Καλλικλίδας
Ξενότιμος Χαρώνδα
Χέρμας Εὐωνυμοδωριος
Τύχων Τυχανόριος
Θιογίτων F;οικοσθένης(ος,
Θρασε...
Πραξι...
Ἀγασι...
Ἀριστο I...
Ἀθανία(ς...
Θιοχαρε...

Προμηχίδας Θρασύκλειος	Δωρίων...
...μρίνας Ιαροτέλεις	Πολύ; λαο(ς)...
45 Φανοκλείς Πολυξένιος	Θιοτέλεις...
Δαμόφιλος Σκυθριώνιος	Ἀντιππίδ(ας)...
Θόχτος Σκυθριώνιος	Ἰθύμαχος...
Σωφ(ι)ρονίσκος Θιαγγέλιος	Χάδας Πο...
...οτέλας Κλιαρχίδας	Ξέννεις Εὐδ...
20...στος Πολυμνάστιος	Ἀσώποκριτος...
...άδας Εὐφαιμίδας	Παντοῖος...
...εὖ Νικήτος	Δαλιδώρος...
	Θιογίτων...

Τὴν ἄνω ἀναγραφὴν ἔχει ατεμάχιον βάθρου γωνιαῖον μεθ' ἐτέρου μικροῦ τεμαχίου, σῶζον ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ μέρος τετραγώνου κοιλότητος. Εἶναι δὲ λίθου μέλανος, μήκ. 0,35, πλάτ. 0,27. — Ὡς βλέπω ἐκ τοῦ χαρτίνου ἐκτύπου, τὰ γράμματα τῆς ἀναγραφῆς ταύτης εἶναι τῶν καλῶν ἑτι χρόνων τῆς Ἑλλάδος, ὑποθέτω τοῦ δ' πρὸ Χρ. αἰῶνος. Πλουτίζεται δ' ἐξ αὐτῆς πολὺ τὸ Ἑλληνικὸν ὀνοματολόγιον, καθὰ πᾶς τις βλέπει ἐκ τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἀραιογραφημένων, τὰ ὅποια εἶναι πάντα νεοφανῆ. Εὐπρόσδεκτα πρὸ πάντων τὸ Σαγυθίνος καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ πατρωνυμικὸν Σαγυθίνιος, διότι βεβαιοῦσι τὸ Σαγυθινίδας, ὅπερ εἶχεν ἡ ἐν τῷ τελευταίῳ τεύχει τοῦ Ἀθηναίου, σελ. 213 τυπωθεῖσα ἐπιγραφή. Σημειοῦμεν δὲ διὰ τοὺς ἀπειροτέρους τῶν τοιούτων, ὅτι τὰ κατὰ τύπον Βοιωτικὸν πατρωνυμικὰ εἰς ιος, ειος καὶ ἰνος (ὧν αἱ ἀρχαὶ ἤδη παρ' Ὀμήρῳ καὶ Πινδάρῳ εὔρηνται) διαγνοὺς ὡς τοιαῦτα ὁ μακαρίτης Boeckh, ἐνῶ ἐξέδιδε μίαν ἐκ Κωπῶν ἐπιγραφὴν, τὴν ὑπ' ἀρ. 1574 τοῦ C. I. Gr., παρετήρησε πολὺ ὀρθῶς τότε καὶ τοῦτο, ὅτι ὅταν τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἔχη ἤδη οἰκοθεν τινὰ τῶν συνήθων πατρωνυμικῶν καταλήξῃ (άδας, ίδας, νδας), δὲν σχηματίζεται ἐξ αὐτοῦ ἄλλο δεύτερον πατρωνυμικόν, ἀλλὰ τίθεται ἀπλῶς κατὰ γενικὴν, ὅπως ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐπιγραφῇ ἐγένετο καὶ ὅπως βλέπομεν καὶ ἐδῶ τὰ Κοιρατάδαο, Κλιαρχίδαο, Χαρώνδα. Ἄς προσθέσωμεν δὲ ἡμεῖς καὶ τὸδε ὅτι πάντως καὶ πάντοτε οἱ Βοιωτοὶ δὲν μετεχειρίζοντο τοὺς ἰδιάζοντας πατρωνυμικοὺς τύπους τοὺς εἰς ιος, ειος καὶ ἰνος, καὶ ἂν ἔτι ἄλλο τι δὲν ἐκώλυε,

ἀλλὰ μόνον ὅτε ἤθελον, ὡς τοῦτο φαίνεται ἐκ πολλῶν ἐπιγραφῶν, ἔνθα δι' ὅλου δὲν ἀπαντῶσι· πότε δὲ ἤθελον καὶ πότε ὄχι καὶ τὸ διὰ τί, δὲν ἤξεύρομεν. Ὅτι δὲ ἐν τῷ α. στίχῳ τῆς ἡμετέρας ἐπιγραφῆς ἔμεινεν ἡ γενικὴ Ἀργίῳ (= Ἀργείου) καὶ δὲν ἐσχηματίσθη ἐξ αὐτοῦ ὀνομαστικὴ τις πατρωνυμικοῦ, λόγον ἔχει βέβαια τὸ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐθνικὸν κυρίως ὄν καὶ μετέχον τοῦ κτητικοῦ τύπου, δὲν ἤρμοζε νὰ ὑποβληθῇ εἰς ἄλλον ἐτι περαιτέρω μετασχηματισμὸν, ὅπως, νομίζομεν, δὲν ἤθελόν μετασχηματισθῇ καὶ τὰ ὡς κύρια ἀνδρῶν ὀνόματα εὐχρηστο Λάκων, Θεσσαλος, γινόμενα Λακῶνιος καὶ Θεσσαλῖος. Φαίνεται δὲ, ὅτι καὶ ἐν γένει ἐκ τινων καταλήξεων ὀνομάτων, ἐν αἷς καὶ ἡ εἶδος αὐτῇ καὶ ἡ αἶος καὶ ἡ ἰος καὶ εἰτις ἄλλη, δὲν ἦτο παρὰ Βασιταῖς συνήθεια νὰ σχηματίζωνται πατρωνυμικά. Ἀλλ' ἄλλις τούτων Σημειοῦμεν ἐτι μόνον, ὅτι ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ τῆς α. σελίδος καὶ ἐν τῷ ιθ. στίχῳ τῆς β'. σελίδος ὁμοίως πως ἐπαράχθησαν ἐπὶ τοῦ λίθου κολοβὰ δύο τῶν κατ' ὀνομαστικῶν ὀνομάτων, ἀνευ τοῦ τελικοῦ σίγμα, διότι ἀκριβῶς ἡμεῖς ἀπεδόκαμεν τὰ ἐκεῖ ὀρούμενα· *ει Νικίηος καὶ Ξέννης* Εἰθ . . . Ἐκ τούτων δὲ τὸ Νικίης εἶναι πατρωνυμικὸν = Νικίαιος, τὸ δὲ Ξέννης (ὡς τὸ ὑποθέταμεν πλῆρες) εἶναι = Ξέννης, δηλ. ὁμοιον τῷ Ξέντας καὶ τῷ Ξέντας, ἀπὸ ἧς εὐρηνται ἐν τοῖς λεξιλοῖς τῶν κυρίων ὀνομάτων, ὡς καὶ τὸ θηλ. Ξεννίς, τὸ δὲ Ξεννὸ θέλομεν ἀπαντήσῃ κατωτέρω.

Ἐφεξῆς ἐκδίδομεν, πάλιν ἐξ ἀντιγραφῶν τε καὶ χαρτίων ἐκτύπων, ἐπιθυμῖους ἐπιγραφάς, ἀναγνωσθείσας ἐπὶ στηλῶν, τῶν μὲν πρὸ ἔτους σχεδόν, τῶν δὲ πρὸ τριῶν περίπου μηνῶν εἰσαχθεσῶν ἐκ τῶν περὶ τὴν Τάναγραν τόπων εἰς τὴν ἐκεῖ ἐπιμελείαν καὶ δαπάνην τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἀθηνῶν ἐταιρίας σχηματισθεῖσαν Σολογὴν. Ἐξελεξάμεθα δὲ ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιθυμῖων ἐπιγραφῶν, ὅπως καὶ ἄλλοτε, ἐκείνας σχεδὸν μόναις, αἵτινες παρέχουσι τι νέον καὶ περίεργον ἢ κατὰ τὴν ὀνοματολογίαν ἢ κατ' ἄλλο τι. Προτάσσομεν δὲ τὰς κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων παλαιότερας, ἔπειτα δὲ ἐπιφέρομεν τὰς νεωτέρας.

1. Ἀ θ α ν ο γ ι τ ις. — [Ἐπιθήμα τέφρου κιβωτοειδὲς, ἑλλίπης τὰ κάτω, λίθου πωρίνου, ὕψ. 0,50, πλάτ. 0,70, πῆχ. 0,32.]

2. Ἐστὶ Ἀθανοδόρα.—[Ἐπίθ. τάφου, λίθ. πωρ. ἔχον ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ τετράγωνον κοιλότητα, 0,15. 0,24. 0,24].
3. Ἀριστάρχος.—[Ἀνω μέρος στήλης μετ' ἀετωματίου, λίθ. μέλανος. 0,75. 1,08. 0,16].
4. Διονύσιος.—[Στήλη τετράγωνος λίθ. πωρ. 0,22. 0,20. 0,10].
5. Ἐπὶ Εὐχσενίδα. — Εἰς.—[Ἐπίθ. τάφ. τετράγ. λίθ. πωρ. τεθλασμένον εἰς δύο, ἐπιγεγραμμένον κατὰ τὰς δύο παρακειμένας πλευράς. 0,20. 0,25. 0,14].
6. Θραικία.—[Στήλη πλατεία λίθου πωρ. 0,58. 0,35. 0,15].
7. Βιπάρχα.—[Ἐπίθ. τάφ. λίθ. πωρ. ἔχον ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ καμπύλην κοιλότητα. 0,35. 1,00. 0,24].
8. Βιππίξενος. — [Ὅμοιον τῷ ἀνωτέρῳ. 0,70. 0,80. 0,38].
9. Κλάρχα.—[Στήλη μετ' ἀετωματίου λίθου φαιοῦ. 0,48. 0,29. 0,08].
10. Μν α μ ι χ α.—[» » » » μέλανος. 0,46. 0,29. 0,10].
11. Μνάσον.—[Στήλη τετράγ. λίθ. φαιοῦ. 0,82. 0,50. 0,28].
12. Ὀλυμπιόδωρος.—[Ἀνω μέρος στήλης μετ' ἀετ. λίθ. φαιοῦ. . .]
13. Πυρρίνος. [Στήλη πλατ. μετ' ἀετ. λίθ. πωρ. 0,56. 0,28. 0,13].
14. Φιλευρέτα.—[Ἐπίθ. τάφ. λίθ. πωρ. ἔχον ἐν τῇ ἄνω ἐπιφαν. καμπύλ. κοιλότη. 0,65. 0,86. 0,35].
15. Χοῖρ. . . —[Ἀνω μέρος στήλ. μετ' ἀετ. λίθ. μέλ. ἑλλipticῆς τὰ κατὰ δεξιὰ. 0,48. 0,20. 0,13].
16. Ἐπὶ Φοσγο. . . —[Ὅμοιον τῷ ἀνωτέρῳ, καὶ ἑλλipticῆς ὡσαύτως. 0,30. 0,36. 0,48].

Σχῆμα γραμμάτων πασῶν τῶν ἄνω ἐπιγραφῶν εἶναι τὸ παρατέτατον, οὗ ἤδη δύο δείγματα ξυλογραφικὰ ἐδώκαμεν ἐν προηγουμένοις τεύχεσι τοῦ Ἀθηναίου.— Αἱ περὶ τοῦ σχήματος τῶν μνημείων, ποιότητος τῶν λίθων καὶ μεγέθους αὐτῶν εἰδήσεις εἶναι τοῦ Π. Σταματάκη. Ἐγὼ δὲ εἰς τὸ σύνθετον αὐτῶν παρατηρῶ τρία τινα ἅ τὴν ἀνωμαλίαν τῆς χρήσεως τοῦ διασέως [] καὶ τοῦ F ἐν ταῖς δυοῖν ἀπὸ τοῦ ἵππος ὀνόμασι καὶ τὴν τῶν διπλῶν συμφώνων ἐν ταῖς ἀρ. 5, 7, 8, 13, 16.—β' ὅτι τὸ ἐπὶ μετὰ δοτικῆς τρεῖς ἀπαντᾷ ἐν 16 ἀριθμοῖς, ἐνῶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς τῶν μέσων χρόνων, οὗσι 41, οὐδὲ ἅπαξ, πάλιν δὲ θὰ τὸ ἐπανιδῶμεν πλεονάκις ἐν τοῖς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων μνημείοις, καθὰ ἤδη τοῦτο καὶ ἄλλοτε παρετήρησα ἐν Ἀθηναίῳ τόμ. γ'. σελ. 173 γ'. ὅτι τρεῖς τὸ ἀπλοῦν υ ἐμφανίζεται, ὅχι δὲ τὸ ἀντ' αὐτοῦ ου ἢ τὸ ιου, ἀλλ' ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις φαίνονται ἐπικρατήσαντα.

Μεταβαίνομεν εἰς τὰ τῶν μέσων Ἑλληνικῶν καὶ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων μνημεῖα, καθ' ὅσον τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τὸ ἐν τοῖς χαρτίνοις ἐκτύποις μᾶς ὁδηγεῖ. Ἴσως δὲ εἰς ἓν τι καὶ δευτέρον τούτων δὲν ἔγινεν ἐπ' ἀκριβέστατον ἡ διάγνωσις ἀπὸ τῶν ἐπομένων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, διὰ τὴν δυσκολίαν τοῦ πράγμα-τος, ἐφ' ᾧ προαιτούμεθα συγγνώμην παρὰ τῶν ἐγκρατεστάτων εἰς τὰ τῆς παλαιογραφίας.

4. Ἀγαθῶ.—[Ἄνω μέρ. στήλ. πλατ. λίθ. μέλ. 0,43. 0,32. 0,40].
2. Ἀμουμ ὀδωρος.—[Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,70. 0,34. 0,45].
3. Ἀντιγενίς.—[Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,46. 0,20. 0,42].
4. Ἀριστήχα.—[Ἄνω μέρ. στ. πλατ. λίθ. μέλ. 0,38. 0,30. 0,05].
5. Ἀριστοκώ.—[Ὅμοια. 0,45. 0,36. 0,40].
6. Ἀφθονῶ.—[Ὅμοια τεθλασμ. εἰς δύο. 0,92. 0,32. 0,43].
7. Ἀλικκῶ.—[Στ. πλ. λίθ. πωρ. 0,39. 0,22. 0,40].
8. Δεξιγίτων.—[Στ. πλ. λίθ. μέλ. . .]
9. Διονιουσὸδώρα. [Στ. πλ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς δύο. 0,90. 0,43. 0,09].
40. Ἐπενέτα.—[Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,65. 0,35. 0,44].
41. Ἐρμαῖκέτας.—[Ὅμοια. 0,53. 0,32. 0,40].
42. Εὐφρετερίς.—[» 0,98. 0,48. 0,20. τεθλασμ. εἰς δύο].
43. Εὐτερίς. — [» 0,56. 0,28. 0,42].
44. Εὐωνυμὸδωρος.—[Στ. πλ. λίθ. πωρ. τεθλασμ. εἰς δύο. 4,45. 0,62. 0,23].
45. Θείσζωτος.—[Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. 0,62. 0,32. 0,40].
46. Θιογίτα.—[Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,75. 0,34. 0,48].
47. Θιομ(νάσ)τα.
Σροτυλλίς.
Σροτονίκα.—[Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,65. 0,28. 0,44].
48. Ἰαρώ.—[Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,70. 0,34. 0,07].
49. Ἰρανίχα.—[Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. μετ' ἀνωμ].
20. Ἰσμενικέτας.—[Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,82. 0,34. 0,08].
24. Ἰταμος.—[» » » » 0,75. 0,30. 0,08].
22. Καλλίναος.—[Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς 5 τεμῆχα. 0,46. 0,33. 0,06].
23. Κόρα.—[Στ. πλ. λίθ. πώρ. 0,50. 0,30. 0,40].
24. Κοριθῶ.—[Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,73. 0,34. 0,08].
25. Λίγουρον.—[Στ. » » » 0,75. 0,33. 0,46].
26. Ματίων.—[» » » » 0,48. 0,32. 0,40. ἐλλειπὴς τὰ κάτω].

27. Μοίριχος. — [» » » » 0,85. 8,34. 0,24].
 28. Νικοττώ. — [» » » » τεθλασμ. εἰς δύο. 0,63. 0,30. 0,40].
 29. Ξενοκκώ. — [» » » » πωρ. 0,50. 0,28. 0,12].
 30. Ὀλύμπιχος
 Ἀναξίωνος
 Ἡρόδωρος
 Ἀνδξίωνος. — [Ἄνω μέρος στήλης λίθ. μέλ. μετ' ἀνθεμίου καὶ βο-
 δάκων δύο. 0,80. 0,48. 0,40].
 31. Ὀμολών. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς δύο. 1,05. 0,42.
 0,30].
 32. Ὀνασίχα. — [Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. 0,30. 0,30. 0,06].
 33. Ὀνασίχα. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,70. 0,29. 0,40].
 34. Παρθεννώ. — [Ἄνω μέρος στήλ. λίθ. μέλ. 0,33. 0,32. 0,40].
 35. Πολούξενος. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,54. 0,29. 0,40].
 36. Πτωτοδώρ. — [» » » » 0,42. 0,22. 0,06].
 37. Σφηρίς. — [» » » » 0,52. 0,31. 0,07].
 38. Τιμομέχα. — [» » » » 0,70. 0,32. 0,15. Ἐχει ὑπὸ
 τὴν ἐπιγραφὴν ὑδρίαν ἀνάγλυπτον].
 39. Φιλλώ. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. μετ' ἀστ. 0,63. 0,29. 0,07].
 40. Φιλοτέλης
 Ἡρακλεώτης. — [» » » » τεθλασμ. εἰς δύο. 0,56. 0,22. 0,04].
 41. Χαρικπίδας. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,42. 0,38. 0,07].

Εἰς τὸ κείμενον τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν ἀρκούμεθα νὰ παρα-
 τηρήσωμεν ὀλίγα τὰδε· ὅτι ἐπτάκις ἐμφανίζεται ἡ τῶν εἰς ὠθη-
 λικῶν ὀνομάτων γραφὴ διὰ δύο προηγουμένων συμφώνων, ἀντὶ
 δι' ἐνός. Ὅτι σφάλματα τοῦ λιθοξόου εἶναι ἐν τῷ 17 ἀρ. ἔνθα δις
 τὸ ΣΡΟ ἀντὶ τοῦ ὀρθοῦ Στρο, καὶ ἐν τῷ ἀρ. 30 τὸ ΑἸΔ ἀντὶ
 Ἄνα. τὴν δὲ ἐν τῷ ἀρ. 10 γραφὴν διὰ τοῦ ε τῆς διφθόγγου αἰ
 δὲν θεωροῦμεν σφάλμα, ἀπαντᾷ δὲ καὶ κατωτέρω, ἐν ἀρ. 9.

Ἰδοὺ τέλος καὶ τῶν μνημείων τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων αἱ ἐπι-
 γραφαί·

1. Αἰχμαρέτα. — [Στήλη πλατ. λίθ. μέλ. 0,38. 0,36. 0,08].
 2. Ἀμινίας. — [» » » » 0,85. 0,35. 0,15].
 3. Ἀμινώ. — [» » » » 0,62. 0,28. 0,40].
 4. Ἀριστοκράτης
 Πρωτόμαχος. — [» » » » 0,75. 0,36. 0,13].

5. Ἐπὶ Βαχχίῳ· Πίστις. — [Δύο στήλαι συμφυεῖς (*) μετ' ἀετωμα-
τίων, καὶ δύο ζευγῶν ῥοδάκων, λίθου φαίου, τε-
θλασμ. εἰς δύο· 1,03. 0,62. 0,13].
6. Βαχχίς
χαῖρε. — [Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. λευκοῦ μετ' ἀετωμ. καὶ ῥοδά-
κων δύο. 0,50. 0,33. 0,09].
7. Βλεποντίδας. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,64. 0,30. 0,10].
8. Βουκατία. — Στ. πλ. λίθ. μέλ. μετ' ἀετ. ἐλλιπὴς τὰ κατ' ἀριστερά.
0,55. 0,22. 12].
9. Δαμέντος. — Ἄνω μέρος στ. πλατ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς τρία].
10. Δεξιδαμος. — [Τεμάχ. πῶρ. καμπύλον κατὰ τὴν ἐγγράμματον ἐπι-
φάνειαν. 0,13. 0,34. 0,10].
11. Δικαιοπόλις. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,30. 0,27. 0,14].
12. Διωνοδίσκος
χρηστός. — [Ἄνω μέρος στήλ. λίθ. πῶρ. 0,30. 0,25. 0,10].
13. Δο(υ)λος. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. μετ' ἀετ. 0,70. 0,32. 0,07].
14. Εἰσοτήμα. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. τεθλ. εἰς δύο. 1,03. 0,38. 0,12].
15. Ἐπὶ
Εἰσω. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,98. 0,38. 0,10].
16. Ἐρμῷ. — [» » » » 0,60. 0,27. 0,11].
17. Ἐπὶ
Ἐρωίδι
Ἀγαθοκλέους
γυναικί. — [Κουμάκος λίθ. φαίου ὑψ. 0,73, διαμέτρου 0,36. Ἐχει
καὶ σιεφάνην ἄνω, ὡς οἱ Ἀττικοί].
18. Εὐκῆραν. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,28. 0,30. 0,14].
19. Ἐπὶ
Εὐτυχᾷ. — [Στήλη ἀκατέργαστος λίθ. πῶρ. 0,75. 0,45. 0,18].
20. Ἐπὶ Εὐφροσύνῃ Κριτοβού-
λου Ἀθηναία. Ἐπὶ Κριτοβούλῳ. — [Ἀνάγλυπον λίθου λευκοῦ
μετ' ἀετωμ. ἀπασπαρμένῳ. 1,72. 0,72. 0,08.
Κατὰ δεξιὰ τῶ θεωμένῳ κέθηται γυνὴ ἐπὶ θρό-
νου ἐνδεδυμένη χιτῶνα ποδήρη καὶ ἐπ' αὐτῷ πέ-
πλον. Πρὸ αὐτῆς ἵσταται ἀνὴρ δεξιούμενος αὐτὴν
καὶ τῇ ἀριστερᾷ κρατῶν ἔγχος. Ἀπὸ τῆς ζώνης

(*) Τὸ εἶδος τοῦ μνημείου μᾶς ἐνθυμίζει τὸ μοναδικὸν ἐκείνου ζεύγος κισι-
σκῶν Ἀττικῶν, οὗ ἐδώκομεν εἰκόνα ἐν Ἀθηναίου τόμ. δ. σελ. 397. Καὶ ἐκεῖ
καὶ εἶδῃ ἃ αὐτὸς λόγος (ἐνταφίσεις ἀνδρὸς ὁμοῦ καὶ γυναικὸς γάμφ. συνε-
ζευγμένων) ἐγέννησε τὸ αὐτὸ σχῆμα.

τοῦ μάχαιρα ἀνηρτημένη μετὰ κολεοῦ. Δίαν τε-
τριμμένον. Ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἐπὶ τοῦ γέισου τὰ
γράμματα (*).

24. Ἐπὶ Ζωσιμά. — [Ἀνάγλυφον μετ' ἀτωμ. λίθ. λευκοῦ. 1,05. 0,48.
0,13. Παριστάει ἄνδρα ἱστάμενον ἀνωπὸν, ἐν-
δοδυμένον χλαμύδα· τὴν δεξιὰν χεῖρα ἔχει ἐπὶ τοῦ
στήθους ὑπὸ τὴν χλαμύδα, τὴν δ' ἀριστεράν πρὸς
τὰ κάτω παρὰ τὸν μηρὸν, κρατοῦσάν τι δυσδιάκρι-
τον. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ ἀνωματίου].
25. Ἐπὶ
Ζωσίμη. — [Στ. πλ. λίθ. φαιοῦ, μετ' ἀτω. 0,94. 0,36. 0,05].
26. Θεόδωρος
Κλεαρτο. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,48. 0,34. 0,10].
27. Καλόνικος. — [» » » » ἐλλειπὴς τὰ κάτω. 0,39. 0,31. 0,08].
28. Λουκίδας. — [» » » » μετ' ἀτω. 0,40. 0,24. 0,07.]
29. Νίκου υἱος. — [Ἀνω μέρ. στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,43. 0,47. 0,12].
30. Νικουμήνης υἱος. — [Ἀνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς
δυο. 0,35. 0,43. 0,07].
31. Ξενυλλίς. — [Στ. πλ. λίθ. μέλ. 0,68. 0,29. 0,11].
32. Ξενώ. [Στ. λίθ. φαιοῦ, μετ' ἀτωμ. καὶ ροδάκων δύο. 0,84. 0,37.
0,08].
33. Ἐπὶ
Παρασκευῇ
Διοκλέα. — [Στ. πλ. λίθ. λευκοῦ, μετ' ἀτω. καὶ ροδάκων δύο. 0,68.
0,28. 0,09].
34. Ἐπὶ
Ποσειδέα. — [Στ. πλ. μετ' ἀτω. λίθ. φαιοῦ. 1,00. 0,48. 0,13].
35. Ἐπὶ
Προδοκίμω. — [Ἀνάγλυφον λίθ. φαιοῦ, ἀπολήγον πρὸς τὰ ἄνω εἰς
ἀνθέμιον. 1,20. 0,38. 0,10. Ὑπὸ τὸ ἀνθέμιον ἐπὶ
τοῦ γέισου ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν].
36. Πουρβίς. — [Στήλ. πλατ. λίθ. μέλ. 0,70. 0,33. 0,12].
37. Σαραπίων
χρηστὸς. — [Ἀνω μέρ. στήλ. λίθ. μέλ. τεθλασμ. εἰς τρία].
38. Στρυφών

(*) Τὸ ἀνάγλυφον εὐρέθη ὡς ἐπίγραμμα μεταγενεστέρου τάφου, καθὼς δ' ἄλλα
νόμισαι ἀμνηστειδῆς μάς ἔγραφεν. Οὕτω δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἀνάγλυφα ἢ ὡς ἐπι-
γράμματα ἢ ὡς τοὺς τοίχους τάφων ἀποτελοῦντες λίθοι εὐρέθησαν, οὐδὲν δὲ κατὰ
χώραν τὴν ἰδίαν.

- χρηστός.—[» » » » μετ' ἀετ. 0,40. 0,24. 0,08].
36. Σόδαρον
χαῖρε.—[Δύο στήλαι· συμφυεῖς μετ' ἀετωμ. λίθ. λευκοῦ. 0,80. 0,52.
0,08. Ἡ κατ' ἀριστερὰν τῷ ὀρῶντι δὲν ἔχει ἐπι-
γραφὴν. (*)]
37. Ἐπὶ
Στράτωνι.—[Ἐπίθ. τέφ. τετράγ. λίθ. πωρ. 0,17. 0,40. 0,15].
38. Σώκλεια.—[Στ. πλ. λίθ. πωρ. μετ' ἀετ. 0,50. 0,27. 0,05].
39. Σωσιγένης Ξενώ.
Ἄρι τάνδου
Ἄργεος.—[Ἄνω μέρ. στήλ. μετ' ἀετωμ. λίθ. μέλ. 0,52. 0,38.
0,05].
40. Σωτᾶς
χαῖρε.—[Στ. πλ. λίθ. λευκοῦ, μετ' ἀετωμ. καὶ ροδάκων δύο. 0,42.
0,24. 0,06].
41. Τοῦ ρανίς.—[Ἄνω μέρ. στήλ. πλ. λίθ. μέλ. 0,31. 0,32. 0,09].
42. Ἐπὶ
Φαύστῳ Παμφίλῳ.—[βάθρ. τετράγ. λίθ. μέλ. 0,50. 0,82. 0,68.
Ἔχει ἄνω τετράγ. κοιλότητα].
43. Ἐπὶ Φιλουμενῇ.—[Στ. λίθ. λευκοῦ μετ' ἀετ. 0,15. 0,63. 0,12.
Ἔχει ἀνάγλυφον παράστασιν τήνδε· Κατὰ δεξιὰ
τῷ θεωμένῳ ἵσταται γυνὴ ἀνωπὸς ἐνδεδυμένη
χιτῶνα ποδήρη καὶ ἐπ' αὐτοῦ πέπλον καὶ ἔχουσα
τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους ὑπὸ τὸν πέπλον. Δεξιὰ
αὐτῆς ἵσταται ἀνὴρ ἔχων χλαμύδα καὶ τὴν δε-
ξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους. Τὰ γράμματα ἄνω τῆς κε-
φαλῆς τῆς γυναικός.]
44. Ἐπὶ Χαρσίᾳ.—[Στήλ. πλ. μετ' ἀετ. λίθου φαιοῦ. 0,65. 0,25.
0,08. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἔχει ἐν τετραγώνῳ κοι-
λότῃ ἀνάγλυπτον μορφὴν πολὺ ἐφθαρμένην, γυ-
ναῖκα ἵσταμένην καὶ πρὸ αὐτῆς. . .].

Εἰς τὰ ἀνωτέρω κείμενα ἄλλο σχεδὸν δὲν ἔχομεν νὰ παρατη-
ρήσωμεν, εἰμὴ τὰ σφάλματα λιθοξόου ἐν τοῖς ἀρ. 20 καὶ 39, τὸ
Κριβούλου δηλ. καὶ τὸ Ἀριτάνδου, τοῦτο ἀντὶ Ἀριστάνδρου πι-
θανῶς. Τὸ δὲ τοῦ ἀρ. τούτου Ξενώ δὲν εἶναι, ὡς ἡμεῖς τὸ ἀπε-
δόκαμεν, παραλλήλως τῷ Σωσιγένης, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Σω-

(*) Στῆλαι ὅλως ἀνεπίγραφοι εὐρίσκονται ὅχι τόσον σπανίως ἐν Ἀττικῇ.

σιγένης κεχαραγμένον μείζοσι καὶ χονδροειδεστέροις γράμμασιν, ὥς ἐμφαίνει τὸ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν χάρτινον ἔκτυπον. Εἶναι δηλ. διτογραφία ἐκεῖ, γενομένης δευτέρας χρήσεως τῆς στήλης ἐπὶ ἄλλῳ νεκρῷ. Ἀξιοπαρατήρητον ἔτι εἶναι τὸ ὑπ' ἀρ. 17 μνημεῖον, ὃν κιονίσκος κατὰ τὸ εἶδος τῶν Ἀττικῶν. Τίς οἶδε καὶ ἂν δὲν μετεκομίσθη ὁ λίθος ἐκ τῆς ὁμόρου Ἀττικῆς, ἐκ παλαιότερου ἄλλου τάφου. Περί δὲ τῶν πολλῶν ἐπὶ καὶ περὶ τῶν χρηστῶν καὶ χαίρει καὶ περὶ τῶν ὀλιγίστων ξένων εἵπομεν ἄλλοτε ἐν Ἀθηναίῳ τόμ. γ'. σελ. 166 κ. 173 τὰ δέοντα.

Μίαν δὲ γενικὴν παρατήρησιν ἐπὶ πασῶν τῶν ἑκατὸν καὶ μιᾶς τούτων ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν ἀναγράφομεν ὅχι μὲν ὅλως ἀσυντελῆ εἰς τὴν ὀρθὴν αὐτῶν ἐκδοχὴν, μελαγχολικὰς δὲ σκέψεις ἐγείρουσαν, ὅτι δηλ. ὁ μακρὸς καὶ ἀδυσώπητος χρόνος δὲν ἠδύδωκε νὰ μᾶς διατηρήσῃ ἐν ποσούτοις τῆς Τανάγρας ἀσήμεων ἢ τοῦλάχιστον ἀγνώστων ἡμῖν ἀνθρώπων μνήμασι καὶ κἀνὲν ἐπισήμου ἀνδρὸς ἢ γυναικὸς, λ. χ. τῆς ποιητρίας Κορίννας. Ἀλλ' αὕτη κοινὴ ὑπῆρξε τύχη ἐν Ἑλλάδι πάντων τῶν ἐπιστῆμων μνημάτων, πλὴν ὀλιγίστων ἐπὶ πολλοῖς ὁμοῦ πεσοῦσιν ἐν μάχαις τεθειμένων, καὶ πρέπει οἱ ἡμέτεροι ὅταν ἐντυγχάνωσιν ἐπιτυμβίαις κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπιγραφαῖς νὰ μὴ ἀναπτερῶνται περιχαρεῖς, ὡς συνειθίζουσιν, εὐθὺς ἅμα ἀναγνώσωσί που γεράσμιον κἀνὲν ὄνομα Σωκράτους ἢ Πλάτωνος ἢ Ἰπποκράτους ἢ Ἐπαμεινώνδα, ἀλλὰ νὰ σκέπτονται μετὰ τῆς ψυχρᾶς κριτικῆς, ὅτι ὅχι ἐνδεχόμενον, ἀλλὰ πιθανώτατον μάλιστα εἶναι, τὰ ὀνόματα ἐκεῖνα νὰ ἀνήκωσι κατὰ τύχην εἰς ὁμωνύμους ἄλλους παρὰ τοὺς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῇ Ἑλληνικῇ διαθρυληθέντας.

Ἐν τέλει ἀνατυποῦμεν μίαν τῶν ἐν τῷ προηγουμένῳ τοῦ Ἀθηναίου τεύχει ἐκδοθεισῶν ἐπιγραφῶν, τὴν ἐν τῷ ἄνω μέρει τῆς 207ης σελίδος, διότι τὸ ἐκεῖ δοθὲν κείμενον κατεδείχθη ἡμῖν παρὰ φίλου ἑλλίπες ὃν κατὰ τινα, τὸ μὲν ἐκ τυπογραφικοῦ παροράματος, τὰ δὲ καὶ ἐξ ἡμετέρας, ὡς μὴ ὠφελεν, ἀπροσεξίας. Ἀκριβέστερον νῦν ἀντιγραφεῖσα ἢ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως·

.....δ(ι)αι(τ)η(τ)αί; ἐπὶ Κηφισοφῶ(ν)τος ἄρχοντος.
..... Διω(ν)ίδος; Ἀκαμαν(τ)ίδος

	..ΣΔ...	Φιλοχράτης	Ε(ξ;)τίων
	..Πρ)οβαλλε-	Σωστράτου Φρεδέρ-Αύτοκλε...	
5	Θεογένης	Καλλι...
	. . .	Παιονίδης	Καλλι...
	. . .	Ἀντίλοχος	Θηρι...
	. . .	Σ)καμβωνίδης	Διογε...
	κίων	ἐκ Κε(ραμίων
40.	Σκαμ)βωνίδης	Σωσι.....
	α)νδρος	Προσ(πάλτιος
	. . .	,οτα;	Εδδ....

Ἔτι ἐν σελ. 515 τοῦ αὐτοῦ τεύχους ἐν στίχῳ 13ῳ τῆς ἐπιγραφῆς ἀναγνωσθήτω Φ; ε ν ε ά τ α ν τὸ ἐκεῖ ἐσφαλμένον Φ; ε - ν ά τ α ν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 2 Δεκεμβρίου 1875.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΧΑΙΡΩΝΕΙΑ ΛΕΟΝΤΟΣ.

Εἰς τὸ ἐν Λονδίῳ ἐκδιδόμενον περιοδικὸν Academy γράφει πρὸς τοὺς ἄλλους ὁ Ἀγγλος καθηγητὴς κ. I. T. Mahaffy, ἐπισκεφθεὶς πρὸ μικροῦ τὴν Ἑλλάδα, καὶ περὶ τοῦ ἐν Χαίρωνείᾳ λέοντος τὰ ἐξῆς, ἐπὶ σκῆπτρῳ βεβαίως ἵνα ληθῇ πρόνοιά τις πρὸς διακώσιν καὶ ἀπιστευτὴν αὐτοῦ

αἰεῖται γνωστὸν ὅτι πρὸ μιᾶς ἢ δύο γενεῶν ἀπειρώκαλος καὶ ἀμαθὴς τις Ἑλλήν ἀνετίναξε τὸν λέοντα διὰ κυρίτιδος ἐπὶ τῇ ἐλπίδι εὐρέσεως θησαυροῦ. Εὐτυχῶς ὅμως, συγκαίμενος αὐτός ἐκ διαφόρων τεμαχίων, διεσπάρθη χωρὶς νὰ διαβῇ βεβαίως· τὰ δὲ τεμάχια, ὄντα εὐμεγέθη, δύνανται εὐκόλως νὰ ἀνδρωθῶσιν εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν. Οὐδὲν τεμάχιον φαίνεται ἀπολεσθῆν, ὀλίγα δὲ λίραι στερλίναι θὰ ἐξήρουν ἵνα ἀνδρωθῇ τὸ μνημεῖον ὅπως ἴστατο τὸ πρῶτον . . . Ἐπὶ πᾶσιν ἐπικρατεῖ τὸ αἶσθημα τῆς λύπης, ὅτι τοιοῦτο λείψανον ἡρωϊσμοῦ καὶ μαρτύριον τῆς ἱστορίας κατακέεται ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις μόνον φύλακα ἔχον τὴν

ἔσχάτην ὀλιγορίαν καὶ σύντροφον τὴν ἐρημίαν. Ταῦτα ὁ σοφὸς Ἄγγελος.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι πολλὰ πολλάκις ἐμάθομεν παρὰ τῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης σοφῶν περιηγητῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀναφερόμενα εἰς τε τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ εἰς τὰ ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν σωζόμενα τῆς ἀρχαίας τέχνης μνημεῖα· καὶ ὅτι οὐκ ὀλίγον συντελεῖ ὁ πρὸς ταῦτα σεβασμὸς τῶν ξένων εἰς ἐκτίμησιν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν παρὰ τῷ λαῷ δι' ἃ πᾶς φιλάρχιος καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῇ ἔχει βεβαίως πολλὰς χάριτας πρὸς τοὺς σοφοὺς τούτους, τοὺς μὴ ὁκνοῦντας νὰ περιγράψωσι καὶ δημοσιεύωσι τὰς αὐτῶν περιηγήσεις.

Οὐχ ἥττον ὁμως δέον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι καὶ τινες τῶν περιηγητῶν ἐξ εὐπιστίας ἢ μᾶλλον ἐξ ἀτελοῦς γνώσεως τῶν καθ' ἡμᾶς, αὐχὶ δὲ ἐκ κακῆς προθέσεως διέδωκαν περὶ ἡμῶν καὶ πολλὰ ἄθετα καὶ μυθώδη, δι' ὧν οὐχὶ σπανίως διεστρεβλίσθη ἡ περὶ τινῶν πραγμάτων ὀρθὴ τῶν ἀναγνωστῶν κρίσις. Ἐκ τοιαύτης πηγῆς νομίζομεν ὅτι πηγάζουσι καὶ τ' ἀνωτέρω περὶ τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ λέοντος ῥηθέντα ὑπὸ τοῦ ἄγγλου καθηγητοῦ κ. Μαχάφ. Πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος πιστεύεται ὑπὸ τοῦ ἀμαθοῦς ὄχλου ὅτι ἐν τισι μνημείοις ἀπεταμειύθησαν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων θησαυροὶ ἢ πολύτιμα πράγματα. Τὴν δόξαν ταύτην, προελθοῦσαν ἴσως ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις τάφοις συνήθως ἀνευρισκομένων πραγμάτων, ἃ οἱ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις πολλοὶ ἀρχαιοκλέπται μεταποιοῦσιν εἰς ἀληθῆ θησαυρὸν διὰ τῆς ἐμπορίας των, ὑπέβαλον ἴσως εἰς βάσανον, ἢ καὶ νῦν ἔτι ὑποβάλλουσιν ἐναχοῦ οἱ χωρικοὶ, διατρυποῦντες ἢ καὶ διαλύοντες μνημεῖα πρὸς ἀναζήτησιν θησαυροῦ. Τοῦτο ἀκούσας που παρὰ τῶν ἡμετέρων ὁ ῥηθεὶς Ἄγγελος, καὶ πιστεύσας ὅτι πανταχοῦ καὶ πάντοτε γίνεται ἐν Ἑλλάδι, ἐφῆρ-
μασε καὶ ἐπὶ τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ λέοντος, οὗ εἶδε διερρηγμένα τὰ μέλη ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλ' ἐξέφυγε τὴν ὀξύναιαν αὐτοῦ ὅτι μνημεῖον διὰ πυριτιδος διαρρηγνύμενον ἀδύνατον νὰ μὴ συντρεθῇ καὶ νὰ μὴ ἀπολεσθῇ καὶ πολλὰ αὐτοῦ μέρη. Εὐτυχῶς τὰ τοῦ λέοντος μέλη πάντα ὑπάρχουσι σῶα, καὶ δυνατὸν εἶναι νὰ συ-
κολληθῶσι πάλιν, ὡς ὁ κ. Μαχάφης, ἰδὼν αὐτὰ μαρτυρεῖ· ὅθεν

δᾶλον ὅτι πυρίτις δὲν διέρρηξεν αὐτοῦ τὰ μέλη, ἀλλ' ὁ μακρὸς ἰσως χρόνος, διαλύσας τοὺς συνέχοντας αὐτὰ σιδηροῦς ἢ ἐν γένει μεταλλίνοους γόμφους, ὃ καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς μνημείοις οὐχὶ σπανίως ἐγένετο.

Καὶ αὕτη μὲν ἡ τοῦ Ἀγγλου εἰδησις πιεσέουμεν ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς εὐπιστίας αὐτοῦ, ἡ δ' ἐπομένη ἐξ ἀτελοῦς γνώσεως τῶν ἡμετέρων πραγμάτων.

Νομίζει ὁ σοφὸς καθηγητὴς ὅτι ὀλίγαι μόνον ἀγγλικαὶ λίραι ἤρουν νὰ συνδεθῶσι τὰ τεμάχια τοῦ λέοντος, ἃ πάντα σώζονται, καὶ νὰ ἀνιδρυθῇ οὗτος πάλιν ἐν τῇ οἰκείᾳ θέσει.

Τοῦτο θὰ ἦτο βεβαίως δυνατὸν ἂν μὴ ἦτο ὁ λέων ἐν Χαίρωνεϊα, ἥτοι ἐν τόπῳ ἐρήμῳ καὶ οὐκ ὀλίγον μακρὰν τῶν Ἀθηνῶν χειμένῳ. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀθήναις ἂν ἦτο, διςτάζομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι δι' ὀλίγων λίρῶν θὰ ἐξετελεῖτο ἡ συγκόλλησις τῶν μελῶν, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι ἔχομεν πάντα τὰ πρὸς ἐκτέλεσιν τοιοῦτου ἔργου μέσα.

Περὶ τῆς συγκολλήσεως καὶ ἀνιδρύσεως τοῦ λέοντος τούτου πολλάκις ἔσχεν ἀφορμὴν ἡ ἀρχαιολογικὴ ἡμῶν ἐταιρία νὰ σκεφθῇ, διότι τινα τῶν μελῶν τοῦ συμβουλίου αὐτῆς εἶδον αὐτὸν ἐπὶ τῆς θέσεώς του.

Ὁ γράφων ταῦτα ἐνθυμεῖται, ὅτι ἐγένετο σκέψις περὶ τούτου ἐν τῷ συμβουλίῳ τῆς ἐταιρίας ταύτης τῷ 1858, ὅτε ὁ μακαρίτης Χ. Χριστόπουλος, ὑπουργὸς ὧν τότε τῆς παιδείας, ἀνεκάλεσεν διὰ Β. διατάγματος τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐταιρίαν εἰς τὴν ζωὴν μετὰ πολυετῇ αὐτῆς νάρκωσιν ⁽¹⁾.

(1) Ἡ νάρκωσις αὕτη προῆλθεν, ἐν παρόδῳ εἰπεῖν, ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ τότε προέδρου τῆς ἐταιρίας καὶ μελῶν τινῶν τοῦ συμβουλίου αὐτῆς, ἃ δὲν ἀντικατεστάθησαν ἐγκαίρως. Τὸ νέον ὁμῶς συμβούλιον ταύτης, τὸ ἐκλεχθὲν τῷ 1858 διὰ διατάγματος ἐκ τῶν τότε ἐπιζώντων ὀλίγων ἐταίρων, περιεῖχεν ἐξ ἀνάγκης οὐχὶ πολλοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν. Οὐχ ἦτον ὁμῶς δραστήριως καὶ σκοπιμώτατα εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἐταιρίας· διότι αὐτὸ πρῶτον ἔθεσε τὰς ἀρχὰς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ αὐτῆς μουσείου, ἀρξάμενον νὰ συλλέγῃ ἐν τῷ πανεπιστημίῳ ἀρχαιότητας δι' ἀγορᾶς καὶ δώρων, καὶ κύριον αὐτοῦ ἔργον ἐξέλαβε νὰ ἐκτείλῃ ὅσον πλεῖστον τὸν

Ὁ μακαρίτης ἱατρὸς Ῥέζερ, μέλος τοῦ εὐθὺς τότε ἐκλεγέντος συμβουλίου τῆς ἐταιρίας, ὅστις πολλάκις εἶδε τὸν λέοντα μετὰ τοῦ ἀειμνήστου βασιλέως Ὀθῶνος, συνηθίζοντος νὰ περιέρχεται ὡς γνωστὸν τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἐπισκέπτηται τὰς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀρχαιότητας, προέτεινεν εἰς τὸ συμβούλιον περὶ ἐπισκευῆς καὶ συγκολλήσεως τῶν μελῶν τοῦ λέοντος, βεβαιῶν ὅτι δυνατόν εἶναι νὰ ἀπαρτισθῇ πλήρης οὗτος, διότι πάντα τὰ μέλη αὐτοῦ σώζονται. Ὑπεσχέθη δὲ ὁ αὐτὸς νὰ πείσῃ ἢ τὸν βασιλέα Ὀθῶνα οὗ ἦτο ἱατρὸς ἢ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας Γουλιέλμον τὸν Δ', ὅστις ἦτο ἐπίτιμος τῆς ἐταιρίας ἀντιπρόεδρος, νὰ καταβάλλῃ ἢ ὁ εἷς ἢ ὁ ἄλλος πᾶσαν τὴν εἰς τοῦτο ἀπαιτουμένην δαπάνην. Τὸ συμβούλιον τῆς ἐταιρίας ἐπεδοκίμασε προθυμότατα τὴν πρότασιν.

τέως στενὸν τῆς ἐταιρίας ταύτης κύκλον καὶ τὰς ἐνεργείας, παραλαμβάνον εἰς τοὺς ἐταίρους πάντας τοὺς ἐν Ἀθήναις λογίους, ὅπως ἐν καιρῷ τῷ δέοντι παραδῶσθαι τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐταιρίας εἰς μᾶλλον κατάλληλα πρὸς τὸν σκοπὸν πρόσωπα, ἐν ᾧ πρότερον αὕτη ἐπὶ κεφαλῆς εἶχε πολιτικούς συνήθως ἄνδρας. Διὰ τῆς ἐγγραφῆς δὲ πλείωτων νέων μελῶν ἠδύνησε συγχρόνως καὶ τὰς τῆς ἐταιρίας προσόδους, καὶ οὕτω ἡδυνήθη ἔνδεος τοῦ τῆς δικαιοδοσίας του χρόνου νὰ ἐπιχειρήσῃ ἄλλας τε ἀνασκαφὰς ἐν Ἀθήναις καὶ τὴν τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, οὗ ἐπρόφθασε νὰ καθαρῇσθαι ἀπὸ τῶν πολλῶν χωμάτων τὸ ἄνω μέρος τοῦ κοίλου, μετ' ὃ παρέδωκε τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐταιρίας εἰς νέον συμβούλιον συνιστάμενον ἐκ καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἄλλων λογίων, ὅπερ διευθύνει σκοπιμώτατα μέχρι σήμερον, ἐπὶ 15 ὅλα ἔτη, τὰ τῆς ἐταιρίας. Τὸ νέον τοῦτο συμβούλιον ἔμα ἀναλαβὸν τὰς ἐργασίας του δὲν ἡδυνήθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου ἀνασκαφὴν, διότι ὁ χώρος τοῦ κατωτέρω κοίλου καὶ τῆς σκηνῆς ἀνήκεν εἰς ἰδιωτὴν, ὅστις δὲν συνεχώρει ἄνευ ἀποζημιώσεως τὴν ἀνασκαφὴν αὐτοῦ, ὃν οὕτε ἡ ἐταιρία ἡδύνατο ν' ἀγοράσῃ οὔτε ἡ κυβέρνησις ἤθελεν, ἀναβάλλουσα τοῦτο εἰς ἄλλους καιροὺς. Μετὰ δύο ὁμοῦς ἔτη, ἤτοι τῷ 1862, ἐλθόντων συγχρόνως εἰς Ἀθήνας πολλῶν Πρώσων ἀρχαιολόγων, αἰτήσας τοῦ πρέσβους τῆς Πρωσσίας ἠνάγκασεν ἡ τότε ἐλληνικὴ κυβέρνησις τὸν ἰδιοκτήτην νὰ ζητήσῃ δικαστικῶς τὸ δίκαιόν του, ἀφ' ἧν καὶ μὴ θέλων εἰς ἀνασκαφὴν τὸν τόπον. Οὕτω διὰ διπλωματικῆς παρεμβάσεως παρεχώρησεν ἡ κυβέρνησις ἡμῶν εἰς τοὺς Πρώσους τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θεάτρου καὶ τὴν τιμὴν τῆς ἀνερεύσεως τοῦ σωζομένου μέρους τοῦ κοίλου καὶ τῆς σκηνῆς αὐτοῦ.

ἀλλ' εἴτα, ἐξέτασως ἀκρεβοῦς γενομένης, ἀπεδείχθη ὅτι ἡ συναρμογὴ τῶν τεμαχίων πλὴν ἄλλων τε πολλῶν, ἃ εἶδει νὰ μετακομπεῖσθωσι ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Χαϊρώνειαν, καὶ ὧν οὐκ πάντων ἡ εὐρεσις ἦτο τότε δυνατὴ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, ἦσαν πρὸ παντὸς ἀναγκαῖοι λιθοξόοι ἐπιδέξιοι καὶ καλλιτέχναι ἀριστοί, μέλλοντες νὰ ἐργασθῶσι καὶ ἐπιστατήσωσιν εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην, ἐν ἀνάγκῃ δὲ νὰ προσθέσωσι καὶ νέον τι μέρος ὅπως ἐλλείπον καὶ χρήσιμον εἰς τὴν συναρμογὴν τῶν μελῶν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἦσαν τότε δυσπρόσιτα καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, ἀπέβη νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ἐργασία αὕτη ἐν καλλιτέροις καιροῖς.

Νῦν ἡμᾶς ἴσως εἶναι δυνατόν νὰ γείνη τοῦτο, διότι καὶ ἀφθονώτερα τὰ μέσα ὑπάρχουσι καὶ λιθοξόοι καὶ καλλιτέχναι ἀνεφάνησαν οὐκ ὀλίγοι. Ἐνεκα τῶν ῥηθέντων λόγων δὲν ἠδυνήθη τότε τὸ συμβεβηκέναι νὰ προβῇ εἰς τὸ ἔργον· οὐχ ἥττον ἡμῶς ἐμερίμνησεν ἐγκαίρως ὑπὲρ τῆς προφυλάξεως καὶ σωτηρίας τοῦ ἱστορικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ τούτου μνημείου ἀπὸ πάσης βλάβης, διότι καὶ ἐμμισθον φύλλακα ἐπέστησεν, ὅστις οἰκῇ πλησίον (ἴσως δὲ οὗτος ἐν τῇ ὥρᾳ ἐπεσκέφθη ὁ Ἀγγλος τὸν λέοντα, νὰ μὴ ἦτο τυχαίως παρὼν) καὶ ἐπιστασία τοῦ ἐν τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Σταματάκη περιέβαλε μὲ τάφρον καὶ πρόχωμα τὸν χώρον ἐν ᾧ ὁ λέων, ὡς καὶ ὁ Ἀγγλος ὁμολογεῖ ἰδὼν τὸ περίζωμα τοῦτο. Πλὴν τούτου ἐμερίμνησεν ἡ ἐταιρία καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν τῆς Βοιωτίας ἀρχαιοτήτων, ἀνασκάψασα πολλοῦ ἀρχαίους τάφους, καὶ συναγαγούσα ἐν μουσεῖοις τοπικοῖς ἀπάσας τὰς τῆς Βοιωτίας ἀρχαιότητας, καὶ ἄλλως προφυλάξασα αὐτὰς ἀπὸ πάσης φθορᾶς καὶ βλάβης, διότι ταῦτα ἐνόμιζε πρὸς γιέστερα καὶ κατεπεύγοντα.

Ταῦτα μαρτυροῦσι, νομίζομεν, ὅτι καταβάλλεται ἡ νῦν δυνατὴ παρ' ἡμῖν μέριμνα ὑπὲρ διατηρήσεως καὶ σωτηρίας τῶν ἀρχαιοτήτων. Ὁμολογοῦμεν ὅμως καὶ ἡμεῖς ὅτι ὅπως ἀδύνατον δὲν θὰ ἦτο νὰ γείνη καὶ τι πλέον ὑπὲρ αὐτῶν, ἂν εἶχον ἄλλως τὰ πλείονα καὶ ἂν ὑπῆρχον ἀφθονώτερα τὰ μέσα τῆς ἐταιρίας.

Οὐκ ὀλίγον ὑπερβολικὴ, ἵνα μὴ εἰπωμεν ἄδικος, φαίνεται καὶ ἄλλη καθ' ἡμῶν ὑπὸ τῶν ξένων ἐκφερομένη μομφή, ὅτι τὰ ἐν

συναγωγαῖς υπάρχοντα ἀρχαῖα εὐρίσκονται ἐν ταύτῃ οἰκτρᾷ καταστάσει, ὥστε ἀδύνατον σχεδὸν εἶναι νὰ ἀφελῇθῃ ἐξ αὐτῶν οὕτως ἐχόντων σοφὸς περιηγητής, καὶ ἐν γένει ἀρχαιολόγος. Οὐδόλως ἀρνούμεθα ὅτι ἐν μέρει ἀληθεύουσι ταῦτα, μὴ ὑπαρχόντων τῶν χρηματικῶν μέσων ἢ ἀποπερατωθῇ τὸ ἐν Ἀθῆναις ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, ὅπου δυνατόν εἶναι νὰ τοποθετηθῶσι προσηκόντως αἱ πολλαχοῦ τῶν Ἀθηνῶν ὑπάρχουσαι ἀρχαιότητες. Ὁμολογοῦντες τὴν ἑλλειψίν ἡμῶν ταύτην, ἐρωτῶμεν, εἶχον καὶ τὰ τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης ἔθνη εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἐν λαμπροῖς μουσείοις καὶ ἐν ἐπιστημονικῇ τάξει τὰ ἑαυτῶν ἀρχαῖα; ἢ ἂν καὶ σήμερον ἔτι δὲν εὐρίσκουσι καὶ αὐτοὶ ἑλλείψεις τοιαύτας εἰς τὰς ἑκιντῶν ἀρχαιολογικὰς συναγωγάς; Ἄς ἐνθυμηθῶσιν οἱ μεμφόμενοι ἡμᾶς ὅτι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἐξῆλθομεν ἀπὸ μακροῦ καὶ καταστρεπτικωτάτου πολέμου, ὅστις οὐχὶ οἰκίαν, ἀλλ' οὐδὲ δένδρον ἀφῆσεν ἱστάμενον ἐπὶ καλλιεργουμένης γῆς, καὶ ὅτι πάντα ταῦτα ὀφείλομεν κατὰ μικρὸν νὰ ἐπανορθώσωμεν πρὸς συντήρησιν ἡμῶν αὐτῶν πρῶτον· ἂν ἡ ἐπανόρθωσις αὕτη γίνεται βραδέως, καὶ ἂν συγχρόνως δὲν καταβάλλεται ἐφ' ἡμῶν μείζων φροντίς καὶ ἐπιμέλεια ὑπὲρ ἐκείνων, αἱ εἰσιν ἔργα καλῶς κεκοσμημένα καὶ εὐτυχούσης πολιτείας, τοῦτο ἔγκειται ἐν μέρει εἰς τὰς ἐξωτερικὰς περιστάσεις, εἰς αἷς δυστυχῶς ἀναγκάζεται νὰ ἀποκρίνητῃ ἡ Ἑλλάς.

Τῇ 30 Δεκεμβρίου 1875.

*Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις καιροσκοπηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπίου Ἀθηνῶν.*

1875. Ἰούλιος. (E. N.).

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 750,33 χμ.
Μεγίστη » 754,90 (τὴν 4ην).
Ἐλαχίστη » 746,10 (τὴν 19ην).

Θερμόμετρον

Μέση θερμοκρασία 28,52. ἔκ.
Μεγίστη » 27,4 (τὴν 6ην).
Ἐλαχίστη » 28,6 (τὴν 1ην).

Ἄνεμοι ἐπνευσαν 12 ἡμέρας ΒΑ, 7 ΝΑ, 8 Ν, 2 ΒΔ, 1 ΝΑ,
1 Β.

Αὐγούστος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 752,22.
Μεγίστη » 757,39 (τὴν 21ην).
Ἐλαχίστη » 747,19 (τὴν 5ην).

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 27,26.
Μεγίστη » 34,3 (τὴν 6ην).
Ἐλαχίστη » 18,6 τὴν (20ην).

Ἡμέραι ἀστραπῶν 2. Ἄνεμοι ἐπνευσαν 20 ἡμέρας ΒΑ, 7.
ΝΑ, 2 Ν, 1 Δ, 1 Β.

Σεπτέμβριος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 754,31.
Μεγίστη » 761,22 (τὴν 27ην).
Ἐλαχίστη » 747,97 (τὴν 30ην).

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 21,51.

Μεγίστη » 32,6 (τὴν 1ην).

Ἐλαχίστη » 8,7 (τὴν 27ην).

Ἡμέραι βροχῆς 9 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 54,97χμ.),
ἀστραπῶν 6, βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν 12 ἡμέρας ΒΑ, 9 ΝΑ, 6 Ν, 1 Δ, 1 Β, 1 Α.

Ὁκτώβριος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 751,71.

Μεγίστη » 759,50 (τὴν 8ην)

Ἐλαχίστη » 743,69 (τὴν 14ην)

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 19,53

Μεγίστη » 27,6 (τὴν 15ην)

Ἐλαχίστη » 10,9 (τὴν 31ην)

Ἡμέραι βροχῆς 9 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 42,38χμ.),
ἀστραπῶν 10, βροντῶν 3.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν 17 ἡμέρας ΝΑ, 6 ΒΑ, 3 Ν, 3 ΒΑ, 2 Δ.

Νοέμβριος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 751,13χμ.

Μεγίστη » 760,88 (τὴν 14ην)

Ἐλαχίστη » 741,84 (τὴν 2αν)

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 14,81

Μεγίστη » 20,5 (τὴν 9ην)

Ἐλαχίστη » 6,7 (τὴν 15ην)

Ἡμέραι βροχῆς 11 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 70,24χμ.),
ἀστραπῶν 11, βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ 7 ἡμέρας Ν Δ, 7 Δ, 3 ΒΑ, 3 ΒΑ,
2 Δ, 3 ΝΑ, 5 Ν.

Δεκέμβριος.

Βαρομετρον.

Μέση θλίψις 753,38 χμ.
 Μεγίστη » 763,24 (τὴν 21ην)
 Ἐλαχίστη » 736,42 (τὴν 4ην)

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 9,36
 Μεγίστη » 19,1 (τὴν 4ην)
 Ἐλαχίστη » 1,8 (τὴν 17ην)

Ἡμέραι βροχῆς 12 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 49,58 χμ.),
 χιόνος 1 (ποσὸν τοῦ ὕδατος 1,48 χμ.), ἀστραπῶν 11, βροντῶν 2.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ 8 ἡμέρας ΝΔ, 3Δ, 3ΒΔ, 9ΒΑ, 1ΝΑ,
 7 Ν.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΑ ΠΕΡΙ ΜΕΘΟΔΙΚΗΣ ΔΙΔΑΣΚΑ-
ΛΙΑΣ ΤΗΣ ἈΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ ΒΙΣ ΤΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ.

§ 1. Ὁ σκοπός, διὰ τὸν ὁποῖον διδάσκονται αἱ γλῶσσαι εἰς τὰ σχολεῖα, ὑπὸ παιδαγωγικὴν ἐποψιν ἐξεταζόμενος, κυρίως εἶνε διττός, *ὀλικός* καὶ *ειδικός* (1). Ὁ πρῶτος ἐπιτυγχάνεται ὄχι μόνον, ὅταν ὁ μαθητὴς γίνῃ ἱκανὸς νὰ καταλαμβάνῃ τὰς ἐν αὐταῖς ἀποτεταμιευμένας ἰδέας τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀποκτήσῃ τὴν ἐξὶν νὰ ἐκφράζῃ ὀρθῶς καὶ τεχνικῶς τὰς ἰδίαις ἐαυτοῦ διὰ τε τοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου. Ὁ δεῦτερος γίνεται ἐφικτός, ὅταν ὁ μαθητὴς διὰ τῆς σπουδῆς τῶν λεγομένων *γραμματικῶν κατηγοριῶν* γυμνασθῇ τόσον εἰς τὸ κρίνειν καὶ συλλογίζεσθαι, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἡσυχάσῃ πρὶν ἐννοήσῃ καλῶς ἐκείνο, εἰς τὸ ὁποῖον ἤθελεν ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν του. Ἡ γλῶσσα ἄρα εἶνε ὄχι μόνον ἀντικείμενον θεωρίας, καὶ δεδομένον προῖόν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἀλλὰ καὶ τὸ κάλλιστον καὶ ἐπιτηδεύτατον μέσον τῆς διανοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου διαπλάσεως. Διὸ καὶ προσφυνῶς ὠνόμασαν αὐτὴν οἱ μὲν *φορεῖον πάσης ἰδέας καὶ γνώσεως*, οἱ δὲ *γυμναστικὴν τοῦ πνεύματος* (2). ἐπειδὴ οἱ νόμοι ταῦ διανοεῖσθαι, ὡς σιωπῶντος λόγου, εἶνε συγχρόνως καὶ νόμοι τοῦ λέγειν, ὡς λαλούσης διανοήσεως (3).

§ 2. Ἀλλὰ μεταξὺ μιᾶς γλώσσης καὶ ἄλλης ὑπάρχει πολ-
λάκις διαφορὰ μεγάλη καὶ πρέπει ἐπομένως ν' ἀποδειχθῇ ἐκ τῶν
πλεονεκτημάτων τῶν διαφόρων γλωσσῶν τίς εἶνε καταλληλο-
τέρα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ διττοῦ τούτου σκοποῦ, τὸν ὁποῖον διὰ
τῆς σπουδῆς αὐτῶν προτιθέμεθα. Ὡς πρὸς τοῦτο λοιπὸν πάντες
ἀπαξ᾽απλῶς οἱ διασημότεροι τῶν ἡμερῶν μας παιδαγωγοὶ καὶ
φιλόλογοι συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους πληρέστατα, ὅτι τοιαύτη

(1) *U. Hergang's Pädagog. Real-Encyclopedie* 1843. Τόμ. Α'. σ. 475. Παράβ. καὶ *Dieslerwags Wegweiser* 1873. Τόμ. Β'. σ. 207 καὶ ἑξ.

(2) *Hergang*, ἑνθ. ἀνωτέρω.

(3) *Krug*, *Allgem. Handwörterb. d. philosoph. Wissenschaften*, 1832. Τόμ. Γ'. σ. 842.

μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων γλωσσῶν εἶνε μάλιστα ἡ γλῶσσα τῶν προγόνων μας, ἡ γλῶσσα δηλ. ἐνὸς τῶν δύο κλασικῶν τῆς ἀρχαιότητος ἐθνῶν, ἅτινα ὑπῆρξαν οἱ διδάσκαλοι πάσης σοφίας καὶ οἱ πατέρες τοῦ σημερινοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ.

§ 3. Τίνα λοιπὸν, ἤθελεν ἐρωτήσει τις, εἶνε τὰ πλεονεκτήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, διὰ τὰ ὅποια ἐκρίθη ὑπὸ πάντων τῶν πεφωτισμένων ἐθνῶν ὡς τὸ προσφορώτερον ὄργανον σκοπίμου καὶ λελογισμένης παιδεύσεως τῶν ἐν τοῖς σχολείοις διδασκομένων παίδων καὶ νεανίσκων; — Τοῦτο ἀφοῦ δεῖξω διὰ βραχέων, θέλω μεταβῆ εὐθὺς εἰς τὸ περὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας αὐτῆς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα, τὸ κύριον θέμα τῆς παρούσης πραγματείας μου.

§ 4. Ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀνήκει εἰς τὴν Ἰνδοευρωπαϊκὴν καλουμένην τῶν γλωσσῶν οἰκογένειαν, ἥτις ἐκτὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων περιλαμβάνει τοὺς Ἰνδοὺς, Πέρσας, Ἀρμενίους, Σλαῦους, τὰ Λεττικὰ ἔθνη καὶ τὰς Γερμανικὰς καὶ Κελτικὰς φυλάς. Τῶν δὲ πλεονεκτημάτων αὐτῆς τινὰ μὲν εἶνε κοινὰ εἰς πάσας ταύτας τὰς γλώσσας, τινὰ δὲ προσιδιάζουσιν εἰς μόνην αὐτήν. Καὶ κοινὰ μὲν εἶναι τὰ ἐξ ἧς 1) ἡ πληθὺς τῶν γραμματικῶν τύπων, τῶν πρὸς παράστασιν δηλ. ἐννοιῶν καὶ λεπτὴν αὐτῶν τροποποίησιν μέσων, προϋποθέτουσα ἐξάπαντος πνεῦμα ἐφευρετικὸν καὶ κρίσιν ὀρθήν, τὰ ὅποια ὡς τρανοτάτην ἀπόδειξιν τῆς λεπτοφυίας ὅλων τούτων τῶν ἐθνῶν τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος δικαίῳ τῷ λόγῳ ἐπαινοῦμεν καὶ θαυμάζομεν 2) εἰς τὰς κλασσικὰς καὶ καθόλου εἰς τὰς ἀρχαίας γλώσσας αἱ λέξεις συνοδευόμεναι μὲ τὰς ἐκ τῆς κλίσεως γροπὰς, ὡς μὲ μῦς καὶ νεῦρα, προβαίνουσιν ὡς ζῶντα σώματα, πλήρεις ἐκφράσεως καὶ χαρακτηρισμοῦ, ἐνῷ εἰς τὰς νεωτέρας γλώσσας αἱ λέξεις διὰ τὴν παντελεῖα αὐτῶν ἔλλειψιν κατήντησαν ῥικινώδεις καὶ ἀπεσκληκυῖαι 3) αἱ ἀρχαῖαι γλώσσαι ἔχουσι καὶ τοῦτο τὸ προτέρημα, ὅτι λέξεις, αἵτινες ὡς πρὸς τὴν ἐννοίαν συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας, παρίστανται καὶ εἰς τὸ οὐκ ὡς τοιαῦται, καὶ οὕτως αἱ προτάσεις λαμβάνουσι συμμετρίαν τινὰ καὶ ἄνευ περιτεχνήσεως, συνάμα δὲ καὶ εἰδὸς τι αἰσθητικῆς σαφηνείας, δυναμένης νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν τοῦ καλῶς ἐσχεδιασμέ-

νου οὐκοδομήματος, ἐνῷ εἰς τὰς πτωχὰς γραμματικῶν τύπων γεωτέρας γλώσσας ἢ ἀλύγιτος καὶ μονότονος θέσις τῶν λέξεων παρεμποδίζει τὴν ἔκφρασιν τῆς ζωηρᾶς κινήσεως τῆς ψυχῆς ἢ μετὰ πολλοῦ κόπου ὁ ἀκροατὴς πρέπει ν' ἀναζητήσει τὴν σχέσιν τῶν διαφόρων μερῶν τῆς προτάσεως. Ἐνῷ λοιπὸν αἱ νεώτεραι γλώσσαι χωρὶς νὰ ἐνδιατρίψωσιν εἰς τὸ οὗς τρέπονται εὐθύς τὴν πρὸς τὸ πνεῦμα ὁδὸν, αἱ ἀρχαῖαι ζητοῦσι συγχρόνως νὰ παραγάγῃσι καὶ ἀνάλογόν τινα ἐντύπωσιν ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς αἰσθήσεως καὶ νὰ ὑποστήριξαι τὸ πνεῦμα, ὥς προπληροῦσαι τὸ οὗς μὲ εἰδός τι ἀμυδρὰς συνειδήσεως τῆς διὰ τῶν λέξεων παριστανομένης ἐννοίας.

§ Β. Ταῦτα εἶνε κατὰ τὸν περικλεῆ ἀρχαιολόγον Μύλλερν (1) τὰ κοινὰ εἰς ὅλας τὰς Ἰνδοευρωπαϊκὰς γλώσσας προτερίματα, τὰ δὲ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν μόνον προσιδιάζοντα κατὰ τὸν πνευματώδη φιλόλογον Κρύγερον (2) τὰ ἀκόλουθα· 1) ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εὐμοιροῦσα ἐπιτηδεῖας καὶ κανονικῆς εὐπλαστίας ἐκ μετρίου ἀριθμοῦ *ρίζων* μέρος μὲν διὰ παραγωγῆς, μέρος δὲ διὰ συνθέσεως ἐσχημάτισεν ἄμετρον πλῆθος λέξεων, πλουτοῦσα ἀρκούντως καὶ *συνωνύμων*, δι' ὧν δύναται νὰ προσφέρῃ καὶ δι' αὐτὰς τῆς λεπτοτάτης διακρίσεις καταλλήλους ὁροὺς· 2) εὐμοιρεῖ ἱκανῶν *καταλήξεων* καὶ χαρακτηριστικῶς ἐκπεφρασμένων καὶ ἀκριβῶς διαστελλουσῶν, διὰ νὰ παριστᾷ πᾶσαν ἀναφορὰν, πᾶσαν σχέσιν τῶν μερῶν τῆς προτάσεως μὲ τὴν ἀπαιτούμενην καθαρότητα καὶ εὐκρίνειαν· 3) ἔχει ἀφρονίαν *μορίων*, ἅτινα δηλοῦντα λεπτῶς καὶ ἐκφαντικῶς τὰς σχέσεις τῶν λέξεων καὶ προτάσεων, τὰς ὁποίας συνδέουσι, καὶ ὄντα ἐπιτήδεια πρὸς ποικίλας ἀποχρώσεις, δίδουσιν εἰς τὸν λόγον σχεδὸν γραφικόν τι ἀπαύγασμα· 4) Μὲ τοσαῦτα μέσα παρεσκευασμένη ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα δύναται καὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου τὰ φαινόμενα νὰ παριστᾷ, καὶ τὰς καταστάσεις καὶ ἐκφάνσεις τῆς ψυχῆς νὰ διατρανοῖ εἰς εὐθύμους χώρας τῆς φαντασίας νὰ περιφέρηται, καὶ εἰς τολμηρὰν πτήσιν τῶν ἰδεῶν νὰ μετεωρίζηται εἰς αὐστη-

(1) Geschichte d. gr. Literatur. 1844. Τόμ. Α'. σ. 8 καὶ ἑ.

(2) Griechische Sprachlehre. 1864. Τόμ. Α'. σελ. 4 καὶ ἑ.

ρὰν συμμετρίαν νὰ συστέλληται, καὶ μετ' εὐαρίστου ἀναπτύξεως νὰ ἐκτείνηται εἰς σύντονον βραχυλογίαν, νὰ ἐναρμόζεται, καὶ ὡς βεῦμα ὁρητικῶν νὰ καταλείβηται. 5) Οὕσα ἀβρὰ καὶ χαρίεσσα, εὐφωνος καὶ μελωδική, νευρώδης ἀνευ τραχύτητος, καὶ ἀκριβοῦς ἀνευ μονοτονίας, ἐξισχύει μετ' ἀφελούς εὐλογισίας νὰ ὑποχωρῇ ἐκ τῶν ἐνόντων εἰς πᾶν αἶσθημα, εἰς πᾶσαν διαθέσιν, ἐπίσης ἀρμονικῶς ἠχοῦσαν πρὸς ἰλαρὰν γλυκυθυμίαν, καθὼς καὶ πρὸς ὑπερῆφανον σοδαρότητα· πρὸς ζῳηρὰν εὐφροσύνην, καθὼς καὶ πρὸς πανηγυρικὴν σεμνότητα· πρὸς τέκοντα πόθον, καθὼς καὶ πρὸς φλογώδη ἐνθουσιασμόν.

§ 6. Ταῦτα εἶνε τὰ ἰδιαίτερα πλεονεκτήματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης, μετὰ τὰ ὅποια οὕσα προκρινόμενῃ ἵσταται ἀνυπερέβλητος ὡς τὸ ἀξιοθαυμαστότατον ἡμιδούργημα καὶ μεγαλοπρεπέστατον μνημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, καὶ διὰ τὰ ὅποια ἀναμφιδύως προωρίσθη νὰ χρησιμεύῃ ὡς ἐπιτόσιος ἄρτος, ὡς πνευματικὴ τροφή, τῶν ἐν τοῖς σχολείοις διδασκομένων μειρακίων.

§ 7. Μέλλων δὲ ἤδη νὰ πραγματευθῶ περὶ τῆς μεθοδικῆς διδασκαλίας αὐτῆς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα, διὰ νὰ καταστήσω τὰ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὅσον ἐνιστὶν εὐληπτότερα, θέλω προανακρούσει ὀλίγα τιμὰ περὶ γυμνασιακῆς μεθόδου (1), μέρους ἀπαρτιστικὸν τῆς ὁποίας εἶνε ἡ μέθοδος, καθ' ἣν διδάσκονται εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα αἱ γλώσσαι, καθὼς καὶ ἅλα τὰ ἄλλα μαθήματα.

§ 8. Τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας ἐνὸς τινος σχολείου ἀποτελοῦσι τὴν ὅλην ἢ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, ἢ δὲ μέθοδος, τὸ εἶδος ἢ τὴν μορφήν, ἥτις πρέπει νὰ δοθῇ εἰς αὐτήν. Ἡ μέθοδος ἔρα εἶνε ἡ ἐπεξεργασία τῶν μέσων τῆς διδασκαλίας, ἥ, διὰ νὰ εἴπω καλῶτερα, ἡ ἐνότης τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν μέσων τούτων. Διότι ὁ τρόπος, καθ' ὃν πρέπει νὰ διαμεσώμεν καὶ ἐπεξεργασθῶμεν ὁτιδήποτε μάθημα, ρυθμίζεται ἕως εὐλόγου πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας. Πᾶν σχολεῖον λοιπὸν, τὸ ὅποιον ἔχει ὠρι-

(1) *Id. Deinhardt's Gymnasialunterricht, 1847. σ. 447—471.

σμένον τινά σκοπόν, ἔχει καὶ ὠρισμένην τινὰ μέθοδον ἄρα καὶ τὰ γυμνάσιον. Ἀλλὰ τίς οὗτος ὁ σκοπός;—Τίς αὕτη ἡ μέθοδος;—~~ἴδωμεν.~~

§ 9. Τὸ γυμνάσιον, ὡς εἶνε γνωστὸν, καῖται μεταξὺ τοῦ στοιχειώδους (ἢ δημοτικοῦ) σχολείου καὶ τοῦ πανεπιστημίου. Παραλαμβάνει τοὺς μαθητὰς ἐξ ἐκείνου καὶ παραδίδει αὐτοὺς εἰς τοῦτο. Καθὼς δὲ τὸ γυμνάσιον ἀποτελεῖ τὴν μετάδασιν ἀπὸ τοῦ στοιχειώδους σχολείου εἰς τὸ πανεπιστήμιον, οὕτω καὶ ἡ μέθοδος, καθ' ἣν παραδίδονται εἰς αὐτὸ τὰ μαθήματα, πρέπει νὰ ἴσταιται μεταξὺ τῆς στοιχειώδους καὶ τῆς πανεπιστημιακῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ σκοπὸς τοῦ γυμνασίου καθόλου εἶνε ἡ ἐξέτερσις τοῦ ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, ἃς ἐξετάσωμεν σχετικῶς πρὸς τὰ δύο αὐτοῦ ὅρια τίς ὁ χαρακτήρ τῆς γυμνασιακῆς μεθόδου, τὴν ὁποίαν ἀκολουθοῦντες δυνάμεθα μὲ εὐστοχίαν νὰ κτυπήσωμεν τὸν σκοπὸν τοῦτον.

§ 10. Ἡ γυμνασιακὴ μέθοδος συνίσταται ὅχι ὡς ἡ τοῦ στοιχειώδους σχολείου εἰς τὸ γ' ἀπαικτορὶον τις οὕτως εἰπεῖν καὶ ν' ἀπομιμηθῇ διὰ τῶν λέξεων τὰ ἀντακείμενα τῆς διδασκαλίας (*), ὅχι ὡς ἡ τοῦ πανεπιστημίου εἰς τὸ γὰ κατασκευὴν ἐν τῇ γῇ καὶ ὡς ἰδέας νὰ προσοικειωθῇ αὐτὰ, ἐξ αὐτῶν ἠμώμενος καὶ ἐν αὐταῖς ἐλευθέρως κινούμενος, ἀλλ' εἰς τὸ γὰ διαπλάσσει μόνον καὶ ἀναπτύξῃ τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα εἰς τὴν ἱστορικῶς δεδομένην ὕλην καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῆς. Καθὼς λοιπὸν εἰς καλλιτεχνικόν τι ἔργον ἐπεξεργαζόμεθα τὴν ὕλην αὐτοῦ μὲ τρόπον, ὥστε νὰ παρίσταται πανταχοῦ ὡς διαδυσμένη ὑπὸ τῆς ἰδέας, οὕτω καὶ τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας εἰς τὸ γυμνάσιον ἐπεξεργαζόμεθα μὲ τρόπον, ὥστε ἡ ἰδέα τῆς ἀληθείας ν' ἀναφαίνεται πάντοτε καὶ παρίσταται ἐν αὐτοῖς, τὸ δὲ πνεῦμα

(*) Ἡ πολυκροτος δηλ. Anschauungs-methode, τὴν ὁποίαν ἄλλοι μὲν ἐπαινοῦσιν ὡς ἀρίστην, ἄλλοι δὲ καλῶσιν ὡς ἀπόβλητόν τι. "18. πρὶ αὐτῆς Riecke Erziehungslehre. 1874. σ. 476. καὶ Schmid's Encyclopædie d. gesamm. Erziehungs- und Unterrichts Wesens. Tbm. A'. σελ. 474.

τοῦ μαθητοῦ, ἐνῷ προσοικειοῦται αὐτὰ, ἐξαπτομένου τοῦ φωτὸς τῆς ἐπιστήμης, βαθμὴδὸν νὰ προχωρῇ εἰς τὰ πρόσω ἀναπτυσσόμενον. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ χαρακτῆρος τῆς γυμνασιακῆς μεθόδου. Ἄς ἐφαρμόσωμεν ἤδη τὰ εἰρημένα εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ γραμματολογίαν.

§ 11. Ἡ γλῶσσα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων παραδίδεται εἰς τὰ γυμνάσια διὰ δύο τινά· Πρῶτον δι' αὐτὴν ταύτην καὶ δεύτερον διὰ τὰ γραπτὰ αὐτῆς μνημεῖα ἢ τὰ συγγράμματα καὶ ποσήματα. Δι' αὐτὴν ταύτην, διὰ νὰ οἰκειωθῇ ὁ μαθητὴς εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τοὺς τύπους αὐτῆς μὲ τοὺς τύπους τοῦ διανοεῖσθαι καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Διὰ τὰ γραπτὰ αὐτῆς μνημεῖα, διὰ νὰ συνειθίσῃ ὅχι μόνον νὰ διατάσῃ ἐν ἑαυτῷ λογικῶς τὰς γνώσεις του, ἀλλὰ καὶ διὰ ν' ἀποκτήσῃ σπουδάζων αὐτὰ τὴν ἐξιν καὶ δύναμιν τοῦ λέγειν. Πρὶν ὅμως ὁ μαθητὴς ἀρχίσῃ νὰ διδάσκηται μετὰ λόγου καὶ κατὰ βάθος τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ μεταχειρισθῇ αὐτὴν ὡς κλειδίον, διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, πρέπει νὰ διδαχθῇ καὶ γνωρίσῃ τοὺς τύπους τῆς καὶ τοὺς περὶ συνδέσεως αὐτῶν κανόνας. Ὅθεν ἢ ἐν τοῖς γυμνασίοις διδασκαλίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης ἔχει δύο ἀκριβῶς διακεκριμένους βαθμοὺς, ἐξ ὧν κατ'ἀγεται καὶ ἡ διαίρεσις τοῦ γυμνασίου εἰς *Ἑλληνικὸν σχολεῖον* καὶ εἰς *ἰδίως γυμνάσιον*. Μὲ ἄλλους λόγους ἡ διδασκαλίᾳ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης εἶνε πρῶτον *ἐμπειρικὴ* καὶ δεύτερον *μετὰ λόγου ἢ λογικὴ*. Ἡ ἐμπειρικὴ συνίσταται εἰς τὸ νὰ διδαχθῇ ὁ μαθητὴς τοῖς τύποις καὶ κανόνας τῆς συνδέσεως αὐτῶν μετ' ἀναλόγου *ὀλιγοῦ λέξεων καὶ φράσεων* καὶ διὰ μεταφράσεως παραδειγμάτων νὰ γυμνασθῇ τόσον εἰς αὐτοὺς, ὥστε νὰ καταντήσωσιν ἀναπαλλοτρίωτον αὐτοῦ κτῆμα. Ἡ δὲ μετὰ λόγου διδασκαλίᾳ συνίσταται εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ τοὺς νόμους τῆς γλώσσης, νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν οὐσίαν καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς καὶ νὰ σπουδᾷ ἐν συνεχείᾳ τ' ἀριστουργήματα, τὰ ὅποια ἐγράψαν εἰς αὐτήν. Εἰς τὴν ἐμπειρικὴν λοιπὸν διδασκαλίαν ἡ γλῶσσα *μανθάνεται*, εἰς δὲ τὴν μετὰ λόγου *κατανοεῖται*. Εἰς τὸν πρῶτον βαθμὸν ἀρκεῖ νὰ γνωρίσῃ τις τὰ φαινόμενα τῆς γλώσσης, εἰς δὲ τὸν δεύτερον ἀναφέ-

ρεται ἡ διδασκαλία μᾶλλον εἰς τὴν οὐσίαν τούτων τῶν φαινομένων.

§ 12. Ἡ διαφορὰ αὕτη δεικνύεται καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν (ἐξήγησιν). Εἰς τὸν βαθμὸν, καθ' ὃν διδάσκεται ἐμπειρικῶς ἡ γλῶσσα ἐντυπώνεται μόνον οἱ γραμματικοὶ κανόνες καὶ τύποι εἰς τὴν μνήμην· εἰς δὲ τὸν βαθμὸν, καθ' ὃν διδάσκονται μετὰ λόγου ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς τὰς κατηγορίας, αἵτινες εἶνε κεκρυμμένοι εἰς τοὺς τύπους καὶ κανόνας ἢ τὴν οὐσίαν αὐτῶν. Εἰς τὸν πρῶτον βαθμὸν μεταφράζομεν ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν νεωτέραν, διὰ τὰ συνεισθεῖμεν εἰς τοὺς τύπους καὶ κανόνας τῆς γλώσσης· τὸ δὲ περιεχόμενον τοῦ μεταφραζομένου ἐνταῦθα εἶνε ὅχι δι' αὐτὸ τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὴν μάθησιν τῆς γλώσσης. Διὰ τοῦτο εἰς τοῦτον τὸν βαθμὸν δὲν μεταφράζομεν ἐκ συγγραμμάτων ἢ ποιητῶν, ἀλλ' ἐκ στοιχειωδῶν βιβλίων καὶ χρηστομαθειῶν ἢ τὸ πολὺ ἐκ τῶν ἀπλουστέρων Ἱστορικῶν, τῶν ὁποίων ἡ προσοικειώσει δὲν ἔχει δυσκολίας. Ὁ δὲ κύριος σκοπὸς, ὡς εἵπομεν, εἶνε ἡ μάθησις τῆς γλώσσης. Τούναντίον εἰς τὸν δεύτερον βαθμὸν διδάσκονται συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ ἡ πλαστικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἐξασκεῖ ἡ περὶ τὰ ἀρχαῖα ἐνασχόλησις ἐπὶ τοῦ πνεύματος, ἀρχίζει κυρίως ἐνταῦθα.

§ 13. Εἰς τὴν ἐμπειρικὴν διδασκαλίαν μεταφράζομεν καὶ ἐκ τῆς νεωτέρας εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν (θεματογραφούμεν), ἀλλ' ἡ μετάφρασις σκοπεῖ μόνον τὴν γύμνασιν τοῦ τεχνολογικοῦ καὶ συντακτικοῦ τῆς γραμματικῆς μέρους. Πρὸς τοῦτο δὲ ἡ μετάφρασις περιορίζεται εἰς μερικοὺς κανόνας, τοὺς ὁποίους διὰ συνεχοῦς ἀσχήσεως προσοικειοῦται ὁ μαθητὴς· εἰς τὴν μετὰ λόγου ὅμως διδασκαλίαν ἡ μετάφρασις ἀναφέρεται εἰς ὅλην τὴν Γραμματικὴν, τὴν ὁποίαν ἐφαρμόζομεν, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἐνασκοῦμεθα. Εἰς τοῦτον τὸν βαθμὸν ὁ μαθητὴς ὅχι μόνον πρέπει νὰ μεταφράζῃ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ νὰ μεταχειρίζηται αὐτὴν ὡς ὄργανον τοῦ νὰ παριστάνῃ τὰς ιδέας τοῦ μετὰ τὸν καταλληλότερον τρόπον.

§ 14. Καὶ εἰς τὸ ὑλικὸν δὲ τῶν λέξεων καὶ φράσεων ἐκτεί-

νεται αὕτη ἡ διαφορά· διότι εἰς μὲν τὸν πρῶτον βαθμὸν μαθή-
νονται αἱ διάφοροι σημασίαι τῶν λέξεων, αἵτινες εἰς τὴν μετὰ-
φρασιν παρουσιάζονται, εἰς δὲ τὸν δευτέρον καταναεῖται ἡ σχέσις,
τὴν ὁποίαν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας αἱ διάφοροι σημασίαι, ὅτι δι'
ὧν τῶν μερικῶν σημασιῶν διέρχεται σημασία τις καθόλου καὶ
ὅτι αὗται ὡς ἐκ κοινῆς τινος ρίζης πηγάζουσιν ἐξ αὐτῆς. Ταῦτα
καθάλου καὶ περὶ μεθόδου τῆς παραδόσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλη-
νικῆς γλώσσης εἰς τὰ γυμνάσια. Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα μερικώ-
τερον τὰ περὶ τῆς ἐμπειρικῆς αὐτῆς διδασκαλίας, ἥτις ἀπέρχεται
κυρίως εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον (4).

§ 15. Σκοπὸς τῆς ἐμπειρικῆς διδασκαλίας τῆς ἀρχαίας Ἑλ-
ληνικῆς γλώσσης εἶναι ἡ προσοικειώσις τῶν κανόνων τῆς γραμ-
ματικῆς αὐτῆς, ἀλλ' ὅχι καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ μετ' ἐφαρμογῆς
αὐτῶν εἰς πλῆθος παραδειγμάτων, τὰ ὅποια μεταφράζει ὁ μαθη-
τὴς ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὴν νεωτέραν καὶ
πάνταπαλιν (*). Ἡ προσοικειώσις δὲ τῶν κανόνων τούτων καὶ ἡ
ἐφαρμογὴ αὐτῶν ἀποβλέπει κυρίως εἰς τὴν γύμνασιν τοῦ μνημο-
νικοῦ, τὸ ὅποιον εἶναι τὸ θησαυροφυλάκιον, ἐν ᾧ ἀποταμιεύεται
ἡ ὕλη, ἐξ ἧς ὅχι μόνον ἡ νοητικὴ δύναμις κατασκευάζει τὰς γνώ-
σεις καὶ σχηματίζει τὴν ἐπιστήμην, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ πρακτικὴ
δύναμις προσκτᾶται δραστικωτέραν τινα ἐνέργειαν. Μέσον δὲ
πρὸς τοῦτο καταλληλότετον εἶναι ἡ ἐκμάθησις τῶν τύπων τῆς
ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ὅθεν ὅσῳ λεπτότεραι καὶ μικρότε-
ραι εἶναι αἱ διαφοραὶ τῶν λέξεων, τῶν συλλαβῶν καὶ γραμμάτων
τὰς ὁποίας εἰσδέχεται καὶ φυλάττει ἡ μνημονικὴ δύναμις, τόσῳ
ἰσχυρότερον καὶ λεπτοτερον γυμνάζεται αὕτη καὶ διαπλέσσεται.
Ἐκ τούτων ὧν συνάγεται, ὅτι πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ γύμνασιν
τοῦ μνημονικοῦ συμβάλλει κυρίως καὶ ἡ βάσιμος ἐκμάθησις τοῦ
τεχνολογικοῦ μέρους τῆς γραμματικῆς, κατὰ δευτέρον δὲ λόγον

(4) Deinhardt. ἔνθ. ἀνωτέρ. σελ. 495 - 207.

(*) Τὴν διπλὴν ταύτην μετάφρασιν ὡς τὰ μέλιστα συντελεστικὴν πρὸς
ἐκμάθησιν τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν συνιστᾷ καὶ ὁ ἀείμνηστος Κοραῆς ἐν
τοῖς εἰς τὸν Πρόδρομον τῆς Ἑλλήν. Βιβλ. προλεγόμενοις αὐτοῦ, σ. 74 καὶ
ἑξ., καὶ ὁ Schmid ἐν Encyclop. Gém. A'. σ. 840. καὶ B'. σ. 346.

καὶ τὸ ὕλικόν τῶν λέξεων καὶ φράσεων καὶ τέλος ἡ ἀπὸ αὐτῶν ἀκυστήθεις τῶν κανόνων.

§ 16. Ἄν σκοπὸς κυρίως τῆς διδασκαλίας τοῦ τεχνολογικοῦ μέρους τῆς Γραμματικῆς εἴη ἡ γύμνασις τοῦ μνημονικοῦ, ἡ ἐκμάθησις καὶ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τοῦ συντακτικοῦ εἰς πλῆθος παραδείγματων καὶ ἡ μετάφρασις ἀποδίδουσι κυρίως εἰς τὸ νὰ ἐξήκωσι καὶ γυμνάσωσι τὸ κριτικὸν τοῦ μαθητοῦ. Ὁξύνεται δὲ τοῦτο πρὸ πάντων ὅταν ἐφαρμόζωμεν τὸ μερικὸν εἰς τὸ γενικόν καὶ ἀντερίσκωμεν τὸ γενικὸν εἰς τὸ μερικόν. Τὸ γενικόν τῆς κρίσεως εἶνε ὁ κανὼν, τὸ δὲ μερικόν συνίσταται εἰς τὰ ἰδιαιτέρα παραδείγματα, διὰ τῶν ὁποίων σαφηνίζεται καὶ ἐντυπώται οὗτος εἰς τὸν νοῦν. Ἄν τοῦτο ἔχῃται ἀληθείας, ἔπεται, ὅτι ἡ γύμνασις καὶ χρῆσις τῶν συντακτικῶν κανόνων εἶνε ἐνδελεχῆς τοῦ κριτικοῦ γύμνασις. Καθὼς δὲ εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ τεχνολογικοῦ, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἀσκήσιν τοῦ συντακτικοῦ τὰ παραδείγματα πρῶτον ὡς ἀναφέρονται ὅχι εἰς πολλοὺς, ἀλλ' εἰς ἓνα χωριστὸν κανόνα, καὶ μόνον εἰς τὸ τέλος ὥς πρὸς πρὸς νὰ περιλαμβάνωσι δύο ἢ πλείους, βαθμυδὸν δὲ καὶ ὅλην τὴν γραμματικὴν. Ὡστε καὶ ἐνταῦθα βλέπει τις πρὸς τὸν τινα ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων εἰς τὰ συνθετώτερα. Εἰς τούτων δὲ τὴν περίστασιν πρὸς γύμνασιν μεταφράζονται ὅχι πλῆθος ὁρισμένα παραδείγματα, ἀλλ' εὐκόλα διηγήματα καὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον εἶνε προσκτὸν εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ μαθητοῦ, καὶ τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα εἶνε τόσον ἀπλὴ, ὥστε δὲν ἀπαιτεῖται βαθεῖα σπουδὴ τῆς γραμματικῆς πρὸς κατάληψιν αὐτῆς, ἀλλὰ γενικῆς μόνον γῶσις τῶν τύπων καὶ κανόνων αὐτῆς. Τοιαῦτα εὐκόλα τεμάχια παρέχουσιν αἱ χρησιμομάθειαι, ἐνῶ τὰ στοιχειώδη βιβλία ἀναφέρονται μόνον εἰς ὁρισμένους κανόνας.

§ 17. Ἐνῷ ἡμῶς σπουδάζεται τὸ μὲν τεχνολογικόν κυρίως πρὸς γύμνασιν τοῦ μνημονικοῦ, τὸ δὲ συντακτικόν κυρίως πρὸς γύμνασιν τοῦ κριτικοῦ, ἐκ τῶν δύο τούτων δεξιότητων καὶ ἑξῶν ἀναπτύσσεται τρίτη τις ἄλλη ἀπαραιτήτως ἀναγκαία πρὸς τὴν τῶν ἐπιστημῶν σπουδὴν, ἡ προσοχὴ δηλ. καὶ προσήλωσις καὶ εἰς αὐτὰ τὰ μικρὰ καὶ ἀσήμαντα. Εἰς τὸ τεχνολογικόν π. χ. συν-

δέεται πολλάκις ἡ ἐλαχίστη μεταβολή τοῦ τύπου λέξεώς τινος με οὐσιώδη μεταβολὴν τῆς δι' αὐτῆς παριστανομένης ἐννοίας. Ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τὰ φαινόμενα ταῦτα, μικρὰ καὶ ἀσήμαντα, ἐξαρτᾶται πολλάκις μέγα τι καὶ σημαντικόν, ἐν τῷ τεχνολογικῷ μάλιστα μανθάνομεν νὰ ἐπιστῶμεν τὴν προσοχὴν μας εἰς τὰ ἐλάχιστα. Καὶ ἐπ' ἀληθείας πᾶσα κρίσις θέλει εἶσθαι στρεβλὴ καὶ κατ' ἐπιφάνειαν ἄνευ τῆς παρατηρήσεως τῶν καθ' ἕκαστα τοῦ πράγματος, τὸ ὁποῖον ὑποβάλλεται εἰς τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς. Ὡστε ἡ ἐμπειρικὴ διδασκαλίᾳ τῆς γλώσσης, ὡς βλέπει ἕκαστος, εἶνε καὶ φραγμὸς κατὰ τῆς ἐπικολαιότητος. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀποφεύγῃ τις τὰς ὑπερβολάς· διότι πολλοί, θέλοντες νὰ ἐξονυχίσωσι τὰ μικρὰ καὶ ἐπουσιώδη, γίνονται ἀνίκανοι ν' ἀνυψωθῶσιν εἰς τὰ μεγάλα καὶ οὐσιώδη· καὶ ἀπὸ φιλολόγων καὶ γλωσσολόγων καταπτῶσι μικρολόγοι ἄθλιοι καὶ λεξιθῆραι ἀξιοκαταφρόνητοι.

§ 18. Αὕτη εἶνε ἡ μέθοδος, καθ' ἣν πρέπει νὰ διδάσκηται ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς τὰ γυμνάσια· καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι, ὅσα εἶπον, εἶνε ὀλίγα σχετικῶς πρὸς τὸ ἀντακείμενον, τὸ ὁποῖον μόνον ἐκ προθέσεως πραγματεία δύναται νὰ ἐξακριβώσῃ, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἱκανά, νομίζω, νὰ φωταγωγήσωσιν ἐκείνους πρὸ πάντων, οἵτινες μετερχόμενοι τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα ἤθελον ἐπιθυμῆσαι διὰ τὴν παρ' ἡμῖν παντελεῖ σχεδὸν ἑλλειψιν παιδαγωγικῶν συγγραμμάτων ἀσφαλεστέραν τινὰ χειραγωγίαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου των παρὰ τὸ ἀπλοῦν ἐνστιγμά ἢ τὴν τυφλὴν μίμησιν καὶ συνήθειαν. Καταπαύω λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν λόγον, εὐχόμενος ἀπὸ ψυχῆς νὰ εὐρεθῶσιν ἐντὸς ὀλίγου ἄλλοι, οἵτινες, ὄντες ἱκανώτεροι ἐμοῦ, θέλουσι συγγράφει περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως πραγματείας ἐμβριθεῖς καὶ μνηδύως ἀπολειπομένας τῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως.

Ἐν Μυτιλήνῃ, τῇ α' Νοεμβρίου 1875.

Χ. ΛΑΙΔΙΟΣ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΟΣΗΣ ΠΕΡΙ ΤΕ
ΤΩΝ ΔΕΔΙΘΗΜΕΝΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ
ΚΑΤΑΚΛΥΣΜΟΥ. (1)

§ 1. Ἡ ζήτησις καὶ ἡ γνῶσις τῶν ἐν τῇ γῇ λελιθμένων φυτῶν τε καὶ ἐρπετῶν, καὶ ζῶων παντοίων, καὶ ὀστράκων, καὶ ἔχθρων, ἰδίᾳ δὲ ἡ περὶ τῆς γενέσεως τῆς γῆς, καὶ τῆς πλάσεως τῶν ὄντων καθόλου ζήτησις οὐκ ἔστιν ἐπίνοια καὶ εὐρημα τῶν νεωτέρων, ὥς τινες οὐκ ὀρθῶς υπολαμβάνουσιν, ἀλλὰ ἐστὶ καὶ αὐτὴ κύημα καὶ τέκνον γενναῖον τοῦ τῶν Ἑλλήνων ὑγιούς νοῦ, ὅστις ἅπαντα ἐξεύρε καὶ ἐρύθμισε. Οὗτοί εἰσι καὶ τῆς γεωλογίας πατέρες, ὡς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν, περὶ αἷς στρέφονται οἱ νεώτεροι, ὧν οἱ ἐπιεικέστεροι εἰλικρινῶς ὁμολογοῦσιν ὅτι οὐδὲν ἢ μικρὸν προσέθηκαν πρὸς τὰς περὶ τῶν πραγμάτων γνῶμας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, καίτοι οὗτοι πρὸ ἡμῶν περὶ τὰς τρεῖς χιλιάδας ἔτη ὑπῆρξαν, καὶ πρῶτοι ἔνοιαν αὐτῶν ἔλαβον. Ἀπασαὶ αἱ θεωρίαι τῶν νῦν λογίων καὶ γνωμῶνων τῶν λελιθμένων πραγμάτων, λέγει ὁ γνώριμος καὶ ἐπικτῆς γεωλόγος Lasaulx, εἰσι θεωρίαι τῶν ἀρχαίων, αἵτινες διαφέρουσιν ἀλλήλων, καθότι ὅ,τι παρ' ἡμῖν ἐστὶ τὸ τέλος ἐν συνόλῳ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, παρ' αὐτοῖς ἦν ἡ πρώτη ὑγίης καὶ εὐφύης ζήτησις τῆς θαυμαστῆς ἐπιστήμης, δι' ἧς οἱ ἀγχίνοοι Ἕλληνες, καίπερ ἐν τίσιν ἀμαρτρόντες, εὖρον τὴν ἀλήθειαν (2).

(1) Τοῦ μέτρου χάριν παρελείψαμεν τὸν πρόλογον, ἐν ᾧ ὁμολογοῦμεν, ὅτι τὰ ἐν τῇ διατριβῇ τῇδε περὶ ἀπολιθωμένων ἡρωσάμεθα οὐχὶ ἐκ τῆς γεωλογίας, διότι τριβῶνες αὐτῆς δὲν εἴμεθα, ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν τῶν ἀρχαίων καὶ ἐκ τῶν περὶ αὐτῶν τὰ νῦν γραφάντων ἔλλογιμων ἀνδρῶν, ὧν ἐκασταχῇ ἔσται μνεία.

(2) Alle Haupttheorien der modernen Petrefactenkunde schön im Alterthum aufgestellt waren, nur mit dem merkwürdigen Unterschiede, dass was bei uns das letzte Resultat umfassender wissenschaftlicher Forschungen ist; dort als der erste gelungene Wurf jenes wunderbaren wissenschaftlichen Instinktes erscheint, durch welchen die Griechen ohngeachtet ihrer mangelhaften Kenntnis des Materiales doch so oft das Wahre getroffen haben. (Ern. Lasaulx. Geol. d. Griech. u. Roem. 45.).

§ 2. Αἱ περὶ τῶν λελοθμένων πραγμάτων δόξαι τῶν ἀρχαίων εἰσι κυρίως δύο. Οἱ μὲν δοξάζουσιν ὅτι τὰ εὐρισκόμενα λίθινα τυπώματά εἰσι περιλείμματα ἀρχαίας ζωῆς, ἥτις ἐγένετο ἐξίτηλος ἐκ βιαίας ἀναστροφῆς καὶ μετασχηματισμοῦ τῆς γῆς, οἱ δὲ ὅτι εἰσὶ λείψανα τῶν ἐπὶ τοῦ Δευκαλίωνος κατακλυσμοῦ κατακλυσθέντων ζώων.

§ 3. Πρῶτος τὰς αἰτίας ζητήσας τῶν ἀπολιθώσεων ἦν Ξενοφάνης ὁ ἐκ Κολοφῶνος. Ὁ περὶ τὰ 540 ἐτη π. Χ. γενόμενος σοφὸς οὗτος ἀποφαίνεται ὅτι ἡ γῆ μίγνυται μετὰ τοῦ ὕγρου, καὶ πάλιν σὺν τῷ χρόνῳ λύεται ἀπ' αὐτοῦ. Τεκμηριῶσιν αἱ ἐν τῷ μέσῳ τῆς γῆς καὶ τῶν ὀρέων εὐρισκόμεναι κόγχαι, οἱ ἐν ταῖς λατομαῖς τῶν Συρακουσῶν λίθινοι τύποι ἰχθύων καὶ φωκῶν, ὁ ἐν Πάρῳ ἐν τῷ βάθει τοῦ λίθου τύπος δάφνης καὶ αἱ ἐν Μελίτῃ πλάκας ἀπάντων τῶν θαλασσίων· ὅτι ταῦτα ἐγένοντο, ὅτε πάντα ἐπηλώθησαν, καὶ ἐν τῷ πληρῷ ὁ τύπος ἐξηράνθη. Προσεπιλέγει δὲ ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι θά φθαρήσιν, ὅταν ἡ γῆ κατενεχθῇ εἰς τὴν θάλασσαν καὶ γένηται πάλιν· εἴτα ἀρχεται πάλιν ἡ γενεαί. Τοῦτο δὲ γίνεται εἰς πάντας τοὺς κόσμους. Τὴν εἰρημένην τοῦ Ξενοφάνους δόξαν διέσωσεν ἡμῖν ὁ ἐνομαστός καὶ ὀξύς θεολόγος Ὡγγένης, ἰδίῳι ρήμασι λέγων· «Ξενοφάνης μύξιν τῆς γῆς πρὸς τὴν θάλασσαν γίνεσθαι δεκαῖ, καὶ τῷ χρόνῳ, ἀπὸ τοῦ ὕγρου λύεσθαι, φάσκων τοιαύτας ἔχειν ἀποδείξεις, ὅτι ἐν μέσῳ γῆ καὶ ὄρεσιν εὐρίσκονται κόγχαι· καὶ ἐν Συρακούσαις δὲ ἐν ταῖς λατομαῖς λέγει εὐρεῖσθαι τύπον ἰχθύος καὶ φωκῶν, ἐν δὲ τῇ Πάρῳ τύπον δάφνης ἐν τῷ βάθει τοῦ λίθου, ἐν δὲ Μελίτῃ πλάκας ἀπάντων τῶν θαλασσίων. Ταῦτα δὲ φησι γενέσθαι, ὅτε πάντα ἐπηλώθησαν πάλαι, τὸν δὲ τύπον ἐν τῷ πληρῷ ξηρανθῆναι· ἀναρῆσθαι δὲ τοὺς ἀνθρώπους πάντας, ὅταν ἡ γῆ κατενεχθῇ εἰς τὴν θάλασσαν, πηλὸς γένηται, εἴτα πάλιν ἀρχεσθαι τῆς γενέσεως, καὶ οὕτω πᾶσι τοῖς κόσμοις γίνεσθαι καταβολήν» (1).

§ 4. Ὡς δ' αὖτως καὶ ὁ περὶ τὰ 500 ἐτη π. Χ. γενόμενος Εἰάνδος, ὁ ἐκ Λυδίας διατείνεται διὰ τὸ πλῆθος τῶν κογχυλιωδῶν

(1) Ἰδὲ Ὡγγ. Φίλος. 4. 44.

λίθων, οὓς εἶπεν ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ καὶ ἐν τῇ Φρυγίᾳ, καὶ ἐν τῇ Λυδίᾳ, ὅτι θάλασσα ἦν ποτε, ἐνθα τοιαῦτα εὐρίσκονται, ὡς δηλοῦνται ἐκ τοῦ Στράβωνος λέγοντος· «Αὐτὸν εἰδέναι πολλαχῇ πρόσθεν ἀπὸ τῆς θαλάσσης λίθων τε κογχυλιώδη καὶ τὰ κτενώδεα καὶ χηραμύδων τυτώματα» (1). Τούτῳ συμφωνεῖ καὶ ὁ Ἡρόδοτος λέγων περὶ τῆς Αἰγύπτου, ὅτι αὐτὴ ἐστὶ δῶρον τοῦ ποταμοῦ διὰ τὰ φαινόμενα κογχύλια ἐπὶ τοῖσι οὖρεσιν (2). Ὁ δὲ Πλάτωναρχος διαρρήδην περὶ τῆς Αἰγύπτου λέγει· «Θάλασσα γὰρ ἦν ἡ Αἴγυπτος· δὲ πολλὰ μὲν ἐν τοῖς μετάλλοις καὶ τοῖς ὄρεσιν εὐρίσκεται μέχρι νῦν κογχύλια ἔχειν» (3). Κογχύλια πολλὰ λεηθωμένα καὶ φυτὰ παντοῖα καὶ ἄλλα εὐρίσκονται καὶ τὰ νῦν ἐν Αἰγύπτῳ, δηλοῦντα ὅτι ποταμόχωστος ἦν ποτε ἡ Αἴγυπτος.

§ 5. Μετὰ τοὺς εἰρημένους ἔρχεται ὁ πρῶτος διδάσκαλος καὶ ἱεροτῆς τῆς γεωγραφίας, ὁ περὶ τὰ 275 ἐτη π. Χ. γενόμενος Ἡρακλειδὴς ὁ ἐκ Κυρήνης. Οὗτος, ἰδὼν τὸ πλῆθος τῶν περὶ πόρρω τῆς θαλάσσης εὐρισκομένων κογχῶν καὶ ὀστράων καὶ χηραμύδων, εἰκάζει ὅτι πολλοὶ συνέβησαν τῆς γῆς μετασχηματισμοὶ ἐκ τοῦ ὕδατος, καὶ σεισμῶν, καὶ ἀναφουσημάτων καὶ ἄλλων τοιούτων (4).

§ 6. Εἶτα ὁ ἐκ Κνίδου μαθηματικὸς Εὐδόξος. Ὁ περὶ τὰ 366 π. Χ. γενόμενος λόγιος οὗτος, καὶ τινες ἄλλοι ἐκ τῶν ζητησάντων τὰς αἰτίας τῶν διαφόρων ἀπολιθωμάτων εἶπον ἀσαφῆ καὶ ἡμαρτημένα περὶ τῶν ἀπολελειθωμένων ἰχθύων, οὓς εὕρισκον ἀνορύσσοντες ἐν τόποις ὑγροῖς καὶ ξηροῖς, ἀφ' οὗ καὶ ὀρυκτοὺς ἰχθύς αὐτοὺς ὀνομάζουσιν, ὡς δηλοῖ ὁ Στράβων λέγων· «Εὐδόξος δ' ὀρυκτοὺς ἰχθύς ἐν Παφλαγονίᾳ λέγων ἐν ξηροῖς τόποις οὐ διορίζει τὸν τόπον, ἐν ὑγροῖς δὲ τὸν περὶ τὴν Ἀσκανίαν λίμνην φησὶ τὴν ὑπὸ Κίῳ, λέγων οὐδὲν σαφές» (5).

§ 7. Πλὴν τῶν ἀπολελειθωμένων φυτῶν καὶ ζώων εὐρέθησαν

(1) Στράβ. 1. 3. 4. 75.

(2) Ἡρόδ. 2, 12.

(3) Πλουτ. Ἡθικ. 367.

(4) Στράβ. 1, 3, 4, 75—7.

(5) Στράβ. 12. 3, 42. 554. Ἴδε καὶ Θεόφρ. περὶ τῶν ἰχθύων τῶν ἐν τῷ ξηρῷ διαμενόντων § 7. 8. 828.

πολλαχού και λίθινα ὅσα· καὶ σκελετοὶ ὀλόκληροι καὶ ὑπερφυεῖς ἀνθρώπων, περὶ ὧν ἐπέχομεν νῦν νὰ εἴπωμεν.

§ 8. Θαυμαστικῶς περὶ τῶν μετασχηματισμῶν τῆς γῆς καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν φθορῶν, καὶ τῶν λεληθαμένων πραγμάτων ἀπεφώνηκε ὁ Πυθαγόρας· οὕτως τὴν δόξαν πολλοὶ τῶν ἐλλαγίμων Ῥωμαίων ἀπεδέξαντο, ἐν οἷς ὁ Ὀβίδιος, ὅστις ἐν ταῖς μεταμορφώσεσι μνείαν ποιούμενος αὐτῆς λέγει·

«Ἡ φύσις αἰεὶ φιλεῖ μεταβολὰς τῶν ὄντων· οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ ἀπόλλυται· τὰ πάντα μεταβάλλεται, καὶ μετασχηματίζεται. Τὸ μὲν γενῆσθαι ἐστὶν ἀρχεσθαι ἕτερον ὢν ἢ πρότερον ἦν· τὸ δὲ πεθάναι παύεσθαι ὢν, ὅπερ ἦν. Αἱ μορφαὶ μεταβάλλονται, τὸ δ' εἶναι μένει· ὅ,τι ποτὲ γῆ ἦν, ἐγένετο θάλασσα· ἐκ δὲ τῆς θαλάσσης αὖθις γῆ· τεκμήριον· πολλῶ γὰρ πόρρω τοῦ πελάγους εὗρηται κόγχοι, καὶ ποτὲ ἐπὶ τῶν ὑψηλοτάτων κορυφῶν τῶν ὀρέων ἀγκυρὰ εὐρέθη· ὅ,τι μὲν πεδίον ἦν, κοιλὰδα ὁ τῶν ὑδάτων ῥοεὺς ἀπειργάσατο, ὅ,τι δ' ὄρος, πεδίον ὁ κατακλυσμός·». Τὰ λατινικὸν ἔχει ὕδα·

rerum novatrix

ex aliis alias reparat natura figuras.

nec perit in tanto quidquam . . . mundo,

sed variat faciemque novat, nascique vocatur,

incipere esse aliud quam quod fuit ante; morique,
desinere illud idem; cum sinthuc forsitan illa,

haec translata illuc: summa tamen omnia constant.

... Vidi ego quod fuerat quondam solidissima tellus,

esse fretum; vidi factas ex aequore terras;

et procul a pelago conchae jacuere marinae,

et vetus inventa est in montibus ancora summis.

Quodque fuit campus, vallem decursus aquarum
fecit, et eluvie mons est deductus in aequor. (1).

§ 9. Λείπεται δὲ νῦν διὰ βραχέων νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα

(1) Ovid. XV. 252.

τῆς περὶ τῶν μεταβολῶν τῆς γῆς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων παραδόξου δόξης τῶν πάλαι γνωριμωτέρων φιλοσόφων. Οὗτοι ἐδόξαζον ὅτι ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα φέρονται κύκλῳ, ὡς ὁ οὐρανὸς καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ἀστέρες· ἀκύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς προβλήμασι· καὶ πολλαχοῦ καὶ ἀλλαχοῦ τῇ γνώμῃ ταύτῃ κέχρηται· καὶ ὅτι ὡς ἔχουσιν αὐτὰ φυσικὴν κίνησιν, ἔχουσι φυσικὴν καὶ γένεσιν καὶ φθοράν, ἰδίᾳ πάντα τὰ γῆινα καὶ ἀνθρώπινα, οἷον αἱ τέχναι, αἱ ἐπιστῆμαι, οἱ περὶ θεῶν μῦθοι. Οἱ νόμοι διατείνεται οὗτος ὅτι εἰσὶ λείψανα παλαιστάτης φιλοσοφίας, ἐξιτήλου σὺν τῷ χρόνῳ γενομένης· ἅτινα ἀνακυκλοῦνται πάλιν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, οὐχὶ ὀλιγάκις, ἀλλ' ἀπειράκις· αἴ φασί γάρ, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, κύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, καὶ τῶν ἄλλων πτῶν κίνησιν ἔχόντων φυσικὴν καὶ γένεσιν καὶ φθοράν· καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτὸς λέγει· αὐτὰ γὰρ ἅπαρ, οὐδὲ δις, ἀλλ' ἀπειράκις δεῖ νομίζειν τὰς αὐτὰς ἀφικνεῖσθαι δόξας εἰς ἡμᾶς· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ λέγει· ὥσπερ ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐκάστου τῶν ἀστρῶν φορᾷ κύκλος τίς ἐστι, τί κωλύει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἀπώλειαν τῶν φθαρτῶν τοιαύτην εἶναι, ὥστε πάλιν ταῦτα γίνεσθαι καὶ φθεῖρεσθαι; καθάπερ καὶ φασὶ κύκλον εἶναι τὰ ἀνθρώπινα; (1) Διίσχυρίζεται δὲ ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι αἱ ἐπὶ τῆς γῆς μεταβολαὶ καὶ φθοραὶ γίνονται κατὰ περιόδους ἐμιαρμένας, ὡς ἐν τοῖς κατ' ἐνιαυτὸν ὥραις ὁ χειμὼν, οὕτω ἐν μεγάλῃ περιόδῳ γίνεται μέγας χειμὼν καὶ ὑπερβολικοὶ ὄμβροι, ὡς ποτε ἐπὶ Δευκαλίωνος. Ταῦτά που δοξάζει καὶ ὁ Πλάτων, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ Τιμαίου, ἔνθα οὗτος παρεισάγει ἱερὰ τινὰ Αἰγύπτιον λέγοντα πρὸς τὸν φιλόσοφον Σόλωνα τὰ πολυθρόλητα ῥήματα ταῦτα· ἅτινι Σόλων, Σόλων, Ἕλληνες αἰεὶ παῖδες ἐστε, γέροντες δὲ Ἕλληνας οὐκ ἐστίν. Ἀκούσας οὖν, πῶς τί τοῦτο λέγετε; φάναι. Νέοι ἐστέ, εἰπεῖν τὰς ψυχὰς πάντες· οὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀνοιήν παλαιὰν δόξαν οὐδὲ μάθημα χρόνῳ πολὺν οὐδέν· τὸ δὲ τούτων αἴτιον τόδε. Πολλοὶ καὶ κατὰ πολλὰ φθοραὶ γεγόνασιν ἀνθρώπων καὶ ἔσονται, πυρὶ μὲν καὶ

(1) Ἀριστ. Φυσ. 4. 14, 223. Οὐρ. 4, 3, 270. Προβλ. 17, 3, 916. Μεταφ. 12, 8, 1074.

ἴδασι μέγιστοι, μυρίαι δὲ ἄλλοις ἑτεροὶ βραχύτεραι. Τὸ γὰρ οὖν καὶ παρ' ὑμῖν λεγόμενον, ὡς ποτα Φαίδων Ἡλίου παῖς τὸ τοῦ πατρὸς ἄμμα ζεύξας διὰ τὸ μὴ δυνατόν εἶναι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὁδὸν ἐλαύνειν τὰ τ' ἐπὶ γῆς ζυνέκασσε καὶ αὐτὸς κερυνισθεὶς διαφάρη, ταῦτο μύθου μὲν σχῆμα ἔχον λέγεται, τὸ δ' ἀληθές ἐστι τῶν περὶ γῆν καὶ κατ' οὐρανὸν ἰόντων παράλλαξις καὶ διὰ μακρῶν χρόνων γιγνομένη τῶν ἐπὶ γῆς πῦρ πολλῶι φθορᾷ (1). Ἐν τῇ αὐτῇ δὲ διαλόγῳ λέγεται περὶ οὐρανοῦ: τινὸς βύματος, ἔπερ, δι' εἰσόδων ἐτῶν ὥσπερ νόημα, ἥκει φερόμενον.

§ 10. Οἱ δὲ ἐξαγώτεροι τῶν Στοϊκῶν Ζήνων τε καὶ Κλεάνθης καὶ Χρῆσιππος ἐδόξαζον ὅτι ἅπαντα κατὰ τινὰς μεγίστας περιόδους, ἃς ἐπάλουν εἰσαρπένους χρόνους, ἀτελείοντο ἢ μετέβαλλον εἰς πῦρ αἰθερῶδες, καὶ πάλιν ἐκ τοῦ πυρὸς, ὡς ἐκ σπέρματος, εἰς τὴν προτέραν ἀπετελοῦντο διακόσμησιν. Περὶ τῆς δόξης ταύτης τῶν Στοϊκῶν δηλοῦσιν ἄλλοι τε τῶν ιστορικῶν καὶ ὁ βιολόγος Ὀριγένης λέγων· «Φασὶ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς κατὰ περίερον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς γίνεσθαι, καὶ ἐξῆς αὐτῇ διακόσμησιν πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσιν ὡς πρὸς τὴν προτέραν διακόσμησιν» (2). Ἡ δόξα περὶ τῶν διὰ τοῦ πυρὸς βύσεων καὶ ἀλλοιώσεων τοῦ κόσμου ἦν τοῦ Ἡρακλείτου. «Οὗτος ἀρχὴν τῶν πάντων ἔφη, κατ' Εἰσόδων, εἶναι τὸ πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται καὶ εἰς ὃ ἀναλύεται· ἡμοιβὴν γὰρ εἶναι τὰ πάντα, χρόνον τε ὀρίσθαι τῆς τῶν πάντων εἰς τὸ πῦρ φθαρύσεως καὶ τῆς ἐκ τούτου γενέσεως» (3). Τὴν εἰρημνίην τοῦ Ἡρακλείτου γνώμην ἀπεδέξαντο καὶ πάντες οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς. Τοιαῦτα ἐδόξαζον πολλοὶ τῶν γνωρίμων, ὡς εἶπομεν, φιλοσόφων καὶ ἄλλοι ἄλλα· τούτοις παραπλήσια, ἅτινα τοῦ μέτρου χάριν παραλείπομεν (4).

§ 11. Ἐξ ἀπάντων οὖν τῶν εἰρημένων ὅλον γίνεται ὅτι οἱ τὰς αἰτίας τῶν φυσικῶν πραγμάτων ζητήσαντες καὶ ἐξηγησά-

(1) Πλάτ. Τιμ. 22. Ἴδε καὶ Ὀριγέν. Φιλοσ. 6, 21. 177.

(2) Ὀριγέν. κ. Κέλ. 4. 14. 510.

(3) Εὐσεβ. Εὐαγ. 14. 3.

(4) Ἐπιθ. Ernst Lasaulx. Geol. d. Griech. u. Röm.

μενοι Ἕλληνες οὐκ ἀτόπως ὑπέλαβον, ἐκ τῶν ἐν τῇ γῇ λελειθωμένων πραγμάτων καὶ τυπωμάτων τεκμαιρόμενοι, ὅτι ἐξ ὑδάτων ἰδίᾳ προῆλθον οἱ διάφοροι τῆς γῆς μετασχηματισμοί. Τὴν περὶ αὐτῶν γνώμην ὑποδηλοῦσι καὶ οἱ περὶ θεῶν μῦθοι τῶν Ἑλλήνων διότι «πᾶς ὁ περὶ θεῶν λόγος ἀρχαίος, κατὰ Στράβωνα, ἐξετάζει δόξας, αἰνιττομένων τῶν παλαιῶν, ἃς εἶχον ἐννοίας φυσικὰς περὶ τῶν πραγμάτων καὶ προστιθέντων αἰεὶ τοῖς λόγοις τὸν μῦθον» (1). Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος περὶ μύθων πᾶν καλῶς λέγει· «Ἡ παλαιὰ φυσιολογία καὶ παρ' Ἑλλήσι, καὶ παρὰ βαρβάρους, λόγος ἦν φυσικὸς ἐγκατακλυμμένος μύθοις». Ἀληθῶς ἐκ τῆς μυθολογίας αὐτῶν διδασκόμεθα ὅτι ὁ τῆς θαλάσσης κοῖρανός καὶ ποντομέδων Ποσειδῶν ἀπειργάσατο τοῦς τῆς Ἑλλαδικῆς χώρας μετεωρισμούς τ' ἐδάφους καὶ θαλασσῶν, ῥήγματα τε λιμνῶν καὶ πόντων καὶ ἀναδύσεις νήσων, καὶ ὑφίζήσεις ἐδάφους. Τεκμηριῶ ἥ τε Θεσσαλία, περὶ ἧς λέγουσιν ὅτι ἐλιμνάζετο τὸ πάλαι, ἕως οὗ, ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος διασχισθείσης τῆς Ὀσσης ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου, διεξέπεσεν ὁ διαβρέων τὴν χώραν Πηνειὸς, καὶ ἐσχηματίσθησαν τὰ καλὰ τέμνη (2), καὶ πολλαὶ τῶν νήσων, ὧν τινες μὲν ἐκ τῶν ὑδάτων ἀνέδυσαν, ἄλλαι δὲ τινες κατεκλύσθησαν, ἄλλαι δὲ ἠφανίσθησαν ὑπὸ τῆς θαλάσσης· μετεώρου γενομένης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Εὐξείνιος Πόντος ἰστοροῦσιν ὅτι ῥαγείς ποτε ἐξεχύθη εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν ὅτι ἦν ποτε ἡνωμένη ἡ Ἑλλάς μετὰ τῆς Ἀσίας, ἕως οὗ ὁ Ποσειδῶν πληξάς διὰ τῆς τριαινῆς κατέκλυσε τὴν τέως Λυκτωνίαν χώραν, ἀνθ' ἧς ἐγένετο τὸ Αἰγαῖον Πέλαγος καὶ αἱ ἐν αὐτῇ νῆσοι (3).

§ 12. Κατὰ δὴ τὰ εἰρημένα καὶ οἱ τεχνίται καὶ ἐποίησαν καὶ ἔγραψαν τὸν εὐρυθενῆ Ποσειδῶνα διότι καὶ αἱ παλαιαὶ εἰκόνες καὶ τὰ ἀγάλματα θεῶν φυσικὰς ὑπηνίττοντο γενέσεις καὶ λόγους, ὥς πᾶν ὁρθῶς καὶ ὁ τῆς ἀρχαιολογίας ἰδρυτῆς καὶ διδάσκαλος, ὁ πολὺς Βινκελμάν, ἀποφαίνεται ὅτι αἱ παλαιαὶ εἰκό-

(1) Στράβ. 10, 3, 23, 394.

(2) Ἴδε Ἡρόδ. 7, 12. 9.

(3) Διοδ. 5, 47. Στράβ. Α. 59. Πλυν. 7, 24, 25. Ovid. metam. XV 296—306.

νες εἰσι συμβολικά σημεῖα, αἰσθητάς καθιστάντα τὰς περὶ φυσικῶν πραγμάτων παλαιότητας παραστάσεις καὶ ἐννοίας τῶν ἀρχαίων (1). Ἐν τῷ Φιλοστράτῳ φέρεται γραφὴ τῆς Θεσσαλίας, ἐν ᾗ γέγραπται ὁ Ποσειδῶν· αὐτοῦ τοῦ ἡ χεὶρ διήρται, κατὰ τὸν Φιλόστρατον, εἰς τὸ ἀναρρῆξαι· τὰ δ' ὄρη πρὶν πεπληῆσθαι δίσταται τὸ ἀποχρῶν τῷ ποταμῷ μέτρῳ· ἀγωνιζομένης δὲ πρὸς τὸ ἐναργὲς τῆς τέχνης, τὰ δεξιὰ τοῦ Ποσειδῶνος ὁμοῦ καὶ ὑπέσταλται καὶ προβέβηκε καὶ ἀπειλεῖ τὴν πληγὴν οὐκ ἀπὸ τῆς χειρὸς, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ σώματος» (2).

Ἐν τινι νομίσματι χαλκῷ τῶν Πριανσίων, τῶν κατοίκων πόλεως τῆς Κρήτης, ὅπερ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1869—70 ἐν Παρίσις (3), ἐγκεχάρακται ἐτέρωθεν μὲν ὁ Ποσειδῶν ἔχων τὸ εἶδος, ὅπως σχεδὸν διαγράφει αὐτὸν ὁ Φιλόστρατος· ἡ χεὶρ αὐτοῦ διήρται εἰς τὸ ἀναρρῆξαι διὰ τῆς τριαίνης τὰ ὄρη, τὰ δ' ἀριστερὰ αὐτοῦ καὶ ὑπέσταλται καὶ προβέβηκε καὶ ἀπειλεῖ τὴν πληγὴν· παραγράφεται δὲ καὶ τοῦνομα ΠΡΙΑΝ(σίων)· ἐτέρωθεν δὲ γυνή, ἥς αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς εἰσιν ἀνελκυσμέναι κυματοειδῶς ἄνωθεν, περὶ δὲ τὴν κεφαλὴν φορεῖ αὕτη σφενδόνη. Ὅρα τὴν ἐν πίνακι Α. εἰκόνα. Πιθανῶς δὲ οἱ εἰς Κρήτην ἀποικήσαντες Δωριεῖς μετήνεχον, ὡς εἶδος, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Ποσειδῶνος γινόμενον πάθος τῆς Θεσσαλίας.

Ὅμοίως δ' ἐν τινι νομίσματι ἀργυρῷ τοῦ Τίτου ἐγκεχάρακται ἐτέρωθεν ὁ Ποσειδῶν, ὅστις ἔχει ἐν μὲν τῇ ἀριστερᾷ κοντόν, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ ἄφλαστον· τὸν δὲ δεξιὸν πόδα ἐπὶ σφαίρας ἐπερείδει τὴν γῆν αἰνιττομένης, οἶονεὶ λέγων, ἐγὼ κρατῶ αὐτῆς, ἐγὼ ἐκάλυψα καὶ διέπλασα αὐτήν· διὸ δὴ καὶ ὑπὸ ποιητῶν γαιήχος καλεῖται ὁ Ποσειδῶν καὶ ἀσφάλιος, καὶ ἄλλα ὀνόματα ὄν-

(1) Die ältesten Götterbilder waren noch blosse symbolische Zeichen, und nur Nothbehelfe, um den Ahnungen, Gefühlen und Vorstellungen, die sich jene Pelasgischen Stämme von der Gottheit in ihren verschiedenen Beziehungen gebildet hatten, als sinnliche Anhaltspunkte zu dienen. (Werk. II. s. 450).

(2) Φιλост. Β. 14.

(3) 'Id. Revue Numismatique 1869—70. Pl. VII. 28.

μάζεται, τὴν τοῦ ὕδατος δύναμιν δηλοῦντά. Ὅρα τὴν ἐν πίνακι Β εἰκόνα (1).

§ 13. Σαφέστερον ὅμως περὶ τῶν ἐκ τῶν ὑδάτων μετασχηματισμῶν τῆς γῆς, καὶ τῆς ἐξ αὐτῶν βιαίας μεταστροφῆς καὶ μετακινήσεως ἄλλων τε ἀλλαχοῦ τῶν ὄντων καὶ ἄλλων εἰς οὐ προσήκοντα τόπον ἐκπέφρασται ἐν τῷ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμῷ, οὗτινος καλὸν ἐκρίναμεν νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα οὐχ ὥσπερ οἱ ποιεῖται αὐτὸν πλάσσουν, ἀλλ' ὡς πολλοῦ ἀξιοῖ λόγου ἱστορικοὶ διαγράφουσιν αὐτόν. Ὁ Λουκιανὸς ἐν τῇ περὶ τῆς Συρίας θεοῦ διατριβῇ, ἱστορῶν ἐν συνόλῳ τὰ περὶ τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμοῦ, ὡς ἦσαν γνωστὰ παρ' Ἑλλήσι, λέγει ὅτι οἱ τῆς πρώτης γενεᾶς ἄνθρωποι, γενόμενοι ὕδρισται καὶ ἄδικοι καὶ ἐπίορκοι, καὶ μισάνθρωποι, περιέπεσον εἰς μεγίστην συμφοράν. Ἡ γῆ ἐξέδωκε πολὺ ὕδωρ, ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, οἱ ποταμοὶ σφοδροὶ κατέβησαν, ἡ θάλασσα ἐπὶ πολὺ ἀνέβη, ὥστε τὰ πάντα ἐγένοντο ὕδωρ. Μόνος ὁ Δευκαλίων κατελείφθη εἰς τὴν δευτέραν γενεὰν ἕνεκα τῆς φρονήσεως καὶ τῆς εὐσεβείας αὐτοῦ. Ἐσώθη δ' ὁ Δευκαλίων οὕτως· εἶχε κατεσκευασμένην λάρνακα· εἰς αὐτὴν εἰσιδύσας τοὺς παῖδας καὶ τὰς γυναῖκας αὐτοῦ εἰσέβη καὶ αὐτὸς· συνεισέβησαν δὲ καὶ σῶες καὶ ἵπποι, καὶ ἄλλα ὅσα ἐν τῇ γῇ τρέφονται πάντα εἰς ζεύγη. Ἀπαντες δὲ ἔμνον ἐν τῇ λάρνακι πλέοντες ἐν ὧν τὸ ὕδωρ ἐκράτει. Εἶτα δὲ ὁ Δευκαλίων ἐκσωθεὶς ἰδρυσεν ναὸν ἅγιον τῇ Ἡρᾷ καὶ ἔθετο νόμον νὰ τελεῖται ἐν αὐτῷ ἐορτὴ εἰς μνημόσυνον τῆς συμφορᾶς καὶ τῆς εὐσεβείας, ἐξ οὗ δὴ ἅπαντα ἡ Συρία καὶ ἡ Ἀραβία καὶ πέραν τοῦ Εὐφράτου, πολλοὶ ἄνθρωποι συνέρχόμενοι δις τοῦ ἔτους ἐορτάζον ὑδροφοροῦντες ἐκ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκχέοντες τὸ ὕδωρ εἰς τὸν ναόν. Τὰ τοῦ Λουκιανοῦ ῥήματα ὡς ἄξια μελέτης παρατίθεμεθα ὧδε· αἱ μὲν ὦν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σισύθεα τὸ ἱερὸν εἰσασθᾶι λέγουσι, τοῦτον Δευκαλίωνα, ἐπὶ τοῦ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο. Δευκαλίωνος δὲ περὶ λόγον ἐν Ἑλλήσι ἤκουσα, τὸν Ἑλλήνες ἐπ' αὐτῷ λέγουσι. Ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει· ἥδε ἡ γενεὴ οἱ νῦν ἄν-

(1) Ὅρα Mill. Mythol. Gal. LVI, 296.

ἄνθρωποι οὐ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ πάντες ὤλοντο. Οὗτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἰσὶ, τὸ αὐτὶς ἐκ Δευκαλίωνος ἐς πληθὺν ἀπίκετο. Ἐκείνων δὲ περὶ τῶν ἀνθρώπων τάδε μυθεόντο· ὕβρισται κάρτα ἐόντες ἀθέμιστα ἔργα ἐπρησσον, οὔτε γὰρ ὄρκια ἐφύλασσον, οὔτε ζείνους ἐδέκοντο, οὔτε ἱκετέων ἠνείχοντο, ἀντ' ὧν σφίσιν ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. Αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἐκδιδοῖ καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο καὶ οἱ ποταμοὶ κατέβησαν μεῖζονες καὶ ἡ θάλασσα ἐπὶ πολλὸν ἀνέβη, ἐς δὲ πάντα ὕδωρ ἐγένοντο καὶ πάντες ὤλοντο, Δευκαλίων δὲ μῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς γενεὴν δευτέραν εὐβουλίας τε καὶ τοῦ εὐσεβέος εἵνεκα. Ἡ δὲ οἱ σωτηρίῃ ἦδη ἐγένετο· λάρνακα μεγάλην, τὴν αὐτὸς εἶχε, ἐς ταύτην ἐσθιβάσας παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ἐσωτοῦ ἐσέβη· ἐσθιάνοντι δὲ οἱ ἀπίκοντο σύες καὶ ἵπποι καὶ λεόντων γένεα καὶ ὄφεις καὶ ἄλλα ὀκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζούγεα. Ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο, καὶ μιν οὐκ εἰόντο, ἀλλὰ σφίσι μεγάλη διόθεν φιλίη ἐγένετο. Καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἐπλευσαν, ἔστε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε. Τὰ μὲν Δευκαλίωνος περὶ Ἑλληνες ἱστοροῦσι.»

13» Τὸ δὲ ἀπὸ τούτου λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει, μεγάλως ἄξιος θαυμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο καὶ τὸ σὺμπαν ὕδωρ κατεδέξατο· Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ἑρῆς ἅγιον ἐστήσατο. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ χάσμα εἶδον, καὶ ἔστι ὑπὸ τῇ νηῷ κάρτα μικρόν. Εἰ μὲν ὧν πάλαι καὶ μέγα ἐὼν νῦν τοιόνδε ἐγένετο, οὐκ οἶδα· τὸ δὲ ἐγὼ εἶδον, μικρόν ἐστι Σῆμα δὲ τῆς ἱστορίας τόδε πρήσσουσι· οἷς ἐκάστου ἕτερος ἐκ θαλάσσης ὕδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέσται. Φέρουσι δὲ οὐκ ἱρέες μῦνον, ἀλλὰ πᾶσα Συρία καὶ Ἀραβία, καὶ πέραθεν τοῦ Εὐφράτεω πολλοὶ ἄνθρωποι ἐς θάλασσαν ἔρχονται καὶ πάντες ὕδωρ φέρουσι, τὰ πρῶτα μὲν ἐν τῷ νηῷ ἐκχέουσι, μετὰ δὲ ἐς τὸ χάσμα κατέρχεται, καὶ δέκεται τὸ χάσμα μικρὸν ἐὼν ὕδατος χρῆμα πολλόν. Τὰ δὲ ποιόντες Δευκαλίωνα ἐν τῷ ἱερῷ τόνδε νόμον θέσθαι λέγουσι συμφορῆς τε καὶ εὐεργεσίας μνήμα ἔμμεναι» (1). Προϊὼν δὲ ὁ Δουκίαν

(1) Δουκ. π. τῆς Συρ. θεοῦ 23.

νός διηγείται, ὅτι ἐν τῷ ναῷ ἦν μέσον τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Διὸς καὶ τῆς Ἥρας ξόανον τοῦ Δευκαλίωνος, ὅπερ *σημείον* ἐκαλεῖτο· ἐπὶ τῆς τοῦτου κορυφῆς ἦν χρυσὴ περιστέρα (1). Ἡ περιστέρα, ἥς μνημονεύει ὁ Δουκιανός, ἠνίττετο βέβαια τὴν περιστερὰν, ἣν ἀπέστειλεν ὁ Δευκαλίων, ὅπως γνῶ τὴν τῶν ὕδατων κατάστασιν· τοῦτο δὲ τεκμαιρόμεθα ἐξ ὧν ὁ Πλούταρχος λέγει· «Οἱ μὲν οὖν μυθολόγοι τῷ Δευκαλίωνί φασι περιστερὰν ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιμένην, δῆλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν εἶσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίας δὲ ἀποπτάσαν» (2).

§ 14. Ἐν ταῖς προειρημέναις χώραις φαίνεται ὅτι ἐκ παλαιότητας ἐπεκράτει ἡ ἔννοια ἐνός κατακλυσμοῦ, ὅστις διέφθειρε τὸ πρῶτον γένος τῶν ἀνθρώπων· τοσοῦτον δὲ ἰσχυρῶς ἐπεκράτει, ὥστε καὶ νομίσματα ἐκόπησαν, δηλωτικὰ τοῦ περὶ οὗ εἵπομεν κατακλυσμοῦ. Ἡ ἐν πίνακι Γ γραφὴ δηλοῖ νόμισμα τῆς ἐν Φρυγίᾳ πόλεως Ἀπαμείας· ἐν τούτῳ ἐγκεχάρακται τῇ μὲν ἡ κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος Σεουήρου, ὡς δηλοῦσι τὰ περιγεγραμμένα γράμματα ΑΥΤ. Κ. Α. ΣΕΠΤ. ΚΕΟΥΗΡΟΣ ΠΕΡΤΙ· ἐτέρωθεν δὲ κιβωτὸς ἐπιπλέουσα τοῖς ὕδασιν, ἐν δ' αὐτῇ ὁρᾶται μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ἑστώς ὁ Νῶε, ὡς ἔστιν εἰκασία ἐκ τοῦ κατὰ τὸ μέσον τῆς κιβωτοῦ γεγραμμένου κεφαλαίως γράμμασιν ὀνόματος ΝΩΕ· ταύτης δ' ἔξωθεν ἐτέρα γυνὴ ὁρᾶται ποδῆρη χιτῶνα φοροῦσα καὶ ἀνὴρ ἱμάτιον. Ἀμφότεροι δ' ἀνέχουσι τὴν δεξιάν. Τούτους οἱ μὲν τῶν ἀρχαιολόγων ὑπολαμβάνουσιν ὅτι εἰσὶν οἱ ἐκ τῆς Κιβωτοῦ ἐκδάντες Νῶε καὶ οἱ γυνὴ αὐτοῦ, οἱ δὲ ὅτι εἰσὶν ὁ Δευκαλίων καὶ ἡ Πύρρα δι' ἣν ἐρούμεν προϊόντες ταυτότητα τοῦ Νῶε καὶ τοῦ Δευκαλίωνος. Ἐπὶ δὲ τοῦ στεγάσματος τῆς κιβωτοῦ φαίνονται πτηνὰ δύο, περιστέρα καὶ κόραξ, ὧν ἡ περιστέρα προσπετομένη φέρει κλάδον ἐλαίας ἐν τοῖς ποσὶ. Εἰσὶ δὲ περιγεγραμμένα τάδε· ΕΠΙ ΑΓΩΝΟΘΕΤΟΥ ΑΡΤΕΜΑC. ΑΠΑΜΕΩΝ (3).

(1) Δουκ. π. τ. Συρ. θεοῦ 33.

(2) Πλουτ. π. τῶν ζῴ. φρονιμ. 13.

(3) Mionnet-Description de Med. Anti. Grec. et Rom. Suppl. Tom. VII. pl. XII.

Τὴν αὐτὴν ταύτην τοῦ κατακλυσμοῦ γραφὴν δηλοῖ καὶ ἕτερον νόμισμα τῆς αὐτῆς Ἀπαμείας. Τὸ νόμισμα τοῦτο, ὅπερ πρὸ μι-
κροῦ οἱ φιλόμουσοι Πρῶσσοι ἐκτίσαντο, κεῖται νῦν ἐν τῷ ἐν Βε-
ρολίνῳ βασιλικῷ μουσεῖῳ, οὗτινος οἱ λόγιοι διευθυναὶ κ. Ἰούλ.
Φρειδλαίνδερος καὶ Ἀλφρέδος ὁ Σαλλέτος ἐξέδωκαν ἐν ἔτει
1873 (1). Ἐν τῷ εἰρημένῳ νομίσματι ἐγκεχάραται ἐτέρωθεν
μὲν ἡ δάφνη ἐστεμμένη κεφαλὴ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου Λύ-
γούστου, ὡς δηλοῦσι τὰ περιγεγραμμένα γράμματα ΑΥΤ(οκρά-
τωρ) Κ(αῖσαρ) ΙΟΥΛ(ιος) ΑΥΓ(ουστός)· ἐτέρωθεν δὲ ἡ ἐπὶ τῶν
ὠδάτων ἐπιπλέουσα κιβωτός, ἐνθα ἴσταται ὁ Νῶε καὶ ἡ τοῦτου
γυνή· ἐξωθεν δὲ τῆς κιβωτοῦ φαίνονται ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή καὶ ἡ
περιστερὰ καὶ ὁ κόραξ, οὓς εἶδομεν ἐν ᾧ περιεγράψαμεν ἐτέρῳ νο-
μίσματι τῆς Ἀπαμείας, πέριξ δὲ τὰ γράμματα τάδε· ΕΠΙ
Μ(άρχου) ΑΥΡ(ηλίου) ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Β(τὰ δεύτερον) ΑΡΧΙ
(ερέως) ΑΠΑΜΕΩΝ· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς κιβωτοῦ τὸ ὄνομα
ΝΩΕ. Ὅρα τὴν ἐν πίνακι Δ γραφὴν.

§ 15. Νῦν δὲ ζητητέον πῶς ὁ Δουκιανός, ἱστορῶν τὸν παρὰ
Φρυγίᾳ κατακλυσμὸν, μνεῖαν ποιεῖται τοῦ Δευκαλίωνος ἀντὶ τοῦ
παρ' ἐκείνοις γνωστοῦ Νῶε, ὃν βλέπομεν ἐγκεχαράγμενον ἐπὶ τῶν
νομισμάτων αὐτῶν, ἅτινα ὁμολαγουμένως γίνονται φωνήεντες
μάρτυρες τῆς ἀληθοῦς ἱστορίας χώρας οἵασδ' ἔποτε; Ἡ λύσις τοῦ
ζητήματος οὐκ ἔστι δύσκολος, ἐὰν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι Ἕλληνες ἱστο-
ρικοὶ, οἷος καὶ ὁ Δουκιανός, ὅστις Σαμοσατεὺς μὲν ἦν τὴν πατρί-
δα, ἀλλὰ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν εἰς τὰ μάλιστα πεπαιδευ-
μένος, καὶ πνεύματος Ἑλληνικοῦ τελέως ἐμφορούμενος, εὐρόν-
τες αὐτοῦ τὰ περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ ὅμοια πρὸς τὰ παρ' αὐτοῖς,
ἀντικατέστησαν τὸν ξένον καὶ ἀκατάληπτον Νῶε διὰ τοῦ σφε-
τέρου Δευκαλίωνος, ὅς ἐστι μυθῶδες καὶ πλάσμα, διότι διὰ τοῦ
ὀνόματος τούτου ἠνίττοντο οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἐκ τῆς κατακλύ-
σεως τῶν ὠδάτων συμφορὰν τῆς Ἑλλαδικῆς γῆς, ἥτις ἐγκτεται

(1) Das Königliche Münzkabinet. Geschichte und übersicht der Samml. nebst Erklär. Beschreib. d. auf Schautischen Ausge-
legten Auswahl.

ἐν τῷ τοῦ Δευκαλίωνος ὀνόματι, ἐκ τοῦ δεῦω γινομένου, κατὰ τοὺς μυθολόγους, τὸ ὑγραίνω, καὶ ἄλς ἄλδς, τὴν θάλασσαν δηλοῦντι.

§ 16. Οἶδα καλῶς ὅτι ἡ ὁμοιότης τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμοῦ καὶ τοῦ ἐπὶ Νῶε, ὃν ἱστορεῖ ὁ Μωϋσῆς, εἰς πολλὴν ἀπορίαν καὶ ἐκπληξιν ἐμβάλλει τὸν ἀκροατὴν· ἀλλ' ἐκ τῆς ἱστορίας ἐπιμελῶς καὶ δεόντως ἐρευνωμένης καὶ ἡ ἀπορία τελέως λύεται, καὶ ἡ ἐκπληξις εἰς ὀρθὴν καὶ δικαίαν μεταβάλλεται κρίσιν περὶ τοῦ κύρους τοῦ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως ἱστορουμένου κατακλυσμοῦ.

§ 17. Ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς ὅτι τὸν ἐπὶ Νῶε φοβερόν ἐκεῖνον κατακλυσμὸν, ἐξ οὗ διεφθάρη τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων διηγούντο, ὡς ἐγένετο, πρὸς νοθέτησιν καὶ σωφρανισμόν ὁ Νῶε καὶ οἱ περὶ αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ μικρὸν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἄνθρωποι ἔζων μακρότερον βίον, ὡς ἱστορεῖ ὁ Μωϋσῆς, συμμαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ Ἰώσηπος λέγων·

«Μαρτυροῦσι δέ μου τῷ λόγῳ πάντες οἱ παρ' Ἑλλήσι καὶ παρὰ βαρβάρους συγγραψάμενοι τὰς ἀρχαιολογίας. Καὶ γὰρ καὶ Μανέθων ὁ τὴν τῶν Αἰγυπτίων ποιησάμενος ἀναγραφὴν, καὶ Βηρωσσὸς ὁ τὰ Χαλδαϊκὰ συναγαγὼν, καὶ Μῶχός τε καὶ Ἑστιάϊος, καὶ πρὸς αὐτοῖς ὁ Αἰγύπτιος Ἱερώνυμος, οἱ τὰ Φοινικικὰ συνταξάμενοι, συμφωνοῦσι τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις. Ἡσιόδός τε καὶ Ἐκταῖος καὶ Ἑλλάνικος καὶ Ἀκουσίλαος, καὶ πρὸς τούτοις Ἐφορος καὶ Νικόλαος, ἱστοροῦσι τοὺς ἀρχαίους ζήσαντας ἔτη χίλια» (1). Ἐπόμενον ἦν ὅτι ἡ ἐν τῇ ψυχῇ παράστασις τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τῆς ἐξ αὐτοῦ φθορᾶς ἦν καὶ τοῖς πολλὰ ἔτη ὕστερον γενομένοις, οἷα ἡ ἐν ἡμῖν εἰκὼν τοῦ πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου γεγονότος· διότι τὰ τέκνα ἤκουον τὰ τοῦ κατακλυσμοῦ παρὰ πατέρων, οἵτινες, ἡ αὐτοὶ ἢ οἱ τούτων φίλοι ὠμίλησαν τοῖς τέκνοις αὐτοῦ τοῦ Νῶε. Ἐκ τούτων παρέλαβε καὶ ὁ παραδιδούς τοῖς Ἰουδαίοις ὃν καὶ ἡμεῖς οἶδαμεν κατακλυσμὸν.

Τὴν αὐτὴν ὁμως περὶ παγκοσμίου κατακλυσμοῦ ἔνοιαν ἔχουσιν ἅπαντά που τὰ ἔθνη, ὡς ἐκ τῆς ἱστορίας γιγνώσκομεν· οἷον οἱ

(1) Ἰδὲ Ἰωσ. ἀρχαιολ. 1, 3, 9.

Πέρσαι, οἱ Σῖναι, οἱ Ἰνδοί, οἱ Γαλάται, οἱ Ἰταλοί, οἱ Ἑλληνες καὶ ἄλλοι. Τὸ δὲ πάντων θαυμαστότερον, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀμερικῇ ὁ περιώνυμος Οὐμβόλτος ἀνεῦρεν ἐν ταῖς παρὰ τοῖς Μεξικανοῖς ἱερογλυφικαῖς γραφαῖς τὸν ἐπὶ Νῶε γενόμενον κατακλυσμόν. Ὁ πολυμαθέστατος οὗτος ἀνὴρ, ὃς καθ' Ὁμηρον

Πολλῶν ἀνθρώπων ἶδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω,

περιγράφων μίαν τῶν εἰρημένων γραφῶν λέγει. Ἡ γραφὴ δηλοῖ τὸν Τέσπην ἢ Κόξκοξον, ὃς τις ἐστὶν ὁ αὐτὸς καὶ ὁ Νῶε, ἐντὸς μεγάλου πλοίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐπιπλέοντος· ἐν τούτῳ φαίνονται ἡ γυνὴ τοῦ Τέσπου καὶ τὰ τέκνα, πρὸς δὲ πολλὰ ζῶα καὶ σπόροι παντοῖοι, οἵτινές εἰσι χρησιμώτατοι εἰς ζωὴν τῶν ἀνθρώπων. Ὅτε δὲ τὰ ὕδατα ἐξέπεσον κατὰ διαταγὴν τοῦ μεγάλου πνεύματος Τεξκατλιπόκα καλουμένου, ὁ Τέσπης ἐξαπέστειλε γῦπα, ἵνα γνῶ τὴν τῶν ὑδάτων κατάστασιν. Ὁ γῦψ ἐντυχὼν πολλοῖς σώμασι νεκρῶν οὐκ ὑπέστρεψε· μετ' ὀλίγον δὲ ἀπέστειλεν ἕτερον πτηνόν· τελευτῶν δὲ ἀπέστειλε τὸν μυιοτρόχιλον, ὃς τις ἐπανῆλθε φέρων ἐπὶ τοῦ ῥάμφους κλάδον θαλερόν. Τότε οὖν γνοὺς ὁ Τέσπης ὅτι ἡ γῆ ἐγένετο ἐκ νέου χλωρὰ, ἐξέβη τοῦ πλοίου πλησίον τοῦ ὄρους Κολουακάν. (1)

(1) Coxcox qu'il appellent Tezpi, s'embarqua dans un acalli spacieux avec sa femme, ses enfants, plusieurs animaux et des graines dont la conservation était chère au genre humain. Lors que le grand esprit Texcatlipoca ordonna que les eaux se retirassent, Tezpi fit sortir de sa barque un vautour, le zapilote (Vultur aura). L'oiseau qui se nourrit de chair morte ne revint pas, à cause du grand nombre de cadavres dont était jonchée la terre récemment desséchée. Tezpi envoya d'autres oiseaux, parmi les quels le colibri seul revint en tenant dans son bec un rameau garni de feuilles; alors Tezpi voyant que le sol commençait à se couvrir d'une verdure nouvelle, quitta sa barque près de la montagne de Colhuacan.....Le colibri de Tezpi ne rappelle-t-il pas la colombe de Noë, celle de Deucalion? (Voyage Humboldt et Bonpland. B. 226. Vue des Cordilières).

§ 18. Πόθεν δὴ καὶ πῶς μετεδόθη τοῖς εἰρημένοις ἔθνεσι, καὶ δὴ τοῖς Ἀμερικανοῖς ἡ περὶ κατακλυσμοῦ ἔννοια; Τὴν ἀπορίαν λύει αὐτὴ ἡ ἱστορία. Ἐξ αὐτῆς διδασκόμεθα, ὅτι οὐ πολὺ ὕστερον ἐγένετο ἡ σύγχυσις τῆς γλώσσης τῶν ἀνθρώπων καὶ ἡ ἐκ τῆς Ἀσσυρίας ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν διασπορὰ αὐτῶν, ὣν ἡγοῦντο οἱ τρεῖς ὀνομαστοὶ οἰκισταί. (1) Οἱ δὲ μεταναστάντες μετήνεγκον, ὡς εἰκός, εἰς τὰς νέας οἰκῆσεις καὶ τὴν περὶ κατακλυσμοῦ ἔννοιαν, ἥτις τὴν ἀρχὴν ἐτῆρει πολὺ τὴν ταυτότητα, ἰδίᾳ δὲ ἐπὶ μακρότερον, ὅπου ἔσται ἡ κιβωτὸς τοῦ Νῶε, ἐν ταῖς περὶ τὸ ὄρος Ἀραράτ χώρας, ὅπου ἡ ἔννοια τοῦ εἰρημένου κατακλυσμοῦ ἐπεκράτει «*Bien avant*, ὡς ὀρθῶς λέγει ὁ Κυβιέρος, *la conversion des habitants au christianisme*». Τοιαύτη ἐστὶ καὶ ἡ ἐν Φρυγίᾳ πόλις Ἀπάμεια, ἥτις διὰ τοῦτο καὶ Κιβωτὸς ὠνομάζετο, καὶ ἥς ἐπὶ τῶν νομοσμάτων ἐχαράχθη πιθανῶς διὰ τὴν εἰρημένην αἰτίαν ὁ ἐπὶ Νῶε κατακλυσμός. Σὺν τῷ χρόνῳ δὲ, διαφθαρέντων τῶν ἀνθρώπων ἐκ τε τῆς εἰδωλολατρείας καὶ τῆς ἄλλης κακίας, ἐπεισέχθησαν εἰς αὐτὴν ἀλλότρια καὶ τῇ ἀσεβείᾳ οἰκεῖα. Τούτων τῶν ἐπεισάκτων ἐξωθουμένων δι' ἐπιμελοῦς ἐρεῦνης μένει καὶ διαφαίνεται ἡ ἀρχικὴ καὶ ἡ ἀληθὴς ἱστορία τοῦ κατακλυσμοῦ, ἥτις ἐστὶν ἡ αὐτὴ παρ' ἅπασιν τοῖς ἔθνεσι καὶ ἡ παρὰ τῷ Μωϋσεῖ. Δῆλον οὖν ὅτι ἡ ὁμοιότης αὕτη δὲν θὰ ὑπῆρχε παρὰ λαοῖς, οἵτινες καὶ ἀπώτατα ἀλλήλων κεῖνται, καὶ γλώσσαν καὶ θρησκείαν, καὶ ἦθη διάφορα ἔχουσιν, εἰ μὴ εἶχον ὡς βάσιν, ὡς

(1) Τὴν σύγχυσιν τῶν γλωσσῶν καὶ τὴν εἰς πᾶσαν τὴν γῆν διασπορὰν τῶν ἀνθρώπων, ἥς μνείαν ποιεῖται ὁ Μωϋσῆς, θαυμαστῶς ἐπιστήσαντο οἱ ἐξοχώτεροι τῶν νῦν ἐλλογίμων ἀνδρῶν· οἱ οἱ Οὐμβόλτοι, ὁ Νιβούρος, οἱ περὶ τὸν Βέλβην καὶ ἄλλοι. Οὗτοι, ἐμбриθῶς ἐξετάσαντες καὶ ἐρευνήσαντες τὰς διαφορὰς γλώσσας καὶ διαλέκτους τῶν ἀνθρώπων, εὗρον ὅτι αὐταὶ εἰσι συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας ἢ ὅτι πηγάζουσιν ἐκ τῆς αὐτῆς γλώσσης, ἥπερ ἔχρυντο οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ· ἐξ ἧς τῷ χρόνῳ ἐκλιπούσης ἐγένοντο ἄλλαι, ἐξ ὧν αὖθις ἐκλιπουσῶν ἐγεννήθησαν αἱ νῦν ἐν χρήσει γλώσσαι καὶ διαλέκτοι, ἀδελφαὶ οὖσαι ἀλλήλων, ὧν αἱ μὲν εἰσι πρεσβύτεραι, αἱ δὲ νεώτεραι. Ἰδὲ Alexandre de Humboldt, *vue des Cordilières*. Niebuhrs *Roemische Geschichte*, καὶ Balbi. *Atlas ethnographique du globe*, pl. 4.

πάνυ ὀρθῶς ὁ Κυβιέρος λέγει, τὴν ἀλήθειαν. Ὁ πολυμαθέστατος καὶ ὀξύνους οὗτος γεωλόγος, ὡς ἅπαντες οἱ εἰδότες ἀποκαλοῦσιν αὐτὸν, θαυμαστῶς ἐρευνήσας τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων μελετήσας, ἀποφαίνεται πειστικῶς περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ κατακλισμοῦ καὶ τῆς διασπορᾶς τῶν ἀνθρώπων λέγων πλὴν ἄλλων καὶ τὰδε· «*Les idées des peuples qui ont si peu de rapports ensemble, dont la langue, la religion, les lois n'ont rien de commun, s'accorderaient-elles sur ce point, si elles n'avaient la vérité pour base?*» (1). Ἡ ἀπόδειξις αὕτη γίνεται μία, ὡς νομίζομεν, ἐκ τῶν πολλῶν φωνησῶν μαρτυριῶν τῇ ὑπάρξεως τοῦ κατακλισμοῦ, καὶ τῆς εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας τῆς παρὰ τοῦ Μωϋσέως ἱστορουμένης Δημιουργίας. Πολλοὶ τῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος φιλοσόφων ἐξ ἀσεβείας καὶ καταφρονήσεως τοῦ χριστιανισμοῦ προϋθυμήθησαν νὰ καταδείξωσιν ἄπιστον καὶ ἄσοφον τὸν Μωϋσέα, ὡς πρῶτον κηρύσσοντα τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ, καὶ θεμέλιον ἐδραῖον τοῦ χριστιανισμοῦ γινόμενον κατὰ τὸ ῥῆμα αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, λέγοντος· «*Εἰ ἐπιστεύετε Μωσέϊ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψε·*» διὸ περιεγέλασαν τὰ τοῦ κατακλισμοῦ, ἐχλεύασαν τὰ τῆς Πεντατεύχου, ἐλάλησαν, ἔγραψαν καὶ ἐδίδαξαν ὅτι *κεν ἐπ' ἀκαιρίμαρ γλῶσσαν ἤλθε*, κατὰ τὴν τῶν ἀρχαίων παροιμίαν. Ἐκ τῶν κατ' αὐτοῦ ἀπειρῶν ἐρεσχελιῶν καὶ λήρων ἐκρίναμεν καλὸν νὰ μνησθῶμεν ὧδε τῆς περὶ τοῦ κατακλισμοῦ καὶ τῶν ἀπολιθώσεων γνώμης τοῦ ὀξύνου μὲν, πλανωμένου δὲ, καὶ ἄλλους πλανῶντος, καὶ εἰς ἄβυσσον ἀπωλείας καταφέροντος Βολταίρου. Ἡ ἱστορία τοῦ κατακλισμοῦ, λέγει οὗτος, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, εἰμὴ τὸν ὑπερβάλλοντα μόχθον, ὃν ἐμόχθησαν οἱ ἄνθρωποι εἰς ἀποξήρανσιν γαιῶν, ἃς οὗτοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐξ ἀμελείας κατέλιπον κατακεκλυσμένας· «*ne figure autre chose que la peine extrême qu' on a éprouvée dans tous les temps à dessécher les terres que la négligence des hommes a laissées longtems inondées.*» (2). Τὰ δὲ ἐπὶ τῶν ὁρέων λε-

(1) Discours sur la révolutions du globe, p. 220.

(2) Voltaire. Essai sur les Moeurs. Du Védam.

λιθωμένα ὄστρακα διίσχυρίζεται ὁ αὐτὸς ὅτι ἐρίφθησαν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ δεισιδαιμονίας ὁδοιπορούντων προσκυνητῶν. «La foule, λέγει, innombrable de pèlerins qui partaient à pied de Saint-Jacques en Galice et de toutes les provinces, pour aller à Rome par le Mont Cenis, chargés de coquilles à leurs bonnets» Πολλοὶ τῶν σοφῶν καὶ περὶ τὴν γεωλογίαν ἐντρίβεστάτων ἀνδρῶν δικαίως οἰκτείρουσι καὶ ἐλεεινολογοῦσι τὸν Βολταῖρον, τοιαῦτα γελοῖα καὶ ἀμαθῆ γράφοντα περὶ τῶν ἀπολιθώσεων (1).

§ 19. Ὁ μετὰ τῶν οἰκείων ἐκ τῆς διὰ τοῦ κατακλισμοῦ κοινῆς φθορᾶς ἐκσωθεὶς Νῶε παραδέδοται ὅτι ἐγένετο ὁ πατὴρ τοῦ μετὰ τὸν κατακλισμὸν γένους τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ συνοχεύς αὐτοῦ πρὸς τὸ ἐκ τοῦ Ἀδάμ.

Τὸν διπλοῦν προορισμὸν καὶ τὴν μετὰ τὸν κατακλισμὸν λειτουργίαν τοῦ Νῶε οὐ μόνον ἡ ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν παραδεδομένων περὶ τινων τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ καὶ ἀλλαχοῦ θεῶν καὶ ἡρώων ὑποδηλοῦσιν, οἷον τὰ περὶ Δευκαλίωνος μυθολογούμενα, καὶ Ἰανοῦ καὶ ἄλλων, ὧν αἱ πάθαι καὶ αἱ λειτουργίαι πολλὰ ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς τοῦ Νῶε· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ εἰκόνες τινὲς καὶ σύμβολα τῶν παλαιῶν εἰδωλοατρῶν θαυμαστῶς ὑπαινίττονται αὐτὸν, οἷον χαλκᾶ τινα τῶν Ῥωμαίων νομίσματα, ἀσσαρία καλούμενα. Ἐν τούτοις ἐγκεχάρακται τῇ μὲν πρῶρᾳ πλοίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐπιπλέοντος, ἐξ οὗ καὶ τὰ νομίσματα *galitae* μετωνομάσθησαν ἐκ τοῦ *galis*, ὃ δηλοῖ παρὰ Λατίνοις πλοῖον· κατὰ δὲ θάτερα δύο πρόσωπα τοῦ Ἰανοῦ, ὅπισθεν ἑκατέροις συνεχόμενα, καὶ βαθὺν πώγωνα ἔχοντα, ὑπερθεὶς δὲ κατὰ τὸ μέσον μηνίσκος κεῖται. Ἡ ἐν πίνακι Ε γραφὴ, ἥτις εἰληπταὶ ἐκ τινος ἀσσαρίου τῶν Ῥωμαίων, δηλοῖ ὃν εἵπομεν Ἰανόν (2).

(1) Ἰδὲ τὸ σοφὸν ἔργον τοῦ Αὐγούστου Νικολάου. *Etudes Philosophiques sur le Christianisme. Livre II. Chapitre 11.* Τὸ ἔργον τοῦτο μετηνέχθη εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν ὑπὸ Π. Βραῖλα Ἀρμένη.

(2) Ἰδὲ Mill. *Mythol. Galler.* 1, 5.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι πολλὰ παρέσχετο πράγματα τοῖς τε πάλαι καὶ τοῖς νῦν τῶν ἐξηγητῶν τῶν μύθων τὸ διὰ τῆς γραφῆς δηλούμενον. Οἱ μὲν γὰρ ὑπέλαβον τὸ τοῦ Ἰανοῦ διπρόσωπον, ἀφ' οὗ οὗτος καὶ biceps καὶ bifrons παρὰ Λατίνοις κέκληται, ὅτι αἰνίττεται τό τε ἐκ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης φῶς· οἱ δὲ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς θ' ἡμέρας καὶ τοῦ ἔτους (1). διὸ δὴ καὶ ὁ μὴν ἀφ' οὗ ἤρχετο τὸ ἔτος ἀπὸ τοῦ Ἰανοῦ Ἰανουάριος ὠνομάσθη (2). Ἄλλοι δὲ ὑπέλαβον ὅτι τὸ διπρόσωπον τοῦ Ἰανοῦ ὑπηνίττετο τὴν τῶν ἡθῶν τῶν Ἰταλῶν μεταβολὴν ἀπὸ ἀγρίων εἰς ἡμερα. Ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς διττὴν περὶ τοῦ διπρῶπου τοῦ Ἰανοῦ ἀποφαινόμενος γνώμην λέγει· «Διὰ τὸν Ἰανὸν διπρόσωπον οἰοῦνται γεγονέναι, καὶ γράφουσιν οὕτω καὶ πλαττούσι; πότερον ὅτι τῷ μὲν γένει Ἑλλήνι ἐκ Περγαίης ἦν, ὡς ἱστοροῦσι, διαβὰς δ' εἰς Ἰταλίαν, καὶ συνοικήσας τοῖς αὐτόθι βαρβάροις, μετέβαλε καὶ γλῶτταν καὶ διαίταν; ἢ μᾶλλον ὅτι τοὺς περὶ τὴν Ἰταλίαν αὐτὸς ἀγρίους καὶ ἀνόμους χρωμένους ἤθεσιν εἰς ἕτερον βίου σχῆμα, πείσας γεωργεῖν καὶ πολιτεῦσθαι, μετέβαλε καὶ μετεκόσμησε;» Τῷ Πλουτάρχῳ ἐπόμενος καὶ ὁ Κλαύσεως λέγει ὅτι ὁ Ἰανὸς ἐκ Θετταλίας εἰς Ἰταλίαν ἦλθεν ὑπολκμβάνει δ' αὐτὸν πλὴν ἄλλων καὶ θεὸν κρηναῖον καὶ καθόλου θεὸν τοῦ ὕδατος καὶ πατέρα τῶν γενῶν «als Familiengott, genossen der Penaten, aber auch als Quell-und Wassergott (3). Ὁ δὲ Βουττμὰν διίσχυρίζεται ὅτι ὁ Ἰανὸς αἰνίττεται πλὴν ἄλλων καὶ θεὸν, τὸ νέον ἔτος ἀνοίγοντα, διὸ καὶ σκοπεῖ πρὸς τε τὸ παρεληλυθὸς καὶ τὸ μέλλον· «Er ist Eröffner des neuen Jahres, mit dem Blicke auf beide Zeiträume gerichtet, und so wird er ein Gott jedes andern Wechsels.» (4).

(1) Serv. Virg. A. 7. 607. 42. 498. Macrob. Sat. 4. 9. p. 238.

(2) Ovid. Fast. 2. 4. 48. καὶ Πλουτ. Νομ. 49. πρὸς καὶ Jacobi. Handwörth. der Griechi. u. Römi. Mythol. 483.

(3) Klausen. Aeneas und die Penaten II. p. 710.

(4) Buttmann. Abhandl. der Königl. Preuss. Academie der Wissensch. zu Berlin 1816—1817. 429.

Ὁ δὲ εὐφυὲς ἀρχαιολόγος Βοιττίγερὸς πολλὰ περὶ τῆς τοῦ Ἰαννοῦ φύσεως εἰπὼν, ὑπολαμβάνει αὐτὸν τελευταῶν θεὸν ἐξ ἀνατολῶν ἐλθόντα (1). Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πολὺς Κρεῦτσερος διὰ μακρῶν ἐξετάσας τοὺς περὶ Ἰαννοῦ μύθους εὗρεν ἐν αὐτοῖς δημιουργίας τινὰ λόγον, καὶ ταυτίζων τὸν Ἰανὸν πρὸς τοὺς ἀρχικοὺς καὶ γεννήτορας θεοὺς τῶν ἐν Ἀσίᾳ μεγάλων ἐθνῶν, ἀποφαίνεται ὅτι οὗτος τὴν ἀρχὴν ἐξῆλθεν ἐκ τῆς Ἰνδίας καὶ προσλαβὼν τινὰ ἐκ τῶν Φοινίκων, καὶ Σαμοθρακῶν, καὶ Θεσσαλῶν καὶ Δωδωναίων ἐγκατέστη εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐγένετο ἐντόπιος θεός· «Janus scheint aus Indien ursprünglich abzustammen, und mit Phönicischen, Samothracischen, Thessalisch-Dodonäischen Umgestaltungen in Italiens Boden verpflanzt, und dort recht einheimisch geworden zu sein (2). Παραπλήσια τοῦτοις περὶ Ἰαννοῦ ἀποφαίνονται καὶ ἄλλοι γνώριμοι φιλόλογοι, περὶ ὧν ἔπιθι τὸν Ἰάκωβον (3).

§ 20. Οἱ εἰρημένοι σοφοὶ ἐρευνηταὶ τῶν μύθων ὑπενόησαν ὅτι δύο δηλοῖ τὸ ἐπὶ τῶν νομισμάτων ἐγκεχαραγμένον διπροσώπων τοῦ Ἰαννοῦ. Ἐκαστος εὗρε μίαν, ὡς εἶδομεν, αἰτίαν, οὐχὶ μὲν τὴν ἀληθεῖ, ἀλλὰ τὴν παρέχουσαν ὑπονοεῖν αὐτήν. Ἡμεῖς ἐκ τῶν περὶ Ἰαννοῦ λεγομένων εἰκάζομεν, ὡς καὶ ἄλλοι πρὸ ἡμῶν λόγοι ἀνδρες ὑπετόπασαν (4), ὅτι ἡ γραφὴ δηλοῖ τὸ τοῦ Νῶε πάθος καὶ τὴν λειτουργίαν, ὅτι οὗτος ἐγένετο καὶ πρὸ καὶ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν, καὶ εἶδε τὸ πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν γένος τῶν ἀνθρώπων. Τὴν τοῦ παρελθόντος καὶ μέλλοντος ἔννοιαν ἐνορᾷ καὶ ὁ Βουττιμάν ἐν τῷ διπροσώπῳ τοῦ Ἰαννοῦ, ἀλλ' ἄλλως, ὡς προδεδεικται, ἐξηγῆται αὐτὴν· «Er ist Eröffner, λέγει, des neuen Jahres mit dem Bliecke auf beide Zeiträume gerichtet. . . » Τὴν δ' ἔνωσιν

(1) Böttiger. Ideen zur Kunst-Mythologie. πρβλ. καὶ Creuzer Symbol. 1. 56.

(2) Creuzer Symbol. 3. 644.

(3) Handwörterbuch d. Griechi. u. Römi. Myth. ἐν λ. Janus.

(4) 18^ῃ Aug. Nicola. Etudes Philos. sur le Christian. Livre II, chapitre II. 406.

δύο γενῶν συνείδῃ πως καὶ ὁ Σερούτιος εἰς τὴν διὰ δύο προσώπων παράστασιν τοῦ Ἰανοῦ, ἀλλ' ὑπέλαβεν ὅτι αὕτη ἀπέβλεπε τὴν τοῦ Ῥωμύλου καὶ Τατίου πρὸς ἀλλήλους εἰρήνην καὶ ἔνωσιν τῶν δύο ἐθνῶν. Πρὸς δὲ τὴν ταυτότητα τοῦ Νῶε καὶ Ἰανοῦ καταδηλοῦσιν ἄλλα τε καὶ ἡ τοῦ Ἰανοῦ ἐπὶ κλήσις *consivius*, ἥτις οὐδὲν ἕτερον σημαίνει, ἢ τὸν φυτάλμιον καὶ γενέσιον διὰ τὸ γενέσθαι τοῦτον καθάπερ τὸν Νῶε σπορέα καὶ πατέρα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὡς καλῶς ὁ Μακρόβιος ἐξηγεῖται τὸ ἔτυμον τῆς λέξεως λέγων· *«a conserendo, i. e. a propagine generis humani, quae Jano auctore conseritur»* (1).

§ 21. Ἐκ τῶν περὶ Δευκαλίωνος ἄρα καὶ Ἰανοῦ μύθων, καὶ ἐκ παλαιῶν μνημείων καὶ ἄλλων παραδόσεων δῆλῃ γίγνεται, ὡς νομίζω, ἡ ταυτότης τοῦ Δευκαλίωνος, τοῦ Ἰανοῦ καὶ τοῦ Νῶε, καὶ πιστὴ ἡ παράδοσις τῆς ἱστορίας περὶ τοῦ ἁπογενοῦς ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, ὅπερ πολλοὶ τῶν λεγομένων φιλοσόφων, τοῦ παρελθόντος μάλιστα αἰῶνος, πολλὰ ἐμάχισαν ἐξ ἀσεβείας καὶ περιεγέλασαν. Ὁ τυφλὸς μόνος, λέγει ὁ Βολταίρος, δύναται ν' ἀρνηθῇ ὅτι οἱ λευκοὶ, οἱ μαῦροι, οἱ Ὅττενῶτοι, οἱ Λάπωνες, οἱ Σῖναι καὶ οἱ Ἀμερικανοὶ οὐκ εἰσιν εἶδη παντάπασι διακεκριμένα· «*Qu' il n'y a, λέγει, qu'un aveugle qui puisse douter que les blancs, les nègres, les Albinos, les Hottentots, les Lapons, les Chinois et les Americains, ne soient des races entièrement distinctes*» (2). Αἱ ἐπιμελεῖς ὁμῶς μελέται καὶ ἔρευναι σοφῶν καὶ περιωνύμων ἀνδρῶν, οἷον τοῦ Κυβίερου, τοῦ Φορστέρου, τοῦ Οὐμβόλτου καὶ ἄλλων ἱκανῶς ἐξελέγχουσι τὴν ἀμάθειαν καὶ ἀσεβείαν τῶν περὶ τὸν Βολταίρον, καὶ πάντας πάντως πείθουσι περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὅπερ προσμαρτυρεῖ καὶ αὐτὸ τὸ ἀναμάρτητον τῆς ζωολογίας ἀξίωμα, ὅτι πάντα, ὅσα δύνανται νὰ παράγωνται δι' ἄλ-

(1) Macrobian. Saturn. 1. 9. Ὑπάρχει διατριβὴ τις τοῦ Dickinson, de Noe in Italiam adventu ἐπιγραφομένη, ἥπερ ἡμεῖς τύχῃ κακῇ οὐπω ἐνετύχομεν, ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ὁμῶς τεκμαυρόμεθα ὅτι αὕτη πιστοῦται τὴν περὶ Νῶε εἰρημένην γνώμην.

(2) Histoire de Russie sous Pierre le Grand, chap. 4.

λήλων εἰσι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ εἶδους· «Tous les individus qui peuvent se reproduire et se perpétuer indéfiniment les uns avec les autres sont d'une seule et même espèce. Αἱ δὲ πολλαὶ τῶν ἀνθρώπων διαφοραὶ εἰσι, κατὰ τὸν ἔξοχον Κυβέρον, τυχαῖαι αἰτίαι, ἐνὶ ῥήματι, ποικιλίαι (1).

§ 22. Κατάδηλον οὖν ἐξ ἀπάντων τῶν εἰρημένων γίγνεται, ὥς ἡμεῖς νομίζομεν, πρῶτον μὲν ὅτι τὰ ἐν τῇ γῇ ποικίλα τυπώματα λίθων ἐγένοντο ἐξ ὑδάτων, δεύτερον δὲ ὅτι ὁ ἐπὶ Νῶε κατακλυσμὸς ἀληθῶς ἐγένετο, τρίτον δὲ ὅτι ἅπαντα τὰ ἀπανταχοῦ ἔθνη παρέλαβον τὴν περὶ κατακλυσμοῦ ἔννοιαν, παρ' ὧν καὶ ὁ Μωϋσῆς, παρὰ τῶν περὶ τὸν Νῶε.

§ 23. Τοιαῦτα μὲν διὰ βραχέων περὶ τοῦ ἐν τῇ διατριβῇ θέματος ἡμῶν ἠδυνάμεθα δ' εἶτι πλείονα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων, εἰ ἐπέτρεπεν ἡμῖν ὁ τε χρόνος καὶ ὁ τόπος. Τὰ βραχέα ὅμως ταῦτα ἱκανῶς, νομίζω, διδάσκουσιν ὅτι πρέπει τοῖς χρηστῆς τροφῆς καὶ παιδείας ὑγιούς ἀντιποιοιμένοις νέοις νὰ μὴ ἀποδέχωνται εἰκὴ καὶ προπετῶς τὰ περὶ σπουδαίων πραγμάτων, καὶ δὴ περὶ Χριστιανικῆς θρησκείας γνώμας τῶν ἄλλων, πρὶν ἂν αὐτοὶ καλῶς ἐξετάσαντες εὕρωσι τὴν ἀλήθειαν, ἣν διὰ παντὸς ἐν παντί καὶ ἐκ παντὸς τρόπου πρέπει νὰ θηρεύσωσιν οἱ πρὸς φιλότιμα καὶ γενναῖα ἔργα ὀργῶντες νέοι, διότι ἡ ἀλήθεια εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ βάσις ἀπασῶν τῶν ἀρετῶν, καθὼς καὶ ὁ Πίνδαρος εἶπε·

Ἀρχὰ μεγάλας ἀρετὰς ὥνασσο' ἀλά-
θεια μὴ πταιίσης ἐμάν
σύνθεσιν τραχεῖ ποτὶ ψεύδει.

Ὁ δὲ Κύριος λέγει· «Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή... ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς».

ΘΕΟΛΟΓΙΟΣ B. BENIZEΛΟΣ.

(1) Tableau élémentaire de l'histoire des animaux. 'Εκ Μ. de Quatrefages sur l'Unité de l'Espèce humaine. Ἐπιθ. καὶ Aug. Nicolas II. chap. II. 385.

ΣΥΜΒΛΗΡΩΜΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ Ε' ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.

Ἐν τῷ γ' τεύχει τοῦ δ' ἔτους τοῦ Ἀθηναίου ἐδημοσιεύθη πρὸ μικροῦ καλλιτεχνικῆ μελέτη περὶ τοῦ τάφου τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', προκληθεῖσα ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ κ. Ῥαγκαβῆ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν δημοσίευσιν αὐτῆς, ἥτις ἠλπιζέτο ὅτι ἤθελε θέσει τέρμα εἰς τοιαύτην συζήτησιν, ὁ κ. Ῥαγκαβῆς μὴ πεισθεὶς ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ φερομένων λόγων νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ὑπέβαλε σχέδιον τοῦ τάφου, μὴδὲ ἀξιώσας νὰ ἀντιτάξῃ κατ' αὐτῶν νέους ἰδίους λόγους, ἠρκέσθη ἀπλῶς νὰ γνωστοποιήσῃ ὅτι ἐμμένει πιστὸς εἰς τὰ ἀπαξ ὑπ' αὐτοῦ ρηθέντα διὰ τῆς ἐπιστολῆς του ταύτης, ἣν ἐδημοσίευσεν ἡ «Ἐφημερίς» τῇ 31 Ὀκτωβρίου π. ε.

Ἐν Βερολίνῳ τῇ 8/20 Ὀκτωβρίου 1875.

Φίλτατε κ. Ἀγγελόπουλε,

Δημοσιεύσας τὰς ὀλίγας λέξεις, αἷς σοι ἔγραψα ἐκ Görlitz προχείρως καὶ διὰ μόνον σέ, ἐξήγειρες κατ' ἐμοῦ μεγάλην ὀργήν, κ' ἐπροκάλεσες ἐκδοσιν ὅλου φυλλαδίου. Δὲν λυποῦμαι διὰ τοῦτο, διότι ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν σοφὸν ἀρχιτέκτονα κ. Καυτατζόγλου νὰ ἐκθέσῃ ἰδέας τινὰς ὅπως δῆποτε χρησίμους, ἀν καὶ ἦεν στα ἀνταποκρινομένας εἰς τὸ ὑπ' ἐμοῦ γραφέν, ὡς πᾶς ἀμερόληπτος καὶ τῶν πραγμάτων εἰδήμων εὐκόλως θέλει ἐννοήσῃ. Περιττὸν δὲ νὰ σὰς εἴπω ὅτι ἐν αὐταῖς δὲν εὔρον τίποτε *dunāmeron* καὶ μὲ μεταποίησιν ὅτι ἐπὶ τῆς λάρνακος πρέπει νὰ παρασταθῇ οὐχὶ ἡ ἱλαστήριος θυσία τοῦ μεγαλαμάρτυρος, ἀλλ' ὁ τελευταῖος αὐτοῦ διάπλους, ὡς ἀν ἐπρόκειτο περὶ Αἰγυπτίου βασιλέως διαπλέοντος τὸν Νεῖλον πρὸς τὰ Μεμνόνια· διάπλους ἐν τούτοις, εἰς θν, ὡς ἠξέυρεις, ἐγὼ αὐτὸς ὡς εἴτις καὶ ἄλλος συνετέλεσα καὶ οὐ μέρος μετέσχον. Ἀν ἠξέυρον βεβαίως ὅτι ἡ ναῦς εἶχεν ἀποφασισθῇ καὶ χαραχθῇ, θὰ ἦτο περιττὸν νὰ κάμω ἄλλην πρότασιν. Ἀλλὰ καὶ ἤδη, ἀφ' οὗ τὸ ἔμαθα, νομίζω πάντοτε ὅτι ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ἐκφράσω διὰ τοῦτο τὴν λύπην μου, καὶ δημοσίως ἀν ἔγραφον,

πολλῶν δὲ μᾶλλον ὅτε γράφω ἰδιαιτέρως πρὸς φίλον, ᾧ εἰμι μετὰ πάσης ἀγάπης

ὅλος πρόθυμος

Α. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

Τὴν ἐπιμονὴν ταύτην ἢ μᾶλλον τὴν αὐταρέσκειαν τοῦ κ. 'Ρ. οὐδεὶς λόγος ἔπεισε τὸν γράψαντα τὴν μελέτην νὰ διαταράξῃ ἐκ νέου. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἔλαβε πρὸ μικροῦ φιλικὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἐκ Μονάχου καλλιτέχνου ἀγιογράφου κ. Λαυδοβίκου Θηρσίου, διδάξαντος πρὸ ἐτῶν ἐν τῇ ἡμετέρῃ πολυτεχνεῖῳ ζωγραφικῇ, ὅτε ἔγραψε καὶ τὰς ἀγιογραφίας τοῦ ἐνταῦθα ῥωσικοῦ ναοῦ τοῦ Νικοδύμου, καὶ πρὸ μικροῦ πέμψαντος τὴν ἐν τῇ Διμαρχείῳ λαμπρὰν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Παύλου, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τοῦ γνωστοτάτου παρ' ἡμῖν θερμαῦ φιλέλληνος Φριδερίκου Θηρσίου, κληρονομήσαντος τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπην, ἐν ἣ ἐπιστολῇ φέρονται νέοι λόγοι ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς χριστιανικῆς καλλιτεχνίας, οὗς ὁ κ. Θήρσιος, ἀναγνούς τὴν μελέτην ἐκείνην, ἔκρινε καλὸν νὰ ἐκθέσῃ εἰς ἐμπέδωσιν τῶν ἐν τῇ μελέτῃ ἐκφερομένων λόγων κατὰ τῆς προτάσεως τοῦ κ. 'Ραγκάβῃ, νομίζομεν ὅτι παρέχομεν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ Ἀθηναίου διδασκτικὸν ἀνάγνωσμα, δημοσιεύοντες μετάφρασιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς, ἥς τὸ κῦρος οὐδὲ ὁ κ. 'Ρ. ἀρνεῖται, ἴσως μεταπεισθῇ οὗτος νὰ μὴ ἐμμένῃ εἰς τὰ πρότερον εἰκῇ καὶ ἐν βίᾳ ὑπ' αὐτοῦ γραφέντα, διότι βλέπει ἤδη ὅτι ἀντιβαίνουν οὐ μόνον εἰς τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς τῆς χριστιανικῆς καλλιτεχνίας, εἰς ἣν ὑπάγεται καὶ ὁ νῦν γινόμενος τάφος τοῦ πατριάρχου.

Πρὸς τὸν κύριον Λυσανδρον Καντατζόγλου.

Εἰς Ἀθήνας.

Ἀγαπητὲ φίλε καὶ ἀρχαῖε συνάδελφε,

Ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἔπαυσα νὰ σοὶ γράφω, διότι, ὡς γνωρίζεις, ἀποστρέφομαι τὴν μελέτην, ὡς πάντες ἡμεῖς οἱ καλλιτέχναι γνωρίζω ὅμως καλῶς τὰ περὶ σοῦ ὡς καὶ τὰ τῶν ἄλλων καλῶν ἐν Ἀθήναις φίλων, διότι δὲν λείπω ἐρωτῶν περὶ ὑμῶν καὶ μαν-

θάνων περί τῆς προόδου τῆς πατρίδος περιλημένης μοι Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα περί τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν καλλιτεχνίαν, ὑπὲρ τῆς ὑποίας καὶ γὰρ ἐπαίρομαι ὅτι ἔθεσα τὸν μικρόν μου λίθον εἰς τὸ ἐπίπονον καὶ μετὰ τοσοῦτου ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ διευθυνόμενον ἔργον ὑπὸ σοῦ πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτῶν πατρίδα τῶν πρὸ τοσοῦτων αἰώνων ἀπελθουσῶν καλῶν τεχνῶν· ὅθεν δὲν λείπω ἐρωτῶν τοὺς ἐξ Ἀθηνῶν ἐρχομένους ἐνταῦθα καὶ μανθάνων τὰ παρ' ὑμῖν γινόμενα. Ἐμαθον λοιπὸν τελευταῖον παρὰ φοιτητοῦ ἐλθόντος ἐξ Ἀθηνῶν καὶ περί τῆς ἐγερθείσης φανατικῆς διαμάχης (περὶ μικροῦ μὲν φαινομένου, μεγάλου δὲ καταστάντος ζητήματος, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐν Ἑλλάδι), ἐνεκα τῶν πρωταθλητῶν τῶν κατελθόντων εἰς τὸ πεδίον τοῦ καλλιτεχνικοῦ τούτου ἀγῶνος, ἦτοι τῆς μετὰ σοῦ καὶ τοῦ φίλου Α. Παγκαβῆ διαφωνίας περὶ τοῦ πρέποντος νὰ λαξευθῇ ἐν ἀναγλύφῳ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ἀπαγχονισθέντος τῷ 1821 πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' θέματος (soggetto).

Αδῶν λοιπὸν παρὰ τοῦ φίλου φοιτητοῦ τὸ Ἀθῆναιον, ἐν ᾧ ἐδημοσιεύθη ἡ μετέρα μελέτη, διήλθον αὐτὴν μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀνακαλῶν εἰς τὴν μνήμην μου τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁμολογῶ ὅτι ἐβράδυνα νὰ ἀναγνώσω, ἢ κάλλιον εἶπεῖν νὰ μελετήσω αὐτὴν ἐνεκα τῆς μικρογραφίας τοῦ τύπου, ἀλλ' ἀποπερατώσας ἤδη ἔρχομαι νὰ σοι εἰπῶ τὴν γνώμην μου. Πρῶτον συγχαίρω σοι, φίλε, ὅτι τόσον ἐπιτυχῶς πῦρες τὸν ἀληθῆ τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου δύναται τις νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τοιαύτην παράτολμον ἀλαζονείαν (arroganza), πασπαλίσας ἀρκούντως αὐτὴν διὰ τοῦ συνήθους σοι ἀττικῷ ἄλατος. Διὸ νομίζω ὅτι ὁ κ. Ρ. θέλει πεισθῇ περὶ τοῦ ὀλισθήματος αὐτοῦ ἐν τῇ σχολῇ ὁδῷ, ἣν ἐνόμισε νὰ διέλθῃ ἄτρωτος, καὶ ὅτι δὲν θὰ ἐπανεέλθῃ πάλιν εἰς τὴν πάλιν· εἰ καὶ οἱ ἀρχαιολόγοι δὲν ὑποκύπτουσιν εὐκόλως, ἀλλ' ὡς ὁ Ἀνταῖος πολλάκις ἐξανίστανται μέχρις οὗ βιασθῶσι νὰ ὁμολογήσωσι τὴν ἡττάν των.

Προκειμένου περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι τέχνης, καὶ ἰδίως περὶ τῆς εἰς αὐτὴν ἀναφερομένης καλαισθησίας, νομίζω ὅτι ὀφείλω κατὰ χρέος νὰ προσέλθω αὐτόκλητος σύμμαχός σου, ὡς καὶ πᾶς ἀμφο-

ρύληπτος καλλιτέχνης. Δέγω λοιπόν πρῶτον, ὅτι ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ ἀναγλύφου μικρᾶς διαστάσεως (1,20 μ. μήκους καὶ 0,50 πλάτους), ἕκαστος καλλιτέχνης ἤθελε σκεφθῇ περὶ θέματος ἀπλοῦ (soggetto semplice), ἥτοι ὀλίγου προσώπου, ὃ ἤθελεν ἀπεικονίσει ἐπὶ τοῦ ἀναγλύφου τούτου. Δεύτερον ὡς θέμα εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀρμόδιον φαίνεται μοι ἡ παράστασις τοῦ θριάμβου μᾶλλον ἢ ἡ τοῦ μαρτυρίου, διότι συμφωνεῖ πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς τέχνης τῶν ἀρχαίων καὶ τῆς τῶν πρώτων χριστιανῶν. Εἰς βεβαιώσιν τούτου φέρω τὰς παρατηρήσεις, αἱ πρὸ ἐτῶν ἑκαμα καταγινόμενης ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς χριστιανικῆς καλλιτεχνίας ἐπὶ τῶν ἀρχαίων εἰκονογραφιῶν, σωζομένων ἐν ἐκκλησίαις καὶ νεκροπόλεσι (calacombe) τῆς Ῥώμης, Ῥαβέννης, Ἑλλάδος καὶ ἄλλων χωρῶν, ἐξ ὧν ἐξήγαγον ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ οὐδέποτε ἐξιστοροῦντο τὰ πάθη τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεικονίζετο ὁ Χριστὸς ἐν θριάμβῳ· ἀπὸ δὲ τοῦ 1^{ου} αἰῶνος καὶ μετέπειτα ἤρχισαν νὰ ἐξιστορῶνται καὶ τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐπιφύλαξις δ' αὕτη μὴ φαίνεται ὅτι συνάδει μὲ τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, συνεχίζουσα τρόπον τινὰ τὰς ιδέας τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ μὲ τὰς τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἐκ τούτων βλέπεις ὅτι εἶμαι κατὰ πάντα σύμφωνος μὲ τὰς ἐν τῇ διατριβῇ σου ἐκφραζόμενας ιδέας, ὡς καὶ πολλοὶ συντεχνῖται μεθ' ὧν ἑκαμα λόγον. Διὸ μοι φαίνεται ὅτι ὁ φίλος κ. Ῥ. διὰ τῶν ἐπιστολῶν του ἀπέδειξεν ὅτι ἔχει συγκεχυμένας περὶ τούτου ιδέας, καὶ ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκφρασθῇ τοσοῦτον ἀποτόμως κατὰ τῆς ειδικότητος ὑμῶν. Ἡ πρότασίς σου νὰ χαραχθῇ ἐν ἀναγλύφῳ λέμβος, φέρουσα ἐντὸς λάρνακος ὡς ἐν θριάμβῳ τὸ σῶμα τοῦ πατριάρχου, φρουρούμενον ὑπὸ δύο ἀγγέλων, ἀπὸ Ὁδοῦ τοῦ εἰς Ἀθήνας, μοι ἐφάνη λίαν ἐπιτυχὴς καὶ ἀρμοδιωτέρα κατὰ πάντα ἢ ἡ παράστασις τῆς τραγικῆς καὶ ἀποτροπαίου ἀπαγχονίσεως, ἥτις ἀντιοιδαίνει εἰς τε τὴν καλαισθησίαν καὶ εἰς τὸ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπικρατοῦν πνεῦμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ὑπομονῆς. Εἰς μαρτυρίαν τῶν λεγόμενων μου προσθέτω ἐν συνόψει ἐπὶ τούτου τοῦ θέματος τὰς πρὸ

ἐτῶν συλλεγείσας ἀπὸ τῶν μνημείων τῆς χριστιανικῆς τέχνης παρατηρήσεις μου.

1) Ἐν ταῖς χριστιανικαῖς νεκροπόλεσι μία μόνη εἰκὼν φαίνεται παρωσιῶσα τὴν σταύρωσιν, ἀλλὰ καὶ αὕτη λογίζεται ὀχλὶ ἀρχαιοτέρᾳ τοῦ ἐξοδίου αἰῶνος.

2) Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάντοτε φαίνεται ἐπὶ τῆς μεγάλῃς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ ἀπεικονισμένος ὁ μὲν Χριστὸς ἐν θριάμβῳ, ἢτοι ἡ ἀνάστασις, ἡ δὲ σταύρωσις αὐτοῦ εἰς τοὺς λεγομένους κύκλους (eyeH), τοὺς ἐκατέρωθεν ἀμέσως μετὰ τὸ ἅγιον βῆμα ἐπομένους, ὅπου συνήθως ἐξιστοροῦνται ὁ βίος, τὰ θαύματα, αἱ παραβολαὶ καὶ τὰ πάθη τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Οἱ κύκλοι οὗτοι εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν πλαγίων τοίχων τῶν Βασιλικῶν, ἢτοι ἐκκλησιῶν, καὶ ἀρχονται ἀπὸ τοῦ ἔκτου αἰῶνος. Τοιοῦτοι κύκλοι φαίνονται εἰσέτι ἐν Ῥώμῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μεγάλῃς Παναγίας (S. Maria Maggiore), ἐν Ῥαβέννῃ ἐν τῇ τῆς ἁγίας Ἀπολλιναρίας. Πλὴν καὶ ἐνταῦθα ἡ τῶν παθῶν παράστασις ὑπολείπεται τῶν λοιπῶν, οὐσα in minorita. Κατὰ τὸν ἑνδεκάτον αἰῶνα γίνεται ἐναρξὶς ἐξιστορήσεως τῆς λατρείας τῆς Παναγίας (μετὰ τὴν διακήρυξιν αὐτῆς ὡς θεοτόκου), καὶ εἰς μίαν πλαγίαν ἀψίδα φαίνεται αὕτη ἡ ἁγία Παρθένος.

Ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, αἵτινες εἶναι ἀφιερωμέναι εἰς τὴν Θεοτόκον, εὐρίσκεται ἀπεικονιζομένη αὕτη ἐπὶ τῆς κυρίας ἀψίδος μετὰ τοῦ τέκνου αὐτῆς ἐπὶ θρόνου καθήμενη. Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Μεγάλῃς Παναγίας ἐξιστορεῖται ἡ στέψις τῆς Παρθένου.

Ἐν ταῖς ἀφιερωμέναις εἰς ἁγίους ἐκκλησίαις αἱ εἰκόνες αὐτῶν εὐρίσκονται εἰς τὰς μικρὰς πλαγίας ἀψίδας, πολὺ δ' ὕστερον ἐξιστορήθησαν καὶ ἐπὶ τῆς κυρίας ἀψίδος παρὰ τοῖς ἐν τῇ δύσει καθολικοῖς (in catholicismo).

Μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῶν μοναχικῶν ἐκκλησιαστικῶν ταγμάτων ἐν Ἰταλίᾳ (τῶν ἁγίων Βενεδίκτου, Δομινικανοῦ καὶ Φραγκίσκου ἰδίως) ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι πρὸς ἐξιστόρησιν τὰ πάθη τοῦ Χριστοῦ, συνάμα δὲ καὶ τὰ τῶν μαρτύρων μετὰ πᾶσαν τὴν τῶν μνηολογίων φαντασιώδη ὑπερβολὴν καὶ ὠμότητα.

Καὶ τῆς δευτέρας παρουσίας ἡ ἐξιστόρησις φαίνεται ὅτι ἀρχί-

Ζει περί τὴν αὐτὴν ἐποχὴν, ἥτοι ἀπὸ τοῦ ιβ' καὶ ιγ' αἰῶνος, ἀπεικονιζομένη συνήθως ἐπὶ τοῦ ἑσω τοίχου ἀνω τῆς εἰσόδου τῆς ἐκκλησίας, ἀπέναντι τοῦ Ἱεροῦ καὶ τῆς ἀγίας τραπέζης, ὡς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἐν Σαλαμῶνι μονῆς καὶ ἀλλαχοῦ.

Ταῦτα εἶναι ἐν γένει τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικά τῆς χριστιανικῆς εἰκονογραφίας. ἃ ἐγὼ παρετήρησα. Δὲν ἀντιτείνω ὅτι δυνατὸν νὰ εὐρίσκωνται καὶ ἐξαιρέσεις μεταξὺ τῶν συγγραφέων, ὡς π. χ. εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ναῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ μετέπειτα, καὶ μάλιστα νομίζω ὅτι οἱ μοναχοὶ τοῦ ἁγίου Ὁρους εἶχον ἤδη ἀρχίσει κατὰ τὸν ι' αἰῶνα νὰ ἱστορῶσι ταιάτως ὑποθέσεις (εἰρησιεῖς)· ἀλλὰ γενικῶς δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ χριστιανὲς τῶν πρώτων αἰώνων μέχρι τῆς ῥηθείσης ἐποχῆς, ἥτοι μέχρι τοῦ ια' αἰῶνος, δὲν ᾔσκησαν νὰ βλέπωσιν ἐξιστορημένα τὰ πάθη τοῦ Κυρίου ἡμεῶν.

Προσθέτω περὶ τῶν τάφων καὶ τῶν χριστιανικῶν μνημείων πινά.

Ἐν τοῖς τάφοις τοῖς ἐν ταῖς νεκροπόλεσι προσετίμων νὰ ἐξιστορῶσιν οἱ πρῶτοί χριστιανὲς μόνον ὑποθέσεις, αἰκινεὶς περὶ στανον τὴν ἐλπίδα τῆς ἐν τῷ Παραδείσῳ ζωῆς, π. χ. τὸ οὐράγιον δεῖπνον, ἦσαν τὸ ἅγιον δεῖπνον, ὃ ὁ Κύριος τελεῖ μετὰ τῶν πιστῶν του ἐν τῷ οὐρανῷ. (Das grosse Liebesmahl), ἢ ὑποθέσεις συμβολικὰς καὶ προφητικὰς, ὑποδηλούσας τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, ὡς π. χ. τὸν Ἰωνᾶν ἐξαρχόμενον τοῦ στόματος τοῦ κήτους. — Τὸν Δαυὶδ ἐν τῷ λάκκῳ τῶν λούντων. — Τοὺς τρεῖς παῖδας ἐν καμίνῳ.

Καὶ ἐν τοῖς μνημείοις τῆς γλυπτικῆς διαπόλουν αἱ αὐταὶ ἀρχαί, διότι ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων φαίνονται αἱ αὐταὶ ὑποθέσεις ἢ παραστάσεις ὡς καὶ ἐν τῇ ζωγραφικῇ. Ἐκφράζει δὲ τὴν μνήμην μου, ἂν εἶδόν που σταύρωσιν, ἢ ἄλλην τινα παράστασιν τῶν παθῶν ἐν τοῖς σαρκοφάγοις τῶν πρώτων αἰώνων. Μία μόνη παράστασις πάθους ἀναφέρεται, ὡς ἡ σύλληψις τοῦ Κυρίου (capitulum), ἐν ᾗ παρίσταται εἰς ὡς αἰχμάλωτος μεταξὺ δύο ἄλλων. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀμφιβέλλεται εἰσέτι ἂν παριστᾷ τὸν Χριστὸν ἢ μᾶλλον τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἁγίου Πέτρου.

Συνήθως ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ἐν τῷ μέσῳ τῆς κυρίως πλευρᾶς

παρίσταται ὁ Χριστὸς ἐπὶ θρόνου μετὰ τῶν ἀποστόλων πλησίον — ἡ ὁ Χριστὸς μετὰ τῆς σημαίας τῆς ἀναστάσεως καὶ μετὰ τῶν ἀποστόλων — ἡ ἡ εἰκὼν τεθνηκὸς ἐν προτομῇ ἐντὸς στεφάνης ὡς ἐν μεταλλίῳ, ἡ ὁλόκληρον σῶμα ἐν θέσει προσευχομένου (ἵσταμένου ὀρθῶς καὶ ἔχοντος τὰς χεῖρας ἀναπεπταμένας).

Προσθέτω καὶ τινα περὶ τοῦ ἑσταυρωμένου· ἀλλ' ἐπειδὴ παρ' ὑμῖν ἡ γλυπτικὴ ἀποκλείεται ἀτυχῶς ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ἀρκοῦμαι εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα μόνον.

Πότε γέγενετο ἑναρξίς νὰ παριστάνεται τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ γεγλυμμένον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ⁽¹⁾ δὲν δύναμαι μετὰ βεβαιότητος νὰ εἶπω. Νομίζω ὅμως ὅτι ὀλίγιστα παραδείγματα τούτου εὐρίσκονται. Οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ προετίμων νὰ θέτουν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σταυροῦ τὸν ἀμνὸν (agno) τῆς ἀναστάσεως, ἥτοι τὸν ἀμνὸν τοῦ Πάσχα, μετὰ τῆς σημαίας τῆς ἀναστάσεως καὶ εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τοὺς τέσσαρας εὐαγγελιστὰς, ἡ μᾶλλον τὰ σύμβολα αὐτῶν. Ἐν τῇ λατινικῇ ἐκκλησίᾳ εὐρίσκονται ἀπὸ τοῦ θ' καὶ ι' αἰῶνος ἑσταυρωμένοι ἐν μορφῇ φρικαλέᾳ (forma crudissima).

Τελευταῖον λέγω ὅτι ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει πατὴρ μου ἔλεγέ μοι πολλάκις ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐγνώριζον καλῶς νὰ περικαλύπτωσι τὰς τραγικὰς σκηνὰς διὰ πέπλου διαλλακτικοῦ. Ἐπὶ ἀγγελίᾳ τῆς ἡμετέρας ἐν Μονάχῳ γλυπτοθήκης π. χ. παριστάνεται ἀποχαιρετισμὸς συζύγου πρὸς τὴν γυναῖκά του· ἡ γυνὴ κάθεται, καὶ δίδει τὴν χεῖρα εἰς τὸν σύζυγον, ὅστις ἵσταται ἔρθιος ἔχων παῖδα πλησίον του, δίδων καὶ αὐτὸς τὴν χεῖρα εἰς τὴν σύζυγον. Τοιαύτη παράστασις ἥρκει εἰς τοὺς ἀρχαίους πρὸς δῆλωσιν τοῦ θανάτου. Κάλιον, νομίζω, ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐκφρασθῇ γεγονὸς τοσοῦτον λυπηρὸν ὡς τὸ τοῦ θανάτου.

(1) Ἐν τῇ Ἀνατολ. ἐκκλησίᾳ ὁ ἑσταυρωμένος συνήθως δὲν εἶναι γλυπτός, ἀλλὰ τὸ περιγράμμα τοῦ σώματος ἐξωγραφημένον. Ἐν ταῖς μικρογλυφίαις ὅμως καὶ ἐπὶ τῶν εὐαγγελίων καὶ δίσκων φαίνεται ὁ ἑσταυρωμένος ἐν γλυφῇ ἐξεχούση, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐπὶ τῶν εἰκόνων ἀργυροπλεκώσεις, Σημ. τοῦ Ἐκδότου.

Ταῦτα σήμερον ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ μικροῦ ἀναγλύφου καὶ τῆς ἀρμοζούσης εἰς αὐτὸ παραστάσεως.

Ἐν Μονάχῳ, τῇ 24 Ἰανουρίου 1876.

Ὁ ὑμέτερος φίλος

Α. ΘΗΡΕΙΟΣ.

Ἄν δ' κ. Θήρσιος ἐγίνωσκε τὴν πρὸ τινων ἐτῶν ἀνσκαφεῖσαν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν ἐταιρίας ἀρχαίαν καὶ μοναδικὴν νεκρότολιν παρὰ τῇ εἰσόδῳ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, νομίζομεν ὅτι καὶ ἐξ αὐτῆς ἤθελεν ἀρυσθῇ παραδείγματα εἰς ἐμπέδωσιν τῆς γνώμης ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἐγίνωσκον καλῶς νὰ περικαλύπτωσι διὰ τινος συμβολικοῦ πέπλου τὸ τραγικὸν καὶ ἀπεχθές τοῦ θανάτου. Ἄντ' αὐτοῦ φέρομεν ἡμεῖς ἐκ τῆς ῥηθείσης νεκροπόλεως καὶ ἄλλοθεν τὰς ἐξῆς παρατηρήσεις, δι' ὧν ἐμφαίνεται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι τεχνῆται καὶ ποιηταὶ ἀπέφευγον πάντοτε τὰς παραστάσεις τραγικῶν καὶ φοικαλέων σκηνῶν.

Ἐν πάσαις ταῖς νεκρικαῖς τῆς ῥηθείσης νεκροπόλεως παραστάσεσιν ἐμφανίζεται ὁ θάνατος ἐν ἰλαρᾷ καὶ χαριέσσει ὕψει, οὐδέποτε δὲ ἐν ἀποτροπαίῳ· διὸ καὶ τοὺς ἐν πολέμῳ πεσόντας δὲν παρίστανουσι νεκροὺς καὶ τετραυματισμένους καὶ ἐν τῇ οἰκτρᾷ τοῦ θανάτου ὕψει, ὥς ἡμεῖς τοὺς νεκροὺς ἀρχιερεῖς, ὧν συνήθως ἐκφέρομεν τὰ ψυχρὰ καὶ κάτωχρα καὶ ἐλκεῖνὰ σώματα καθήμενα, καὶ διὰ τῆς θέας τῶν προκαλοῦντα τὸν φόβον καὶ αἶκτον τῶν ἀνθρώπων. Οἱ ἀρχαῖοι τεχνῆται ἀπεικονίζον τοὺς νεκροὺς ἐν τῇ ἐσχάτῃ τῆς ζωῆς αὐτῶν στιγμῇ, ζώντας καὶ μαχομένους ἢ ἄλλο τι ποιῶντας, ἀφίνοντες εἰς τὴν ἱστορίαν νὰ περιγράψῃ τὰ τοῦ θανάτου αὐτῶν. Ὡσαύτως καὶ τοὺς ἐν θαλάσσῃ ἢ ἐν ναυαγίῳ τελευτήσαντας παρίστανον ἐν πλοίῳ ἔτι ὄντας καὶ μετὰ τῶν φίλων καὶ συμπληρωτῶν συνδιαλεγομένους ἢ ἄλλο τι ποιῶντας, οὐχὶ δὲ παλαίοντας πρὸς τὰ κύματα τῆς θαλάσσης ἢ ἐκβραζομένους ἐκ τῶν ὑδάτων καὶ ῥιπτομένους ἐπὶ τῆς ἀκτῆς ἢ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης θέαμα ἐλκεῖνόν καὶ ἀποτρόπαιον.

Σύμφωνος τῇ τέχνῃ φαίνεται ἐν ταῦτοις καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων δραματικὴ ποίησις, ἥτις οὐδέποτε ἢ σπανίως ἀναδιβάζει ἐπὶ τῆς

σκηνῆς τὴν τοῦ θανάτου ἐκτέλεσιν, ἀλλ' ἀρκεῖται διὰ λόγου νὰ περιγράψῃ τὸν θάνατον μακρὰν ἢ ἔξω τῆς τοῦ θεάτρου σκηνῆς γινόμενον, καὶ τὸ πολὺ νὰ παρρησιάζῃ ἐνῶστε ὕστερον τὸν νεκρὸν εἰς τὰ ὄμματα τῶν θεατῶν, ἀλλ' εὐσχήμως συνεσταλμένον, πρὸς διέγερσιν τοῦ οἴκτου καὶ τῆς συμπαθείας αὐτῶν.

Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὑπερβολικὰ αἰσθήματα τῆς λύπης καὶ τῆς ἔργης καὶ ἄλλων τοιούτων παθῶν, ἅτινα καθιστᾷ τὸ πρόσωπον τοῦ πάσχοντος δυσειδές καὶ φρικτὸν, οἰκονομοῦσιν ἄλλως οἱ τεχνῖται καὶ ποιεῖται πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ εἰδεχθῆαι καὶ ἀποτροπαίου.

Οὕτως ὁ ζωγράφος Τιμάνθης, γράψας ἐπὶ πίνακος τὴν τῆς Ἰριγενείας ἐν Αὐλῇ θυσίαν, ἀπεικόνισε πάντας τοὺς παρισταμένους ἐν τῇ θυσίᾳ ταύτῃ θεατὰς καὶ αὐτὸν τὸν θεῖον τῆς νέας κατεχομένους ὑπὸ μεγίστης λύπης καὶ ἀθυμίας ἕνεκα τοῦ ἐνῶπιόν αὐτῶν παρισταμένου φρικτοῦ θεάματος· ἐξαντλήσας δὲ οὕτως ἐν αὐτοῖς τὰ μέσα τῆς τέχνης πρὸς δῆλωσιν τῆς λύπης, καὶ μὴ ἔχων πᾶς ἄλλως νὰ παραστήσῃ τὸν ὑπατόν βαβλὸν τῆς λύπης τοῦ πατρὸς, ἔγραψε ταῦτον ἔχοντα τὸ πρόσωπον κεκαλυμμένον μὲ πέπλον. Οὕτω κατέφθινεν ὁ τεχνίτης νὰ δείξῃ μὲν ἐν τοῖς ἄλλοις προσώποις τὴν ἄκραν λύπην, ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ πατρὸς λύπη ἔδει νὰ δηλωθῇ σφοδρότερον ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ, ταιαύτη δὲ δηλώσις, ἐξερχομένη τῶν ὁρίων τοῦ μετρίου καὶ πρέποντος, ἤθελε διαστρέψαι τὸ πρόσωπον καὶ καταστήσῃ αὐτὸ δυσειδές, ἀπέφυγε τοῦτο ὁ εὐφυὲς τεχνίτης διὰ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀριστα δηλώσας τὸ ὑπερβάλλον τῆς λύπης τοῦ πατρὸς διὰ τῆς ταιαύτης ἀπεικονίσεως, ἐν ᾗ πᾶς ἄλλος τρόπος βὰ ἦτο ἀσθενέστερος καὶ ἀντίθετος πρὸς τοὺς κανόνας τῆς καλαισθησίας. Cum moestos pinxisset omnes, λέγει ὁ Πλίνιος (ἐν H. N. 35, 36, 73), praeipue patrum, et tristitiae omnem imaginem consumsisset, patris ipsius vultum velavit, quae digne non poterat ostendere.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ τῆς καλαισθησίας κανόνες εἰσι κοῖνοι πάντων τῶν καλῶν τέχνων, βλέπομεν τοὺς αὐτοὺς τηρούμενους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δραματικῇ ποιήσει. Ἡ τῆς αὐτῆς Ἰριγενείας θυσία παρ' Εὐρι-

πίδῃ δὲν γίνεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλ' ἐκτὸς ταύτης· ὁ δὲ παρῶν ἐν τῇ θυσίᾳ πατήρ Ἀγαμέμνων δὲν παρίσταται θεατῆς τοῦ φρικαλέου τούτου εἰς πάντας μάλιστα δὲ εἰς πατέρα θεάματος, ἀλλὰ περιγράφεται διὰ λόγου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλλοντος τὰ τῆς θυσίας ἐν τῷ θεάτρῳ ὅτι ἔστρεψε τὸ πρόσωπον εἰς τὰ ὀπίσω καλύψας μὲ πέπλον τὰ ὄμματα. Ἐπετηδούθη δὲ τοῦτο ὁ ποιητὴς οὐχ ἵνα μὴ εἰσαγάγῃ ἀπλῶς τὸν Ἀγαμέμνονα βλέποντα τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὥπως μὴ φαίνεται τοῖς θεαταῖς ἀσχημονῶν ἐκ τῆς λύπης καὶ οἰκτρὰ ἢ τοῦ προσώπου αὐτοῦ μορφὴ. (Βλ. Ἰφιγέν. ἐν Αὔλειδι ἀπὸ στίχ. 1550 κ. ἐ.) Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀριστοτέχνης Ὅμηρος δι' ὁμοίου τρόπου ἀποσιωπήσεως εἰκόνισε τὸν ἀνώτατον βαθμὸν ἔχθους καὶ ἀποστροφῆς κατὰ θανασίμου ἐχθροῦ, εἰσάγων ἐν τῇ νεκυομαντείᾳ (Ὀδυσ. Α. 543 κ. ἐ.) τὸν δόλῳ τοῦ Ὀδυσσεὺς στέρηθέντα τῶν ὄπλων τοῦ Ἀχιλλεύου, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τῆς ζωῆς, εἰκόντα οὐδὲν λέγοντα πρὸς τὸν ἐλθόντα καὶ ἰκτεύοντα Ὀδυσσεῖα ἵνα παύσῃ τῆς ὀργῆς καὶ συνδιαλεχθῇ αὐτῷ, ἀλλ' ἔμα θεαπόμενον, ἀποστρέφοντα τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ γοργῶ βιάσας· ἀπαιμακρυνόμενον ἐν φάρᾳ σιγῇ, ἵνα μὴ βλέπῃ αὐτόν, μηδὲ δηλώσῃ διὰ λόγου τὸ μέγεθος τῆς κατεχούσης καὶ μετὰ θάνατον τὴν ψυχὴν τοῦ ὀργῆς κατ' αὐτοῦ. Τοῦτο ἐκτὸς τοῦ ὑψηλοῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς, ὃ δὲν ἐξέφυγε τὴν ὀξύτητα τοῦ Δαργίνου (ἐν τῷ περὶ ὕψους θ, 2), ἀπαλλάσσει τὸν ποιητὴν ἀπὸ ἀτόπων καὶ ἀγενῶν λέξεων καὶ δυσειδῶν σχημάτων καὶ μαρμαρεῶν.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι καὶ διὰ τῆς πλαστικῆς τέχνης ἀπεικονίζεται ἐνίοτε ὁ θάνατος ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἐμφανίσεώς αὐτοῦ, ὡς ὁ τῶν Ντιβιδῶν καὶ ὁ τοῦ Δαρκόντος καὶ ἄλλοι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπεικονίσει τούτου τηρεῖται τὸ εὐσχημον καὶ σῶφρον, ὅπερ εἶναι ὁ θεσπίζων χαρακτὴρ τῆς ἐλληνικῆς τέχνης. Ἄν πάντα ταῦτα καὶ ὕσα· ἀλλὰ λέγει περὶ τούτου ὁ Δαρσίγιος ἐν τῷ Δαρκόντι· εἶχε καιρὸν καὶ ὄρεξιν νὰ λάβῃ ὅσα ὄψιν ὁ κ. Βαγιαδάς, νῦν μάλιστα ὅτε σχολάζει ἀπὸ τῶν διπλωματικῶν αὐτοῦ ἔργων, νομίζομεν ὅτι δὲν ἤθελεν ἐπαμείναι ἐλόγως εἰς τὴν πρῶτον ἐκ βέβηλην θεῖσαν γνώρην του περὶ ἀπεικονίσεως τοῦ μαρτυρίου τοῦ πατριάρχου ἐν τοῖς ἀναγλώφους τοῦ τάφου μὲ ἄλλην τὴν ἀποτρόπαιον

σκηνῆς τὴν τοῦ θανάτου ἐκτέλεσιν, ἀλλ' ἀρκεῖται διὰ λόγου νὰ περιγράψῃ τὸν θάνατον μακρὰν ἢ ἔξω τῆς τοῦ θεάτρου σκηνῆς γενόμενον, καὶ τὸ πολὺ νὰ παρρησιάζῃ ἐνῶτε ὕστερον τὸν νεκρὸν εἰς τὰ ὄμματα τῶν θεατῶν, ἀλλ' εὐσχήμως συνεσταλμένον, πρὸς διέγερσιν τοῦ οἴκτου καὶ τῆς συμπαθείας αὐτῶν.

Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὑπερβολικὰ αἰσθήματα τῆς λύπης καὶ τῆς ἔργης καὶ ἄλλων τοιαύτων παθῶν, ἅτινα καθιστᾷ τὸ πρόσωπον τοῦ πάσχοντος δυσειδές καὶ φρικτὸν, εὐκαλοῦμαι εἰς ἄλλως εἰ τεχνῆται καὶ ποιῆται πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ εἰδεχθῆαι καὶ ἀποτροπαίου.

Οὕτως ὁ ζωγράφος Τιμάνθης, γράψας ἐπὶ πίνακος τὴν τῆς Ἰφιγενείας ἐν Αὐλῇ θυσίαν, ἀπεικόνισε πάντας τοὺς παρισταμένους ἐν τῇ θυσίᾳ ταύτῃ θεατὰς καὶ αὐτὸν τὸν βασιλὴν τῆς νέας κατεχομένους ὑπὸ μεγίστης λύπης καὶ ἀθυμίας ἕνεκα τοῦ ἐνῶπιόν αὐτῶν παρισταμένου φρικτοῦ θεάματος· ἐξαντλήσας δὲ οὕτως ἐν αὐταῖς τὰ μέσα τῆς τέχνης πρὸς δῆλωσιν τῆς λύπης, καὶ μὴ ἔχων πᾶς ἄλλως νὰ παραστήσῃ τὸν ὑπᾶτον βαθμὸν τῆς λύπης τοῦ πατρὸς, ἔγραψε ταῦτον ἔχοντα τὸ πρόσωπον κακαλυμμένον μὲ πέπλον. Οὕτω κατέφθινεν ὁ τεχνίτης νὰ δείξῃ μὲν ἐν τοῖς ἄλλοις προσώποις τὴν ἄκραν λύπην, ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῦ πατρὸς λύπη ἔδει νὰ δηλωθῇ σφοδρότερον ἐν τῇ προσώπῳ αὐτοῦ, ταιαύτη δὲ δηλώσις, ἐξεργομένη τῶν ὀρίων τοῦ μετρίου καὶ πρέποντος, ᾗθελε διαστρέψαι τὸ πρόσωπον καὶ καταστήσῃ αὐτὸ δυσειδές, ἀπέφυγε τοῦτο ὁ εὐφυὲς τεχνίτης διὰ τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἀριστα δηλώσας τὸ ὑπερβάλλον τῆς λύπης τοῦ πατρὸς διὰ τῆς ταιαύτης ἀπεικονίσεως, ἐν ᾗ πᾶς ἄλλος τρόπος θὰ ἦτο ἀσθενέστερος καὶ ἀντιθέτος πρὸς τοὺς κανόνας τῆς καλαισθησίας. Cum moestos pinxisset omnes, λέγει ὁ Πιλήγιος (ἐν H. N. 35, 36, 73), præcipue patrum, et tristitiæ oemacem imaginem consumsisset, patris ipsius vultum velavit, quædigne non poterat ostendere.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ τῆς καλαισθησίας κανόνες εἰσι κοινὰ πᾶσιν τῶν καλῶν τεχνῶν, βλέπομεν τοὺς αὐτοὺς τηρημένους καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δραματικῇ ποιήσει. Ἡ τῆς αἰτῆς Ἰφιγενείας θυσία παρ' ἑαυτοῦ

πίδῃ δὲν γίνεται ἐπὶ τῆς σκηνῆς, ἀλλ' ἐκτὸς ταύτης· ὁ δὲ παρὼν ἐν τῇ θυσίᾳ πατήρ Ἀγαμέμνων δὲν παρίσταται θεατῆς τοῦ φρικαλέου τούτου εἰς πάντας μάλιστα δὲ εἰς πατέρα θεάματος, ἀλλὰ περιγράφεται διὰ λόγου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλλοντος τὰ τῆς θυσίας ἐν τῷ θεάτρῳ ὅτι ἐστράφη τὸ πρόσωπον εἰς τὰ ὀπίσω καλύψας μὲ πέπλον τὰ ὄμματα. Ἐπειτα δευτέρα δὲ τοῦτο ὁ ποιητὴς οὐχὶ ἵνα μὴ εἰσαγάγῃ ἀπλῶς τὸν Ἀγαμέμνονα βλέποντα τὰ γινόμενα, ἀλλ' ὅπως μὴ φαίνεται τοῖς θεαταῖς ἀσχημονῶν ἐκ τῆς λύπης καὶ οἰκτρά ἢ τοῦ προσώπου αὐτοῦ μορφή (βλ. Ἰφιγέν. ἐν Αἰδίδι ἀπὸ στίχ. 1550 κ. ἐ.) Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ἀριστοτέχνης Ὅμηρος δι' ὁμοίου τρόπου ἀποσιωπήσεως εἰκόνισε τὸν ἀνώτατον βαθμὸν ἔχθους καὶ ἀποστροφῆς κατὰ θανάσιμου ἐχθροῦ, εἰσάγων ἐν τῇ νεκυομαντείᾳ (Ὅδυσ. Δ. 543 κ. ἐ.) τὸν δόλφ τοῦ Ὀδυσσεῶς στερηθέντα τῶν ὀπλων τοῦ Ἀχιλλέως, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τῆς ζωῆς, κείμενα οὐδὲν λέγοντα πρὸς τὸν ἐλθόντα καὶ ἰκετεύοντα Ὀδυσσεά ἵνα παύσῃ τῆς ὀργῆς καὶ συνδιαλεχθῇ αὐτῷ, ἀλλ' ἔφα θεασάμενον, ἀποστρέφοντα τὸ πρόσωπον ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ γογγίζον βιάσθαι ἀπαμακρυνόμενον ἐν ἑαυτῷ σιγῇ, ἵνα μὴ βλέπῃ αὐτόν, μηδὲ δηλώσῃ διὰ λόγου τὸ μέγεθος τῆς κατεχούσης καὶ μετὰ θάνατον τὴν ψυχῇ του ὀργῆς κατ' αὐτοῦ. Τοῦτο ἐκτὸς τοῦ ὑψηλοῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς, ὃ δὲν ἐξέφυγε τὴν ὀξύνοαν τοῦ Διογύγιου (ἐν τῷ περὶ ὕψους θ, 2), ἀπαλλάσσει τὸν ποιητὴν ἀπὸ ἀτόπων καὶ ἀγενῶν λείων καὶ δυσειδῶν σχημάτων καὶ μαρμαρυγῶν.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι καὶ διὰ τῆς πλαστικῆς τέχνης ἀπεικονίζεται ἐνίοτε ὁ θάνατος ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ, ὡς ὁ τῶν Νηοειδῶν καὶ ὁ τοῦ Δαρκόντος καὶ ἄλλοι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπεικονίσει τούτου τηρεῖται τὸ εὐσχημον καὶ σῶφρον, ὅπερ εἶναι ὁ θαυμάσιος χαρακτήρ τῆς ἐλληνικῆς τέχνης. Ἄν πάντα ταῦτα καὶ ὅσα ἄλλα λέγει περὶ τούτου ὁ Δαρκόντης ἐν τῷ Δαρκόντι εἶχε καιρὸν καὶ δρεῖν καὶ λάβῃ ὑπ' ὄφιν ὁ κ. Παγκράτης, εὖν μάλιστα ὅτε σχολάζει ἀπὸ τῶν διπλωματικῶν αὐτοῦ ἔργων, νομίζομεν ὅτι δὲν ἔθελεν ἐπαμείναι ἀλόγως εἰς τὴν πρῶτον ἐκ βίβας δηλωθεῖσαν γνώμην του περὶ ἀπεικονίσεως τοῦ μαρτυρίου τοῦ πατρός σου ἐν τοῖς ἀναγλύφοις τοῦ τάφου μὴ ὄντων ἐν ἀποτρόπαιον

καὶ εἰδεχθῇ αὐτοῦ μορφήν δι' ἀπεικονίσεως ἀγρίων θημίων Ὀθωμανῶν καὶ βδελυρῶν Ἰουδαίων, οἷαν εἶχε τὴν ὑπομονὴν αὐτόκλητος νὰ περιγράψῃ ἐν τῇ προτέρᾳ του ἐπιστολῇ, δι' ἧς παρέπεισε τὸν ἄπειρον ἐν τοῖς τοιοῦτοις κ. Ἀγγελόπουλον νὰ ἀθετήσῃ αὐτός ὡς μέλος τῆς ἐπιτροπῆς ἐγγράφως ἐπεδοκίμασε καὶ δι' ἐγγράφου ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἀναλαβόντα τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ τέχου τεχνίτην νὰ ἀπεικονίσῃ ἐν ἀναγλύφοις.

Ἔστωσαν ταῦτα τελευταία ἀπάντησις εἰς τὰς τοῦ κ. Ραγκαβῆ καλλιτεχνικὰς δοξασίας.

ΠΕΡΙ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΑΓΩΓΗΣ.

Ἔθνος ὀνομάζεται σύστημα ἀνθρώπων, οἵτινες, συνδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους διὰ διαφόρων δεσμῶν καὶ μάλιστα φυλετικῶν, τοπικῶν, γλωσσικῶν, θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν, ἐκφαίνουσιν ἰδίῳ τινι τρόπῳ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἐνεργεῖν, διακρίνοντα αὐτοὺς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἔθνικόν δὲ καλεῖται αὐτὸς οὗτος ὁ τρόπος καὶ πᾶσα ἐν γένει ἰδιότης διακρίνουσα ἀπ' ἀλλήλων τὰ διάφορα τῶν ἀνθρώπων συστήματα. Ἐκαστον ἔθνος ἐκπροσωποῦν ὑπὸ διάφορον μορφήν τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος ἐνέχει δύο στοιχεῖα, ἥτοι τὸ ἀνθρώπινον καθόλου καὶ τὸ ἔθνικόν ἰδίᾳ. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ ἔθνους πρέπει ν' ἀναπτυχῶσι μὲν ὁμοῦ, νὰ μὴ ἀπορροφηθῇ ὅμως τὸ ἓτερον ὑπὸ τοῦ ἑτέρου. Ἡ παρὰ τινι λαῷ ἀπορρόφησης ἢ παραμέλησις τοῦ ἑνὸς τῶν δύο τούτων στοιχείων ἐπιφέρει τὴν ἀπώλειαν ἢ τῆς ἀνθρωπίνης ἢ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἀξίας. Ὅρθῃ ἀνάπτυξις ἔθνους τινὸς εἶναι καὶ λέγεται ἐκείνη, καθ' ἣν τὸ τε ἀνθρώπινον καὶ τὸ ἐθνικὸν στοιχεῖον συναναπτύσσονται ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ τε ἔθνους ἰδίᾳ καὶ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος καθόλου. Ὅπως δυνηθῶσιν ὅμως τὰ στοιχεῖα ταῦτα νὰ συναναπτυχῶσι πρὸς ὠφέλειαν τοῦ τε ἔθνους καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερα ἀγωγή. Ἡ ἀγωγή

αὕτη καλεῖται *ἔθνηκή ἀγωγή*. Πᾶσα ἐθνική ἀγωγή, ὅπως δυνήσῃ ν' ἀναπτύξῃ ἔθνος τι, πρέπει νὰ ἦναι σύμφωνός πρὸς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔθνους ἢ μᾶλλον πρέπει ν' ἀπορρέῃ ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔθνους· ἐπεὶ δὲ ὁ χαρακτήρ ἐκάστου ἔθνους, ὁ διακρίνων αὐτὸ ἀπὸ παντὸς ἐτέρου ἔθνους, καταφαίνεται ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, τῷ τε οἰκογενειακῷ, τῷ ἐπιστημονικῷ, τῷ τεχνικῷ, τῷ θρησκευτικῷ καὶ τῷ πολιτικῷ, διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐθνική αὐτοῦ ἀγωγή πρὸς τὰ διάφορα ταῦτα εἶδη τοῦ βίου τούτου πρέπει νὰ συμφωνῇ ἢ μᾶλλον ἐκ τῶν διαφόρων τούτων τοῦ βίου εἰδῶν πρέπει ν' ἀπορρέῃ, ὥστε ἀναπτύσσουσα καὶ μορφοῦσα, ἀναπτύσσει καὶ μορφοῖ αὐτὸ τὸ ἔθνος καὶ δι' αὐτοῦ αὐτὴν τὴν ἀνθρωπότητα.

Ὡς πάντα τὰ ἔθνη, οὕτω καὶ τὸ *Ἑλληνικὸν ἔθνος* ἔχει ἴδιον χαρακτῆρα καὶ ἰδίαις ιδιότησιν, διακρινούσας αὐτὸ ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ὡς δὲ τὰ λοιπὰ ἔθνη ἔχει καὶ αὐτὸ ἀνάγκην ἀναπτύξεως καὶ μορφώσεως. Ἡ μόρφωσις ὅμως αὕτη καὶ ἀνάπτυξις κατορθοῦται δι' *ἐθνικῆς ἀγωγῆς*, ἥτοι δι' ἀγωγῆς τοιαύτης, ἥτις, πηγάζουσα μὲν ἐκ τοῦ χαρακτῆρος, τὴν τούτου δὲ πάλιν ἀνάπτει καὶ μόρφωσιν σκοποῦσα, συντελεῖ εἰς ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν ἀμέσως μὲν αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐμμέσως δὲ ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος, ἥς τοῦτο τυγχάνει ὄν μέλος. Ὅπως δυνήσῃμεν δὲ νὰ εὕρωμεν τὴν ἀναπτύσσουσαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος *ἐθνικὴν ἀγωγήν* πρέπει νὰ εὕρωμεν τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔθνους, ἐξ οὗ αὕτη ἀπορρέουσα καὶ εἰς οὗ τὴν ἀνάπτει καὶ μόρφωσιν ἀποβλέπουσα συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν ἀμέσως μὲν αὐτοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἐμμέσως δὲ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος· δυνάμεθα δὲ νὰ εὕρωμεν τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀνερευνῶντες τὸν *οἰκογενειακόν*, τὸν *ἐπιστημονικόν*, τὸν *τεχνικόν*, τὸν *θρησκευτικόν* καὶ τὸν *πολιτικόν* αὐτοῦ βίον.

Ἡ *οἰκογένεια* θεωρεῖται παρὰ τοῦ Ἑλλήνος ὡς ἡ πρώτη αὐτοῦ πατρίς· τούτου ἔνεκα καὶ ὁ γάμος συγκαταριθμεῖται ὑπ' αὐτοῦ μεταξὺ τῶν ἱερωτάτων. Ἀγάπη θερμὴ, σωφροσύνη, εὐλικρίνεια καὶ πίστις χαρακτηρίζει τὸ ἑλληνικὸν ἀνδρόγυνον ἀπὸ τῶν ἀρ-

χαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ οἰκογενείᾳ οὐ μόνον οἱ σύζυγοι συνδέονται μετ' ἀλλήλων διὰ θερμότητος ἀγάπης, ἀλλὰ καὶ οἱ γονεῖς μετὰ τῶν τέκνων. Οἱ γονεῖς θεωροῦσι τὰ ἑαυτῶν τέκνα δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ βακτηρίαν τοῦ γέρατος αὐτῶν· ταύτου ἕνεκα ἀγαπῶσιν αὐτὰ καὶ περιθάλπουσι καὶ φροντίζουσι περὶ τῆς καλῆς αὐτῶν ἀνατροφῆς καὶ ἀποκαταστάσεως. Ἀλλὰ καὶ τὰ τέκνα οὐ μόνον ἀπεριόριστον ἔχουσιν ἀγάπην καὶ σεβασμὸν πρὸς τοὺς γεννήτορας αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ συντηροῦσιν αὐτοὺς εἰς ἡλικίαν ἐλθόντα καὶ περιποιούνται καὶ γηροτροφοῦσιν. Ὁ Ἕλλην θεωρεῖ μέγιστον εὐτύχημα ἂν δυνηθῇ νὰ λάβῃ τὴν τελευταίαν εὐχὴν τῶν γονέων καὶ ἀξιώθῃ νὰ κλείσῃ αὐτὸς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἀποθνησκόντων. Ἐν τῇ ἑλληνικῇ οἰκογενείᾳ ἡ ἀγάπη, ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ ὑπακοή οὐ μόνον τοὺς ἔχοντας μετ' ἀλλήλων συγγένειαν συνδέει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους, αἵτινες ἀσχετοὶ ὄντες πρὸς αὐτοὺς πάσης συγγενείας ἀποτελοῦσι μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Τοιαῦτοι δὲ εἶναι οἱ θεράποντες τῆς οἰκογενείας. Οἱ ἐν Ἑλλάδι οἰκοδεσπόται ἐκπαλαί ἐθεώρουν τοὺς θεράποντας ὡς ἴδια τέκνα, τούτου ἕνεκα καὶ παῖδας εὐταῖς ἐκάλουον. Ἐκ τῆς θεωρίας ταύτης ὁρμώμενοι περιποιούμεντο αὐτοὺς καὶ ἐφροντίζον περὶ τῆς καλῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως. Καὶ τίς δύναται ν' ἀρνήθῃ ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν ἐν Ἑλλάδι θεραπανίδων ἀποκαθίστανται εἰς τὸν ἑγγαμὸν βίον ὑπ' αὐτῶν τῶν τῶς κυρίων αὐτῶν; Ἡ πρὸς τοὺς ὑπηρέτας ἀγάπη καὶ φροντίς τῶν ἐν Ἑλλάδι οἰκοδεσποτῶν δὲν μένει ἀνευ ἀνταμοιβῆς· διότι καὶ οἱ θεράποντες ἀνταγαπῶσι τοὺς κυρίους αὐτῶν καὶ ὑπηρετοῦσιν αὐτοὺς πιστῶς καὶ προθύμως.

Ὁ Ἕλλην οὐ μόνον τῆς οἰκογενείας ἔχειται ἀπριξ, ἀλλὰ καὶ τῆς μεγάλης οἰκογενείας, ταυτέστι τῆς πατρίδος, ἣν ἐκπαλαί ἐθεώρει ἀμητρός τε καὶ πατρός καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερον καὶ σεμνότερον καὶ ἀγνώτερον» (1). Ὁ Ἕλλην τοσαύτην ἀγάπην αἰσθάνεται πρὸς τὸν τόπον τῆς γεννήσεως αὐτοῦ, ταυτέστι πρὸς τὴν πατρίδα, ὥστε καὶ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν

(1) Πλάτ. Κρίτ. σ. 31.

ὑπὲρ αὐτῆς. Μετὰ μεγάλης λύπης καὶ μετὰ ψυχικοῦ σπαργμοῦ ἀποχωρίζεται ὁ Ἕλλην τῆς πατρίδος· μετ' ἀνάστεναγμῶν φλογερῶν ἐνθυμεῖται τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ. Ἡ εἰκὼν τοῦ πατρίου ἐδάφους, ὅπου ἀνέθρεψε καὶ πύξησε τὸν Ἕλληνα, παρίσταται ἐν τῇ φαντασίᾳ αὐτοῦ ὡς ἡ ὡραιότερα εἰκὼν, ἣν ἡδύνατό ποτε νὰ ζωγραφίσῃ. Ἡ μεγάλη ἀγάπη, ἣν ὁ Ἕλλην αἰσθάνεται πρὸς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, παρορμᾷ αὐτὸν νὰ λάβῃ ἄσμενος τὰ ὅπλα καὶ νὰ ὑποστῇ μυχροὺς κινδύνους καὶ νὰ διακινδυνεύσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ κατὰ παντός ἐπικυροῦντες νὰ ὑποδουλώσῃ ἢ τυραννήσῃ αὐτήν. Τὴν μεγάλην τοῦ Ἕλληκος φιλοπατρίαν, τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν ἀπὸ πάντων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, μαρτυρεῖ ἅπασα ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιωτάτων χρόνων μέχρι τῶν νεωτάτων.

Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος διακρίνεται τῶν ἄλλων ἐθνῶν καὶ κατὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ κλίσιν καὶ ἀγάπην, ἣν ἐκπαλαί ἠεθάνετο πρὸς τε τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας. Ὁ Ἕλλην εὐαίσθητος ὢν καὶ κεκοσμημένος διὰ νοῦ ὀξύτατου, διὰ φαντασίας ζωηροτάτης καὶ διὰ μνημονικαῦ ἰσχυροτάτου, διέπρεψεν ἐν πᾶσι τοῖς εἶδεσι τῶν τε ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν. Καὶ τῷ ὄντι· ποῖον ἔθνος δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὡς πρὸς τὴν καλλιέργιαν τῆς φιλοσοφίας, τῆς ποιήσεως, τῆς ῥητορικῆς, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς πλαστικῆς καὶ τῶν λοιπῶν; Ποῖον ἔθνος δύναται νὰ καταδείξῃ ἐν μὲν τῇ φιλοσοφίᾳ τὸν ἐφάμιλλον πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην, ἐν δὲ τῇ ποιήσει τὸν ἐφάμιλλον πρὸς τὸν Ὅμηρον, ἐν δὲ τῇ ῥητορικῇ τὸν ἐφάμιλλον πρὸς τὸν Δημοσθένην, ἐν δὲ τῇ τέχνῃ τὸν ἐφάμιλλον πρὸς τὸν Φειδίαν; Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος τοσαύτην ἀγάπην καὶ τοσαύτην κλίσιν εἶχε πρὸς τὰ γράμματα, ὥστε, καίπερ ὑποταχθὲν σωματικῶς εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν μετὰ ταῦτα βαρβάρων, κατώρθωσεν ὅμως νὰ ὑποτάξῃ αὐτοὺς πνευματικῶς. Οἱ Ῥωμαῖοι νικηταὶ τῶν Ἑλλήνων γενόμενοι ἐγένοντο μαθηταὶ αὐτῶν, ἢ εἰς τὰς δημοσίας αὐτῶν σχολὰς φοιτῶντες ἢ παραλαμβάνοντες αὐτοὺς κατ' οἶκον διδασκάλους (1).

(1) Τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν παρ' αὐτῶν

Ἐπὶ τουρκοκρατίας οἱ Ἕλληνες οὐδόλως παρημέλησαν τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καίπερ παντοίας στέρησεις καὶ καταδιωγμοὺς ὑπομένοντες ἐπεμελοῦντο αὐτῶν μεγάλως. Ὅτε οἱ ἄγριοι αὐτῶν δεσπότης ἀπηγόρευον εἰς αὐτοὺς νὰ φοιτῶσι τὴν ἡμέραν εἰς τὰ σχολεῖα, προετίμων νὰ ἀπέρχωνται εἰς αὐτὰ τὴν νύκτα μᾶλλον ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης (ὡς μαρτυρεῖ τὸ γνωστότατον ἐκεῖνο ᾄσμα, ὅπερ οἱ παῖδες εἰσέτι ᾄδουσιν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς λαμπρούσης σελήνης) ἢ νὰ ζῶσι μετ' ἀμουσίας. Καὶ νῦν δὲ οἱ Ἕλληνες ἀπειρα χρήματα καταναλίσκουσι πρὸς ἰδρυσιν σχολείων ἀρρένων τε καὶ θηλέων· οὐδὲ ὑπάρχει γωνία γῆς ἐλληνικῆς, ἐνθα δὲν ἔχει ἡ φωνὴ καθηγητοῦ τινος ἢ διδασκάλου ἢ γραμματιστοῦ. Ἡ φιλομάθεια τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ὑπερβαίνει τὴν φιλομάθειαν πάντων τῶν ἄλλων ἐθνῶν· διὸ καὶ ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Πλάτων ἀναφέρει εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους λέγων ὅτι «τὸ φιλομαθὲς περὶ τὸν παρ' ἡμῖν μάλιστα» ἂν τις αἰτιάσαιτο τόπον» (1), ἰσχύει λεγόμενον καὶ περὶ τοῦ νῦν ἐλληνικοῦ ἔθνους. Ὅτι δὲ καὶ πρὸς τὰς τέχνας αἰσθάνονται οἱ νῦν Ἕλληνες μεγάλην βοτπὴν καὶ κλίσιν, τείνουσαν πρὸς μίμησιν τῶν ἀρχαίων προγόνων, μαρτυροῦσι τὰ ἔργα αὐτῶν ἐν τε τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, τῇ πλαστικῇ καὶ ζωγραφικῇ, ἅτινα διὰ τὴν λεπτότητα αὐτῶν καὶ χάριν ἡξιώθησαν οὐ μόνον ἐπαίνων, ἀλλὰ καὶ βραβείων.

Τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος διακρίνεται τῶν λοιπῶν ἐθνῶν καὶ κατὰ τὸ *θρησκευτικὸν συναίσθημα*. Ἐκπαλαὶ ὁ Ἕλλην ἡγάπα τὴν θρησκείαν· ἐκπαλαὶ ὑπέτασσε τὴν ἑαυτοῦ θέλησιν εἰς ὑψηλότεραν τινα θεῖαν δύναμιν. Οὐδεμίαν πράξιν καὶ οὐδὲν ἔργον ἐπεχείρουν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρὶν ἢ διερευνήσωσι τὴν τοῦ Θεοῦ γνώμην καὶ θέλησιν. Ὁ Ἕλλην, παρατηρῶν πανταχοῦ

πρόκληψιν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν συνειδότες ἀνομολογοῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν ὁ διασημότετος ποιητὴς Ὁράτιος λέγει (Epist. L. II, v. 156, 157):

«Graecia capta ferum victorem cepit, et artes
Intulit agresti Latio».

(1) Πολ. Δ', σ. 435.

τὴν θείαν παρουσίαν, οὐδένα χρόνον ἀφῆκεν ἐλεύθερον ναοῦ τινος ἢ βωμοῦ ἢ ἀγάλματος. Ὅ,τι ὁ ἀπόστολος Παῦλος εἶπε πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, διερχόμενος καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα αὐτῶν (1), ἰσχύει λεγόμενον περὶ πάντων τῶν Ἑλλήνων. Καὶ οἱ νῦν δὲ Ἕλληνες μεγάλην ἀγάπην αἰσθάνονται πρὸς τὴν θρησκείαν αὐτῶν καὶ πολλαχῶς καταδεικνύουσι τὸν πρὸς αὐτὴν μέγαν αὐτῶν σεβασμόν. Ὁ Ἕλλην τὴν ἰδέαν τῆς θρησκείας συνῆψε μετὰ τῆς ιδέας τῆς πατρίδος τοσοῦτο στενῶς, ὥστε πάντοτε ὑπερήσπισε τὸ ἕτερον χάριν τοῦ ἑτέρου χωρὶς νὰ παραμελήσῃ μηδετέρου. *Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος* ἦτο καὶ εἶναι τὸ σύνθημα τοῦ Ἕλληνος καὶ τὸ θούριον αὐτοῦ ἄμμα, ὅπερ καθιστᾷ αὐτὸν ἐνθουν καὶ παροτρύνει ἐν τοῖς κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀγῶσιν, ὅποθεν ἐξέρχεται νικητής.

Ὁ Ἕλλην διακρίνεται τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ κατὰ τὸ φιλελεύθερον αὐτοῦ πνεῦμα. Οὗτος, οὐδέποτε ἀνεχόμενος οὔτε τοῦ σώματος αὐτοῦ οὔτε τοῦ πνεύματος τὴν ὑποδούλωσιν, ἐπεθύμει νὰ ᾖ πάντοτε ἐλεύθερος καὶ ἀνεξάρτητος, ὡς τοῦτο μαρτυρεῖ ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία. Ὁ Ἕλλην ἐνεκα τῆς μεγάλης ἀγάπης, ἣν ἡσθάνετο πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, εὕρισκετο ἐκπαλαί ἐν ἀδιαλείπτοις πολέμοις πρὸς τοὺς ἐπιχειροῦντας νὰ ὑποδουλώσωσιν αὐτόν. Τίς δὲ ἀγνοεῖ τοὺς πολέμους, οὓς εἶχε νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς λοιποὺς βαρβάρους, πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, πρὸς τοὺς Φράγκους, καὶ τέλος πρὸς τοὺς Τούρκους, πρὸς οὓς εἰσέτι εὕρισκεται ἐν διηνεκεῖ ἀγῶνι; Ὁ Ἕλλην οὐ μόνον ἑαυτὸν ἐπεθύμει νὰ βλέπῃ ἐλεύθερον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους· τούτου ἐνεκα οὐδέποτε ἐπολέμησε χάριν ἐξανδραποδισμοῦ, τοῖναντίον δὲ πάντοτε προσέτρεξε προθύμως εἰς ὑπεράσπισιν τῶν δεδουλωμένων λαῶν, φρονῶν ὅτι αὐτοῦ ὁ δουλωσάμενος, ἀλλ' ὁ δυνάμενος μὲν παῦσαι, περριωρὼν δὲ ἀληθέστερον τοῦτο δρᾷ (2). Τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων φαίνεται καὶ ἐν τοῖς πολιτεύμασιν αὐτῶν, ἐν

(1) Πράξ. ιζ', 22.

(2) Θουκ. ι, 69, 2.

αἷς αἱ δυνάμεις τῶν ἐπὶ μέρους ἀνθρώπων ἐχρησίμευσον μὲν εἰς τὴν ὑπερσίαν τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, βῆναι ὅμως βλάβης τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων διὸ καὶ πᾶσα ἀπόπειρα, γενομένη πρὸς περιστολὴν ἢ βλάβην τῶν δικαιωμάτων τούτων, προεκάλεσε στάσεις καὶ ταραχάς, ἐπενεγκούσας ἢ τὴν τροποποίησιν ἢ τὴν κατάργησιν τοῦ ὑφισταμένου πολιτεύματος. Καθόλου δ' εἰπεῖν ὁ Ἕλλην ἐθνικὸς ὢν καὶ διανοητικὸς ἀπέβη εὐθύθερος καὶ ἀριστὰ πολιτευόμενος (1). Τὸ φιλελευθέρων πνεῦμα τοῦ Ἕλληνος καταφαίνεται καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ αὐτοῦ. Ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία, ἣν ἠσπάσατο τὸ ἑλληνακὸν ἔθνος, εἶναι πασίαν τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν φιλελευθερωτέρα. Καὶ τηρεῖ μὲν αὐτὴ ἀκριβῶς καὶ πιστῶς τὰ πατροπαράδοτα, εἶναι ὅμως τοσοῦτον ἀνεξίκακος καὶ συγκραταβατικὴ, ὥστε οὐδέποτε ἠσπάσατο τὸν προσηλυτισμὸν, οὐδέποτε προσηγάγετό τινα διὰ τῆς βίαις ἢ διὰ τοῦ δόλου, οὐδέποτε ἀπέκλεισε τὴν θύραν εἰς τοὺς ζητοῦντας νὰ εἰσέλθωσιν εἰς αὐτήν, οὐδέποτε ἀπεποιήθη νὰ ἐλθῇ εἰς συνεντεύξεις καὶ συνεννοήσεις, σκοπούσας τὴν ἐνωσιν ἀπᾶσιν τῶν ἐκκλησιῶν· πάντοτε δὲ εὐχεται ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου καὶ πάντοτε συγχωρεῖ τὸν μεταποιοῦντα ἁμαρτωλόν.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ ἑλληνακὸν ἔθνος ὡς τὴν ζώσαν δύναμιν τοῦ οἰκονομικοῦ, τοῦ ἐπιστημονικοῦ, τοῦ τεχνικοῦ, τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου.

Σκιαγραφήσαντες τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ καταδείξαντες τὰς διακρινούσας αὐτοῦ ιδιότητας μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀγωγὴν. Ἡ ἀγωγή αὕτη, σύμφωνα οὖσα πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἑλληνακοῦ ἔθνους, σκοπὸν ἔχει ν' ἀναπτύξῃ καὶ μορφώσῃ αὐτὸν ταῦτεν τὸν χαρακτῆρα καὶ

(1) Πρὸς. Ἀριστοτ. πολιτ. 7, 7. «τὸ θὲ τῶν Ἑλλήνων γένος, ὅς περ ἡμετέροις κατὰ τοὺς τόπους, οὕτω ἀμφοῖν μετέχει· καὶ γὰρ ἐνθυμιον καὶ διανοητικὸν ἐστὶ· διό περ ἐλευθέρων τε διατελεῖ καὶ βέλιστα πολιτευόμενον».

δι' αὐτοῦ αὐτὸ τοῦτο τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος μετ' ἀπάσης τῆς ἀνθρωπότητος.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους ἀγωγή ὀφείλει κατὰ πρῶτον νὰ καλλιεργήσῃ καὶ ἐξάρῃ τὸ *οἰκογενειακὸν φρόνημα*, ἀναπτύσσουσα καὶ μορφώουσα τὰς οἰκογενειακὰς ιδιότητας καὶ ἀρετάς. Ἡ ἀγωγή αὕτη, ὁρμωμένη ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ὁ γάμος εἶναι ἡ διαπλαστικὴ σμίλη τῶν ἐθνῶν καὶ ὅτι ὁ μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς δεσμός εἶναι δεσμός τῆς ἀνθρωπότητος, ὀφείλει κατὰ πρῶτον νὰ ἐνεργήσῃ ὅπως διατηρῆται ἡ ἱερότης τοῦ ὑψηλοῦ τούτου μυστηρίου· δεύτερον ὀφείλει ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή νὰ φροντίσῃ ὅπως διατηρῆται ζωηρὰ ἡ μεταξὺ τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων σχέσις, καθ' ἣν ἀπαιτεῖται παρ' ἐκείνων μὲν θερμὴ ἀγάπη καὶ ἀνατροφή, παρὰ τούτων δὲ πρὸς τῇ ἀγάπῃ ὑπακοὴ καὶ σεβασμός. Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή ὀφείλει πρὸς τούτοις νὰ ἐνεργήσῃ ὅπως πρὸς τῇ τοῦ σώματος ἀναπτύξει ἀναπτυχθῇ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ παιδός. Κατὰ ταῦτα ὀφείλει ἡ οἰκογένεια ν' ἀναπτύξῃ καὶ μορφώσῃ τὰς τε διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς δυνάμεις τοῦ παιδός, καταβάλλουσα οὕτω τὸ θεμέλιον, ἐφ' οὗ μέλλει νὰ στηριχθῇ ὅλον τὸ οἰκοδόμημα τοῦ μέλλοντος. αὐτοῦ βίου· ἀναλογιζομένη δὲ ὅτι ὁ παῖς ἐνθεν μὲν εἶναι ζῶον μεμηνηκώτατον, ἐνθεν δὲ διατηρεῖ ἀνεξίτηλον πᾶν ὅπερ κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐντυποῦται εἰς τὴν τρυφερὰν αὐτοῦ καρδίαν, πρέπει νὰ προσέχῃ ὅπως ἅπαντα τὰ ἐν τῇ οἴκῳ καὶ ἰδίως οἱ λόγοι καὶ τὰ ἔργα τῶν ἐν αὐτῷ κατοικούντων πρέπει νὰ φέρωσι τὸν τύπον οὐχὶ τοῦ αἰσχροῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, ἀλλὰ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ οἰκογένεια, ἡθοιοῦσα τὸν παῖδα, ὀφείλει νὰ καλλιεργήσῃ εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τὸ τῆς φιλοπατρίας συναίσθημα. Τοῦτο δὲ κατορθοῦται διὰ διαφορῶν διηγήσεων περὶ τῶν ἐλληνικῶν κητορθωμάτων, δι' ἁσμάτων ἡρωϊκῶν, δι' ἐροτικῶν οἰκογενειακῶν καὶ τῶν ὁμοίων. Ἐκ τῶν ἐν τῇ οἴκῳ παιδαγωγούντων τὴν πρώτην θέσιν κατέχουσιν οἱ γονεῖς καὶ ἰδίως ἡ μήτηρ, παρ' ἣ διαμένει ὁ παῖς τὸν πλείονα χρόνον τῆς ἀώρου αὐτοῦ ἡλικίας· τούτου ἕνεκα ἡ μήτηρ πρέπει νὰ γνωρίζῃ καλῶς τὸ ἔργον τῆς τῶν παίδων ἀγωγῆς. Τὸ παιδαγωγικὸν

τοῦτο ἔργον δύναται ἡ γυνή, πρὶν ἔτι γίνῃ σύζυγος καὶ μήτηρ, νὰ διδαχθῇ πρῶτον μὲν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, δεύτερον δὲ ἐν τοῖς παρθεναγωγείοις καὶ νηπιαγωγείοις. Ἡ γυναικεία ἀγωγή, ἥ τε κατ' οἶκον καὶ ἡ ἐν τῷ σχολείῳ, πρέπει νὰ συνίσταται εἰς τοιαύτην καὶ τοσαύτην τῆς κόρης ἀνάπτυξιν, ὅποια καὶ ὅση ἀπαιτεῖται ὅπως αὕτη ἀποθῇ καλὴ σύζυγος, καλὴ μήτηρ καὶ καλὴ οἰκοδόποινα. Καὶ ἀποβαίνει μὲν καλὴ σύζυγος, ὅταν μάθῃ τὸν τρόπον, καθ' ὃν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς βοηθὸς τοῦ ἀνδρός· ἀποβαίνει δὲ καλὴ μήτηρ, ὅταν μάθῃ τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνας, καθ' οὓς ἀναπτύσσεται ὁ τε σωματικὸς καὶ πνευματικὸς βίος τοῦ παιδός· ἀποβαίνει δὲ καλὴ οἰκοδόποινα, ὅταν μάθῃ πάσας τὰς ἀνάγκας τοῦ οἰκιακοῦ βίου καὶ πάντας τοὺς τρόπους, καθ' οὓς αἱ ἀνάγκαι αὗται ἐκπληροῦνται. — Ἡ οἰκογένεια, διαθρέψασα καὶ μορφώσασα τὸν παῖδα ἐπὶ τινα ἔτη καὶ παραδούσα αὐτὸν εἰς τὸ σχολεῖον, οὐδόλως ἀπεκδύεται τὴν φροντίδα περὶ τῆς περαιτέρω αὐτοῦ ἀγωγῆς. Αὕτη ὀφείλει νὰ ἐξακολουθῇ τὸ παιδαγωγικὸν αὐτῆς ἔργον, συνενοουμένη καὶ συμβουλευμένη μετὰ τοῦ σχολείου. Ἐν τῷ σχολείῳ ὡς βάσις τῆς ἀγωγῆς ὑπόκειται ἡ θεωρία, ἐν τῷ οἴκῳ ἡ πράξις· ἐν τῷ σχολείῳ τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς τελεῖται μᾶλλον διὰ τοῦ λόγου, ἐν τῷ οἴκῳ τελεῖται μᾶλλον διὰ τοῦ παραδείγματος. Ἐπειδὴ δὲ αἱ μὲν λέξεις συγκινοῦσι, τὰ δὲ παραδείγματα συναρπάζουσι· διὰ τοῦτο ἡ οἰκιακὴ ἀγωγή ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς σχολικῆς ἀγωγῆς, καὶ ἐν ᾗ αὕτη ὑπ' ἐκείνης προσδιορίζεται, ἐκείνη ὑπὸ ταύτης φωτίζεται διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου. Ἀμφότεραι λοιπὸν συνδέονται μετ' ἀλλήλων. Ὅπως τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τιμᾷ τὰς οἰκιακὰς διατάξεις, τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὰς θεωρίας τῆς οἰκογενείας, οὕτω καὶ ὁ οἶκος οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀνθίσταται κατὰ τοῦ σχολείου ἢ νὰ παραβλάπτῃ ὅπωςδὴποτε τὴν ὑπόληψιν τοῦ διδασκάλου ἐπὶ βλάβῃ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διδασκομένων. Ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀνάγκη νὰ μετοχευθῶσιν οἱ φυσικοὶ νόμοι τῆς τοῦ παιδὸς ἀγωγῆς ἀπὸ τοῦ σχολείου εἰς τὸν οἶκον, διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ ᾖ φιλος τῆς οἰκογενείας καὶ παιδαγωγικὸς αὐτῆς παραινέτης. Ἡ

εὐκογένεια καὶ τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ εὐρίσκωνται ἐν στενῇ συναφείᾳ καὶ ἀλληλοβοηθῶνται ἐν τῇ τῶν αὐτῶν παίδων ἀγωγῇ.

Τὸ δὲ *σχολεῖον* ὅπως ἀποβῇ ὄντως σχολεῖον ἐθνικόν, ἥτοι σχολεῖον συντέλουν εἰς τὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους προκοπὴν, πρέπει νὰ ἀναπτύσῃ καὶ μορφώῃ τοὺς νέους, ἀναπτύσσον καὶ μορφῶνον ἐναρμονίως τὸ ἐν αὐτοῖς ἀνθρώπινον καὶ ἐλληνικὸν στοιχεῖον. Πρῶτος καὶ γενικώτατος τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου σκοπὸς πρέπει νὰ ᾖ ἡ ἐνέργειαι ὑγιούς ψυχῆς ἐν ὑγιεῖ σώματι. Δεύτερος τοῦ σχολείου σκοπὸς, ὁμοιάζων πρὸς τὸν πρῶτον, εἶναι ἡ ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις καὶ μόρφωσις πασῶν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ παιδὸς καὶ ἡ ἐνίσχυσις τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ. Πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἀπαιτεῖται ἡ συνδρομὴ διδασκικῶν τιμῶν μαθημάτων, ὧν κέντρον φωτιστικὸν δικαίως θεωρεῖται τὸ *θρησκευτικὸν μάθημα*, τὸ διδάσκον τὸν παῖδα τὰ πρὸς τὸν Θεὸν αὐτοῦ καθήκοντα. Παρὰ τῷ θρησκευτικῷ μαθήματι παράκειται ἡ διδασκαλία τῆς *ἐλληνικῆς γλώσσης* μετὰ τῆς *ἐλληνικῆς φιλολογίας*, τῆς καταδεικνυούσης τὰ διάφορα προϊόντα τῆς πνευματικῆς τῶν Ἑλλήνων δυνάμεως καὶ εἰσαγούσης τὸν παῖδα εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐλληνικῆς ἐθνικότητος. Μετὰ ταῦτα ἔπονται τὰ μαθήματα τῆς *γεωγραφίας* καὶ *ιστορίας*, ὧν ἡ μὲν συντελεῖ εἰς ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ τε ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ βίου· ἡ δὲ συντελεῖ εἰς ῥυθμισιν ἀμφοτέρων τούτων καὶ εἰς ἐξέγερσιν τοῦ *ἐνθουσιασμοῦ* πρὸς πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ εὐγενές. Διὰ τοῦ μαθήματος τῆς *γυμναστικῆς* ἐπιδιώκεται ἡ ἐπίρρωσις τοῦ παιδικοῦ σώματος πρὸς τὸ ἀποδοῖναι ἐπιτήδειον ὄργανον τῶν βουλήσεων τῆς ψυχῆς. Μετὰ τῆς γυμναστικῆς συνάπτεται ἡ διδασκαλία τῆς *τεθνηκυίας μουσικῆς* καὶ τῆς ἐθνικῆς ὀρχηστικῆς, ὧν ἡ μὲν ἀναπτέρει τὸ φρόνημα, ἐξευγενίζει τὴν καρδίαν καὶ ἐξεγείρει τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην· ἡ δὲ ῥυθμίζει τὰς κινήσεις τοῦ σώματος καὶ τακτοποιεῖ τὰ τῆς καρδίας συνασθλήματα. Διὰ δὲ τῶν *φυσικο-γνωστικῶν μαθημάτων*, καταμανθάνων ὁ πᾶς τὰ διάφορα τῆς φύσεως ὄντα καὶ τὰς διαφόρους φυσικὰς δυνάμεις μετὰ τῶν διεπόντων φυσικῶν νόμων, μορφώνει μὲν τὴν καρδίαν αὐτοῦ διὰ

τῆς ἐν αὐτῇ ἐξεγέρσεως τοῦ συναισθήματος τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀρμονικοῦ καὶ τοῦ σκοπίμου, προπερασσευάζεται διὰ τὸν πρακτικὸν βίον, ἐξακσιούμενος πρῶτως μετὰ τῶν μελλόντων νὰ περιστοιχίσωσιν αὐτὸν φυσικῶν ὄντων, περὶ ᾧ θέλει ἀσχοληθῇ.

Ἄπαντα τὰ ἀνωτέρω μαθήματα πρέπει νὰ διδάσκωνται ἐν τῇ σχολῇ οὐχὶ ἐπιστημονικῶς, ἀλλὰ παιδαγωγικῶς. Κατὰ ταῦτα πρέπει ἐξ ἐκάστου μαθήματος ἐκείνο μόνον καὶ τόσον νὰ προσφέρηται εἰς τὸν παῖδα, ὅπερ καὶ ὅσον δύναται νὰ χωραύσῃ ὁ πνευματικὸς αὐτοῦ στόμαχος πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ δυνάμεων· ἡ δὲ διδασκαλία τῶν μαθημάτων πρέπει νὰ χωρῇ βαθμυδὸν ἀπὸ τῶν ἀπλουστερῶν καὶ εὐνοητοτέρων πρὸς τὰ συνθετώτερα καὶ δυσνοητότερα ἀναλόγως τῆς προόδου τῆς διανοητικῆς τῶν παίδων ἀναπτύξεως· τὰ δὲ μαθήματα κατὰ τε ὕλην καὶ κατ' εἶδος πρέπει ν' ἀποβλέπωσι καθόλου εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν παῖδα αὐτοελεῖν καὶ αὐπερεργόν.

Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐν τῇ σχολῇ ἐκπαιδεύσεως τῶν παίδων ἀπαιτεῖται καὶ ἰδιαιτέρα καλλιέργεια τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος. Ἡ ἐνσχυσίς τῆς ἠθικῆς δυνάμεως τῶν παίδων κατορθοῦται οὐ μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας, τῆς καταδεικνύουσας τὸ ὠφέλιμον καὶ σωτήριον τῆς τηρήσεως τῶν ἠθικῶν νόμων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς φροντίδος, ἣν λαμβάνει ὁ διδάσκαλος πρὸς ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν ἀπάντων τῶν νόμων καὶ διατάξεων, αἵτινες διέπουν τὸ σχολεῖον αὐτοῦ. Πρὸ παντὸς ὅμως ἄλλου ἀπαιτεῖται ὁ ἠθικὸς χαρακτὴρ αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου, ὅστις πρέπει νὰ ᾖ καὶ ἐν πᾶσι τύπος καὶ ὑπογραμμὸς τῶν μαθητῶν.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή πρὸς τοῖς ἄλλοις ἔργοις ἔχει νὰ ἐπιμεληθῇ καὶ τῶν ἰδιαιτῶν συμφερόντων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἥτοι τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἀεσθητικῆς. Καὶ τὴν μὲν πρὸς τὰς ἐπιστήμας ἔφεσαν τῶν νέων ἐξεγείρει καὶ κανονίζει ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή πρῶτον μὲν καταδεικνύουσα εἰς αὐτοὺς, ὅτι ἅπανσαι αἱ ἐπιστῆμαι εἶναι τέχνη τῆς διηνακοῦς ἀγάπης πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἥτις εἶναι ἡ μόνη τροφὴ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· δεύτερον δὲ πείθουσα αὐτοὺς ὅτι ὁ

ἄνθρωπος ὁρᾷται ὃ ἀγαπᾷ καὶ ἀπαρτίζει τὰς ἐπιστήμας οὐχὶ χάριν ὕλικοῦ τινος συμφέροντος, ἀλλὰ χάριν αὐτῆς καὶ τῆς ἀληθείας, ἥτις ἐλευθεροῖται τὸ πνεῦμα ἀπὸ τῶν δεσφῶν τῆς ὕλης, καθάριαι καὶ ἐξευγενίζει τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Τὴν δὲ πρὸς τὰς τέχνας ἐρεσκὴ τῶν νέων ἐξεγείρει καὶ κενώσει ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή· καταδεικνύουσα καθόλου μὲν τὴν σκοπιμότητα καὶ χρησιμότητα τῶν τεχνῶν, ἰδίᾳ δὲ τὸ γνήσιον στοιχεῖον τῆς ἐλληνικῆς τέχνης, τὸ διακρίνον αὐτὴν ἀπὸ πάσης ἑτέρας τέχνης καὶ ἐμφαινόμενον ἐν ταῖς τεχνουργήμασι τῶν Ἑλλήνων, ὡς τὰ εἰσὶν εὐλόγητα λείψανα διαγέρονσι τὴν ἐκπλήξιν καὶ τὸν θαυμασμόν ἁπάντων τῶν ἀνθρώπων. Τὴν δὲ ἀνάγκην καὶ μόρφωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος κατορθοῖ ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή πρῶτον μὲν καταδεικνύουσα εἰς τοὺς νέους τὴν ὑπαρξίν, τὴν παντοδυναμίαν, τὴν πανσοφίαν καὶ τὴν παναγαθότητα τοῦ Θεοῦ ἐξ αὐτῶν τῶν δημιουργημάτων· δεύτερον δὲ παραπαύσα εἰς αὐτοὺς ὅτι «Πνεῦμα ὁ Θεὸς καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν» (1)· τρίτον περιγράφουσα τὴν ἰδιαιτέραν τμήν, ἥς ἤλπισεν ὁ Θεὸς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος εὐδοκίῃσας ἵνα γραφῶσι τὰ ἅγια αὐτοῦ Εὐαγγέλια εἰς γλῶσσαν ἐλληνικὴν· καὶ τέταρτον πληροφοροῦσα διὰ τῆς ιστορίας ὅτι ἡ χριστιανικὴ θρησκεία εἶναι ἐκείνη, ἥτις διέσωσεν οὐ μόνον τὴν γλῶσσαν ἀλλὰ καὶ τὸν ἔθνησμον ἡμῶν. Τὴν δὲ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἐγάπην δύναται νὰ ἐξεγείρῃ καὶ μορφώσῃ ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή εἰς τὰς καρδίας τῶν νέων πληροφοροῦσα αὐτοὺς ὅτι ὁ ἄνθρωπος, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ πλασθεὶς καὶ διὰ τοῦ αὐτεξουσίου κοσμηθεὶς, πρέπει νὰ ᾔηται ἐλεύθερος σωματικῶς τε καὶ πνευματικῶς· διὸ οὐδέποτε πρέπει νὰ ἀνέχεται ρῆτε τὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ μήτε τὴν τοῦ πνεύματος ὑποδούλωσιν· ἐκ τῶν δύο δὲ τούτων ὑποδουλώσεων πρέπει νὰ φοβῇται μᾶλλον τὴν πνευματικὴν ὑποδούλωσιν· διὸ πρέπει νὰ ἀγωνίζεται παντὶ σθένει ὅπως τηρῇ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐλεύθερον ἀπὸ τῶν κατωτέρων παθῶν καὶ ὀρέ-

(1) Ἰωάν. 4', 24.

ξέων, ἐλευθέρων ἀπὸ τῶν δεισιδαιμονιῶν καὶ προλήψεων, καὶ τέλος ἀνεξάρτητον ἀπὸ τοῦ πνεύματος τῶν ἄλλων. Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή ἐξεγείρουσα καὶ μορφοῦσα τὴν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπην τῶν νέων χρεώσεται νὰ διδάξῃ καὶ πείσῃ αὐτοὺς μετὰ τοῦ περιωνύμιου ποιητοῦ τῆς Γερμανίας. Φοιτᾷν ὅτι ἀδὲν καθιστᾷ ἡμᾶς ἐλευθέρους τὸ μὴ ἀναγνωρίζειν τι ὑπεράνω ἡμῶν, ἀλλὰ τὸ τηρεῖν τὸ ὑπεράνω ἡμῶν καίμανον· διότι τοῦτο τιμῶντες ἀνυψοῦμεθα πρὸς αὐτὸ καὶ καταδεικνύομεν ὅτι φέρομεν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸ ὑψηλότερον τοῦτο ὄν καὶ εἰμεθα ἄξιοι νὰ ἐξισωθῶμεν πρὸς αὐτόν. Τοῦτο τὸ ὑψηλότερον ὄν, ὅπερ κεῖται ὑπεράνω ἡμῶν καὶ εἰς ὃ ὀφείλομεν νὰ ὑποκύπτωμεν πάντες, εἶναι ὁ ἠθικὸς νόμος ἢ μᾶλλον εἶναι αὐτὸς ὁ Θεός.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, ἀρχομένη ἐν τῇ οἰκῇ καὶ προχωροῦσα ἐν τῇ σχολείῳ, προάγεται ἐξαγνιζομένη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἡ Ἐκκλησία διὰ τῆς θείας αὐτῆς δυνάμεως, διὰ τῆς ἱερᾶς διδασκαλίας καὶ κατήχησεως ὀφείλει νὰ ἡθοποιήσῃ καὶ ἐξαγιάσῃ τὸν ἀνθρώπινον βίον. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται πρῶτον μὲν ὅπως ἀνάγειν ὡς τὰ κακῇ τύχῃ καταργηθέντα Κυριακὰ σχολεῖα, ἐν αἷς διαπλάσσεται ὑπὸ τῶν λειτουργῶν τοῦ Ἱερέως ἡ πρυμνὰ τῶν παιδῶν καρδία· δεύτερον δὲ ὅπως κηρύσσεται καθ' ἐκάστην ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ φωτίζων τὸν ἄνθρωπον καὶ δεικνύων εἰς αὐτὸν τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας. Ὅπως ἀποδῇ ὅμως τὸ ἱερὸν κήρυγμα ὠφέλιμον καὶ διδακτικὸν πρέπει νὰ μὴ ἴπταται πρὸς τὰ οὐράνια πρὸς ἀνίχνευσιν τῶν θεῶν μυστηρίων, ἀλλὰ νὰ καταβαίῃ εἰς τὴν γῆν καὶ νὰ διέρχεται τὰς διαφορὰς φάσεις τοῦ ἀνθρώπινου βίου, τὴν ἡθοποίησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀγασμὸν ἐπιδιδῶν.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή, ἢ τε κατ' οἶκον, ἢ ἐν τῇ σχολείῳ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ, κεῖται ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν ἐποπτείαν καὶ μέριμναν τῆς πολιτείας. Ἡ πολιτεία χρεὸς ἔχει οὐ μόνον νὰ ἐπιτηρῇ καὶ προστατεύῃ, ἀλλὰ καὶ νὰ προάγῃ τὴν ἐθνικὴν ἀγωγήν. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἀπαιτεῖται παρὰ τῆς πολιτείας ὅπως αὕτη φροντίῃ περὶ τῆς τηρήσεως τῶν νόμων, περὶ ἐκλογῆς καὶ διορισμοῦ τιμῶν καὶ ἐμπειρῶν ὑπαλλήλων εἰς τὰς δημο-

σίας θέσεις, περί μισθοδοτήσεως τοῦ κλήρου, περί ἐμφυχώσεως τῶν δοκίμων συγγραφέων, περί διοργανώσεως καὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, περί ἰδρύσεως *διδασκαλείων*, καὶ *σχολείων πραγματικῶν*, ἅτινα, παραλλήλως κείμενα τοῖς γυμνασίοις, σκοπὸν ἔχουσι νὰ προπαρασκευάσωσι τοὺς μέλλοντας ὡς ἀποδυθῶσιν οὐχὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας, ἀλλ' εἰς τὰς τέχνας, τὰς ἐν ἰδιαιτέραις σχολαῖς διδασκομένας.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς πολιτείας, συνεννοουμένης καὶ βοηθουμένης ὑπὸ τῆς κοινότητος, ἵνα φροντίσῃ πρὸς τοῦτοίς περί ἰδρύσεως *βιομηχανικῶν*, *μουσικῶν*, *γυμναστικῶν* καὶ περί ρυθμίσεως τῶν *θρησκευτικῶν ἑορτῶν*. Καὶ ἐν μὲν ταῖς *βιομηχανικαῖς* ἑορταῖς θέλει ἑορτάζεσθαι ἡ νίκη τοῦ πνεύματος κατὰ τῆς ὕλης· ἐν δὲ ταῖς *μουσικαῖς* θέλουσιν ἐξεγείρεσθαι τὰ ὑπὲρ πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας συναισθήματα· ἐν δὲ ταῖς *γυμναστικαῖς* θέλει ἑορτάζεσθαι ἡ δύναμις τοῦ σώματος, ὅπερ ἀσκηθὲν καὶ μορφωθὲν ἀποβάλλει ἐπιτηδεῖον ὄργανον τῶν θαλάσσεων τοῦ πνεύματος ἐν ταῖς ὕλικαῖς τοῦ βίου ἀνάγκαις· ἐν δὲ ταῖς *θρησκευτικαῖς* ἑορταῖς, τὰς ἀποτελοῦσαις τὴν κορωνίδα πασῶν τῶν λοιπῶν ἑορτῶν, θέλει ἑορτάζεσθαι προσηκόντως καὶ λατρεύεσθαι τὸ ὑπερτάτον ὄν, ἐξ οὗ ἀπορρέει καὶ εἰς ὃ ἐπανέρχεται τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα.

Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή ἀπαιτεῖ πρὸς τοῦτοίς παρὰ τῆς πολιτείας ὅπως φροντίσῃ περί συστάσεως *φιλολογικῶν ἐταιριῶν*, σκοπὸν ἔχουσῶν τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου διὰ τῆς ἀνευρέσεως καὶ γνωστόποιήσεως παντὸς ἀξιολόγου προϊόντος τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ τέχνης. Μετὰ τῆς ἀνάγκης τῆς ἰδρύσεως τοιούτων ἐταιριῶν συνδέεται καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἰδρύσεως *διδασκαλικῶν συνόδων*, ἐν αἷς οἱ διδάσκαλοι τῶν διαφόρων σχολείων συνερχόμενοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ πρέπει νὰ ἀνακοινῶσι πρὸς ἀλλήλους τὰς ἑαυτῶν ἰδέας καὶ ἐκθέτωσι τὰς ἑαυτῶν μεθόδους, οὕτω δὲ διδόντες καὶ λαμβάνοντες νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὰς θέσεις κρείσσονες ἑαυτῶν γινόμενοι καὶ συντελεστικώτεροι ἐν τῇ διδασκαλικῇ αὐτῶν ἔργῳ. Ὅμοίως ἀνάγκη εἶναι νὰ ἰδρυθῶσι καὶ *βιομηχανικαὶ* καὶ *ἐπιστημονικαὶ* ἐκθέσεις, οἷα εἶναι

ἡ τῶν Ὀλυμπίων, τῶν πρὸ μικροῦ ἐνταῦθα συσταθέντων, σκοπὸν ἔχουσαι τὴν διὰ βραβεύσεως ἐμφύχωσιν τῶν τε τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν· ἔτι δὲ καὶ *θίατρον ἐθνικόν*, δι' οὗ δύναται νὰ ἀναπτυχθῇ θαυμασιῶς ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν βίος, διδασκομένων δραμάτων, ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ γεγραμμένων καὶ ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν ἔχόντων. Ὡσαύτως λίαν ἀναγκαῖα εἰς τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν βίον ἀποβαίνει καὶ ἡ ἵδρυσις *δημοσίων ἀναγνωστηρίων*, ἐν οἷς δύναται νὰ εὕρῃ ὁ λαὸς διάφορα συγγράμματα, ἅτινα ἐν γλώσσῃ καταληπτῇ γεγραμμένα περιέχουσι τὰ πρακτικὰ πορίσματα τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν, τὰ συντελοῦντα εἰς τὰς διαφόρους βιωτικὰς ἀνάγκας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἱδρυμάτων ἀναγκαιοτάτη εἶναι καὶ ἡ ἵδρυσις τῆς *ἐθνοφυλακῆς*, ἐν ᾗ ὁ λαὸς, ἐν ὠρισμέναις ἡμέραις καὶ ὥραις ἀσκούμενος, δύναται οὐ μόνον νὰ ὠφελῇται σωματικῶς, ἀλλὰ καὶ νὰ μαθηθῇ νὰ τηρῇ τάξιν, νὰ ἔχῃ ὑπομονὴν καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς τοὺς ἀνωτέρους αὐτοῦ· ἔτοιμος δὲ ὢν νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ, τὴν τιμὴν καὶ περιουσίαν κατὰ πάσης ἐνδεχομένης προσβολῆς δύναται νὰ διαβιοῇ βίον ἡσυχον καὶ ἀτάραχον. Ἀπάντων δὲ τούτων καὶ ἄλλων παρομοίων ἱδρυμάτων ἡ σύστασις ἐπιβαρύνει τὴν *πολίτειαν*, ἧς καθήκον εἶναι ἡ τοῦ ὅλου ἔθνους ἐπίβλεψις καὶ προαγωγή.

Τοιοῦτος εἶναι ὁ χαρακτήρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τοιαύτη εἶναι ἡ ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων ἀγωγή, ἥτις, ἀναπτύσσουσα καὶ μορφοῦσα αὐτὸν, συντελεῖ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ μόρφωσιν αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔθνους, καὶ δι' αὐτοῦ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Μόνον διὰ τοιαύτης ἀγωγῆς δύναται νὰ ἀναγεννηθῇ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἥτοι ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀκμὴν κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν σημερινῶν περιστάσεων.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Κ. ΣΠΙΘΑΚΗΣ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΛΕΒΑΔΕΙΑΣ, ΧΑΙΡΩΝΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΙΣΒΗΣ.

Τὸν παρελθόντα Αὐγούστον ὁ Ἀθ. Δημητριάδης εἶδεν ἐν Λεβαδείᾳ ἐν τινι σιδηρουργείῳ λίθον ἐνφοδομημένον ἐνεπίγραφον καὶ ἀναγνούς τινας αὐτοῦ στίχους ἐνόησεν ὅτι διαλαμβάνει περὶ ἐργωνίας δημοσίου οἰκοδομήματος, καὶ ἀνήνεγκε τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν. Αὕτη δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῷ μεταξύ ὁ Δημητριάδης ἐστάλη παρὰ τῆς Κυβερνήσεως εἰς Πελοπόννησον, παρήγγειλε τῷ Παν. Σταματάκῃ νὰ φροντίσῃ περὶ ἐξαγωγῆς τοῦ λίθου ἐκ τοῦ σιδηρουργείου καὶ ἀντιγραφῆς αὐτοῦ, ὃ καὶ ἐξετέλεσεν οὗτος μετὰ πολλῶν δυσκολιῶν, καὶ ἐπεμψεν εἰς Ἀθήνας πρῶτον ἀντίγραφον, μικρογράμματον καὶ μεγαλογράμματον, ἔπειτα δὲ καὶ ἀποτύπωμα χάρτινον ἐκόμισεν αὐτὸς ἐλθὼν πρὸ ἐνὸς περίπου μηνός. Ἐκ τῶν ἀντιγράφων τοῦ ἡμεῖς ἄμα δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀποτυπώματος ἐκδίδομεν ἐξῆς τὸ κείμενον, προλέγοντες, ὅτι ὁ λίθος εἶναι φαιός, ἔχει σχῆμα στήλης, ὕψους 1,85, πλάτους 0,95, πάχους 0,20. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ραγισμένος, ἐθραύσθη κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν ἐκ τοῦ τοίχου εἰς δύο· ἀλλ' ἐκ τούτου οὐδεμία ζημία γραμμάτων ἐπῆλθε. Βλάβας δὲ εἶχε προγενεστέρας ἄλλας τρεῖς, δύο μικροτέρας ἐπάνω κατὰ τὰς ἀρχάς καὶ τὰ τέλη τῶν πρώτων τριῶν τεσσάρων στίχων, ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τῷ ὀρῶντι, καὶ ἄλλην μεγαλητέραν, δεξιὰ τῷ ὀρῶντι, ἐξ ἧς ἐκολλοβώθησαν μάλιστα τὰ τέλη στίχων 67 τῆς δευτέρας σελίδος, διότι ἡ γραφὴ εἶναι εἰς δύο σελίδας (colonnae) χωρισμένη, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει ἀνὰ 94 στίχους. Ἡμεῖς δὲ ἐδώ πάντας τοὺς 188 ἐν συνεχείᾳ ὑπαλλήλως ἀποδίδομεν, διὰ τὴν εὐκολίαν τοῦ τύπου.

.....ργων τὸ ἐπίπεμπτον ἀποτυπωΑ;
..... καὶ τὸ ὁπερ ἐόρεμα καὶ ἐάν τι ἄλλο
.....N; ἐπιτυμίων προζένηται αὐτῷ, ἔπειτα-

- τα πρά(ξουσιν) οἱ ναοποιοὶ τὸν ἐργώνην καὶ τοὺς ἐγγυούς,
 5 ἐὰν δὲ μὴ δύνωνται, εἰς τὸ λεύκωμα ἐκγράφουσιν· ἐγ-
 δίδομεν δὲ τὸ ἔργον ὅλον πρὸς χαλκόν, τὰς μὲν στή-
 λας καὶ τοὺς θριγκοὺς πρὸς λίθον ἐφ' ὠμαλίαν ὅτι ἂν εὐ-
 ρωσιν, τοὺς δ' ὅ πο θ' αὖ τήρας ἐν προστέρῳ ποιήσῃ, τῶν
 δὲ πύρων ὅ πο τ' ἰμῆμα λήψεται τοῦ λίθου ἐκάστου δρα-
 10 χμὰς πέντε ὅτους ἂν παρ' ὄρχη, τῶν δὲ γραμμάτων
 τῆς ἐγκολάψεως καὶ — ἐγκαύσεως στατήρα καὶ
 τριώβολον τῶν χιλίων γραμμάτων· ἐργᾶται δὲ συνε-
 χῶς μετὰ τὸ τὴν δόσιν λαβεῖν ἐντός ἡμερῶν δέκα,
 ἐνεργῶν τεχνίταις ἱκανοῖς κατὰ τὴν τ(ε)χ(ν)ήν, μὴ ἑ-
 15 λαιῶν ἢ πέντε, ἐὰν δέ τι μὴ πεῖθεται τῶν κατὰ τὴν
 συγγραφὴν γεγραμμένων ἢ κακοτεχνῶν τι ἐξελέγχε-
 ται, ζημιωθήσεται ὅπῃ τῶν ναοποιῶν καθ' ὅ τι ἂν φαίνη-
 ται ἄξιός εἶναι μὴ ποιῶν τῶν κατὰ τὴν συγγραφὴν γε-
 γραμμένων, καὶ ἐὰν τις ἄλλος τῶν συνεργαζομένων ἐξε-
 20 λέγ(χ)ηται τι κακοτεχνῶν, ἐξέλαιυνέσθω ἐκ τοῦ ἔργου καὶ
 μ)ηκέτι συνεργαζέσθω· ἐὰν δὲ μὴ πεῖθεται, ζημιωθήσε-
 ται καὶ οὗτος μετὰ τοῦ ἐργάνου· ἐὰν δὲ που παρὰ τὸ ἔρ-
 γον συνφέρει τι μὲν τῶν γεγραμμένων προσή-
 πειν ἢ συνελεῖν, ποιήσῃ ὥς ἂν καλεώμεν, μὴ δὲ ἀπολε-
 25 λύσθωσαν ἀπὸ τῆς ἐργωνίας· οἱ ἐξ ἀρχῆς ἔγγυοι καὶ οἱ ἐρ-
 γώνης, ἄχρι ἂν ὁ ἐπ' ἀναπρίσμενος τὰ παλίνπωλα τοῦ
 ἐγγυοῦ ἀξιοχρεοῦς καταστήσῃ· περὶ δὲ τῶν προτε-
 ποιημένων οἱ ἐξ ἀρχῆς ἔγγυοι ἔστωσαν ἕως τῆς ἐσχά-
 30 τῆς δοκιμασίας· μὴ δὲ καταβλαπτέτω μὴδὲν τῶν ὑπαρ-
 χόντων ἔργων ἐν τῷ ἱερῷ ὁ ἐργώνης· ἐὰν δέ τι καταβλά-
 ψῃ, ἀκείσθω τοῖς ἰδίοις ἀνηλώμασιν· δοκιμῶς ἐγ' χρόνον,
 ὅσῳ ἂν οἱ ναοποιοὶ τάξωσιν· καὶ ἐὰν τινα ὑγιὴ λίθον δια-
 φθεῖρῃ κατὰ τὴν ἐργασίαν ὁ τῆς θέσεως ἐργώνης, ἔτε-
 35 ρον ἀποκαταστήσῃ δοκιμον τοῖς ἰδίοις ἀνηλώμασιν, ὁ-
 θλὲν ἐπικωλύοντα τὸ ἔργον, τὸν δὲ διαφθαρέντα λίθον ἐξ-
 ἄξει ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐντός ἡμερῶν πέντε, εἰ δὲ μή, ἱερὸς ὁ λίθος
 ἔσται· ἐὰν δὲ μὴ ἀπρκαθίστῃ ἢ μὴ ἀκῆται τὸ καταβλα-
 φθὲν, καὶ τοῦτο ἐπεγδώσουσιν οἱ ναοποιοὶ· ὅ τι δ' ἂν εὕρῃ,
 τοῦτο αὐτὸ καὶ ἡμιόλιον ἀποτελεῖ ὁ ἐργώνης καὶ οἱ ἐγ-
 40 γυοὶ· ἐὰν δὲ κατὰ φύσιν διαφθαρή τις τῶν λίθων, ἀζήμιος ἔσ-
 τω κατὰ τοῦτον ὁ τῆς θέσεως ἐργώνης· ἐὰν δὲ πρὸς αὐ-
 τοὺς ἀντελέγῃσιν οἱ ἐργῶναι περὶ τίνος τῶν γεγραμμέ-
 νων, διακρινούσιν οἱ ναοποιοὶ ὁμόταντες ἐπὶ τῶν ἔργων, πλεί-

- ονες ὄντες τῶν ἡμισίων· τὰ δὲ ἐπικριθέντα κόρια ἔσαν·
 45 ἐ(ὰν) δὲ τι ἐπικωλύσῃσιν· οἱ ναποιοὶ τὸν ἐργάνην κατὰ
 τὴν παροχὴν τῶν λίθων, τὸν χρόνον ἀποδώσουσιν ἔσον ἂν
 ἐπικωλύσῃσιν· ἐγγύους δὲ κατάστας οὗ ἐργάνης κατὰ
 τὸν νόμον, λήψεται τὴν πρώτην δόσιν ὑπὸς αὐτοῦ ἐργωνή-
 50 σι πασῶν τῶν στήλων καὶ τῶν θριγκῶν τῶν ἐπὶ ταύτας
 τιθεμένων, ὑπολιπόμενος πάντος τὸ ἐπιδέκατον, ὅταν δὲ
 ἀποδείξῃ πάσας ἐργασμένας καὶ ὁρθὰς πάντας καὶ τέλος
 ἔχουσας κατὰ τὴν συγγραφὴν καὶ μεμολυβδοχομημένας ἀ-
 55 ρεστῶς τοῖς ναποιοῖς καὶ τοῖς ἀρχιτέκτονι, λήψεται τὴν
 δευτέραν δόσιν πάντων τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς
 ἐκ τοῦ ὑποταμήματος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τὸν ἐν τῶν ἀντι-
 γραφῶν ἐγλωτισθέντα, ὑπολιπόμενος καὶ τούτου τὸ ἐπιθέ-
 60 κατον, καὶ συνελέσας ὅλον τὸ ἔργον, ὅταν δεκτικασθῇ, κομι-
 σάσθω τὸ ἐπιδέκατον τὸ ὑπολειφθὲν καὶ τῶν πύργων τὸ ὑπο-
 τίμημα ἔσους ἂν θῆ καὶ ἔτα ἂν γράμματα ἐπυγράψῃ·
 65 μετὰ τὸ τὴν δόσιν λαβεῖν κομισάσθω καὶ τούτων, ὅταν καὶ τὸ ἐ-
 πιδέκατον λαμβάνῃ, ἔαν μὴ τι εἰς τὰ ἐπιτήμια ὑπολογισθῇ αὐ-
 τῶν· ἔαν δὲ τι πρόσθερον ᾄῃ γενέσθαι συμμέραγ τῶν ἔργων,
 ποιήσῃ ἐκ τοῦ ἔσου λόγου καὶ προσκομίζεται τὰ γινόμενον αὐτῶν,
 70 ἀποδείξας δάκιμον· ἔαν δὲ ὁ τόπος ἀνακαθαίρομενος μα-
 λῶδες εὐρίσκηται, πρὸς ἐρώσει πύργοις ὅσοις ἂν χρειαῖν καὶ
 προσκομίζεται καὶ τούτου τὸ γινόμενον αὐτῶν μετὰ τοῦ
 ἐπιδεδεκάτου· ἐπιθήσει δὲ καὶ ἐπὶ τὰς στήλας τὰς ὑπαρχού-
 75 σας θριγκοὺς ἑνδεκα, πρὸς ἐκδόφας τὰς στήλας, ἐπιλαβὼν
 ἔσον ἂν κλειύμεν πρὸς τὴν περιτέλειαν τὴν δόθεισαν·
 80 ἔξειλεῖ δὲ καὶ τὰ δέματα τὰ ὑπάρχοντα ἐν ταῖς στήλαις ὅσα
 ἂν ὑπερέ(χ)ῃ καὶ κωλύῃ αὐτὸν ἐν τῇ ἐπακοπῇ καὶ τρησὰς βα-
 θύτερα καθαρμόσει καὶ περισμολυβδοχοήσει δακτύλως, ἐμβαλεῖ
 δὲ καὶ εἰς τούτους γόμφους δέματα καὶ περιμολυβδοχοήσει καὶ ἐρ-
 γᾶται πάντα καθὼς καὶ περὶ τῶν ἐπάνω γέγραπται· ἐν ἁδόμεν δὲ
 75 καὶ ταύτους τοὺς θριγκοὺς, τοὺς μὲν ἐκπέδους καὶ πενταπέδους
 τοῦ ἔσου, ὅταν ἂν καὶ οἱ λοιποὶ εὐρωσιν, τοὺς δὲ τριπέδους, τοὺς
 τέτταρας σύνθω εἰς τὸν θριγκὸν ἀπομετρησόμεθα· λήψε-
 80 ται δὲ καὶ τούτων τῶν θριγκῶν τὴν δόσιν· ὅταν (δὲ) ἐπιδείξῃ
 τὰς στήλας ἐργασμένας καὶ κειμένας καὶ μεμολυβδοχομη-
 μένας καὶ τοὺς θριγκοὺς τοὺς ἐπὶ ταύτας τιθεμένους ἁ-
 δεμένους κατὰ κεφαλὴν, λήψεται καὶ τούτων τὴν δόσιν, ὑπολι-
 πόμενος τὸ ἐπιδέκατον, καθὼς καὶ περὶ τῶν ἐπάνω γέγραπται·
 ὅταν δὲ συνθῇ τοὺς θριγκοὺς καὶ ἀποδείξῃ κειμένους

- μεμολυβδοχημένους, τέλος έχοντας, δεδεμένους κατὰ κεφαλὴν, συμφωνούντας πρὸς ἀλλήλους δοκίμους, ἵπαιτον ἐγκνῶσαι τὰς στήλας καὶ ἀπαθῶσαι τὰ γράμματα καθαρὰ καὶ ἀκλυφαί ὥς ἂν κελύφωμεν· τὰ δὲ ἄλλα ὅσα μὴ ἐν τῇ συγγραφῇ γέγραπται, κατὰ τὸν κατεπτιχὸν νόμον καὶ νομοποικὸν ἔσται. ————— Εἰς τὸν ναὸν τοῦ
- 90 Διὸς τοῦ βασιλείως αἰς τὴν ἔξω περίστανιν τοῦ σηκοῦ τῶν εἰς τὴν μακρὰν πλευρὰν καταστρωτῆρων ἐργασία καὶ σύνθεσις. ————— Ὁ ἐργωνήσας παρὰ τῶν ναποκτῶν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Διὸς τοῦ βασιλείως εἰς τὴν ἔξω περίστανιν τοῦ σηκοῦ τῶν εἰς τὴν μακρὰν πλευρὰν τοῦ
- 95 τόπου τοῦ πρὸς μεσημβρίαν βλέποντος καταστροφῇ τῆρων πᾶν τῆς σκληρῆς τῆς Διευδαδείης τὴν ἐργασίαν καὶ (ἐνθάσιν, πληθὺς δεκατρεῖς, μέτρα δὲ τούτων ἔσται μῆκος καὶ πλάτος καὶ πάχος ἀπόλοιθαί τοις καμένους καὶ· τέλος (ἐχουσιν ἐν τῇ μακρᾷ πλευρᾷ, πρὸς οὓς αὐτοὶ τίθενται· παρα-
- 400 λαβῶν δὲ ὁ ἐργῶνς τοὺς λίθους παρὰ τὸν ναὸν, οὗ καὶ (ἰδοκίμασθησαν, ὅτις, τὰ μέτρα ἔχοντας, ἐκποιῶντας πρὸς τὰ μεγέθη τὰ γεγραμμένα, πρῶτον μὲν ἐργᾶται τῶν λίθων πάντων τὰς βάσεις ὀρθάς, ἀστραβεῖς, ἀρραγεῖς, συμμιλτοῦς ἀπὸ ξοῖδος χαρακτῆς, πυκνῆς, ἐπηκρονημένης, τὰ ἀπαθῶ-
- 405 νομεν πάντα ἐπὶ τοὺς κρατευτὰς καὶ ἐπὶ τὴν ὀπισθοκνηρίαν μὴ ἑλαττον ἢ ἐπὶ δύο πόδας ἐκ τοῦ προσόντος ἄρμου, τὰ δὲ μέγα συνψάβοντα ἀπὸ ξοῖδος χαρακτῆς, τραχείας, παύων ὀρθὰ πάντα πρὸς κανόνα διηνεκῇ μὴ ἑλάττω τοῦ ἀνεργουμένου λίθου, πλάτος μὴ στενότερον δακτύλων ἔξ,
- 410 ὕψος ἡμιποδίου, ὅποτε μὲν δὲ τῶν καταστρωτῆρων πάντων ἐγ βάσεως τὸ ἐπὶ τὴν ὀπισθοκνηρίαν ἐπισθῆναι ἐκ τοῦ ἀπρόντος ἄρμου πλάτος καὶ βῆθος τὸ δειχθέν, ἐργαζόμενος τὰς ὑποτομὰς, καθὼς καὶ περὶ τῶν βῆσεων γέγραπται, χέλασμα ποίων ἐν τῇ ὀποτομῇ τῇ παρὰ τῇ
- 415 ὀπισθοκνηρίαν μὴ πλέον δακτύλου, ἐργᾶται δὲ καὶ τοὺς ἄρμους πάντας τοὺς ἀπρόντας τῶν καταστρωτῆρων συμμιλτους, ὀρθοὺς, ἀστραβεῖς, ἀρραγεῖς ΚΑΘΕΤΟΙ, ὁγωνίους πρὸς τὸ προ(α)γωγεῖον, στερεοὺς κύκλους τὰ τρία μέρη μὴ ἑλαττον δακτύλων ἐνία, ἀπὸ λειστορίου λίθου, ἐ-
- 420 πηκρονημένου μετὰ οὐλοῦ δοκίμους, τὰ δὲ μέγα συνψάβοντα ἀπὸ ξοῖδος χαρακτῆς, τραχείας, καὶ ἀναθυρᾶσαι τοὺς ἄρμους πάντας τοὺς ἀπρόντας κανόνι λιθίναι μετὰ οὐλοῦ δοκίμους, ἀναξίον τοὺς κανόνες

- πάντας, ὅσους ἂν καλούμεν, πρὸς τὸν κανὼνα τὸν λίθινον
 425 τὸν ἐν τῷ ἱερῷ ὑπάρχοντα, δοκίμως ἀπαξί(ας πάντας
 τοὺς ἀρμούς τῶν καταστρωτῆρων τοὺς ἀπιδύνας, καθὼς;
 τῶν) κειμένων καὶ τέλος ἐχόντων, πρὸς οὓς μίλλαι
 τιθέναι, ἐκείνας τὴν λιγὴν κατὰ κεφαλὴν(ν.
 νειου ἐν ὀρθῷ (ἀφί) σ τ ε ρ α χ ὅ θ ε ν καὶ τοῦ προδύμου τὰς
 430 μακρὰς πλευρὰς καὶ γραμμάς καταγραφίσ(νους) παρόν-
 τος τοῦ ἀρχιτέκτονος ἀφελέτω τὸ πρότερον.....
 ον ἀποκαλεπτῆρος, πλείους ποιῶν τὸ δοθέν, πολ.....
 ὀρθά, ὅξυ ὠ ρ ι α, καὶ μιλολογησάτω τὴν ἄκραν πέν(των τῶν
 λίθων τῶν κειμένων τῶ(ν) τρευμαίδεα πρὸς κανόνα
 435 μακρὸν μὴ ἔλαττον ποδῶν εἴκοσι, πάχος ἕξ δακτύλιον,
 ὕψος ἡμιποδίου, μιλολογῶν ἀπὸ λειασίου λείου ἀπημονη-
 μένου, ποιῶν ὀρθά, ἀβραγῇ, σύμμελα, βάθος μὴ ἔλαττον.....
 δακτύλους, πρῶτον διατίσας σημείας παρὰ το.....
 καθ' ἑκάστην τῶν λίθων ἐν ὀρθῷ πρὸς τὸ προσα(γωνεῖον
 440 καὶ τὴν γραμμὴν τὴν καταγραφείσαν, πρὸς ἣν (παρατί-
 σσι τὴν πα ρ α ξ ὀ ἡ ν, παρατίσσει δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ προδύμῳ γραμ-
 μὴν ὡσαύτως, ἔπειτα ἀναθυρώσει τοὺς ἀρμούς (πρὸς τὸν
 κανόνα τὸν λίθινον τῶν κειμένων καταστρωτῆρων, πρὸς
 οὓς μίλλαι τιθέναι, καθὼς καὶ περὶ τῶν ἀπιδύτων (ἀρμῶν;
 445 γέγραπται· ὅταν δὲ μίλλαι τιθέναι τοὺς λίθους, προσηπικῶφι
 τοὺς κρατενυτὰς κατὰ κεφαλὴν καὶ τὴν ὑπὸ θυνη(τήριον, τοὺς
 μὲν κρατενυτὰς ἀπὸ ξοίδος πυκνῆς, χαρακτῆς, ἐπη(συν)μέ-
 νης, τὴν δὲ ὑπὸ θυνη(τήριον ἀπὸ ξοίδος ἀριστοῦμο(ν, ἀκαλα-
 θως τοῖς κειμένοις καὶ τέλος ἔχουσιν καὶ ἀποδείξει ἐπικε-
 450 κομμένα δοκίμως, εἴτεν θήσει τοὺς καταστρωτῆρας, ἐργά-
 ζόμενος καθὼς γέγραπται, ἀρχόμενος τῆς θέσεως (ἀριστο-
 ραχόθεν, ὥς ἂν αὐτῶν διαχῶν, ἕνα ἀμφ' ἀρμόν ἑμβα.....
 φος ἐπίσφηνον, κατὰ κεφαλὴν δὲ στοιχεύοντα: τὰς κυμαίνουσιν
 καὶ τέλος ἔχουσιν καὶ ἑλάττω δὲ καθαρῶι πρὸς πέν(τας τοὺς κα-
 455 νόνας χρῆσται καὶ μέλτω Σινωπίδι, ἐὰν δὲ μὴ χρῆται μι-
 τῶι Σινωπίδι ἢ ἐλάττω καθαρῶι, ζημιωθήσεται ὅπ(ὸ τῶν να-
 ποιῶν καὶ Βοιωταρχῶν, καὶ οὐ πρότερον αὐτῶι λίθος οὐδεὶς
 κατακλεισθήσεται ἕως ἂν ἐπιδείξει τοῖς ναοπο(τοῖς χρησά-
 460 ρευσ μὲλτω Σινωπίδι δοκίμῳ καὶ ἐλάττω καθαρῶι, ἐκιδέ;
 ξει δὲ τὴν μὲν ἐργασίαν καὶ τὴν σύνθεσιν τῷ ἀρχιτέκ(τονι, τῷ δ' ὁ
 πα ρ χ ε τ ἔ κ ο ν ο ν τῶν λίθων πάντων τοὺς ἀρμούς καὶ τῆς βέ-
 σεις, ἕνα τρεμμεταλογῶν, τὰς μὲν βάσεις ἐκ χλῆς.....
 ἐν ταῖς ἰδίαις χώραις βεβηκότας ὅλους ἀ σ χ ἄ σ τ ο υ ς, ἀνε(χλῆς

- τους, ἀνυποπόδιστους, ὁμοτριβοῦντας, διακρούων τὰ δίδυμα;
 465 να τῶν τράμμάτων, τὰ μὲν εἰς τοὺς κρατευτάς ἀπὸ φοιδος χα-
 ρακτῆς, πυκνῆς, ἐπηκονημένης, τὸ δὲ ὑπὸ τὴν ὀπισθον(τηρί-
 αν ἀπὸ φοιδος ἀρσιστόμου, τοὺς δὲ ἄρμους ἐξ εἰλαίου π(αὶ διὰ βα-
 βδίου ἀπὸ λειστρίου λείου, ἐπηκονημένου· ὅταν δὲ συνταλίσῃ
 τὸν ἄρμον ἐγνιτρώσας καὶ ἐκπλύνας ὕδατι καθαρῷ, ἐπιστεν
 470 κατακλείτω· τὴν δὲ ἐμβολὴν τῶν γόμφων καὶ τῶν δ(ευμάτιων
 καὶ τῶν π(ελο)κίνων· καὶ τὸν σταθμὸς τούτων καὶ τὴν μ(ο)λυβδο-
 χοίαν ΓΑΣΑΝ; τοῖς ναοποιῶσι παρὼν αὐτὸς ὁ ἐργώσης, ἀ(νεπί-
 δεικτον (δ)ὲ μὴθὲν κατακλείτω· ἔαν δέ τι κατακλείσῃ, πάλιν
 τε ἐξ ἀρχῆς ἔρας ποιήσει καὶ ζημιωθῆται ὅπῃ τῶν ναοποιῶν
 475 καὶ Βουωταρχῶν καθ' ὅ τι ἐν φαίνεται ἄξιός ἐστιν μὴ ποιῶν (τῶν ἐν
 τ)ῇ συγγραφῇ γεγραμμένων, καὶ ἔαν τις ἄλλος τῶν συναρ-
 γαζομένων ἐξελέγχῃται τι κακοτεχνῶν, ἐξαλειψέσθω ἐκ τοῦ
 ἔργου καὶ μηκέτι συνεργαζέσθω· ἔαν δὲ μὴ πείθεται, ζημιωθῇ-
 σεται καὶ οὗτος μετὰ τοῦ ἐργώου καὶ οὐ πρότερον οὐδέν· α(μο-
 480 λυβδοχοῖται λίθον, ὥς ἂν ποιήσῃ τὰ γεγραμμένα· ἔαν δὲ περ παρὰ
 τὸ ἔργον συμφέρῃ τι μέρει τῶν γεγραμμένων προσ(ιστεῖν ἢ
 συνελείν, ποιήσει ὡς ἂν κελεύωμεν· ὅταν δὲ συνθῇ π(άντα)
 τοὺς καταστρωτήρας, ἐπικυψάτω κατὰ κεφαλὴν ἀκολουθ(ως τοῖς
 κειμένοις καὶ τέλος ἔχουσιν, καὶ μυιτολογησάτω ἀπὸ φοιδος χα(ρα-
 485 κτῆς δοκίμως τῷ μακρῷ κένον, διακολαπτῇ τ(ὶ)ζων τούτους
 κύκλῳ πάντας, διαβητιζόμενος κατὰ κεφαλὴν ἀπὸ τῆς ὑ(παρχού-
 σης περιτειχίας τῶν καταστρωτήρων, κύβους κατασκευ(ασάμε-
 νος ξύλων ξηρῶν ἀγριελάντων καὶ ἀποδείξας ὀρθὰ καὶ σύμφωνα)
 Ὁ ἀναγνώστης βλέπει, ὅτι τ' ἀνωτέρω εἶναι ἀκέφαλος καὶ
 ἄπους συγγραφὴ ἐργωνίας πρὸς ἀποτελείωσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Διὸς
 τοῦ βασιλέως ἐν Λεβαδείᾳ, τοῦ ναοῦ ἐκείνου δηλαδὴ, τὸν ὁποῖον
 ἰδὼν ὁ περικνηγτῆς Πausanias, ὁ κατὰ τὸν 6' μετὰ Χριστὸν
 αἰῶνα ἀκμάσας, ἀτελείωτον, ἔγραψε (9, 93, 4)· αὐτοῦτον μὲν
 δὴ διὰ τὸ μέγεθος ἢ καὶ τῶν πολέμων τὸ ἀλλεπάλληλον ἀφεί-
 κασιν ἡμέτερον. Τὰ ἐρείπια τοῦ σώζονται ἔτι καὶ νῦν ἀνωθεν τῆς
 Λεβαδείας πρὸς μεσημβρίαν, πολὺν χρόνον κατέχοντα. Εἶναι δὲ
 ἀδελον, ἂν ποτε καὶ μετὰ τὸν Πausanias ἐτελειώθη, ὅπερ ἀπί-
 θανον.

Τῆς ἐπιγραφῆς τὰ γράμματα εἰς ὄχι ὀλίγα μέρη τοῦ ἀπτε-
 πώματος μόλις φαίνονται, διότι ἐλήφθη τοῦτο ἔχοντος ἔτι τοῦ
 λίθου δυσέκβλητον σκληρὰν ἀμμοκονίαν, μαρτυροῦσι δὲ τοῖς πρὸ

Χριστοῦ Ῥωμαϊκούς χρόνους, ἂν δὲν ἀπατῶμαι. Πρέπει δὲ νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὑπάρχον ποτε δύο τοῦλάχιστον ἄλλαι στῆλαι συμπληρωτικαὶ ταύτης τῆς εἰς ἡμᾶς περιελθούσης, μία ἡγουμένη καὶ ἄλλη ἐπομένη, ἐν αἷς ἦτο ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς συγγραφῆς. Τῆς στῆλης τῆς ἡμετέρας, ὡς νῦν σώζεται, οὐδεὶς οὔτε ἐπάνω οὔτε κάτω στίχος ὁλόκληρος ἐξέλιπε, διότι καὶ ἐπάνω καὶ κάτω ὁρᾶται μέρος τι τοῦ λίθου ἄγραφον. Θὰ ἦσαν δὲ αἱ εἴτε τρεῖς εἴτε καὶ πλείονες στῆλαι ἰδρυμέναι ποτὲ παραλλήλως, τοῦθ' ὅπερ ὑποσημαίνουνσι καὶ οἱ ἐκατέρωθεν τῆς στῆλης σωζόμενοι τόρμοι. Κρίμα ὅτι τόσον σπουδαία διὰ τὸ περιεχόμενόν της ἐπιγραφὴ περιῆλθεν εἰς ἡμᾶς τόσον χολοβή. Μόλις πέντε ἐξ τοῦ εἶδους τούτου σώζονται, ἡ τοῦ Ἑρέχθιδου, ἡ τῶν Ἀθηναϊκῶν τειχῶν, ἡ τῆς Ἑρετριακῆς λίμνης, μία ἐκ Τεγέας (*) καὶ εἴ τις ἄλλη. Ἐξ ἐκείνων μελετωμένων πλείωτερον ἢ ὅσον ἐγὼ ἠδυνάμην ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ, θέλει ἴσως ἔλθῃ ἐπικουρία μείζων πρὸς πληρεστέραν ἀποκατάστασιν τῆς ἡμετέρας διὰ συμπληρώσεων. Αἱ τοῦ Σταματάκη συμπληρώσεις καὶ αἱ ἐμαί, ὅπως ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ φαίνονται, ἐξαιτοῦνται συγγνωμονικοῦς κριτάς. Τὸ ἔργον ἦτο πολὺ δύσκολον καὶ διὰ τὰ νέα παρουσιαζόμενα πράγματα καὶ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα μαντεύει τις μᾶλλον ἢ ἐπιγινώσκει (περὶ τὰς τριάκοντα λέξεις νεοφανεῖς παρουσιάζονται, ὥς ἀραιογράφῃς) καὶ διὰ τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ στοιχηδὸν γεγραμμένη οὐδὲ ἰσομήκεις οἱ στίχοι, ἅπερ δύο πράγματα τόσον βοηθοῦσιν εἰς τὴν συμπλήρωσιν. Ὅπως δὲ ἦτοτε, ἐλπίζω νὰ μὴ κατηγορηθῶ ἐπὶ τολμηρίᾳ ἐν τῇ μεταχειρίσει τοῦ κειμένου.

Ἀπέχω δὲ πάσης τῶν καθ' ἑκάστα ἑρμηνείας. Πραγματεία ὁλόκληρος μετὰ καὶ σχημάτων τεκτανικῆς χρεία εἶναι νὰ γραφῇ, ἂν μέλλουν νὰ νοηθῶσι καλῶς τὰ τοῦ κειμένου, εἰς τὸ ἔργον ἐγὼ οὔτε καιρὸν οὔτε τὰς δυνάμεις ἔχω. Νὰ γράφω δὲ ὅ,τι τυχὸν ἐξεφρόντισα περὶ τινων λέξεων καὶ συντάξεων (οἷον ἐν δυσὶ περιόδοις τῶν στίχων 92—99, ἐνθα ἡ φράσις ἀπρωρημένη, καὶ 170

(*) Κυρίως ἡ τῆς Τεγέας εἶναι νόμος περὶ ἐργωνίων, ὁποῖος καὶ ὁ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ μνημονεύμενος κατοπεϊκὸς καὶ νᾶποϊκός.

—172, ἐνθα φαίνεται ὅτι ἐλλείπει ῥήμα*) καὶ νὰ σωρεύω ὄχι πολὺ καρποφόρους παραπομπὰς καὶ εἰκασίας, δὲν θέλω. Ὅστις τοῦ ὅλου τὴν ἐρμηνεῖαν κατορθώσῃ, εἰς ἐκεῖνον ἀσμένως ἐγὼ καὶ τὴν τῶν οἰωνοθήσπετε φροντισμάτων μου προτεραιότητα καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν τιμὴν παραχωρῶ.

*Ἐτι ἐκδίδω τὰς ἐξῆς δύο ἐκ Λεβαδείας ἐπιγραφάς.

Ἀρχοντας Φυλάρχου, μη-
νὸς Πανβοιωτίου δευτέ-
ρα, Ἀθανίας Δημαινίτου εἰ-
πε πρὸς τε τὴν βουλὴν καὶ
5 τὸν δῆμον τὸ ψήφισμα ὁ γρά-
φει· ἐπειδὴ Ἀριστάγορος Ἀρσ-
τίππου Χαιρωνεὺς ἀνὴρ
ἀγαθὸς ὑπάρχων ἀπὸ τῆ-
ς πρώτης ἡλικίας ζηλω-
10 τῆς γινόμενος τῶν πρὸς
ἀρετὴν καὶ δόξαν ἀνηκόν-
των) εὐχρηστον ἑατὸν πα-
ρέχεται ἅν παντὶ καιρῷ τὰ
βέλυστα λίγων καὶ πρὸς
15 τω).

*Ἐχει τὰ ἀνωτέρω μέρος στήλης μετ' ἀετωματίου τεθλασμέ-
νου καὶ κολοβῆς τὰ κάτω, λίθου φαιῶ, ὕψους 0,50, πλάτ. 0,37,
πάχ. 0,18. Σχῆμα γραμμάτων δεικνύει τὸ ἀποτύπωμα τὸ τῶν
Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἴσως τῶν περὶ Χριστόν. Εὔρεν αὐτὴν ὁ Στα-
ματάκης εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τῆς Λεβαδείας ἐντὸς ἀγροῦ
μεταξὺ λίθων κοινῶν καὶ ἀρχαίων. Ἐντὸς δὲ τοῦ τεθλασμένου
ἀετωματίου σώζονται ἔτι τὰδε·

. . . N / . . .
(ἀπὸ τῶν) ΝΠΟΛΕΜΙΩ (ν . . .
. . . ΟΜΕΝΩΧΕΡΙΤ . . .

Τὸ ψήφισμα δὲν εἶναι τῶν κοινῶν, διότι ἐν αὐτῷ ἀναφέρεται ὁ
μέχρι τοῦδε, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἐλλείπων μὴν τῶν Βοιωτῶν Παν-
βοιώτιος. Τὰ Παμβοιώτια δὲ, ἡ πανήγυρις, ἦσαν γνωστά. Ἐπειτα
καὶ ἡ τυπικὴ φράσις· ὁ δεῖνα κείμε . . . τὸ ψήφισμα ὁ γράφει» μᾶς

φαίνεται νεοφανής. Τὸν λίθον παρεχώρησεν ὁ ἰδιοκτήτης Λυκόβυργος Νάκος δωρεάν εἰς τὴν ἐν Λεβαδείᾳ ἀρξαμένην νὰ σχηματίζεται συλλογὴν ἀρχαιοτήτων.

Ἐν τῷ παρακειμένῳ ἀγγῶ εὗρεν ὁ αὐτὸς Σταματάκης βωμίσκον τετράγωνον λίθου ὑπομέλανος, ὕψους 0,27, πλάτ. 0,12, πᾶχ. 0,12, ἔχοντα ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ μικρὰν τετράγωνον κοιλότητα. Ἐπιγραφὴν δὲ ἔχει τήνδε γράμμασιν ὁφίοις τῶν Ῥωμ. χρόνων, ὡς τὸ ἀποτύπωμα δεικνύει.

Ἀγαθὴ τύχη.

Αὐρ. Κάσθα-

λος Ἀρτέ-

μιδε ἀγγό-

ν πὰ χαρι-

στήριον.

Τὸ ὄνομα Κάσθαλος μετὰ δυσκολίας τινὸς παρεδέχθη νὰ γράψω οὕτω ὡς φαίνεται, ἅτε ἀγνωστον ὄν ἀλλὰ πάλιν νὰ διαιρέσω τὰ ὀρώμενα γράμματα εἰς Κάσ. Θάλος, ὥστε δύο οὕτω γένους Ῥωμαϊκὰ ὀνόματα τὸ Αὐρ(ήλιος) καὶ τὸ Κάσ(σιος) ἐπάλληλα νὰ κῆνται, δὲν μ' ἐφάνη καλόν. Ἴσως τὸ Κάσθαλος εἶναι τῆς αὐτῆς ῥίζης μετὰ τὴν Κασταλίαν καὶ τὸν παρὰ Παιουσανίᾳ (X, 62) Καστάλιον. Πρὸβλ. τὸ διττογραφούμενον Κασθαναία καὶ Κασταναία.

Ἐν τῇ αὐτῇ θέσει εὗρέθη καὶ τεμάχιον λίθου, ἔχον κατάλογον ὀνομάτων. Ἀμφότερα ὑπεσχέθη ὁ ἰδιοκτήτης νὰ τὰ παραχωρήσῃ δωρεάν εἰς τὴν συλλογὴν.

Ἐν Χαιρωνείᾳ δὲ ἐν οἰκίᾳ χωρικοῦ ἐπεδείχθη τῷ Σταματάκῃ μικρὸν βάθρον ἐπτάπλευρον λίθου φαιοῦ, ὕψ. 0,19 καὶ διαμέτρου 0,19, ἔχον ἐν μιᾷ τῶν πλευρῶν τὰςδε γράμμασι τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων

Ἡρακλεῖ

ἀπαλεικένω

Β. Ἰκπερχος

χαριστήριον.

Ἀποτύπωμα τοῦτου χάρτινον δὲν εἰχόμεν ὑπ' ὄψιν.

Πάθος καὶ μίαν ἐν τῇ χαρτῇ περὶ τῶν ὁρίων τοῦ οἴκου εἰρη-
σκαμένον ἐπιγραφὴν ἑμμετρὴν, ἐκδοδὴν, ἣς εἶδον καὶ τὸ ἀπο-
τύπωμα, κομισθὲν παρὰ τοῦ Σταματᾶκη, δεκνύον γραμματα
ἀρχαῖα, ἀλλ' ὅχι τοῦ ἀρχαιοτάτου εἴδους. Ἡ γραφὴ σπουδαῖον.

Εὐχὰν ἐκτελέσαντι Διονύσοι
Νεομέδεις ἔργον | ἀντ' ἀγαθὸν
μνημ' ἀνέθηκε τόδε.

Βάθρον δὲ εἶναι τὸ ἔχον ταῦτα, λίθου φαιού, ὕψους 0,30, πλά-
τους 0,66, πάχους 0,63. Ἐν τῇ ἀνω ἐπιφανείᾳ τετραγώνος
κοιλότης μήκους 0,32, πλάτους 0,28, βάθους 0,07.

Παρακαλοῦμεν δὲ τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Ἀθηναίου νὰ ἐμβά-
λωσιν ἐν σελίδι 291 τοῦ προηγουμένου τεύχους, ἐν τῷ δευτέρῳ
ἐκεῖ κολοβῷ προξενικῷ ψηφίσματι μετὰ τὸν πέμπτον στίχον τάδε
ὡς ἔχον στίχον

καὶ εἰσοτ(ε)λαν...

καὶ νὰ θεωρήσῃσι τὸ ὅλον τεμάχιον ὡς ἐξ ἑκτῶ συγχεύμενον ἀτί-
χων, διότι οὕτω καλεῖται τὸ χαρτῶν ἀποτύπωμα, προσεκτικῶς
τεροῦν παρατηρήσιν.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 23 Ἰανουαρίου 1876.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΣ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ ΕΤΑΙΡΙΑΣ.

Τῇ 25 Ἰανουαρίου 1876 ἡμέρᾳ Κυριακῇ ἐγένετο ἐν τῷ Πανε-
πιστημίῳ ἡ ἐπέτειος συνέλευσις τῶν ἐταίρων τῆς ἐν Ἀθήναις
Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας, καθ' ἣν δίδεται λόγος παρὰ τοῦ Συμ-
βουλίου περὶ πάντων τῶν προχθέντων ἐν τῇ ἑτει. Αἱ συνελεύσεις

αὐτοὶ πρὸ τοῦ 1854 ἐγένοντο πατηχυριῶς ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐν μηνὶ Μαρτίῳ, συνθετοῦσάντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐντὸς τοῦ Παρθενώου πάντων τῶν ἐν τέλει καὶ καθήμενων ἐπὶ ἀρχαίων μαρμαρίνων θρονίων τοῦ τότε βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης, ὅτε ἐκτὸς τῆς λογοδοσίας περὶ τῶν ἐναυσίων ἔργων ἀνεγινώσκατο καὶ εἰδική τις ἀρχαιολογικὴ πραγματεία. Μετὰ ταῦτα δὲ, (ἀπιστον εἶπεν, ἀλλ' ἀληθές) καὶ ὁροσιστικὰ ποτὰ ἐμπειρίζοντο εἰς τοὺς συνηγμένους, τὰ ὅποια ἐπεβάρυνον τὸ ταμεῖον τῆς Ἑταιρίας. Ταῦτα ἀπὸ δεκάεπτα ἤδη ἐτῶν ἐπταυσαν, διότι ἐγνώσθη τὸ μάταιον αὐτῶν καὶ τὸ ἀνωφελές. Ἡ Ἑταιρία ὅτε ἐγένοντο τὰ ῥηθέντα, διετέλει οὕσα ἀσθενεστάτη ἐαυτῆς. Νῦν δὲ ἀπὸ τοῦ 1858, ἔτους τῆς εἰς ζωηρότερον βίον ἀναστάσεως αὐτῆς, αἱ ἐπέτειοι συνελεύσεις της οὐδὲν ἔχουσι τὸ πανηγυρικόν, οὐδὲ τὸσον καὶ ὅσον ἄλλαι ἄλλων ἐταιριῶν ἢ συλλόγων τῆς πρωτευούσης. Κατηντήσαμεν ὄντως εἰς τὸ ἀντίθετον ὅλως ἄκρον. Οὐδεὶς τῶρα, καὶ περ δημοσίας αὔσης τῆς συνεδριάσεως, παρρουσιάζει ὑπουργὸς ἢ ἄλλος τοῦ κράτους μεγιστάν, ἀλλ' ἄνθρωποι ὀλιγοστοὶ περὶ τοὺς 20—25 συνήθως εἰς διάφορα ἐπαγγέλματα ἀνήκοντες, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διδάσκαλοι, σὺνέρχονται ἀθρόβως καὶ λόγον δίδουσι καὶ λαμβάνουσι περὶ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀρχαιολογίας πεπραγμένων, τὰ ὅποια διὰ τῶν ἀφόνων καὶ τῆς ἐπιμελείας των αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐπραξαν. Οὕτω καὶ ἐφέτος. Ἀφοῦ τοὺς συνελθόντας (*) ὁ πρόεδρος προσεφώνησεν εἰπὼν τινὰ βραχέα περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς χρησιμότητος τῆς Ἑταιρίας, ἀνέγνω κατόπιν ὁ γραμματεὺς ἱκανῶς ἐκτενῆ ἐκθεσιν ἧς περίληψις εἶναι τὰ ἐπόμενα.

Συνδρομὰς κατέβαλον ἐντὸς 18 μηνῶν (ὅσον χρόνον περιλαμβάνει ἡ ἐφετερικὴ λογοδοσία, κατὰ τινα ἐκ περιστάσεως ἐξαίρεσιν)

(*) Ἦσαν οὗτοι κατὰ ἐπαγγέλματα διαστελλόμενοι τοιοῦτοι: 6 καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, 1 ὀρηγητὴς, 1 διευθυντὴς ἀρχαιολογικῆς σχολῆς ἀλλοδαπῶν (ὁ τῆς Γαλλικῆς), 1 διευθυντὴς ἰδιωτικοῦ ἐκπαιδευτηρίου, 1 καθηγητὴς ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς, 1 διδάκτωρ φιλολογίας, 1 ἀρχιτέκτων, 1 γλύπτης, 2 δικασταί, 2 ὑπάλληλοι ἀρχαιολογικῆς υπηρεσίας ἐν τῷ ὑπουργείῳ, 1 πρῶτον βουλευτὴς, 1 ἀξιωματικὸς τοῦ στρατοῦ, 2 κτηματῖαι, 1 ἔμπορος, 1 βιβλιοπώλης.

ἑταῖροι ἐν ὧν 167, ἐξ ὧν οἱ 121 κατοικοῦσιν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ βασιλείῳ (ἐν οἷς 12 ἀλλοδαποί), οἱ δὲ 46 ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Ἀἱρεῖ δὲ τοῦ βασιλείου συνεισφέροντες χρηματικῶς εἶναι δύο μόνοι, ὁ τῶν Πειραιέων καὶ ὁ τῶν Ἑρμοπολιτῶν, μονὴ δὲ ἱερὰ οὐδεμία.

Ἐπίτροποι τῆς Ἑταιρίας ἐνήργησαν ὑπὲρ αὐτῆς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ τρεῖς, ἐν Καλκούττα τῶν Ἰνδιῶν ὁ ἀρχιμανδρίτης Δαμασκηνὸς Παππασπυροπούλος, ἐν Πετροπόλει ὁ ἱατρὸς Γεώργ. Συμβουλίδης, καὶ ἐν Ἰωαννίνοις ὁ Ἑλλην. πρόξενος Ἀνδρ. Λόντος.

Ἐκτακτοὶ προσφοραὶ ἐγένοντο δύο μεζόνες, μία 13 χιλ. δραχμῶν παρὰ τοῦ ἐνταῦθα Ἑνρ. Σχλίεμαν, καὶ ἄλλη δρ. 2300 παρὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Χρηστάκη Ζωγράφου. Ἄλλας μικροτέρας παρατρέχομεν. Καθ' ἃ δὲ ὁ παρὰ τοῦ ταμίου ὑποβληθεὶς ἰσολογισμὸς ἐμφαίνει, τὸ ὅλον ποσὸν τῶν εἰσπραχθέντων χρημάτων κατὰ τοὺς 18 μῆνας, μετὰ καὶ τοῦ ἐκ τοῦ παρελθόντος ἔτους περισσεύματος καὶ τῶν ἐκ τῆς χρηματικῆς περιουσίας τῆς Ἑταιρίας (ἣτις συμποσοῦται εἰς δρ. 277,584.46) τόκων, ἀνέβη εἰς δρ. 86,444.79 (*). Ἐκ τούτου τοῦ ποσοῦ ἐδαπανήθησαν εἰς ἔργα ἀρχαιολογικὰ κατὰ τοὺς 18 μῆνας δρ. 65,606.60 (**), ὥστε ἔμειναν ὡς περίσσευμα διὰ τὸ ἐπὶ ἐτος δρ. 20,838.19.

Ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ κοινοῦ εἰς τὰ δαπανηθὲν ποσὸν τῶν δρ. 65 χιλιάδων, διότι εἶναι πολλοὶ παρ' ἡμῖν οἵτινες πέρυσιν ἐξεπλάγησαν ἀκούσαντες, ὅτι ἡ Γερμανία θὰ δαπανήσῃ διὰ τὰς ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀνασκαφὰς διακόσιās τόσας χιλ. δρ. Οὗτοι βεβαίως ἡγνόνουν, ὅτι καὶ ἡ πτωχὴ Ἑλληνικὴ Ἑταιρία δαπανᾷ σημαντικὰ κατ' ἔτος ποσά, ἐκτὸς τῶν ὅσα τὰ δημόσια τῆς Ἑλλάδος, ὡσαύτως δαπανᾷ, ὅπερ δημόσια καὶ διὰ τὰ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἔργα θὰ δαπανήσῃ κατὰ τὴν Σύμβασιν ἄχι ὀλίγα. Ἀλλ' οὕτως εἰμεθα ἡμεῖς, καθ' ἃ λέγει που ὁ περιηγητὴς Πausanias· «δει-

(*) Αἱ ἐκ τοῦ ἐσχάτως ἐκκυβευθέντος ἀρχαιολογικοῦ λεγείου ἀπομείνανσαι εἰς ὄφελος τῆς Ἑταιρίας δραχμαί, δὲν συμπεριλαμβάνονται ἐνταῦθα. Εἶναι δὲ αὗται περὶ τὰς 82 χιλιάδας.

(**) Καὶ ἐνταῦθα δὲν συμπεριλαμβάνονται τὰ διὰ τὸ λεχεῖον γινόμενα ἔξοδα, περὶ τὰς 8 χιλ. δρ.

νοὶ τὰ ὑπερβόρια ἐν θαλάσσῃ τίθεσθαι μέλιον ἢ τὰ οὐκ αἰα. Οὐχ ἤμιστα δὲ ἐνεκα ταύτης τῆς ιδιότητος μας ἐπέρασαν ἀπὸ τῆς βουλῆς πέρυσι καὶ ἡ Σύμβουσι, περὶ ἧς διαχυρίζεμεθα ἅτι καὶ ἀνευ τῶν τότε ἀπὸ τῆς συνεδριάσεως τοῦ σωματείου ἐκείνου γενομένων παρενομιῶν ἦτορ πράσσει σχεδὸν ἀπαράλλακτος ὡς συνετάχθη, διότι καλῶς γινώσκομεν, ὅτι τόσασρες ταύλαχιάτων τῶν τότε ἀντιπολιτευομένων καὶ μέγα σημαϊνόντων βουλευτῶν ἦσαν ἕπὲρ αὐτῆς, τὰς τῆς Ἑταιρίας ἀντιρήσεις θεωροῦντας οὐδενὸς ἀξίας (**). Τοῦ ἐνὸς μέλιοντα ἐξ αὐτῶν ἐφέρετο τότε διὰ σέματος καὶ φράσις ἀκουσθεῖσα τοιαύτη· ἅπα ἑμβῶν εἰς τὴν τάπην· τάχα χρῆματά·!· Ἀπ᾽ αὐτῆς λοιπὴν ταύτης τῆς πλάνης καλὸν εἶναι ἡμεῖς ἐδῶ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα δεκαεπτὰ ἔτη ἡ ἡμετέρα Ἑταιρία ἐδαπάνησεν, ὡς τὰ βιβλία τῆς μαρτυροῦσι, δρ. 340,440,47. Προσλογιστέα δ' ἐτι καὶ τὰ ποσά τῶν προτέρων 21 ἔτων τοῦ βίου τῆς (δηλ. ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι τοῦ 1858) τὰ ὅποια εἰς 100 περίπου χιλ. δρ. ἀναβαίνομεν, ἐπὶ πᾶσι δὲ τὰ παρὰ τοῦ ῥημοσίου ταμείου δαπανηθέντα, τὰ ὅποια εἶναι πολλὰ πλείστα, ἀλλ' ἀγνωστα εἰς ἡμᾶς. Μόνον διὰ τὴν ἀγοράν τῆς Σαλωνικίδου οἰκίας τῆς κειμένης ἐπὶ τῆς Ἀττάλου στραῶς ἐδόθησαν 60 χιλ. δρ. καὶ καθ' ἑκάστον ἔτος τοιαῦται δαπάναι ἀναγκαῖαι γίνονται. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ἔργα ἀρχαιολογικὰ κατὰ τοὺς 18 μῆνας καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ βασιλείου ἐγένοντο ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας πολλὰ καὶ ποικίλα, οὐδὲν ὅμως ἦσαν ἐπιφανές, ὥστε νὰ ἐλκύσῃ τὴν τῶν πολλῶν προσοχήν. Τὸ προσχευόμενον τῇ ἀρχαιολογίᾳ ἐκ τῶν ἔργων κέρδος εἶναι βεβαίως πολὺ, ἀλλ' εἰς μόνους τοὺς ἐπαίοντας καταληπτὸν καὶ τοιοῦτον οἷον διὰ παραλεύσεως χρῆται νὰ γνωσθῇ. Ἐν Ἀθήναις ἐξαπολούθησαν αἱ ἀνασκαφαὶ α' περὶ τὸ Διπύλον, ὁπόθεν πολλὰ ἀρχαῖα ἐξήχθησαν λίθινα γλυπτά, ἀγγεῖα, πήλινα ἐξωγραφημένα, ἐπιγραφαί, νομίσματα, ἀεὺς καὶ ἐργαλεῖα &c.

(*) Γνωστὴ εἶναι τῆς Ἑταιρίας ἡ γνώμη περὶ τοῦ πράγματος. Ἦτορ μὲν νὰ σκῆψωσιν ἐν Ὀλυμπίᾳ οἱ Γερμανοὶ, ὅχι δὲ διὰ τοιαύτης συνθήκης ἀνελευθέρου πρὸς τὴν ἐπιστήμην καὶ ἐπιστήμουν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ἐν τῇ Ἀπείλῳ αὐτοῦ, ἥ τὸ ἀρχαῖον σχεδόν κατὰ τὸ πρὸς βιβλὸν ἔχον τῆς ἐγνώσεως νῦν πληρότερον ἢ ὅπου ἐν τῇ ἐξιστορίᾳ πραγματείας τοῦ Ἀδίου ἐκτίθεται.

Ἐπεσχευάσθη δὲ τὸ βιβλίον τοῦ κροταφαίου ἀρχαίου καὶ ἐπὶ τοῦ νησοδρίου, τοῦ πρὸ τοῦ λεγόμενος Ἐσπερίου τῆς Ἀστυκῆς διότι ἐκασπεύετο ἡ πτωσίς του.

Καθάρθη δὲ ὁ ἐπὶ τῆς ἀποκόλλου Ἀθηναίων μεσαιωνικὸς πόρος δαπάνης τοῦ Δ^ο Σχλημάν, καὶ οὕτως ἡλευθερώθησαν μὲν τὰ Προκόλαια ἀπὸ τῶν ἀπορροῶν ἐκείνων ὅπως, ὡς πύχοντο ἀπὸ ἐκείνων πάντες οἱ φιλόκαλοι, ἦλθαν δὲ εἰς τὸ φανερὸν καὶ πολλὰ καὶ ποικίλα ἀρχαῖα αὐτῶν τε τῶν Προκυλαίων καὶ Ἀλλοίων, ἐπιτράφη μάλιστα, αἵτινες καὶ κατὰ τὸ πλείστον ἐξεδόθησαν.

Ἐγορεύθησαν παρ' ἰδιοτέων πρὸς πλοουσιμὸν τοῦ Μουσείου τῆς Ἑταιρίας τοῦ ἐν τῇ Βαρβαρίᾳ ἀρχαῖα διάφορα, ἀντὶ δὲ 8,808.80. Ἀλλὰ δὲ ἀρχαῖα ἔχει ὅλητα δωρεὰν προσητέχθησαν παρὰ διαφόρων. Τὸ δὲ ὅλον ποσὸν τῶν ἡδὴ ἐν βιβλίοις καταγεγραμμένων ἀρχαίων τῆς Ἑταιρίας ἀναβαίνει εἰς 7685 κορμάτια. Πολλὰ τούτων εἰσικομίσθησαν ἡδὴ εἰς τὸ ἐπὶ τῆς δόου Πάττησιων Ἑθνικὸν Μουσεῖον, καὶ ὅταν τακτικῶς ἰδρυθῶσι, θέλει εἶναι κόσμος αὐτοῦ ἐξιστολόγος. Τοῖς τοῖς προσθετέον καὶ ἡμέτερον 11 χιλιάδας νομισμάτων χρυσοῦν, ἀργυροῦν, χαλκοῦ καὶ μελοδίνων, ἃ ἔχει ἡ Ἑταιρία.

Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρίας ἡβήσῃ κατὰ 28 τόμους καὶ φυλλάδια, τὰ μὲν ἀγορασθέντα, τὰ δὲ δωρηθέντα.

Καὶ τὰ μὲν ἐν Ἀθήναις τοιαῦτα. Ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχαῖς τοῦ κράτους ἡ Ἑταιρία διὰ τῶν ἀποστόλων τῆς Η. Σταματάκη καὶ Α. Δημητριάδου ἐνθάρρυνται ἀνασκαφὰς καὶ συναγωγὰς ἐσκαρπωμένων ἀρχαίων ἐν τοῖς ἐξῆς τόποις· ἐν Τανάντῃ, ἐν Θήβαις, ἐν Θέσβῃ καὶ ἐν Ταξιδάρχεις τῆς Βοιωτίας, ἐν Δένδρῃ τῆς Ἀσχυρίας, ἐν Σπάρτῃ, ἐν Κορώνῃ, ἐν Κορίνθῳ καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ τῆς Ἀττικῆς. Ἐκ πάντων τῶν τόπων τούτων κέρδος πολὺ εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν ἦλθε, γνωσθέντων πολλῶν νέων ἀγνώστων πραγμάτων, ἐξ ὧν καὶ ἡ τοπογραφία καὶ ἡ ἱστορία τῆς γλυπτικῆς καὶ ὁ βίος ἐν γένει ὁ ἀρχαῖος κάλλιον διασαφίζεται. Ὡς μέγιστον

δὲ ὄφελος ἀντιφερόμενον πρὸ ἧτι οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κατοικοῦντες διὰ τῶν ἐπιπόνων τούτων καὶ θαλασσηρῶν ἐνέργειων τῆς Ἑταιρίας διδάσκονται περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν ἀρχαίων κειμηλίων, ἃ ἔχει πᾶσα ἡ χώρα τοῦ βασιλείου, καὶ συνειθίζουσι νὰ περιποιῶνται αὐτὰ καὶ φυλάττωσιν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ καὶ ὡς γνῶρισμα τῆς ποτὲ εὐκλείας τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Συλλογαὶ αὐτῶν δημόσιαι κατήρτισμέναι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὑπάρχουσι νῦν πέντε, ἐν Σπάρτῃ, (ὅπου ἡ Κυβέρνησις καὶ Μουσεῖον στερεὸν ἔκτισε) Θήβαις, Τανάγρα, Χαιρωνείᾳ καὶ Μυκόνῳ. Εἶναι δὲ ἐν τῷ καταρτίζεσθαι τοιαῦται καὶ ἐν Λιβαδείᾳ καὶ Θεσπιαῖς. Ἰστέον δέ, ὅτι διὰ τὰ ἔργα ταῦτα τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις χορηγεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τῇ Ἑταιρίᾳ ἀπὸ τισσάων ἤδη ἐτῶν χορηγίαν ἐτησίαν, ἥτις πρότερον μὲν ἦτο 4 χιλιάδων δραχμῶν, τὸ δὲ τελευταῖον ἔτος ἐπὶ τοῦ ὑπουργείου Προσφάτου πλεονέχθη ἐκ 7 χιλιάδων. Ἀλλὰ θαυμάσιον καὶ περιπλέον ἡ Ἑταιρία ἐκ τῶν ἰδίων της πόρων, ὡς ἐκάστατα πάλῃ χρεια, μάλιστα εἰς ἀνασκαφάς.

Τοσαῦτα ἐκρίναμεν ἀπανθιστέα ἐκ τῆς ἐφετεινῆς λογοδοσίας τῆς Ἑταιρίας, εὐχόμενοι καὶ ἐλπίζοντες τοῦ χρόνου νὰ γνωστοποιήσωμεν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ Ἀθηναίου γενναιότερα, ἂν τὴν συνετὴν δραστηριότητα τοῦ συμβουλίου συνδράμῃ καὶ ἡ μεγάλη θεὰ Τύχη.

Σ. Α. Κ.

*Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ὑστερασκοπείου Ἀθηνῶν.*

1876. Ἰανουάριος. (Ε. Ν.).

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 759,72 χμ.

Μεγίστη » 769,38 (τὴν 24^{ην}).

Ἐλαχίστη » 744,66 (τὴν 5^{ην}).

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 8,02. ε.

Μεγίστη » 16,5 (τὴν 5^{ην}).

Ἐλαχίστη » —3,4 (τὴν 2^{αν}).

Ἡμέραι βροχῆς 5 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 2,35 χμ.),
πάγων 2.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ 5 ἡμέρας ΝΔ, 1 Δ, 2 ΒΔ, 49 ΒΑ,
1 ΝΑ, 3 Π.

Φεβρουάριος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 758,48.

Μεγίστη » 760,85 (τὴν 1^{ην}).

Ἐλαχίστη » 744,13 (τὴν 9^{ην}).

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 11,20.

Μεγίστη » 20,0 (τὴν 1^{ην}).

Ἐλαχίστη » 1,5 τὴν (4^{ην}).

Ἡμέραι βροχῆς 9 (ποσὸν τοῦ ὕδατος 7,45 χμ.), δρόσου 3
(ποσὸν τοῦ ὕδατος 0,10 χμ.), ἀστραπῶν 2, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ 5 ἡμέρας ΝΔ, 5 Δ, 2 ΒΔ, 6 ΒΑ,
3 ΝΑ, 8 Ν.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝ-
ΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΚΑΙ ΗΜΙΣΕΙΑΝ
ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΔΑ ΑΠΟ ΑΛΩΣΕΩΣ ΤΗΣ ΚΩΝ-
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΥΠΟ ΜΩΑΜΕΘ ΤΟΥ Β'.

Τὸ ζήτημα τὸ περὶ καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντι-
νουπόλεως κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς εἰς τοὺς Τούρκους ὑποταγῆς
αὐτῆς ἐνδιαφέρει ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος αὐτοῦ οὐ μόνον τὴν
γενικὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς Ῥωσικῆς.
Ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ τὸ πατριαρχεῖον
τῆς Ῥώμης ἐξέπεσεν ἀπὸ τῆς μετὰ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας
ἐνώσεως, ἐγένετο πρώτη κατὰ τὴν τάξιν μετὰ τῶν ἄλλων ἐκ-
κλησιῶν. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος αὐτῆς ἀπελάμβανεν ἰδιαιτέρου σε-
βασμοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀπέναντι τῶν λοιπῶν Πατριαρχῶν, καὶ πολ-
λάκις διεύθυνε τὴν γενικὴν πορείαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγ-
μάτων. Ἐν τοσούτῃ ἡ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων κατὰ τοὺς πρώτους
χρόνους ὑπῆρχε πᾶν ὀλίγον γνωστὴ, καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Χριστι-
ανούς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἐγνώριζον μὲν ἅπαντες ὅτι ἐν Ἑλ-
λάδι δεσποζοῦσιν οἱ Ὀθωμανοὶ, ἀλλὰ ἂν ἔμεινεν ἐκεῖ ἐκκλησία
χριστιανικὴ, καὶ ἐν ποίᾳ αὕτη καταστάσει ὑπῆρχε, περὶ τούτου
καὶ αὐτοὶ οἱ σοφώτατοι τῶν Εὐρωπαίων δὲν ἠδύναντο νὰ εἰπωσὶ τι
θετικῶς. Ἐπιστεύετο δὲ σχεδὸν γενικῶς ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ
χριστιανικὴ πίστις ἕνεκα τῆς δεσποτείας τῶν Τούρκων παντε-
λῶς ἐξηλεῖσθαι, καὶ ὅτι ἐνιαχοῦ μόνον δύναται τις νὰ συναντήσῃ
χριστιανόν (1). Ἀπὸ τῶν μέσων καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ τέλει τοῦ 15'.

(1) Οὕτως ὁ ἱστορικὸς τοῦ 15' αἰῶνος Ἰωάννης ὁ Σλαϊδανὸς γράφει ἐν
τῷ 6'. παραλαβὴ τοῦ συγγράμματός του De quattuor summis imperiis:
De primatu olim inter se dimicarunt Ecclesiae Romana, Con-
stantinopolitana, Alexandrina et Hierosolymitana. Turca ante

αἰῶνος περιηγηταὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ παρὰ τῇ τουρκικῇ Αὐλῇ προσβευταὶ ἤρχισαν νὰ μεταδίδωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην εἰδήσεις καὶ γνώσεις περὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν μετέδιδον λίαν ἀλυσιτελεῖς εἰδήσεις περὶ αὐτῆς, παριστάνοντες τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς ὡς ἀποκλίναντας ἀπὸ τῆς καθαρᾶς πίστεως τῶν πραγόνων αὐτῶν, βυθισθέντας εἰς τὴν ἀμάθειαν, καὶ τοσοῦτον ἐκβαρβαρωθέντας κατὰ τὰ ἥθη καὶ τὸν τρόπον τοῦ ζῆν, ὥστε οὐδὲ συνησθάνοντο τὴν οἰκτρὰν αὐτῶν θέσιν (1). Ἄλλοι δὲ πάλιν ἐπιθιμῶντες νὰ παραστήσωσι τὴν ἐλληνικὴν ἐκκλησίαν ὁμοφρονοῦσαν ἑαυτοῖς, κατηγόρουν αὐτὴν ἀδικίας, ποτὲ μὲν ὡς ἀποκλίνουσαν πρὸς τὸν παπισμὸν, ποτὲ δὲ πρὸς τὸν λουθηρανισμόν ἢ τὸν καλθινισμόν (2). Αἱ ἀλυσιτελεῖς καὶ λίαν ἐσφαλμέναι γνῶμαι τῶν ξένων συγγραφέων περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ὑποταγῆς αὐτῆς εἰς τοὺς Τούρκους ἀφορῶσιν ἐν μέρει καὶ τὴν ἑσασμὴν ἐκκλησίαν, διατελοῦσαν τότε εἰς στενὴν σχέσιν μετὰ τῆς ἐλληνικῆς, καὶ ἡ ἐσφαλ-

intervenit itemque diremit, omnisque iis in locis sic conturbavit nullum ut existat ecclesiae seu christiani coetus iis in locis vestigium. Τὰ αὐτὰ γράφει καὶ ὁ τῆς ἐν Τουβίγγῃ Ἀκαδημίας καθηγητῆς Ἰάκωβος Ἀνδρέου, ἐπισκόμενος παρὰ τῇ Αὐλῇ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σαξωνίας: Vehementer quosdam in aula electoris Augustini cupere scripta Constantinopolitana legere. Est res in his locis nova et miranda, quia putant, ecclesias nullas esse sub Turca, nisi quod interdum unus vel alter christianus reperiatur (Turcograecia M. Crusii, lib. VII. p. 496). Παρὶ τούτου ἔγραφε καὶ Μαρτίνος ὁ Κρεῦσσος ἐν τῇ ἀφιερωτικῇ ἐπιστολῇ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ.

(1) Rauwolfii. Itinerarium in orientales provincias, p. 40. Turcogr. III. p. 250: nollent (graeci) alio sibi dominari, quam Turcos, ne christiani quidem.

(2) "Op. Abbildung der alten und neuen Griechisch. Kirche, th. I. s. 189—463. Anhang. s. 80—84. Censura orientalis ecclesiae de praecipuis nostri saeculi haeticorum dogmatibus... a Stanislao Socolovio, Coloniae 1854. Acta et scripta theolog. Vürtemb. et Patriarchae Constantinopol. D. Hieremiae... graece et latine ab iisdem Theologis edita. Vürtemb. 1884.

μένη περί τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἰδέα ἐπεσκότιζε τὴν κρίσιν τῶν δυτικῶν χριστιανῶν καὶ περί τῆς ἀξίας τῆς ῥωσικῆς ἐκκλησίας. Ἀφ' ἑτέρου οἱ ἡμέτεροι Ῥασκόλνικοι, στηριζόμενοι ἐπὶ νένο-θευμένων μαρτυριῶν τινων συγγραφέων, ἐμόρφωσαν τὴν ψευδῇ ἰδέαν περί τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ὅτι ἡ ὀρθόδοξος πίστις ἐν αὐτῇ παντελῶς ἐξέλιπε, καὶ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες Πατριάρχαι δὲν ἦσαν πλὴν ὀρθόδοξοι, καὶ διίσχυρίζονται ὅτι οἱ Λατῖνοι, κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἀφήρ-πασαν πάντα τὰ ἐκκλησιαστικά βιβλία τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀνε-τόπωσεν αὐτὰ κατὰ τὸν ἑαυτῶν τρόπον, καὶ οὕτω διένειμὸν αὐτὰ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἀποῦ ἐκάυσαν τὰ ἑλληνικά, καὶ ἐπομένως δὲν ἔπρεπε νὰ ἀκολουθῶσιν οἱ Ῥῶσοι τὰ ἐκκλησιαστικά βιβλία τῶν Ἑλλήνων, μηδὲ νὰ συμφωνῶσι μετ' αὐτῶν κτλ. (1).

Πᾶσαι αὗται αἱ περιστάσεις καθιστῶσι σπουδαίαν καὶ ἐνδια-φέρουσαν τὴν ἐξιχνίασιν τῆς καταστάσεως τῆς ἐκκλησίας Κων-σταντινουπόλεως ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν. Ἀλλ' ἡμεῖς περιο-ριζόμεθα μόνον κατὰ τὸν ἕνα καὶ ἥμισυν αἰῶνα ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, καὶ πρὸς εὐκολίαν τῆς ἐξετάσεως τοῦ τμήματος τούτου τῆς ἱστορίας τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως διαιροῦμεν αὐτὴν εἰς τὰ ἐπόμενα μέρη: Α'.) Ἐξωτερικὴ θέσις τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ κοινωνίᾳ, τρυτέστι σχέσις αὐτῆς πρὸς τοὺς Τούρκους.

Β'.) Κατάστασις τῆς ἱεραρχίας, τοῦ ποιμνίου καὶ τῆς ἐκκλη-σιαστικῆς διοικήσεως.

(1) Ἱστορία τοῦ ῥωσ. σχίσματος διὰ τοῦ πανιερί. Μακαρίου, σελ. 162. Ὁ πρωτοῖερός Ἀββακούμ ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀδιηγήσει περί τῆς διαφθορᾶς πῶν θεοβδελυκτῶν νέων βιβλίων, γράφει μεταξύ ἄλλων· «καθὼς δὲ Νίκων βδελυκτὸς τῷ Θεῷ, οὕτως εἰσι καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ καὶ τὰ δόγματα τῶν ὑποστηριζόντων αὐτὰ· οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ψεύσται, οἱ διδάσκαλοι αὐτοῦ Ἕλληνες καὶ Ῥῶσοι οὐχὶ μετὰ τοῦ Χριστοῦ συνάγουσιν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Σατανᾶ σκορπίζουσι τῶν προτέρων ἁγίων Πατέρων τὴν χριστιανί-κην πίστιν, καὶ διὰ τῶν ἑαυτῶν διαφθαρμένων δογμάτων προπαρασκευά-ζουσι τὴν ὁδὸν εἰς τὸν ἀντίχρισταν».

Γ'.) Κατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς παιδείας καὶ διδασκαλίας καὶ

Δ'.) Κατάστασις τῆς θείας λατρείας (†).

ΜΕΡΟΣ Α.

*Ἐξωτερικὴ θεία τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ κοινωνίᾳ,
ἥτοι σχέσις αὐτῆς πρὸς τοὺς Τούρκους.*

Καί τοι πολὺν ἤδη χρόνον πρὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως τινὲς τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, οἷον αἱ ἐκκλησίαι τῆς Μακρᾶς Ἀσίας, τῆς

(1) Αἱ κυριώτεραι πηγαί, τὰς ὁποίας εἶχομεν ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ, εἰσι τὰ ἐπόμενα συγγράμματα.

Α'. Ἑλλήνων συγγραφέων.

4) Ἱστορικὰ συγγράμματα ἐν γένει·

α') Βυζαντινοὶ χρονογράφοι· Χαλκοκονδύλης, Φραντζῆς, Δούκας (Corpus histor. Bysant. edit. Bonnae).

β') Ἱστορίαι τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ὑπὸ Κ. Μ. Κούμα τόμ. ε'. ζ'. καὶ ιβ'.

γ') Ἱστορία τῶν διαφορῶν Σλαβικῶν ἐθνῶν Ἰωάννου Ῥέντς, Ἀρχιμανδρίτου τοῦ ἐν Κοδύλῃ μοναστηρίου τοῦ Ἀρχιεγγέλου, τμῆμ. 3. 1823. Βούδρ.

2) Ἱστορικὰ συγγράμματα ἀφορῶντα ἰδίως τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας.

α') Χρονικὸν Φιλίππου Κυπρίου πρωτονοταρίου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας· ἐν Λειψίᾳ καὶ Φραγκφούρτῃ 1687.

β') Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία Μελετίου, Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τόμ. γ'. ἐν Βιέννῃ 1784.

γ') Χριστοφόρου Ἀγγέλου Enchiridium de statu hodiernorum Graecorum, Lipsiae.

Β'. Ξένων συγγραφέων.

4) Συγγράμματα ἀφορῶντα τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας.

α') Μαρτίνου Κρουσίου, καθηγητοῦ τῆς ἐν Τυβίγγῃ Ἀκαδημίας, Τεωρολογραϊκὰ βιβλία 8, ἐν Βασιλείᾳ 1684.

Θράκης, τῆς Βουλγαρίας καὶ Μοισίας· ἀλλὰ πᾶσα ἡ ἐκκλησία δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν, εἰμὴ ἐν τῇ πτώσει καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡσχέσις τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τοὺς Τούρκους, ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τέλους τοῦ 15. αἰῶνος, παρούσιάζει ἐν γένει ζοφερὰν ὄψιν. Ἐπέμβασιν τῶν Σουλτάνων εἰς τὰ ἀλλότρια δι' αὐτοὺς πράγματα τῆς ἐκκλησίας, καὶ κατὰ συνέπειαν ταραχὰς καὶ ἀταξίας ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ, παθήματα καὶ τῶν ποιμένων καὶ τοῦ λαοῦ ἕνεκα τῆς ὑπερβολικῆς καταπίεσεως ἐκ μέρους τῶν Τούρκων,

β') Ρικώτου Histoire de l'état présent de l'église grecque et de l'église Arménienne par Mr. Ricaut, traduite de l'anglois par M. Rosemond. Paris. 1692.

γ') De la Croix: Etat présent des nations et eglises Grecque, Arménienne et Maronite en Turquie. A. Paris 1695.

δ') Thomas Smith, ἱερέως τῆς ἀγγλικανῆς ἐκκλησίας Opuscula, ex itinere ipsius turcico enata... item epistola de statu Ecclesiae graecae hodierno. Rotterodami, 1716.

ε') Χαϊνσίου Abbildung der alten und neuen griechischen Kirche, Leipzig. 1711.

ς') Ἰακώβου Ἐλσνέρου: Neueste Beschreibung der griechischen Christen in der Türckey... von Jacob. Elsner. Berlin. 1737,

ζ') Ὁδοπορικὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

η') Henry de Beauvau Relation journalière du voyage de Levant. Nancy. 1649.

θ') Breyes, πρεσβευτοῦ Ἐρβίου Δ'. παρὰ τῇ τουρκικῇ αὐλῇ: Relations des voyages par lui faits en Jerusalem, Terre sainte, Constantinople, etc., Paris. 1630.

ι') Grelot: Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople 1684.

κ') S. Wheler: Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant. Amstel. 1689.

λ') Schweiger, ἱεροκήρυκος τῆς λουθηρανικῆς ἐκκλησίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἔπειτα ἐν Νυρεμβέργῃ: Neue herausgegebene reisebeschreibung nach Constantinople und Jerusalem, Salomon Schweigers. Nürnberg. 1664.

προσπαθείας πρὸς ἐπιστροφὴν τῶν χριστιανῶν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν, καὶ ἐνίοτε σκληροὺς διωγμούς κατ' αὐτῶν ἵδου τί ἐν γένει παρουσιάζει ἡ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν ἐξερευνῶντα τοὺς χρόνους τούτους. Ἀλλως δὲ ὁ ζυγὸς τῆς δουλείας, κατὰ τὰς βουλὰς τῆς τὰ πάντα διοικούσης θείας Προνοίας, δὲν ἐπέπεσε διὰ μιᾶς ἐπὶ τῶν τέκνων αὐτῆς μεθ' ὅλου τοῦ βάρους αὐτοῦ. Ὁ πρῶτός τῶν Σουλτάνων μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπροστάτευσε αὐτοὺς καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυσερούς καὶ οἰκτρᾶς καταστάσεως τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν ἐπὶ τῶν διαδόχων Μωάμεθ τοῦ Β'. ὁ Κύριος δὲν ἐγκατέλιπε τὴν ἑαυτοῦ ἐκκλησίαν ἄνευ τῆς θείας περὶ αὐτῆς προνοίας. Κατὰ καιροὺς ἀπῆλθα ἀγαθοὺς καὶ χρησίμους ἄνδρας, οἵτινες ἐνεκα τῆς μεγάλης καὶ τῶν σημασίας ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐπιταχίᾳ καὶ τῆς εὐεργετικῆς ἐπιβροῆς ἐπὶ τῆς τύχης τῶς χριστιανῶν συνετέλεσαν πολλάκις εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ βάρους τοῦ ζυγοῦ. Ἐνίοτε δὲ ἀπεκάλυπτεν εἰς τοὺς χριστιανούς τὴν ἑαυτοῦ θεϊαν βοήθειαν, ὥστε οὗτοι ἀπέκαμνον ὑπὸ τὸ βάρος τῶν παθημάτων, διὰ σημείων θαυμαστῶν διδάσκων τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀναγκάζων αὐτοὺς νὰ προσκατεβῶσι τοὺς δυστυχεῖς.

Οἰκτρὰ ἦν ἡ κατάστασις τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων (29 Μαΐου 1453). Ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἐκκλησίας δὲν ὑπῆρχεν ὁ Πατριάρχης Ἀθανάσιος ἀπωλέσθη ἐν καιρῷ τῆς ἀλώσεως τῆς πρωτεύουσας. Οἱ μεγαλοπρεπεῖς ναοί, αἱ ἀρχαῖαι περίφημοι Βασιλικαὶ ἀφῆρέθησαν ἀπὸ τῶν χριστιανῶν καὶ μετετράπησαν εἰς ὀθωμανικά τεμένη, ἢ κατεστράφησαν καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν ἀνηγέρθησαν τεμένη ὀθωμανικά (1). Τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τόποις, τοῖς εἰς τοὺς Τούρκους ὑποταχθεῖσιν.

Ἀλλὰ τοῦτο δὲν διέρκασεν ἐπὶ πολὺ διότι ὀλίγον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μωάμεθ ὁ Β' μετέβαλε γνῶ-

μην ὡς πρὸς τοὺς Ἑλλήνας χριστιανούς, ἐδείχθη πρὸς αὐτοὺς λίαν εὐμενῆς, καὶ ἤρχισε νὰ προστατεύῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐκκλησίαν, καὶ νὰ φροντίζῃ περὶ τῆς εὐημερίας καὶ ἡσυχίας αὐτῆς. Τὴν τοιαύτην δὲ αὐτοῦ πρὸς τοὺς χριστιανούς ἀλλοίωσιν προσέκλυσαν τὸ μὲν τὰ συμφέροντα τῆς βασιλείας αὐτοῦ, τὸ δὲ καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροὴ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ πρώτου Πατριάρχου μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ῥεζετάζοντες τὰς περιστάσεις, ἐν αἷς εὗρίσκετο Μωάμεθ ὁ Β'. ὡς πρὸς τοὺς ἡττηθέντας Ἑλλήνας, βλέπομεν ὅτι τὸ νὰ δειχθῇ εὐνοὺς πρὸς αὐτοὺς, τοῦτο προήλθε (καὶ δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ἀκουσθῶς ἐν μέρει) ἐξ ἀρχῶν λελογισμένης καὶ μὴ ψευθεΐσης τῆς αὐτοκρατορίας πολιτικῆς. Ἡ Κωνσταντινούπολις κατέκτηθη, ἡ ἐλληνικὴ αὐτοκρατορία ἔπεσε, καὶ οἱ Ἕλληνες ὤφειλον νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἀρχοντας, οἵτινες ἦσαν ἐντελῶς διάφοροι αὐτῶν κατὰ τε τὸ γένος καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ ἰδίως τὴν πίστιν. Ἀνάγκη ἄρα νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὡς ὑπηκόων αὐτοῦ, νὰ συνθέσῃ αὐτοὺς εἰς ὑποταγὴν πρὸς τοὺς δεσπότες, ἀλλὰ διὰ μέτρων ἡπίων καὶ συνετῶν ἄλλως, ἀνώτεροι τῶν Τούρκων κατὰ τὸν πηλοθυμὸν, ἠδύνατο νὰ κινήσωσιν ἐθνικὴν ἐπανάστασιν, καὶ νὰ ἀνατρέψωσι τὴν μωσουλμανικὴν δεσποτείαν. Ἐν τοιαύταις περιστάσεσι Μωάμεθ ὁ Β'. ὤφειλε φυσικῶς τῷ λόγῳ πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ κερδίσῃ τὴν συμπάθειαν τῶν Ἑλλήνων διὰ τρόπων εὐμενῶν πρὸς αὐτοὺς, ὅπερ καὶ κατέρθωσε διότι γνωρίζων, ὅτι ἡ θρησκεία ἔχει ἰσχυρὰν ἐπὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως τῶν ἐθνῶν, ἐχρημάτισεν εἰς τοὺς ὑποταχθέντας χριστιανούς πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν καὶ τῆς συνειδήσεως. Συναισθανόμενος ὅτι μετὰ τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν χριστιανῶν, μ' ὅλην τὴν διαφορὰν τῆς γλώσσης καὶ τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως, ὤφειλον νὰ ὑπάρχωσι φυσικαὶ σχέσεις, ὅτι ὁ μετὰ τῶν αὐτῶν σύνδεσμος ἠδύνατο νὰ συντρίψῃ τὴν δεσποτείαν τῶν ὀθωμανικῶν ὀπλῶν ἐν Εὐρώπῃ, ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον πρὸς τοῦτο νὰ ὑποστηρίξῃ μετὰ τῶν αὐτῶν τὸ ἀρχαῖον μῖσος, τὸ ὁποῖον ἐπήνεγκε τὸ σχίσμα τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ διὰ τοῦτο προσεῖλκυεν εἰς αὐτὴν τοὺς Ἑλλήνας χριστιανούς διὰ παραχωρήσεων καὶ χαρίτων

ἐκ μέρους αὐτοῦ (1). Πρὸς τούτοις, ἐνεκα τῆς παραδειγματικῆς ἀνικανότητος αὐτῶν εἰς τὰς πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην σχέσεις (διὰ τὴν ἄγνοιαν τῆς γλώσσης καὶ τοῦ πνεύματος τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἔθνων), καὶ τῆς παχυλῆς αὐτῶν ἀμαθείας, οἱ Τούρκοι ἐξ ἀνάγκης ὤφειλον νὰ στρέψωσι τὰ βλέμματα πρὸς τοὺς Ἕλληνας μετὰ τὴν ἦτταν αὐτῶν, καὶ πρὸς εὐκρίαν τῆς μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἔθνων σχέσεως αὐτῶν, καὶ διὰ σκοποὺς ἀστρονομικοὺς καὶ ἱατρικοὺς (2).

Εἰς τὴν πρὸς τοὺς χριστιανικοὺς εὐνοϊκὴν διάθεσιν Μωάμεθ τοῦ Β'. συντέλεσαν ὡσαύτως καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιρροή τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ τὸ πρόσωπον Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, τοῦ πρώτου Πατριάρχου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς. Ὁ Σουλτάνος οὗτος ἔλαβε τὴν πρώτην αὐτοῦ ἀνατροφὴν ὑπὸ τὴν χειραγωγίαν τῆς χριστιανικῆς αὐτοῦ μητρὸς, τῆς εὐσεβοῦς Μαρίας, θυγατρὸς τοῦ δεσπότη τῆς Σερβίας Γεωργίου τοῦ Α'. ἐκ τοῦ γένους τῶν Βραγκοβάνων, ἥτις διετήρησε τὴν χριστιανικὴν πίστιν ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ καθαρότητι. Αὕτη προσεπάθησε ν' ἀνατρέψῃ τὸν ἑαυτῆς τρόφιμον εἰς τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς πίστεως (3). Ἐν τῇ ἀνδρικῇ αὐτοῦ ἡλικίᾳ Μωάμεθ ὁ Β'. προτρέπόμενος ὑπὸ τῆς ἐμφύτου αἰφῶς φιλομαθείας προσεκτήσατο ἀρκούντως καλὰς ἰδέας περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐν καιρῷ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυχρονίου αὐτοῦ διαμονῆς. Διὰ τοῦτο τοῦλάχιστον ἄνευ προλήψεως ἐθεώρει τὴν χριστιανικὴν πίστιν, δὲν ἐθεώρει τὸ χριστιανικὸν ἔθνος ἐπιβλαβὲς καὶ ἐπικίνδυνον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἤδη φυσικῶς ἦν διατεθειμένος πρὸς ἀνεξίθρησκειαν. Τὸ πρόσωπον Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου ἐνίσχυσε ταύτην αὐτοῦ τὴν διάθεσιν. Μωάμεθ ὁ Β'. ἐξωκρεμα-

(1) Cours de la littérature grecque moderne par Rizo Neroulos. Genève, p. 22. 1827.

(2) Ἐντεῦθεν ἐν αἰὼν πρωτίτων καθηκόντων, τὸ καθήκον τοῦ πρώτου διερμηνέως ἐνώπιον τοῦ Σουλτάνου, ἀνετίθη εἰς τοὺς Ἕλληνας.

(3) Rans. ἱστορ. τῶν σλαβικῶν ἔθνων β.βλ. 10. κεφ. 6. σελ. 399, Μωάμεθ ὁ Β'. ἐγνώριζε τὴν Κυριακὴν προσευχὴν, καὶ τὸ Θεοτόκε Παρθένη.

μένος. ὁπωσούν πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἐπαύδα· ἕνεκα τῆς ἐμφύτου αὐτοῦ φιλομαθείας νὰ προσκτᾶται καθαρωτέρας ιδέας περὶ αὐτῆς. Ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἐξεπλήρου τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ. Ὁ Σουλτάνος πολλάκις διαλέχθη μετ' αὐτοῦ περὶ πίστεως καὶ ὁμολογίας χριστιανικῆς, καὶ ἐκάστατε θοάανετο τῆς συνομιλίας ταύτης ἰδιαιτέρην εὐχαρίστησιν· ὅθεν καὶ ἐδείκνυνεν ἀκαλούθως ἐτι μείζονα εὐμένειαν καὶ μείζονα προστασίαν καὶ πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ πρὸς τοὺς χριστιανούς (1).

Ἐπαυελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ τέλος τοῦ 1453 ἔτους ἐκ τῆς ἐκστρατείας, τὴν ὁποίαν ἐπεχείρησεν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν. Μωάμεθ ὁ Β' ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τῶν γένων αὐτοῦ ὑπὲρ κόων. Ἐχορήγησεν εἰς αὐτοὺς πλήρη ἐλευθερίαν εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐαυτῶν πίστεως καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς θείας λατρείας, ἀφῆκεν αὐταῖς εἶναι οὐχὶ πληροῦς ἐκκλησίας, καὶ μεθὼν παρὰ τῶν κληρικῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, ὅτι δὲν εἶχαν ἀνώτατον προμένον, διέταξε νὰ ἐκλέξωσιν αὐτὸν, ὑποσχεθεὶς νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐκλογὴν αὐτοῦ (2). Εὐχάριτος ὑπῆρξεν εἰς τοὺς ὑποταχθέντας χριστιανούς ἡ ταιαύτη πρὸς αὐτοὺς εὐμένεια τοῦ Σουλτάνου. Ἐν συνόδῳ, ἐκ τοῦ προχείρου συγκαταθείσῃ ἐκ τῶν πέριξ ἐπισκόπων, τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐπιστημοτέρων λαϊκῶν, ἐξελέχθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ ἐξοχος μοναχὸς Γενηάδιος ὁ Σχολάριος, ζήσας πάλιν χρόνον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Παντοκράτορος, καὶ ἄκων προεχωρίσθη Πατριάρχης κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος ὑπὸ τοῦ Ἡρακλείας μητροπολίτου. Μετὰ ταῦτα ὁ νεοχειροτόνητος Πατριάρχης, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, τοῦ κλήρου καὶ τῶν ἐπιστημοτέρων Ἑλλήνων, παρρυσιάσθη εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ προσκυνήσας αὐτὸν, καθὼς ἐποίουν πρότερον οἱ Πατριάρχαι πρὸς τοὺς Ἑλληνας αὐτοκράτορας, ἐπιστῆμις ἀνεγνώρισεν αὐτὸν βασιλέα αὐτοῦ καὶ κύριον. Διὰ τὴν εὐάρεστον ὑπῆρξε διὰ τὸν Μωά-

(1) Τουρκογρ. Α'. σελ. 16. 408, 409—419.

(2) Τουρκογρ. αὐτ. 16.

μεθ' ἡ πρὸς αὐτὸν ἀφίξις τοῦ Ἑλλήνος Πατριάρχου μετὰ τοῦ ἀνωτάτου κλήρου, καὶ ἡ ἐκδηλώσις τῆς πρὸς αὐτὸν ὑποτάγῃς ἐκ μέρους τοῦ κλήρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ φιλοτιμία αὐτοῦ ἔλαβεν ἥδη νέαν τροφήν, ἀναλογιζομένου ὅτι αὐτὸς ἀντιπαθέστα εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τοὺς πρώην αὐτοῦ αὐτοκράτορας (1). Εὐγενῶς ὑπεδέξατο τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον, εὐμενῶς μετ' αὐτοῦ διελέχθη, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς ἀρχιεπίσκοπον τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐπεκόρωσεν αὐτῷ τε καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ πάντα τὰ πρότερα δικαιώματα καὶ προνόμια τοῦ Πατριάρχου. Ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ, γνωρίζων τί προσέφερον συνήθως οἱ αὐτοκράτορες εἰς τὸν νεώστι προχειριζόμενον Πατριάρχην, ὁ Σουλτάνος ἐξεπλήρωσεν ἀκριβῶς καὶ τοῦτο τὸ ἔθος· τοιοῦτόν τι ἐδωρήσατο εἰς τὸν Πατριάρχην ἀμοφόριον, πελοσημένιον διὰ πολυτίμων λίθων, βαρύτιμον ἐπενδύτην, βέβδον (ποιμαντικὴν) ἀργυρᾶν, χίλια φλωρία καὶ λευκὸν λαμπρῶς ἐστολισμένον ἵππον, ὅφ' οὗ ὁ Πατριάρχης κἀκδημῶς ἐπέστρεψεν εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, πρεσβυσιμένον εἰς κατοικίαν αὐτοῦ, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν πρωτίστων ἀξιωματικῶν τῆς σουρκακῆς αὐλῆς (2). Καὶ μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Μωάμεθ ἐδίεξεν πρὸς τὸν Πατριάρχην Γεννάδιον ἰδιαιτέραν εὐμένειαν, συνδιαλεγόμενος πολλὰ καὶ μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ τῆς αὐτοκρατορίας

(1) Μωάμεθ ὁ Β' δυσηρέστετο διότι δὴν ἐξέφραζον μέχρι τοῦδε οἱ Ἕλληνες σαφέως τὴν ὑποτάγῃς τῶν μετ' ὀργῆς ἡρώδων τοῦς κληρικῶς αὐτοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαις, διὰ τὸ ὅτι ὁ Πατριάρχης δὴν ἀπαρνούετο τὴν ἀποδορὴν πρὸς ἡμᾶς, ὡς βασιλείᾳ τὸ ἀποδιδόμενον εἶδος. Φιλικ. Χρονικ. σελ. 334.

(2) Τουρκογρ. I. B. σ. 407—408. Φραντζ. Γ'. ΙΑ'. σελ. 305—307. Μελει. ἐκκλησίας. ἱστορ. τόμ. γ'. 6. 330. Ὁ Σουλτάνος ἀποχαιρετῶν τὸν Πατριάρχην εἶπε πρὸς αὐτόν· «Πατριάρχευε ἐπ' εὐτυχίᾳ, καὶ ἔχε τὴν ἐφίλειαν ἡμῶν, ἐν ὅτ' θέλῃς, ἔχων πάντα τὰ σὰ προνόμια, ὡς καὶ οἱ πρὸ σου Πατριάρχαις ἔχον· ἔχε δὲ καὶ τὸν ναὸν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων εἰς κατοικίαν σου». Καὶ πραγματικῶς ὁ Πατριάρχης κατέθηκες κατ' ἀρχὰς ἐν τοῦτῳ τῷ ναῷ· ἀλλ' ἔπειτα, διὰ τὸ ὀλιγόριθμον τῶν χριστιανῶν ἐν τοῖς πέριξ ἐγκατέλειπεν αὐτὸν καὶ ἐξήτης καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Σουλτάνου τὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου.

κῆς διοικήσεως, δυνατόν εἶπεν ἡγάπησεν αὐτόν (1). Ὁ δὲ σοφὸς ποιῆν τὴν πρὸς αὐτὸν εὐμένειαν ταύτην καὶ ἀγάπην τοῦ Χουλιαίου ἐπούδασε κατὰ τὸ δυνατόν νὰ μετατρέψῃ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ταλαιπωρουμένης ἐκκλησίας καὶ τῶν χριστιανῶν, καὶ κατὰ τοῦτο ἐπέτυχεν.

Ὁμοθείας τῆς σχέσεως τῶν χριστιανῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ πρὸς τὸν πᾶν-θυσμὸν τῆς αὐτοκρατορίας, Μωάμεθ ὁ Β'. ἐχορήγησεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ πρωτοεφόρου αὐτῆς, ὡρισμένα δικαιώματα καὶ προνόμια, δι' ὧν ἐξασφαλίσθη ἡ ἀνεξαρτητοῦς αὐτῆς ὑπαρξίς, διατηρήθῃσι τὰ κυριώτερα πνευματικὰ (ἐκκλησιαστικά) αὐτῆς δικαιώματα ἀνέπαφα, καὶ οὕτω διεφυλάχθη καὶ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῆς ἀσφάλεια καὶ ἀνεκρίτως.

Τὰ γενικώτερα ἐκ τούτων τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων εἰσὶ τὰ ἑξῆς :

1) Μηδεὶς κατ' οὐδένᾳ τρόπῳ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Πατριάρχην τοῦ διατάττειν καὶ δημοσιεύειν διατάξεις εἰς τὰ ἀφ' ὧν αὐτὴν τίσιν (2).

2) Ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ ἐπίσκοποι εἶναι ἐλεύθεροι ἀπὸ παντὸς φόρου (3).

3) Οἱ κατὰ τῶν χριστιανῶν ἐξασφαλιζόμενοι καὶ κατ' οὐδένᾳ λόγῳ δύνανται νὰ μετατραπεῖσιν εἰς ἑτέραν (4).

4) Οἱ γάμοι, αἱ κηδεύαι καὶ αἱ λοιπαὶ χριστιανικαὶ τελεταὶ ἐκτελοῦνται ἐλευθέρως (5).

(1) Τουρκογρ. αὐτὸθ. σελ. 406, 419.

(2) Φραντζ. Γ'. ΙΑ'. σελ. 368. «ἔδοξα δὲ καὶ προσταγμάτων ἔγγραφως ἐπὶ Πατριάρχῃ μὴτ' ἐξουσίας βασιλικῆς, ἵνα μηδεὶς αὐτὸν ἐνοχλήσῃ ἢ ἀντιτείνῃ, ἀλλὰ εἶναι αὐτὸν ἀναίτητον καὶ ἀπορολόγητον καὶ ἀδιδόμητόν τε ἀπὸ παντός ἐναντίον». Τὰ αὐτὰ καὶ Κοδινεας. τόμ. 3'. σελ. 369.

(3) «Ἐὰν τίλλος καὶ δόσεως ἐλεύθερος ἔσται αὐτός τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ πατριάρχαι εἰς τὸν αἰῶνα, ὁμοίως καὶ πάντες οἱ ὑποταγμένοι αὐτῷ ἱερχιερεῖς». Φραντζ. Γ'. ΙΑ'. 308.

(4) Αὐτὸθ.

(5) Αὐτὸθ.

5) Τὸ Πάσχα τῶν χριστιανῶν ἐπιτελεῖται μετὰ πάσης ἐλευθερίας καὶ τῆς δεούσης παρατάξεως ἐν διατάγματι τριῶν ἡμερῶν, ἐν αἷς καὶ αἱ θύραι τῶν τειχῶν ἔστωσαν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἀνεφωγμέναι (1).

Τὰ δικαιώματα ταῦτα καὶ προνόμια ἐκτεθειμένα εἰς δύο ἰδιαιτέρα ἐγγράφα- μετὰ τὴν ὑπογραφήν καὶ σφραγίδα αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β', εἶχον δυνάμιν τινα καὶ εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον, καὶ πολλάκις ἀρῶπιζαν τὴν αὐθιγασίαν τῶν μετὰ ταῦτα Σουλτάνων ὡς πρὸς τοὺς χριστιανούς.

Μωάμεθ ὁ Β' χρηγίσης εἰς τὸν Πατριάρχην τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ κυβερνᾶν τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά πράγματα, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν κοσμικὴν διοίκησιν, ἐπιτρέψας εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα τοῦ δικάζειν αὐτοὺς κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς νόμους καὶ ἐν τοῖς πολιτικαῖς πράγμασιν, ἀνεξαρτήτως τῆς τουρκικῆς διοικήσεως (2). Εἰς δὲ τοὺς χριστιανούς ἔδωκε πλήρη ἐλευθερίαν τοῦ καὶ διαζῶνται ἐν τοῖς πολιτικοῖς πράγμασιν ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων αὐτῶν ποιμένων, ἀποφεύγοντες τοὺς τούρκους δικαστάς (καδῆδες). Ὁ δὲ πατριάρχης ὡς πρὸς τὰ πολιτικά ἀπέβη οὕτως ὁ ἀνώτατος καὶ κυριώτατος κριτὴς τῶν Ἑλλήνων (3) καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀνώτατος κριτὴς, ἦτο δεκτὸς εἰς τὸ ἀνώτατον δικηκτικὸν συμβούλιον, ὀνομαζόμενον Διβάσιον, ὅπου ὑπῆρχεν εἰς αὐτὸν θέσις προσδιωρισμένη κατὰ τὴν ἀνωτάτων τούρκων δικαστῶν, ὀνομαζομένων Καδῆδων (4).

(1) Κούμ. τ. 7. σελ. 369. Χριστ. ἀνάγνους 1851, Φεβρουαρ. ἐν τῇ ἀρθρῷ: Συγγραφαὶς τῆς ἑλλην. Ἐκκλησίας μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· σελ. 130—131. Τὰ λοιπὰ δικαιώματα, τὰ ἐν διαφόροις καιροῖς ὑπὸ τῶν Σουλτάνων τοῖς ἐπισκόποις δωρηθέντα, λαπτομαρῶς ἐξηγοῦνται ἐν τοῖς Βερατίοις, ἐγγράφοις διδομένοις καὶ μέχρι τοῦ νῦν εἰς ἕκαστον νεωστὶ καθιδρυθέντα ἀρχιερεῖα μετὰ τῆς σουλτανικῆς σφραγίδος (τουρᾶ).

(2) De la Croix. Etat present des nations et eglises grecque, armenienne et maronite en Turquie, à Paris, 1695, chap. 34. pag. 106.

(3) Κούμ. τ. 12. σελ. 532—533.

(4) De la Croix 34. σελ. 106.

Διὰ βητοῦ διατάγματος προσδιωρίσθησαν ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β'. καὶ αἱ σχέσεις τῶν χριστιανῶν πρὸς τοὺς Τούρκους.

Εἰς τοὺς ὑποταχέντας Ἑλλήνας ἐπετέθη φόρος (1), πλὴν πολλὰ μέτριος. Συνίστατο εἰς 9 δραχμὰς ἀργύρου δι' ἑκάστον ἄνδρα, αἱ δὲ γυναῖκες ἐθεωρήθησαν ἐλεύθεραι ἀπὸ πληρωμῆς φόρου καὶ εἰς πάντα τὸν μετέπειτα χρόνον (2). Καίτοι ὁ Πατριάρχης καὶ οἱ ἐπίσκοποι κατὰ τὰς δωρηθείσας εἰς αὐτοὺς ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β'. προνομίας, ἀπηλλάγησαν ἀπὸ παντὸς φόρου ἄλλὰ μετὰ παρέλευσιν 15 ἐτῶν καθυπεβλήθησαν εἰς φόρον, ὡς ἐκ τῆς ἀσυνέτου αὐθαιρεσίας τε καὶ φιλοδοξίας προσώπων τινῶν. Ἐπὶ τοῦ πέμπτου Πατριάρχου, Μάρκου τοῦ Σουλκαράβη (1467), δυσηρεστοίμενοι τινὲς Τραπεζούντιοι μέτοικοι (3), ὠφελθέντες ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ δυσμενείας τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, πιθάνον ἐνεκὰ τῆς αὐστηρίας αὐτοῦ διαγωγῆς πρὸς τὰς κατασχέσεις αὐτῶν (4), ἠθέλησαν νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν πατριάρχικόν θρόνον τὸν ἑαυτῶν συμπολίτην, τὸν ἱερομόναχον Συμεῶν, διατρέβοντα ἀπὸ τινῶν ἐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐπιδεικνύοντα ἐλευθεριότητα καὶ εὐγενῆ συμπεριφορὰν πρὸς τοὺς ἄλλους. Διὰ δώρων καὶ ἀπάτης ἐλύσαντες οὗτοι πρὸς τὸ μέρος αὐτῶν τοὺς κληρικούς, καὶ συκοφαντήσαντες ταυτοχρόνως τὸν Πατριάρχην, ὅτι δῆθεν αὐτὸς ἐκτίσαστο τὴν ὑψηλὴν θέσιν διὰ προσφορὰς χιλίων φλωρίων, ἥτοι δουκάτων (5) εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ

(1) Οἱ Τούρκοι δὲν ἐπλήρωναν φόρον, νομίζοντες αὐτὸν ἀνοίκειον δι' ἑαυτούς. Οὕτω λέγει ὁ Καλίκωνδύλης προσθέτων ὅτι «οἱ φόροι εἰσπράττονται οὐκ ἀπὸ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν ἀλλοφύλων» (Βιβλ. Η'. σελ. 439).

(2) De la Croix. 3.

(3) Κάτοικοι δηλονότι τῆς Τραπεζούντος, μετοικήσαντες εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ βασιλείου τῆς Τραπεζούντος. Οὗτοι διεκρίνοντο καὶ ἴσχυον μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλήνων, καθότι οἱ συγγενεῖς αὐτῶν καὶ συμπατριῶται ὑπηρετοῦν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ καὶ εἶχον τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ.

(4) Οὗτος ὁ Μάρκος ἦν ἄνθρωπος πεπαλαυμένος καὶ ἐνδραστες. Ὁρ. Φιλίππ. Κυπρ. Χρ. σελ. 355. Μελετ. τόμ. 3. σελ. 331. Παράβαλε καὶ τὸ κατωτέρω κεφ. περὶ καταστάσεως τῆς ἱεραρχίας.

(5) Τὸ νόμισμα διὰ τοῦ ὁποίου οἱ Πατριάρχαι ἐπλήρωναν τὸν φόρον

Διδανίου, καὶ οὕτως ἐπεβάρυνε τὴν ἐκκλησίαν, παρουσίαςαν πρὸς τὸν Σουλτάνον τοῦτο τὸ ποσὸν καὶ εἶπον· Ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης ὑπεσχέθη εἰς τὴν σὴν Μεγαλειότητα χίλια δουκάτα, ἡμεῖς δίδομεν αὐτὰ, διὰ νὰ γίνῃ Πατριάρχης ὁ ἡμέτερος· Ἱερμόνοχος διότι ὁ λαὸς καὶ κληρικοὶ δὲν ὑποφέρουσι τὸν Πατριάρχην Μάρκον. Ὁ δὲ Σουλτάνος οὐ μικρὴν ἐθαύμασε διὰ τοῦτο, καὶ ἐπὶ πολὺ κατεγέλα διὰ τὴν ἀσυνείαν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἴσως δὲν θὰ ἀπεφάσιζε νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Τραπεζουντίων πολιτῶν, ἂν δὲν ἤθελον διαθέσει αὐτὸν ὑπὲρ ἐαυτῶν οἱ νέοι Τραπεζούντιοι, οἱ ὑπηρετοῦντες παρ' αὐτῷ, καὶ οἱ μαγιστάνες Τούρκοι, καθ' ὅσον ἐπρόκειτο περὶ μᾶς τῶν πηγῶν τῶν αὐτοκρατορικῶν εἰσοδημάτων. Ὁ Σουλτάνος ἔλαβεν εὐχαρίστως τὰ 1000 φλωρία, καὶ οὕτω κατὰ τὸ 1467 ἔτος ἐξέδωκε νέον νόμον, καθ' ὃν Ἰσαάτος Πατριάρχης κατὰ τὴν ἀνάβασιν αὐτοῦ ἐπὶ τὸν θρόνον ὤφειλε νὰ πληρώνῃ εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον τοῦ Διδανίου δῶρον, ὀνομαζόμενον *πεσχάσιον* (1).

Ἡ φιλοδοξία καὶ αἱ βεβήλουργίαι τινῶν κληρικῶν, καθὼς καὶ ἡ ἐπέμβασις εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα προσώπων λαϊκῶν, ταχέως αὐξήσας τοῦτο τὸ ποσὸν, καὶ κατεβάρυνε τὴν ἱερα-

εἰς τοὺς Σουλτάνους, ὀνομάζετο φλωρία, ὅπερ ἐστὶ γενικὴ ὀνομασία χρυσοῦ νομίσματος ἰδιαιτέρως καὶ συγχρότως σχηματικῆς ἀξίας. Ἡ παραγωγή τῆς λέξεως ἐστὶν ἰταλικὴ (ἐκ τοῦ florino=ἄνθος, ἐκ τοῦ λατιν. florenus=ἄνθινος, τ. σ. κίτρινος). Ἐν Ἰταλίᾳ τὰ φλωρίνα παρῆλθον 4 λίτρας. Καθὼς ἡ ἑκατοντάς ἀποτελεῖ τὸ ρούβλιον ἔχει τὰ φράγκον, καὶ 6 δεκάδες τὸ αὐστριακὸν φλωρίνιον, οὕτως ἡ τετράς (4 ἢ 40) ἀποτελοῦν τὸ δόλοκληρον τοῦτου τοῦ νομίσματος. Τὸ ἰταλικὸν ἐμπόριον ἐν τῇ Αἰγαίῳ πελάγει, τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ καὶ ἰδίως ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰσήγαγε τὸ τετραδίκιον σύστημα καὶ ἐν τῷ τουρκικῷ νομισματοκοπιῷ, ὅπου ἐκόπιετο χρυσοῦν καὶ μετὰ ταῦτα ἀργυροῦν νόμισμα, διαιρούμενον εἰς 4 δεκάδας, ἔχει 40 παράδες. Ἀλλὰ κατὰ τὸν 18. καὶ 19. αἰῶνα τὰ φλωρία ἰσοδυνάμουν σχεδὸν πρὸς τὸ δουκάτον, χρυσοῦν. (Ὁρ. Βλαχο-βουλγαρικὰ ἔγγραφα, συλλεχθέντα ὑπὸ Ἰουλ. Βενελῆ· ἐν Πετρουμελ. 1840. σελ. 126—127), διὸ καὶ ἡμεῖς τοῦτο τὸ νόμισμα ἐδηλώσαμεν διὰ τῆς λέξεως δουκάτον, ἔχει χρυσοῦν.

(1) Φιλίππ. Κυπρ. Χρ. 352—354. Μελετ. τόμ. γ'. σελ. 331.

χίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας δι' ἐτησίου φόρου (χα-
ρατσίου). Ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Σημεῶνος τοῦ Τραπεζουντίου (τὸ
δεύτερον 1476—1479), εἰς ἱερομόναχος Σέρβος, ὀνόματι Ῥα-
φαήλ, παρουσιασθεὶς εἰς τινὰς μεγιστάνας Τούρκους, ὑπεσχέθη νὰ
δίδῃ ἐτησίως εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον (Χαζίνε) 2000 φλωρία, ἐὰν
γίνῃ Πατριάρχης. Ἐκτὸς δὲ τούτου καὶ 500 φλωρία κατὰ τὴν
ἀνάβασιν αὐτοῦ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Οἱ πλεονέκται Τοῦρ-
κοὶ ἐδέχθησαν εὐχαρίστως τὴν πρότασιν τοῦ Ῥαφαήλ, ἀνοίξαν-
τες πάλιν νέαν πηγὴν πλούτου διὰ τὸ Κράτος· διότι κατὰ τὴν
διαταγὴν τοῦ Σουλτάνου ἀνέβη ὁ Ῥαφαήλ ἀντὶ τοῦ ἐξωσθέντος
Πατριάρχου Συμεὼν (1). Οὕτως ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β'. ἔλαβον ἐρ-
χὴν τοιαῦται ἀταξίαι, αἵτινες μετὰ ταῦτα ἐπέφερον τοσαῦτα
δεινὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐπὶ Μωάμεθ τοῦ Β'. ἔλαβε μείζονα ἐπίτασιν καὶ δύναμιν, δι-
τρομερὴν ἔθνον, ὅπερ ἤρξατο μὲν ἐπὶ τῶν προκατόχων αὐτοῦ,
ἀπέβη δὲ διὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρόξεν-
ον ἀπωλείας χιλιάδων ὅλων παιδῶν αὐτῆς.

Ὁ διάδοχος τοῦ Ὀσμάνου Ὀρχάνης, ἐνασχαλούμενος εἰς
τὴν μεταρρύθμισιν καὶ τακτοποίησιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ,
συνέστησε νέαν τάγμα, ὀνομαζόμενον *Γενίτσαροι*, καὶ μετεχει-
ρίσθη πρὸς τοῦτο τὰ τέκνα τῶν αἰχμαλώτων χριστιανῶν, ἀνα-
θρέψας αὐτὰ εἰς τὰ πολεμικά, καὶ μεταστρέψας εἰς τὴν ὀθωμα-
νικὴν θρησκείαν. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ὀρχάνου, καὶ ἰδίως Μουράτ δ'
Α'. ἐπειρήσαν τὸ μέσον ταῦτο, τοῦ ἀρπάζειν βιάως τὰ τέκνα
τῶν ὑποταγέντων χριστιανῶν, πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν γενναί-
ων στρατιωτῶν. Μωάμεθ ὁ Β'. ἵνα τελειοποιήσῃ τοῦτο τὸ ἔθ-
νον καὶ ἐπαυξήσῃ τὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ σημασίαν, ἐπωφελήθη
ἐκ τοῦ ἄλλοτε ἐν τῇ Αὐλῇ τῶν Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων ἐπικρα-
τοῦντος ἔθους, καθ' ὃ οὔτοι ἐδικαιούντο νὰ ἐκλέγωσιν ἐξ ἐκάστης
πόλεως ἑλληνικῆς παῖδας μετὰ ἰδιαίτερων δώρων διὰ νὰ ἀνα-
τρέφωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ προεπαρασκευάζωνται εἰς
ἀνωτέρως πολιτικὰς τε καὶ στρατιωτικὰς θέσεις, καὶ ἰδιοποιήθῃ

(1) Φιλίππ. Κυπρ. Χρ. σελ. 363. Μελετ. τόμ. γ'. σελ. 333.

τὸ τοῦτο τὸ δικαίωμα ἐπεκτείνας μάλιστα αὐτὸ ἐν πάσῃ πόλει καὶ ἐπαρχίᾳ τοῦ αὐτοῦ Κράτους (1). Ἐνίσχυσε δὲ καὶ ἐσπερώσε τοῦτο τὸ δικαίωμα διὰ νόμου καὶ ἀκριβῶς ἐπεμελήθη τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ. Ἀνὰ πᾶν τέταρτον ἔτος ἑκατόνταρχοὶ Τούρκοι παρουσιάζοντο εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ χωρία μὲ σουλτανικὸν διάταγμα, καὶ ἐλάμβανον ἐν ὀνόματι τοῦ Σουλτάνου ἐκ δέκα οἰκῶν (2) ἓνα παῖδα ἑπταετῆ, ἢ καὶ κατωτέρω, ἐκ τῶν διακρινόμενων κατὰ τε τὰ σωματικά καὶ πνευματικά προτερήματα. Οἱ λαμβανόμενοι παῖδες ὀφειλόν ν' ἀνατρέφωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, Πέρα καὶ Ἀδριανουπόλει καὶ μετὰ ταῦτα ἐλάμβανον ὕψι- λας πολιτικάς καὶ στρατιωτικάς θέσεις (3). Βεβαίως τὸ δικαίωμα τοῦτο, τὸ οἰκειοποιηθὲν ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β', ἐστὶ νόμιμον διότι ὁ λαὸς, ὁ εὐρισκόμενος ἐν τινι πολιτείᾳ, ὀφείλει νὰ βαστάζῃ πάντας τοὺς φόρους καὶ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῆς· ἀλλ' ἡ διάταξις τοῦ ν' ἀνατρέφωσιν τὰ τέκνα τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν μωαμεθανικὴν πίστιν ἦν παράνομος. Ἀλλως δὲ πᾶσα ἡ δύναμις καὶ πᾶσα ἡ φρικώδης σημασία ταύτης τῆς διατάξεως ἀνάγεται εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους.

Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησία ἐποίησατο χρῆσιν τῆς προστασίας Μωάμεθ τοῦ Β', καὶ ἀπῆλause τῆς δυνατῆς ἰσυχίας εἰς τὰς χώρας καὶ ἐπαρχίας τὰς ὑποταγείσας ἤδη εἰς τὸν Σουλτάνον, καὶ ἐντελῶς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ ὑπαγομένης. Ἀλλ' εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰς ἐπαρχίας, αἵτινες δὲν εἶχον ὑποταγῇ εἰσέτι εἰς τοὺς Τούρκους ἢ ὑπετάγησαν μόνον εἰς τὸ τέλος τῆς βασιλείας τοῦ κατακτητοῦ, οἱ χριστιανοὶ ἐνρέθησαν εἰς ἐτι χεῖρονα καταστάσιν.

Ἐξασφάλισθεις ἐν Κωνσταντινουπόλει Μωάμεθ ὁ Β', ἐπέχει-

(1) Χυτραῖος σελ. 14.

(2) Ἡ συνάθροις αὕτη ἦτο ὁ φόρος (παιδομαζωμα) τῶν παιδῶν ὠνομάζετο δεκάετωσις τῶν παιδῶν.

(3) Τινὲς ἐκ τούτων, μέχρι τοῦ 25 ἔτους τῆς ηλικίας αὐτῶν ἐν διαφόροις ἔργοις ἐν τῇ Αὐλῇ διαμένοντες, ἐγίνοντο ἔπειτα ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, καὶ διοικηταὶ ὀλοκληρῶν ἐπαρχιῶν· ἄλλοι δὲ ἐλάμβανον κατωτέρας θέσεις. Ὁρ. Κρούς, ἐν Τουρκόγρ. Β' σελ. 193—194.

ρησεν ἥδη ἔργα ἀναγκαῖα καὶ ἐλαφρά ἐν ταύταις, τομτέστι τὴν ὑποταγὴν τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους, ἐξ ὧν αἱ μὲν ἦσαν πρὸ πολλοῦ ἥδη εἰς τὴν ἐξουσίαν του, ἀλλ' εἶχον ἐτι ἰδιαιτέρους ἡγεμόνας (τὸ βασιλεῖον τῆς Τραπεζοῦντος, ἡ Σερβία καὶ ἡ Μολδαυία), αἱ δὲ ἤμενον ἐτι ἀνεξάρτητοι (ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ τὸ βασίλειον τῆς Πελοποννήσου, ἡ Ἀλβανία καὶ ἡ Ἑπειρος, ἡ Βοσνία, Ἑρζεγοβίνη καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἡ Καραμανία καὶ Κασσημανία). Τὸ πρῶτον ἔτος ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐγένοντο κατὰδῆλα τὰ φιλόδοξα σχέδια Μωάμεθ τοῦ Β', ὅτε διὰ μηδαμινὰς προφάσεις ἀπήτησε φάρους καὶ ὑποταγὴν ἀπὸ τῆς δημοκρατίας τῆς Ραγούζης, τῶν ἡγεμόνων τῆς Πελοποννήσου, τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους κτλ. (1). Εἰς μάτην ὁ τότε Πάπας καὶ οἱ Εὐρωπαῖοι βασιλεῖς, καταπτοηθέντες διὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠθέλησαν νὰ στήσωσι τὰ ὁσμέραι προοδεύοντα ὅπλα τοῦ φοβεροῦ Σουλτάνου, κηρύττοντες σταυροφορίας κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ Μωάμεθ δὲν ἐπτοεῖτο, διότι ὁ φόβος τῶν ὅπλων αὐτοῦ ἀμέσως σχεδὸν ἐψύχραινε πᾶσαν ζέσιν καὶ ζῆλον παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις, καὶ μόνον κατὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Βελιγραδίου ἀπέδειξαν οὗτοι σταυροφορικὰ ἀνδραγαθήματα, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ συνετοῦ καὶ ἀνδρείου στρατηγοῦ Οὐνάδου (2). Ἐν καιρῷ τῶν λαμπρῶν ἐκστρατειῶν,

(1) Κοσμ. τόμ. ζ'. σελ. 370. Ἡ δημοκρατία τῆς Ραγούζης ἀνεγνώσκει τὴν προεστίαν Μουράτ τοῦ Β', καὶ ἐπλήρωνεν εἰς αὐτὸν κατ' ἔτος 560 φλωρίνια. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, ἐπειδὴ ἀνέλαθεν ὑπὸ τὴν ἑαυτῆς προστασίαν ἐπισήμους Ἕλληνας, φυγόντας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν καιρῷ τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων, Μωάμεθ ὁ Β' ἀπήτησε παρ' αὐτῶν 3000 φλωρίνια.

(2) Σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων εἰς μάτην προσηπάθησε νὰ διεγείρῃ πάλιν ὁ Καρδινάλιος Ἰσιδώρος πρῶην μητροπολίτης Ῥωσσίας, γράψας κατὰ τὴν εἰς Ἰταλίαν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ (εἶχε συλληφθῇ καὶ κατῳρθῶσε νὰ διαφύγῃ) εὐγλωττοτάτην ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης, ἧς ὅμως ἔμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος (Ἱστορ. Κιραμζ. βιβλ. Β'. τόμ. Ε'. ἐκδ. 1842 σελ. 210—214). Ἐπειτα ἐκέρυττεν αὐτὴν (τὴν σταυροφορίαν) πανταχοῦ ὁ φραγκισκανὸς μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Καπιστῆδνος. Καὶ τελευταῖον ἐκηρύχθη πανθήμεως ἐπὶ Συνόδου ἐν Μαντόα (1459).

αἵτινες διέκρεσαν καθ' ὅλην τὴν βασιλείαν Μωάμεθ τοῦ Β', σχεδὸν πάντα τὰ βασίλεια καὶ αἱ ἐπαρχίαι, ἐξ ὧν τὸ Κράτος ἀπληρ-
τιζέτο, αἱ μὲν τάχιον, αἱ δὲ βράδιον, ὑπετάχθησαν ἐπὶ τέλους
ὀλοσχερῶς εἰς τοὺς Τούρκους (1). Ἀπεριγράπτων συμφορῶν πρό-
ξενοι ἐγένοντο αἱ ἐκστρατεῖαι αὐτοῦ διὰ τοὺς κατοίκους τούτων

Ἀνώτατος δὲ ἀρχηγὸς τῆς σταυροφόρου στρατιᾶς ἐξελέγη ὁμοφώνως ὁ
αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Φερδινάνδος.

(1) Πρὸς τὸ 1459 ἔτος ὑπετάγη ἡ Σερβία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δε-
σπότη, τοῦ περιφήμου Γεωργίου τοῦ Α'. Βράνκοβιτς (1427—1457).
Μέρος τῶν Σέρβων, μὴ θελόντων νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς ἀπίστους,
κατέλειπον τὴν πατρίδα, καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Δεσπότη Στεφάνου,
δευτέρου υἱοῦ τούτου τοῦ Γεωργίου, μετέκρησαν εἰς Οὐγγαρίαν, καὶ κατέ-
λαβον τὸν τόπον, τὸν ὀνομαζόμενον Παναγία Σερμικλή, ἢ ἀπλῶς Σέρμ
(Ἱστορ. διαφόρ. Σλαβικ. λαῶν, ὑπὸ ἀρχιμανθρ. Ἰωάννου Βηθλ. τόμ. γ'.
βιβλ. ε'. κεφ. θ'. σελ. 233—238. βιβλ. ι'. κεφ. α'. σελ. 269—70). Αἱ δὲ
τῆς Πελοποννήσου ἡγεμονίαι, οὗσαι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν δύο ἀδελφῶν
τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων, Δημητρίου καὶ Θωμᾶ, καὶ
ὑπὸ τὴν τῶν Βενετῶν, ὑπετάχθησαν εἰς Μωάμεθ τὸν Β'. τῷ 1459
—60, ἐκτὸς τῶν πόλεων Μομενδασίας καὶ τῶν παραλίων Κορώνης, Με-
θώνης, Πύλου καὶ ἄλλων, αἵτινες ἔμειναν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Βενε-
τῶν (Κοῦμ. τόμ. ζ'. σελ. 370—371, 376, 378). Καὶ ὁ μὲν Δημήτριος
κατέφυγεν εἰς τὴν προστασίαν Μωάμεθ τοῦ Β', ὁ δὲ Θωμᾶς ἀπεμα-
κρύνθη μεθ' ὅλων τῶν αὐτοῦ εἰς Ῥώμην, ὅπου καὶ ἐτελεύτησε τῷ 1465.
Τὸ δὲ βασίλειον τῆς Τραπεζοῦντος ἔπεσεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων
τῷ 1461. Ὁ δὲ ἡγεμὼν Δαβὶδ ὁ Κομνηνὸς πολιορκηθεὶς ἐν τῇ αὐτοῦ
πρωτεύουσῃ, παρεδόθη οἰκιοθελῶς εἰς Μωάμεθ τὸν Β', καὶ μετὰ πάντων
τῶν οἰκείων ἀποστάλη εἰς Ἀδριανούπολιν. (Κοῦμ. τόμ. ζ'. σελ. 381.
Τουρκογρ. Α'. 20—21). Μετὰ δύο ἔτη ὑπετάγη ἡ Βοσνία τῷ 1466
ὑπετάχθησαν ἡ Καραϊνία καὶ ἡ Κασσημανία· τῷ δὲ 1467 ἀνεγνώρισαν
τὴν ἐξουσίαν Μωάμεθ τοῦ Β' καὶ οἱ ἀνδρεῖοι Ἀλβανοί, μετὰ τὸν θάνατον
τοῦ ἥρωος αὐτῶν Γεωργίου Καϊρ-ῶτου, ἤτοι Σκενδέρβη, μὴ δυνάμενοι
ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὴν καταπίεσιν τῶν Τούρκων (Φραντζ. βιβλ. δ'. κεφ.
κδ'. Ransl. βιβλ. ε'. κεφ. γ'). Ἔμειναν δύο χῶραι, αἵτινες δὲν ὑπετά-
χθησαν Μωάμεθ τῷ Β', ἡ Ἐρζεγοδίμη καὶ τὸ Μαυροβοῦνιον. Καὶ ἡ μὲν
Ἐρζεγοδίμη ὑπετάγη εἰς τοὺς Τούρκους τῷ 1483 ἐπὶ τοῦ υἱοῦ Μωά-
μεθ τοῦ Β', ἀλλὰ τὸ Μαυροβοῦνιον, εἰρησθέν ὑπὸ τῆς ἀνδρίας τῶν ἡγε-
μόνων αὐτοῦ Στρατηγῆτρο, ἤτοι Στεφάνου τοῦ ἐπιονομασθέντος Μαύρου,
καὶ τῷ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Μαυρίδου, δὲν ὑπετάγη.

τῶν ἐπαρχιῶν καὶ βασιλείων! Καθὼς τὸ πῦρ τοῦ οὐρανοῦ, εἴτε ἡ θεία ὀργή, ἐπέπιπτον οἱ Τούρκοι πανταχοῦ καὶ κατέδαλλον διὰ τῆς ἐαυτῶν δυνάμεως πᾶσαν ἀντίστασιν, ἀνιλεῶς καταστρέφοντες πάντα καὶ πάντας. Φύθος καὶ τρόμος προσπορεύετο αὐτῶν, θάνατος καὶ ἐκπληξίς τοὺς παρηκολούθει, καταστροφὰς καὶ συμφορὰς ἄφινον κατόπιν αὐτῶν. Χρυσίον, ἀργύριον, λίθοι, τίμιοι, πᾶν ὅ,τι εἶχε τιμὴν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τὰ πάντα ἐγένοντο λεία αὐτῶν. Ὅ,τι δὲ δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσι μεθ' ἐαυτῶν ὡς λάφυρα, τὸ παρέδιδον εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ τὰς φλόγας. Οἰκίαι, ἱεροὶ ναοὶ, οὐχὶ σπανίως δὲ καὶ ὁλόκληρα μοναστήρια καὶ ὁλόκληροὶ πόλεις μετεβάλλοντο διὰ τοῦ πυρὸς εἰς ἐρείπια καὶ σάκην (1). Χιλιάδες κατοίκων καὶ ἑκατοντάδες χιλιάδων παρεδίδοντο εἰς αἰχμαλωσίαν (2) καὶ οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν, οἱ πλούσιοι, κατωκίσθησαν εἰς τὰ περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄλλους μετεχειρίσθησαν εἰς ἐπιπόνους ἐργασίας, καὶ τὸ πλεῖστον μέρος ἐγένοντο δοῦλοι, σκλάβοι τῶν Τούρκων (3). Εἰς τοιαύτας καταστρεπτικὰς καὶ ὀλεθρίους ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων τινὲς τῶν ἐπαρχιῶν (Σερβία, Μολδαβία, Βλαχία, Ἀλβανία, Βοσνία) ὑπεβάλλοντο ἐτησίως ἐν διαστήματι τινῶν ἐτῶν κατὰ σειρὰν, ἕως οὗ ἐπὶ τέλους ὑπετάγησαν ὁλοσχερῶς εἰς Μωάμεθ τὸν Β'. (4). Ἀπερίγραπτος κατὰ τὴν σκληρότητα ὑπῆρχεν ἡ τύχη ἐκείνων τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν πόλεων, αἵτινες ὑπετάσσοντο εἰς τοὺς Τούρκους

(1) Κούμ. τόμ. ζ'. «Κατερημώσας ὅλην τὴν Σερβίαν, ἐλειλάτησεν ὅλην τὴν χώραν (σελ. 384), τὰς πόλεις (τὰς ἐν Πελοποννήσῳ) κατέστρεψε, κατέκαυσεν, ἠρῆμωσεν» (σελ. 380). Ἐν Σερβίᾳ ἐντελῶς ἐπυρπόλησε τὸ ὠραῖον μοναστήριον τοῦ Μηλεσίβου (Rants. β. 6λ. θ'. κεφ. θ'. 265).

(2) Τῷ 1434 ἐν Σερβίᾳ ἠχμαλωτίσθησαν 50,000 κάτοικοι· τῷ 1459 περίπου 200,000 κατὰ τὴν μαρτυρίαν Αἰναίου Σιλβίου· τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐκ τῆς Πελοποννήσου μετενήχθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν 40,000 χριστιανῶν. Κούμ. τόμ. ζ'. 373, 375, 379.

(3) Schweiger. 6, 41. 5, 96.

(4) Κούμ. τόμ. ζ'. 372—379. Οἱ κάτοικοι τῶν ὁμόρων σλαβωνικῶν ἐπαρχιῶν, Σλαβωνίας, Σιρίας καὶ Κροατίας ὁλόκληρα δέκα ἔτη ὑπέστησαν τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων (ἀντιθ. 394).

μετὰ παραμικρὰν ἀντίστασιν ἐκ μέρους τῶν κατοίκων. Εὐμενὴς καὶ μεγαλόφυχος εἰς ἄλλον καιρὸν ὁ Μωάμεθ, τότε συνεχώρει εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ πᾶσαν ὀμότητα, φυσικὴν εἰς λαὸν ἄγριον καὶ βάρβαρον. Οἱ διοικηταὶ καὶ οἱ ἄρχοντες καὶ πάντες οἱ δυνάμενοι βαστάζειν ὕπλα, παρεδίδοντο εἰς σκληρὸν θάνατον, ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἀφοῦ οἰκειοθελῶς παρεδίδοντο εἰς Μωάμεθ τὸν Β', καὶ ἐνεπιστεύοντο εἰς τὸν ὄρκον αὐτοῦ, νὰ τοὺς ἀφήσῃ ἡσύχους. Οὕτως ὁ Κράλης τῆς Βεσνίας Στέφανος Σταυροῖδης πολιορκηθεὶς εἰς τὴν πόλιν Κλωσσαν καὶ ἐλθὼν εἰς σύμβασιν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Τούρκων Μεχμέτου, ἐναντίον τοῦ ὅρκου Μωάμεθ τοῦ Β', παρεδόθη εἰς θάνατον (1). Οὕτως ἐτιμωρήθησαν οἱ διοικηταὶ Εὐβοίας, Λέσβου, Σπάρτης, τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας κ.λ. (2). Οἱ κάτοικοι ὑπεχρεοῦντο ν' ἀνταλλάξωσι τὴν ἑαυτῶν θρησκείαν καὶ νὰ δεχθῶσι τὸν Ἰσλαμισμὸν, καὶ μόνον ὑπὸ τούτῳ τὸν ὅρον ἐπετρέπετο αὐτοῖς νὰ μένωσιν ἡσύχως ἐν τῇ τόπῳ τῆς γεννήσεώς των (3). Ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει ὄφελον νὰ ὑποστῶσι βασάνους καὶ δὴ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον, ἢ νὰ μετακομισθῶσιν ἐκ τῆς πατρίδος των εἰς ξένην γῆν, ἢ, τὸ συντηθέτερον, νὰ γίνωσι δοῦλοι τῶν Πασσάδων καὶ τῶν Γιαντισάρων. Τῷ 1481 ἔτει, κυριευθείσης διὰ τῆς βίας τῆς πόλεως Ἰδρουντος (ἐν Ἰταλίᾳ), 80 περίπου χριστιανοὶ αἰχμάλωτοι εἶχον ἀναγκασθῇ ν' ἀσπασθῶσι τὸν Μωαμεθανισμόν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἀψηφοῦντες τὰς βασάνους δὲν ᾔθελον ν' ἀρνηθῶσι τὴν πίσιν αὐτῶν, ἐθανατώθησαν ἅπαντες (4). Ἐκ τῆς Πελοποννήσου καὶ Τραπεζοῦντος μετεφέρθησαν εἰς τὰ πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως χιλιάδες κατοίκων (5)· οἱ δὲ νέοι καὶ αἱ νέαι ἐσέλλοντο εἰς τὸ χαρε-

(1) Στέφανος ὁ Κρίστις, γαμβρὸς Λαζάρου τοῦ Β' τοῦ Βράνκοβιτς, Δασκτοῦ τῆς Σερβίας, κατὰ τινὰς μὲν ἐτελεύτησε προσδεθεὶς εἰς στήν (Ransl. β.βλ. θ'. κεφ. θ'. 263), κατ' ἄλλους δὲ ἀποτμηθεὶς τὴν κεφαλὴν (Κούμ. ζ'. 384).

(2) Κούμ. τόμ. ζ'. 402, 380, 383.

(3) Αὐτόθ. ζ, 379.

(4) Σημειώσεις εἰς Τουρκογρ. σελ. 198.

(5) Κούμ. τόμ. ζ'. σ. 379. Ἐν τῇ νήσῳ Δέσφῳ αἱ μὲν πλούσιαι πολὺ

μπον (1)· ἐνίοτε ὁλόκληροι χιλιάδες νέων ἡχμαλωτίζοντο καὶ ἐχρησίζεον εἰς τὸ νέον τάγμα τῶν Γιανιτσάρων, ἀφοῦ πρότερον ἡσπάζοντο τὸν Μωαμεθανισμόν, καθὼς ἐγένετο κατὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Βοσνίας, ὁπότε πλείονες τῶν 30,000 νέων Βοσνίων ἐχρησίζευσαν εἰς τὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τάγματος τῶν Γιανιτσάρων (2). Οἱ δὲ σκληροὶ καὶ θηριώδεις Γιανίτσαροι ἐγύμναζον, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἑαυτῶν ὀμότητα καὶ σκληρότητα κατὰ τῶν ἀθῶων χριστιανῶν, μεταχειριζόμενοι κατ' αὐτῶν φρικώδεις βασάνους, μὴ διακρίνοντας μήτε γένος, μήτε ἡλικίαν, μήτε ἐπάγγελμα, μήτε κατάστασιν (3).

Τὰ παθήματα τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν ἐν τοῖς τόποις τούτοις καὶ ὁ φόβος τοῦ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν εἰς δύναμιν αὐξάνοντος Μωάμεθ τοῦ Β' προσκάλεσαν τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν σύμπραξιν κατὰ τῆς τῶν Τούρκων δυνάμεως ἐκ μέρους τῶν χριστιανῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἡ συμπάθεια καὶ σύμπραξις αὕτη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπῆρξεν ἀτελεσφόρητος καὶ ἀνωφελής ὡς πρὸς τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς. Ἡδὴ ὁ Καρδινάλιος Ἰσιδωρος ἐπιστρέψας εἰς Ἰταλίαν, ἔγραψε πρὸς πάντας τοὺς βασιλεῖς τῆς Δύσεως, ὅτι ὤφειλον νὰ ἐγερῶσι κατὰ τοῦ Μωάμεθ, τοῦ προδρόμου τοῦ Ἀντιχρίστου καὶ τέκνου τοῦ Σατανᾶ. Ἀλλ' ἡ εὐγλωττος ἐπιστολὴ αὐτοῦ ἔμεινεν ἀνευ ἀποτελέσματος (4).

καὶ μετακίσθησαν εἰς τὰ περίξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ μεσαία τέθλις ἔμειναν δοῦλοι, ἐπὶ δὲ τῆς νήσου δὲν ἔμειναν, εἰμὴ οἱ ἐνδεεῖς καὶ ἀδύνατοι (383).

(1) Αὐτόθ. ς'. 383, 402.

(2) Ransl. βιβλ. θ'. κεφ. θ'. σελ. 263—265.

(3) Αὐτόθ, παρβλ. καὶ Γρελῶ, σελ. 64.

(4) Ὁ Καρδινάλιος Ἰσιδωρος ἐν καιρῷ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐγένετο αἰχμάλωτος, ἀλλὰ κατάρθωσε νὰ ἐλευθερωθῇ. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ καταχωρισθεῖσα ἐν τας χρονικοῖς τῆς ῥωματικῆς ἐκκλησίας, ἀρχεται οὕτω· «Audite haec, audite omnes gentes; auribus percipite, qui habitatis orbem... universi quoque reges et principes Christocolae ac universus Domini populus cum religiosis cunctis audite». Ἀπίθανον ἐν Ῥώμῃ ὡς Πατριάρχης

Κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἰσιδώρου ἐνήργησε καὶ ὁ ἱστορικὸς τῆς Δύσεως Αἰνείας ὁ Σίλβιος, ζωηρότατον πάντων αἰσθανθεὶς τὸν κίνδυνον διὰ τὰ χριστιανικὰ Κράτη ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Μετὰ ταῦτα ὁ φραγκισκανὸς μοναχὸς Ἰωάννης ὁ Καπιδιστράνος δι' ἐνθουσιωδῶν ὁμιλιῶν συνήθροισε πολυάριθμον στράτευμα ἐν Γερμανίᾳ. Ἀλλὰ τὸ στράτευμα τοῦτο εὐτυχῶς ἀπώθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1456 αὐτὸν τὸν Μωάμεθ τὸν Β' ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ Βελιγραδίου, διελύθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Οὐνιάδου καὶ τοῦ Καπιδιστράνου. Εἰς μάτην ὁ διάδοχος τοῦ παπα Καλῆκσου τοῦ Γ', Πῖος ὁ Β' ἐν τῇ ἐν Μαντούᾳ Συνόδῳ (1459), πανδήμως κηρύξας σταυροφορικὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Τούρκων, προσέτρεψε τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας πρὸς τοῦτο τὸ ἔργον, διότι οὗτοι ἐδειξαν ὀλίγην διάθεσιν (1) εἰς μάτην ἔπειτα ἐστράφη πρὸς αὐτὸν τὸν Σουλτάνον διὰ γραμμάτων, δι' ὧν προσέτρεπεν αὐτὸν εἰς τὸν χριστιανισμόν (2). Τελευταῖον ὁ πάπας Πῖος ὁ Β' (1463) ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος ἀρχηγὸς σταυροφορικῆς ἐκστρατείας. Ὅθεν κοινοποιήσας εἰς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης τὸ ἑαυτοῦ σχέδιον δι' εὐγλωττοτάτης βούλας, ὑπέδειξεν ὡς τόπον συναθροίσεως τῶν Σταυροφόρων τὴν Ἀγκῶνα καὶ ἐπευχθήν τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ πάντων, ὅσοι ᾔθελον ἀκολουθήσαι τὴν ἀπρόφασίν του. Ἀλλὰ φθάσας τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς Ἀγκῶνα, ἵνα προσωπικῶς ἐπισπεύσῃ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀπέθανεν ἐξαίφνης, καὶ οὕτως αἱ Σταυροφόροι διελύθησαν, καὶ τὸ σχέδιον αὐτοῦ ἐντελῶς ἐμνηστεύθη (3). Αἱ ἀπόπειραι αὗται, τὸ νὰ κινῶσι σταυροφορικὰς ἐκστρατείας καὶ προπαρασκευὰς εἰς αὐτὰς εἶχον τὴν ἑαυτῶν σημασίαν, ἀλλὰ μόνον διὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, οὐχὶ δὲ καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας χριστιανούς.

Κωνσταντινουπόλειος. παρ.βλ. Ἱστορ. Καραμζ. β.βλ. Β'. τόμ. 1. ἐκδ. 1842. σελ. 241, σημ. 382.

(1) Εἰσαγωγή εἰς τὴν Γενικὴν Ἱστορίαν. Δοξέντου, Μίρ. Β'. τμήμ. 6^ο σελ. 423—424.

(2) Αὐτόθ. σελ. 424.

(3) Αὐτόθ. σελ. 424—425.

νοῦς. Οὕτω π. χ. ὑπερησπίσθη ἡ ἐλευθερία τῆς Οὐγγαρίας καὶ τινων σλαβωνικῶν χωρῶν (Καρνθίας, Στιρίας καὶ Σλαβωνίας), καὶ ἐστησαν αἱ προέδροι τῶν Μωαμεθανικῶν ὅπλων ἐν Εὐρώπῃ. Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς οὐδεμίαν εὐρον ἀνακούφισιν ἐκ τῆς ἐκείνων ἐπιχειρήσεως.

Ἡ προσπάθεια τῆς Δημοκρατίας τῶν Βενετῶν νὰ ἀντιστῶσιν εἰς τὰς προόδους τῶν ὀθωμανικῶν ὅπλων, οὐ μόνον ἀνώφελης, ἀλλὰ καὶ ὀλεθρία ἀπέβη διὰ τοὺς Ἕλληνας διότι ἔχοντες κτήσεις πολλὰς ἐν Ἀλβανίᾳ, τῆς Ἰονίου καὶ ταῖς νήσοις τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἐν Πελοποννήσῳ, Γαλατῇ καὶ Πέρᾳ (1), καὶ ὑπερασπιζόμενοι ταύτας ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων, ἀκουσίως ἦλθον εἰς πεισματοπάτη καὶ μακροχρόνιον ἀγῶνα πρὸς Μωάμεθ τὸν Β'. Ὁ ἀγὼν οὗτος ὀλόκληρα 16 ἔτη παραταθεὶς ἐπέφερε φρικτὰς ἐρημώσεις καὶ καταστροφὰς εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους, ἐν οἷς συνεκροτήθη. Ἰδίως δὲ ὑπέφερον αἱ ἐπαρχίαι τῆς Πελοποννήσου καὶ αἱ πλησίον κείμεναι νῆσοι. (2).

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀνώφελους συμμετοχῆς τῶν δυτικῶν χριστιανῶν εἰς τὰς τύχας τῶν ἀνατολικῶν χριστιανῶν παραμυθητικὴν ὄψιν παρουσιάζει ὁ Ἀλβανὸς ἡγεμὼν Γεώργιος ὁ Καστριώτης ἢτε Σκενδέρβης. Παραδοθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ μεθ' ἄλλων παιδῶν ὅμηρος εἰς Μουράτ τὸν Β' ἐν καιρῷ τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἀλβανίας εἰς αὐτόν, ἀνατραφεὶς ἐν τῇ τουρκικῇ Αὐλῇ, καὶ ἔνεκα τῆς ἀνδρίας καὶ τῆς ἐπιδεξιότητος αὐτοῦ εἰς τὰ πολεμικὰ ἀναδειχθεὶς εἰς τῶν πρώτων στρατηγῶν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ Γεώργιος Καστριώτης, ὑπὸ τῶν Τούρκων Σκενδέρβης ἐπικαλούμενος, εὗρε περίσταςιν ν' ἀποτινάξῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας εἰς τοὺς ἐχθροὺς τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Μεθ' ἑνὸς ἀπασπράσματος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀποσταλέντος ἵνα προλάβῃ τὴν ἐφοδὸν τῶν Οὐγγρων εἰς τὰς

(2) Τὰς κτήσεις ταύτας ἐν Ἀνατολῇ οἱ Βενετοὶ ἐσφετερίσθησαν ἤδη ἀπὸ τῶν σταυροφορικῶν πολέμων.

(3) Κοῦμ, τόμ. ζ'. 384—395, 398. Τῇ 26 Ἰανουαρίου 1479 ἔτος συνωμολογήθη μεταξὺ Τούρκων καὶ τῆς Βενετικῆς δημοκρατίας εἰρήνη, καθ' ἣν ἐπετρέποντο εἰς ἐκάτερον μέρος οἱ κατακτηθέντες τόποι.

παραδουναδίους χώρας, παρουσιάσθη εἰς τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα καὶ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα τῆς Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου (1430). Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὁ Καστριώτης ἀπέβη ὁ ἀσπονδὸς ἐχθρὸς τῶν Τούρκων, καὶ ἐν διαστήματι τρέκοντα ὄλων ἐτῶν ὑπερησπίσθη τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἀλβανίας καὶ Ἡπείρου κατὰ τῶν ἰσχυρῶν Σουλτάνων (1). Μετ' ὀλίγων ἀνδρείων αὐτοῦ Ἀλβαίων, ὁ ἥρως Ἀλβανὸς κατέσβεψεν ὀλόκληρα τάγματα Τούρκων (2), ὥστε μόνη ἡ ἐμπόνησις αὐτοῦ ἐνώπιον τῶν Τούρκων, ἢ μόνον τὸ ὄνομα αὐτοῦ διέφησεν εἰς αὐτοὺς τρόμον καὶ ἀταξίαν. Μὴ ὦν εἰς κατέστασιν νὰ ταπεινώσῃ καὶ νὰ ὑποτάξῃ τὸν γενναῖον Σκενδέρβην, Μωάμεθ ὁ Β', συνῆψε μετ' αὐτοῦ εἰρήνην τῷ 1461 καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα καὶ Δεσπότην τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας (3). Ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Τούρκων, καταστρέφων τάγματα Γιαντιάρων ὁ Ἀλβανὸς ἡγεμὼν ἐταπεινώσε κατὰ τι τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ φιλοδοξίαν Μωάμεθ τοῦ Β', ὥστε κατεπράυνε τὴν σκληρότητα αὐτοῦ ὡς πρὸς τοὺς ὑποταγέντας χριστιανούς. Ὡς χριστιανὸς δὲ ὁ ἥρως οὗτος, ἀφιερωμένος ὦν ἐντελῶς εἰς τὴν πίστιν τῶν πατέρων αὐτοῦ, ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἐνίσχυσε τοὺς ἑαυτοῦ ἀδελφοὺς εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν ἐλπίδα, ἐξαγοράζων αἰχμαλώτους καὶ στηρίζων τὰς ἀσθενεῖς αὐτῶν καρδίας ἐν ἐν τῇ σταθερᾷ τηρήσει τοῦ θσαυροῦ τῆς ἁγίας πίστεως μέχρι τέλους ζωῆς (4).

(1) Περὶ τοῦ Γεωργίου Καστριώτου καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ ὀρ. Κούμ., τ. ζ' 386—392.

(2) Μὲ 5000 Ἀλβανῶν ἀντίστη πρὸς 150000 τουρκικὸν στρατὸν μὲ 14,000 τοῦ ἑαυτοῦ στρατοῦ ἐντελῶς κατέστρεψε 40,000 Τούρκων ἐν τῇ μάχῃ τῇ ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἀλεσίου, ὥστε 30,000 ἐκάλυψεν τὸ πεδίον τῆς μάχης.

(3) Γεώργιος ὁ Καστριώτης διέμεινεν ἡσυχος ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀλβανίας μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, συμβάντος κατὰ τὸ 1466 ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 63 ἐτῶν, ὥστε ἐγεννήθη τῷ 1404· ἔλαβε μέρος προσωπικῶς εἰς 22 μάχας, ἐφόρευσε, λόγουσι, διὰ τῶν ἰδίων χειρῶν εἰς 2000 Τούρκων, χωρὶς αὐτὸς νὰ λάβῃ ποτὲ τὴν παραμικρὰν πληγὴν.

(4) Κούμ., τ. ζ', σελ. 39.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀλβανοῦ ἥρωος εὔρε μνηστὰς τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας. Τινὲς ἐξ αὐτῶν καὶ κατ' ἐξακὴν ὁ Βοεβόδας τῆς Βλαχίας Βλάδιος καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Στέφανος φανερώς ἀντέστησαν κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, καὶ κατανικῶντες τὸν πολυάριθμον αὐτῶν στρατὸν ἐταπείνωσαν κατὰ τι τὴν αὐθαιρεσίαν τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν καὶ συγχρόνως ἐπροστάτευσαν τοὺς ἐν δυστυχίαις χριστιανούς (1).

Μετὰ τούτων τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἀναφέρονται καὶ τὴν εὐσεβῆ βασιλίσσαν Μαρίαν, θυγατέρα τοῦ Δεσπότη τῆς Σερβίας Γεωργίου τοῦ Α', δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῆς εἰς γάμον εἰς τὸν Μουράτην τὸν Β', πατέρα τοῦ Μωάμεθ, ἐπ' ἐλπίδι νὰ σώσῃ οὕτω τὴν Σερβίαν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ (2). Ἡ Μαρία ἐν τῷ γυναικῶνι (χαρμῶν) οὔσα, ἐν τῷ μεσῷ τῆς ἀσθενείας καὶ ἀνατολικῆς ἡδυπαθείας, ἀπέδειξεν ἐαυτὴν ἀληθῆ θυγατέρα τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, διατηρήσασα ἐν πάσῃ τῇ καθαρότητι τὴν πίστιν τῶν προγόνων. Ἀγαπωμένη ὑπὸ τοῦ συζύγου, προσεπάθησε διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Μωάμεθ τοῦ Β' νὰ βοηθῇ διὰ τῆς ἐαυτῆς ἐπὶ ῥόχης τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Ἐπιωφελομένη ἡ βασιλίσσα τὴν ἀγάπην τοῦ Μωάμεθ, ἣν ἀπῆλαυνεν ὡς τροφὸς αὐτοῦ, προσεπάθει νὰ διατηρῇ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν εὐμερίαν τῆς Ἐκκλησίας (3), διαλύουσα τὰς ταραχὰς καὶ τὰς ἀσυμφωνίας τὰς διεγειρομένας μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἱεραρχῶν περὶ

(1) Ὁ Βλάδιος, προσωνυμούμενος διὰ βολος ἡ Πασσαλωτή, κατέστρεψε τῷ 1462 πολυάριθμον στρατὸν τουρκικὸν καὶ εἰσῆλθεν εἰς Βουλγαρίαν αἰχμαλωτίσας 24,000 Τούρκους καὶ Βουλγάρους. Ἀλλ' ὅτε ὁ ἴδιος Μωάμεθ ὁ Β' ἐφάνη μετὰ 200,000 στρατοῦ, ὁ Βλάδιος ἐφυγεν εἰς Οὐγγαρίαν, ἣ δὲ Βλαχία ἐληγετῆθη (Κοῦμ. τ. ζ'. 389). Ὁ δὲ Στέφανος κατέστρεψε πολυάριθμον τουρκικὸν στρατὸν παρὰ τὴν λίμνην Σοκόδοι τῷ 1475. Ἰανουαρίου 47. (ἀνέκδοτ. σελ. 395—396).

(2) Βαντα. β. βλ. θ'. κεφ. 6'. σελ. 164.

(3) Ἐπὶ Συνόδου, συγκροτηθείσης διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν προσφθεσῶν τῷ Πατριάρχῃ Μάρκῳ Ξυλόκαρδῳ κατηγοριῶν, ἰδὼν αὐτὸς ὅτι οὐκ ἔβλεπε τὸ ἔξιωμα διὰ χρημάτων, ἡ βασιλίσσα Μαρία διέλυσε τὰς μεταξὺ τῶν

τῆς πατριαρχικῆς καθέδρας, ἐπροστάτευσε τοὺς χριστιανοὺς καὶ εὐηργέτησε τὰ ἅγια Μοναστήρια (1).

Μετὰ τὸν θάνατον Μωάμεθ τοῦ Β', ἀρχεται ἐποχὴ ἐτι μᾶλλον βαρυτέρας δοκιμασίας διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ τουρκικὸν κράτος ἐπὶ τῶν πρώτων διαδόχων Μωάμεθ τοῦ Β' ἀπέκτησε μεγάλαν δύναμιν καὶ δόξαν, καὶ ἐγένετο ἀπειλητικὸν καὶ ἐπιφοβὸν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ἡγεμόνας. Οἱ Τούρκοι μὴ φοβοίμενοι τὴν ἐπιφύαξιν τῶν χριστιανικῶν δυνάμεων ἠδύναντο νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς Ἕλληνας χριστιανοὺς ἐντελῶς κατὰ τὴν ἐαυτῶν θέλησιν. Οἱ διάδοχοι Μωάμεθ τοῦ Β', ὄντες ἐπίσημοι πολεμικοὶ καὶ ἰσχυροὶ, καθὼς ἐκεῖνος, δὲν εἶχαν τὴν σύνεσιν καὶ τὴν μεγαλόφυχον αἰτοῦ ἀνοχὴν πρὸς τοὺς χριστιανοὺς. Φανατισμὸς, θρησκευτικὸς διωγμὸς, μῖσος πρὸς τὸ χριστιανικὸν ὄνομα, δολιότης, ὠμότης, ἀκόρεστος αἰσχροκέρδεια, αὐθαιρεσία ὑπερβαίνουσα πᾶν ὅριον, τοιαῦτα ἦσαν τὰ συνήθη αἰσθήματα τῶν Τούρκων πρὸς

Ἐπισκόπων διαφωνίας, ἀναβιβάσας ἐπὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν Φιλίππουπόλεως Μητροπολίτην Διονύσιον (Μελετ. ἐκκλῆς. ἱστ. τόμ. Γ'. σελ. 332).

(1) Ἰδίως ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει Ἀθωνι (ὄρ. Rants. βέλ. ε. κεφ. σ'. σελ. 339—340). Ἡ φροντίς αὐτῆς περὶ τῶν ἐν τῷ Ἀθωνι μοναστηρίων ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἐγγράφων τῶν δωρηθέντων ὑπ' αὐτῆς τῷ 1479 εἰς τὰ μοναστήρια τοῦ Χιλιανταρίου καὶ τοῦ ἁγίου Παύλου καὶ διατηρουμένων ἐν τοῖς μοναστηρίοις τούτοις. Διὰ τῶν ἐγγράφων τούτων παρὰχώρησεν εἰς τὰ μοναστήρια ταῦτα τὸ ἐκ 1000 ὑπερπύων εἰσόδημα, ὅπερ προσηγομίνως ἀπέστελλον οἱ ἐκ Δαλματίας εἰς τὸ ἐρημιωθὲν μοναστήριον τοῦ ἁγ. Ἀρχαγγέλου ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ἐπιθυμοῦσα νὰ διέλθῃ τὸ ὑπόλοιπον τῶν ἡμερῶν αὐτῆς ἐν ἐρημίᾳ ἡ εὐσεβὴς Μάρια, κατέλιπε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατέβηκε πλοῖον τοῦ Ἀθωνος ἐν τῷ χωρίῳ Ἐξεδί, ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς, ἥτις ἦτο σύζυγος τοῦ Οὐλνίρχου κόμητος τῆς Ἀπουλίας, ἀνήγειρε δύο μοναστήρια τῆς Κοσενίτζης καὶ Στρούμιτσας καὶ ἐτελεύτησεν ἐκεῖ ἐν εἰρήνῃ καὶ βαθεῖ γῆρατι. Κατέλιπε δὲ διὰ διαθήκης λαμπρὰς καὶ καρποφόρους γαίας εἰς τοὺς ἀγιορείτας μοναχοὺς, οἵτινες δύνανται αὐτὰς μεταξὺ τῶν καὶ ὑπόμασσαν Κ α λ α μ π ρ ι ᾱ (καλὴ Μάρια), καὶ μέχρι τοῦδε κατέχουσιν αὐτὰς.

τοὺς χριστιανούς. Ὁ υἱὸς Μωάμεθ τοῦ Β', Βαγιαζήτ ὁ Β'. (1487—1512), καίπερ ἐκ φύσεως χαρακτῆρος ἡμέρου καὶ εἰρηνικοῦ, ὑπῆρξε διαδόχτος ἐν τῇ μνήμῃ τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ ὄνομα *μισοχριστός* καὶ *χριστιανομάχος*. Ἡ αὐθαρεσία αὐτοῦ πρὸς τοὺς χριστιανούς καὶ τὸ πρὸς αὐτοὺς μῖσος ἐδηλοῦντο σχεδὸν ἐν ἐκάστῃ πράξει αὐτοῦ (1). Σελήμ ὁ Α' (1512—1520), εἰς ἐκ τῶν αἰμεθόρων ἀνθρώπων, κατασφάζας πάντας τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ καὶ πάντας τοὺς συγγενεῖς, ὑπῆρξεν ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ χριστιανῶν (2). Μετὰ τοῦ ὀνόματος Σουλεϊμάνου τοῦ Α'. (1520—1566) συνενοῦται τὸ ὄνομα Σουλτάνου φιλάρχου, πολυδαπάνου, ἀσώτου καὶ ἐχθροῦ τῶν χριστιανῶν. Κατὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν αὐτοῦ δούς ἐνορκον ὑπόσχεσιν μέχρις ἐσχάτης αὐτοῦ ἀναπνοῆς νὰ πολεμῇ τοὺς γείτονας καὶ νὰ θανατώνῃ τοὺς ἀπίστους (τοὺς χριστιανούς), ἐπροξένησεν ἰδίως πολλὰ κακὰ εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν (3). Σελίμης ὁ Β'. (1567—1574), ἀλαζών καὶ αὐθάδης, ὠνόμαζεν αὐτὸς ἐαυτὸν καταστροφέα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀπὸσταλέντα ὑπὸ τῆς θείας Προνοίας. «Ἐγὼ ἀπὸσταλμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Προφήτου. νὰ διασκῶ καὶ νὰ κυβερνῶ τὰ πάντα· ἐγὼ μάζε' τοῦ Θεοῦ, καὶ ξίφος αὐτοῦ. Οἱ πάντες πεσοῦνται δι' ἐνὸς βλέμματος ὑπὸ τοῦ πόδας μου· ἐγὼ εἰμι ὁ καταστροφεὺς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀπὸσταλμένος ὑπὸ τῆς ὑψίστης προνοίας τοῦ μεγάλου Θεοῦ» ἰδοὺ τί ἔλαγεν ὁ Σελήμ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Βενετοὺς ἐπιστολῇ αὐτοῦ (4). Μουράτης ὁ Γ'. (1574—1595) καὶ Μωάμεθ ὁ Γ'. (1595—1603) ἦσαν παραδεδομένοι εἰς τὴν ἡδυνάτειαν καὶ τὴν φιλοδοξίαν (5). Τί ἡδύνατο νὰ ἀναμείνῃ τις ἐκ

(1) Κούμ. τ. ζ'. σελ. 404. Μελετ. ἱστορ. τ. γ'. 338.

(2) Κούμ. τ. ζ'. σελ. 407, 422.

(3) Κούμ. αὐτ. 413—422. Fleury, τόμ. κε'. β. βλ. 126, σελ. 648.

(4) Κούμ. τ. ζ'. 422—428. Ἐν τῇ πρὸς Βενετοὺς ἐπιστολῇ ἔγραψεν *ego dominus et rex totius omnis, quod sub sole cernitur; missus a supera providentia magni Dei, destructor fidei christianorum.....* (Turcogr. lib. IV. p. 314).

(5) Κούμ. τ. ζ'. 428—432.

τοιούτων Σουλτάνων διὰ τοὺς Ἑλλήνας χριστιανούς, εἰμὴ συμφορὰς καὶ παθήματα;

Οὕτω πραγματικῶς καὶ ἐγένετο. Βάρος καὶ ἐξασθένησις τῶν Ἑλλήνων ἔνεκα τῶν ὑπερβολικῶν φόρων, βίαια μέτρα πρὸς ἐπιστροφὴν αὐτῶν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν, ἀφαίρεσις καὶ καταστροφὴ τῶν ναῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, κακώσεις τῶν χριστιανῶν ἔνεκα τῆς αἰσχροκερδεΐας καὶ τῆς αὐθαμερείας τῶν Τούρκων καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἐλάττωσις τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχείου· ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξωτερικῆς θέσεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας μετὰ Μωάμεθ τὸν Β'. Ἀλλως δὲ ἡ ἀθλία κατάστασις τῶν χριστιανῶν ταύτης τῆς Ἐκκλησίας εὐχὴ πάντοτε οὐδὲ εἰς πάντα τὰ μέρη τοῦ τουρκικοῦ κράτους ἦν ἡ αὐτή. Τὸ βάρος τοῦ ζυγοῦ κατὰ καιροὺς οὐσυνωδῶς ἠλαττοῦτο καὶ ἐμετριάζετο. Πρὸ τοῦ τέλους δὲ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἡ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν ἀπέβη, κατὰ τὸ φαινόμενον, ὀλίγον τι ἀνεκτικωτέρα.

Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ περὶ τῆς ἀνατολικῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀναφέρει μὲν καὶ περὶ τῆς ἐξωτερικῆς καταστάσεως τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς τῶν ὑπὸ τὸν ζυγὸν ὑποκειμένων, λέγει μετὰ τὸ ἄλλων· ἀεὶ πρᾶττουσι φόρους βαρεῖς καὶ ἀνυπόστατους, καὶ εἶθε γὰρ μέχρι τῶν φόρων αὐτοὺς ἐστάναι· ἀλλὰ πρὸς τούτῳ καὶ ἄλλα χαλεπώτατα καὶ ἐξω τῆς ἡμῶν δυνάμεως ἐπιτάττουσιν» (1). Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰσι δίκαιοι. Οἱ Ἑλλήνες χριστιανοὶ κατεβαρύνοντο δι' ὑπερμέτρων φόρων. Ὁ ἐλαφρὸς κεφαλικὸς φόρος, ὁ ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β' ἐπιβληθεὶς αὐτοῖς, ἐτήρπλασιάζθη μετ' οὐ πολὺ ὥστε περὶ τὰ τέλη τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἀνέβη εἰς 30 δραχμὰς (2), ἃς ὥφειλε νὰ πληρῶνῃ πᾶν ἄρσεν ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας αὐτοῦ (3). Εἰς

(1) Μ. Κριτόπουλ, κεφ. κγ'. σελ. 454.

(2) 3 1/2 σκούδα κατὰ τὸν De la Croix (κεφ. Γ'), καὶ 2ν τέλληρον κατὰ τὸν Bicaul (κεφ. Α'. σελ. 4).

(3) Ὁ κεφαλικὸς φόρος, χαράτσι, ἐπληρῶνετο ἐν ἀρχῇ τῆς ἐποτῆς τῶν Τούρκων τοῦ Βαϊραμίου. Ὁ πληρῶνων αὐτὰ ἐλάμβανε γραμ-

τοῦτον τὸν κεφαλικὸν φόρον προστέθησαν κατόπιν πολλοὶ ἄλλοι φόροι δευτέρου βαθμοῦ, οἷον *σουρσάτ*, πρὸς διατήρησιν τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ στρατοῦ ἐν καιρῷ πολέμου· *κουρέκ-άξεσῆ*, πρὸς διατήρησιν τοῦ στόλου· *άβαρηζ*, πρὸς διατήρησιν τοῦ σεραγίου τοῦ Σουλτάνου, τοῦ Βεζύρου καὶ τῶν ἄλλων ὑπουργῶν Τούρκων· *άδδ-άξεσῆ*, δι' ἐξοδα τοῦ Σουλτάνου καὶ τῆς συνοδίας αὐτοῦ ἐν καιρῷ τῶν διασκεδάσεων αὐτοῦ κτλ. (1). Ἰδίως ἐπέβα-
 ρύνοντο οἱ Ἕλληνες ἐν καιρῷ πολέμου, καθόσον αἱ δαπάναι καὶ τὰ ἐξοδα πρὸς διατήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου εὐσι-
 δως τέτε πῦξαν (2). Μόνον δὲ ἐπὶ τῇ συνθήκῃ ἐκριβοῦς ἀποτί-
 στως πάντων τῶν φόρων ἠθύναντο οἱ χριστιανοὶ νὰ ἐκτελῶσιν ἀκωλύτως τὰ τῆς θρησκείας αὐτῶν καὶ νὰ ἐξουσιάζωσι τὰ κτή-
 ματὰ τῶν ἄλλως ἀρπαγῇ πάντων τῶν κτημάτων καὶ μακρο-
 χρόνιοι βάσανοι περιέμενον αὐτοὺς (3).

Μετὰ τοῦ ποιμνίου ἐπασχεν ἐκ τῶν φόρων καὶ ὁ Κλήρος.

Αἱ βασιουργίαι καὶ ἡ φιλοδοξία τινῶν κληρικῶν νὰ καταλάβωσι τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν, ἡ αἰσχροκέρδεια τῶν Σουλτάνων καὶ καὶ ἡ ἐπέμβασις αὐτῶν εἰς τὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐπηύξανον μετὰ Μωάμεθ τὸν Β', τὸν κεφαλικὸν φόρον (*χαράτσι*), τὸν ὅποιον ἐπλήρωνον οἱ Πατριάρχαι ἐπὶ τῆς βασιλείας του εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν θησαυροφυλάκιον. Ὁ φόρος οὗτος αὐξανόμενος κατὰ μικρὸν ἀνέβη κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος μέχρι 4100 χρυσῶν δοκαίων. Οἱ Πατριάρχαι Διονύσιος καὶ Ἰωάσαφ περὶ τὰ μέσα τοῦ 15^{ου} αἰῶνος (4) ἐπέτυχαν διὰ τῆς ἐαυτῶν

μάστιον, ἐν ᾧ ἐσημειῶτο ἄνωθεν μὲν τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου Βεζύρου, ἐν τῷ μέσῳ τὸ ὄνομα τοῦ πληρώνοντος μετὰ τῆς παραστάσεως τοῦ ἑω-
 τερικοῦ αὐτοῦ χαρακῆρος καὶ τῆς ἡλικίας, κάτωθεν δὲ τὸ ὄνομα τοῦ συνάκτου (*χαρακῆ*). Τὸ γραμμάτιον τοῦτο μεταβαλλόμενον κατ' ἔτος κατὰ τὸ χρῶμα τοῦ χάρτου, ὥφαιε νὰ φέρῃ ἕκαστος ἐν καιρῷ συλλογῆς τῶν φόρων καὶ νὰ δείξῃ εἰς τὸν συνάκτην. Elssner κατ. 7. σελ. 323—324.

(1) Χρ. Ἀγγέλ. Β'. 9—11. De la Croix κατ. Γ'.

(2) Elssner VI. 325. Κριτοπουλ. κατ. 154.

(3) Elssner VI. 324—325.

(4) Ὁ μὲν Διονύσιος ἐπατριάρχευσεν ἀπὸ τοῦ 1543—1551, ὁ δὲ Ἰωάσαφ ἀπὸ τοῦ 1551—1565.

μειψτείαις νὰ καταβιβάσῃσι τὸ χαράτσιον εἰς 2000 δουκάτων. Καὶ σχεδὸν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἐτέρου ἡμίσεος τοῦ 15^{ου} αἰῶνος τοῦτο τὸ ποσὸν ἐπλήρωνον οἱ Πατριάρχαι εἰς τὸν βασιλικὸν χασνέν (1). Ἀλλ' εἰς τὸν ἐφεξῆς αἰῶνα ἤρχισεν ἐκ νέου ν' αὐξάνῃ, καὶ τελευταῖον ἀνέβη εἰς κολοσσιαῖον ἀριθμὸν (2). Ὁ κεφαλικὸς φόρος ἐπληρώνετο εἰς τὸ θησαυροφυλάκιον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πατριάρχου ἐτήσιως καὶ εἰς ὠρισμένην ἡμέραν τὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου (3).

Μετὰ τὸν Πατριάρχην καὶ οἱ ἐπίσκοποι καὶ οἱ λοιποὶ κληρικοὶ ἀπέτιον ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μωάμεθ τὸ πεσχέσιον, ἦτοι τὸν ἐνιαύσιον φόρον· τουτέστι πάντοτε ὡσάκις ἀνυψοῦτό τις εἰς οἰονδήποτε βαθμὴν ἐκκλησιαστικὴν, ἔστω καὶ τὸν κατώτατον, ὥφελε νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν χαζνέν τὴν ὠρισμένην ποσότητα τῶν χρημάτων, καὶ νὰ λαμβάνῃ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὸ ἐπικυρωτικὸν γράμμα, ἅπαρ ἔδιδεν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκτελεῖν ἐλευθέρως καὶ ἀσφαλῶς τὸ καθήκον αὐτῶν. Πόσον μεγάλη ἦτο ἡ ποσότης αὕτη, ἀγνοοῦμεν. Ἀλλ' ἐπλήρωναν ἄρα γε οἱ κληρικοὶ ἐτήσιον κεφαλικὸν φόρον; Περὶ μὲν τῶν ἱερέων γνωρίζομεν ὅτι ἦσαν ἀπηλλαγμένοι ταύτου τοῦ φόρου ὑπὸ τῶν Σουλτάνων (4)· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ἱερωμένων δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν οὐδὲν θετικόν, μολονότι ὑπάρχει μαρτυρία, δεικνύουσα ὅτι ἐπλήρωναν κεφαλικὸν φόρον. Ἡ μαρτυρία αὕτη τάσσεται πρὸς τὸ τέλος τοῦ 13^{ου} καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ 14^{ου} αἰῶνος, καὶ εὐρίσκεται ἐν τῇ συγγραφῇ τοῦ Ἐλσενέρου, ἧς ἡ ἐπιγραφή ἀνέα περιγραφὴ τῆς καταστάσεως τῶν ἐν Τουρκίᾳ χριστιανῶν, ἐνθα ἐν κεφαλαίῳ Ζ' λέγεται, ὅτι αἱ κληρικοὶ δίδουσιν (εἰς τὸν βασιλικὸν Χαζνέν) περισσότερον (τῶν λαϊκῶν), τουτέστιν ὁ μὲν διάκονος δύο δουκάτα, ὁ ἀρχιμανδρίτης τέσσαρα, οἱ δὲ ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι πληρώνουσι πλείονα καὶ ἀόριστον ποσότητα

(1) Φιλ. Κυπρ. χρ. σελ. 380, 392, 401, 403.

(2) Μέχρι 40,000 ταλλήρων καὶ ἐπέκεινά· αὐτόθι. σελ. 448—451.

(3) Αὐτόθι. σελ. 397.

(4) Θωμ. Σμυτ. De Eccl. græcæ statu hodierno, pag. 41—42.

ἐν γένει κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ μεγάλου Βεζύρου καὶ τῶν πασσάδων (1).

Πάντα τὰ μοναστήρια ἦσαν ὑποχρεωμένα εἰς τὸν ἐτήσιον φόρον ἀναλόγως τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς καταστάσεως ἐκάστου. Οὕτω π. χ. ἐκ τῶν ἐν τῷ Ἱθωμὶ μοναστηρίων ἡ μὲν Λαύρα τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου προσέφερεν εἰς τὸν βασιλικὸν χασνὲν 110 τάλληρα· τὸ Βατοπαίδιον καὶ τὸ Χιλανδάριον ἀνὰ 100, τῶν Ἱδίων 85, τοῦ Ἑσφηγμένου 25 κτλ. (2).

Πλὴν τῶν τακτικῶν φόρων ὁ ἐλληνικὸς κληρὸς κατεβαρύνετο καὶ δι' ἐκτάκτων δοσιμάτων, ἐπιβαλλομένων ἰδίως ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ἐνίοτε λίαν παρανόμως. Οὕτω κατὰ τὸ δευτέρον ἡμῶν τοῦ 15^{ου} αἰῶνος τὸ μοναστήριον τῶν Ἱδίων ὑπεβλήθη εἰς ὑπερβολικὸν φόρον διὰ τινὰ ὑποψίαν τῆς τουρκικῆς Κυβερνήσεως, ὅτι δῆθεν οἱ μοναχοὶ αὐτοῦ ἐπρομήθευσαν τροφὰς εἰς τοὺς Λατίνους (3). Εἰς τοιοῦτους φόρους ὑπέκειντο κυρίως τὰ μοναστήρια. Ἵνα δὲ ἀπατίσῃσιν αὐτοὺς, οὐχὶ σπανίως ἠναγκάζοντο νὰ πωλῶσι τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἄμφια, ἢ νὰ καταφεύγῃσιν εἰς δανειστάς, ἄλλως ἐκινδύνευον τὰς ἐσχάτας ζήμιας (4).

Εἰς τὸ εἶδος τῶν φόρων δυνάμεθα νὰ ἀριθμήσωμεν καὶ τὸν φόρον *δεδησησηρμέ*, τὸν *δεκατισμὸν τῶν παίδων* (5). Ὁ φόρος οὗτος ἐπὶ τῶν διαδόχων Μωάμεθ τοῦ Β' ἀπέβη βαρύτατος καὶ ἀνυπόφορος εἰς τοὺς Ἑλληνας. Τοῦρκοι ἑκατόνταρχοι ἐμφανιζόμενοι μετ' ἀποσπασμάτων Γενιτσάρων εἰς τὰς χώρας, τὰς ὑπὸ χριστιανῶν κατοικουμένας, ἐναντίον πάσης δικαιοσύνης καὶ τάξεως ὀρισμένης, ἀφῆρουν ἐκ γνωστῆς οἰκογενείας πάντας τοὺς παῖδας, ὅταν οὗτοι ἦσαν ὅλοι ὑγιεῖς καὶ ὡραῖοι, ἔχοντες πρὸς τοῦτοις ὑπ' ὅψιν καὶ τὸ ἑαυτῶν συμφέρον. Οὐχὶ σπανίως δὲ ἤρπαζον

(1) Elssner κερ. ζ'. σελ. 322.

(2) Ricaut κερ. ιδ'. σελ. 48.

(3) Παράρτημ. εἰς τὸ Χρον. Φιλίππ. Κυπρ.

(4) Αὐτόθι.

(5) Εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν φόρων ἀναφέρειται τὸν δεκατισμὸν τῶν παίδων καὶ οἱ συγγραφεῖς De la Croix κερ. Γ'. Χρ. Ἀγγλ. κερ. Γ' καὶ ἄλλοι.

τὰ παῖδια, συναντώντες αὐτὰ καθ' ὁδόν, καὶ τὰ οἰκιστοποιούτο, ἢ ἐξηγούραζον αὐτὰ οἱ γονεῖς ἀντὶ πλουσιῶν λύτρων. Ἀναγκαῖα δὲ συνθήκη διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν χριστιανῶν παίδων ὑπῆρχεν ἡ ἀνατροφή αὐτῶν ἐν τῇ μωαμεθανικῇ πίστει (1). Ἐκ τῆς πρὸς τὰ τέκνα στεργῆς καὶ τῆς ἀγίας ἐπιθυμίας τοῦ νὰ διατηρήσωσιν αὐτὰ καθαρὰ ἀπὸ τῆς μουσουλμανικῆς ἀσεθείας οἱ γονεῖς ἐκρυπτον αὐτὰ πολλάκις εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ σπήλαια, εἴτε εἰς τοὺς οἴκους τῶν ἀρχόντων, τῶν ἰδίων ὁμοπίστων· αὐτοὶ δὲ ἐμφανιζόμενοι εἰς τὸ κριτήριον τῶν συνακτῶν, καὶ ἐκεῖ ὑποβαλλόμενοι εἰς σκληρὰς βασάνους πολλάκις ἀπέθνησκον. . . . Συνεχῶς δὲ καὶ ἡ υἱικὴ ἀγάπη ἐθριάμβευε τοῦ αἰσθηματος τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ τῆς ἀσθενείας τῆς φύσεως· διότι οἱ παῖδες ἀκούοντες περὶ τῶν σκληρῶν βασάνων, ἃς ὑφίσταντο οἱ γονεῖς αὐτῶν, ἐνεφανίζοντο μόνοι εἰς τοὺς συνάκτας καὶ παρεδίδοντο εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν. Ἀνατρεφόμενοι δὲ οἱ παῖδες τῶν χριστιανῶν ἐν τῇ μωαμεθανικῇ πίστει, ἐν τοῖς μωαμεθανικοῖς κανόσι καὶ ἐθιμοῖς, διεκρίνοντο κατὰ τὴν αὐθάδειαν καὶ σκληρότητα ἐναντίον τῶν χριστιανῶν. Κατεδύκον αὐτοὺς δι' εἰρωνειῶν καὶ κακολογιῶν, πολλάκις δὲ ἐρρόπιζον καὶ κατηρῶντο αὐτοὺς καὶ αὐτὴν τὴν χριστιανικὴν πίστιν (2). Ὁ φόρος οὗτος τῶν ψυχῶν, λέγει τις τῶν συγγραφέων, ἐννοῶν τὸν δεκατισμὸν τῶν παίδων, ὑπερέβαινε τὰς σκληροτάτας συμφορὰς τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν, καθ' ὅτι τὰ ἀγαπητὰ αὐτῶν τέκνα ἀποσπώμενα ἀπὸ τῶν μητρικῶν μαστῶν καὶ ἀνατρεφόμενα εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Μωάμεθ, ἠναγκάζοντο πολλάκις νὰ φονεύωσι τοὺς ἑαυτῶν γονεῖς, ἐκ τῶν ὁποίων προήχθησαν εἰς τὸν κόσμον, καὶ νὰ καταδιώκωσιν, ὅσον δύνανται, καὶ αὐτὴν τὴν πίσιν, ἐν ἣ ἐγεννήθησαν καὶ ἐβαπτίσθησαν, καὶ ἥτις ἐστὶν ἡ μόνη σωτήριος (3).

(1) De la Croix αὐτόθι. Χυτρ. σελ. 14.

(2) Χρ. Ἀγγελ. κεφ. Γ'. σελ. 42—44. Κριτοκ. κεφ. ΚΓ'. σελ. 155. —Τουρκογρ. βιβλ. Β'. σελ. 493—494. Οὗτοι οἱ χριστιανῶν παῖδες, οἱ ἐν τῷ Μωαμεθανισμῷ ἀνατρεφέντες, ὠνομάζοντο Διαβόλου αὐλιχοί· ἄνθρωποι παγκράτιστοι καὶ χριστιανοῖς δυσμενισταί· ὅτι τοὺς χριστιανούς διὰ παντοίων ὕβρεων ἐλοιδοροῦν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐκλήττον.

(3) Edwin Santes, Relatif de religion pag. 583.—Πότε

Οἱ Σουλτάνοι τοῦρκοι, γενόμενοι ἐξουσιασται τῶν χριστιανῶν, ἐσπούδαζον νὰ μετατρέψωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν μωαμεθανικὴν πίστιν, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο πάντα τὰ δυνατὰ μέσα. Οὕτω Μουρὰτ ὁ Α' τὸ πέμπτον ἐκ τῶν αἰχμαλώτων διέταξε νὰ διδασκῶσι τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν (1). Ἐπειτὰ Βαγιαζήτ ὁ Α' καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Τεμὴρης διὰ τῆς βίας καὶ τῶν σκληροτήτων ἐπέσρεψαν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν πολλὰς χιλιάδας χριστιανῶν (2). Ὁ κατακτητὴς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ δεῖξας τοσαύτην μεγαλοψυχίαν καὶ ἀνεξιθρησκείαν πρὸς τοὺς ὑποταχθέντας Ἕλληνας, συνεχώρησε ταῦτοχρόνως εἰς τοὺς Οὐλεμάδας (νομομαθεῖς) νὰ μεταστρέψωσιν αὐτοὺς εἰς τὸ Ἰσλάμ, καθ' ὃν καιρὸν αὐτοὺς ὑπέτασσε τὰς ἐπιλοίπους ἐπαρχίας τοῦ Κράτους. Ἐπὶ δὲ τῶν διαδόχων αὐτοῦ οἱ Τοῦρκοι ἐδειξαν ἰδίως τὸν ζήλον αὐτῶν πρὸς τὴν διάδοσιν τοῦ Μωαμεθανισμοῦ μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Ἀναρίθμητα καὶ ποικίλα ἦσαν τὰ μέσα, ἅτινα μετεχειρίσθησαν πρὸς τοῦτο. Ἀλλὰ τὰς νεανικὰς καρδίας, τὰς μὴ ζηριχθείσας ἔτι ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει, ἐπηρέαζον διὰ κολακειῶν καὶ δολασμάτων αἰσθητικῶν ἀπολαύσεων. Καὶ τοὺς μὲν ἐφήβους ἐσπούδαζον νὰ ἐλκύωσι πρὸς τὸ μέρος αὐτῶν διὰ φανταστικῶν δολασμάτων περὶ πλούτου, χαρᾶς καὶ ἡδονῶν τῆς παρουσίας ζωῆς, τοὺς δὲ πάσχοντας ἕνεκα τῶν φόρων καὶ τῶν συμφορῶν ἐδεδείκνυν διὰ τῆς γλυκείας ἐλπίδος περὶ βελτιώσεως τῆς ἀθλίας αὐτῶν τύχης (3). Ἐνίοτε οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Κορανίου κατέφευγον ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ καὶ εἰς τοῦτο τὸ μέσον, ὅπερ μετεχειρίσθη καὶ διέταξεν εἰς τοὺς ἑαυτοῦ ὀπαδοὺς αὐτὸς ὁ Μωάμεθ· τουτέστι διὰ

ἔπαυσεν ὁ φόρος τῶν παίδων δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστόν. Γνωστὸν μόνον εἶναι ὅτι πρὸς τὸ τέλος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος δὲν ὑπῆρχεν. Ὁρ. Le Brun voyage en Levant, κεφ. ιβ'. Ellsner κεφ. ζ'. σελ. 330.

(1) Χαλκοκονδ. πρὸς τὸ τέλος τοῦ δ. βιβλ. Ὡσαύτως ἰστ. Ἐκκλησ. Ἰννοκεντ. αἰὼν ΙΔ'.

(2) Χαλκοκονδ. β. βλ. β'.

(3) Ἀλ. ξ. Ἑλλάδιος σελ. 32. Ὁ χριστιανὸς ἡρώνατο ν' ἀπαλλαγῇ τῆς καταδίκης τοῦ θανάτου, ἂν μόνον ἐδήλου τὴν ἐπιθυμίαν νὰ γίνῃ Μωαμεθανός. Ellsner κεφ. ζ'. 328—329.

τῆς βίας, τῶν βασάνων καὶ τοῦ μαρτυρίου ἐσπούδαζον ν' ἀποσπάσωσι ἀπὸ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Χριστοῦ τὴν ἄρνησιν τοῦ Σωτῆρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (1), κηρύττοντες διωγμὸν κατὰ τῶν χριστιανῶν. Πλὴν τοῦ οὕτως ὀνομαζομένου φόρου τῶν παιδῶν, οἵτινες ἀντρέφοντο ἐν τῷ Μωαμεθανισμῷ, τὰ τάγματα τῶν Γεκτσάρων ἀνεπληρῶντο διαρκῶς ἐκ χριστιανῶν, ἰδίως ἐκ Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν, οὓς διὰ τῆς βίας καὶ τῶν βασάνων μετέστρεφον εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν (2). Ὅτι δὲ ὀλοτελῶς καταδάμασσωσι τοὺς ὄρεινους (Ἀλβανούς, Ἑρζεγοβινίους, Βοσνιακούς κλ.), διηνεκῶς ὑψοῦντας τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ Τούρκοι προσεπάθησαν νὰ ἐξασθενίσωσι μεταξὺ αὐτῶν τὸν χριστιανισμόν, ἐφ' οὗ κατ' ἐξοχὴν ἐστηρίζετο ἡ ἐθνικὴ δύναμις, καὶ διὰ τοῦτο πολλὰκις εἰσέγαγον εἰς τὴν γῆν αὐτῶν τὴν θρησκευτικὴν προπαγάνδαν, σπουδάζοντες διὰ χρυσίου, ὑποσχέσεων καὶ τοῦ φόβου τῶν ὁπλων νὰ ἐπεκτείνωσι μεταξὺ τῶν κατοίκων τὸν Ἰσλαμισμόν (3). Ὁ Σουλτὰν Σελίμης ὁ Α' ἐγείρας διωγμὸν κατὰ τῶν Αἰγύπτω. χριστιανῶν, προτρεπόμενος ὑπὸ τῶν Οὐλεμάδων, ἤγειρεν ὡσαύτως διωγμὸν καὶ κατὰ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ χριστιανῶν, αὐστηρῶς διατάξας ν' ἀφαιρῶσι ἀπ' αὐτῶν καὶ νὰ καίωσι τὰ βιβλία, αὐτοὺς δὲ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν Μωαμεθανισμόν (4). Τὸ μῖσος καὶ ἡ καταφρόνησις τῶν Μουσουλμάνων πρὸς τὸν χριστιανισμόν κατεδείχθη ἰδίως εἰς τοὺς αἰχμαλώτους χριστιανούς, οὓς ἠνάγκαζον διὰ μυρίων βιαίων μέσων καὶ σκληροτήτων ν' ἄρνηθῶσι τὴν πατρίον αὐτῶν θρησκείαν, καὶ νὰ ταχθῶσιν ἐν τῷ ἀριθμῷ τῶν πιστῶν (Μουσουλμάνων) (5).

(1) Motraye σελ. 94.

(2) Ranst. βιβλ. ΙΑ'. κεφ. θ. σελ. 264.

(3) Αὐτόθι.

(4) Μελετ. ἐκκλησ. Ἱστορ. τ. γ'. 371. Ἀλλὰτ. De perpet. consensu Eccl. Orient. et Occiden. τ. Γ'. κεφ. Ζ'. Ὡσαύτως. Χριστ. ἀνάνωσ. 1851. ἐν τῷ ἄρθρῳ εὐογραφεῖς Ἑλλήν. τῆς Ἐκκλ. μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλως δὲ πρέπει νὰ εἰπώμεν, ὅτι θετικαὶ μαρτυρίαι περὶ τούτου τοῦ διωγμοῦ κατὰ τῶν ἀνατολικῶν χριστιανῶν δὲν εὐρίσκονται.

(5) Ellsner κεφ. Ζ'. σελ. 328—29.—Ὡς παράδειγμα τούτου δυνά-

Οὐδὲν θαυμαστὸν μετὰ τοῦτο, ἂν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν φαίνονται ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἀποστάται ἀπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἄλλ' ὥς πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀνάγκη νὰ εἰπωμέν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποστατῶν μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχεν οὐχὶ λίαν μέγας ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστῶν τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Τὴν γενναϊότητα τῶν Ἑλλήνων χριστιανῶν ἐν τῇ πίσει, τὴν ἡρωϊκὴν αὐτῶν ὑπομονὴν ἐν τοιούτοις βρασμοῖς καὶ μαρτυρίαις διὰ τὴν ὁρθόδοξον πίστιν ἐθαύμασαν καὶ ἐμαρτύρησαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν (1). Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἀποστάται πολλάκις μετανοοῦντες ἐπέστρεφον εἰς τοὺς κόλπους τῆς ὁρθοδόξου ἐκκλησίας, ἀποπλύνοντες τὴν τοιαύτην βαρεῖαν ἁμαρτίαν διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος. Ἐμφανίζόμενοι ἐν τοῖς τόποις, οἵτινες ὑπῆρξαν μάρτυρες τῆς ἀποστασίας αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Σωτῆρος, ὁμολογοῦν πανδήμῳ τὸν Χριστὸν, ἐβλάσφημουν τὸν Μωάμεθ καὶ πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, παρέδιδον ἑαυτοὺς εἰς τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας καὶ ἀταράχου γαλήνης ὑπομένοντες τὰς φρικτοτέρας τῶν βασάνων καὶ τῶν μαρτυρίων, ἅτινα μόνῃ ἡ ἐσκληρυμένη κακία τῶν ἐχθρῶν ἠδύνατο νὰ ἐπινοήσῃ. Οὕτως ἐν τῇ ἐνεστώσῃ περιόδῳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας φαίνονται ἐν αὐτῇ πολλοὶ ἀληθεῖς μάρτυρες καταταχθέντες ἐν τῷ χορῷ τῶν ἁγίων, ὧν ἡ μνήμη τελεῖται καὶ μέχρι τοῦδε ἐν ἰδιαιτέrais ἐορταῖς (2).

μεθὰ νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Νεομάρτυρα, περὶ οὗ διηγείται Μάξιμος ὁ Ἑλλην, καὶ ὅστις δοῦλος ὢν ἐν τινι τουρκικῷ οἴκῳ, ἀναγκαζόμενος νὰ δεχθῇ τὸν Μωαμεθανισμόν, ἀλλὰ μὴ στέργων, ὑπέστη διὰ τὴν χριστιανικὴν πίστιν τὸν μαρτυρικὸν θάνατον. Ὅρι: ἐν τῇ τῶν χειρογρ. συλλογῇ Ῥωμιάιντσεφ. μουσ.: Ἀριθ. 265 διατριβὴν μοναχοῦ Μαξίμου Ἑλληνος αὐτόπτου τοῦ μαρτυρίου ἐνὸς νεοφανοῦς μάρτυρος ἐν τῇ ἑλληνικῇ γῇ γενομένου (σελ. 221—222).

(1) *Motraye* τ. α. σελ. 305—308. τ. β'. σελ. 212. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀποστατῶν ὑπῆρχον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Μοτραίου, Σλαῦοι καὶ Ἀλβανοὶ τὸ γένος.

(2) Περὶ πάντων τῶν νέων μαρτύρων ὁρ. Νικοδημ. Συναξαριστὴν.

Ἡ ἀνωτέρω πραγματεία, ἐκ τοῦ ῥωσικοῦ μεταγλωττισθεῖσα, δημοσιεύεται τὸ πρῶτον ἥδη ἐν τῷ Ἀθηναίῳ. Ὁ Ῥώσος συγγραφεὺς, καίπερ λίαν συνοπτικῶς ἀφηγούμενος τὴν περιπετειῶν μεστὴν ἱστορίαν τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ἐκατονταετηρίδα ἀπὸ ἀλώσεως, οὐχ ἤττον πολὺ ἐν πολλοῖς διαχέει φῶς. Ἀληθῶς ἡ ἐπιστημονικὴ τῆς ἱστορίας ὑφὴ καὶ ἡ κριτικὴ βάσανος τῶν γεγονότων δὲν ἀποτελοῦσι προχθὺ οὐσιῶδες τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος πραγματείας· ἀλλ' ὅπερ καθίστησιν αὐτὴν σπουδαίαν καὶ ἀξίαν ἀναγνώσεως καὶ μελέτης ἐν τοῖς παρούσι καιροῖς εἶναι ἡ εἰλικρινὴς καὶ ἀπαθὴς ἐν τε τοῖς καθόλου καὶ τοῖς καθ' ἑκάστον ἐξεικόνισις τῆς καταστάσεως τῆς μαρτυρικῆς ἐκείνης ἐκκλησίας ἐν ἡμέραις μεσταῖς φρικωδεστάτων κινδύνων καὶ συμφορῶν.

Ἄν δέ τις τὰ ὑπὸ τοῦ Ῥώσου συγγραφίως ἐν τῇ ἀνωτέρω πραγματείᾳ πικρῶς ἱστορούμενα συγκρίνει πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Σλάβων ἀπὸ τικῶν ἐτῶν συστηματικῶς ἐν ἐφημερίσι καὶ συγγράμμασι δημοσιευόμενα κατὰ τε τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως πρὸ πάντων καὶ κατὰ τοῦ κλήρου αὐτῆς, ἐρυθρὰ ὄντως ἐξ αἰδούς καὶ ἀγανακτήσεως. Αἱ κατ' αὐτῆς ὕβρεις, αἱ διαβολαί, αἱ συκοφαντίαι, αἱ ῥαδιουργίαι, αἱ πρὸς ταπείνωσιν ποικίλαι ἐνέργειαι, αἱ μετὰ τῶν Τούρκων πολιτικῶν (πεσθηνίων σήμερον κατ' ἀνάγκην τῇ ῥωσικῇ πολιτικῇ καταστάντων,) φανεραὶ καὶ ἀπροκάλυπτοι πρὸς πίεσιν αὐτῆς συνεννοήσεις, ἡ πρὸς πτώχευσιν αὐτῆς σπουδὴ καὶ τὰ παρόμοια κατήντησαν σήμερον παρὰ τοῖς ὀρθόδοξοις Σλάβοις θεμιτὰ καὶ νόμιμα.

Ὁ λόγος, ἀναγνώστα, εἶναι περὶ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἧτις (διὰ τῶν Ἑλλήνων) ἐχρημάτισε μήτηρ, τροφὸς καὶ διδάσκαλος πάντων ἐν γένει τῶν Σλάβων, καὶ προστάτις μάλιστα ἰσχυρὰ ἐν καιροῖς δυσμενέσι καὶ χαλεποῖς. Ταῦτά τις πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχων, καὶ ταῖς καταδρομαῖς, αἱς ὑπ' αὐτῶν σήμερον ἡ ἐκκλησία ἐκείνη ὑφίσταται, προσεκτικῶς παρακολουθῶν, πείθεται ὅτι ἀδύνατον ἢ τόσον ἄλλοτε ἀγαθὴ καὶ φιλόστοργος αὐταῖς μήτηρ νὰ μετατραπῇ αἰφνης εἰς δολίαν μητρικάν, ἐφ' ᾗ ἐκρίθη ἀξία τῆς ὀργῆς αὐτῶν καὶ τοῦ μίσους, καὶ ὅτι πολιτικοί, καὶ μόνον

πολιτικοὶ λόγοι ἀναγκάζουσι τοὺς Σλάβους σήμερον νὰ καταπο-
λεμῶσιν αὐτὴν παντοιοτρόπως. Ἡμεῖς ὅμως πιστεύομεν ὅτι ἡ
συνειδήσις ἐλέγχει αὐτοὺς ἐσωτερικῶς ἐξάπαντος.

Ἀλλ' ὅπωςδήποτε τὸ τοῦ Θεοῦ γενέσθω, ὅστις τῶν ἰσχυρῶν
τῆς γῆς τὰς ἀδίκους βουλὰς καὶ ἐνεργείας μετατρέπει οὕτω πως
πάντατε, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐπέρχεται ὅλας ἄλλοιον ἀποτέλεσμα,
ἢ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπὶ ἔτη πολλὰ ἢ καὶ αἰῶνας, ἐν πόνοις καὶ μό-
χθοις, ἐν δαπάναις ἀδραῖς καὶ ἀγῶσιν, ἐν βαδιουργίαις καὶ συκο-
φαντίαις, ἐν πιέσεσι καὶ καταθλίψεσιν ἐπέζητουν. Τοῦτο τοῦτέ-
χιστον μαρτυρεῖ ἐναργῶς ἡ ἱστορία, ἥτις καθ' ἡμᾶς οὐσιωδῶς
ἐξεταζομένη οὐδὲν ἄλλο εἶναι, ἢ ἡ διηνεχὲς ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ
ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ἀνθρώπων, ὅστις θανατοῖ καὶ ζωοποιεῖ, κατὰ-
γει εἰς αἴδου καὶ ἀνάγει, ματαιοῖ τοὺς ματαίους διαλογισμοὺς
τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὀρθὴν δίδωσι διεύθυνσιν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ὀλέ-
θρια τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς σχέδια πρὸς ἐξαφάνειν τῶν ἀσθενῶν
καὶ ἀδυνάτων.

δ Μ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΛΗΘΟΥΣ ΤῆΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΟΙΚΩΝ.

Ἐν προγενεστέρα πραγματείᾳ, δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ περιοδικῷ
τούτῳ¹⁾, ἀπεπειράθημεν νὰ δεῖξωμεν ὅπόσον ἦτο κατὰ τὸν 6 καὶ
δ' π. Χ. αἰῶνα τὸ τῆς Ἀττικῆς πλῆθος τῶν κατοίκων, πολιτῶν
δηλαδὴ, μετοίκων καὶ δούλων· διότι καὶ ἐκ τῶν τριῶν τούτων
καταφυκοῦντο αἱ πλεῖσται τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν πόλεων. Ἐν
ταύτῃ δὲ θέλομεν ἀποπειραθῆ νὰ ἀνεύρωμεν, καθόσον εἶναι νῦν
κατορθωτὸν, ἐκ τῶν σωζομένων μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων συγγρα-
φῶν, τὸ ὅλον πλῆθος τῶν κατοίκων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος
κατὰ τὸ αὐτὸ χρονικὸν διάστημα. Ἀλλὰ δυστυχῶς οὐχὶ περὶ
πασῶν τῶν χωρῶν αὐτῆς εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι μαρ-
τυρίας, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ σωζόμεναι εἰσὶ τοσοῦτον ἀτελεῖς καὶ ἀό-
ριστοι, ὥστε ἀδύνατον εἶναι νὰ πορισθῶμεν ἐξ αὐτῶν βέβαια ἐξα-
γόμενα. Οὐχ ἥττον ὅμως παρέχουσιν ἡμῖν οὐ μικρὰν πιθανότητα

(1) Ἐν τόμ. γ' ἀπὸ σελ. 91 κ. ε.

νά προσδιορίσωμεν κατὰ προσέγγισιν τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων πολλῶν τῆς Ἑλλάδος χωρῶν, καὶ ἐξ ἀναλογίας νὰ εἰκάσωμεν καὶ περὶ τῶν λοιπῶν, καὶ ἐν γένει νὰ ὀρίσωμεν κατὰ προσέγγισιν πάντα τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πληθυσμόν.

Ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀντικειμένου τούτου τῆς ἀρχαιότητος ἀπησχόλησε μέχρι τοῦδε οὐκ ὀλίγους τῶν συγγραφέων τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης, ὧν αἱ ἐρευναι ἀπέληξαν εἰς διάφορα ἐξαγόμενα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πιθανά. Καὶ ἄλλοι μὲν ἀπεφάνθησαν γενικῶς περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καθ' ἣν κρίσιν ἐσχημάτισαν ἐκ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις δεδομένων· καὶ οὗτοί-εἰσιν ἡ ἱστορικοὶ, ὡς ὁ Schlosser¹⁾, ἡ συγγραφεὶς ἐκ τῶν τὰς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας ἐρευνήσαντων, οἷος ὁ Wachsmuth²⁾ καὶ ὁ K. F. Hermann³⁾, περὶ ὧν εἵπομεν ὀλίγα καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ ἡμῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου πραγματείᾳ· οὐκ ὀλίγοι δὲ ὑπέβαλον ἰδίως εἰς βάσανον τὰς τῶν ἀρχαίων μαρτυρίας ἡ ἐξ αὐτῶν ἐπορίσθησαν ἀριθμοὺς, δηλοῦντας κατ' αὐτοὺς τὸ πλῆθος τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος ἐν δεδομένῳ τινι χρόνῳ. Τῶν δοκιμωτέρων τούτων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἐρευνητῶν τὰ ὀνόματα φέρει ὁ Βοϊκχιος⁴⁾. Ἐκ τούτων ἡμεῖς ἐλάβομεν ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ συγγραφῇ ταύτῃ τοὺς τελευταῖον γράψαντας, οὓς καὶ ὠνομάσαμεν ἐν τῇ προεκδοθείσῃ ἡμῶν διατριβῇ. Ἐκ τῆς ἐρένης ἡμῶν ταύτης, ἥτις στηρίζεται ἐν μέρει εἰς τὰ γενικῶς γνωστὰ, καὶ σκοπὸν ἔχει νὰ καταστήσῃ ταῦτα προσιτὰ καὶ τοῖς μὴ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀσχολουμένοις εἰς τοιαῦτα ἡμετέροις, θέλει ἀποδειχθῇ, νημιζόμεν, καὶ πάλιν ἡ ἀλήθεια τοῦ πολλάκις ῥηθέντος ὅτι οἱ

(1) Ἐν τῇ τῷ 1844 ἐπιμελείᾳ τοῦ Kriegsk ἐκδοθείσῃ γενικῇ ἱστορίᾳ τόμ. α. σελ. 26.

(2) Ἐν ταῖς ἑλλ. ἀρχαιολογίαις τόμ. 6^ο σελ. 40 τῆς β'. ἐκδ.

(3) Ἐν τῷ β'. τόμῳ τῶν ἑλλ. ἀρχαιολογιῶν σελ. 3 τῆς γ' ἐκδόσεως. Τὸ συμπέρασμα τούτου δέχεται καὶ ὁ ἡμέτερος Κ. Βουλδόδημος ἐν ᾧ τόμῳ σελ. 9 τοῦ Δοκιμίου τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐν Ὁδησῶν ἐκδοθέντος τῷ 1875.

(4) Ἐν τοῖς τῶν Ἀθηναίων Οἰκονομικοῖς τόμ. α. σελ. 48 τῆς β'. ἐκδόσεως.

Ἕλληνες παντοῦ καὶ πάντοτε διὰ μικρῶν καὶ ὀλίγων μέσων κατώρθωσαν πολλὰ, ἢ μᾶλλον πάντα τὰ θαυμάσια ἐκεῖνα, ἐν οἷς μένουσιν ἀπαράμιλλοι καὶ ἀνυπέροβητοι ἐν παντί καιρῷ. Ἡ ἀλήθεια αὕτη, δι' ἧς χαρακτηρίζεται ἡ φύσις τοῦ Ἑλλήνος, ἐπιβεβαιούται καὶ διὰ τῆς ἐρεύνης ταύτης, ἐξ ἧς θέλει ἀποδειχθῆ, νομίζομεν, ὅτι ἡ παραγωγὸς τῶν ἐν τῷ βίῳ, τῇ τέχνῃ καὶ τῇ θεωρίᾳ μεγάλων Ἑλλὰς παρήγαγε ταῦτα δι' ὀλίγων ἐκατομμυρίων, ἢ μᾶλλον διὰ τινων μόνων μυριάδων ἐλευθέρων ἀνδρῶν, οἵτινες εἶχον τὴν ἰκανότητα καὶ θέλησιν νὰ ἐνεργῶσι μόνοι, ἢ τὸ πολὺ νὰ μεταχειρίζωνται τοὺς ἐν τῇ διαθήσει των πολλοὺς δοῦλους εἰς ἐκτέλεσιν μεγάλων ἔργων.

Εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἐν παντί καιρῷ καὶ τόπῳ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ διανοούμενοι καὶ ἐκτελοῦντες, καὶ ὅτι οὗτοι μεταχειρίζονται ὡς ὄργανα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν διανοημάτων καὶ προθέσεων αὐτῶν τοὺς πολλούς. Οἱ πολλοὶ ὅμως οὗτοί εἰσιν ὁμοταγεῖς καὶ ἐλεύθεροι, ἀλλὰ κατὰ τὴν διάνοιαν ὑποδεέστεροι ἐκείνων. Τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς πόλεσιν ὅμως ἦτο ἡ ἀλλοτρίας καταγωγῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἢ φύσει τε καὶ ἀγωγῇ ὑποδεέστερον, ἀέποτε σχεδὸν ἐν τοιαύτῃ καταστάσει ὑπὸ τῶν δεσποτῶν τηροῦμενον, καὶ ὡς ἔμψυχον μόνον ὄργανον χρησιμεῦον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν θελήσεων τοῦ δεσπόζοντος μέρους τῶν κατοικοῦντων τὰς ἐλληνικὰς πόλεις¹⁾.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ τὰς ἐλληνικὰς πόλεις οἰκοῦντες διεστέλλοντο οὕτως εἰς δύο πολὺ ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τε τὸ γένος καὶ τὴν διάνοιαν διεστώσας τάξεις, τὴν τῶν ἐλευθέρων καὶ δοῦλων, καὶ ἐπειδὴ πᾶσα ἡ ἰσχὺς καὶ δύναμις ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων, οἵτινες διὰ τοῦτο ἦσαν οὐ μόνον κύριοι τῆς πολιτείας, ἀλλὰ καὶ λίαν φειδωλοὶ ἐν τῷ ἀπονέμειν πολιτικά δίκαια εἰς μὴ ἰθαγενεῖς Ἕλληνας καὶ δοῦλους καὶ ἐν τῷ ἐκπαιδεύειν καὶ ἐξευγενίζειν αὐτούς, καὶ εἴτα καθιστᾶν μετόχους τῆς πολιτείας πρὸς συμπλήρωσιν τῶν ἐκάστοτε ἐκλειπόντων ἐλευθέρων, ἔμενε διὰ τοῦτο

(1) Βλ. τὰ κατωτέρω (ἐν σελ. 428 σφ. 2) περὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι πολλῶν δοῦλων λεγόμενων.

τὸ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐλεύθερον πλῆθος τῶν πολιτῶν ἢ ἐν στασιμότητι, ἢ, ὅπερ συνηθέστερον, ἐνεκα πολλῶν καιρικῶν περιστάσεων ἐν προβαίνουσῃ ἐλαττώσει, διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐξασθενήσει, ἥτις τελευταῖον ἦτο τοσαύτη, ὥστε ἐπ' ἀνεγκῇ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς ἐξωθεν ἐλθόντα ισχυρότερα ξενικά στοιχεῖα.

Ἡ ἐπιβεβαίωσις τῶν οὕτω γενικῶς ῥηθέντων ἐπέρχεται, νομίζομεν, ἐκ τῶν ἀμέσως ἐπομένων περὶ τοῦ ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχοντος πληθυσμοῦ κατὰ τὸν ἐ καὶ δ' αἰῶνα π. Χ., εἰς ὃν ἀναφέρονται αἱ πλείστοι τῶν σωζομένων μαρτυριῶν περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Αἱ μαρτυρίαι αὗται ἀναφέρονται οὐχὶ εἰς γενομένας ἀπαριθμήσεις τῶν κατόικων, οἷας ἐνίοτε καὶ οἱ ἀρχαῖοι, συνηθέστερον δὲ οἱ νεώτεροι ποιοῦσι πρὸς ἀνέυρεσιν τοῦ πληθυσμοῦ χώρας τινὸς, ἀλλ' αἱ πλείστοι ἐλήφθησαν ἐκ στρατιωτικῶν κινήσεων ἢ μαχῶν, καθ' ἃς ἑλληνίδες τινὲς πόλεις ἐν καιρῷ κινδύνου ἐξωτερικῶν ἢ ἐσωτερικῶν πολέμων ἠναγκάσθησαν νὰ πέμψωσι κατὰ τὸ μέγεθος τοῦ κινδύνου ἢ ἀπάσας ἢ μέρος τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, ἃς εἶχον εἰς τὴν διάθεσιν των, ἢ ἠδύνατο νὰ παρασκευάσῃ ἐκάστη πόλις. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν δυνάμεων τούτων, ὅπερ δηλοῖ τὸ ἐν ἀκμῇ ἄρρεν φύλον, δυνάμεθα κατὰ τινα τρόπον ν' ἀνέυρωμεν τὸν ὅλον πληθυσμὸν ἐκάστης τῶν ἀναφερομένων πόλεων. Τοῦτο ποιήσαντες καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς ἐπομένοις, ὁμολογοῦμεν ὅτι τὰ ἐντεῦθεν ἐξαχθέντα παρίσματα ἡμῶν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὦσι πάντως ἀλάνθαστα· ἀρκοῦσιν ὅμως ἐν ἐλλείψει ἄλλων ἀκριβῶν καὶ βεβαίων νὰ χρησιμεύωσι πρὸς εὐρεσιν τοῦ κατὰ προσέγγισιν πληθυσμοῦ αὐτῶν. Ἐκ τῶν αὐτῶν δὲ διδομένων δύναται καὶ πᾶς ἄλλος νὰ ἐξαγάγῃ ἴδια συμπεράσματα κατὰ τὸ πολὺ ἢ ὀλίγον κύρος ὅπερ δίδει εἰς τὰ διδόμενα αὐτά. Ὅποιανδήποτε ὅμως σημασίαν καὶ ἂν δώσῃ τις εἰς αὐτά, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ τῆς κυρίως Ἑλλάδος πληθυσμὸς δὲν ἦτο τοσοῦτο μέγας, ὅσον συνάκως φαντάζονται πολλοί, ἐκ τοῦ μεγέθους τῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων συμπεραίνοντες· διότι τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν τῶν ἔργων δὲν εὐρίσκεται ἐν ἀναλόγῃ σχέσει πρὸς τὸ ποσὸν τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, ὡς ἐν ἀρχῇ εἵπομεν.

Ἐν τῇ ἐπομένῃ ἐρεύῃ θέλομεν ἐξετάσει πρῶτον τὰς ἐκτὸς τῆς Πελοποννήσου ἑλληνικὰς χώρας, τὰς ἀποτελούσας τὴν κυρίως Ἑλλάδα, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Εὐβοίας· εἴτα θέλομεν μεταβῆ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐντὸς τῆς Πελοποννήσου χωρῶν. Ἐν τέλει λέγομεν γενικῶς καὶ περὶ τῶν νήσων καὶ τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὀλίγα, διότι αἱ περὶ τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν εἰδήσεις εἰσὶ λίαν ἀνεπάρκεις πρὸς εὐρεσιν πιθανοῦ τινος ποσοῦ.

Α' Περὶ τῶν τῆς κυρίως Ἑλλάδος κατοίκων.

1) Περὶ τῶν τῆς Ἀττικῆς.

Ἐπεὶδὴ περὶ τῶν τῆς Ἀττικῆς κατοίκων ἐπραγματεύθημεν ἤδη διὰ πολλῶν ἐν τῇ προεκδοθείσῃ ἡμῶν διατριβῇ, ἀρκεῖ ἡμῖν ἐνταῦθα νὰ δηλώσωμεν τὸ συμπέρασμα τῆς ἐκεῖ ἐρεύνης, καθ' ἃ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων αὐτῆς ἀνῆρχετο ἐν στρογγύλῳ ἀριθμῷ τὸν μὲν ἐ π. Χ. αἰῶνα εἰς 600,000, τὸν δὲ δ' εἰς 550,000, συμπεριλαμβανομένων ἐν αὐτοῖς ἐλευθέρων καὶ δούλων πάσης ἡλικίας καὶ γένους.

2) Περὶ τῶν τῆς Βοιωτίας.

Ἡ χώρα ταύτης περιεῖχεν ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος δεκατέσσαρας πόλεις, Ἐλευθεράς, Πλαταιάς, Ὀρωπὸν, Ἀνθηδόνα, Κώπας, Ὀρχομενὸν, Χαιρώνειαν, Λεβάδειαν, Κορώνειαν, Ἀλίαστον, Θέσπιās, Τάναγραν, Παρασωπίαν καὶ Θήβας· ὧν ἐκάστη ἦτο συνήθως αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος, ἔχουσα ἰδίαν χώραν καὶ κώμας καὶ χωρία, ἃ συνετέλουν αὐτῇ. Καὶ αἱ μὲν τρεῖς πρῶται, Ἐλευθεραὶ, Πλαταιαὶ καὶ Ὀρωπὸς, συνετέλουν, ἥτοι ἦσαν πολιτικῶς ἠνωμένοι μετὰ τοὺς Ἀθηναίους, ὡς σύμμαχοι, διὰ τὴν γειτνίασιν πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸ πρὸς τοὺς Θηβαίους μῖσος· διὸ ἄλλοι καταλέγουσι μόνον ἑνδεκα πόλεις εἰς τὴν Βοιωτίαν. Ἀπασαὶ δὲ αὗται ἀπετέλουν ἰδίαν συμπολιτείαν, τὴν κοινὴν τῶν Βοιωτῶν ἢ τὰ Παμβοιωτία, διοικούμενον ὑπὸ ἑνδεκα, Βοιωτάρχων λεγομένων, ὅσαι ἦσαν καὶ αἱ τὸ κοινὸν ἀποτελοῦσαι

πόλεις, καὶ διατηρηθὲν μέχρι τῆς ἐν Ἑλλάδι ὑπερισχύσεως τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὴν Πολυβίου μαρτυρίαν¹).

Περὶ τοῦ πλήθους τῶν τῆς Βοιωτίας κατοίκων ἔχομεν δύο σπουδαίας μαρτυρίας, μὴ πολλὴ ἀπεχούσας κατὰ χρόνον, τὴν Ξενοφῶντος καὶ Θουκυδίδου, ὧν ἑκάτερος ἐπιβεβαιῶν τὴν ἐτέρου μαρτυρίαν. Ὁ μὲν Ξενοφῶν²) λέγει περὶ τῶν Βοιωτῶν ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Σωκράτους δὲν ἦσαν ὀλιγώτεροι τῶν Ἀθηναίων, ἐννοῶν ἐλευθέρους δηλονότι καὶ πολίτας. Εἶδομεν δὲ ἀλλαχοῦ ὅτι τοιοῦτοι ἦσαν ἐν Ἀθήναις κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους περὶ τὰς 20,000, ἡλικίας 18—60 ἐτῶν ὥστε τοσοῦτοι περίπου φαίνονται ὅτι ἦσαν καὶ ἐν Βοιωτίᾳ οἱ τῆς αὐτῆς ἡλικίας ἐλεύθεροι. Ὁ δὲ Θουκυδίδης³), καταλέγων τὰς παρὰ τὸ Δῆλιον τῆς Ἠρωπίας ἀντιταχθείσας τῷ θ' ἔτει τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πρὸς τοὺς αὐτόθι Ἀθηναίους τῶν Βοιωτῶν δυνάμεις, λέγει ὅτι τούτων ἦσαν ἀόπλιται ἐπτακισχίλιοι μάλιστα καὶ ψιλοὶ ὑπὲρ μυρίου, ἵππεῖς δὲ χίλιοι καὶ πελτασταὶ πεντακόσιοι, ἥτοι ἐν ὅλοις 18,500. Οὗτοι δὲ, ἐπειδὴ, ὡς λέγει⁴), συνελέγησαν ἐξ ἀπασῶν τῶν τῆς Βοιωτίας πόλεων, παριστῶσιν ἐν μέρει μόνον τὸν τῆς Βοιωτίας ἀνδρικὸν πληθυσμόν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπίθανον εἶναι ὅτι πανστρατιᾷ ἐξεστράτευσαν, πθανόν δὲ ὅτι ἐν ταῖς πόλεσιν ἔμενον καὶ ἄλλοι δυνάμενοι φέρειν ὄπλα, εἰκάζομεν ὅτι ὁ τῆς Βοιωτίας ἀπάσης πληθυσμὸς τῶν μαχίμων ἀνδρῶν ἦτο μικρόν τι ὑπέρτερος τῶν 18,500, οἵτινες παρετάχθησαν παρὰ τὸ Δῆλιον. Δεχόμενοι λοιπὸν ὅτι

(1) Ἐν βιβλ. 27, 8· «Τὸ δὲ τῶν Βοιωτῶν ἔθνος ἐπὶ πολλὸν χρόνον συν-
τιτηρῆκός τε τὴν κοινὴν συμπολιτείαν καὶ πολλοὺς καὶ ποικίλους καιροὺς
διαπεφυγὸς παραδόξως, τότε προπετῶς καὶ ἀλογιστως ἐλόμενον τὰ παρὰ
Περσείως (171 π. Χ.) κατελύθη καὶ διεσκορπίσθη κατὰ πόλεις»· πρβ.
Διβ. 42, 44.

(2) Ἐν ἀπομ. 3, 5, 2. Ὁ Σωκράτης λέγει πρὸς τὸν Περικλέους υἱὸν
«Οἶσθα ὅτι πληθεὶ οὐδὲν μείους εἰσὶν Ἀθηναῖοι Βοιωτῶν; Οἶδα γάρ»

(3) Ἐν βιβλ. 4, 93. πρβ. Διοδ. 42, 69.

(4) Ὁ αὐτὸς 4, 91· «Οἱ δὲ πρόσθεν Βοιωτοὶ ξυνελέγοντο· καὶ ἐπειδὴ
ἀπὸ πασῶν τῶν πόλεων παρῆσαν καὶ ἡθοῦντο τοὺς Ἀθηναίους προ-
χωροῦντας, τῶν ἄλλων βοιωταρχῶν, οἳ εἰσιν ἑνδεκα, οὐ ξυνεπαινούντων
μάχεσθαι» κλπ.

πάντες οἱ ἐν Βοιωτίᾳ μάχιμοι πολῖται ἦσαν περὶ τὰς 25,000, καὶ ὅτι ἕκαστος τούτων ἢ οἱ πλείονες εἰσὶν ἀρχηγοὶ οἰκιῶν, ὧν ἕκαστη ἔχει τέσσαρας ἢ πέντε ψυχάς, ἐξάγομεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἤτοι περὶ τὰ 423 π. Χ. οἱ τῆς Βοιωτίας ἐλευθεροὶ κάτοικοι ἀνήρχοντο εἰς τὰς 100—125,000. Ὁ ἀριθμὸς οὗτος συγκρινόμενος πρὸς τὸν τῶν Ἀθηναίων τοῦ δ' αἰῶνος φαίνεται ἴσος σχεδόν, καὶ διὰ τοῦτο συμφωνεῖ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ξεφῶντος φερόμενα.

Τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν τῆς Βοιωτίας ἐλευθέρων κατοίκων δὲν φαίνεται ἡμῖν μέγα, ὑπολογίζουσι ὅτι μία μόνη Βοιωτικὴ πόλις, αἱ Θεςπιαὶ, ἔπεμψαν εἰς Θερμοπύλας 700 ὀπλίτας καθ' Ἡρέδοτον¹⁾, οἵτινες παραμείναντες συναπέθανον μετὰ τοῦ Λεωνίδου, εἴτα δὲ εἰς τὰς Πλαταιὰς κατὰ τὸν αὐτὸν ἱστορικόν²⁾ 1,800, ἤτοι ὁμοῦ 2,500 μαχίμους ἄνδρας· ὥστε ὁ τῆς πόλεως ταύτης πληθυσμὸς δέον νὰ ἀνήρχετο εἰς 10,000 ψυχὰς καὶ ἔτι πλέον.

Ὡσαύτως καὶ ἄλλη Βοιωτικὴ πόλις, αἱ Πλαταιαὶ, ἔπεμψεν εἰς τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην τῶν Ἀθηναίων κατὰ τῶν Περσῶν 1000 ὀπλίτας³⁾, οὐχὶ βεβαίως πάντας τοὺς μαχίμους αὐτῶν, Ὑπολογίζοντες δὲ ὅτι ἄλλοι τοσοῦτοι ὑπελείφθησαν κατὰ χώραν, ἔχομεν διςχιλίους οἴκους ἢ 10,000 ψυχὰς ἐλευθέρων. Ἀλλ' ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται εἰσιν ἐκ τῶν δεκατεσσάρων Βοιωτικῶν πόλεων καὶ οὐχὶ αἱ πολυανθρωπότεραι. Τοιαύτη εἶναι αἱ Θῆβαι, ἥτις ἀείποτε εἶχε τὴν ἡγεμονίαν τῆς Βοιωτίας καὶ πολλάκις ἐπίεζε δεινῶς τὰς λοιπὰς πόλεις. Κατὰ τὴν Διοδώρου μαρτυρίαν⁴⁾ καὶ τὴν Πλουτάρχου⁵⁾ ἐν τῇ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου καταστροφῇ τῶν Θηβῶν τῷ 335 π. Χ. ἐφονεύθησαν ὑπὲρ τῶς ἑξακισχιλίους, καὶ ἤχμαλωτίσθησαν ὑπὲρ τοὺς τριςμυρίους. Ἀλλὰ πλὴν τούτων πιθανὸν ὅτι καὶ πολλοὶ ἐξέφυγον πρὸ τῆς καταστροφῆς καὶ κατ' αὐ-

(1) Ἐν β.βλ. 7, 222.

(2) Ἐν β.βλ. 9, 30.

(3) Ἡρόδ. 6, 108—112. καὶ Corn. Nepos Milt. 5.

(4) Ἐν β.βλ. 17, 14.

(5) Ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρου 11,

τήν, ὡς γίνεται δῆλον ἐξ Ἀρρίανου¹⁾ καὶ Αἰλιανου²⁾. ὥστε, ἂν

(1) Ἐν ἀναθ. Ἀλεξ. βιβλ. 1, 7.

(2) Ἐν ποικιλ. ιστ. 43, 7. «Ὅτε εἶλε τὴν Θηβαίων πόλιν Ἀλέξανδρος, ἀπέδοτο τοὺς ἐλευθέρους πάντας, πλην ἱερῶν. Ἀφῆκε δὲ τῆς κρᾶσεως καὶ τοὺς τοῦ πατρὸς ξένους (ὠμήρευσ γὰρ παρ' αὐτοῖς ὁ Φίλιππος, ἔτι παῖς ὢν), καὶ τοὺς συγγενεῖς δὲ τούτων ἀφῆκεν. Ἐτίμησε δὲ καὶ τοὺς ἐγγόνους τοῦ Πινδάρου, καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ μόνην εἶασεν. Ἐφόνευσε καὶ τῶν Θηβαίων εἰς ἑκακισχιλίους, αἰχμάλωτοι δὲ ἐλήφθησαν τριεμῦριοι.»

Τοιοῦτο τὸ δίκαιον τοῦ πολέμου παρ' Ἑλλήσιν ἀπὸ τῶν Ὀμηρικῶν ἤδη χρόνων. Ὁ νικητὴς ἐδικαίωτο αἰχμαλωτίσας νὰ φονεῖσθαι τοὺς ἡττηθέντας πολέμους ἢ νὰ πωλήσῃ ὡς κτήνη τῷ πλειοδοτοῦντι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες συχνάκις ἢ πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς ξένους γείτονες λαοὺς εἶχον αἰτίαν νὰ πολεμῶσιν, ἐποιοῦν χρήσιν τοῦ δικαίου τούτου ἐνίοτε ἀνελθῶς, μάλιστα δὲ ἐν τῷ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ. Συνήθως ὁμοῦ ἦσαν ἐπικαιεῖς πρὸς τοὺς ὁμοεθνοὺς εἴτε ἀποδόντες ἐπὶ χρήμασιν αὐτοὺς αἰχμαλωτισθέντας, εἴτε ἀνταλλάσσοντες πρὸς ἄλλους αἰχμαλωτούς. Ἐντεῦθεν βλέπομεν ὅτι εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ὑπῆρχε μέγα πλῆθος δούλων, ὧν ἄλλοι μὲν ἦσαν ἀργυρώνητοι βάρβαροι, ἔξωθεν τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ ἐμπορίου εἰσκομιζόμενοι καὶ ὡς ἐμπορεύματα πωλούμενοι εἰς ἀγοραστὰς, πολλοὶ δὲ καὶ Ἕλληνες τὸ γένος ἕνεκα τοῦ πολέμου εἰς δουλείαν ὑπαχθέντες. Τῶν τελευταίων τούτων ὀλίγοι πιθανῶς ἔμενον ἐπὶ μακρὸν χρόνον δούλοι, διότι εὖρισκον ὅπωςδὴ ποτε ἀφορμὰς νὰ ἐξαγορεύσωσι τὴν ἐλευθερίαν των. Οἱ δὲ πάντες ὁμοῦ μένοντες ἐν τῇ δουλείᾳ ἦσαν κτήματα τοῦ δεσπότου, δε συνεχώρει αὐτοῖς γὰρ συνέρχωνται εἰς γάμον καὶ νὰ τεκνοποιῶσι, καὶ οὕτως αὐξάνουσι τὸν πλοῦτον αὐτοῦ, διότι οὗτος ἠδύνατο τούτους ὡς καὶ τὰ λοιπὰ κτήματά του ἢ νὰ πωλῇ ἢ καὶ νὰ ἐκμισθόνῃ τὴν ἐργασίαν των εἰς ἄλλους ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον, ὡς ἐπαύουν οἱ Ἀθηναῖοι δεσπόται, ἐκμισθοῦντες ἑκατοντάδας καὶ χιλιάδας δούλων εἰς τὴν ἐργασίαν τῶν μεταλλείων, ἵνα λαμβάνωσιν ἀποφορὰν τινα ἐκ τῆς ἐργασίας των. Τοὺς πλείστους ὁμοῦ τῶν δούλων, μάλιστα δὲ τοὺς οἰκογενεῖς καὶ οἰκέτας καλούμενους, μεταχειρίζοντο εἰς τὰ οἰκιακὰς ἐργασίας καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς γῆς καὶ εἰς τὰ τῆς βιομηχανίας ἐργαστάσια· διότι οἱ ἐλεύθεροι ἀπαιτοῦν συνήθως νὰ ἐνδιατρίβωσιν εἰς τοιαῦτα ἔργα. Ἐντεῦθεν καὶ πᾶσα οἰκία εἶχε μικρὸν ἢ μέγαν ἀριθμὸν δούλων. Βλ. μαρτυρίας περὶ πάντων τούτων παρὰ Βουκλίῳ ἐν τοῖς Οἰκονομικοῖς τῶν Ἀθηναίων τόμ., 4 σελ. 401 κ. ε. τῆς 6' ἐκδ.

ὑπολογίσωμεν τὸ τῶν Θηβῶν πλῆθος εἰς ἑξ. μυριάδας, δὲν ἐξερχόμεθα πολὺ τῆς ἀληθείας· διότι τοῦτο φαίνεται ἀνάλογον καὶ πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς πόλεως ταύτης, ἥτις εἶχε 45 σταδίων περίμετρον κατὰ Δικαίαρχον ἢ μᾶλλον Διονύσιον τὸν Καλλιφῶντα¹⁾· ἐν ᾧ ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις, περίμετρον ἔχουσα 60 σταδίων, εἶχεν, ὡς εἶδομεν ἀλλαχοῦ²⁾, ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τῆς ὑπὲρ τὰς 100,000 κατοίκους.

Διὰ τοὺς εἰρημένους λοιπὸν λόγους εἰκάζομεν ὅτι τὸ ἀνωτέρω εὑρεθὲν κατ' εἰκασίαν ποσὸν τῶν τῆς Βοιωτίας ἀπάσης ἐλευθέρων κατοίκων εἶναι οὐχὶ μέγα, ἀλλὰ μᾶλλον μέτριον.

Εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο δεόν νὰ προστεθῇ καὶ τὸ τῶν δούλων, διότι, ὡς ἀπασαι αἱ ἐλληνικαὶ πόλεις εἶχον δούλους, οὓς μετεχειρίζοντο εἰς πάσας τὰς τακτικὰς ταπεινὰς ἐργασίας, εἰς ἀς ἡμεῖς μεταχειρίζομεθα μισθωτοὺς, εἶχον καὶ οἱ Βοιωτοί· ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τοῦ πλῆθους τούτων στερούμεθα ἀρχαίων μαρτυριῶν, ἀρκούμεθα εἰς εἰκασίαν. Οἱ τῆς Βοιωτίας κάτοικοι, ἀσχολούμενοι τὸ πάσαι ὡς καὶ νῦν κυρίως εἰς τὴν γεωργίαν ἕνεκα τῆς εὐφορίας τῆς χώρας³⁾, μετρίως δὲ εἰς τὰς βιωτικὰς τέχνας, καὶ οὔτε μεταλλεῖα οὔτε ναυτικὸν ἔχοντες, ἐκ τούτου δὲ οὐδὲ πλοῦτον πολλὴν πιθανὸν εἶναι ὅτι δὲν εἶχον μέγα πλῆθος δούλων, οὓς ἠδύναντο ν' ἀπασχολῶσιν εἰς τοιαῦτα ἔργα, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι. Μικρὸς λοιπὸν ἀριθμὸς δούλων διὰ τὰς οἰκιακὰς ἐργασίας καὶ τὴν γεωργίαν ἄρκει αὐτοῖς. Ἄν ὑπολογίσωμεν ὅτι ἕκαστος οἰκογενειάρχης εἶχε δύο ἢ τρεῖς τὸ πολὺ δούλους, πορίζομεθα ἐντεῦθεν ὅτι ὁ τῶν δούλων πληθυσμὸς τῆς Βοιωτίας ἀπάσης ἦτο διπλάσιος ἢ τριπλάσιος τοῦ τῶν 20,000 ἢ 25,000 μαχίμων τῆς Βοιωτίας ἀνδρῶν, ἦτοι 50,000—75,000. Ὁ ἀριθμὸς δὲ οὗτος, προστιθέμενος εἰς τὸν τῶν ἐλευθέρων ὀλικὸν ἀριθμὸν, παρέχει ἡμῖν

(1) Ἐν βίῳ Ἑλλάδος στίχ. 93.

Καίται δ' ἐν μεσογείᾳ πάνυ καλὴ πόλις, μεγάλαι Θῆβαι, σταδίων περίμετρον ἔχουσα τετταράκοντα καὶ πρὸς ἐτι τριῶν.

(2) Ἐν Ἀθηναίῳ, τόμ. γ'. σελ. 108, σημ. 33.

(3) Στράβων 9, 406· «Τῶν πεδίων τὰ μὲν λιμνάζει... τὰ δὲ καὶ γεωργεῖται παντοδαπῶς διὰ τὴν εὐκαρπλίαν».

ποσὸν 150,000—200,000 ψυχῶν ἐλευθέρων καὶ δούλων, οἵτινες ὤκουν ἐν Βοιωτίᾳ κατὰ τὸν δ' π. Χ. αἰῶνα.

Εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον περιττὸν νὰ προσθέσωμεν καὶ ἀριθμὸν μετοίκων, οἳ ἦσαν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἄλλαις βιομηχανικαῖς καὶ ναυτικαῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος ἕνεκα τοῦ ἐν αὐταῖς ἐμπορίου· διότι ἀπίθανον εἶναι ὅτι ὑπῆρχον πολλοὶ τοιοῦτοι καὶ ἐν Βοιωτίᾳ· μόνον ἐν Θήβαις μνημονεύονται¹), ὧν ὅμως ὁ ἀριθμὸς δὲν ἦτο βεβαίως μέγας.

Παραβαλλόμενος ὁ ἀριθμὸς οὗτος πρὸς τὸν τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς Βοιωτίας καὶ Λεβαδείας, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ὅτι τὰ ὅρια τῆς νῦν Βοιωτίας εἰσι περίπου τὰ τῆς ἀρχαίας, εἶναι πενταπλάσιος²), διότι οἱ νῦν κάτοικοι τῆς αὐτῆς χώρας μόλις ἀνέρχονται εἰς 38,833, ὧν 18,122 ἔχει ἡ Λεβαδεία καὶ 20,711 ἡ λοιπὴ Βοιωτία.

Ὁ τῆς Βοιωτίας πληθυσμὸς οὗτος ὑπέστη βεβαίως ἐλάττωσιν ἐν τῇ προόδῳ τοῦ χρόνου, διότι ἐν καιρῷ τῆς ὑπὸ τὸν Βρέννον εἰσβολῆς τῶν Κελτῶν εἰς Ἑλλάδα τῷ 278 π. Χ. ἀντετάχθησαν κατὰ τούτων μετὰ καὶ ἄλλων Ἑλλήνων μύριοι ὀπλιται καὶ 500 ἵππεῖς Βοιωτοί³). Ἐπειδὴ δὲ ὁ κίνδυνος ἦτο προφανὴς καὶ μέγας, πιθανόν ὅτι πανστρατιᾷ ἐξῆλθον οἱ Βοιωτοί, ἢ τοῦλάχιστον μικρὸν ποσὸν μαχητῶν ὑπελείφθη οἴκοι. Περὶ τῆς ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις ἐλαττώσεως τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων τῆς Βοιωτίας καὶ τῶν λοιπῶν ἐλληνικῶν χωρῶν ἔσται ἐν τέλει τῆς πραγματείας ταύτης λόγος.

3) Περὶ τῶν τῆς Εὐβοίας κατοίκων.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας ἐκτείνεται κατὰ πᾶν τὸ μῆκος τούτων ἡ Εὐβοία, δι' ἧς φέρομεν τὸν λόγον ἐπ' αὐτῆς ἀμέσως. Περὶ τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων αὐτῆς οὐδεμίαν ἀκριβοῆς παρὰ

(1) Παρὰ Διοδώρῳ 47, 14· αὐτοὺς ἐλευθερωθέντας οἰκέτας καὶ τοὺς φυγάδας καὶ τοὺς μετοίκους ἀντέταξαν τοῖς πρὸς τὰ τεῖχη βιαζομένοις ἐν τῇ Ἀλεξάνδρου πολιορκίᾳ τῷ 335 π. Χ.

(2) Βλ. Στατιστικὴν Ἑλλάδος τοῦ 1870 σελ. 2.

(3) Πaus. 40, 20, 3.

τοῖς ἀρχαίοις εὐρηται μαρτυρία· ἐπειδὴ ὁμως ἐκ τῶν πολλῶν πόλεων¹⁾ αὐτῆς ἡ Ἰστιαία ἢ Ὠρεοί, Κήρινθος, Χαλκίς, Ἐρέτρια, Κύμη, Στύρα καὶ Κάρυστος ἦσαν ἐν τῇ ἀκμῇ καλῶς κατοικήμεναι πόλεις, μάλιστα δὲ αἱ ἰσχυρότεραι πασῶν Χαλκίς καὶ Ἐρέτρια, ἐξ ὧν πλείσται ἐν ἀρχαίοις χρόνοις ἀπεστάλησαν ἀποικίαι εἰς τὴν Χαλκιδικὴν Χερσόνησον, τὰς παρακειμένας ταύτῃ νήσους, καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἢ μεγάλην Ἑλλάδα καὶ ἀλλαχοῦ²⁾, ἔπεται ὅτι ἡ μεγαλόνησος αὕτη εἶχεν οὐκ ὀλίγους κατοίκους.

Τῆς πόλεως Χαλκίδος ὁ πληθυσμὸς ἦτο πιθανῶς μέγας, καθ' ὃν χρόνον ἐπέμποντο ἐξ αὐτῆς αἱ πολλαὶ αὗται ἀποικίαι, καὶ μάλιστα ὅτε ἐπεκράτει ἡ τῶν λεγομένων ἱπποβοτῶν πολιτεία, μετὰ τὴν κατάλυσιν δηλονότι τῆς βασιλείας ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ ἡ καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος π. Χ., ὅτε καὶ αἱ πλείσται τῶν ἀποικιῶν τούτων λέγονται ὅτι ἐστάλησαν εἰς ἃς ἀνωτέρω ἐδηλώσαμεν χώρας³⁾. Ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις διατηρεῖτο πάντοτε ἡ ἀκμὴ τῆς πόλεως ταύτης, ἣν ὁ Στράβων καλεῖ διὰ τοῦτο μητρόπολιν τῆς νήσου ἀπάσης³⁾, καὶ μάλιστα μετὰ

(1) Ὁ Κλίντων (Fasti. Hell. 2, 439) ἀποδίδει εἰς αὐτὴν 70 πόλεις, παρεξηγῶν τὴν παρὰ Διοδώρῳ (15, 30) μαρτυρίαν ὅτι εἰς τὸν κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν πόλεμον τῷ 378 π. Χ. συνεμάχησαν μετὰ τῶν Ἀθηναίων 70 πόλεις. Αὗται ὁμως εἰσὶν οὐχὶ τῆς Εὐβοίας πόλεις πᾶσαι ὥς φρονεῖ ὁ Κλίντων, ἀλλ' Ἑλληνίδες ἐν γένει, αἱ προστεθήσαν τοῖς Ἀθηναίοις ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ, ὡς γίνεται δῆλον καθ' ἡμᾶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Διοδώρου· «Πολλοὶ μὲν εὖν καὶ τῶν ἄλλων πόλεων προεκλήθησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἀποκλίνειν· πρῶται δὲ καὶ προθυμότατα συνεμάχησαν αἱ κατὰ τὴν Εὐβοίαν οἰκοῦσαι χωρὶς Ἑστιαίας... Οὐ μὴν ἀλλὰ τοῖς Ἀθηναίοις εἰς συμμαχίαν συνέδρξαν ἐβδομήκοντα πόλεις καὶ μετίσχον ἐπ' ἰσῆς τοῦ κοινοῦ συνδρίου.» «Ὁ ἀληθὺς ἡ Εὐβοία εἶχε τοσαύτας πόλεις, βεβαίως ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς θὰ ἦτο μέγας· ἀλλ' οὐδεὶς τῶν συγγραφέων λέγει τοῦτο.

(2) Ἑρμάννου Α'. § 81 καὶ 82.

(3) Στράβων 10, 1, 7, σελ. 447. «Αἱ δὲ πόλεις αὗται (Χαλκίς καὶ Ἐρέτρια) διαφερόντως αὐξηθεῖσαι καὶ ἀποικίας ἔστειλαν ἀξιολόγους εἰς Μακεδονίαν. Ἐρέτρια μὲν γὰρ συνέκησε τὰς παρὰ Παλλήνην καὶ τὸν Ἄθω πόλεις, ἡ δὲ Χαλκίς τὰς ὑπὸ Ὀλύμπῳ, καὶ τῆς Ἰταλίας δὲ καὶ τῆς Σικελίας πολλὰ χωρία Χαλκιδίων εἰσὶν. Ἐστάλησαν δὲ αἱ ἀποικίαι

τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν κατέλυσιν τῆς Ἑρετρίας τῷ 490 π. Χ., πρὸς ἣν τέως ἤριζε περὶ τῶν πρωτείων ἐν τῇ νήσῳ, διατηρήσασα τὴν ὑπεροχὴν αὐτῆς καὶ ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν ἐτι χρόνων, ἐκτείνασα ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τῷ 334 τὸν περίβολον αὐτῆς εἰς ἐμβαδὸν 70 σταδίων καὶ ἀσφαλέστερον ὀχυρωθεῖσα, διὸ ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοῦδε μία τῶν μᾶλλον δχυρῶν πόλεων τῆς τότε Ἑλλάδος¹⁾.

Εἰς τὰς γενικὰς ταύτας περὶ μεγέθους καὶ ἰσχύος τῆς Χαλκίδος εἰδήσεις προστίθενται καὶ μερικώτεραι, ἐξ ὧν γνωρίζεται πως ὅποσος ἦτο περίπου ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς. Καθ' Ἡρόδοτον²⁾ ὤπλισαν οἱ Χαλκιδεῖς ἐν τοῖς περσικοῖς πολέμοις ἐπὶ Ἀρτεμισίῳ καὶ ἐν Σαλαμῖνι εἴκοσι ναῦς, εἰς δὲ τὰς Πλαταιαῖς ἐπεμψαν 400 ὀπλίτας. Ὑπολογίζοντες δὲ ὅτι εἰς ἐκάστην ναῦν ἦσαν 200 μάχμιοι ἄνδρες, ὅσους συνήθως ὑπολογίζουσιν οἱ ἀρχαῖοι κατὰ ναῦν, εὐρίσκομεν 4000 τοιούτους. Ὑποθέτοντες δὲ τούτους ἀρχηγούς οἰκῶν, καὶ εἰς ἑκαστὸν τούτων 4—5 ψυχὰς, ἀνευρίσκομεν ὅτι ὁ τῆς Χαλκίδος πληθυσμὸς ἦτο περὶ τὰς 15—20,000 κατὰ τοὺς περσικοὺς πολέμους.

Τὸ ποσὸν τοῦτο πιθανολογεῖται καὶ ἐκ τοῦ τῆς ἀντιπάλου πόλεως Ἑρετρίας. Εὐθύς ἢ μετ' οὐ πολὺ μετὰ τὴν κατὰστροφὴν τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ Δάτου καὶ Ἀρταφέρνης καὶ τὴν εἰς Ἀσίαν ἀπαγωγὴν πολλῶν ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς, φαίνεται ὅτι συνῆλθον πάλιν οἱ ὑπολειφθέντες τῶν κατοίκων καὶ συνώκησαν ἐν τῇ πόλει, διότι ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Περσῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομῇ τῷ 480 ἐπλήρωσαν οἱ Ἑρετριεῖς ἑπτὰ τριήρεις καὶ ἐν Πλαταιαῖς παρέταξαν κατὰ Μαρδονίου 600 ὀπλίτας αὐτοὶ τε καὶ οἱ Στυραεῖς³⁾. Καὶ ὕστερον δὲ φαίνονται ὅτι ἀνέκτησαν νέας δυνάμεις οἱ Ἑρετριεῖς, αἰείποτε ἀσχολούμενοι περὶ τὴν γεωργίαν καὶ ἀλιεῖαν, καὶ μάλιστα περὶ τὴν ναυτιλίαν, καὶ διὰ

αὗται καθάπερ εἶρκεν Ἀριστοτέλης ἡνίκα ἡ τῶν ἱπποδοτῶν ἐπεκράτει πολιτεία.»

(1) Πλουτ. Φλαμιν. 10.

(2) Ἐν βέλ. 8, 1, καὶ 46.

(3) Ἡρόδ. 6, 99 καὶ 119 καὶ 8, 1 καὶ 46 καὶ Στραβ. 16, 747.

τὸ αὐτὸ τηροῦσι μετὰ τοὺς Χαλκιδεῖς τὰ δευτερεῖα ἐν τῇ μεγαλο-
νήσῳ ταύτῃ¹⁾. Τὴν πλοῦτον καὶ τὴν δύναμιν, συνάμα δὲ καὶ τὸν
πληθυσμὸν τῆς πόλεως ταύτης, ἐμφαίνει ἡ παρὰ Στράβωνι²⁾ σω-
ζομένη μαρτυρία, καθ' ἣν ἐπὶ στήλης ἰδρυμένης ἐν τῷ ἱερῷ τῆς
Ἀμαρυνθίας Ἀρτέμιδος ἦτο γεγραμμένον ὅτι τὴν πομπὴν τῆς
θεᾶς ταύτης ἐξετέλεσάν ποτε 3000 ὀπλίται, 600 ἵπποις καὶ
60 ἄρματα.

Ἐπειδὴ δὲ τὴν πομπὴν ταύτην ἐξετέλεσάν κατὰ τὴν ἐπι-
γραφὴν Ἑρετρίεις, ἐπεται ὅτι μόνον οἱ ἐκ τῆς πόλεως καὶ τῶν
περιοίκων αὐτῆς ἔσχον μέρος ἐν αὐτῇ, διότι εἰς τοιαύτας θρησκευ-
τικὰς τελευτὰς μόνον οἱ τὸν αὐτὸν πολιούχον θεὸν ἔχοντες
ἐσυγχωροῦτο νὰ λάβωσι μέρος³⁾. Ὑποθέτοντες δὲ ὅτι οἱ ἀριθμοὶ
οὗτοι δεικνύουσι τοὺς ἐν ἀκμῇ ἄνδρας τῆς πόλεως ταύτης, καὶ
ἄρχηγοὺς ἰδίων οἰκῶν, ὧν ἕκαστος ἔχει 4—5 ψυχὰς, ἐξάγομεν
ὅτι ἐν ταῖς χρόναις τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑρετρίας, οὗς θέτομεν παρὰ
τοὺς Περσικοὺς πολέμους, ὁ ἐλεύθερος πληθυσμὸς ταύτης ἀνέφ-
χετο εἰς ἑκοσι περίπου χιλιάδας. Ἄν δὲ εἰς τὸν ἀριθμὸν τούτων
προσθέσωμεν καὶ τὸν τῆς ἐξ ἰσοῦ ἰσχυρᾶς πόλεως Χαλκίδας,
συνάγομεν ὅτι ἀμφότεραι αὗται εἶχον ἐν τῇ ἀκμῇ των περὶ τὰς
40,000 ἐλευθέρους πολίτας. Εἰς τὸ πρὸς δὲ τοῦτο προσθέτον-
τες καὶ ἄλλας 60,000 ἐλευθέρους κατοίκους τῶν λοιπῶν πόλεων
τῆς Εὐβοίας, αἵτινες ἦσαν οὐκ ὀλίγαι, ἀνευρίσκομεν περὶ τὰς
100,000 ἐλευθέρους κατοίκους τῆς Εὐβοίας, εἰς οὓς δέον νὰ
προσθέσωμεν καὶ 50,000 δούλους τοῦλάχιστον οὐχὶ κατ' ἀνά-

(1) Ἀθην. 7, 284, 295, 327.

(2) Ἐν βιβλ. 10 σελ. 448. «Τὴν δύναμιν τῶν Ἑρετριέων, ἣν ἔσχον
ποτὲ, μαρτυρεῖ ἡ στήλη, ἣν ἀνέθεσάν ποτε ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ τῆς Ἀμα-
ρυνθίας Ἀρτέμιδος» γέγραπται δ' ἐπ' αὐτῇ τριςχιλίοις μὲν ὀπλίταις,
ἑξακασίοις δ' ἵππεσιν, ἐξήκοντα δ' ἄρμασι ποιεῖν τὴν πομπήν». Ἀνα-
φέρονται τὰ λεγόμενα εἰς ἱερὰν πομπὴν ὑπὲρ τῆς πολιούχου θεᾶς, εἰ
ἦν βεβαίως ἐλάμβανον μέρος πάντες οἱ πολῖται, ὅπως λαμπρότερον τελé-
σωσι τὴν ἑορτὴν, καὶ ἐπιδείξιν τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἰσχύος αὐτῶν ποιή-
σωσιν.

(3) Ὡς εἵπομεν ἐν Ἀθηναίου τόμ. γ' σελ. 462 κ. ε.

λογίαν τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ, Αἰγίνῃ καὶ Κορίνθῳ δι' οὗς λόγους εἵπομεν ἐν ἀρχῇ τῆς περὶ Ἀττικῆς διατριβῆς ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ γενικὴν τῶν Ἑλλήνων συνήθειαν, χρωμένων δούλοις ἐν ταῖς κοιναῖς καὶ ταπειναῖς ἐργασίαις. Διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ περὶ ἑλληνικοῦ οἴκου θεωρίᾳ τοῦ ὡς ἀναγκαῖον συστατικὸν τούτου θεωρεῖ πρὸς τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, οὓς ἀντὶ ὑποζυγίων μετεχειρίζοντο οἱ Ἕλληνες πάντες ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῶν.

Ἐκλαμβάνοντες κατὰ τὰ εἰρημένα ὅτι ὁ πληθυσμὸς τῆς Εὐβοίας ἀπάσῃς ἀνήρχετο εἰς 150,000 ἐλευθέρους καὶ δούλους, νομίζομεν ὅτι δὲν λέγομεν ὑπερβολὴν, οὐδὲ ἐξερχόμεθα τῆς ἀναλογίας, ἣν παρέχουσι δύο αἱ ἰσχυρότεραι αὐτῆς πόλεις, ἡ Χαλκὶς καὶ ἡ Ἐρέτρια, ὧν ὁ πληθυσμὸς μαρτυρεῖται κατὰ τινὰ τρόπον. Οὕτω δεχόμεθα πληθυσμὸν διπλάσιον τοῦ σήμερον τῆς αὐτῆς νήσου· διότι κατὰ τὴν στατιστικὴν τῆς Ἑλλάδος τὸ 1870¹⁾ ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ταύτης ἦτο 71,435. Ἄλλος κατ' ἀναλογίαν τῶν τῆς Ἀττικῆς ἀρχαίων καὶ νέων κατοίκων ἴσως ἤθελε δεχθῇ μείζονα ἀριθμὸν, δηλωτικὸν τῶν ἀρχαίων τῆς Εὐβοίας κατοίκων.

4) Περὶ τῶν τῆς Μεγαρίδος κατοίκων.

Περὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μεγαρίδος ἄλλην εἰδησιν οὐδεμίαν ἔχομεν ἢ τὴν τοῦ Ἡροδότου, καθ' ἣν ἡ μικρὰ αὕτη καὶ ὀρεινὴ χώρα εἰς μὲν τὴν ἐν Σαλαμῖνι καὶ ἐπ' Ἀρτεμισίῳ ναυμαχίαν ὥπλισεν εἴκοσι τριήρεις, ὧν τὸ πλήρωμα ἀνήρχετο εἰς 4000 ἄνδρας²⁾, εἰς δὲ τὰς Πλαταιὰς ἔπεμψε τριςχιλίους ὀπλίτας³⁾· ὑπολαμβάνοντες δὲ ὅτι καὶ μέρος τῶν μαχίμων ἔμεινε κατὰ χώραν, καὶ ὅτι οὗτοι εἰσὶν ἀρχηγοὶ οἰκῶν, πορίζομεθα ὅτι ὁ τῆς Μεγαρίδος πληθυσμὸς ἐν καιρῷ τῶν Περσικῶν ἦτο οὐχὶ ἐλάσσων τῶν 25,500 ἐλευθέρων, εἰς οὓς προσθέτοντες καὶ 10 ἢ 15,000 δούλους εὐρίσκομεν πληθυσμὸν 35—40,000 τῆς χώρας ταύτης, ἥτις μόλις

(1) Ἐν σελ. θ'. πρβ. καὶ σελ. 2 πλὴν τοῦ τῆς Σκοπέλου, ἥτις νῦν ὑπάγεται εἰς τὸν νομὸν Εὐβοίας καὶ ἔχει πληθυσμὸν 8, 377.

(2) Ἡροδ. 8, 1.

(3) Ὁ αὐτὸς 9, 28.

ἔχει ἑκτασιν τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς Ἀττικῆς, καὶ σήμερον κατοίκους περὶ τὰς 3,000.

Ἐν ἀρχαιοτέραις ὁμοῦ χρόνοις εἶχε πιθανῶς ἡ Μεγαρίς ἕνεκα τῆς παραλίου αὐτῆς θέσεως μεταξὺ δύο θαλασσῶν, ὡς καὶ ἡ γείτων αὐτῆς Κόρινθος; ἰσχυρὸν ναυτικὸν καὶ πλούτον οὐκ ὀλίγον διὸ καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον μέχρι Σόλωνος καὶ Πεισιστράτου ἤριζε νικηφόρως πρὸς τοὺς Ἀθηναίους περὶ Σαλαμῖνος, ἥς ἕνεκα πολλάκις οὗτοι ἠττηθέντες, ἐψηφίσαντο ἵνα μὴ τις ἐπὶ ποινῇ θανάτου προτείνῃ τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν δῆμον περὶ Σαλαμῖνος, μέχρις οὗ τελευταῖον ὁ Σόλων διὰ στρατηγήματος κατέσχε τὴν νῆσον ¹⁾, καὶ ἐκτότε ἔμενεν αὕτη διὰ παντὸς κτῆμα τῶν Ἀθηναίων. Ἐκ τούτων δὲ δῆλον ὅτι καὶ κατοίκους πλείονας εἶχε διὸ καὶ ἀποικίας οὐκ ὀλίγας ἐπεμψε πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς. Κτίσματα τῶν Μεγαρέων λέγονται ἡ παρὰ τὸν Βόρρορον Χαλκιδῶν καὶ τὸ Βυζάντιον, ἡ Συλημβρία, ἡ ἐν Πόντῳ Ἡράκλεια καὶ Μεσημβρία, ἡ ἐν Σικελίᾳ Σελινοῦς, Ὑμβλα καὶ ἄλλαι αἵτινες ἀποικίαι, εἰ καὶ παρέλαβον κατ' ἔθος ἐλληνικὸν καὶ ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων ἀποίκους, τὸ πλεῖστον ὁμοῦ μέρος αὐτῶν ἀνῆκεν εἰς τοὺς Μεγαρεῖς, οἵτινες καὶ ἀρχηγοὶ καὶ κτίσται τῶν εἰρημένων ἀποικιῶν ἦσαν ²⁾.

5) Περὶ τῶν τῆς Φωκίδος, Λοκρίδος καὶ Δωρίδος κατοίκων.

Περὶ τῆς Φωκίδος ἰδίως γινώσκομεν ὅτι εἶχεν ἐν μέσῳ τοῦ δ' π. Χ. αἰῶνος εἴκοσι δύο πόλεις κατὰ Δημόσθεν ³⁾, κατὰ δὲ τὸν Παιυσανίαν ⁴⁾ εἴκοσι καὶ μίαν ὥστε ὁσον-μικραὶ καὶ ἀν ὑποτεθῶσιν αἱ πόλεις αὗται, βεβαίως εἶχεν ἡ Φωκίς οὐ μικρὸν πληθυσμόν. Ἐφεξῆς ὁμοῦ ἡλαττώθη οὗτος οὐκ ὀλίγον ἕνεκα τοῦ μακροῦ ἱεροῦ πολέμου, ὃν ἐπροκάλεσεν ἀσεβὴς ἔφεσις τῶν ἱεροσύλων τούτων ὀρειῶν νὰ διαρπάσωσι τὸν μέγαν θησαυρὸν, ὃν πολλοὶ αἰῶνες συνεσώρευσαν ἐξ εὐσεβείας εἰς Δελφοῦς ⁵⁾, τὸ παρ' Ἑλλήσιν

(1) Πλούταρχος ἐν βίῳ Σολ. 8.

(2) Ἑρμαν: Α' § 85, 10 καὶ 86, 11 κ. ἐ.

(3) Ἐν τῷ περὶ παράπρεσβειας § 129 ἡ σελ. 379.

(4) 10, 20, 2.

(5) Ἀληθῶς ὑπερβαίνει πᾶσαν πίστιν ὁ μέγας πλοῦτος τοῦ ἐν Δελφῷ

ἐξασθενήσαν ἤδη θρησκευτικὸν αἶσθημα, καὶ ἡ τῶν Βουκεταίων πρὸς τοὺς γείτονας τούτους ἀντιζήλια, ἥς ἕνεκα ἠνέωξαν οὗτοι τὰς τῆς Ἑλλάδος θύρας εἰς Φίλιππον τὸν Μακεδόνα.

Ἐν καιρῷ τῆς τῶν Ἑλλήτων ἐπιδρομῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 280 π. Χ. βλέπομεν ἀληθῶς ὅτι οἱ Φωκεῖς ἀντάταξαν κατὰ τοῦτον μὲλος 3000 ὀπλίταις καὶ 500 ἱππεῖς κατὰ Παισακίαν¹⁾ ποσὴν λίαν μέτριον, ὅπερ μόλις ἀναβιβάζει εἰς 20 ἢ 23,000 τὸν ὅλον τῆς χώρας πληθυσμόν. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐφάνησαν οἱ Φωκεῖς ὡς ἀνδροβόλοι, ὀπλίσαντες ὅσον πλεῖστους ἡδυνάντο ἀνδραῖ· δι' ἣν προθυρίαν ἀντήρκειον αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες παραδεχθέντες πάλιν εἰς τὸ τῶν Ἀμφικτυόνων συνέδριον, ἐξ οὗ εἶχον ἀποβάλλει αὐτοὺς ἕνεκα τῆς πρὸς τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερῶν ἀσεβείας των²⁾.

Ἐπεὶ ἐλάσσων ἦτο ὁ τῆς Λοκρίδος πληθυσμὸς περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, δίδει ἐκ τῶν αὐτῶν πόλεμον 700 μόνον ἀνδρας ἡδυνήσαν οἱ Λοκροὶ νὰ ὀπλίσωσι καὶ ἀντιτάξωσι κατὰ τῶν βαρβάρων τούτων.

φοῖς ἱεροῦ, ὃν ἐσύλησαν οἱ Φωκεῖς ἐπὶ τοῦ δεκαετοῦς τούτου πολέμου, ὅπως διαθρέψωσι τοὺς μισθοφόρους αὐτῶν καὶ κορέσωσι τὴν ἀπληστίαν των. Ἄν ὁ Διόδωρος λέγῃ ἀλήθειαν (16, 56), τὸ ἐκ τοῦ ἱεροῦ τούτου ληφθὲν ποσὸν ἀνήρχετο εἰς μύρια τέλαντα, ἦτοι 60,000,000 δραχμῶν, οὐχὶ κατώτερον τοῦ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου κατακτηθέντος ἐν ταῖς Περσικοῖς θησαυροῖς. Τοσαύτης ἀξίας φαίνεται ἦσαν τὰ ἐν τῷ ἱερῷ χρυσά καὶ ἀργυρά καὶ ἄλλα ἀναθήματα, ἃ οἱ τῆς εὐσεβείας χράνοι ἐπεωρῶσαν εἰς αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ Ἑρξῆς, καὶ ἃ οἱ ἱερόσυλοι καὶ ἀσεβεῖς Φωκεῖς μεταβαλόντες εἰς νόμισμα συνετήρησαν ἐπὶ δέκα ἔτη τὸν πόλεμον τούτων ἐν ἰδίῳ αὐτῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπείρητος δαίμονι! Ὁ εὐσεβὴς Διόδωρος ἐκθέτει (16, 61—64) διὰ μικρῶν τὴν θέαν τιμωρίαν, ἥτις βαρεία ἐκλήθε κατὰ πάντων τῶν εἰς τὸ θεῖον οὕτως ἀσεδησάντων. Πρὸς καὶ ὅσα εἵπομεν ἐν Ἀθηναίου τόμ. δ' σελ. 73 περὶ τῆς ἀπὸ τῶν πολιούχων θεῶν προστασίας τῶν εὐσεβῶν κατὰ τὰς θρησκευτικὰς τῶν ἀρχαίων δόξας.

(1) Ἀυτόθι 10, 20, 2.

(2) Ὁ αὐτὸς 10, 8, 3· «Βρίννου δὲ τοῦ Γαλατῶν στρατὸν ἀγαγόντος εἰς Δελφοὺς προθυμίαν εἰς τὸν πόλεμον οἱ Φωκεῖς πλείστην τοῦ Ἑλληνικοῦ παρέσχοντο, καὶ ἀπὸ τοῦ ἔργου τούτου μετασχεῖν Ἀμφικτυονίαν αὐτοῖς καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐγένετο ἀξίωμα αὐτοῖς ἀνασώσασθαι τὸ ἄρχαον».

Ἐν ἡγουμένοις ὅμως χρόνοις φαίνονται αἱ Λοκρεὶ παλαιότεροι, ἂν εἰκάσωμεν ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν ὀπλιτῶν, ὅπερ αὐτοὶ ἀντέταξαν ἐν Θερμοπύλαις κατὰ τοῦ Ξέρξου (πρὸ τῶν Ἀσινιδῶν· διότι ὁ Πανσανίας (10, 20, 2), καταλέγων τὰς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων τὰς ἐν Θερμοπύλαις τῷ βασιβάρῳ ἀντιταχούσας, λέγει ὅτι τῶν Λοκρῶν ἀντετάχθυσαν ἑξακσεχίλια, ἵσως πάντες οἱ δυνατόμενοι φέρειν ἄπλα, διότι ὁ κίνδυνος ἦτο ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν. Καὶ ὁ Ἡρόδοτος (7, 202), καταλέγων τὰς ἐνταῦθα τῶν Ἑλλήνων δυνάμεις, δὲν ὀρίζει μὲν τὰ πλῆθος ταύτων, προθέτει ὅμως ὅτι ἐξ ἀπασῶν τῶν Λοκρίδος πόλεων ἤλθον παναπερτιᾶ εἰς τὰς πόλεις μαχηταί. Δεχόμενοι λοιπὸν ὅτι τοσοῦτοι ἦσαν οἱ μάχοι τῶν Λοκρῶν ἄνδρες ἢ μικρόν τι πλείονες, εὐρίσκωμεν ὅτι ἐν τοῖς Περσικοῖς ἢ τῶν Ὀπουντιῶν Λοκρῶν χώρα εἶχε περὶ τὰς πεντήκοντα ἢ καὶ πλέον χιλιάδας κατοίκων.

Ἐν τοῖς χρόνοις ὅμως τοῦ κελτικοῦ πολέμου ἡλαττώθη τὸ πλῆθος τούτων, ὥστε Φωκίς καὶ Λοκρὶς ἑμῶς μόλις εἶχον τοσοῦτους κατοίκους, ὥσους ἡ Λοκρὶς μόνη ἐν τοῖς Περσικοῖς.

Ἐξ ἴσου ὀλιγάριθμος ἦτο ἐν τοῖς αὐτοῖς χρόνοις καὶ ἡ Ὀρεινὴ Ἀωρίς, ἡ τῶν Ἀωριέων πατρίς, ὥς ἔχουσιν μόναν τρεῖς ἢ τὸ σελὺ τέσσαρας πόλεις, ὧν ὁ πληθυσμὸς, ὅσον μέγας καὶ ἂν ὑποσέβῃ, δὲν ἦτο πολὺ ἀνώτερος τῶν 10 ἢ 15,000.

Ἀλλὰ παραβάλλοντες τὰς ἀριθμοὺς ποσότητας πρὸς τοὺς δαλουῦντας τὸν σημερινὸν πληθυσμὸν καὶ τῶν τριῶν τῶντων χωρῶν, εὐρίσκωμεν τὸν τελευταῖον τοῦτον πολὺ ἀνώτερον τοῦ ἐν ἀρχαίοις χρόνοις, ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι καὶ αἱ τρεῖς αὗται χώραι ἔχουσι τὰ αὐτὰ περίπου φυσικὰ ὅρια τὸ πάλαι καὶ νῦν· διότι ἡ μὲν Ἡαρνασσὶς ἢ Φωκίς ἔχει ἐν ὅλοις 26,747, ἡ δὲ Λοκρὶς 20,368, καὶ ἡ Ἀωρίς 20,187¹). Διὸ ἀμφιβάλλομεν πολὺ περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ἀρχαίου πληθυσμοῦ τῶν χωρῶν τούτων, ἂν ἐπορίσθωμεν ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις μαρτυρουμένων ἀνδρῶν ἐν τῷ τετάρτῳ καὶ τρίτῳ π. Χ. αἰῶνι· διότι ἀληθὺς ἀπίθανον εἶναι ὅτι αἱ χώραι αὗται ἦσαν τοσοῦτον ἀραιῶς κα-

(1) Ἐν στατιστικῇ τοῦ 1870 σελ. 5 καὶ 6.

τωκημέναι ἐν τούτοις τοῖς χρόνοις. Ὁ Γάλλος ὅμως Alex. Moreau de Jonnés ¹⁾, οὐδόλως διατάζων περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν ἀριθμῶν τούτων, δέχεται ὅτι ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν, Φωκίδος καὶ Λοκρίδος, ὁ τῶν ἐλευθέρων πληθυσμὸς ἦτο κατὰ τοῦτους τοὺς χρόνους περὶ τὰς 40,000, ὅσος δηλαδὴ καὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν σημερινῶν κατοίκων αὐτῶν. Εἰς τὸ ποσὸν ὅμως τοῦτο, δεικνύει τὸ πλῆθος τῶν ἐλευθέρων κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, δυνατόν νὰ προστεθῇ καὶ τι ποσὸν δούλων, ἀλλ' οὐχὶ μέγα· διότι ὁ ὀρεῖνός οὗτος λαὸς, ἀπὸ τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας ζῶν, ὥς καὶ σήμερον, ὀλίγων δούλων εἶχεν ἐξ ἀρχῆς χρεῖαν, καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἦτο ἀπηγορευμένον αὐτοῖς τὸ πάλαι ἐκ τῆς νομοθεσίας νὰ ἔχωσι θεραπαίνας καὶ οἰκέτας. Ἐν τοῖς χρόνοις ὅμως τούτοις εἶχον καὶ οὗτοι δούλους, ἂν ἀληθῆ λέγῃ ²⁾ ὁ παρ' Ἀθηναίῳ Τίμαιος, γράφων· «Καθόλου ἡτιῶντο τὸν Ἀριστοτέλη διημαρτηκέναι τῶν Λοκρικῶν ἐθῶν· οὐδὲ γὰρ κεκτῆσθαι νόμον εἶναι Λοκροῖς, ὁμοίως δὲ οὐδὲ Φωκεῦσιν, οὔτε θεραπαίνας οὔτε οἰκέτας, πλὴν ἐγγὺς τῶν χρόνων. Ἀλλὰ πρώτη τῇ Φιλομήλῳ γυναικὶ τοῦ καπαλαβόντος Δελφοῦς [ἐν τῷ ἱερῷ πολέμῳ τῷ 355 π. Χ.] δύο θεραπαίνας ἀκολουθῆσαι. Παραπλησίως δὲ καὶ Μνάσωνα τὸν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐταῖρον, χιλίους οἰκέτας κτησάμενον, διαδολῆθῃναι παρὰ τοῖς Φωκεῦσιν, ὥς τοσοῦτους τῶν πολιτῶν τὴν ἀναγκαίαν τροφὴν ἀφηρεῖν, Εἰθίσθαι γὰρ ἐν ταῖς οἰκίαις διακανεῖν τοὺς νεωτέρους τοῖς πρεσβυτέροις».

Περὶ τῶν κατοίκων Φωκίδος καὶ Λοκρίδος καὶ Δωρίδος παρασηροῦμεν καὶ τὰδε·

Ὁ Ἡρόδοτος, καταλέγων τοὺς στρατοὺς, οὓς παρέταξεν ὁ Μαρδόνιος ἐν Πλαταιαῖς κατὰ τοῦ ἑλλ. στρατοῦ, λέγει (9, 31 κ. ἑ.) ὅτι «ἔταξε ἀντία Ἀθηναίων τε καὶ Πλαταιέων καὶ Μεγαρέων Βοιωτοὺς τε καὶ Λοκροὺς καὶ Μηλιέας τε ³⁾ καὶ Θεσσαλοὺς ⁴⁾

(1) Statistique des peuples de l'antiquité 1, σελ. 214.

(2) Ἐν βιβλ. 6, σελ. 264.

(3) Πρὸς τὸν αὐτὸν ἐν 8, 66.

(4) 7, 172 κ. ἑ. 8. 30.

καὶ Φωκέων¹⁾ τοὺς χιλίους· οὐ γὰρ ὦν ἅπαντες οἱ Φωκέες ἐμή-
δισαν, ἀλλὰ τινες αὐτῶν καὶ τὰ Ἑλλήνων αὖξον, περὶ τὸν Παρ-
νησὸν κατελιγμένοι, καὶ ἐντεῦθεν ὀρμεώμενοι ἐφερόν τε καὶ ἦγον
τὴν τε Μαρδονίου στρατὴν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ ἔοντας Ἑλ-
λήνων. Ἐταξε καὶ Μακεδόνας τε καὶ τοὺς περὶ Θεσσαλίην οἰκη-
μένους κατὰ τοὺς Ἀθηναίους Τῶν μὲν βαρβάρων ἦσαν
τριήκοντα μυριάδες, ὥς καὶ πρότερον δεδήλωται (8, 113)²⁾; τῶν
δὲ Ἑλλήνων τῶν Μαρδονίου συμμάχων οἶδε μὲν οὐδεὶς ἀριθμὸν
οὐ γὰρ ὦν ἠριθμήθησαν ὥς δὲ ἐπεικᾶσαι, ἐς πέντε μυριάδας συλ-
λεγῆναι εἰκάζω. Οὗτοι οἱ παρατάχθέντες πεζαὶ ἦσαν, ἡ δὲ
ἵππος χωρὶς ἐτέτακτο».

Ἐπειδὴ ἀπίθανον εἶναι ὅτι πανστρατιᾷ ἐξεστράτευσαν οἱ Βοιω-
τοί, Λοκροὶ καὶ Μαλιεῖς καὶ Θεσσαλοὶ ὑπὲρ τοῦ Μαρδονίου, ἐπε-
ταί ὅτι τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ ταύτων δέον νὰ λογιθῇ περὶ τὰς
100,000, ἥτοι διπλάσιον τοῦ συμμαχήσαντος τῷ Μαρδονίῳ, τὸ
δὲ σύνολον τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν αὐτῶν ὑπὲρ τὰς 500,000
φυγᾶς ἀριθμὸς, ὃς δὲν φαίνεται ἀντικείμενος εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐν-
ρομεν προσὰ τῶν Βοιωτῶν, Λοκρῶν καὶ ἄλλων.

6) Περὶ τῶν τῆς Αἰτωλίας κατοίκων.

Πολὺ ὑπέρτερον τοῦ τῶν Φωκέων φαίνεται ὅτι ἦτο τὸ πλῆθος
τῶν κατοίκων τῆς Αἰτωλίας περὶ τὸν δ' καὶ γ' π. Χ. αἰῶνα, ἥτοι
ἐπὶ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Μακεδόνων καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν
Κελτῶν διότι ἀριθμῶν ὁ Πausanias³⁾ τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ,
ὃν ἀντέταξαν οἱ Ἕλληνες ἐν Θερμοπύλαις κατὰ τῶν βαρβάρων
τούτων, προσθέτει ὅτι ἐκ τῶν Αἰτωλῶν «*πλείστη δέγχετο στρα-
τιὰ καὶ ἐς πᾶσαν μάχης ἰδέα*· ἡ μὲν ἵππος οὐ λέγουσιν ὀπίσθη,
φιλοὶ δὲ ἐνεήκοντα καὶ ** ἐπτακισχιλίων ἀριθμὸν ἦσαν οἱ ὀπι-
τεύοντες». Ὁ αὐτὸς λόγον ποιούμενος καὶ ἄλλαχού⁴⁾ περὶ τῆς
ἐπιδρομῆς τῶν Κελτῶν τούτων, λέγει ὅτι αὐτὸ αἰτωλικὸν προσέ-

(1) 9, 17—18.

(2) Πρ6. Διοδ. 44, 30.

(3) 10, 20, 3.

(4) 4, 4, 4.

χεν ἀκμῇ νότητος τὸν χρόνον τοῦτον». Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι, ἂν δεχθῶμεν ὅτι οἱ Αἰτωλοὶ ἀντετάχθησαν πανστρατιᾷ κατὰ τῶν Κελτῶν, τὸ πλῆθος αὐτῶν περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὑπερέβαινε βεβαίως πολὺ τὰς 50,000, ἐλευθέρων τε καὶ δούλων ὁμοῦ λογιζομένους. Κραταιότεροι φαίνονται οἱ Αἰτωλοὶ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις, ὅτε κατὰ Θουκυδίδην¹⁾ τὸ ἔθνος αὐτῶν μέγα καὶ μάχιμον ἦτο. Τοῦτο δὲ βεβαιεῖται ἐκ τῆς ἰσχύος ἣν ἔδειξαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατήσεως τῶν Μακεδόνων, ὅτε τὸ κοινὸν τῶν Αἰτωλῶν κατέρθωσεν ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ μαρτυροῦντος τῶν λοιπῶν ἐλληνικῶν φύλων, ἔχον ὑφ' ἑαυτὸ τὴν Κεφαλληνίαν, μέρος τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς Θεσσαλίας, καὶ ἄλλους οὐκ ὀλίγους συμμάχους ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἀλλὰ-χού, ν' ἀντιτάξῃ πρῶτον μὲν κατὰ Ἀντιπάτρου πλεον τῶν δωδεκακισχιλίων ἀνδρῶν πεζῶν καὶ ἵππεων²⁾, τελευταῖον δὲ καὶ κατὰ τῶν Ῥωμαίων οὐχὶ ὀλίγους μαχητὰς ἰδίους καὶ συμμάχους³⁾. Δύναμις δὲ τοσαύτη ὑποθέτει πληθυσμὸν οὐχὶ μικρὸν τῆς χώρας βεβαίως πολὺ ἀνώτερον, ὥς εἵπομεν, τῶν 50,000 ἐλευθέρων, εἰς ἃν δυνατὸν νὰ προστεθῇ καὶ ἰσάριθμος πληθυσμὸς δούλων.

7) Περὶ τῶν τῆς Ἀκαρνανίας κατοίκων.

Περὶ τοῦ πλήθους τῶν κατοίκων τῆς Ἀκαρνανίας οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς τῶν ἐχθρῶς πρὸς αὐτοὺς διακειμένων Αἰτωλῶν διετήρησαν τὴν αὐτονομίαν καὶ ἀνεξαρτησίαν τῶν, καὶ τούτου ἕνεκα ἐν καιρῷ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου συνεμάχθησαν πρὸς τοὺς Ἀθηναίους⁴⁾, εἴτα πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς, τοὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς Ῥωμαίους, εἰκόζομεν ἐντεῦθεν ὅτι ὁ πολεμικὸς οὗτος καὶ τίμιος⁵⁾ λαὸς δὲν ἦτο

(1) 3, 94.

(2) Δωδ. 18, 38 καὶ 19, 35, καὶ 53. Πολυβ. 10, 44, 5.

(3) Πολυβ. 22, 9—15 καὶ Liv. 38, 8—11.

(4) Θουκ. 2, 81.

(5) Πολυβ. 4, 30. «Δοκοῦσι μοι οἱ γνήσιοι τῶν ἀνδρῶν καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν οὐδέποτε περὶ πλείονος οὐθὲν ποιεῖσθαι τοῦ καθήκοντος» ὅπερ Ἀκαρνανεὺς ἐν τοῖς πλείστοις καιροῖς οὐδενὸς τῶν Ἑλλήνων ἤττον εὐρίσκονται διατηρηηκότις, καίπερ ἀπὸ μικρᾶς ὀρμώμενοι δυνάμειος.

μὲν ἰσάριθμος πρὸς τοὺς Αἰτωλοὺς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πολὺ τούτου ὑπολειπόμενος· ἄλλως δὲν ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ τὴν ἀπὸ τῶν φιλοπολέμων καὶ ληατρικῶν τούτων γειτόνων ἀνεξαρτησίαν καὶ αὐτονομίαν του. Διὰ τοὺς λόγους τούτους ὑποθέτομεν ὅτι ἐν καιρῷ τῆς τῶν Αἰτωλῶν ἐπικρατήσεως ἡ Ἀκαρνανία εἶχε περὶ τὰς 40,000 κατοίκους ἢ τι πλεόν, ἐλευθέρους καὶ δούλους, τὰ ἡμισὶ περιέπου τοῦ πλήθους τῶν Αἰτωλῶν.

Ἀνακεφαλαιοῦντες τὰ ἤδη εἰρημένα περὶ τῶν κατοίκων τῆς κυρίας Ἑλλάδος καὶ Εὐβοίας κατὰ τὸν δ' καὶ γ' π. Χ. αἰῶνα, εὐρίσκομεν ὅτι εἶχον κατοίκους

ἡ Ἀττικὴ περὶ τὰς	550,000
ἡ Βοιωτία » »	200,000
ἡ Εὐβοία » »	160,000
ἡ Μεγαρίς » »	40,000
ἡ Φωκίς, Λοκρὶς καὶ Δωρὶς περὶ τὰς	70,000
ἡ Αἰτωλία » »	70,000
ἡ Ἀκαρνανία » »	40,000
	<hr/>
	1,130,000

Β' Περὶ τῶν τῆς Πελοποννήσου κατοίκων.

1) Περὶ τῶν τῆς Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τῆς κυρίως Ἑλλάδος εἰσερχόμεθα εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἥτις καὶ τὸ πάλαι ὅπως καὶ νῦν παρεῖχεν ἂν οὐχὶ τὸ πλεῖστον, μέγα τοῦλάχιστον μέρος τοῦ καθόλου Ἑλληνικοῦ γένους, ἔχουσα μέχρι τῶν Μηδικῶν τὴν ἡγεμονίαν τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἐν τοῖς ὅπλοις ὑπεροχὴν τοῦ δεσπόζοντος ἐν αὐτῇ δωρικοῦ φύλου, διὰ ἀρχόμεθα τῆς ἐρεῦνης ἀπὸ τῆς ἐπικρατεστέρας ἐν Πελοποννήσῳ χώρας, τῆς Λακωνικῆς.

Αὕτη ἐξ ἀπασῶν τῶν τῆς Πελοποννήσου χωρῶν λέγεται πολυανθρωποτάτη, ἔχουσα ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς της κατὰ Στράβωνα ἑκατὸν πόλεις ¹⁾, αἵτινες, ὅσον μικραὶ καὶ ἂν ὑποτεθῶσι, παρέχουσι

(1) Ἐν βιβλ. 8 σελ. 362. «Τὸ παλαιὸν ἑκατὸν πόλιν φασι αὐτὴν χαλεπῆσθαι καὶ τὰ ἑκατόμβαια διὰ τοῦτο θύεσθαι παρ' αὐτοῖς κατ' ἔτος».

βεβαίως πληθυσμὸν ἀνώτερον τῶν 300,000, ὅπερ πιθανοποιεῖται καὶ ἐκ τῶν πολλῶν ἀποικιῶν, ἃς οἱ ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἰδίως οἱ ἐν Σπάρτῃ Δωριεῖς ἐπεμψαν ἀπὸ τοῦ 9^{ου} καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος εἰς Κρήτην, Ῥόδον καὶ τὰς παρακειμένας νήσους καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Καρίας, ἐνθα ἐσχηματίζετο κοινὸν ἐξ πόλεων, κέντρον ἔχον τὸ ἱερὸν τοῦ ἐν Τριοπίῳ Ἀπόλλωνος ¹⁾. Τῆς Λακεδαιμόνος ἀποικισαί λέγονται προσέτι καὶ οἱ τῆς Σέλγης καὶ Σαγαλασσοῦ ἐν Πισιδίᾳ ²⁾, καὶ ἐν τῷ Αἰγαίῳ οἱ τῆς Θήρας καὶ Μήλου, καὶ πολλῶν πόλεων ἐν Σικελίᾳ καὶ Μεγάλῃ Ἑλλάδι, οἷον Τάραντος, Κρότωνος, Ἐπιζεφυρίων Λοκρῶν, καὶ ἄλλων τινῶν, εἰς ἃς μέρος ἔσχον καὶ οἱ ἐν Πελοποννήσῳ Ἀχαιοί ³⁾.

Τῶν ἑκατὸν ὅμως πόλεων τῆς Λακωνικῆς, ὧν ἐξήκοντα τὰ ὀνόματα φέρει ὁ Κλίντων ⁴⁾, ἐπὶ Στράβωνος μόλις ἐσώζοντο περὶ τὰς τριάκοντα πολίχνας μετὰ τῆς Σπάρτης ⁵⁾, ὥς καὶ ὕστερον λέγομεν.

Ἐπειδὴ μετὰ τῆς Λακωνικῆς συνημμένη ἦτο καὶ ἡ οὐδὲν ὑπολειπομένη ταύτης κατὰ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων, ὑπερέχουσα δὲ κατὰ τὴν ἀρετὴν τῆς χώρας Μεσσηνίας ⁶⁾, ἀπὸ τοῦ 7^{ου} αἰῶνος μέχρις Ἐπαμεινώνδου, ἡ περὶ τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς ἔρευνα ἡμῶν αὕτη περιλαμβάνει καὶ τοὺς τῆς Μεσσηνίας, ὥς ὑποτελοῦς

(1) Ἡροδ. 4, 144.

(2) Στράβ. 12, 570 καὶ ἐξῆς· Σέλγη ἐξ ἀρχῆς μὲν ὑπὸ Λακεδαιμονίων ἐκτίσθη πόλις . . . ὕστερον δὲ καθ' ἑαυτὴν ἔμεινεν αὐξηθεῖσα ἐκ τοῦ πολιτεύματος νομίμως, ὥστε καὶ δις μυριάσιν ἀνδράσιν εἶναι.»

(3) Περὶ πασῶν τούτων βλ. Ἑρμανν Α'. § 79 κ. εἰ.

(4) Ἐνθα ἀνωτέρω σελ. 410 κ. εἰ.

(5) Σελ. 362· «Καὶ ἡ Λακωνικὴ λειψανδρεῖ κρινομένη πρὸς τὴν παλαιὰν εὐανδρίαν. Ἐξω γὰρ τῆς Σπάρτης αἱ λοιπαὶ πολίχναι τινὲς εἰσι περὶ τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν.

(6) Πλουτάρχ. ἐν Ἀγῆσιλ. 34· «Χαλεπῶς καὶ βαρέως πρὸς Ἀγῆσιλαν εἶχον, ὅτι χέθραν οὐτε πλῆθει τῆς Λακωνικῆς ἐλάσσονα, ἀλλὰ καὶ πρωτεύουσιν· ἀετὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἔχοντες, καίπερ καρπούμενοι χρόνον τοσοῦτον, ἐπὶ τῆς ἐκείνου βασιλείας ἀπολωλέκασι.» δι' Ἐπαμεινώνδην δηλαδὴ τῷ 369 π. Χ. Πρὸς Στράβωνα ἐν σελ. 366 καὶ Πλουτ. 4, 45, 3· «Μοῖρα τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἡ ἀρίστη» (Μεσσηνία).

ἐκείνη. Ἀμφότεραι αὐταὶ αἱ χώραι κατ' ἔκτασιν περιελάβανόν τὰ δύο πέμπτα τῆς Πελοποννήσου ἀπάσης κατὰ Θουκυδίδην ¹⁾); διὸ καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ἦτο ἀνάλογος ὥς ἐν τοῖς ἐπομένοις γίνεταί ὁ ἕλενος.

Τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς διαστέλλονται τρεῖς τάξεις ²⁾), εἰς ἃς προστίθενται ὡς τετάρτη ἡ τῶν δούλων.

1) Οἱ κατ' ἐξοχὴν *Σπαρτιᾶται*, οὔτινές εἰσι Δωριεῖς τὸ γένος καὶ κάτοικοι τῆς Σπάρτης, ἀποτελοῦντες τὸ δεσπότην τῆς χώρας μέρος τῶν κατοίκων καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν μάχμον. Οἱ αὐτοὶ καλοῦνται καὶ Λάκωνες ἀπὸ τῆς χώρας· ὅθεν καὶ πάντα τὰ τούτων ἰδίως, σὺν ἰ τῶν λοιπῶν τῆς λακωνικῆς κατοίκων, οἷον πολιτεία, βίος, ἐπιτηδεύματα, ἀγωγὴ καὶ λοιπὰ τοιαῦτα, καλοῦνται *λακωνικά* ³⁾) ὡς ἀπὸ τοῦ ἐπικρατεστέρου μέρους τῶν κατοίκων.

2) Οἱ *Λακεδαιμόνιοι* ἢ μᾶλλον οἱ *περίοικοι*, καλούμενοι οὕτως ὡς οἰκοῦντες τὴν περίξ τῆς πόλεως Σπάρτης χώραν· ἀλλὰ καὶ Σπαρτιᾶται πολλάκις καλοῦνται, ὅτε δὲν εἶναι ἀνάγκη διαστολῆς ⁴⁾). Εἰσὶν οὗτοι ἀρχαῖοι τῆς χώρας κάτοικοι, ὑποταχθέντες

(1) Ἐν βιβλ. 4, 40· «Λακεδαιμονίων εἰ ἡ πόλις ἐρημωθείη, ληφθεὶς δὲ τὰ τε ἱερὰ καὶ τῆς κατασκευῆς τὰ ἰδία, πολλὴν ἂν οἶμαι ἀπιστίαν τῆς δυνάμεως προσελθόντος πολλοῦ χρόνου τοῖς ἔπειτα πρὸς τὸ κλέος αὐτῶν εἶναι· καίτοι Πελοποννήσου τῶν πέντε τὰς δύο μοίρας νέμονται, τῆς τε συμμάχου ἡγούνται καὶ τῶν ἔξω συμμάχων πολλῶν.»

(2) Τσαπῆτας διαστέλλει ὁ Ἡρόδοτος (6, 58), ἐνθα περὶ ἐκφορᾶς τῶν νεκρῶν βασιλείων ὁμιλεῖ· «Ἐκ πάσης δὲ Λακεδαιμονίας (= Λακωνικῆς) χωρὶς Σπαρτιητέων ἀριθμῶ τῶν περίοικων ἀναγκαστοὺς εἰς τὸ κῆδος εἶναι. Τουτέων ὦν καὶ τῶν Εἰλωτέων καὶ αὐτέων Σπαρτιητέων ἑπεὶ ἀν συλλεχθῶσι εἰς τωαὐτὸ πολλὰί χιλιάδες σύμμιγα τῆσι γυναῖξί... οἰμωγῇ διαχρίνονται ἀπλέτῳ.»

(3) Παιδεία λακωνικὴ Ξεν. ἐν πολ. Λακεδ. 3, 6. πολιτεία λακωνικὴ Ἀριστ. ἐν Πολ.: 2, 8, 4 καὶ Λακῶνων Πολιτεία, αὐτόθι 7, 4. Αἱ τῶν Λακῶνων γυναῖκες. αὐτ. 7, 8.

(4) Βιβλ. Θουκ. 8, 6 καὶ ἄλλαχού πολλάκις. Ὁ Ἡρόδ. 7, 234 καλεῖ τοὺς τῆς λακωνικῆς κατοίκους Λακεδαιμονίους διὰ τοῦ Δημαρχέου, ἀπαντῶντος εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ Ξέρξου περὶ τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ ποιοῦ τούτων μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην· «Πλήθος μὲν πάντων τῶν Λακεδαιμονίων πολλὸν καὶ πόλεις πολλὰί· τὸ δὲ θέλεις ἐκμαθεῖν, εἰ-

τοῖς Δωριεῦσι μετὰ τὴν καθόδον τῶν Ἑρακλειδῶν καὶ τὴν κατοχὴν καὶ διανομὴν τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τούτων τε καὶ τῶν Δωριέων, ἐλεύθεροι μὲν ἄλλως καὶ κύριοι τῆς ἀφειθείσης αὐτοῖς χώρας, ὑπείκοντες ὅμως τοῖς Σπαρτιάταις, καὶ τῆς πολιτείας ἐκτὸς μένοντες, διότι αὕτη ἀνήκεν εἰς μόνους τοὺς Σπαρτιάτας· θελήσει δὲ μόνον τούτων παρελαμβάνοντο εἰς τὸν στρατὸν, ὥς καὶ οἱ Εἰλωτες, καὶ ἐδίδοντο αὐτοῖς ἐνίοτε καὶ ἀρχαί τινες ¹⁾).

3) Οἱ Εἰλωτες, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἐν ἀρχῇ ἦσαν ἐν τῇ τάξει τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἐλεύθεροι, νεμόμενοι ἰδίας χώρας· ὕστερον ὅμως ἐπαναστατήσαντες κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ἐδουλώθησαν ὑπὸ τούτων καὶ ἀφῆρθησαν τὴν χώραν των ²⁾), τὴν τοῦ λοιποῦ ἐκαλλίεργον καὶ ἀπέφερον τοῖς κυρίως αὐτῆς Σπαρτιάταις ῥητὴν ἀποφοράν, τρεφόμενοι καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς προσόδου ταύτης καὶ αἰέποτε μετ' αὐτῆς δεδεμένοι τρόπον τινα ὄντες, διότι οἱ Σπαρτιάταις δὲν ἠδύναντο νὰ ἀπομακρύνωσι τούτους ἀπ' αὐτῆς καὶ νὰ πωλήσωσιν ἢ μεταχειρισθῶσιν ὥς τοὺς λοιποὺς δούλους ³⁾). Ἦσαν λοιπὸν διὰ τοῦτο ἐστερημένοι ἐλευθερίας καὶ ἰδιοκτησίας· οὐχὶ ὅμως καὶ ἐντελῶς δούλοι, ἀλλὰ δουλοπάροικοί τινες, οἷους ἀπαντῶμεν καὶ εἰς ἄλλας ἀριστοκρατικὰς ἐλληνικὰς πόλεις, ἄλλως ὀνομαζομένους, οἷον ἐν Θεσσαλίᾳ πενέστας, ἐν Ἀργεὶ γυμνήτας ἢ γυμνησίους καὶ ἄλλους ἄλλαχού ⁴⁾). Εἰς τὴν τάξιν τῶν Εἰλωτῶν κατε-

δήσεις. Ἔστι ἐν τῇ Λακεδαιμονίᾳ Σπέρτη, πόλις ἀνδρῶν ὀρευσιοχίλων μέλυστά κτλ. Οἷται πάντες εἰσὶ ὅμοιοι τοῖσι ἐνθάδε μεχισσιμύκων· οἷα μὴ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι ταῦται μὲν οὐκ ὅμοιοι, ἀγαθοὶ δέ.

(1) Ὁ Θουκ. 8, 22 λέγει ὅτι ὁ περίοικος Δαιμόδης ἦτο ἐν Κίρ ναύαρχος· οὐχὶ ὅμως Ἀσκωνίου ἐτέλου, ἀλλὰ συμμαχικοῦ, ὡς παρατηρεῖ ὁ Schömann ἐν ἑλλ. ἀρχ. 1, σελ. 407 ἐκδ. 4. Πλὴν περ' Ἑρμάνου Α' § 47. 8.

(2) Βλ. Ἑρμανου Α' § 49 καὶ BüchSENSCHÜTZ Besitz und Erwerb. σελ. 126 κ. ἑ.

(3) Βλ. πὺν περὶ Στράβωνα σελ. 364 Ἐφορον, δς φέρει τὰς περὶ τούτων ἱστορικὰς εἰδήσεις, καὶ Ἰσοκράτην ἐν τῷ Πανασθ. § 475 ἐκδ. Bekk.

(4) Ἀθήν. 6, 265. Χῖοι πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων μετὰ Θετταλῶν καὶ Λακεδαιμονίων ἐχρήσαντο δούλοις, τὴν μὲν τρι. κτῆσιν αὐτῶν οὗ τῶν μόνον τρόπον ἐκείνους· Λακεδαιμόνιοι μὲν γὰρ καὶ Θετταλοὶ φανήσαν-

τετάχθησαν καὶ ὅσοι τῶν Μεσσηνίων ἡττηθέντες δὲν ἀπῆλθον τῆς χώρας, ἀλλ' ἔμειναν ἐν αὐτῇ¹⁾· ὥστε οὕτως ὁ τῶν Εἰλωτῶν καὶ περιόικων ἀριθμὸς ἀπετέλει, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας.

4) Εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Λακωνικῆς ἀριθμητέοι τελευταῖον καὶ οἱ αἰχμαλῶται ἢ ἀργυρώμενοι καὶ οἰκογενεῖς δοῦλοι, ὧν ὁ ἀριθμὸς βεβαίως δὲν ἦτο τοσοῦτο μέγας, ὅσον εἰς ἄλλας βιομηχανικὰς καὶ ἐμπορικὰς πόλεις, ἀλλ' ὅπως δὲ ποτε ἦτο εὐχὴ μικρός· διότι καὶ οἱ Σπαρτιάται μετεχειρίζοντο τοιοῦτους εἰς τὰς οἰκιακὰς ὑπηρεσίας καὶ οἱ περίοικοι ἔτι μᾶλλον, οἵτινες μετήρχοντο βιομηχανικὰς ἐργασίας, ὧν τὰ προϊόντα εἰςὶ γνωστὰ καὶ ἐκτὸς τῆς Λακωνικῆς²⁾, ὡς κατωτέρω περὶ τούτου ἔσται λόγος.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Εἰλωτες ἐνδεχόμενον νὰ εἶχον καὶ εἰς τὰς ἐργασίας τῶν βοηθούς, καθόσον μάλιστα πολλοὶ τῶν Εἰλωτῶν καὶ ἰδίαν περιουσίαν εἶχον, ἣν ἐκ τῆς γεωργίας καὶ ἄλλοθεν ἐπαρίζοντο οἱ δραστηριώτεροι καὶ φειδωλοί. Γινώσκομεν ὅτι ἐπὶ Κλεομένους τοῦ γ', ὅστις ὑπεσχέθη νὰ ἀποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς πάντας ὅσοι ἠδύναντο νὰ δώσωσι πέντε μνᾶς, ἦτοι 500 δραχ-

ται κατασκευασάμενοι τὴν δουλείαν ἐκ τῶν Ἑλλήνων τῶν οἰκούντων πρότερον τὴν χώραν, ἣν ἐκείνοι νῦν ἔχουσιν, οἱ μὲν Ἀχαιῶν, Θετταλοὶ δὲ Περγαιδῶν καὶ Μαγνητῶν· καὶ προσηγάγευσαν τοὺς καταδουλωθέντας οἱ μὲν Εἰλωτας, οἱ δὲ Πενέσταες. Πολυδ. 3, 88. «Μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δοῦλων εἰ Λακεδαιμονίων Εἰλωτες καὶ Θετταλῶν Πενέσταες καὶ Κρητῶν Κλαρωταὶ καὶ Μνώται, καὶ Μαριανδυνῶν Δωροφόροι καὶ Ἀργεῖων Γυμνήτες καὶ Σικωνίων Κορυνηφόροι» Πρβ. "Ερμάννον καὶ Büchsen-schütz ἐνθα ἀνωτέρω.

(1) Πιστ. 3, 20, 6· «Πρῶτοι ἐγένοντο οὗτοι (οἱ τοῦ "Ελίου κάτοικοι) Λακεδαιμονίων δοῦλοι τοῦ κοινοῦ καὶ Εἰλωτες ἐκλήθησαν πρῶτοι καθάπερ γε καὶ ἦσαν. Τὸ δὲ εἰκατεκὸν τὸ ἐπικληθὲν ὑποπρὸς, Δωριεῖς Μεσσηνίους ὄντας, ὀνομασθῆναι καὶ τούτους ἐξένηκυσεν Εἰλωτας». Ἀθήναιος 6, 272. «Τὸ δὲ τῶν Εἰλωτῶν ἔθνος παντάπασιν ὡμῶς δικάσεται καὶ μικρῶς. Εἰσὶ γάρ οὗτοι καταδουλωμένοι πολλὸν ἤδη χρόνον ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ μὲν αὐτῶν ἐκ Μεσσηνίας ὄντες, οἱ δὲ Ἑλαιοταὶ, κατοικοῦντες πρότερον τὸ καλεόμενον Ἔλος τῆς Λακωνικῆς.»

(2) Müller Dor. 3, σελ. 22 καὶ 23.

μας, ἀνευρέθησαν ἐξακισχίλιοι Εἰλωτες, οἵτινες κατέβαλον εὐκόλως τὸ πρὸν τοῦτο¹⁾.

Περὶ ἄλλων τινῶν υποδιαίρέσεων τῶν τῆς Λακωνικῆς κατοίκων, αἵτινες μᾶλλον πολιτικὴν σημασίαν ἔχουσιν ἢ ἀριθμητικὴν, περιττὸν νὰ κάμωμεν λόγον· δρῶσι τὸ πλῆθος τούτων ἦτο ἀναλόγως μικρόν, καὶ ὡς τοιοῦτο περιλαμβάνεται εἰς τὰς λοιπὰς υποδιαίρέσεις τῶν κατοίκων· τοιοῦτοι ἦσαν οἱ νεοδαμῶδαι, οἱ μῶθακες καὶ εἰς τινες ἄλλοι²⁾.

1) Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν Σπαρτιατῶν.

Κατὰ τὴν παρ' Ἰσοκράτει³⁾ φερομένην ἀρχαίαν παράδοσιν, τὸ τῶν Δωριέων πλῆθος, ὅπερ μετὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον καθόδον τῶν Ἡρακλειδῶν κατέλαβε τὴν Σπάρτην, ἦτο οὐχὶ πλέον τῶν διςχιλίων. Ἀλλὰ τοῦτο ὑστερόν, ἦτοι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν πρώτων βασιλέων, ἠῤῥησεν εἰς δεκακισχιλίους περίπου κατ' ἄλλην παρ' Ἀριστοτέλει⁴⁾ σωζομένην παράδοσιν, ἣν εἰ καὶ ὁ φιλόσοφος δὲν ἐκφέρει μετὰ βεβαιότητος, πιθανοποιεῖ ὁμως προσθέτων ὅτι ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων μετέδιδον εὐκόλως τῆς πολιτείας καὶ ἄλλοις· διὸ ταχέως ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ ἡ τοῦ πλῆθους τῶν Σπαρτιατῶν αὐξησης, ὅπερ ὑστερον σπανίως καὶ μετὰ πολ-

(1) Πλούταρχ. ἐν βίῳ Κλεομ. 23· «Τῶν Εἰλωτῶν τοὺς πάντες μὲν ἀπὸ τῆς καταβαλόντας ἐλευθέρους ἐποίη· καὶ τέλαντα πεντακῶσια συνέλαβε». Πρβ. Müller I. d. σελ. 28 κ. ε.

(2) Μύρων παρ' Ἀθηναίῳ 6, 274· «Πολλὰς ἡλευθέρωσάν Λακεδαιμόνιοι δούλους, καὶ οὐς μὲν ἀφίτας ἐκέλευσαν, οὐς δὲ ᾄδεσπόντους, οὐς δὲ ἐρυκτῆρας, δεσποσιοναύτας δὲ ἄλλους οὐς εἰς τοὺς στόλους κατέτασσον· ἄλλους δὲ νεοδαμῶδαις, ἐτέρους ὄντας τῶν Εἰλωτῶν.»

(3) Ἐν Παναθηναϊκῷ § 255· «Ἐν τούτοις τοῖς καιροῖς τούτου φρονῆσαι φῆς αὐτοὺς, ὥστε ὄντας οὐ πλείους τότε διςχιλίων οὐχ ἡγήσασθαι σφῆς αὐτοὺς ἄξιους εἶναι ζῆν, εἰ μὴ δεσπόσαι πασῶν τῶν ἐν Πελοποννησίᾳ πόλεων γενέσθαι δυναθεῖν.»

(4) Ἐν Πολιτ. 2, 6, 12. «Λέγουσι· δὲ ὡς ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλέων μετέδιδον τῆς πολιτείας, ὥστ' οὐ γίνεσθαι τότε ὀλιγαρχίαν παλαιούτων πολλῶν χρόνον· καὶ φάσι εἶναι ποτὶ τοῖς Σπαρτιάταις καὶ μυρίους. Οὐ μὴν ἀλλ' εἴτε ἐστὶν ἀληθὴ ταῦτα εἴτε μὴ, βέλτιον τὸ διὰ τῆς κτήσεως ὡμαλισμένης πληθεῖν ἀνδρῶν τὴν πόλιν.»

λὰς δυσκολίας ἐγίνετο. Διὰ δὲ τὴν δυσκολίαν ταύτην θέλομεν ἰδεῖ ἐπομένως ὅτι τὸ τῶν Σπαρτιατῶν πλῆθος ἡλαττώθη πολὺ ἐν ὑστέροις χρόνοις.

Τὴν Ἀριστᾶτέλους παράδοσιν πιστοποιεῖ καὶ ἑτέρα, ἣν διέσωσεν ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Λυκούργου¹). Κατὰ ταύτην ὁ νομοθέτης οὗτος διένειμε τὴν μὲν ἄλλην Λακωνικὴν τοῖς περιοίκοις εἰς τριμυρίους κλήρους, τὴν δὲ τῶν Σπαρτιατῶν εἰς ἑνακισχιλίους ὅπερ ἐμφαίνει ἡ ὅτι τοσοῦτοι ἦσαν τότε Σπαρτιατᾶι καὶ περιοίκοι, ἡ ὅτι ταχέως ἐμελλον οὗτοι ν' αὐξήθωσιν εἰς τοσοῦτους, καὶ διὰ ταῦτο διένειμε τὴν χώραν εὐθὺς εἰς τοσοῦτους κλήρους ἢ ἴσας μερίδας. Τὸ δεύτερον πιθανοποιεῖ ἡ παρὰ τῷ αὐτῷ Πλούτῳ ἄλλη παράδοσις, ὅτι ὁ μὲν Λυκούργος ὥρῃσεν ἑξακισχιλίους ἢ τετρακισχιλίους πεντακοσίους κλήρους, εἰς οὓς προσέθηκεν ὁ μετ' αὐτὸν βασιλεύσας Πολύδωρος τοὺς λοιποὺς τριςχιλίους ἢ τετρακισχιλίους πεντακοσίους.

Τὸ ποσὸν τοῦτο, εἴτε ἀληθῶς παρεδόθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἴτε ὑπὸ τῶν ὕστερον μετεβιβάσθη εἰς τοὺς χρόνους τούτους, φαίνεται ὅτι συμφωνεῖ πρὸς τὸ ἀληθὲς ἱστορικόν. τὸ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Σπάρτης ὑπάρχον διὸ παραδίδεται ὡς μόνιμον τῆς πόλεως καὶ σταθερὸν ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς Σπάρτης βασιλείων μέχρι τῶν Πέρσικων πολέμων. Καθ' Ἡρόδοτον²) ὁ παρὰ τῷ στρατῷ τοῦ Ξέρξου Δημάρατος, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τούτου περὶ τοῦ πλῆθους τῶν Σπαρτιατῶν, εἶπεν ὅτι οὗτοι ἦσαν ὀκτακισχιλίοι. Ἡ μαρτυρία αὕτη, γενομένη ὑπὸ ἀνδρὸς δυναμένου γινώσκειν ἀκριβῶς τὰ τῶν Σπαρτιατῶν, καὶ ἀναφερομένη παρὰ συγχρόνου σχεδὸν καὶ αξιοπίστου ἱστορικοῦ, φαίνεται πάντως βεβαία, καὶ ὡς τοιαύτη δηλοῖ

(1) Κεφ. 8. «Διένειμε τὴν μὲν ἄλλην τοῖς περιοίκοις Λακωνικὴν τριμυρίους κλήρους, τὴν δὲ εἰς τὸ ἄστυ τὴν Σπάρτην συντελοῦσαν ἑνακισχιλίους τοσοῦτοι γὰρ ἐγένοντο κληροὶ Σπαρτιατῶν. Ἐνιοὶ δὲ φασὶ τὸν μὲν Λυκούργον ἑξακισχιλίους νεῖμαι, τριςχιλίους δὲ μετὰ ταῦτα προσθῆναι Πολύδωρον· οἱ δὲ τοὺς μὲν ἡμῖς τῶν ἑνακισχιλίων τοῦτον, τοὺς δὲ ἡμῖς Λυκούργον».

(2) 7, 234. «Ἔστι ἐν τῇ Λακεδαίμονι Σπάρτῃ, πόλις ἀνδρῶν ὀκτακισχιλίων μάλιστα κη.»

ἡμῖν τὸ ἀληθές πλῆθος τῶν Σπαρτιατῶν ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῶν.

Εἰς βεβαίωσιν αὐτῆς προσέρχεται καὶ ἄλλη τοῦ Ἡροδότου¹⁾, λέγοντος ὅτι ἐν τῇ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ ἀντετάχθησαν δεκακιχίλιοι Λακεδαιμόνιοι, ὧν πεντάκιχίλιοι ἦσαν Σπαρτιάται. Εἶναι μὲν τὸ ποσὸν τοῦτο μῖον τοῦ ὑπὸ Δημαράτου μαρτυρομένου, ἀλλὰ πιθανὸν ἡμῖν δοκεῖ ὅτι πάντες οἱ μάχιοι τῆς Σπάρτης πολιταὶ δὲν ἐξοστράτευσαν, ἀλλὰ μόνον τὰ πέντε μέρη τῶν ὅκτις, ὅσον μέγας καὶ ἀν' ἦτο ὁ ἀγὼν καὶ ὁ τῆς Ἑλλάδος κίνδυνος. Τὸ αὐτὸ ὑποθέτομεν ὅτι ἐπραξεν καὶ οἱ λαοὶ Ἑλλήνες οἱ ἐν Πλαταιαῖς ἀντιταχθέντες τοῖς βαρβάροις. Οἱ Ἀθηναῖοι τοῦλάχιστον ἐν τῇ αὐτῇ μάχῃ ἦσαν ὀκτάκιχίλιοι ἐν δὲ τῇ Μαραθῶν δεκακιχίλιοι²⁾, εἰ καὶ, ὡς ἀλλαχοῦ εἶδομεν, τὸ πλῆθος τοῦτο, συνεχρόμενον ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ δυνάμενον φέρειν ὅπλα κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, ἦτο πλεον τῶν διςμυρίων.

Ἐκ τούτων πειθόμενοι νομίζομεν ὅτι τὸ τῆς Σπάρτης πλῆθος τῶν πολιτῶν ἦτο ἐν τῇ ἀκμῇ ταύτης περὶ τὰς 8—10,000. ὄντων δὲ τῶν μαχίμων τοσούτων, ἔπεται ὅτι τὸ πᾶν πλῆθος τῶν Σπαρτιατῶν ἐκατέρου γένους, ἄρρενος καὶ θήλεος, ἦτο ἐν καθρῷ τῶν Μινδικῶν περὶ τὰς 40,000.

Ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπομένοις ἀρχεται ἡ τοῦ ποσοῦ τούτου ἐλάττωσις καὶ προβαίνει κατ' ἀπίστευτον λόγον· διότι μετὰ 100 περίπου ἔτη μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην, ἐν ᾗ ἀντετάχθησαν κατὰ τῶν Περσῶν, ὡς εἶπομεν, 5000 Σπαρτιάται, τὸ πλῆθος τούτων μόλις ἀνῆρχετο εἰς χιλίους κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους³⁾. Ὁ φιλόσοφος αὗτος ἐπικρίνων τὴν τοῦ Λυκούργου πολυ-

1) Ἐν βιβλ. 9, 28. Πάντες οἱ ἐκ τῆς Λακωνικῆς ἐν Πλαταιαῖς ἀντιταχθέντες τοῖς βαρβάροις ἦσαν 50,000 (Ἡροδ. 9, 6), ὧν 5000 ἦσαν Σπαρτιάται, 35,000 Ἑλλωτες (Ἡροδ. 29) καὶ 10,000 Περσῆες. Τούτων δὲ 5000 ὀπλίται καὶ 5000 φίλοι (Ἡροδ. 9, 11).

2) Grote ἐν ἑλλ. ἱστορ. 2, 501 γερμ. μετ.

3) Ἐν Πολιτ. 2, 8, 11. «Τοιγαροῦν δυναμένης τῆς χώρας χιλίους ἱππεὶς τρέφειν καὶ πεντακοσίους καὶ ὀπλίτας τρισμύριους, οὐδὲ χίλιοι τὸ πλῆθος ἦσαν.» ὅτε οἱ Θηβαῖοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Λακωνικὴν τῷ 369 π. Χ. ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν.

τείαν, ὥς μὴ συντελούσαν εἰς τὴν αὐξήσιν τοῦ πλῆθους τῶν Σπαρτιατῶν, παρατηρεῖ ὅτι, ἐνῶ ἡ χώρα ἡδύνατο νὰ τρέφῃ 1500 ἰππεῖς καὶ 30,000 ὀπλίτας, μάλιστα εἶχεν ἐπὶ τῆς τῶν Θηβαίων εἰς τὴν Λακωνικὴν εἰσβολῆς ὡς ἀντιτάξῃ κατὰ τούτων χιλίους ὀπλίτας. Περὶ τοὺς αὐτοὺς τούτους χρόνους γράφων καὶ ὁ Ξενοφῶν καλεῖ τὴν Σπάρτην ὀλιγαρχικωτάτην πόλιν¹⁾. Εἰς τὴν ἐν Λεύκτροις μάχην εἶχεν ὁ βασιλεὺς Κλεόμβροτος οὐχὶ πλείους τῶν 700²⁾. τὸ δὲ εἰς τὴν πόλιν ὑπολειφθέν πλῆθος τῶν Σπαρτιατῶν φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο πολὺ ὑπέρτερον τούτου κατ' ἄλλην μαρτυρίαν τοῦ αὐτοῦ Ξενοφῶντος³⁾ ἡ βασιλεύσας Σπάρτατι τῶν οὐ μείζονων ἀποθωλώτων ἐν τῇ ἐν Λεύκτροις μάχῃ ἡ λειπομείνων⁴⁾.

Εἰς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἐκατταυμένου πλοῦτος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῆς οὕτως ἐκασθενύσης ἰσχύος τούτων ἐπὶ τῷ Περσικῷ καὶ Εἰλωτικῷ κατέτασεν ἡ πολιτεία εἰς τοὺς ἐλευθέρους πολίτας ἐκ τῶν Εἰλωτῶν ἱσοὶ εὐδαίμονες ἐν τοῖς πολέμοις, οὓς ὠνόμαζε νεοδαμῶδεις, ἤτοι νέους πολίτας ἢ δημοῦσας¹⁾. Καὶ ἐν μὲν τῇ Πελοποννησιακῇ πολέμῳ καὶ ἐν τῇ ἀρμέως ἐπισημένῳ χρόνῳ ἦτο ἐν τούτῳ ἐλευθεριωτέρα ἡ πολιτεία ἀναλόγως τῇ ἐν ταῖς πόλεμοις ἀνάγκῃ καὶ τῇ μεγάλῃ τῶν Εἰλωτῶν ὑπηρεσίᾳ· διότι τῷ μὲν 421 π. Χ. μανθάνομεν ὅτι περὶ τοὺς 600 νεοδαμῶδεις ἐστάλησαν ὑπὸ τὸν Βρασίδαν ἵνα καταλάβωσι τὸ Δέπρεον παρὰ τὴν μεσημβρινὴν Ἠλείαν²⁾, τῷ δὲ 400 ἐμάχοντο ὑπὸ τὸν Θίμβρωνα ἐν τῇ Μυρᾷ Ἀσίᾳ περὶ τοὺς 1000³⁾ ὅσων δὲ ὁ Ἀγησίλαος λαμβάνει εἰς τὸν κατὰ Περσῶν πόλεμον δεκαχιλίους νεοδαμῶδεις καὶ ἑξακαχιλίους συμμάχους⁴⁾. Ἐν τοῖς ὕστερον ὅμοις χρόνοις δὲν γίνεται μνεία νεοδαμῶδων· διότι ἡ πόλις δὲν ἐποίει ἴσως χρῆσιν τοιοῦτου εἶδους ἀπελευθερώσεως· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο

(1) Ἐν Λακώνων πολιτεία 1, 1.

(2) Ξενοφ. ἑλλ. 6, 4, 15.

(3) Ἐν Ἀγησίλ. 2, 24.

(4) Θουκ. 8, 34. καὶ 5, 67. Δύναται τὸ νεοδαμῶδες ἐλευθέρων ἦδη εἶναι. Σχ.

(5) Θουκ. 7, 19. Ξενοφ. ἑλλ. 3, 1, 4 καὶ 4, 2. Ἀγησίλ. 1, 7. Πλουτ. Ἀγησίλ. 6. Περὶ τῶν πολιτικῶν δικαίων τῶν νεοδαμῶδων ἑλλ. Schömann ἑλλ. ἀρχ. 4, 499 ἐκδ. 4.

καὶ ἡλαττοῦτο ὡςμῆραι τὸ πλῆθος τῶν Σπαρτιατῶν, ὡς κατωτέρω ἐροῦμεν.

2) Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν Περιοίκων.

Περὶ τοῦ πλῆθους τῶν τῆς Σπάρτης Περιοίκων ἢ τῶν Λακεδαιμονίων γινώσκομεν ὅτι ἀπενεμήθησαν αὐτοῖς ὑπὸ Λυκούργου τριεμῦριοι κληροί, τοῖς δὲ Σπαρτιαταῖς ἐνεακισχίλιοι, ὅπερ δηλοῖ ὅτι τὸ τῶν Περιοίκων πλῆθος ἦτο τότε ὑπερτριπλάσιον τοῦ τῶν Σπαρτιατῶν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ ἄλλαι μαρτυρίαι τῶν ὕστερον χρόνων πιθανοποιοῦσιν ἐν μέρει τοῦτο. Ὁ Ἡρόδοτος¹⁾ λέγει ὅτι ἐν Πλαταιαῖς κατὰ Μαρδονίου ἀντετάχθησαν 80,000 Λακεδαιμόνιοι, ὧν ἦσαν 5,000 ὀπλίται Σπαρτιάται, ἔχοντες παρ' αὐτοῖς 35,000 Εἰλωτας δούλους²⁾ καὶ 10,000 Περιοίκους, τοὺς μὲν 5000 τούτων ὀπλίτας, τοὺς δὲ ἑτέρους 5,000 φιλοῦς³⁾. Ὑποθέτοντες δὲ ὅτι οὐχὶ πανστρατιᾷ ἐξῆλθον οἱ Περιοίκοι, ὡς οὐδὲ οἱ Σπαρτιάται, ἐπειδὴ τούτων μόνον 5,000 ἦσαν ἐν Πλαταιαῖς ἐκ τῶν 8,000⁴⁾, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, εἰκάζομεν κατ' ἀναλογίαν, ὅτι περὶ τὰς 15,000 ἦσαν τότε ἐν Λακωνικῇ Περιοίκοι, οἱ ἔχοντες ἡλικίαν 20—60 ἐτῶν⁵⁾, ὥστε τὸ ὅλον τῶν Περιοίκων πάσης ἡλικίας καὶ γένους δέον νὰ ᾖτο ὑπὲρ τὰς 60,000.

(1) Ἐν βιβλ. 9, 64: «Λακεδαιμόνιοι ἰόντες σὺν φιλοῖσι ἀριθμὸν πεντακισμύριοι».

(2) Ὁ αὐτὸς 9, 28: «Τὸ δεξὶν κίρας εἶχον Λακεδαιμονίων μύριοι· τουτέων δὲ τοὺς πεντακισχίλους, ἰόντας Σπαρτιάτας, ἐφύλασσον φιλοὶ τῶν Εἰλωτῶν πεντακισχίλιοι καὶ τριεμῦριοι κατ' ἄνδρα ἕκαστος ἐκτὲ τιταγμένοι».

(3) 9, 44 καὶ 28. Ἐν τῇ πρώτῃ χωρίῳ φέρονται οἱ ὀπλίται, ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ οἱ φιλοὶ, ὧν εἰς περὶ ἕκαστον τῶν ὀπλιτῶν λέγεται ὀπέρχων.

(4) Ἡρόδ. 7, 234.

(5) Ἡ εἰσαῖα αὕτη πιθανοποιεῖται καὶ ἐξ ἄλλης μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου (8, 43 καὶ 134), λέγοντος ὅτι συγχρόνως τῇ ἐν Πλαταιαῖς μέχρη προΐστατο τοῦ ἐν Μυκᾷ νηυτικοῦ τῶν Ἑλλήνων Λακευαγίδης ὁ Σπαρτιάτης, ἔχων 46 τριήρεις ἐκ τῶν 140 τοῦ ὅλου στόλου κατ' Ἡρόδοτον (8, 134) ἢ τῶν 250 κατὰ Διόδωρον (11, 34), ἐν αἷς ἦσαν πλεον τῶν τριεχιλίων ἄνδρες καὶ ἐκ τῶν τριῶν βεβαίως τάξεων τῶν τῆς Λακωνικῆς κατοίκων, ἄρα καὶ ἐκ τῶν Περιοίκων οὐκ ὀλίγοι.

3) Περί τοῦ πληθους τῶν Εἰλωτων

Τὸ τῶν Εἰλωτων πλῆθος δυνάμεθα νὰ ἀνέρωμεν κατὰ προέγ-
γισιν ἐκ τοῦ πληθους αὐτῶν, ὃ παρατάθη καθ' Ἡρόδοτον ἐν
Πλάταιαις· ἦτο δὲ τοῦτο 35,000. Ἐπειδὴ δὲ πιθανὸν εἶναι ὅτι
οἱ Σπαρτιάται εἰς τὴν κρισιμωτάτην αὐτὴν μάχην κατέταξαν
πάντας τοὺς Εἰλωτας, ὅσοι ἠδύναντο φέρειν ὅπλα, καὶ ὅτι πάν-
τες οἱ ἐνταῦθα δυνατόν νὰ ἐκληφθῶσι ἀρχηγοὶ οἴκων, ἦτοι αἰρογυ-
νειάρχοι ἔχοντες γυναῖκα καὶ τέκνα, δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶ-
μεν ὅτι ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν Εἰλωτων τῆς Λακεδαιμονικῆς καὶ Μεσ-
σηνίας δὲν ἦτο περὶ τὰ Μηδικὰ πλέον τῶν 150,000 πάσης ἡλι-
κίας καὶ γένους, ἦτοι τετραπλάσιον τοῦ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ
ὑπερδιπλάσιον τοῦ τῶν Περιοίκων.

Οὕτως ἡ ἀναλογία τοῦ πληθους τῶν Εἰλωτων πρὸς τὸ τῶν
Σπαρτιατῶν ἦτο ἡ αὐτὴ σχεδόν, οἷα καὶ ἡ τοῦ πληθους τῶν
δούλων τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὸ τῶν ἐλευθέρων Ἀθηναίων καθέσπον
μάλιστα καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι λέγονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ¹⁾ ὅτι
εἶχον πολλοὺς δούλους, τοὺς Εἰλωτας δηλ., οἵτινες ἐκαλλιέργουν
παρ' αὐτοῖς τὴν γῆν καὶ ἔτρεφον ἐξ αὐτῆς τοὺς ὡς ἐν στρατοπέδῳ
ζῶντας Σπαρτιάταις· ὃ ἔργον παρ' Ἀθηναίοις καὶ ἄλλοις Ἑλλη-
σιν ἐξετέλειον ἀργυρῶνητοι ἢ αἰχμαλῶτοι δούλοι ἢ καὶ οἰκογε-
νεῖς, οἵτινες πάντες καὶ οἰκέται γενικῶς ὀνόματι καλοῦνται ²⁾.

4) Περί τοῦ πλῆθους τῶν οἰκετῶν.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν Εἰλωτων ὑπῆρχον ἐν τῇ Σπάρτῃ καὶ τῇ Λα-
κωνικῇ πάσῃ, ἴσως δὲ καὶ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ, καὶ δούλοι ἀργυρῶ-
νητοι καὶ οἰκογενεῖς, χρήσιμοι εἰς τὰς οἰκιακὰς ὑπηρεσίας τῶν
Σπαρτιατῶν καὶ εἰς τὰ ἐργαστήρια τῶν Περιοίκων καὶ τῶν Εἰλώ-
των πρὸς τοῦτοίς· διότι εἰς τοιαύτας ἐργασίας πιθανόν ὅτι οἱ

(1) Θουκ. 8, 40. «Οἱ γὰρ οἰκέται τοῖς Χίαις πολλοὶ ὄντες καὶ μᾶ-
γε πόλει πλὴν Λακεδαιμονίων πλείστοι γενόμενοι καὶ ἅμα διὰ τὸ πλῆ-
θος χαλεπωτέρως ἐν ταῖς ἀδικίαις κολαζόμενοι.» Ἐνθα ὁ ἀρχαῖος σχολια-
στὴς παρατηρεῖ· «Πλείονες οἰκέται ἦσαν ἐν Χίῳ ἢ παρ' ἐν ἄλλῃ πό-
λει πλὴν Λακεδαιμονίων· ἡ γὰρ Λακεδαιμονίων πλείστους εἶχεν οἰκέτας.»
Οἰκέται δ' ἐνταῦθα ἄλλοι δὲν ἐννοοῦνται ἢ οἱ Εἰλωται, οὓς καθέτιζι τοῖς
ἐν Χίῳ ὁ Σχολιαστής.

Σπαρτιᾶται καὶ οἱ Περίοικοι καὶ οἱ εὐπορώτεροι τῶν Εἰλώτων μετεχειρίζοντο καὶ δούλους, οἵτινες ἐξετέλουν παρ' αὐτοῖς οὐ μόνον οἰκιακὰς ἐργασίας, ἀλλὰ εἰργάζονται πολλοὶ καὶ εἰς ἐργαστήρια. Γνωστὸν δὲ εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Λακωνικῆς, μάλιστα δὲ οἱ Περίοικοι, κατεσκευάζον μετὰ πολλῆς δεξιότητος εἶδη τινὰ τῆς οἰκιακῆς ἀνάγκης καὶ προσωπικῆς χρήσεως, ἃ καὶ ἐκτὸς τῆς Λακωνικῆς ἐξήνεμενον ἐμπορίας χάριν. Τοιαῦτα δὲ ἦσαν πολλὰ πῆλινα ἀγγεῖα, ὡς οἱ λακωνικοὶ κώθωνες, κρατῆρες, κύλικες, ξύλινα σκεύη, οἶον τράπεζαι, καθέδραι, ἀμάξαι, σιδηρὰ καὶ ἐν γένει μετὰλλινα ἔργα, ὡς ξίφη, περικεφαλαῖαι καὶ ἄλλα τὰ λακωνικά ὑποδήματα καὶ αἱ ἀμυκλαῖδες ἐμβάδες ἦσαν ὀνομασται καὶ ἐπιζήτητοι πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Τινες δὲ τῶν Λακωνίων τεχνιτῶν ἀνωφώθησαν καὶ εἰς ἀληθεῖς καλλιτέχνες, ὧν τὰ ὀνόματα μετ' εὐφημίας φέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων').

Πρὸς παρασκευὴν λοιπὸν τοιούτων τῆς βιομηχανίας πραγμάτων, ἃ ἐν μεγάλῃ ποσότητι κατεσκευάζοντο, ἀνάγκη ἦτο δούλων ἀργυρωνήτων. Ὅσον δὲ μικρὸν καὶ ἀν' ὑποθέσωμεν τὸ πλῆθος τούτων, ὑπαρχόντων τῶν Εἰλώτων, πάλιν δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἐν ἐκάστῳ οἴκῳ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Περιόικων ἐδούλευον κατὰ μέσον ὅρον τρεῖς ἢ τὸ πολὺ τέσσερις. Ὑποθέσαντες λοιπὸν τὸν ἀριθμὸν τῶν οἴκων τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Περιόικων περὶ τὰς 40,000, καὶ προσθέτοντες δεκακιχλίους ἑστὶ οἴκους τῶν Εἰλώτων ἐχόντων δούλους, εὐρίσκομεν ποσὸν δούλων $50,000 \times 3 \pm 5 = 150,000 - 250,000$ δούλους.

Τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν οἰκετῶν προστιθέμενον εἰς τὸ τῶν Εἰλώτων παρέχει ἡμῖν ἄθροισμα 300,000—450,000 ψυχῶν, ἀριθμὸς ὅστις ἐξισοῦται περίπου πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ οἰκετῶν, καὶ συμφωνεῖ πρὸς τὴν τοῦ Θουκυδίδου μαρτυρίαν ὅτι ἐν Λακεδαιμονίᾳ καὶ Χίῳ πλεῖστοι ἦσαν οἰκεταί.

(4) Περὶ πάντων τούτων μακρὸν λόγον ποιεῖται ὁ Müller ἐν Δωριεῦσι τόμ. 2, σελ. 22 κ. ἑ. καὶ ὁ Büchsen-schütz die Hauptstätten des Gewerb-leisses in clas. Alterthum 1869. 6λ. καὶ ἄλλους παρ' Ἐρμάνου. Γ', § 43, 44.

Εἰς τὸ πρὸν τῶν Εἰλώτων καὶ δούλων ἂν προφάσωμεν τὸ τῶν Σπαρτιατῶν, ὅπερ ἀνωτέρω εὗρομεν ὅτι ἦτο περὶ τὰς 40,000, καὶ τὸ τῶν Περιοίκων, ὄντων περὶ τὰς 60,000, εὐρίσκομεν ὅτι ἅπαντες οἱ τῆς Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας κάτοικοι ἦσαν τὸν 6 καὶ δ' αἰῶνα περὶ τὰς 500,000 πάσης ἡλικίας καὶ γένους, ἦτοι ὑπερδιπλάσιον τοῦ πλήθους τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς καὶ Μεσσηνίας, ὧν ἡ μὲν Λακωνικὴ εἶχε κατὰ τὴν ἀπαρίθμησην τῶν τῆς Ἑλλάδος κατοίκων, τὴν γενομένην τῷ 1870 ¹⁾, 105,851, ἡ δὲ Μεσσηνία 130,147, ὁμοῦ 235,998.

(Ἐπαταὶ συνέχεια).

ΕΥΘ. ΚΑΣΤΟΡΧΗΣ.

ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΔΗΛΟΥ, ΡΗΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΘΗΡΩΝ.

Ἐκδίδοντες ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει τὴν ἐκ Λεβαδείας μεγάλην περὶ ἐργωνίας ἐπιγραφὴν δὲν ἀνεδράμομεν εἰς τὰς τῶν Ἑλληνικῶν νήσων ἐπιγραφάς, τὰς περιεχομένας ἐν τῷ Corpus Inscriptionum Graecarum τοῦ Boeckh, ἵνα ἴδωμεν ἐκεῖ πρὸ ἐτῶν ἐκδεδομένην μίαν πολὺ ὁμοίαν αὐτῆς καὶ τὴν ἀναφέρωμεν ὡς τοιαύτην, τὴν ὑπ' ἀρ. 2266 ἐκ Δήλου συγγραφὴν ἐργωνίας πρὸς ἐπισκευὴν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐτι δὲν ἐνθυμήθημεν τότε νὰ εἰπωμεν, ὅτι πρὸ δύο καὶ ἡμίσεος ἐτῶν εἶδομεν σταλὲν παρὰ τοῦ Σταματάκη ἐκ Δήλου (*) ἑκτυπον χάρτινον ἐπιγραφῆς, οὗ-

(1) Βλ. Στατιστικὴν τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1870, σελ. ιγ'.

(*) Ὅρα Ἀθηναίου τόμ. β', σελ. 131, ἐνθα δημοσιεύοντες τὰς πρώτας ἡμῶν ἐκείθεν σταλείσας ἐπιγραφὰς ἐξεθέσαμεν διὰ βραχείων τὸ ἱστορικὸν τῆς αὐτῶν εὐρέσεως, γενομένης κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τῶν Γάλλων Burnouf καὶ Lebégue, ὕστερον δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Σταματάκη. Πρὸς καὶ Burnouf ἀρθρον ἐν Revue archéologique τῶν Παρισίων, φυλλ. 48. Αὐγούστου τοῦ 1873 καὶ Lebégue ἀρθρον ἐν Comptes rendus des séances de l'Acad. d. Inscr. et bel. lettres, φυλλ. 48. Δεκεμβρίου τοῦ 1873.

σης μὲν πολὺ κολοβῆς, σαφῶς δὲ διαλαμβανούσης περὶ ἐργωνίας, Τώρα δὲ ἀνασκαλεύοντες τὰ χαρτία ἡμῶν παρετηρήσαμεν τοῦτο καὶ ἐνοήσαμεν ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ χαρτίνου ἡμῶν ἐκτύπου κείμενον εἶναι ἀναμφιδόλως μέρος ἐκείνης τῆς ἐν τῷ Corpus, ἣτις δὲν ἦτο διόκληρος ὅτε ἐξεδόθη. Ἀλλὰ τοῦτο νοήσαντες δὲν κατωρθώσαμεν καὶ ὅπερ πολὺ ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἠλπίσαμεν, τὸ νὰ προσκολλησώμεν δηλ. τὸ νέον μικρὸν τεμάχιον εἰς τὸν οἰκεῖον τόπον τοῦ μείζονος παλαιοῦ καὶ οὕτω νὰ συμπληρώσωμεν κατὰ τῶν χασμάτων, ἐφ' οἷς δικαίως ἐδυσχέραινεν ὁ σοφὸς ἐκδότης τοῦ Corpus. Ὅπως δὲ ποτε ὅμως, ἐκρίναμεν καλὸν νὰ ἐκδώσωμεν σήμερον τὸ ἐκ Δήλου νέον τεμάχιον, τὸ μὲν διὰ τὴν πολλήν του ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐν τῇ Λεβαδειακῇ ἐπιγραφῇ φρασεολογίαν, τὸ δὲ καὶ κυρίως πρὸς ἐπαύξησιν τῆς ἐν τῷ Corpus ἐπιγραφῆς, ἐλπίζοντες ἅμα, ὅτι εὐτυχέστερος ἡμῶν ἄλλος θέλει ἴσως δυνηθῇ νὰ τὸ προσκολλήσῃ που ἐκεῖ προσφυῶς καὶ νὰ προαγάγῃ ἐπὶ μᾶλλον τὴν τοῦ ἀξιολόγου ἐγγράφου ἐρμηνείαν, ἣν ἐξ ἀνάγκης πολλῆς κατέλιπεν ὁ μακαρίτης Boeckh ἀσυντέλεστον (*).

Ἰδοὺ τὰ ἐκ τοῦ ἐκτύπου γράμματα μετὰ μικρῶν συμπληρώσεων:

1.

....
...
...ηςμισθ

(*) Συμβολὴν μικρὰν πρὸς τοῦτο δίδομεν, μεταβάλλοντες μίαν γραφὴν ἀνέγνωσιν ἐν στίχῳ 11. Ἐκεῖ ὁ Boeckh ἐκ τοῦ Chandler παραλαβὼν τὸ πολὺ ἐσφαλμένον κείμενον ΟΞΙΔΑΝ.Ο...ΕΥΡΕΙΑΝΑΠΟΛΟΥΜΕΝΟΝ μετέγραψε μικροῖς γράμμασι καὶ συνεπλήρωσεν οὕτω· «δο(ν) δ' ἂν (τ)ῶ(ν) δε) εὐρειαν ἀπολούμενον»· ἐσημείωσεν δὲ ὅμως ἐν τῇ στενωχωρίᾳ του τὰδε· «ἀπολούμενον videtur esse condemnatum; sed futurum non intelligo.» Ἡμεῖς δὲ ἐκ δύο τριῶν χωρῶν τῆς Λεβαδειακῆς ἐπιγραφῆς βοηθοῦμενοι, τὴν μεταποιούμεεν τὰ τοῦ Chandler καὶ συμπληροῦμεν ἄνευ ἰνδοιασμοῦ οὕτω· «δο(ον) δ' ἂν (τ)ο(ῦ)το εὐρει ἀναπ(ω)λούμενον.» Μόνον ἡ τοιαύτη ἀνάγνωσις παρέχει τὸ ἐκ τῆς συνεισφοράς τοῦ λόγου ἀπαιτούμενον νόημα. Περιττὸν δὲ διὰ πλείονων ν' ἀποδείξωμεν τοῦτο.

.....μενος εἰς
ἐπι ;) δείξας ἀρχιτε
 5 κτο.....)τα κομισάσθω τὸ ἐπι-
Ιαυτῶι=ἐὰν δὲ μὴ σὺν-
 τελίσῃ.....ἐκ)άστης ἡμέρας δραχμὰς I
τὰ δι)άφορα πάντα πρᾶξοντ(αι ;
καὶ τοῦ ἐγγύου = διδῶ-
 10ἐργῶντ(αι τὰ ἀπὸ ἐπιτίμια ἔ-
 στω.....) ονος ἔστω ἐν ἀρχ. κατ.
)Γρηγόριος ἐκπαθᾶΔΙ
μίσθουσθαι τὸ ἐρ-
 γον.....)ἐν ἡμέ-
 15 ραιςἐργον πα-

Τὸ τεμάχιον σώζει σχεδὸν ἀλώβητον τὴν γωνίαν, ἐνθα τελευ-
 τῶσιν οἱ στίχοι, ἀλλὰ τὸ μῆκος τούτων δὲν φαίνεται νὰ ᾔτο ἴσον
 πάντων. Ἡ γραφὴ δὲν εἶναι ἡ στοιχειῶδὴν, σχῆμα δὲ γραμμάτων
 τὸ τῶν τελευταίων περίπου Μακεδονικῶν χρόνων. Παρατηρεῖται
 δὲ ἐν δυοὶ σίχοις τῷ ς'. καὶ τῷ θ'. εἶδος ςίξεως, δι' ἧς διαφέλλον-
 ται τὰ διάφορα ἐδάφια τῆς συγγραφῆς, κεραῖαι δύο ὀριζόντιαι.
 Εἶναι δὲ τὸ τεμάχιον, κατὰ τὴν ὑπ' ὄψιν μου σημείωσιν τοῦ Στα-
 ματάκη, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,16, πλάτους 0,26, πάχους 0,08.
 Ἔτερον δὲ τεμάχιον, ἔχον τὰς αὐτὰς διαστάσεις πρὸς τὸ προη-
 γούμενον, μᾶλλον δὲ τὴν ἀντίθετον πλευρὰν σώζον (εἰ καὶ ὅχι
 ἐντελῶς ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῶν στίχων) καὶ τὸ ὅποιον δὲν
 εἶναι ἀπίθανον νὰ προσανήκῃ εἰς ἐκεῖνο, ὃν ἴσως ἐκ τῶν ἀνωτέρω
 τῆς ποτὲ μιᾶς στήλης μερῶν, παρουσιάζει, κατὰ τὸ ὑπ' ὄψιν
 μου ἐκτυπον, κανονικώτερά πως τὰ γράμματα, ἰσομεγέθη δὲ σχε-
 δόν. Ἐκδίδω δὲ καὶ τούτου τοῦ τεμαχίου τὸ κείμενον, ὅχι ὡς ἀνήκ-
 ον, ἀλλ' ὡς ἀτελῶς καὶ ἐσφαλμένως ἐκδεδομένον ἐν Revue
 archéologique τῶν Παρισίων τοῦ ἔτους 1873, φυλλάδ, Αὐ-
 γούστου.

Ἰδού τὸ κατὰ τὸ ἐκτυπὸν κείμενον

2.

.....ν ἐπ' ἀρχοντος Δημίου Ν....

.....ου Φίλωνος Θεοδώρου τοῦ Λεωσ.....

.....ος μηνός Ἰεροῦ ἔκτης ἱσταμένου.....

...ἰργονπ;εντ... αθε.

Βη-μασ.....

Ἀμφότερα τὰ τεμάχια εἶναι τανῦν ἐν τῇ ἐν Μυκόνῃ συλλογῇ.

Ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ τῶν Ἀηλίων μηνός Ἰεροῦ (*) παθανολογείται, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τοῦ παλαιότερου, ὅτε ἡ Ἀῆλος δὲν εἶχεν ἔτι ἀποβάλλει τοὺς ἰδίους κατοίκους δεχθεῖσα Ἀττικοὺς κληρούχους. Εἰς ἐκείνους δὲ τοὺς χρόνους ἀπέδωκε καὶ ὁ Boeckh τὴν τῆς ἐργωνίας συγγραφὴν, πεισθεὶς ἐκ τινων ἀποχρώτων λόγων, οὓς ἀναφέρει ἐν τοῖς σημειώμασί του.

Ἔτι ἐκ τῶν τῆς ἀκροπόλεως ἐπιγραφῶν ἐκδέδωκεν τὴν ἑξῆς

8.

.....

...πω

...ωνος αρι..

... τδ.....

...ΝΗΚ...

Βτιγης καταγει..

...ς κατὰ πρόστα-

γμα. ; . ἀν)έγραψεν τὴν προ

...ἔναι εἰς τὸ ἱε-

ρὸν τοῦ) Διδς τοῦ Κωνσταντίνου

40 καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Εὐνολι-

ας..χε;)ε; σιν καὶ ψυχῇ καθῆ-

ρᾷ, ἔ)χοντας λαβῆτα λευ-

κᾶν, ἀνω)ποδέτους, ἀγνεύον-

τας ἀπὸ γυν)αικὸς καὶ κρέως

45 εἰς.....

.....

(*) Ὁ αὐτὸς μὴν ἀναγινώσκεται καὶ ἐν τῇ ὀπ' ἀριθ. 283 ἐπιγραφῇ τοῦ Corp. Inser. Attic. τοῦ Kirchhoff.

⁵ Αναγνώσκεται ἐπὶ τεμαχίου λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,45, πλάτους 0,30, πάχους 0,11. Τὸ περιεχόμενόν της ὁμοίων μὲ τὰ τῆς ἐκ Δαυρίου, τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Μηνὸς Τυρᾶννου, καὶ ἐξέδωκα ἐν τῇ «Παλιγγενεσίᾳ» τῇ 1868, (πῶλλο τῆς 23 Σεπτεμβρίου). Παράβαλε μάλιστα τὰ ἐκεῖ ἀέπλη τῇ ψυχῇ) πρὸς τὰ ἐδῶ «ψυχῇ καθαρῇ». Συμπληρώσει τινὰς ὀλίγας κατὰ τὴν ἀρχὴν τῶν στίχων δοῦς δὲν νομίζει ὅτι πάντως τόσον ὀλιγογράμματοι ἦσαν οἱ στίχοι, εἰ καὶ ὁ θ', καὶ ὁ ι', ὅπως καὶ τὼς δὲ καὶ ὁ ιγ', καὶ ὁ ιδ'. εἰς τοῦτο ἄγουσι σχῆμα γραμμάτων δεικνύει μοι τὸ ἐκτεταγμένον τῶν παλαιωτέρων Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

Ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν εὐρεθεισῶν ἀπερὶ τὸ καθαρισθὲν ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, ὃ κεῖται πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ σπηλαίου τοῦ Δράκου ἐν τῇ χθαμαλῇ, μακρὰν αὐτοῦ περίπου 150 βήματα» ἐκδίδομεν τὰς ἐξῆς.

4.

Διονύσῳ καὶ Σαρᾷ
οἱ συμβαλόμενοι
κατὰ τὸ πρόσταγμα
τοῦ θεοῦ.

5 ἐπὶ ἱερέως Κελλοδρυοῦ (?)

Ταῦτα ἀεπὶ βάθρου λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,65 καὶ πλάτους καὶ πάχους τοῦ αὐτοῦ. Τοὺς συμβαλόμενους ἐκλαμβάνων ὡς δόντας ἐκ συμβολῆς (ἐξ ἐράνου) χρήματα πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἐπὶ τοῦ βάθρου ποτὲ ἀναθήματος, ὑποθέτω, ὅτι θὰ ἦσαν καὶ ὀνομαστί που ἐν ἄλλῃ λίθῳ ἀναγεγραμμένοι. Ἄλλως δὲ εἶχε τὸ πρᾶγμα, ὅταν οἱ ἀνατιθέντες ἦσαν κοινὰ σωματεῖα, ὅποια ἐν ταῖς Ἀθηναῖς ἐπιγραφαῖς ταῖς ἐν τῷ C. I. Gr. συχνὰ ἀναφέρονται οἱ κατοικοῦντες, οἱ παρεπιδημοῦντες ἐν Ἀθῇ, οἱ ἔμποροι, καὶ ναύκληροι, οἱ ἐργαζόμενοι Ῥωμαίων (negotiantes), οἱ μελανηφόροι καὶ οἱ θεραπευταὶ (λάτραι θεότητος τινος). Τὸ ἐν τῷ τελευταίῳ στίχῳ ὄνομα τοῦ ἱερέως ἀπέδωκα, ὡς ὁ Σταματάκης

τὸ ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅπ' ὕψιν μου χαρτίνου ἐκτύπου, παρέχοντος πολὺ ἀσαφῆ τὰ τέσσαρα τελευταῖα γράμματα, δὲν δύναμαι νὰ βεβαιώσω τὸ παράξενον ὄνομα. Μήπως εἶναι Κ α λ ο δ ί κ ο υ ἐπὶ τοῦ λίθου; Καλλιδικόν τινα τοῦλάχιστον ἀνέγνων ἐν τινι τῶν ἀνεκδότων εἰσέτι Δηλιακῶν ἐπιγραφῶν. Εὐρηται δὲ ἤδη καὶ ἐν τικὶ πιδανῶς Ἑρσεῖα ἐπιγραφῇ, τῇ ἐν C. I. Gr. ὑπ' ἀριθ. 2953, b ἐκδοδομένη. Ὅτι δὲ εὐρίσκονται ἐκ παραλλήλου τοῖς ἀπὸ Καλλι ἀρχομένοις τὰ ἀπὸ τοῦ Καλο, εἰ καὶ σπανώτερον, οἷον Καλλικληίδας καὶ Καλοκλίδας, Καλλίτυχος καὶ Καλότυχος, Καλλίξενος καὶ Καλόξενος, εἶναι βέβαιον.

5.

Ἀθηναγόραν Ἀθηναγόρου

Ἀθηναῖον

Ἀθηναγόρας καὶ Λεωνίδης καὶ

Μηνίας οἱ Ζήνωνος τοῦ

5 Ἀθηναγόρου Ἀθηναῖοι τὸν

ἐαυτῶν θεῖον Σαράπιδι Ἰσιδι

Ἀνούιδιδι.

Ἐπὶ ἱερίῳ Κυδίνωρος τοῦ Διονύσου Μελιτίως.

Ταῦτα ἔχει αβάθρον τετράγωνον λίθου λευκοῦ ὕψους 0,72, πλάτους 0,57, πάχους 0,45. Παρ' αὐτῷ εὑρέθη καὶ ἡ βάσις τοῦ ἀνδριάντος μὲ ἔγκοilon τὸν τύπον τῶν ποδῶν.»

Εἰς τὸν αὐτὸν ἄνδρα ἴσως ἀνεκτεῖα καὶ ἡ ἐξῆς κολοβωτάτη ἐπιγραφὴ, αὐτόθι που εὑρεθεῖσα

6.

Ἀθηναγόρας κα....

τούς) πυλῶνας κα(ι.....

7.

Ἰσιδι Σωτείραι Ἀστέρται Ἀφροδίτῃ

καὶ Ἑρωτι Ἀρφοκράτει Ἀπόλλωνι Ἀνδρόμαχος Φανομάχου
(ὑπὲρ ἑαυτοῦ) καὶ γυναικὸς καὶ τέκνων χαριστήριον.

Ταῦτα ἀεπὶ πλακὸς τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, τεθλασμένης εἰς δύο καὶ ἐφθαρμένης».

8.

Ἐπὶ ἐπιμελη-
τοῦ τῆς νήσου
τὸ δεύτερον

Ἀμμωνίου τοῦ

5 Ἀμμωνίου Ἀνα-
φλυστίου

Σαρδάπιδι Ἰσιδι

Ἀνοῦδιδι.

Ἐπὶ τριῶς

40 Εὐθυμάχου τοῦ

Ἐργοχάρου ἐκ

Κεραμείων.

Ταῦτα ἀεπὶ στήλης τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,80, πλάτους 0,30 καὶ πάχους 0,30». Ἐργοχάρης τις ἐκ Κεραμείων ἀναφέρεται καὶ ὑπ' ἀρ. 602 τῶν ὑπ' ἐμοῦ ἐκδοθεισῶν Ἀττικῆς ἐπιγραφῶν ἐπιτυμβίων.

9.

ὁ ἱερεὺς

Διόφαντος Μαραθώνιος

Ἀφροδίτῃ ἀγνῆι

χαριστήριον.

Ταῦτα ἀεπὶ πλακὸς τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,35, πλάτους 0,62, πάχους 0,18».

10.

Ἡφαιστίων Μύρωνος Ἀθηναῖος ἐποίησεν.

Ταῦτα ἔχει ἀκάτω μέρος βάθρου τετραγώνου, λίθου λευκοῦ. Ὁ τεχνίτης, ὁ ἐγκαυθὼς ἀναγεγραμμένος ἀνεγνώσθη ἤδη καὶ ἐπὶ

ἄλλων δύο Δηλιακῶν ἐπιγραφῶν πληρεστέρων, ἃς ἐξέδωκεν ὁ
Boeckh ἐν C. I. Gr. ἀρ. 2284 καὶ 2293.

11.

Ὡρωί
κατὰ τὸ πρόσταγμα
τοῦ θεοῦ
Κτήσιππος
δ Κτησίππου
Χίος
μελανηφόρος.

Ταῦτα ἀεπὶ στήλης πλατείας μετ' ἀετώματος, λίθου λευκοῦ, τεθλασμένης τὰ κάτω, ὕψους σωζομένου 0,45, πλάτους 0,28, πάχους 0,10. » Ὁ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης Χίος μελανηφόρος μνημονεύεται καὶ ἐν ἄλλῃ βραχυτέρᾳ ἐπιγραφῇ, τῇ ἐν C. I. Gr. ὑπ' ἀρ. 2294, ὡς λατρεύσας καὶ τῇ Ἰαδί.

12.

Διογένην
Ἑρμογένης καὶ Εὐτέρ(πη
τὸν ἑαυτῶν υἱὸν
θεοῖς.

Ταῦτα ἀεπὶ βάθρου τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, τεθλασμένου τὰ κατὰ τὴν δεξιὰν τῷ ὀρώντι, μήκους 0,40, πλάτους 0,22, πάχους 0,12. »

13.

Κλεοστρατίδης Ἀπολλωνίου
Ἀθηναῖος
ὑπὲρ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων
καὶ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων
δ καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν θεραπειτῶν

τοὺς Ἑρωτας καὶ τὰς παραστάδας
 Ἀγνῆ· Ἀφροδίτῃ Συρίαι θεῶν
 χαριστήριον ἐφ' ἱερῶς
 Νικοστράτου τοῦ Δημαρέτου Λαμπιρέως.
 40 Ἀνετίθησαν δὲ οἱ Ἑρωτες ἐφ' ἱερῶς
 Ζωίλου τοῦ Ζωίλου Φλυέως,
 δημοσίου δὲ Εὐτυχίδου.

Ταῦτα ἔχει αὐτὸν βάθρον τετράγωνον λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,33, πλάτους 0,51, πάχους 0,64. Παραξενον δὲ ὀπασαῖν, ὅτι καὶ ἄλλοτερον βάθρον ἐλλειπὲς τὰ ἄνω εὐρέθη πλησίον τοῦ προηγουμένου ὅπερ ἐνούμενον μετ' ἄλλων δύο μικρῶν τεμαχίων παρέχει τὰ ἐξῆς·

14.

..... Ἀπο(κ)λωνίου
 Ἀθηναίου
 ὁπὲρ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων
 καὶ) τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων
 5 καὶ ὁπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν θεραπευτῶν
 τοὺς Ἑρωτας καὶ τὰς (παρα)στάδας
 Ἀγνῆ· Ἀφροδίτῃ Συρίαι θεῶν
 χαριστήριον ἐφ' ἱερῶς
 Νικοστράτου τοῦ Δημαρέτου Λαμπιρέως.
 40 Ἀνετίθησαν δὲ οἱ Ἑρωτες ἐφ' ἱερῶς Ζωίλου
 τοῦ Ζωίλου Φλυέως,
 δημοσίου δὲ Εὐτυχίδου.

δηλαδή αἱ αὐταὶ λέξεις ταῖς τοῦ προηγουμένου λίθου ἀναγινώσκονται καὶ ἐπὶ τούτου καὶ ἐν τῇ αὐτῇ τάξει τὰ γράμματα εἶναι κεχαραγμένα, πλὴν μόνον ἐν τοῖς προτελευταίοις τρισὶ στίχοις, ἐνθα μικρὰ παραλλαγή τῆς τάξεως. Ὑποθέτομεν δὲ εὐλόγως, ὅτι καὶ ἐν τῷ ἄνω μέρει τοῦ βάθρου, τῷ ἐκλιπόντι, τὸ αὐτὸ ὄνομα τοῦ Κλεοστρατίδου ἤτ' ὅτε γεγραμμένον καὶ τὰ λοιπὰ πάντα ὅμοια, δι' ὀντιναδὴποτε λόγον.

Ἀλλ' ἰδοὺ καὶ τρίτῃ ἄλλῃ ὁμοίᾳ κατὰ τινα ἐπιγραφὴν, ἡ ἐξῆς·

15.

Κλεοστρατίδης· Ἀπο(κ)λωνίου.....

καὶ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων.....

καὶ τῶν θεραπευτῶν τούτων.....

Συρίαὶ θεῶν χαριστήριον ἐφ' ἱερίας.....

5 Ἀνετίθη ὁ θρόνος ἐπὶ ἱερίας Αἰσ(χρίωνος).....

Ζακαρεῶντος Δημητρίου.

Ταῦτά ἀπὲρ βάθρου τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, ἔχοντος ἐν τῇ ἄνω ἐπιφανείᾳ μεγάλην τετράγωνον κοιλότητα, ἐφ' ἧς ἵστατό ποτε ὁ θρόνος. Ἐχει ὕψος 0,25, πλάτος 0,47, πάχος 0,10. Τὸ βάθρον τοῦτο ἡνοῦτο μεθ' ἑτέρου μὴ εὐρεθέντος, εἰς δ' ἐξηκολούθει ἡ ἐπιγραφή. »

Τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὀνόματος Αἰσχυρίωνος ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, λαβόντες ἐκ τοῦ ἐξῆς λίθου.

16.

Ὑπὲρ τοῦ δήμου τοῦ Ἀθηναίων καὶ τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαίων Αἰσχυρίων Αἰσχυρίωνος τοῦ Διονυσίου Μελιτεῦς ἱερεὺς γενόμενος Ἀγνῆς Ἀφροδίτης ἐν τῷ ἐπὶ Ἀριστάρχου ἄρχοντος ἐκ-
5 αὐτῶν τὸν βωμὸν ἐκ τῶν ἰδίων ἐπὶ ἐπιμελητοῦ τῆς νήσου [Ἀμεινίου τοῦ Δημητρίου Ἀθηναίου ;] καὶ τῶν ἐπὶ τὰ ἱερὰ Σωσικράτου Θριασίου, Ἰάσονος Ἀλωπεκῆθεν, κλειδουχοῦντας Ζήνωνος τοῦ Ζήνωνος Κηρισιεύς, κανηφορούσης Ζωίλας τῆς Διογένους Κυδαθηναίως θυγατρὸς, Ζακορεῶντος Δημητρίου, δημοσίου (δὲ ;) Εὐτυχίδου.

Ταῦτα ἔχει αβάθρον τετράγωνον λίθου λευκοῦ, μήκους 0,95, πλάτους 0,35, πάχους 0,23. » — Ὁ τοῦ γ'. στίχου ἄρχων Ἀριστάρχος εἶναι ἐκ τῶν Ἀθήνησιν ἐπωνύμων καὶ τίθεται ὑπὸ A. Dumont (ἴδε *Fastes éponymiques d' Athènes*) εἰς τὸ 133 πρὸ Χρ. ἔτος· ἃ Ἐν τῷ δ'. καὶ ε'. στίχῳ, » λέγει ὁ Σταματάκης, ἄδνομα ἐπιμελητοῦ τῆς νήσου ἦτο ἐγκεχαραγμένον πρότερον ἄλλο ἀντὶ τοῦ νῦν μετὰ δυσκολίας ἀναγινωσκομένου, καὶ ἐξηλείφθη, ἵνα ἐγχαράχῃ τὸ ὑπάρχον. » Καὶ τῷ ὄντι τοιοῦτόν τι ὑπεμφαινουσι τὰ ἐν τῷ ὑπ' ὅψιν μου χαρτίνῳ ἐκτύπῳ ἀμυδρὰ ἐκεῖ γράμματα.

17.

Κλεισπάτραν Φιλοστράτου

Ἀραδίαν τῶν ἀπὸ Μαράθου

Γάιος Σήιος Γναίος Ῥωμαῖος
 Ἀριστόμαχος τὴν αὐτοῦ
 5 μητέρα Ἀγνήϊ Ἀφροδίτῃ
 Συρίαι θεῶι.
 ἰφ' ἱερῶς Διοφάντου τοῦ Ἀριστοκλείους
 Μαραθωνίου.

Ταῦτα ἀεπὶ βάθρου τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,70, πλάτους 0,50, πάχους 0,45.»

Καὶ αὐταὶ μὲν αἱ ἐπιγραφαὶ τοιαῦται· ἡ δὲ ἐξῆς, οὕσα ἐκ τῶν παρὰ τὸν μέγαν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος εὐρεθείσων, εἶναι ἀλλοία·

18.

Ὁ δῆμος δ' Ἀηλίων
 Ἀδμητον Βόκρου Μακεδόνα
 Εἰρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐσεβείας τῆς περὶ τὸ ἱερὸν
 καὶ εὐνοίας τῆς εἰς τὸν δῆμον τῶν Ἀηλίων.

Τὰ γράμματα ἀεπὶ βάθρου τετραγώνου, λίθου λευκοῦ, ὕψους 0,73, πλάτους 0,98, πάχους 0,60.» Ταύτης τῆς ἐπιγραφῆς χάρτινον ἔκτυπον δὲν εἶχον ὑπ' ὄψιν.

Πρὸς τὰ βορειανατολικά δὲ τῆς καθ' Ἡρόδοτον μὲν (2, 70) τροχαιοῦς καλουμένης λίμνης, νῦν δὲ γνωριζομένης ὑπὸ τὸ κοι-
 νὸν ὄνομα Ἀλυκῆς, ἐνθα ὁ χάρτης τοῦ Kiepert θέτει τὸ γυμνά-
 σιον τῶν Ἀηλίων, εὐρέθη, πλὴν ἄλλων, βάθρον τετράγωνον λίθου
 λευκοῦ, ὕψους 1,18, πλάτους καὶ πάχους 0,30, ἔχον ἐπὶ τῆς
 μιᾶς πλευρᾶς τὰδε·

19.

Ἀπόλλωνι καὶ Ἑρμῇ
 Ἀφθόνητος Μένιος
 γυμνασιάρχης
 καὶ Κρίτις Νικάρχου
 5 ὑπογυμνασιάρχης.

ἐπὶ δὲ τοῦ γείσου τῆς ἄλλης πλευρᾶς τὰδε·

Αἰσχρίων.

Ἐκ δὲ τῶν ἐν Ῥητεῖα εὐρεθεισῶν ἐπιγραφῶν ἐκδίδομεν τὰς
ἐξῆς δύο·

20.

Στέφανος Κλεογένους

Ἀφροδίτης πανδήμωι

Ἐχει ταῦτα ἀμικρὸν βάθρον τετράγωνον λίθου λευκοῦ, ὕψους
0,08, μήκους 0,77 καὶ πλάτους 0,02. Εὐρέθη κατὰ τὸ ἀρκτικὸν
τμήμα τῆς Ῥητείας ἐν τινὶ ἀκρωτηρίῳ ἐστραμμένῳ πρὸς τὴν νῆ-
σον Σύρον, κατὰ τὴν θέσιν Παρακάστρι, ἐνθα εὐρίσκονται ἐρείπια
μεταγενεστέρων οἰκοδομῶν.»

21.

Θεοδώρα Τίτου θυγάτηρ χρηστὴ χαίρει.

Ταῦτα ἀπὲρ γείσου Ἰωνικοῦ μετ' ὀδόντων, λίθου λευκοῦ,
ἐχοντος μήκος 2,00, πλάτος 0,30, πᾶχος 0,23. Εὐρίσκεται
ἐξωθεν τοῦ ἐρημοκλησίου τῆς ἁγίας Κυριακῆς τοῦ κειμένου ἐν τῷ
νεκροταφείῳ.»

Τόσας σήμερον ἐκ τῶν τῆς Δήλου καὶ τῆς Ῥητείας ἐπιγραφῶν,
ἄλλοτε δὲ ἄλλας.

Λέγομεν δὲ κατὰ τὰς σημειώσεις τοῦ Σταματάκη, ὅτι ἐκ τῶν
ἀνωτέρω ἐκδοθεισῶν ἐπιγραφῶν αἱ μὲν ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 3, 6, 7, 9,
11, 12, 13, 14, 16, 19, 20 μετεκομίσθησαν εἰς τὴν ἐν Μυκόνῳ
ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἑταιρίας σχηματισθεῖσαν συλλογὴν,
αἱ δὲ λοιπαὶ ἔμειναν κατὰ χώραν.

Ἐκ δὲ Κυθήρων ἐκδίδομεν τέσσαρας ἐπιγραφάς, ἐξ ὧν τὰς
τρεῖς καὶ αὐτουσίους ἐκόμισεν ἐκείθεν εἰς τὸ ἐν τῷ Βαρβακείῳ
Μουσεῖον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας ὁ Σταματάκης τὸ παρελθὼν
θέρος, ἡ δὲ τετάρτη ἔμεινεν ἐκεῖ.

22.

....

.....»

.....»

...ὑπάρ)χαν (δὲ; αὐτ)ῶι

ΡΗΝΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΘΗΡ

- ...καὶ τοῖς ἄλλοις Κυ...
 8 οὐς..... ἦν καὶ ἀσφά(λ)ειαν καὶ
 ...ἀτέ)λειαν πάντων καὶ
 ...καὶ προσδρίαν ἐν τοῖς
 ἀγῶσιν οὐδ' ἂν πόλις) τίθητι καὶ σίτητιν
 ἐν προτακνέῳ καὶ πᾶσι; ὅσα καὶ τοῖς ἄλλοις
 10 προτίνας καὶ εὐεργέταις τὰς καὶ δόλους τῶν Κυ-
 θηρίων..... ταῦ δάμου τ.ν
 ...μ; ἐνος ...
 ... αμονο |
 ... ποτα
 15 ντῶ
 ... πηροε-
 ν).....

Τὸ ἀνωτέρω μέρος προξενικοῦ ψηφίσματος ἀναγινώσκεται ἐπὶ
 τριῶν τεμαχίων λίθου ἐρυθροῦ (τοῦ λεγομένου Λακωνικοῦ), προσ-
 αρμοζομένων ἀλλήλοις καὶ ἐχόντων ἐν ὅλῳ ὕψος μὲν 0,207,
 πλάτος δὲ 0,134 καὶ πάχος 0,035. Τὰ γράμματα εἶναι τῶν
 παλαιότερων Ῥωμ. χρόνων.

Ἐν δὲ ἄλλο μικρὸν τεμάχιον λίθου ὁσαύτως ἐρυθροῦ, ὕψους
 μὲν 0,10, πλάτους δὲ 0,09 καὶ πάχους 0,035, φαίνεται μὲν πως
 ἐκ τοῦ ὅλου σχήματός του ὡς ἀνήκον εἰς τὸ ἀνωτέρω ψήφισμα,
 ἀλλὰ δὲν προσαρμόζεται. Ἐχει δὲ γράμματα τὰδε:

23.

-
 ...ε; ε...
 ...τοκλ...
 ...Λακιδ)αιμονίου...
 ...ε)υ; δοκουμεΝ;...
 5Ιηλθον αε.....
 ...ε τὰν πᾶσ(αν...
 ...μ; ἐνος ε...
 ...νεχῶ;...
 ...αυ;...

24.

Νικοκράτης
 τοῦ Νικοκράτους

Ταῦτα τὰ ἐμοὶ ἀκατάληπτα ἀναγινώσκονται γράμμασι τῶν ὑστέρων Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐπὶ τετραγώνου βάθρου μικροῦ, λίθου ἐρυθροῦ, πλάτους 0,41, πάχους 0,31, ὕψους 0,22. Ἐχει δὲ ἀνωθεν βαθεῖαν τετράγωνον καὶ ἡ βάσις του εἶναι οὕτω ἡρέμα ὑπεσκαμμένη κοιλότητα ὥστε ἀφήνει κατὰ τὰς τέσσαρας ἄκρας οἷον πόδας βραχεῖς ἀπεστρογγυλωμένους. Τοιοῦτου σχήματος βάθρον, ἀλλὰ πολὺ μικρότερον καὶ ἄνευ κοιλότητος ἄνω, ὁμοιάζον δὲ ὑποπόδιον ἢ ἐπίξηνον, εἶχε κομίσει ὁ Δωρ. Ἐρ. Σχλίεμαν ἐκ Μυκηνῶν πρὸ δύο ἐτῶν καὶ τὸ προσήνεγκε δῶρον εἰς τὴν ἀρχαιολ. Ἑταιρίαν. Ὁ Σταματάκης τὸ ἐκ Κυθήρων ὀνομάζει «λεκάνην ἐξ ἐπιθέματος τάφου,» ἕνεκα τῆς κοιλότητός του βεβαίως. Ἐδωρήθη δὲ τοῦτο, ὡς καὶ τὰ 4 τεμάχια ψηφισμάτων, εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν παρὰ Ἑμμανουὴλ Μόρμορη κατοικοῦ Κυθήρων.

25.

Ὅνα σίπολις γυμνα-
σιάρχῃσας τὸ πυρι-
ατήριον καὶ τὸ κόνισ-
μα Ἑρμῆι.

Ἡ ἐπιγραφή αὕτη οὕσα κεχαραγμένη ἐπὶ βάθρου τετραγώνου λίθου Ἀλαωνικοῦ ἔχοντος ἄνω μικρὰν κοιλότητα εὐρέθη εἰς τὸ λεγόμενον Παλῆοκαστρον, τῶρα δὲ εἶναι εἰς τὸ ἐν τῇ πόλει Κυθήρων γραφεῖον τοῦ ἐμπόρου Ἰω. Γ. Ντζάννη. ἔχει ὕψος 0,16, πλάτ. 0,32, πάχ. 0,27.

Ἡλέξις κόνισμα κεῖται ἀντὶ τῆς συνηθεστέρας κονιστήριον, μέρους γυμνασίου, ὡς εἶναι καὶ τὸ πυριατήριον. Ταῦτα καὶ ἐκ Κυθήρων.

Πρὶν δὲ ἀποθέσωμεν τῆς χειρὸς σήμερον τὸν κάλαμον, ἔχομεν νὰ ἐκφράσωμεν τὸ ἄλλος ἡμῶν δι' ὅσα κατ' αὐτάς ὄχι ἡπίως θίγοντα τὴν πατρίδα ἡμῶν ὡς πρὸς τὰ ἀρχαιολογικὰ ἀνέγνωμεν ἐν τῷ Journal officiel τῶν Παρισίων (φύλλῳ τῆς 24 Ἀπριλίου 1876). Ἐκεῖ τοῦ δοκίμου ἐν ἀρχαιολόγοις καὶ νῦν ὑπουργοῦ ἐπὶ τῆς παιδείας κ. Οὐαδδινγκτῶνος ἐδημοσιεύθη λόγος, ὁ ἐκφωνηθεὶς ἐν τῇ Σορβόνη ἐπὶ τῆς διανομῆς τῶν τοῦ ἔτους διαγωνισμάτων. Ἐλέχθη δ' ἐν αὐτῷ, μετὰ μνείαν ἐπαινετικὴν τῶν

τελευταίων ἐν Γαλλίᾳ, Γερμανίᾳ, Ἀγγλίᾳ καὶ ἄλλαχού γενομένων ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν, ὅτι αὖν Ἑλλάδι μικρὰ πράγματα ἐγένοντο, διότι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις οὔτε αὐτὴ ἀγαπᾷ τὰς ἀνασκαφὰς οὔτε ἄλλους ἀφήνει νὰ κάμνουν ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τῆς. » Ἐπηκολούθησαν δὲ μευιδάματα τοῦ ἐκ καθηγητῶν συγκεκροτημένου ἀκρόατηρίου, σημειούμενα ἐν παρενθέσει.

Εἶναι περίεργον, ὅτι κατὰ τὸν τῆς Γαλλίας ὑπουργὸν λόγος τῆς μικροπραγίας ἡμῶν δὲν εἶναι ἡ γνωστὴ τοῦ ἔθνους μας μικρότης καὶ τὸ *parvum parva decet*, ἀλλὰ τις κακοτροπία τῆς Κυβερνήσεως. Ἐν τούτοις ἡ ἀλήθεια ἄλλως ἐχούσα δὲν δικαιῶ τοὺς τοιούτους διὰ λόγων προπηλακισμούς. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις καὶ ἀγαπᾷ τὰς ἀνασκαφὰς καὶ κάμνει ὅσας δύναται κατὰ μέτρον τῶν οὐχὶ μεγάλων χρηματικῶν τῆς πόρων. Μάρτυρες τὰ ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἀθηνῶν ἀπὸ ἐτῶν τελούμενα ἔργα καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ ᾠδείου τοῦ Ἡρώδου, καὶ ἡ πρώτη ἀποκάλυψις τῆς μοναδικῆς ἐν τῷ ἔξῳ Κεραμεικῷ νεκροπόλεως καὶ ἡ ἐσχάτως γενομένη περὶ τὸ ὠρολόγιον τοῦ Ἀνδρονίκου Κυρρόστου σκαφὴ καὶ διακόσμησις τοῦ ὅλου ἐκεῖ χώρου. Τὴν ἀνασκαφὴν δὲ τοῦ Παναθηναϊκοῦ σταδίου δὲν ἀναφέρομεν, διότι αὕτη ἐγένετο δαπάνῃ τοῦ βασιλέως ἡμῶν Γεωργίου καὶ ἴσως τὸν βασιλέα δὲν εἶχεν ἐν τῷ νῷ ὁ ὑπουργός, ὅτε κατέκρινε τὴν Κυβερνήσιν του. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲν ἀναφέρομεν οὐδὲ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἡμῶν Ἑταιρίας τὰ πολλὰ καὶ πολυδάπανα ἔργα, τὰ ἐκτελεσθέντα κατὰ τὰ τελευταῖα 17 ἔτη. Αὕτη δὲ ἡ κατακρινόμενη Κυβέρνησις ἐκτὸς ὅτι καθ' ἑκαστον ἔτος ἀντὶ πολλῶν χρημάτων ἐξαγοράζει οἰκόπεδα ἀρχαιολογικῆς ἀξίας καὶ τὰ παραδίδει εἰς οὓς δεῖ πρὸς ἀνασκαφὴν, αὕτη, λέγομεν, ἡ Κυβέρνησις καὶ ἄλλους, ξένους δηλαδὴ, καὶ μάλα εὐκόλως ἀφήνει νὰ σκάπτωσιν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, συμφῶνως πρὸς τὸν κείμενον ἀρχαιολογικὸν νόμον, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ χρήματα ἐνίοτε δαπανᾷ ἕνεκα τοιούτων παρὰ ξένων κατὰ καιροὺς ἐπιχειρουμένων ἔργων. Ἴδου τὰ γενονότα. Τῷ 1852 συνεχώρησεν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς τὸν Γάλλον Beulé, ἓνα τῶν πρώην συναδέλφων τοῦ κ. Οὔαδδινγκτῶνος, νὰ ἀνασκάψῃ τὰ κάτω Προ-

πύλαια τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐπιγραφὴ Γαλλιστὶ καὶ Ἑλληνιστὶ χαραχθεῖσα καὶ στηθεῖσιν ἐπιτοπίως διακηρύττει. Τῷ 1860 διηρυχθὲν τὰς τοῦ Γάλλου Lenormant ἐν Ἐλευσὶν ἀνασκαφάς, ἐξαγοράσασα οἰκίας χωρικῶν κεκλιμένας ἐπὶ τῶν ἀνασκαπτέων τόπων ἀντὶ 2 χιλ. δραχμῶν. Τῷ 1861 συνεχώρησεν εἰς τοὺς Γάλλους Wescher καὶ Foucart νὰ ἀναδείξωσιν ἐπὶ πλέον διὰ σκαφῆς τὸν περίβολον τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀφοῦ ἐξηγόρασε πρῶτον οἰκίας τινὰς ἐκεῖ. Τῷ 1873 συνεχώρησεν εἰς τοὺς Γάλλους Burnouf καὶ Lebègue νὰ ἀνασκάψωσι τὴν ἐν Δήλῳ Δρακοσπηλῆν, κατὰ συνέπειαν τοῦ ὁμοίου ἔργου καὶ αὐτὴ ἐδαπάνησεν οὐκ ὀλίγα, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἰδιωτικῶν σωματείων. Τῷ 1875 συνεχώρησεν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς τὸν Γάλλον Burnouf νὰ σκάψῃ ἐν τῇ Ἀκροπόλει Ἀθηνῶν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Κλεψύδρας. Τέλος ἐν τούτῳ τῷ ἔτει, ὀλίγας ἐβδομάδας πρὶν ἐκφωνηθῇ ὁ ἐν τῇ Σορβόννῃ λόγος, ἡ Ἑλλ. Κυβέρνησις συνεχώρησεν εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ Γάλλου Boulanger νὰ ἀνασκάψωσιν ἀρχαίους τάφους παρὰ τὴν Ἀγ. Τριάδα Ἀθηνῶν. Ἡ αὕτη Κυβέρνησις καὶ εἰς Γερμανούς, τὸν O. Müller, τὸν Strack, τὸν Curtius καὶ τὸν Bötticher, συνεχώρησε νὰ σκάψωσιν ἐν Δελφοῖς, ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ (ὅτε καὶ εἰς δίκην πρὸς ἰδιώτας ἐνεπλήχθη αὐτὴ δαπανηρὰν) καὶ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐν τῇ Πνυκί καὶ πρὸς τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ καὶ τῷ Μουσεῖῳ καὶ ἐν Μουνυχίᾳ, τὰ τελευταῖα δὲ καὶ εἰς τὴν Γερμανικὴν Κυβέρνησιν διὰ συμβάσεως παρεχώρησε τὴν τῆς Ὀλυμπίας ἀνασκαφὴν, ὑποβαλλομένη, ὡς πασίγνωστον, εἰς ὅχι μικρὰς χρηματικὰς δαπάνας.

Ταῦτα ἡμεῖς οἱ δὲ ἀπανταχοῦ φίλοι τῆς κατ' ἀλήθειαν ἱστορίας ἂς κρίνωσι. Καὶ μία δὲ ἐνὸς μόνου ἐξ αὐτῶν φωνή, ὅχι ἐπεικῆς, ἀλλὰ δικαία μόνον, ἂν ἀκουσθῇ ἐπὶ τούτοις, ἡμεῖς ἱκανοποιηθῆμεν ἀντὶ τῶν ἐν τῷ Journal officiel πικρῶν ἐκείνων soupirs.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 28 Ἀπριλίου 1876.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ,

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΕΙΣ.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρία, ἔχουσα ἤδη ἀφθονώτερα τὰ χρηματικὰ μέσα ἐκ τῶν ἐνιαυσίων εἰσπράξεων τοῦ ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων λαχείου, ὅπερ συνεχώρησεν αὐτῇ ἡ Κυβέρνησις διὰ Β. Διατάγματος τῆς 19 Νοεμβρίου 1874 νὰ προκηρύξῃ, προέβῃ πρὸ μικροῦ εἰς γενναίαν ἀπόφασιν νὰ ἀνασκάψῃ καὶ καθαρίσῃ πρῶτον μὲν τὴν τῶν Ἀθηνῶν Ἀκρόπολιν, τὰ τε ἔσω καὶ περίεξ αὐτῆς, ὅσα μέχρι τοῦδε δὲν ἐξητάσθησαν, καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς Δελφοὺς καὶ τὴν Ἐλευσίνα.

Καὶ τῆς μὲν Ἀκροπόλεως τὸν καθαρισμὸν ἤρχισε πρὸ τινων ἐβδομάδων διὰ τῆς μεταφορᾶς τῶν πολλῶν χωμάτων ἀ ἐρρίφθησαν ἐξ αὐτῆς πρὸ ἐτῶν πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος, τὰ μεταξὺ τῶν δύο ἀρχαίων θεάτρων, Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐργασία προβαίνει δραστηρίως, πιστεύομεν ὅτι ἐντὸς τοῦ θέρους θέλει ἀποπερατωθῇ ὁ καθαρισμὸς τοῦ μέρους τούτου, μὲθ' ὃν ἔπεται ἡ ἀνασκαφὴ τῶν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως μερῶν ὅσα μένουσιν ἔτι ἀνεξέταστα.

Ἡ ἐπιχείρησις ὅμως τῆς τῶν Δελφῶν καὶ Ἐλευσίνος ἀνασκαφῆς θέλει ἀναβληθῇ κατ' ἀνάγκην μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῆς Βουλῆς, ἥτις δεόν νὰ ψηφίσῃ προηγουμένως νόμον καθορίζοντα τὰ τῆς μετοικεσίας τῶν κατοίκων τῶν πόλεων τούτων. Εἰς τὴν αὐτὰς τινος τοῦ νόμου τούτου καὶ εἰς τὴν ἀναγκαίαν μελέτην πρὸς μεταρρυθμίσαν διατάξεων τινων τοῦ ἐν ἰσχύϊ ἀρχαιολογικοῦ νόμου γνωρίζομεν ὅτι καὶ ἡ Κυβέρνησις καὶ τὸ συμβούλιον τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας σκέπτονται νὰ πραδῶσι ταχέως.

Αἱ ἐν τῷ Διπύλῳ ἀνασκαφαὶ τῆς αὐτῆς Ἑταιρίας, αἵτινες ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πολλὰ ἐφεξῆς ἔτη, διεκόπησαν πρὸ μικροῦ, οὐχὶ διότι ἀπεπερατώθησαν, ἀλλὰ διότι οἱ παρακείμενοι ἀγροὶ ἀνήκουσιν εἰς ιδιώτας, καὶ ἀνάγκη νὰ ἀγοράσῃ αὐτοὺς προσηγυμένως ἡ Κυβέρνησις, ὡς ἔπραξε καὶ περὶ τῶν ἤδη ἀνασκαφέντων ἐν τῇ αὐτῇ θάσει. Κατεπείγουσα ἀνάγκη ὅμως εἶναι νὰ ἀρθῶσιν οἱ τοῦ φωταερίου ἀγωγοί, οἵτινες, διερχόμενοι διὰ τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, κωλύουσι τὴν ἐντελῆ καθαρίσιν αὐτοῦ. Περὶ τῆς μετακομίσεως τῶν ἀγωγῶν τούτων ἀνέφερε τὸ τῆς Ἑταιρίας

συμβούλιον πρὸ πολλοῦ τὰ δέοντα πρὸς τε τὸ ἀρμόδιον Ἑπουρ-
γεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν καὶ εἰς τὴν τοῦ φωταερίου Ἑταιρίαν,
ἀφ' ὧν ἐλπίζεται ἡ ἐκτέλεσις.

Ἡ ἔνεκα τῶν ρηθέντων λόγων μὴ ἀποπεράτωσις τῆς ἀνασκα-
φῆς τοῦ χώρου τούτου κωλύει τὴν Ἑταιρίαν νὰ περιφράξῃ καὶ
κοσμήσῃ αὐτὸν, ὅστις καὶ διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἀρχαιολογικὴν
σημασίαν, καὶ διότι κεῖται ἐν τῇ ἀπὸ Πειραιῶς εἰσόδῳ τῆς πόλεως
δέον νὰ ἔχῃ εὐπρόσωπον ὄψιν.

Πρὸς τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότας νέων βιβλίων.

Ἡ ἔλλειψις βιβλιογραφικοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος καθί-
σταται ἐπικαιροτέρα ἐφ' ὅσον ἡ ἡμετέρα φιλολογία ἀναπτύσσε-
ται ἐπὶ μᾶλλον. Τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐπεχείρησάν τινες νὰ ἀνα-
πληρώσωσι δι' ἐκδόσεως βιβλιογραφικῶν δελτίων περιοδικῶς ἐκ-
διδομένων, ἀλλ' ἔνεκα καιρικῶν περιστάσεων ἔπαυσεν ἡ ἔκδοσις
τούτων ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ. Ἐντεῦθεν οὔτε ἡμεῖς, οὔτε ἄλλογενεῖς
λόγιοι, ἐνδιαφερόμενοι εἰς τὴν πρόοδον τῆς ἡμετέρας φιλολογίας,
γινώσκομεν τίνα καὶ πόσα συγγράμματα βλέπουσι καθ' ἑκάστην
τὴν φῶς τῆς δημοσιότητος. Τοῦτο δὲ οὐκ ὀλίγον βλάπτει καὶ
τοὺς ἐκδότας καὶ τοὺς ἀναγνώστας νέων φιλολογικῶν πονη-
μάτων.

Τὸ Ἀθήναιον, ἐπεὶ δὴ ἐκδίδεται τακτικῶς ἐπὶ 4 πλήρη ἔτη, καὶ
εἶναι ἤδη γνωστὸν εἰς τε τοὺς ἐνταῦθα λογίους καὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ
ἀλλοδαπῇ φιλολόγους καὶ ἀρχαιολόγους, δύναται, νομίζομεν, νὰ
ἀναπληρώσῃ ἐν μέρει τὴν ἔλλειψιν ταύτην τῆς ἡμετέρας φιλολο-
γίας, δημοσιεύον τὰ ἐκάστοτε νέα τῆς φιλολογίας ἡμῶν προϊόντα.

Πρὸς ἐπίτευξιν ὅμως τούτου ἀπαιτεῖται καὶ ἡ σύμπραξις πάν-
των τῶν συγγραφέων καὶ ἐκδοτῶν οἰουδήποτε πονήματος. Διὸ
προτρέπομεν τοὺς ἡμετέρους νὰ πέμπωσιν ἂν θέλωσιν εἰς τὴν διευ-
θυνσιν τοῦ περιοδικοῦ τούτου εἴτε οἱ συγγραφεῖς εἴτε οἱ ἐκδοταὶ
παντὸς νέου βιβλίου καὶ φυλλαδίου οἰουδήποτε ἀντίτυπον, ἢ τοῦ-
λάχιστον (οἱ μὴ θέλοντες νὰ κάμωσι τὴν θυσίαν ταύτην) ἀκριβῶς
ἀντιγεγραμμένον τὸν τίτλον αὐτοῦ, καθ' ὃν τρόπον γνωστοποιεῖ

τὸ Ἀθήναιον ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ τὰ νεοφανῇ βιβλία· ἡ δὲ διευ-
θυνσις θέλει δημοσιεύει ταχέως ἐν ἰδιαιτέρῳ τμήματι τὰ οὕτως
εἰς αὐτὴν γνωστοποιούμενα νέα βιβλία. Οὕτως οὐ μόνον θέ-
λομεν εὐχαριστήσῃ πάντας τοὺς ἀλλογενεῖς λογίους, οἵτινες
μετὰ πολλοῦ πόνου καὶ δαπάνης ζητοῦσι νὰ μάθωσι τὰ ἐν τῇ
ἡμετέρα γλώσσῃ ἐκδιδόμενα νέα βιβλία, ἀλλὰ θέλομεν χορη-
γήσῃ αὐτοῖς συγχρόνως καὶ τὰ μέσον νὰ κάμωσι γνωστὸν ἐν Εὐ-
ρώπῃ πᾶν νέον ἑλληνικὸν σύγγραμμα, ὅπως πράττουσιν ἐν τοῖς
βιβλιογραφικοῖς αὐτῶν περιοδικοῖς καὶ περὶ παντὸς πάσης γλῶσ-
σης νέου προϊόντος τῆς διανοίας.

Ὅσοι τῶν ἐκδοτῶν πολιτικῶν ἐφημερίδων λαμβάνουσι τὸ
Ἀθήναιον παρακαλοῦνται νὰ ἀνατυπώσωσιν εἰς τὰς ἐφημερίδας
των τὴν γνωστοποίησιν ταύτην.

*Μετεωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιηθεῖσαι
ἐκ τοῦ ἀστερόσκοπεῖου Ἀθηνῶν.*

1876. Μάρτιος. (Ε. Ν.).

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 750,19
Μεγίστη » 755,25 (τὴν 22^{ην}).
Ἐλαχίστη » 743,11 (τὴν 3^{ην}).

Θερμόμετρον Ἑκ.

Μέση θερμοκρασία 14,45.
Μεγίστη » 24,2 (τὴν 29^{ην}).
Ἐλαχίστη » 2,6 (τὴν 6^{ην}).

Ἡμέραι βροχῆς 5, δρόσου 1 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος
7,10 χμ.), ἀστραπῶν 1, βρόντων 1.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ 10 ἡμέρας ΝΔ, 4 Δ, 3 ΒΔ, 1 Β,
1 ΒΑ, 12 Ν.

Ἀπρίλιος.

Βαρόμετρον.

Μέση θλίψις 752,21...
Μεγίστη » 758,28 (τὴν 16^{ην}).
Ἐλαχίστη » 744,56 (τὴν 1^{ην}).

Θερμόμετρον.

Μέση θερμοκρασία 17,36.

Μεγίστη » 28,8 (τὴν 24ην).

Ἐλαχίστη » 8,4 τὴν (11ην).

Ἡμέραι βροχῆς 8 (ποσὸν τοῦ καταπεσόντος ὕδατος 11,48 χμ.), ἀστραπῶν 4, βροντῶν 1.

Ἄνεμοι ἐπνευσαν κατὰ 6 ἡμέρας ΝΔ, 6 Δ, 9 ΒΑ, 10 Ν.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ.

Τεύχ. Δ' σελ. 222, ὑποσημ. ζ. 4, γράφει: ΜΙΧΑΗΛ.—
 Σ. 223, ὑποσημ. ζ. 5: πρωτοβεστιάριος.—Σ. 227, ζ. 14:
 1117.—Αὐτ. ζ. 21: ἐμπικρον.—Αὐτ. ζ. 23, μετὰ τὴν λέξιν
 ἐξῆς, πρόσθε: ὅπερ μετελήφθη ἀπὸ τοῦ ΤΞ' χειρογράφου
 τεύχους τῆς Πατριάρχης βιβλιοθήκης (φύλ. 345—46).—Σ.
 230, ζ. 10: τὸ Υἱόν.—Σ. 231, ζ. 11: ἐν τοῖς τοιούτοις.—
 Σ. 238, ὑποσημ. ζ. 8: ἐπιγουνίδιον.—Σ. 239, ὑποσημ. ζ.
 1: Οὕτω δῆ.—Σ. 240, ζ. 22: στρατός.—Σημειωτέον δὲ, ὅτι
 τὸ μετὰ τὴν σελίδα 242 πανομοιότυπον μονογράμματον ἀνήκει
 οὐχὶ εἰς τὴν αὐτόθι ὑπογραφὴν, ἀλλ' εἰς τὴν ἐν σελίδι 239. Ἐν
 ἐκείνῃ γὰρ παρέλιπον ὁ ἀπογραφεὺς τὴν ἐν ταύτῃ φερομένην λέ-
 ξιν: λοιπῶν.

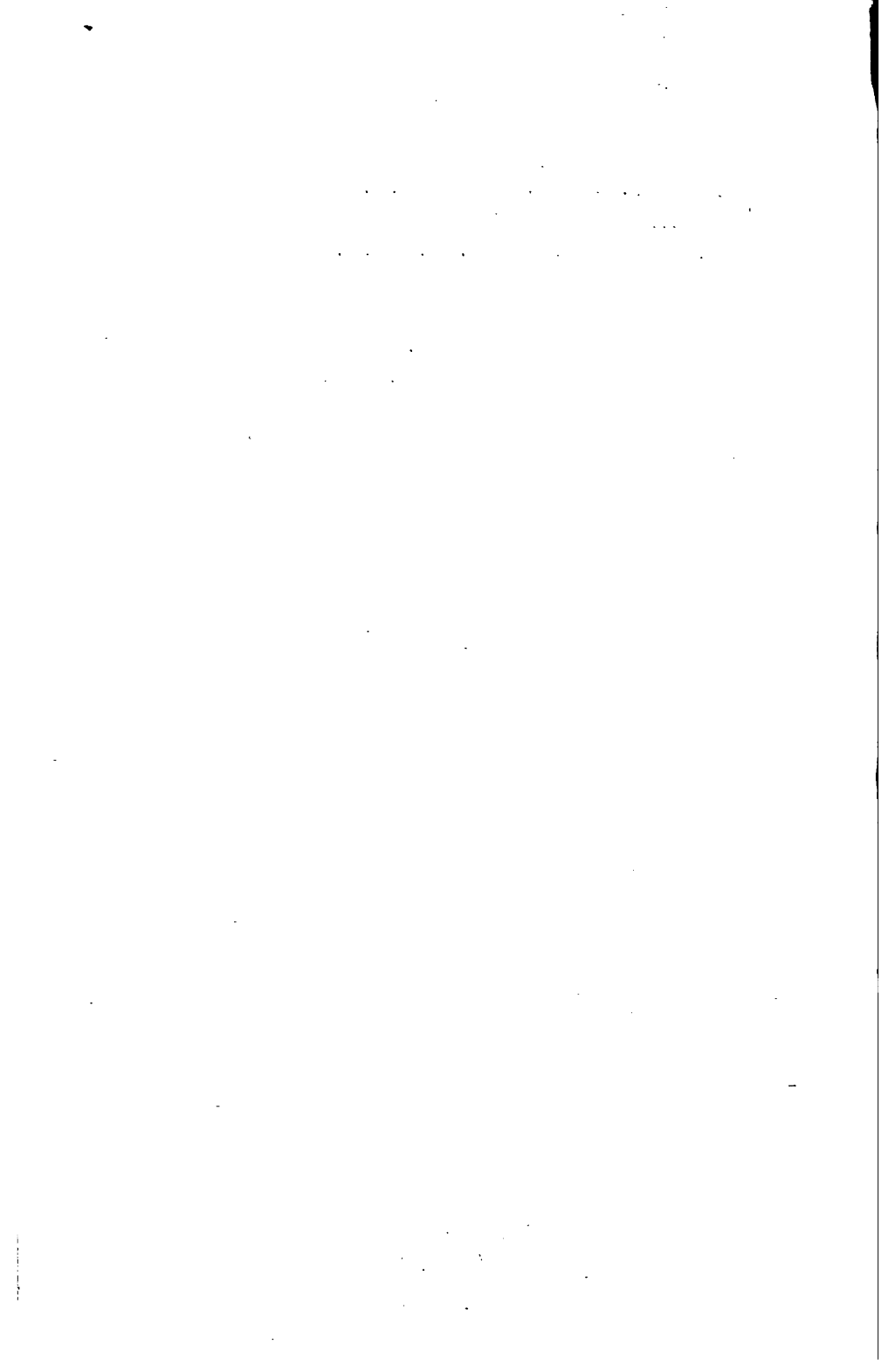
Τεύχ. Ε' σελ. 333 ἐν τέλει, ἀντὶ ἈΡΤΕΜΑC γράφει ΑΡΤΕ-
 ΜΑ Γ, ὃ ἐστὶν ἀγωνοθετοῦντος τὸ γ', ὡς καὶ ἐν τῷ νομίματι
 φαίνεται τὸ Γ σαφῶς.

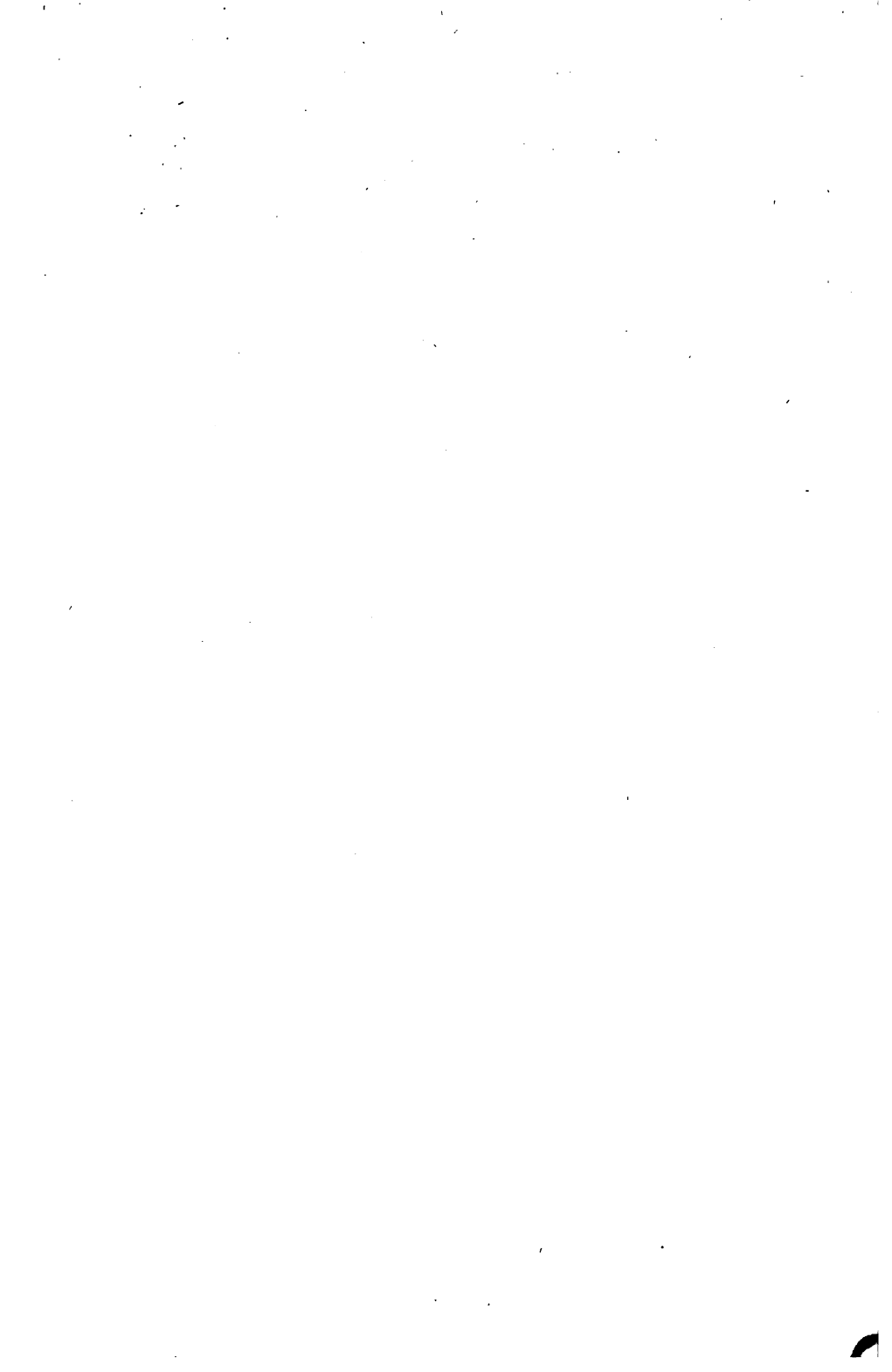
ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΝ Τῷ Δ' ΤΟΜῳ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑΙΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

	Σελ.
Ἐπιγραφαὶ τῆς νήσου Σύρου μετὰ δύο λιθογραφικῶν πινάκων πανομοιότυπων ἐπιγραφῶν, ὑπὸ Κλωνῆς Στεφάνου (συνέχεια καὶ τέλος)	3
Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ Ἑρωτικοῦ τοῦ Αυσίου, ὑπὸ Γεωργίου Κωνσταντινίδου, Μακεδόνης	33
Περὶ τῶν τῆς λατρείας ἀγαλμάτων παρ' Ἑλλήσι καὶ περὶ τῆς ἀπ' αὐτῶν βοηθείας τῶν πιστῶν, ὑπὸ Εὐθ. Καστόρχη	55
Περὶ τοῦ τελευταίου φιλολογικοῦ διαγωνίσματος τοῦ κ. Θ. Π. Ῥοδοκανάκη	75
Βιβλιογραφία ὑπὸ Εὐθ. Καστόρχη	87
Περὶ τοῦ γάμου τῶν ποιμένων τῆς Ὀθρυος ὑπὸ Ε. Δ.	89
Ἐπιγραφαὶ Βωιωτίας, Μεσσηνίας καὶ Ἀττικῆς ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη	101
Μεταωρολογικαὶ παρατηρήσεις κοινοποιεῖσαι ἐκ τοῦ ἀστεροσκοπείου Ἀθηνῶν	124, 221, 310, 384, 471
Καλλιτεχνικὴ μελέτη. — Περὶ τοῦ τάφου τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε'. ἐπιστολὴ Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὴν ὑπὸ Α. Καρατζόγλου	125
Περὶ τῆς χριστιανικῆς λατρείας, ἃτοι περὶ τῆς τῶν πιστῶν λειτουργίας, ὑπὸ Νικηφόρου Καλογερά	142
Βιβλιοκρισία. — Περὶ τῆς ἐν Παρισίοις ἐκδόσεως τῆς περὶ Ἀκρίτου ἐποποιίας, ὑπὸ Σπυρίδωνος Π. Δάμπρου, διδάκτορος τῆς φιλοσοφίας	173
Ἡλεκτρικῆς πειράματα νέα, ὑπὸ Α. Σ. Στεφάνου	190
Περὶ τῆς κατεδαφίσεως τοῦ ἐπὶ τῆς ἀεροπόλεως Ἀθηνῶν πύργου καὶ ἐπιγραφαὶ ἐξ αὐτοῦ, ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη	195

Ἐπιγραφαὶ Ταναγραίων καὶ Χορσιείων, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ . .	209
Ἐπιγραφαὶ Ἀττικῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ	216
Γνωστοποιήσεις περὶ τοῦ φιλολογικοῦ διαγωνίσματος . . .	220
Περὶ Εὐσταθίου τοῦ Νικαίας μητροπολίτου, ὑπὸ I. Σακκε- λίωνος	221
Λέοντος Εὐσκαμμαρίου ἀπογραφῆως, Ῥόδου καὶ τῶν Κυ- κλάδων νήσων γράμματα ἀποκαταστατικά, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ	233
Περὶ φύσεως τῆς Ῥωμαϊκῆς σατύρας καὶ τῆς συγγενείας αὐ- τῆς πρὸς τὴν τῶν Ἑλλήνων κωμωδίαν, ὑπὸ Εὐθ. Κα- στόρχη	243
Ἐπιγραφαὶ Τανάγρας ἀνέκδοτοι, ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμα- νούδη	291
Περὶ τοῦ ἐν Χαιρωνείᾳ λέοντος παρατηρήσεις τινές	304
Σύντομος πραγματεία περὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας τῆς ἀρ- χαίας ἑλληνικῆς γλώσσης εἰς τὰ Ἑλληνικά σχολεῖα, ὑπὸ Χ. Λαιλίου	313
Περὶ τῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δόξης περί τε τῶν λελι- θωμένων πραγμάτων καὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, ὑπὸ Θεοδο- σίου Β. Βενζέλου	323
Συμπλήρωμα τῆς περὶ τοῦ τάφου τοῦ πατριάρχου Γρηγο- ρίου τοῦ Ε'. καλλιτεχνικῆς μελέτης, ὑπὸ Α. Θηραίου . .	344
Περὶ ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων ἀγωγῆς ὑπὸ Ἀριστείδου Κ. Σπαθάκη	354
Ἐπιγραφαὶ Δεβαδείας, Χαιρωνείας καὶ Θίσσης, ὑπὸ Στε- φάνου Α. Κουμανούδη	369
Ἐπέτειος συνέλευσις τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἀθηνῶν Ἑταιρίας, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ	378
Περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπό- λεως κατὰ τὴν πρώτην καὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β'. ὑπὸ Ν. Κ.	385
Περὶ τοῦ πληθους τῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος κατοίκων .	

ὕπὸ Εὐθ. Καστόρχη.....	421
Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι Δήλου, Ῥηνείας καὶ Κυθήρων, ὑπὸ Στεφάνου Α. Κουμανούδη.....	453
Βραχεῖα ἀπάντησις εἰς τὰ περὶ Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ῤηθέντα ὑπὸ τοῦ Γάλλου Ὑπουργοῦ Οὐαδδιδιγατώος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ.....	466
Ἔργασίαι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας.....	469
Γνωστοποιήσις πρὸς τοὺς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότας νέων βιβλίων	470
Παρορσμάτων διόρθωσις	472

W
JW

